

MEHMET ALİ AĞAOĞULLARI

FRANSIZ DEVRİMİ'NDE SİYASAL DÜŞÜNCELER VE MÜCADELELER 1789 - 1794

ÖZGÜRLÜĞÜN İCADI

1

*dipnot

MEHMET ALİ AĞAOĞULLARI

FRANSIZ DEVRİMİ'NDE SİYASAL DÜŞÜNCELER VE MÜCADELELER 1789-1794

*dipnot yayınları

FRANSIZ DEVRİMİ'NDE SİYASAL DÜŞÜNCELER VE MÜCADELELER 1789-1794
© Mehmet Ali Ağaoğulları, 2020
© Dipnot Yayınları, 2020

ISBN: 978-605-2318-65-2 (Tk)
ISBN 978-605-2318-66-9 (1.c)
Dipnot Yayınları: 334
SertifikaNo: 48147
1. Baskı: 2020/Ankara

Editör: Emir Ali Türkmen
Kapak Tasarımı: Duysal Tuncer
Kapak Resmi: *Ètats Généraux*'nun açılış toplantısı
Düzelti: Ümit Özger
Dizin: Alaz Can

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Ltd. Şti.
Baskı: Sözkesen Matbaacılık (Sertifika No: 46586)
İvedik O. S. B. 1518. Sok Mat-Sit İş Merkezi No: 2/40 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0312) 3952110

Dipnot Yayınları
Selanik Cad. No. 82/24 Kızılay/Ankara
Tel: (0312) 4192932/Faks: (0312) 4192532
www. dipnotkitap. Com ■ e-posta:dipnotkitabevi@yahoo. com

MEHMET ALİ AĞAOĞULLARI

FRANSIZ DEVRİMİ'NDE SİYASAL DÜŞÜNCELER VE MÜCADELELER 1789-1794

Özgürlüğün İcadı

CİLT 1

*dipnot yayınları

Mehmet Ali Ağaoğulları: 1950 yılında Edirne'de doğdu. Saint-Joseph Erkek Lisesi'nden sonra Strasbourg'da Institut de l'Etude Politique'i (1973) bitirdi. Aynı yıl Paris I (Sorbonne) Üniversitesi'nde yüksek lisans çalışmalarına başladı. 1979'da aynı yerde Doctorat d'Etat derecesini alan Ağaoğulları, siyasal teoriler bilim dalında 1987'de doçent, 1993'te de profesör oldu. 1980'den beri Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde "Siyasal Düşünceler Tarihi" dersleri verdi. Nisan 2017 tarihinde emekli olmuştur. Kendisine yapılması planlanan emeklilik töreni rektör tarafından engellenmiş, tören fakülte yerine Mülkiyeliler Birliği'nde yapılmıştır.

Ağaoğulları'nın Eserleri ve Çevirileri:
L'islam dans la vie politique de la Turquie (AÜ SBF Yayınları, 1983), *Kent Devletinden İmparatorluğa* (Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi adıyla, V Yayınları, 1989; İmge 1994), *İmparatorluktan Tanrı Devletine* (Levent Köker ile birlikte, İmge, 1991), *Tanrı Devletinden Kral-Devlete* (Levent Köker ile birlikte, İmge, 1991), *Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı* (Levent Köker ile birlikte, İmge 1994), *Kral-Devletten Ulus-Devlete* (Filiz Çulha Zabcı ve Reyda Ergün ile birlikte, İmge, 2005), *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği* (İmge, 2006), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* (İletişim 2019), *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev* (Etienne de La Boétie'den çeviri, B/F/S, 1987; İmge, 1995, 2011), *Ahlaksız* (André Gide'ten çeviri, İmge, 1992), *Zor Şey Tanrı Olmak* (Arkadi Ştrugatski, İmge 1993), *Yeni Ortaçağ* (Alain Minc'ten çeviri, İmge, 1995), *Dünyaya Düşen Adam* (Walter Tevis'ten çeviri, Everest, 2016)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

BAŞLARKEN 12

DEVRİM'İN ÖNEMLİ TARİHLERİ 25

I YENİ DÜZENE GEÇİŞ 38
A-Ulusal Meclis'ten Ulus Egemenliğine 39
B-Feodalizme Son 60
C-Haklar Bildirisi 69

II ÖZGÜRLÜKLER VE HAKLAR SORUNSALI 86
A-Düşünce, İfade ve Basın Özgürlüğü 87
B-Bazıları Daha Fazla Eşit 105
C-Kadının Adı Yok! 118
D-İnsan Sayılmayan Siyahlar 146

III DİNE YENİ BİR GİYSİ BİÇME 166
A-Dinsel Yapı ve İnanç Özgürlüğü 167
B-Kilise Mülkleri 177
C-Ruhbanın Sivil Yapılanması 184
D-Tepkiler ve Bölünme 195

IV BİR KRALIN KAÇIŞI VE İLK CUMHURİYETÇİLER 204
A-Karşı-Devrim Tehlikesi ve Halk Şiddeti 206
B-Kral'ın Kaçışı ve Dokunulmazlığı 216
C-Cumhuriyet Düşüncesi 232
D-Varennes Sonrasında Cumhuriyetçi Dalga 242
E-Burjuvazinin Tepkisi 261

V BARIŞ YAPMA SAVAŞ YAP! 274
A-Savaşı Körükleyenler 275
B-Barış Yandaşları 299
C-Yükselen Hamasetle Birlikte Fetih Savaşına Doğru 311

DİZİN 337

ÖNSÖZ

Elinizdeki üç ciltten oluşan kitap, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin doktora programında uzun yıllar verdiğim "Fransız Devrimi'nin Siyasal Düşünceleri" adlı ders için edindiğim bilgilerin ve öğrencilerime yönelik yaptığım çevirilerin bir sonucu olarak ortaya çıktı. Dersim seçmeli olduğundan, sadece derse sorularıyla, yorumlarıyla aktif bir şekilde katılıp katkıda bulunan öğrencilerime değil, ayrıca derste sus pus oturup herhangi bir görüş bildirmekten kaçınan öğrencilerime de teşekkür etmeliyim. Çünkü dersimi seçip almasalardı bu ders açılamazdı, benim de bu kitabı kaleme almam mümkün olmazdı.

Kitabım Fransız Devrimi tarihi üzerine bir çalışma değil. Zaten uzun zamandan beri ama özellikle de son yıllarda, Jules Michelet, Georges Lefebvre, François-Alphonse Aulard, Albert Soboul gibi klasikleşmiş üstatların ve daha yakın dönemdeki François Furet, Eric J. Hobsbawm, George Rudé, Simon Schama gibi tarihçilerin bu konuyla ilgili yapıtları Türkçeye kazandırılmış bulunuyor. Dolayısıyla Türk okurları için bir başka Fransız Devrimi tarihi yazmanın gereksiz olduğunu düşünüyorum, zaten tarihçi de değilim. Kitabımda tarihsel bir anlatıyı benimsemedim, bunun yerine Devrim'in ilk beş yılında öne çıkan, tartışılan "halk-ulus egemenliği, insan hakları, düşünce özgürlüğü, kadınların durumu, kölecilik, dinsel yapı, cumhuriyet, savaş" gibi temaları ve bu süre içinde yaşanan "feodalizme son verilmesi, XVI. Louis'nin kaçışı ve yakalanması, krallığın düşüşü, Jakoben iktidarın yapılanması, bu iktidara karşı çeşitli muhalefet hareketlerinin biçimlenmesi, Devrimci Yönetim ile terörün uygulanması" gibi olayları, gelişmeleri ele alıp incelemeyi yeğledim. Bu temaları ve olayları da, sınıfsal ilişkileri göz ardı etmemekle birlikte özellikle siyasal

iktidar mücadeleleri bağlamı içine yerleştirdim ve bu çerçevede dönemin aktörlerinin bunlarla ilgili dile getirdikleri düşüncelerine ağırlık verdim.

Bu yaklaşımı benimsemem yani salt kronolojik bir anlatıma yer vermemem nedeniyle, zaman zaman bazı tekrarlar yapmak zorunda kaldım. Bir anlatıda bazı olayların, gelişmelerin okuyucunun karşısına yeniden getirilmesi pek de tavsiye edilen bir şey değildir. Fakat bu tekrarlar sayesinde, kitabın farklı bölümlerinde yeniden değindiğim belli olayların, belli konuların değişik boyutlarını sergileyebildiğimi düşünüyorum. Siyasal düşünceleri çalışmamın odak noktasına yerleştirmem nedeniyle de, Devrim'in siyasal aktörlerinin söylevlerinden, yazılarından yaptığım çok sayıda alıntı kullandım. Bu alıntılar iki farklı biçimde yer aldı. Parantez içinde kullandığım bir ya da birkaç cümleden oluşan kısa alıntıları, benim anlatılarımı, yorumlarımı, çözümlemelerimi içeren ana metin içine yerleştirdim. Uzun olan hatta bazen sekiz-dokuz sayfaya ulaşan alıntıları ise, ana metinle doğrudan bağlantılı olmakla birlikte bunun dışında tuttum ve farklı bir yazı karakteriyle kaleme aldım. Fransızcadan çevirdiğim bu uzun alıntılar kitap genelinde önemli bir yer tuttuğundan, çalışmamın "hibrid" (*hybride*) bir nitelik taşıdığını söyleyebilirim.

Fransız Devrimi'nin bazı önemli söylevlerinin ve yazılarının Türkçeye çevrilip Türk okurunun hizmetine sunulduğu iki kitap vardır. İlk kitabı hazırlayan Vedat Günyol, Babeuf dışında hepsi Jakobenler Kulübü üyesi olan Robespierre, Danton, Saint-Just ve Marat'nın metinlerine yer vermiştir. İkinci kitabın çevirmeni olan İlhan Erman ise, sadece Robespierre'in metinleriyle yetinmiştir. Oysa elinizdeki kitaptaki uzun alıntılar, bu Jakoben liderlerden başka Mirabeau'dan Hébert'e, Olympe de Gouges'dan Claire Lacombe'a, Jirondenlerden *sans-culotte*'lara ya da Kudurmuşlardan Federelere kadar Devrim'de önemli rol oynamış birçok kişisel ve kolektif aktörün söylevlerinden, yazılarından, bildirilerinden oluşmaktadır. Örneğin Vedat Günyol, kitabının başındaki "Sunu" bölümünde, "Bir Fransız düşünürü 'Her devrim kendi çocuklarını yer' demiş" diye yazmıştır. Bu sözü Fransız Devrimi'ni kastederek dile getiren kişi, bir düşünür olmaktan çok Jironden bir politikacı kimliğiyle öne çıkan Vergniaud'dur ve bu deyişin (doğru biçiminin) yer aldığı Vergniaud'nun söylevi çalışmamın ikinci cildinde bulunmaktadır. Ancak şunu da belirtmem gerekir ki, sözünü ettiğim bu iki kitaptan farklı olarak, uzun alıntılarda kullandığım metinlerin bütününü genellikle çevirmedim, sadece ele aldığım konu bakımından önemli addettiğim pasajları kullanmakla yetindim.

Dahası bazı söylevler ya da yazılar (örneğin hem terör hem Cumhuriyet tasarısı şeklinde) birden fazla konuyu içerdiğinden, bu metinleri parçalayıp her pasajı ilgili konunun incelendiği bölümlere yerleştirmeyi daha uygun buldum.

Çeviri metinlerle ilgili olarak, Ayhan Yalçınkaya'nın bana işaret ettiği bir noktaya daha (büyük çapta onun sözleriyle) değinmek istiyorum: Devrim'in insanları hangi politik ya da sınıfsal gruptan olursa olsun, hangi çıkar grubu için kim konuşursa konuşsun, bu kişilerin yazılarında ve söylevlerinde (belâgat ya da retorik ustalık bir yana) bariz bir biçimde teorik kabullerin, varsayımların, belli teorilerin izleri görülmektedir. Dolayısıyla bu gündelik-politik konuşmalar (ve yazılar), belli bir teorik derinliği ya dillendirmekte ya da ona yaslandığını hissettirmektedir. Bu, günümüz (en geniş anlamda günümüz) politikasında kaybedilen ama o kadar da değerli bir şey! Aynı şekilde konuşmalardaki retorik ustalığın ve söylemsel göndermelerin de (bu kez içeriğinden bağımsız olarak) son derece etkileyici ve zengin olduğu söylenebilir. İşte bu da, yine günümüz politikasında kaybettiğimiz bir başka şey!

Kitabımı çok fazla sayıda dipnota boğmamak amacıyla ana metindeki kısa alıntılar için dipnot kullanmamayı tercih ettim. Uzun alıntıların hangi yapıttan alındığını gösteren dipnotlar ise, doğrudan doğruya üçüncü cildin sonundaki "Kaynakça" bölümüne göndermede bulunmaktadır. Fransızca sözcükleri kullanırken bir sorunla karşılaştım: Fransızcada "i" harfinin büyük yazılışında harfin üzerine nokta konmaz, yani Türkçedeki "I" gibi yazılır. Burada bir seçim yapmak zorundaydım. Fransızcaya aşina olmayan okurları düşünerek tercihimi, bu sorunda Fransızca dilbilgisini dikkate almamak, yani Fransızca sözcüklerdeki büyük "i"yi "İ" şeklinde yazmak yönünde kullandım. Ayrıca bazı Fransızca olan adlandırmaları kullanırken herhangi bir kurala bağlı kalmayıp keyfimce hareket ettiğimi de itiraf etmeliyim. Örneğin siyasal gruplarla ilgili olarak, Jacobins ve Girondins sözcüklerini Jakobenler ve Jirondenler şeklinde Türkçe okunuşlarına çevirdim, Dantonistes'i Dantoncular yaptım, ama Hébertistes'i Hébertistler şeklinde kullanmayı tercih ettim. Ayrıca *Ancien Régime*, *sans-culotte* ya da *États Généraux* sözcüklerini ne anlama geldiklerini belirtip oldukları gibi bıraktım.

Çalışmanın kapsamıyla da ilgili bir açıklamada bulunmalıyım. Kitabın başlığında Fransız Devrimi'nin ilk beş yılının ele alındığı belirtilmektedir. Tarihçiler genellikle Fransız Devrimi'ne on yıllık bir ömür biçerler, yani Dev-

rim'in Napolyon'un bir darbeyle iktidarı ele geçirdiği 9 Kasım 1799'da (VIII. yılın 18 *Brumaire*'inde) sona erdiğini kabul ederler. Ancak bitiş için başka tarihler verenler de bulunmaktadır. Örneğin Hobsbawm "Devrim, aslında 1789 ile 1915 arasındaki şu ya da bu epizod değil, bu sürecin tamamıdır" der. Az sayıda tarihçi de, Jakoben iktidarın 27 Temmuz 1794'te (II. yılın 9 *Thermidor*'unda) devrilmesiyle Devrim'e nokta konulduğunu ileri sürer. Çünkü bu tarihçiler, 9 *Thermidor*'un ardından Napolyon'un darbesine kadar geçen beş yıllık süre boyunca, bir devrimden değil olsa olsa burjuvazinin yararına olan Devrim kazanımlarının kör topal sürdürülme çabasından söz edilebileceğinde hemfikirdirler. Ben de bu görüşe daha yakınım. Gerek bundan dolayı gerek genel kabul gören on yıllık süreyi benimsesem de ilk beş yılın yoğun siyasal mücadelelere sahne olup çok tartışmalı, çok canlı siyasal düşünceler içermesinden ötürü, çalışmamı 1789-1794 yıllarıyla sınırlamayı yeğledim.

Son olarak, dersteki varlıklarıyla bile bu kitabı yazmamda katkıda bulunduklarını söylediğim öğrencilerimden başka teşekkür etmek istediğim birkaç kişi daha var. Kitabım basım aşamasına girmeden önce yazdıklarımı özenle okuma inceliği gösteren ve incelemeleri sonucunda düzeltmeler yapıp ilginç önermelerde bulunan Duygu Türk Karahanoğulları ile Ayhan Yalçınkaya'ya ve de yazarken tıkandığım zamanlarda surat asmalarıma ve oflayıp puflamalarıma göğüs geren ve "Artık yüzünü bile göremiyoruz; ne zaman bitireceksin şu kitabı?" gibisinden sözleriyle beni şevke getiren eşim Çağla ile küçük kızım Nisan'a teşekkürü borç bilirim.

Jeu de Paume and

BAŞLARKEN

Siyasal düşünceler, dönemlerinin siyasal yapılarıyla, olaylarıyla, mücadeleleriyle doğrudan bağlantılıdır. Dahası, bir üstyapı ürünü olduklarından, altyapıyla, dolayısıyla sınıfsal sorunlar ve mücadelelerle de ilişki içindedir. Açıkçası her düşüncenin temelinde somut gerçekler yatar. Karl Marx'ın deyişiyle, "filozoflar yerden mantar gibi bitmez, onlar çağlarının ve halklarının ürünleridirler." Gerçekten her filozof ya da bir genelleme yaparsak her düşünür, görüşlerini, yapıtlarını belli bir zaman ve mekân içinde ortaya koyar ve bulunduğu ortamın sosyo-ekonomik ve siyasal koşullarından etkilenir. Kısacası herhangi bir siyasal düşünce, hiçbir zaman toplumsal-siyasal oluşumdan kopuk değildir ve bu oluşumla önemli bir ilişki içinde bulunur.

Ancak bu ilişki, siyasal düşüncelerin sosyo-ekonomik ve siyasal koşullar tarafından mekanik bir biçimde belirlenmesi olarak da anlaşılmamalıdır. Çünkü düşüncenin belli bir görece özerkliği vardır. Her şeyden önce her siyasal düşünce onu yaratan insanın düşünüş biçiminden, kişisel niteliklerinden, gerçeği kavrama yeteneğinden ve kendi zamanına kadar birikmiş düşüncelerin ışığında toplumun ilerideki olanaklarını kestirebilmesinden etkilenir. Ayrıca genel olarak düşünce, salt yansıtma işlevini yerine getirmekle sınırlı kalmayıp içinde yetiştiği toplum üzerinde etkide bulunma niteliğine de sahiptir. Bu bakımdan her siyasal düşünce, var olan siyasal iktidarı, toplumsal düzeni doğrulayıp güçlendirmek ya da tam tersi kötüleyip değiştirmek amacıyla ortaya konulur. Dahası bir düşünür, çağının ve toplumunun kurumlarını, göreneklerini, ahlakını aşabilir ve ideal yapılar tasarlayarak, ütopik görüşlere meyledерek, hatta ütopyalar kurarak yeni düşünce ufuklarına açılabilir. Tarihin

her döneminde siyasal iktidarların bazı düşünceleri yasaklayıp düşünürleri ağır cezalara çarptırmaları ya da en azından bunlardan rahatsız olmaları, siyasal düşüncelerin sosyo-ekonomik ve siyasal yapılar üzerindeki etkileyiciliğinin açık kanıtlarıdır.

Siyasal düşüncelere ilişkin bu genel ve kısa saptama, kitabın odak noktasını oluşturan Fransız Devrimi'nin siyasal düşünceleri için de geçerlidir tabii ki. Devrim, her şeyden önce *Ancien Régime*'i ve onun temsil ettiği her şeyi yıkmaya yönelik bir hareketti. Dolayısıyla Devrim'in sosyo-ekonomik ve siyasal nedenlerinden başka düşünsel (ya da entelektüel) nedenleri söz konusu edildiğinde, gözlerin genellikle Aydınlanma düşüncesine çevrilmesi hiç de şaşırtıcı değildir. Çünkü Aydınlanma filozofları, var olan toplumsal ve siyasal yapıya çeşitli eleştiriler yöneltmişler ve birçok değişiklik önerisinde bulunmuşlardı. Bundan ötürü bazı tarihçiler, gerek Devrim'in patlak vermesinde gerek Devrim sürecine damgasını vuran düşüncelerin ortaya atılmasında Aydınlanma'nın önemli bir rol oynadığını kabul ederler. Örneğin Mona Ozouf'a göre, "Devrimsiz Aydınlanma olmuştur, ama Aydınlanmasız Devrim olmamıştır; yani kurulu düzeni eleştiren düşünceler olmaksızın Devrim olmamıştır. [...]1789'un insanları, belli düşüncelerle donanmış ve bunları uygulamakta kararlı olarak Devrim'e girişmişlerdir".

Tarihçilerden çok önce dönemin devrimci aktörlerinin önemli bir bölümü de, XVIII. yüzyıl düşünürlerinin kendileri üzerindeki etkisini açıkça dile getirmişlerdi. Örneğin Jakoben Marie-Joseph Chénier, Konvansiyon'da yaptığı bir konuşmada, bu düşünürleri kastederek "Halkın temsilcilerinin, Fransız Devrimi'ni kitaplara borçlu olduğumuzu kabul etmemeleri mümkün değildir" demişti. Jironden lider Brissot, bu görüşü "Bizim devrimimiz bir aydınlanmanın ürünü değil, fakat yarım yüzyıllık Aydınlanma'nın eseridir" diyerek çok açık bir şekilde dile getirmişti. Aynı şekilde Robespierre de, on dokuz yaşındayken Ermenonville'de ziyaret ettiği Rousseau'nun düşüncelerinin Devrim'e yön verdiğini çeşitli söylevlerinde iddia etmişti.

Bu görüşler olduğu gibi kabul edildiğinde, gerek Aydınlanma filozoflarının gerek doğrudan bu hareketin içinde yer almasalar da Aydınlanmacılarla dirsek temasında bulunan Montesquieu ile Rousseau'nun ortaya koydukları düşüncelerle Fransız Devrimi'ni hazırladıkları doğrultusunda bir kanı oluşabilir. Bu kanıya saplanıp kalındığı takdirde yanlış bir yola girilmiş olunur. Daha açıkçası, Devrim'in tümüyle bu düşünürlerin ürünü olduğu ya da feo-

dalizm üzerinde yapılanmış *Ancien Régime*'in bir devrimle yıkılmasının XVIII. yüzyılın düşünceler yumağı sayesinde gerçekleştiği gibi bir yargıya varmamak gerekir. Yoksa olayları düşüncelerin belirlediği yanılgısına saplanıp kalınır ve böylesine büyük bir olayın temelinde yatan (Montesquieu'nün deyişiyle) "genel neden"in, yani sınıf savaşını bir patlama noktasına götüren üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki çelişkinin kavranması olanaksızlaşır.

Bununla birlikte, kabaca "burjuvazinin feodal sistemle uyuşmazlığı" şeklinde dile getirilebilecek bu genel nedenin yanında, düşünceler de ikincil nedenlerden biri olarak Devrim üzerinde etkide bulunmuştur. Ancak bir yanlış anlaşılmaya yol açmamak için, dönemin düşünürlerinin büyük çoğunluğunun, yani ne Montesquieu'nün, ne Aydınlanmacıların ne de Mably, Morelly gibi ütopik düşünürlerin devrim düşüncesini savunmadıklarını, bu yönde herhangi bir çağrıda bulunmadıklarını belirtmek gerekir. Özellikle Aydınlanma filozofları, her ne kadar akla aykırı olarak nitelendirdikleri toplumsal-siyasal yapının baştan aşağı değiştirilmesini istiyorlarsa da, mücadelenin yasallık sınırları içinde yapılmasını ve şiddete yol açacak herhangi bir eyleme girişilmemesini savunuyorlardı. Entelektüel elitist bir yaklaşım sergileyip halk kitlelerine güvenmiyorlar ve var olan düzenin üstten yapılan reformlarla değiştirilebileceğine inanıyorlardı. Bu bağlamda, örneklerini Prusya Kralı II. Friedrich'te ya da Rusya Çariçesi II. Katerina'da (Yekaterina) bulduklarını zannettikleri bir "aydın despot"tan medet umuyorlardı. Devrim sözcüğünü kullandıkları zaman ise, ya ona evrim anlamı yüklüyorlar ya da Voltaire'in yaptığı gibi bu sözcükle aklın ilerleyişini ve bağnaz Kilise'nin yıkımını kastediyorlardı.

XVIII. yüzyıl düşünürleri arasında devrimci bir dil kullanan çok ender isimlerden birisi Jean Meslier'di. Ateist bir köy papazı olan Meslier, *Testament* (Vasiyet) adlı yapıtında, "her yerde bu adaletsizlik ve inançsızlık tahtlarını deviriniz, bu taç giymiş kafaları koparınız, size zulmeden bütün bu insanların gurur ve kibrine son veriniz!" diyerek halkı düzeni zorla değiştirecek bir devrim yapmaya davet ediyordu. Ancak Meslier'nin bu sözleri, Voltaire'in 1762'de sansürleyerek yayına hazırladığı kitabında değil de elden ele dolaşan elyazmalarında yer alıyor ve çok az kişiye ulaşabiliyordu. Devrim'den söz eden bir diğer düşünür Rousseau'ydu. Tabii ki Rousseau bir devrim havarisi değildi, devrim kışkırtıcılığı yapmıyordu. Bununla birlikte, sadece Fransa Krallığı için değil tüm monarşiler için devrimi öngörüyor ya da daha doğrusu

devrimin kaçınılmaz olduğunu düşünüyordu. *Émile* adlı yapıtında, içinde bulunulan "düzenin kaçınılmaz devrimlere gebe olduğunu" vurguluyor ve "krizler dönemine ve devrimler çağına yaklaşıyoruz" diye yazıyordu. *Toplum Sözleşmesi*'nde bir devrimin iç savaşa yol açmasına karşın devleti sağaltacak ve "gençlikteki gücüne yeniden kavuşmasını" sağlayacak bir etkide bulunmasından söz ediyor, *Polonya Kralına Cevap* adlı yapıtında ise yozlaşmış bir halkın büyük bir devrim sayesinde yeniden erdeme kavuşacağını ileri sürüyor ama ardından "ancak her devrim, hemen hemen iyileştirebileceği kötülük kadar korkutucudur" diye ilave diyordu. Böylece bir bakıma, çok öncesinden Fransız devrimcilerini Devrim'in yol açabileceği olumsuzluklar konusunda uyarıyordu.

Demek ki Meslier'yi dışarıda bırakırsak XVIII. yüzyıl düşünürlerinin hiçbiri, devrimci bir dil kullanmamışlar ve bir devrim çağrısında bulunmamışlardı. Peki öyleyse, çeşitli tarihçiler ve dönemin devrimci aktörleri tarafından ileri sürülen Fransız Devrimi'nin bu düşünürlerce hazırlandığı ve hatta biçimlendirildiği yönündeki saptama ne anlama geliyordu? Gerçekte bu saptama, bu düşünürlerin yücelttikleri özgürlükler ile hakların elde edilmesine yönelik girişimci bir anlayışın, bir iradenin, bir düşünce yapısının toplumun çeşitli kesimlerince benimsenmesine ve hareketin ön saflarında yer alacak devrimci kişiliklerin düşünsel ve eylemsel oluşumuna yaptıkları katkı anlamındadır. Örneğin tarihçi Rudé, "Elbette, Devrim'in yapılması için sadece ekonomik zorluklar, toplumsal hoşnutsuzluklar ve özlemlerin karşılanmaması yeterli değildi, bunlardan fazlası gerekliydi" der ve ardından şunları ilave eder: "Geniş alana yayılmış farklı toplumsal sınıfların hoşnutsuzluklarını ve özlemlerini bir araya getirmek için birleştirici düşüncelere, umut ve muhalefet diline, kısaca ortak bir 'devrimci ruh haline' ihtiyaç vardı." İşte bu ihtiyacı karşılayanlar, insan haklarından, adaletten, özgürlükten, yasalar önünde eşitlikten vb. söz eden XVIII. yüzyıl düşünürleriydi. Bu bağlamda Jean Starobinski'nin *Özgürlüğün İcadı 1700-1789 ve Aklın Amblemleri* başlığıyla Türkçeye çevrilmiş kitabından uzunca bir alıntıya yer vermek uygun olacaktır: "Elbette Fransız Devrimi'nin 'sebebi' Rousseau'nun vaazları değildir; ama 1789'daki insanları, durumlarını bir devrimci bunalım olarak anlamaya teşvik etmiştir. Rousseau'nun kelamı (ve de filozofların kelamı), olayı belirlememiş de olsa, ona haşmetli anlamını veren *duygu*'ya yol açmıştır: Siyasi *düşünce* ve *eylem*'in sınamadan geçirecekleri kavramları geliştirmiştir; üstüne üstlük kolektif *mu-*

hayyile'nin bağlanacağı büyük mitos figürlerini de harekete geçirmiştir. Devrim'in kendini ant içmeler, bayramlar, ilahlaştırmalar ve kutlamalarla görkemli bir biçimde, ama bazen kendi hakkında yanılgıya da düşerek, yüceltebileceği lisanı sunmuştur."

Marx'ın vurguladığı gibi "insanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar; ama onu kendi seçtikleri koşullar altında keyfi bir biçimde değil, doğrudan önlerinde buldukları verili ve geçmişten devrolan koşullar altında yaparlar." Bu nedenle kendilerini ve nesneleri değiştirmeye, yeni bir şeyler yaratmaya kalkıştıklarında bile, geçmişin fikirlerini ve söylemlerini, hatta isimlerini, giysilerini, sloganlarını ödünç alırlar. Fransız Devrimi insanları da, XVIII. yüzyıl düşünürlerinden büyük ölçüde esinlenmişler, hatta daha da gerilere gidip Antik Yunan'a ve Roma'ya göndermelerde bulunmuşlardı. Ancak bu durum, onların geçmişten miras aldıkları düşünceleri olduğu gibi tekrarladıkları anlamına gelmez. Montesquieu'nün, Aydınlanmacıların, Rousseau'nun sözcüklerini, fikirlerini kullanırlarken bunları kendi ideolojileri doğrultusunda yorumlayıp dönüştürmüşler ve yeniden biçimlendirmişlerdi. Bu işlemde yani Devrim'in düşüncelerinin oluşumunda, ayrıca somut gerçekler, siyasal mücadeleler ve halkın sürekli eylemi de etkili olmuştu. Öyle ki halk temsilcisi Lakanal, Rousseau'nun kemiklerinin 15 Eylül 1794'te Panthéon'a yerleştirilmesi töreninde verdiği söylevde "Devrim'i bize açıklayan *Toplum Sözleşmesi* değildir, *Toplum Sözleşmesi*'ni bize açıklayan Devrim'dir" demişti.

Sonuçta Devrim'in olaylarıyla beslenen ve zaman zaman onları etkileyen, yönlendiren düşünceler, sınırlarını aşıp günümüze dek uzanmışlardır. Yakın tarihin birçok olayı içinde, Sovyet Devrimi bir yana bırakılırsa, Fransız Devrimi kadar şiddetli hayranlık ve nefret duyguları uyandırmış bir başka olayın olmadığı söylenebilir. Bunun nedeni, günümüzdeki birçok kurumun, alışkanlığın, tutumun, refleksin yanında düşünsel konuların da kökenlerinin Devrim'e kadar uzanmasıdır. Dolayısıyla Devrim sürecinde ortaya atılan, tartışılan, mücadelelere yol açan konular (ve uygulamalar) bir bakıma güncel bir nitelik taşıdığından bunları irdelemek, günümüze ve geleceğimize ışık tutabilecektir. Şimdi Devrim'de ön plana çıkan bazı konuların günümüzde hâlâ ne denli önem taşıdığına ve çözüme kavuşturulması gereken sorunlar teşkil ettiğine kısaca değinmek istiyorum. Bir bakıma, belki kitabın sonunda söylenmesi gerekenleri başta söylemek niyetindeyim.

Bu konulardan biri, demokrasinin temelinde bulunduğu varsayılan halk-ulus egemenliğinin salt siyasal temsil sistemiyle işletilmesidir. Her ne kadar Batı demokrasilerinde referandum gibi bazı uygulamalarla temsil sistemi yumuşatılmaya, temsil edilenlere belli bir söz hakkı verilmeye çalışılıyor gibi görünse de, her yerde öne çıkan genel eğilim siyasal temsile olabildiğince mutlak bir anlam yüklenmesidir. Temsil edilenin kendi iradesini seçimler dışında hiçbir şekilde dile getiremeyeceğinin temsilciler tarafından siyasal düzenin temel bir dogması olarak benimsenmesi, somut halkın siyasal iktidar alanının, hatta siyasetin dışına itilmesine neden olmaktadır. Daha doğrusu iktidar, egemen olduğu varsayılan halkın-ulusun adına konuşanların elinde demektir. Halkın adına konuştuğunu ileri sürebilenler ise kendilerini temsilci, yani halkın sesi olarak kabul ettirmiş olanlardır. Bunun anlamı, devlet gücünü elinde bulunduran temsilcilerin hegemonyasıdır. Açıkçası egemenlik temsil edilenden temsil edenin eline geçmekte ve demokrasi de içi boş bir kavrama dönüşmektedir.

Böylece temsilciler-yöneticiler, hoşlarına gitmeyen her türlü bireysel ya da toplumsal isteği, öneriyi, görüşü ulusal iradeye aykırı düştüğü gerekçesiyle etkinlikten yoksun bırakma, hatta mahkûm etme olanağına kavuşmaktadırlar. Bununla ilgili olarak günümüzde gözlemlenen bir başka olumsuz gelişme, yürütme erkinin parlamentoyu, meclisi olabildiğince devre dışı bırakarak kendini tek temsilci konumuna yükseltmeye meyletmesidir. Ama daha da vahim bir durum, seçilmiş bir kişinin fiili olarak (bazen de anayasal bir düzenleme yaparak) tek temsilci haline gelmesidir. Bunun bir örneğini uzaklarda aramaya gerek yoktur, şöyle çevremize bir göz atmak yeterli olur. Sıfatı ister Başbakan ya da Cumhurbaşkanı, ister Başkan ya da Reis olsun, bir kişinin iradesini ulusal irade adı altında tüm ülkeye dayatması, monarşide var olan tek adam egemenliğinin bu kez ulus egemenliği kılıfı altında yeniden tesis edilmesinden başka bir şey değildir.

Fransız Devrimi'nin gündemine taşıyıp tartıştığı bir diğer konu, insan hakları konusudur. Devrimciler, evrensel bir yaklaşım sergileyerek biri 1789'da, diğeri 1793'te iki insan hakları bildirisi ilan etmişler ve bunları insanlığa miras bırakmışlardı. Fakat bu süreç içinde yaşanan olayların da gösterdiği gibi, insan (ve yurttaş) haklarının ilan edilmesi, tanınan bu hakların ve özgürlüklerin siyasal iktidarlar tarafından çiğnenmesine, hatta şu ya da bu gerekçeyle dondurulmasına engel teşkil etmez. Üstelik bu hakların, ister kağıda dökülsün is-

ter mermere kazınsın, ne ölçüde hayata geçirilip geçirilmediği, uygulanıp uygulanmadığı sorunu çok daha fazla önem taşımaktadır. Günümüzde de çeşitli insan hakları bildirilerine imza atmış olan birçok devletin, bu bildirileri hiçe sayan tutum ve davranışlar içine girdiği, dolayısıyla insan hakları bakımından dünya üzerinde kapkara bir tablonun sergilendiği görülmektedir. Temel hakların kullanabilmesinin karşısına devletin çeşitli engeller dikip baskı, şiddet uyguladığı ve en temel hak olan yaşam hakkının bile risk altında bulunduğu Türkiye ise, ne yazık ki son yıllarda, bu karanlık tabloda epey büyük bir yer işgal etmektedir.

İnsan hakları denince kaçınılmaz olarak gündemi her daim işgal eden konu, ifade özellikle de basın özgürlüğü konusudur. Fransız Devrimi'nin ilk yıllarında Robespierre, Marat gibi kişilerin savundukları sınır tanımayan basın özgürlüğünün, günümüzdeki "en demokratik" olarak görülen ülkelerde bile var olmadığını kabul etmek gerekir. Basın özgürlüğünün demokrasinin "olmazsa olmaz" bir koşulu olduğunu kabul eden tüm ülkelerin basın özgürlüğünü düzenleyen, basın suçlarını tanımlayan yasaları vardır. Bu ülkeler arasındaki fark, bu yasalarda çeşitli çevreleri rahatsız edebilecek aykırı, eleştirel, suçlayıcı düşüncelere ne denli hoşgörü gösterildiği, basın ve ifade özgürlüğüne yasalarla getirilen sınırların ne ölçüde dar tutulduğu ve tabii bu yasaların yorumlanıp uygulanmasında ne kadar müsamahakâr bir tutum sergilendiği noktalarında ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bir ülkenin demokrasi düzeyi de, (başka kriterlerin yanında) bu özgürlüğü en geniş şekilde benimseyip yaşatmasıyla doğru orantılı bir biçimde saptanmaktadır.

Türkiye, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidara gelmesinden sonra özgürlükler, dolayısıyla demokrasi bakımından sürekli olarak geriye gitmektedir. Bu sürekli gerileyişte, iktidarın anti-demokratik karar ve uygulamalarından başka, yalnızca yasalar yoluyla değil ayrıca çok çeşitli yöntemlerle her türlü yayın ve medya üzerinde baskı kurmasının epey etkili olduğu söylenebilir. Gerçekten de dünyadaki basın özgürlüğü konusunda araştırmalarda bulunan çeşitli uluslararası örgütlerin verilerine göre, kitapların yasaklandığı ve toplandığı, yayın yasaklarının getirildiği, gazetecilerin işsiz bırakıldığı, hapse atıldığı Türkiye, ifade ve basın özgürlüğü bakımından çok kötü bir sicile sahiptir. Türkiye'de yaşanan bu demokrasi ve ifade-basın özgürlüğü alanlarındaki gerilemenin, aynı zamanda tüm dünya genelinde de gözlemlendiğini vurgulamak gerekir.

Fransız Devrimi sürecinde insan hakları ve özgürlükler konusu dışında, yurttaşların siyasal hakları konusunda da karşıt görüşler ortaya atıldığı, farklı uygulamalara gidildiği görülmektedir. Günümüzde demokratik olarak nitelendirilen ülkelerde, hatta *The Economist* dergisinin araştırma birimi Economist İntelligence Unit tarafından her yıl açıklanan "Dünya Demokrasi Endeksi"ndeki "melez (hibrid) rejimlere" sahip ülkelerde bile, tüm yurttaşlar için seçme ve seçilme hakkını kapsayan genel oy hakkı bulunmaktadır. Ancak bir ülkede genel oy hakkının olması, o ülkenin tam anlamıyla demokrasiyi içselleştirmesi için yeterli değildir. Çeşitli diktatörlerin genel oy hakkını uygulayarak plebisitlerle ya da plebisitvari seçimlerle kendilerini ve rejimlerini halka oylatarak onaylatmalarının tarihte birçok örneği vardır. Bunun dışında, Türkiye gibi ülkelerde gelir dağılımında ne denli ciddi bir adaletsizlik yaşanıyor ve zengin-yoksul arasında büyük bir uçurum bulunuyorsa, siyasal yaşama katılım bakımından da o denli adaletsiz bir düzen hüküm sürmektedir. Daha-sı daha adil bir ekonomik yapıya sahip olan ülkelerde bile, siyasal partilerin siyasal yaşamdaki hegemonyası, seçimler üzerine ambargo koymakta ve yurttaşların seçme ve seçilme hakkını önemli ölçüde törpüleyip sınırlamaktadır.

Tabii kadınların oy hakkı sorunu, daha geniş anlamda cinsiyet eşitliği konusu da, yine Devrim boyunca zaman zaman gündeme getirilmiş ama hiçbir zaman eşitliğe zemin hazırlayacak bir çözüme kavuşturulamamıştır. Günümüzde cinsiyet eşitliği, demokrasi olarak nitelenen tüm ülkelerde hukuken sağlanmış bulunuyor. Ancak uygulama bakımından ülkeden ülkeye büyük farklılıklar görülmektedir. Türkiye, başta Fransa olmak üzere birçok Avrupa ülkesinden daha önce, yani 1930'lu yıllarda ilk önce belediye seçimlerinde sonra da genel seçimlerde kadınlara seçme ve seçilme hakkını tanımıştır. Ama ne yazık ki, ilerleyen yıllarda giderek daha çok seslendirilen kadın-erkek eşitliği anlayışı, ülkedeki erkek egemen toplumsal zihniyeti, değerleri, töreleri değiştirip dönüştürmekte başarılı olamamış, dolayısıyla toplumsal dokuya tam anlamıyla nüfuz edememiştir. Hatta bugün Türkiye'de, kadınlar bakımından toplumsal-siyasal haklar ve bu hakların pratik anlamı sorunundan çok, yaşam hakkı sorununun daha büyük bir önem arz ettiği söylenebilir. Bu durum, dünya üzerindeki birçok ülke (belki tüm ülkeler) için de halen geçerlidir.

İnsan haklarına önem veren Fransız Devrimi'nin kaçınılmaz olarak el atmak zorunda kaldığı bir diğer konu kölelik konusudur. Günümüzde kölelik

sisteminin, büyük mücadeleler sonucunda dünyanın tüm ülkelerinde resmen ortadan kalkmış olduğu söylenebilir. Fakat buna rağmen köleliğin-köleciliğin farklı biçimler altında ve farklı adlandırmalarla devam ettirilmediğine inanmak için de çok saf olmak gerekir. Dahası bu bedensel köleliğin dışında, bir başka kölelik, Voltaire'in deyişiyle "zihinsel kölelik" durumu, insanlığın içinden bir türlü çıkamadığı bir durum olarak sürüp gitmektedir. Kant'ın "ergin olmayış" olarak nitelendirdiği bu kölelikten, yani insanın başkalarının tesiri, etkisi altında kalıp kendi aklını kullanamama durumundan kurtulmak hiç de kolay görünmüyor. Tüm ülkelerde siyasal iktidarlar, farklı toplumsal otoriteler, çeşitli yöntemler kullanarak, özellikle de medyayı yönlendirerek ve düşünce-ifade (dolayısıyla basın) özgürlüğünü kısıtlayarak, zihinsel kölelik durumunu devam ettirmekte, hatta pekiştirmektedirler.

Fransa'nın 1792'den itibaren birçok Avrupa devletine karşı savaşa giriştiği, hatta bir dönem iç savaş içine düştüğü bir ortamda, devrimcilerin savaş hakkında fikir üretmemeleri mümkün değildi. Bu tarihten başlayarak gerek Devrim gerek İmparatorluk dönemleri boyunca süregelen ve ancak Napolyon'un düşüşüyle sona eren bu savaş durumu, Machiavelli'nin *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler* adlı yapıtında yer alan "savaşı istediğiniz zaman başlatabilirsiniz, ama istediğiniz zaman bitiremezsiniz" sözünün ne denli doğru olduğunun bir kanıtıdır. Fakat her nedense, devlet gücünü ellerinde bulunduran muktedirler tarih boyunca bu doğru tespite hiç önem vermemişlerdir, sanki bundan bihaberlermiş gibi! Çağımızda savaşa ilişkin bu siyasal cehalet ya da vurdumduymazlık en açık şekliyle ABD'li devlet adamları tarafından sergilenmiştir ve sergilenmeye de devam edilmektedir. ABD'nin Vietnam'da, Afganistan'da, Irak'ta, Suriye'de başlattığı ama bitiremediği, içinden çıkmak için de amiyane bir tabirle emdiği sütün burnundan geldiği birçok savaş örneği var önümüzde.

Buna rağmen bazı devletler, Orta Doğu gibi bölgelerde patlak veren ya da daha doğrusu yaratılan savaşlar sayesinde nemalanmak, güç gösterisinde bulunmak amacıyla emperyalist bir tutum takınarak bu savaşlara müdahil oluyorlar, yani savaş bataklığının içine balıklama atlıyorlar. Bu politik tutumlarını genellikle "dünya barışını korumak" ya da "demokrasiyi kurmak" gibi bahanelerin ardına sığınarak doğruluyorlar. Bu durumda da yeryüzünde barışı sağlamak bir düşten öteye gidemiyor. AKP Türkiye'si de son yıllarda sırasıyla Irak, Suriye ve Libya'daki savaşlara şöyle ya da böyle bulaşarak savaşçı bir

politika izliyor. Bunun ülke içindeki sonucu ise, barış için gösterilere katılmak, dilekçe imzalamak, basın açıklaması yapmak gibi en sıradan ve en basit yurttaşlık pratiklerinin suç olarak kabul edilmesi oluyor. Böylece "çocuklar ölmesin", "barış olsun" ya da "savaşa hayır" diyenler, terör örgütüne yardım etmek, hatta terörist olmakla suçlandıklarından haklarında soruşturma açılıp yargılanıyor, işlerinden kovuluyor, hapsediliyor. Tabii bu durumda "Barış" ismini taşıyan yurttaşların tedirgin olmakta hakları var mı diye sorası geliyor insanın!

Fransız Devrimi *Ancien Régime*'i yıkmaya yöneldiğinden bu düzenin temel yapı taşlarından olan Kilise ile hesaplaşmaması, dinsel alanı yeniden düzenlemeye kalkışmaması mümkün değildi. Dolayısıyla Devrim'in aktörleri, bu konuyla yakından ilgilenmişler ve çeşitli görüşler geliştirip farklı uygulamalara imza atmışlardı. Bu tarihten sonra ve halen günümüzde, bu konu kafaları kurcalamaya devam etmekte ve özellikle din-devlet ilişkisi hakkında farklı yaklaşımlar sergilenmektedir. Öyle ki iki aşırı uç yaklaşımdan birisinde din dünya işlerinden tümüyle soyutlanıp kişisel bir vicdan meselesi haline getirilirken, diğerinde devlet de dahil olmak üzere toplumsal yaşamın tümü dinsel dogmalara göre biçimlendirilmektedir. Türkiye'deki AKP iktidarı, son yıllarda ülkeyi koşar adım bu kategoriye doğru yönlendirmektedir. Bu bağlamda izlenen "din politikasının" eğitim sistemini belirlediğini de belirtmek gerekir. Daha açıkçası eğitimin amacını, dünya üzerinde birileri özgür ve sorgulayıcı düşüncenin geliştirilmesi olarak saptarken, başkaları salt biat eden kindar ve dindar bir neslin yetiştirilmesi olarak belirlemektedir.

Son olarak Fransız Devrimi'nin dünya siyasal literatürüne "armağan" ettiği terör kavramına kısaca değineyim. Devrim yıllarında radikal çevreler tarafından terör çağrısında bulunulması, bunun ardından da terörün bir devlet terörü şeklinde uygulanmaya konulması, bu konu hakkında epey bir kalem oynatılmasına ve tartışmalar yaşanmasına yol açmıştı. Günümüz dünyasında terör sözcüğünün neredeyse hiç gündemden düşmediği söylenebilir. Tabii ki bugün herhangi bir yasama meclisinde yer alan vekillerin ayağa kalkıp terörün gündeme alınmasını talep etmelerini ve bunu kabul eden devlet aygıtının da uyguladığı terörü doğrulayıp meşrulaştıran bir söylem tutturmasını düşünmek bile mümkün değil. "Terör" (dolayısıyla "terörizm") ve buradan hareketle *Thermidor* döneminde üretilen "terörist" sözcükleri öylesine olumsuz bir anlam kazanmış bulunuyor ki, terörü kullanan örgütler bile terör sözcü-

günü kullanmaktan kaçınıyor. Bununla birlikte insanlık hiç olmadığı kadar bir terör dönemi içinde bulunuyor.

Yeryüzünde terörden yakınmayan ya da işine gelmeyen her şeye terör-terörist damgası vurmayan devlet yok gibi. Devletler, zaman zaman toplanıp teröre karşı ortak bir mücadele kararı alıyorlar. Ama birçok konuda olduğu gibi burada da bir çift dil kullanıldığı görülüyor. Hangi eylemlerin terör eylemi, hangi grupların terörist örgüt olarak nitelendirilmesi konusunda anlaşmaya varılamadığından başka birisinin terör örgütü dediğine diğeri kurtuluş hareketi yaftasını yapıştırıveriyor. Ayrıca aralarında çeşitli anlaşmazlıklar bulunan devletlerin uluslararası düzeyde birbirlerini terörist olmakla suçladıklarına da şahit oluyoruz. Demek ki "devlet terörü" kavramı tümüyle tedavülden kalkmış değil. Tabii ki hiçbir devlet, gerek uluslararası gerek ulusal düzeyde terörist bir politika güttüğünü kabul etmiyor. Ama gerçek ne? Günümüzde, şiddet kullanıp korku ortamı yaratarak hükmetmeye çalışan siyasal iktidarlar yok mu? Yani açıkçası, şu ya da bu şekilde devlet terörünün uygulandığı devletler bulunmuyor mu?

Her şeyden önce her devlet, yapısı gereği şiddetle yoğrulmuştur, içinde şiddeti barındırır. Tarihçi Jean-Clément Martin, Fransız Devrimi'nde "halk, ulus, cumhuriyet" gibi kavramlara vurgu yapılarak devlet gerçeğinin gözlerden saklandığını belirtmekte ve ardından şu cümleye yer vermektedir: "Fransız Devrimi'nin kara yüreğini oluşturan şey, halkın doğal şiddetinden çok devlet yapısının temelde şiddeti içeren karakteridir." Martin'in ve onun gibi düşünen tarihçilerin böyle bir yargıda bulunmasından çok önce Max Weber, devleti "belirli bir coğrafya üzerinde şiddeti kullanma tekelini meşru biçimde elinde bulunduran insan topluluğu" olarak tanımlamıştı. Artık klasikleşen bu tanım, sosyal ve siyasal bilim alanında genel bir kabul görmektedir. Bu tanıma göre yargı ve polis-ordu aracılığıyla fiziki şiddet uygulayan devlet meşruluk çerçevesi içinde hareket etmelidir; daha açıkçası bir hukuk devleti olması, evrensel hukuk ilkelerine dayanıp temel hak ve özgürlükleri güvence altına alması ve tabii şiddeti iktidarını sürdürmek için değil ülkenin güvenliğini, halkın esenliğini sağlamak için kullanması gerekir.

Dolayısıyla şimdi gelin, günümüzde, açıkça bir despotluk ya da bir tiranlık şeklinde yapılanmış bir ülkeyi ele alın, hatta bırakın böyle bir ülkeyi, onun yerine, demokrasinin olmazsa olmaz koşullarından biri olan (ama yeterli olmayan) genel ve yerel seçimlerin yapıldığı, bir parlamentonun bulunduğu, üstü-

ne üstlük yöneticilerin yürürlükteki rejimi demokrasi, hatta ileri ya da gelişmiş demokrasi olarak tanımladığı bir ülke tasavvur edin. Eğer bu ülkede, temel hukuk ilkeleri, insan hakları ayaklar altına alınıyorsa, erkler ayrımı ortadan kaldırılıyorsa, parlamento işlevsizleştirilip idari ve ekonomik kararlar, yasa yapma pratiği bir tek merkezde toplanıyorsa, muhalefetin kendini ifade etme olanakları, hatta yaşama alanları yok ediliyorsa, fiziki şiddet aygıtları tümüyle iktidar partisine bağımlı hale getiriliyorsa, fiziki şiddetten başka mahalle baskısı, satın alınmış, bastırılmış medya gibi yöntemlerle simgesel şiddet kullanılıyorsa, "bizden olanlar ve olmayanlar" mantığı doğrultusunda halk kutuplaştırılıp bölünüyor ve muhalif kişiler sırf aykırı düşüncelerinden ötürü tutuklanıp mahkum ediliyorsa, kamusal alanlarda haklarını aramaya kalkışanlar terörist muamelesi görüyorsa, kısacası çeşitli yöntemlerle gözdağı verilip korku ortamı yaratılıyor, özellikle de biat etmeyenlerin yüreklerine korku saçılıyorsa, bilin ki orada devlet terörü hüküm sürüyor demektir. Öyleyse bir ülkede devlet teröründen söz edilebilmesi için orada giyotinin bulunması şart değil!

Fransız Devrimi'nde ele alınıp tartışılan tüm bu konular, görüldüğü üzere günümüzde de güncelliğini korumakta, dahası her biri ciddi sorunlar içermektedir. Dolayısıyla bu sorunlara ve de iki yüzyılı aşkın bir süreçte bunlara eklemlenen yeni sorunlara bakıldığında, yalnızca şu ya da bu ülkenin değil ama tüm insanlığın bir devrime, yani özgürlük, eşitlik, kardeşlik sloganını içi boş bir slogan olmaktan kurtaracak; insan haklarının ("saygı gösterilmesinin" ötesinde) katı bir şekilde uygulanmasını sağlayacak; insanın insana tahakkümüne son verip sömürü ve baskı düzenini ortadan kaldıracak; Hukuk'un üstünlüğünü kurup adaleti gerçekleştirecek; doğal kaynakların talanını engelleyip çevreyi, doğayı koruyacak, böylece insanlığın kıtlığa, susuzluğa, salgınlara, pandemilere mahkum olmasının önüne geçecek; demokrasiyi, halk egemenliğini özgürlükçü, katılımcı ve çok sesli olacak şekilde yeniden kuracak, kısacası dünyamızı barış içinde hakça yaşanabilecek bir gezegene dönüştürecek bir devrime ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

DEVRİM'İN ÖNEMLİ TARİHLERİ

1789

Mart	*États Généraux* için seçimler.
27-28 Nisan	Paris'in varoşlarından biri olan Faubourg Saint-Antoine'da ayaklanma.
30 Nisan	Daha sonraları Jakobenler Kulübü'ne dönüşecek olan Breton Kulübü'nün Versailles'daki ilk toplantısı.
5 Mayıs	Versailles Sarayı'nda Kral XVI. Louis'nin huzurunda *États Généraux*'nun açılış toplantısı.
6 Mayıs	*Tiers-état* temsilcilerinin, diğer iki tabaka (ruhban ve soylular) temsilcilerine kendilerine katılma çağrısında bulunması.
17 Haziran	*Tiers-état* temsilcilerinin "Ulusal Meclis" adını alması.
19 Haziran	Ruhban temsilcilerinin çoğunluğunun Ulusal Meclis'e katılma kararı.
20 Haziran	*Tiers-état* temsilcilerinin *Jeu de Paume* andı: Anayasa yapılıncaya kadar her koşulda toplanma kararı.
23 Haziran	Kral'ın daha önce alınmış kararları yasadışı ilan etmesi ve her tabakanın ayrı toplanmasını buyurması.
27 Haziran	Kral'ın boyun eğip ruhban ile soyluları *tiers-état*'ya katılmaya davet etmesi.
28 Haziran	Kral'ın kuzeni Philippe d'Orléans'ın Ulusal Meclis başkanı seçilmesi.
8 Temmuz	Meclis'in Paris civarındaki askeri gücün geri çekilmesini istemesi.
9 Temmuz	Meclis'in "Ulusal Kurucu Meclis" adını alması.

11 Temmuz	Bakan Necker'in görevden alınması.
12-13 Temmuz	Paris'te halk ayaklanması.
14 Temmuz	Halkın silahlı çatışma sonrasında Bastille Kalesi'ni ele geçirmesi.
15 Temmuz	Paris Belediyesi'nin yeniden yapılandırılması: *Tiers-état* temsilcisi Bailly'nin Belediye Başkanı, La Fayette'in Ulusal Muhafızlar Komutanı olması.
15 Temmuz ve sonrası	Taşrada belediyelerin el değiştirmesi.
16 Temmuz	Necker'in yeniden göreve getirilmesi.
17 Temmuz	Kral'ın, Paris'te Bailly'den Devrim'in simgesi olan üç renkli (mavi-beyaz-kırmızı) kokartı alması.
17 Temmuz	Başta Kral'ın küçük kardeşi Artois Kontu olmak üzere büyük soyluların Fransa'yı terk etmesi.
20 Temmuz	Taşrada "Büyük Korku"nun başlangıcı: Soyluların tuttuğu haydut sürülerinin varlığından kuşkulanarak silahlanan köylülerin şatolara saldırması.
22 Temmuz	Paris Valisi Berthier de Sauvigny'nin ve kayınpederi Maliye Genel Kontrolörü Foulon de Doué'nin halk tarafından linç edilmesi.
4-11 Ağustos	Feodalizme son verilip ayrıcalıkların kaldırılması.
26 Ağustos	İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin kabulü.
16 Eylül	Marat'nın *L'Ami du Peuple* adlı gazetesinin ilk sayısı.
24 Eylül	Protestanlara yurttaşlık hakkının tanınması.
1 Ekim	Versailles Sarayı'nda Flandres alayı subaylarının ağırlanması. Kral ve Kraliçe'nin katıldığı toplantı sırasında üç renkli kokartın çiğnenmesi.
5-6 Ekim	Kadınların Versailles'a yürümeleri. Kral ve ailesinin Paris'e, Tuileries Sarayı'na götürülmesi.
12 Ekim	XVI. Louis'nin İspanya Kralı IV. Carlos'a mektubu: 15 Temmuz'dan sonraki beyanlarının ve imzalarının geçersiz olduğunu açıklaması.
21 Ekim	Paris'te fırıncı François'nın halk ayaklanmasında linç edilmesi.
21 Ekim	Sıkıyönetim Yasası'nın kabulü.
22 Ekim	Aktif yurttaş-pasif yurttaş ayrımının kabulü.

Ekim sonu	Jakobenler Kulübü adıyla bilinen Anayasa Dostları Derneği'nin Paris'te bir Dominiken manastırında kurulması.
2 Kasım	Kilise mülklerinin ulusun hizmetine sunulması.
7 Kasım	Temsilcilerin bakan olamayacağı kararı.
14 Aralık	Kilise mülklerinin garanti olarak gösterildiği *assignat* adında devlet bonolarının çıkarılması.
23 Aralık	Meclisin Yahudilere yurttaşlık hakkını tanımayı reddetmesi.

1790

Ocak	Yerel seçimler.
15 Ocak	İdari düzenleme: Fransa'nın 83 vilayete bölünmesi.
2 Şubat	İki Cinsiyetten Vatanseverlerin Kardeşlik Derneği'nin kurulması.
13 Şubat	Manastır yemininin yasaklanması.
19 Şubat	Kral'ı kaçırma girişimi nedeniyle Favras Markisi'nin idamı.
8 Mart	Köleliğin kaldırılmasının reddedilmesi.
24 Mart	Yüksek yargı organları olan parlamentoların kaldırılması.
31 Mart	Robespierre'in Jakobenler Kulübü başkanlığına seçilmesi.
Nisan-Haziran	Fransa'nın güney batısında dinsel çatışmalar.
27 Nisan	Cordelierler Kulübü adıyla bilinen İnsan ve Yurttaş Hakları Dostları Derneği'nin kurulması.
21 Mayıs	Paris'in devrimci komiteleri bulunan 48 idari semte (*section*) bölünmesi.
19 Haziran	Soya dayalı tüm aristokratik unvanların ve isimlerin kaldırılması.
12 Temmuz	Din adamlarını devletin maaşlı memuru haline getiren Ruhbanın Sivil Yapılanması Yasası'nın kabulü.
14 Temmuz	Paris'te Federasyon (Birlik) Bayramı'nın kutlanması.
16-24 Ağustos	Yargı reformu: Yargıçların seçimle belirlenmesi ve ağır ceza mahkemelerinde jüri sisteminin uygulanması.
27 Ağustos	*Assignat*'nın kâğıt paraya dönüştürülmesi.
21 Ekim	Üç renkli bayrağın Fransa'nın resmî bayrağı olarak kabul edilmesi.
Kasım	Saint-Domingue'de özgür melezlerin isyanı.

27 Kasım	Devlet görevlilerine, dolayısıyla din adamlarına yasalara ve anayasaya yemin etme zorunluluğunun getirilmesi.
3 Aralık	XVI. Louis'nin yolladığı mektupta Prusya Kralı'ndan silahlı yardım talebinde bulunması.

1791

Ocak-Şubat	Din adamlarının Ruhbanın Sivil Yapılanması Yasası'na yemin edenler ve etmeyenler şeklinde ikiye ayrılması.
19 Şubat	Kral'ın teyzelerinin Fransa'dan ayrılması.
2 Mart	Korporasyonların, loncaların kaldırılması.
10 Mart	Papalığın Ruhbanın Sivil Yapılanması Yasası'nı mahkûm etmesi. Bu fermanını 13 Nisan'da tekrarlaması.
2 Nisan	Mirabeau'nun ölümü. Naaşının 4 Nisan'da Panthéon'a taşınması.
18 Nisan	Kral ve ailesinin Paskalya için Saint-Cloud'ya gitmesinin engellenmesi.
Mayıs	Robespierre'in önerisi üzerine Kurucu Meclis üyelerinin bir sonraki meclise seçilememeleri kararı.
11 Haziran	Voltaire'in kemiklerinin Panthéon'a taşınması.
14 Haziran	Sendikaları yasaklayan Le Chapelier Yasası.
20-21 Haziran	Kral ve ailesinin Paris'ten başarısız kaçışları. Kral'ın büyük kardeşinin kaçıp Fransa'yı terk etmesi.
25 Haziran	Varennes'de yakalanan Kral ve ailesinin Paris'e geri dönüşü.
1 Temmuz	Cumhuriyetçi bir akımın ortaya çıkması.
9 Temmuz	Bir ay içinde ülkeye geri dönmeyen göçmenlere çeşitli cezai yaptırımlar uygulanması kararı.
16 Temmuz	Meclis'in XVI. Louis'yi tahtta tutma kararı.
16 Temmuz	Ilımlıların Jakobenler Kulübü'nden ayrılması ve Feuillantlar Kulübü'nü kurması.
17 Temmuz	Ulusal Muhafızların Champ-de-Mars'ta toplanmış olan halkın üzerine ateş açıp bir katliam gerçekleştirmesi. 25 Temmuz'a kadar sürecek sıkıyönetim ilanı.
Temmuz sonu	Cumhuriyetçi ve "demokratik" hareket üzerinde baskı uygulanması.
5 Ağustos	Kurucu Meclis'in "cihanda barış" ilanı.
22-23 Ağustos	Saint-Domingue'de kölelerin silahlı ayaklanması.

27 Ağustos	Avusturya ile Prusya monarklarının Saksonya'da Pillnitz Şatosu'nda toplanıp devrimci Fransa'yı tehdit eden bir bildiri imzalamaları.
3 Eylül	Kurucu Meclis'in 1791 Anayasası'nı kabulü.
Eylül boyunca	Yasama Meclisi için genel seçimlerin yapılması.
13 Eylül	Anayasa'nın Kral tarafından onaylanarak ilan edilmesi.
14 Eylül	Meclis'in genel af ilanı.
14 Eylül	Avignon ile Venaissin Kontluğu'nun Fransa'ya katılması.
27 Eylül	Bütün Yahudilere yurttaşlık hakkının tanınması.
28 Eylül	Köleliğin kaldırılması. (Sömürgelerde varlığı sürmektedir.)
1 Ekim	**Yasama Meclisi'nin açılışı.**
31 Ekim	Kral'ın büyük kardeşi Provence Kontu'na ülkeye geri dönme çağrısı. Bu çağrıya uymadığı takdirde tahttaki haklarını yitireceğine ilişkin yasa.
9 Kasım	İki ay içinde ülkeye geri dönmeyen göçmenlere karşı yeni cezalar öngören yasa.
11 Kasım	Kral'ın önceki iki yasayı veto etmesi.
14 Kasım	La Fayette'e karşı Pétion'un Paris Belediye Başkanı seçilmesi.
29 Kasım	Yeminsiz papazlara karşı çeşitli cezalar öngören yasa.
Aralık	Savaş konusunda tartışmaların başlaması.
7 Aralık	Feuillantlardan oluşan bakanlar kabinesi.
19 Aralık	Yeminsiz papazlara ilişkin yasanın Kral tarafından veto edilmesi.

1792

23 Ocak	Paris'te yiyecek sıkıntısı nedeniyle kargaşaların başlaması.
9 Şubat	Göçmenlerin gelirlerine el konması.
3 Mart	Étampes'ta halkın ekmek fiyatının belirlenmesi isteğine karşı çıkan Belediye Başkanı Simonneau'nun öldürülmesi.
24 Mart	Jirondenlerin yer aldığı bakanlar kabinesi.
20 Nisan	Macaristan ve Bohemya Kralı'na savaş ilan edilmesi.
25 Nisan	İlk defa giyotinle bir idamın gerçekleştirilmesi.
28-29 Nisan	Cephedeki ilk bozgun. General Théobald Dillon'un askerleri tarafından öldürülmesi.

5 Mayıs	Gönüllülerin askere alınması.
16 Mayıs	La Fayette'in cephede Avusturyalılar ile gizlice görüşmesi.
27 Mayıs	Yeminsiz papazları sınır dışı eden yasa.
29 Mayıs	Kral'ın Muhafız Birliğinin dağıtılmasına ilişkin yasa.
4 Haziran	Paris çevresinde 20.000 kişilik (taşradan gelen Ulusal Muhafızlardan oluşmuş) Federeler ordusu kurulmasına ilişkin yasa.
4 ve 11 Haziran	Kral'ın yeminsiz papazlar ile Federeler ordusuna ilişkin yasaları veto etmesi.
13 Haziran	Jironden bakanların görevden alınması.
16 Haziran	La Fayette'in Jakobenleri suçlayan mektubunu Meclis'e yollaması.
20 Haziran	Halkın Tuileries Sarayı'nı basıp Kral'dan vetoları geri çekmesini istemesi.
27 Haziran	La Fayette'in Paris'e gelip Meclis'te tehditler savurması.
10 Temmuz	Birçok bakanın Kral'a istifasını sunması.
11 Temmuz	Meclis'in "Vatan tehlikede" kararını alması.
15 Temmuz	Cordelierler Kulübü'nün bir Konvansiyon'un toplanmasına ilişkin bildirisi.
17 Temmuz	Paris'teki Federelerin Kral'ın tahttan alınması talebi.
27 Temmuz	Göçmenlerin mal mülküne el konmasına ilişkin yasa.
3 Ağustos	Paris'teki 48 *section*'dan 47'sinin XVI. Louis'nin tahttan alınmasını istemesi.
4 Ağustos	Avusturya-Prusya ordusu komutanı Brunswick Dükü'nün Paris'i yakıp yıkmakla tehdit eden bildirisinin duyulması.
9 Ağustos	*Section* delegelerinden oluşan "Devrimci Komün"ün kurulması.
10 Ağustos	Tuileries'nin silahlı bir çatışma sonucu ele geçirilmesi ve Kral ile ailesinin tutuklanmasıyla krallığın fiilen son bulması.
10 Ağustos	Bir Ulusal Konvansiyon oluşturma kararı.
11 Ağustos	Aktif yurttaş-pasif yurttaş ayrımına son verilip genel oy hakkının kabul edilmesi.
14-19 Ağustos	La Fayette'in ordusunu Paris üzerine yürütmeye yönelik başarısız girişimi ve Meclis tarafından hain olarak ilan edilmesi.
16 Ağustos	Kamusal alanda ayin ve dinsel giysi yasağı.
17 Ağustos	Tuileries'yi koruyanları yargılayacak olağanüstü bir mahkemenin kurulması kararı.

23 Ağustos	Prusyalıların Longwy'yi işgal etmeleri.
25 Ağustos	Belgeleri olmayan feodal hakların tazminatsız ilgası.
26 Ağustos	On beş gün içinde yemin etmeyen papazlara sürgün cezası.
2 Eylül	Konvansiyon için seçimlerin başlangıcı. Verdun'ün Prusyalılara teslim olması.
2-6 Eylül	Paris'te (ardından taşrada) hapishane katliamları.
4 Eylül	Ordunun ihtiyacını karşılamak için tahıllara el koyma kararı.
20 Eylül	Medeni yasalarda laiklik. Yasama Meclisi'nin sona ermesi.
20 Eylül	**Konvansiyon'un ilk toplantısı.**
20 Eylül	Prusya ordusunun Valmy'de durdurulup geri püskürtülmesi.
21 Eylül	Krallığın ilgası. Cumhuriyet'in "Birinci Yılı" kararı.
25 Eylül	"Bir ve bölünmez Cumhuriyet"in ilanı.
29 Eylül	Fransız ordusunun Nice'i işgal etmesi.
12 Ekim	Jironden Brissot'nun Jakobenler Kulübü'nden ihraç edilmesi.
21 Ekim	Fransız ordusunun Mainz'e, ardından da Frankfurt'a girmesi.
6 Kasım	Dumouriez komutasındaki Fransız ordusunun Jemmapes zaferi; ardından Belçika'nın işgali.
20 Kasım	İçişleri Bakanı Roland'ın Tuileries'de Kral'ın gizli yazışmalarını içeren bir kasanın bulunduğunu Konvansiyon'a açıklaması.
27 Kasım	Savoie bölgesinin Fransa'ya bağlanması.
11 Aralık	XVI. Louis'nin Konvansiyon'da yargılanmasına başlanması.
19 Aralık	Saint-Just'ün Jakobenler Kulübü başkanlığına seçilmesi.

1793

20 Ocak	Jakoben Kulübü üyesi vekil Lepeletier'nin bir suikast sonucu öldürülmesi.
21 Ocak	XVI. Louis'nin giyotinle idam edilmesi.
31 Ocak	Nice'in Fransa'ya bağlanması.
1 Şubat	Fransa'nın İngiltere ve Hollanda'ya savaş ilan etmesi.
25-27 Şubat	Sabun ve şeker sıkıntısı nedeniyle Paris'te karışıklıklar.
7 Mart	Fransa'nın İspanya'ya savaş ilan etmesi.

9 Mart	Jironden yayınevlerine saldırı.
10 Mart	Devrim Mahkemesi'nin kuruluşu.
11 Mart	Vendée isyanının başlangıcı.
18 Mart	Toprak reformu öneren herkese ölüm cezası öngören yasa.
18 Mart	Dumouriez komutasındaki Fransız ordusunun Neerwinden yenilgisi.
21 Mart	Her belediyede ve her *section*'da daha sonraları Devrimci Komite adını alacak olan bir Gözetim Komitesi'nin kurulması.
29 Mart	Basın özgürlüğünü sınırlayan yasa.
3-5 Nisan	Vatan haini ilan edilen Dumouriez'nin Avusturyalılara sığınması.
3 Nisan	Üç renkli kokart takma zorunluluğu.
6 Nisan	Danton'un yer aldığı Kamu Esenlik Komitesi'nin kuruluşu.
10 Nisan	Yurttaşlığa aykırı davranan kişileri ihbar etme yükümlülüğü.
24 Nisan	Jirondenler tarafından suçlanan Marat'nın Devrim Mahkemesi'nde aklanması.
4 Mayıs	Tahıl ve un için tavan fiyat (Maksimum Yasası) uygulaması.
10 Mayıs	Devrimci Cumhuriyetçi Kadın Yurttaşlar Derneği'nin kuruluşu.
18 Mayıs	Yiyecek kıtlığı nedeniyle Paris'te gösteriler.
20 Mayıs	Zenginlerden alınacak bir milyarlık zoraki istikraz.
29 Mayıs	Lyon'da Jironden silahlı ayaklanması. Belediye Başkanı Chalier ile arkadaşlarının tutuklanması.
31 Mayıs	Konvansiyon önünde Jironden vekillere karşı halk gösterisi.
2 Haziran	Silahlı halk ayaklanması sonucunda Konvansiyon'un Jironden 27 vekil ile iki bakanın tutuklanması kararını alması. Sonraki günlerde vilayetlerin büyük bölümünün Paris'e başkaldırması.
3 Haziran	Göçmenlere ait toprakların küçük parçalar halinde satılması kararı.
6 Haziran	75 vekilin Jirondenlerin tutuklanmasını protesto etmesi.
10 Haziran	Köy ortak toprağının isteğe bağlı olarak paylaştırılması.
19 Haziran	Vendée isyancı ordusunun Angers'yi ele geçirmesi.
24 Haziran	1793 Anayasası'nın halkoylamasıyla kabulü.

27 Haziran	Paris Borsası'nın kapatılması.
28 Haziran	Konvansiyon'un çeşitli sosyal yardım kararları.
29 Haziran	Vendée isyancı ordusunun Nantes önündeki yenilgisi.
30 Haziran	Jakobenlerin Kudurmuşlar hareketine karşı saldırısı sonucunda Jacques Roux ile Leclerc'in Cordelierler Kulübü'nden ihraç edilmesi.
10 Temmuz	Kamu Esenlik Komitesi'nin yenilenmesi: Danton'un ayrılması ve Jakoben üyeler Saint-Just ile Couthon'un komiteye girmesi.
12 Temmuz	Toulon'un kralcı isyancıların eline geçmesi.
13 Temmuz	Marat'nın Charlotte Corday tarafından öldürülmesi.
16 Temmuz	Chalier'nin isyancılar tarafından Lyon'da idam edilmesi.
17 Temmuz	Feodal düzenin tazminat olmaksızın kaldırılması.
23 Temmuz	Prusya ordusunun Mainz'ı Fransızlardan geri alması.
26 Temmuz	Karaborsacılara ve istifçilere ölüm cezası.
27 Temmuz	Robespierre'in Kamu Esenlik Komitesi'ne girmesi.
2 Ağustos	Tiyatrolar için "sansür" yasası.
8 Ağustos	Ordunun Lyon'u kuşatması.
23 Ağustos	Genel seferberlik ilanı.
25 Ağustos	Ordunun Marsilya'daki isyanı bastırması.
27 Ağustos	Kralcıların Toulon'u İngilizlere teslim etmesi.
29 Ağustos	Sonthonax'ın Saint-Domingue'de köleliği kaldırması.
5 Eylül	Terörün gündeme alınması. Paris'te Devrimci Ordu'nun kurulması.
5 Eylül	Jacques Roux'nun tutuklanması.
6-8 Eylül	Fransız ordusunun Hondschoote zaferi.
11 Eylül	Tahıl ve un için yeni Maksimum Yasası.
17 Eylül	Şüpheliler Yasası.
21 Eylül	Marat'nın naaşının Panthéon'a yerleştirilmesi.
21 Eylül	Kadınlar için de üç renkli kokart taşıma zorunluluğu.
22 Eylül	Hıristiyansızlaştırma hareketinin başlangıcı.

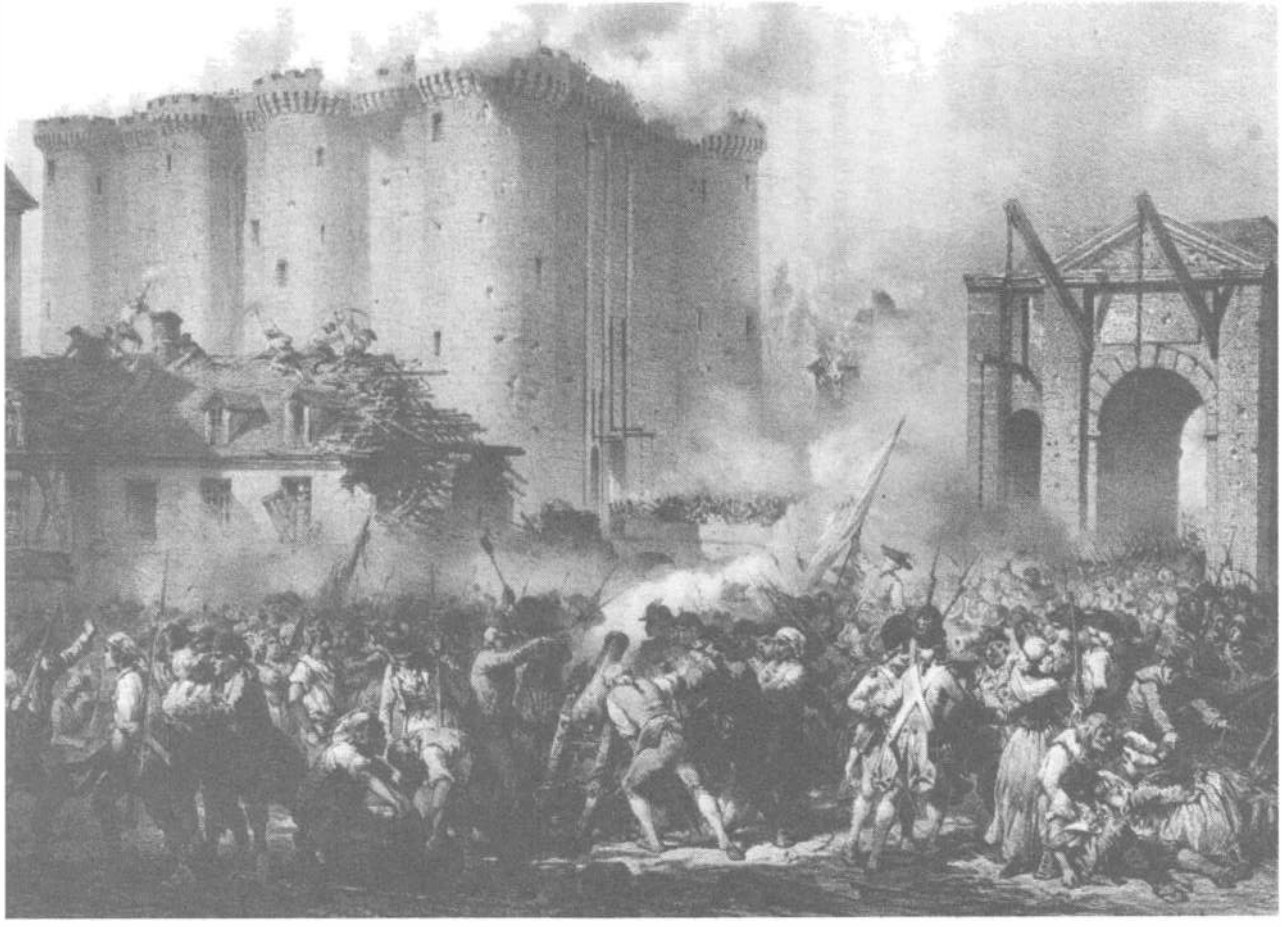
29 Eylül	Temel gıda maddeleri ve ücretler için genel Maksimum Yasası.
5 Ekim	Devrim takviminin kabulü.
9 Ekim	Ordunun Lyon'u geri alması; kanlı misillemelerin başlaması.
10 Ekim	Konvansiyon'un 1793 Anayasası'nı askıya alıp Devrimci Yönetim düzenini ilan etmesi.
16 Ekim	Fransız ordusunun Avusturyalılara karşı Wattignies zaferi.
16 Ekim	Eski Kraliçe Marie-Antoinette'in idamı.
30 Ekim	Tüm kadın derneklerinin kapatılması.
31 Ekim	21 Jironden vekilin idamı.
1 Kasım	Resmi yazışmalar da dahil olmak üzere "sen" diye hitap etme zorunluluğu.
2 Kasım	Evlilik dışı çocukların mirastan eşit pay alması.
8 Kasım	Madam Roland'ın idamı.
10 Kasım	Paris Notre-Dame katedralinde Akıl Kültü Bayramı.
13 Kasım	Vendée isyancı ordusunun Granville önündeki yenilgisi.
21 Kasım	Robespierre'in Hıristiyansızlaştırma hareketine karşı çıkışı.
23 Kasım	Paris Komünü'nün din özgürlüğünü ortadan kaldırması.
4 Aralık	Devrimci Yönetim'in hukuksal yapılanması.
6 Aralık	Konvansiyon'un din özgürlüğünü yasal güvence altına alması.
12 Aralık	Vendée isyancı ordusunun Le Mans'da bozguna uğraması.
19 Aralık	Fransız ordusunun Toulon'u geri alması.
23 Aralık	Vendée isyancı ordusunun Savenay'deki bozgunu.

1794

17 Ocak	General Turreau'nun "Cehennem Tugayları"nın Vendée'de terör estirmeye başlaması.
31 Ocak	Cordelierler Kulübü'nün İnsan Hakları Bildirisi'ni bir şalla örtmesi.
4 Şubat	Konvansiyon'un sömürgelerde köleliği kaldırması.
10 Şubat	Jacques Roux'nun hapishanede intiharı.
21 Şubat	Genel tavan fiyat listesinin ilanı.

26 Şubat	Saint-Just'ün raporu üzerine Konvansiyon'un, şüphelilerin mal mülklerine el koyma kararı.
3 Mart	El konulacak mal mülkün yoksullara dağıtılması kararı.
13 Mart	Hébertistlerin (Hébert, Vincent, Momoro, Ronsin vb.) tutuklanması.
17 Mart	Komün temsilci-vekili Chaumette'in tutuklanması.
24 Mart	Hébertistlerin idamı.
27 Mart	Devrimci Ordu'nun lâğvedilmesi ve *section* halk derneklerinin kapatılması.
30 Mart	Dantoncuların (Danton, Desmoulins, Philippeaux vb.) tutuklanması.
1 Nisan	Kamu Esenlik Komitesi'nde bir Polis Bürosunun kurulması.
2 Nisan	Bakanlıkların kaldırılıp yerlerine Yürütme Komisyonları'nın kurulması.
5 Nisan	Dantoncuların idamı.
13 Nisan	Hébert ile Desmoulins'in dul eşlerinin ve Chaumette'in idamı.
14 Nisan	Jean-Jacques Rousseau'nun kemiklerinin Panthéon'a taşınması kararı.
15 Nisan	Yabancılara ve soylulara Paris'te, kıyı kentlerinde ve savaş bölgelerinde ikamet etme yasağı.
19 Nisan	Taşradaki görevli temsilcilerin Konvansiyon'a geri çağrılması.
7 Mayıs	Yüce Varlık Kültü Yasası.
8 Mayıs	Taşradaki devrim mahkemelerinin kapatılması.
10 Mayıs	Paris Belediye Başkanı Pache'ın tutuklanması.
11 Mayıs	Muhtaç durumdaki yurttaşlara devletin yardım etmesine ilişkin yasa.
22-23 Mayıs	Collot d'Herbois ile Robespierre'e suikast teşebbüsü.
4 Haziran	Robespierre'in oybirliğiyle Konvansiyon Başkanı seçilmesi.
6 Haziran	Fouché'nin Jakobenler Kulübü Başkanı seçilmesi.
8 Haziran	Yüce Varlık Bayramı.
10 Haziran	Devrim Mahkemesi'ni yeniden düzenleyen yasa.
17 Haziran	Suikastçıların 52 kişiyle birlikte idamı.

26 Haziran	Fransız ordusunun Belçika'daki Fleurus zaferi.
5 Temmuz	Paris Komünü'nün ücretler için yeni tavan fiyat belirlemesi.
8 Temmuz	Fransız ordusunun Brüksel'e girmesi.
14 Temmuz	Fouché'nin Jakobenler Kulübü'nden ihracı.
23 Temmuz	Paris Komünü'nün ücretleri düşüren Maksimum kararı.
26 Temmuz	Robespierre'in Konvansiyon'daki ve Jakobenler Kulübü'ndeki son konuşması.
27 Temmuz	Robespierre, kardeşi, Saint-Just, Couthon ve Lebas'nın Konvansiyon tarafından tutuklanmaları ve kaçmalarının ardından yasadışı ilan edilmeleri.
28 Temmuz	Yakalanan Robespierre ve yandaşlarının idamı.

Bastille Kalesinin düşüşü

I
YENİ DÜZENE GEÇİŞ

Fransa Krallığı, 1788 yılı gelip çattığında çok ciddi bir mali krizle karşı karşıyaydı. Tam takır kalan devlet hazinesinin doldurulması gerekiyordu, bunun tek yolu ise yeni vergiler koymaktan ya da daha doğrusu o güne dek çeşitli vergilerden muaf tutulmuş olan soyluları ve ruhbanı vergiye bağlamaktan geçiyordu. Ancak bu yöndeki girişimler başarısız olmuş, 1787'de toplanan Saygınlar Meclisi yeni vergi konusunda ikna edilememiş, yüksek yargı organları olan *parlement*'lar (parlamentolar) ise, başta Paris *parlement*'ı olmak üzere, ayrıcalıklıları vergi yükümlüsü kılacak bir yasanın krallığın "anayasasına" aykırı olduğunu açıklayıp böyle geniş kapsamlı bir yeniliğin ancak toplumsal tabakaların genel meclisi olan *États Généraux*'da karara bağlanabileceğine hükmetmişti.

Bu durum karşısında Kral XVI. Louis, Ağustos 1788'de, 1614 yılından beri toplanmayan *États Généraux*'nun 1 Mayıs 1789'da toplanacağını ilan etmek zorunda kaldı. Bir bakıma devrim ateşinin kıvılcımını çakan bu kararın ardından Fransa, aylar sürecek çok ateşli bir "hazırlık dönemi" içine girdi. Bu dönem boyunca, bir yandan özellikle kötü hasat nedeniyle ekonomik sorunlar büyüyor ve toplumsal huzursuzluk artıyor, öte yandan "krallığın bütün eğitimli kişilerinden yapılacak *États Généraux* toplantısına ilişkin görüşlerini ve bilgilerini sunmalarını" isteyen bir krallık kararnamesi doğrultusunda çeşitli düşünceler içeren çok sayıda kitap, broşür (risale), makale yayımlanıyor ve ülkenin dört bir yanında seçmenlerin hem yakınmalarını hem isteklerini dile getiren "dilek defterleri" (*cahiers de doléance*) kaleme alınıyordu. Üç toplumsal tabakada ayrı ayrı yapılan seçimler sonucunda her tabaka için saptanmış kontenjan doğrultusunda temsilciler belirlendi ve *États Généraux* 5 Mayıs 1789'da

Versailles (Versay) Sarayı'nda açılışını yaptı. Devrim'in bu ilk meclisinde din adamları tabakası 291, soylular tabakası 270 ve *tiers-état* tabakası 578 üyeyle temsil edilmekteydi.

Din adamları ile soyluların dışındaki tüm toplumsal sınıfları bünyesinde barındıran *tiers-état*'nın büyük çoğunluğu burjuvalardan oluşan temsilcileri, *États Généraux*'ya sadece yeni vergileri onaylamak amacıyla gelmemişlerdi. Çok daha kapsamlı bir amaç güdüyorlardı. *Ancien Régime* (Eski Düzen) olarak adlandırdıkları feodalizmle yoğrulmuş mutlak monarşiye son vermek ve Fransa'yı sosyo-politik bakımdan yeniden yapılandırmak istiyorlardı. Zaten Sieyès, henüz Ocak 1789'da yayımladığı *Qu'est-ce que le Tiers-état?* (Üçüncü Tabaka Nedir?) başlıklı küçük kitabıyla, yüksek ruhbanın ve aristokrasinin desteklediği krallık iktidarına karşı mücadeleye girişmekten kaçınmayan *tiers-état* temsilcilerine izlemeleri gereken yol haritasını ve hedefleri sunmuştu: Kendi deyişiyle "hiçbir şey olan, ama her şey olmak isteyen" *tiers-état*, gerçekte "ulusun ta kendisi olduğundan", feodalizmin çağrıştırdığı tüm ayrıcalıkları ortadan kaldırmalı, gerekirse kendi başına ulusal meclisi oluşturmalı ve ulus egemenliği temeli üzerine kurulu yepyeni bir anayasa yapmalıydı.

A-ULUSAL MECLİS'TEN ULUS EGEMENLİĞİNE

Tiers-état temsilcileri, 5 Mayıs'ın hemen ardından *États Généraux*'nun işleyiş biçimine, yani tüm üyelerin ayrı tabaka meclisleri şeklinde toplanmasına ve oylamaların kişi başına değil de tabakalara göre yapılmasına karşı çıktılar. Birbiriyle iç içe geçmiş olan bu iki konu, herkes için hayati bir önem taşıyordu. Çünkü eski sistemde ısrar edilmesi durumunda, soylular ve ruhban, *tiers-état*'ya karşı 2'ye 1 üstünlük sağlayarak her türlü yeniliğin önünü tıkama imkanına sahip oluyorlardı. Oysa kişi başına oylama kabul edildiği takdirde, 578 üyesiyle çoğunluğu elinde bulunduran *tiers-état*'nın önü açılacak, programını ayrıcalıklılara dayatabilecekti. Bu nedenle *tiers-état* temsilcileri, diğer iki tabakanın temsilcilerine kendilerine katılıp tek çatı altında toplanmaları çağrısında bulundular ve bu çağrıyı birkaç kez tekrarladılar. Birkaç küçük din adamı dışında diğer vekillerden olumsuz yanıt alınca da "saldırıya" geçtiler.

Bu saldırı, *tiers-état*'nın 15-17 Haziran oturumlarında somutlaştı. Bir bakıma *États Généraux*'ya son verip yeni bir meclis şeklinde yapılanmaya yönelen *tiers-état* temsilcileri, üç gün boyunca, yeni meclise verilecek isim konusunda uzun tartışmalara giriştiler. Sorun çok önemliydi, hatta belirleyici bir nitelik taşıyordu. Temsilciler, otoritelerini dayatma iradesi ile yetkilerini aşma, dahası seçmenlerinin dileklerine aykırı düşme endişesi arasında duraksıyorlardı. Ayrıca olası bir radikal kararın alınması durumunda krallığın sert bir tepki göstermesi riskinin bulunması da tereddütlerini yoğunlaştırıyordu. Meclisin adına ilişkin öneriler getiren (her ikisi de *tiers-état*'nın temsilcisi olan) rahip Sieyès ile Kont Mirabeau, konuşmalarında olabildiğince temkinliydiler, ama önerileri kabul görmedi. Buna karşılık adı sanı duyulmamış ve o güne dek ağzını açmamış olan Legrand'ın[1] ortaya attığı "Ulusal Meclis" önerisi, büyük çoğunluğun oylarını toplamayı başardı. Ayrıca bu oturumlarda Sieyès, Mirabeau ve Bergasse gibi konuşmacılar, düzenin değiştirilmesinin ve bu amaçla da yasama düzeyinde yeni bir yapılanmanın gerçekleştirilmesinin gerekliliğini savunarak, *tiers-état* temsilcilerinin büyük çoğunluğunun duygularına tercüman oldular.

15-17 HAZİRAN'DA YAPILAN KONUŞMALAR:[2]

SİEYÈS

Temsilci[3] seçimleri onaylandığına [mazbatalar verildiğine][4] göre, hiç zaman kaybetmeden Meclis'in oluşturulmasıyla ilgilenmek gerekir. Onaylanmanın

---

[1] Jérôme Legrand (1746-1817), États *Généraux*'ya seçilmiş olan bir avukattır. Terör döneminde kendi köşesine çekilmiş, *Thermidor* sonrasında siyasal yaşamına devam etmiştir.

[2] Chaussinand-Nogaret, 2006, s. 13-17. (Burada olduğu gibi bundan sonraki dipnotlarda da, alıntıların yapıldığı kitapların ya da yazıların künyesi belirtilmemekte, doğrudan Kaynakça'ya göndermede bulunulmaktadır.)

[3] Devrim'in aktörleri, günümüz Türkçesinde genellikle milletvekili olarak adlandırılan Ulusal Meclis üyeleri için değişik sözcükler kullanıyorlardı. Şu ya da bu sözcüğün kullanımı, bazen gelişigüzel bir biçimde oluyor, ama bazen de belli bir siyasal görüşü yansıtmayı amaçlıyordu. Bu nedenle çeviri metinlerinde bu değişik sözcükleri farklı Türkçe kavramlarla karşılamayı yeğledim. Daha açıkçası kitap boyunca, *député* sözcüğünü mebus, *représentant* ve *délégué* sözcüklerini temsilci ve *mandataire* sözcüğünü de vekil olarak çevirdim. Kendi yazılarımda ise milletvekili kavramına yer vermeyip temsilci ya da vekil kavramlarını kullandım.

sonuçları itibarıyla bu Meclis'in doğrudan doğruya ulusun en az %96'sı tarafından yollanmış temsilcilerden oluştuğu aşikârdır. Bu denli çok sayıda mebus, birkaç seçim bölgesinin ya da bazı yurttaş sınıflarının mebuslarının eksikliği nedeniyle etkisiz kılınamaz. Çünkü davet edilmiş ama bu davete icap etmemiş olan eksik mebuslar[5], burada bulunanların kendilerine ait olan yetkilerin tamamını kullanmalarını kesinlikle engelleyemezler; özellikle de bu yetkilerin kullanımı zorunlu ve acil bir görev ise. Dahası, ulusal dileği oluşturmak sadece onaylanmış temsilcilere ait olduğundan ve onaylanmış tüm temsilciler bu Meclis'te bulunduğundan, ulusun genel iradesini yorumlayıp ortaya koymanın bu Meclis'e, sadece bu Meclis'e ait olduğu sonucuna varmak da kaçınılmazdır. Öyle olduğu varsayılan bir başka mebuslar Kamarası, bu Meclis'in oturumlarının gücünden hiçbir şey eksiltemez. Son olarak, Taht ile Meclis arasında hiçbir veto, hiçbir aracı iktidar bulunamaz.

Dolayısıyla Meclis, ulusal yapılanmanın ortak eserini [Anayasa'yı] hazırlamaya burada bulunan mebuslar tarafından hiç zaman kaybetmeden başlanabileceğine ve başlanması gerektiğine ve de mebusların bu işi hiçbir engelle karşılaşmadan aralıksız sürdürmelerine karar vermiştir. Bu koşullarda Meclis'e en uygun olan adlandırma, "Fransız Ulusunun Kabul Edilmiş ve Onaylanmış Temsilcilerinin Meclisi" adlandırmasıdır; burada bulunmayan mebusları bağrında toplama umudunu yitirmediği sürece Meclis'in benimseyebileceği tek adlandırma budur. Meclis, eksik mebusları *États Généraux*'nun toplantılarına katılma gerekliliğini yerine getirmeleri için hem bireysel hem kolektif olarak çağırmaktan vazgeçmeyecektir. Eksik mebuslar açılacak oturuma herhangi bir anda katılırlarsa, Meclis, onları sevinçle kabul edeceğini ve seçimlerini onayladıktan [mazbatalarını verdikten] sonra onlarla birlikte Fransa'nın yeniden canlandırılmasını[6] sağlayacak büyük işlere girişeceğini şimdiden ilan eder.

---

[4] Çeviri metinlerindeki köşeli parantezler içinde yer alan sözler-yazılar bana aittir.

[5] "Davet edilmiş ama bu davete icap etmemiş olan eksik mebuslar" deyimiyle, *tiers-état* temsilcilerinin meclisine katılmaları çağrısında bulunulmuş, ama bu daveti geri çevirmiş olan diğer iki tabakanın temsilcileri kastedilmektedir.

[6] Devrim döneminde, farklı siyasal eğilimler taşıyan tüm aktörlerin sık sık kullanmayı tercih ettikleri *régénération* ismi "yeniden canlandırma", *régénérer* fiili "yeniden canlandır-

MİRABEAU

Baylar[7]; buradaki herkes, bugün ateşli bir söylevle bizi aşırı kararlar almaya yönlendirmenin ne kadar kolay olduğunun farkındadır. Haklarınız öylesine apaçık, talepleriniz öylesine basit ve diğer iki tabakanın uygulamaları öylesine haksız ve ilkeleri öylesine anlamsızdır ki, bu tabakalarla uzlaşmanız kamuoyunun beklentisinin çok altında kalacaktır.

Kral'ın[8] kendisinin bile Fransa'ya değişmez bir yönetim biçiminin, yani bir Anayasa'nın verilmesinin şart olduğunu hissettiği bu koşullarda, Kral'ın iradesine ve halkının dileklerine karşı eski önyargılar ile barbar çağların gotik baskıları dikiliyor. XVIII. yüzyılın sonunda, birçok yurttaş, bizi barbar çağlara geri götürme projesini açığa vurup sürdürüyor ve her şeyin ilerlemesi gerekirken her şeyi durdurma, yani keyiflerince yönetme hakkını ileri sürüyor. [...]Bazı insanlar, utanmadan genel çıkarın karşısına hiç anlamı olmayan Üç Tabaka kavramının büyüsünü koyuyorlar ve bunu da özel çıkarlarının genel çıkarla açıkça çeliştiğini saklamaya tenezzül etmeden yapıyorlar. Ulusu insanlara zulüm edenler ile zulüm edilenler şeklinde sınıflandıran bir anlayışı Fransız halkına uyarlamak istiyorlar. 151 kişinin[9] dile getirdiği tek bir sözcüğün Kral ile 25 milyon insanı durdurabileceği sözde bir Anayasa'yı sürdür-

---

mak" ve *régénéré* sıfatı "yeniden canlandırılmış ya da canlanmış" olarak Türkçeye çevrilmiştir. Dilimize girmiş bulunan ve yozlaşma, soysuzlaşma anlamına gelen dejenerasyon (ya da dejenere) sözcüğünün karşıtı olan *régénération* sözcüğüne, o dönemde farklı anlamlar yüklenmiştir. "Yeniden canlandırma" sözcüğüyle bazen işaret edilen şeyin (yani vatanın, krallığın, devletin, halkın, ulusun, insanın vb.) kökenine, özüne, doğasına geri döndürülmesi söz konusu edilmekte, bazen de mutlak bir kopuşun gerçekleştirilmesi sonucunda o şeyin insan hakları, Devrim değerleri ya da evrensel ilkeler doğrultusunda yeniden yaratılması kastedilmektedir.

[7] Kitap boyunca alıntılarda yer alan *messieurs* (mösyöler) sözcüğü, genellikle "baylar" olarak tercüme edilmiştir.

[8] Tek başına kullanılan "kral" sözcüğü, belli bir kralı (özellikle de kitabın konusu nedeniyle -yukarıda olduğu gibi- Kral XVI. Louis'yi) işaret ettiği zaman büyük K ile, diğer durumlarda ise küçük k ile yazılacaktır.

[9] 151 kişi, Mirabeau'nun saptamasına göre, *États Généraux*'da din adamları tabakası temsilcileri ile soylular tabakası temsilcileri arasında yeni bir Anayasa'nın yapılmasına kesinlikle karşı çıkıp *Ancien Régime*'i sürdürmek isteyen kişilerin sayısı olabilir.

meye çabalıyorlar. Bu Anayasa'da ne halk ne de prens olan şu iki tabaka,[10] bir yandan prensi halka baskı yapmak, öte yandan halkı prensi korkutmak için kullanacak, dahası ortaya çıkan durum ve koşulları da kendisine ait olmayan her şeyi bir hiçe indirgemek için değerlendirecektir. Siz aristokrasinin zincirleriyle bağlanmayalım diye ilkeleri ve herkesin çıkarını dile getirirken, bu insanlar bağıra çağıra bakanlar despotizmini[11] öne sürüyorlar; zaten bu despotizmi dalavereleriyle istedikleri zaman bir bakanlar anarşisine döndürebileceklerinden de eminler. Hiç kuşkusuz, kibirli saçmalığın doruğudur bu sözde Anayasa. Tabakalar şeklinde bölünmenin, tabakalar vetosunun ve tabakaların ayrı ayrı toplanıp görüş bildirmesinin gerçekten ince bir buluş olduğunu ve de bu buluş sayesinde ruhbanın içine egoizmin, soyluların içine kibrin, halkın içine aşağılanmanın, bütün çıkarlar arasına bölünmenin, büyük aileyi oluşturan bütün sınıfların içine yolsuzluğun, bütün ruhların içine açgözlülüğün anayasal bir şekilde sağlamca yerleştirileceğini; ayrıca ulus sözcüğünün anlamsızlığının, prensin vesayetinin ve bakanların despotizminin Anayasa'ya dahil edileceğini göstermem için bu basit resmi daha da renklendirmem gerekmiyor.

[...]Kabul Edilmiş ve Onaylanmış Temsilciler unvanı, yeterince açık mıdır? Sadece *États Généraux*'yu bilen seçmenlerinizi etkileyecek midir? Bu unvanın gidermesi beklenen çekinceler saygınlığınıza uygun mu görünüyor? Rahip Sieyès'in önerisi size yeterince sağlam bir zemin sağlayacak mıdır?

[...]"Fransız Ulusunun Kabul Edilmiş ve Onaylanmış Temsilcileri" adı, ne sizin saygınlığınıza, ne de girişimlerinizin devamına uygundur; çünkü umut ettiğiniz ve kolaylaştırmaya çalıştığınız birleşme, sizi bu adı değiştirmeye zorlayacaktır. Korkutucu olan bir ad vermeyin kendinize. Öyle bir ad arayıp bulun ki, itiraz edilmesin, daha yumuşak ve daha az şatafatlı olsun, her zamana ve olayların size izin verdiği bütün gelişmelere ayak uydurabilsin ve gerektiğinde ulusal hakların ve ilkelerin savunusunu yapabilsin. Bana göre böyle bir ad şudur: *Fransız Halkının Temsilcileri.* Bu ada kim karşı çıkabilir? İlkelerinizi

---

[10] Ruhban ve soylular.

[11] Alıntılarda yer alan Fransızca *"despote-despotisme"* (despot-despotluk) ve *"tyran-tyrannie"* (tiran-tiranlık) sözcüklerini "zorba-zorbalık" şeklinde çevirmeyip Türkçe yazılışlarıyla kullanmayı yeğledim.

ortaya koyduktan, iyi yasalar önerdikten ve siyasal güveni kazandıktan sonra, bu ad tam anlamıyla uygun düşmeyecek mi? Diğer iki tabaka ne yapacak? Size katılacaklar mı? Katılsalar iyi olur. Eğer bunun gerekliliğini kavrarlarsa, düzgün bir yapıya katılmak onlara neye mal olur ki? Yoksa katılmayı ret mi edecekler? O zaman bütün dünya bizimle onlar arasında bir yargıda bulunurken, biz de bu iki tabakaya karşı kararlar alırız.

Fakat diğer iki tabaka *États Généraux* düzeyinde bizimle birleşmediği sürece, kendi meclisimizi oluşturmak ve ona en uygun adı vermek konusuyla bu kadar ilgilenmenin yeterli olduğunu düşünüyorum. Şimdi ilkelerimizi, yani bu ana kadar bizi yönlendirmiş olan makul ve aydınlık ilkeleri ortaya koymamız gerekiyor. Majestelerinin tek bir Meclis çatısı altında toplantıya çağırdığı üç tabakanın[12] toplanamamasının sorumluluğunun bize değil de diğer iki tabakaya ait olduğunu göstermemiz gerekiyor.

Neden ve nasıl etkinlik göstereceğimizi, diğer iki tabakanın bizden ayrı kaldıkları sürece neden herhangi bir etkinlikte bulunamayacağını açıklamamız gerekiyor. Onların hiçbir veto hakkına sahip olmadıklarını, herhangi bir karar alamayacaklarını göstermemiz gerekiyor. Amaçlarımızı ve görüşlerimizi ilan etmemiz gerekiyor. Hem makul ve yasal hem de kademeli olacak yol yordamımız sayesinde, önlemlerimizin tutarlılığını kanıtlamamız, hükümetin gelirlerini [vergilerini] ulusal yarar için kullanıldıkları sürece korumamız ve devletin borçlandığı kişilere -ulusal onur gereği- arzuladıkları teminat umudunu vermemiz gerekiyor. Bütün bunları da, hem toplanmaya çağrılmamızın hem de kendi dileğimizin ilk ve en büyük amacı olan ulusal yeniden canlanmanın başarısına güdümleyerek yapmamız gerekiyor.

BERGASSE

Baylar; Rahip Sieyès'in önerisini hemen her noktasında benimsiyorum.

[...]İçimizde, [bir meclis şeklinde] yapılanmamızı daha fazla geciktiremeyeceğimizin farkında olmayan hiç kimse yoktur. Soylu ve ruhban mebuslarını

[12] Gerçekte XVI. Louis, böyle bir çağrıda bulunmamış, her üç tabaka temsilcilerinin ayrı salonlarda toplanacağını belirtmişti. Bu görüşünü, 23 Haziran'da katıldığı ortak oturumda (krallık seansında) bir kez daha vurgulayacaktır.

Ulusal Meclis salonuna getirtip ortak oturumu gerçekleştirme umuduna saplanıp kaldığımız sürece, kendimizi bugüne dek yaşadığımız eylemsizliğe mahkûm etmiş olacağız. Belki bu umut kesin bir şekilde yitirilmiş değildir; en azından bu yönde umut etmekten vazgeçmemek gerekir. Fakat ne olursa olsun, ilkesel olarak bilgece olan eylemsizliğimiz, bugün de sürdürülmekte ısrar edilirse bu bilgeliğini yitirecektir.

Demek ki ulusun incelememize sunduğu büyük meselerle ilgilenme vakti geldi. Fakat bu meselerle ulusun bizi donattığı yüceliğe lâyık olan bir saygınlıkla ilgilenebilmemiz için, içinde bulunduğumuz bu zor koşullar altında, korumakla görevlendirildiğimiz hakların hiçbirini yitirmeyecek ve bu hakların kaynağındaki ilkelerin hiçbirini terk etmeyecek şekilde yapılanmamızı gerçekleştirmemiz büyük bir önem arz etmektedir.

Baylar; Ulusal Meclis'te tabakalar şeklinde değil de kişiler olarak oy verme ilkesini, bu temel ilkelerin birisi olarak, yani yerine getirmeniz gereken önemli görevinize zarar vermeden asla vazgeçemeyeceğiniz bir ilke olarak kabul ettiniz.

[...]Ulusa şunları açıklayacaksınız: Kişi başına oylamadan geçici olarak bile vazgeçmek istemiyorsunuz, çünkü seçilmenizin gerekçesinin yapılması gereken temel bir eser, yani bir Anayasa olduğunu unutmak gibi bir hakkınız bulunmamaktadır. Çünkü bu eser üzerinde başarıyla çalışmak için buna katkıda bulunan herkesin benzer bir iradeye sahip olmasının, aynı amaca yönelmesinin ve aynı tutum içinde birleşmesinin gerektiğini anlamış bulunuyorsunuz. Çünkü Anayasa'nın planını çizecek insanların kendi aralarında sürekli ve samimi bir iletişim kuramamaları durumunda, Anayasanızın bütünlük oluşturamayan bir parçalar toplamından başka bir şey olamayacağına inanıyorsunuz. Çünkü bir Anayasa bütün çıkarların genel çıkara göre düzenlendiği ortak bir şey olduğundan, kamusal iyiliğin zorunlu olarak kaynaşmalarını gerektirdiği çeşitli çıkarların birbirlerinden soyutlanarak, daha açıkçası çocuksu bir dikkatle birbirlerinden ayrı kılınıp kendi başlarına karar vermelerine imkan tanınarak bir Anayasa yapılmasının mümkün, hatta daha iyi olduğunu kesinlikle kabul etmiyorsunuz.

Ulusa ayrıca şunları da açıklayacaksınız: Kişi başına oylamadan vazgeçmek istemiyorsunuz, çünkü bu konuda alçak gönüllülük göstermeniz duru-

munda, tabakalar ayrımının, yol açtığı bütün iğrenç sonuçlarıyla birlikte ve geri dönülemez bir biçimde monarşi içine yerleşeceğini iyice kavramış bulunuyorsunuz. Çünkü bu ayrım bir kez yerleşince, size ne gibi sözler verilirse verilsin, ne gibi ödünlerde bulunulacağı söylenirse söylensin, sadece nesnelerin gücü nedeniyle[13], tabakalar arasındaki ayrımın kaçınılmaz sonucu olan benzer bir ayrımın meslekler arasına da kati biçimde yerleşip süreceğini görmezden gelemiyorsunuz. Böylece karşımızda, tıpkı geçmişte olduğu gibi sadece ayrıcalıklılara tahsis edilmiş küçük sayıda saygın meslek ile ayrıcalıklıların kendilerine lâyık görmeyip aşağıladıkları için hiçbir saygınlığı bulunmayan çok sayıda meslek olacaktır. [...]Bunun sonucunda da yurttaşların tümü doğal olarak iki sınıfa bölünecektir: Yönetecek olan soylular sınıfı ile hiçbir zaman yönetme umudu olmayan ve itaat etmekten başka bir seçeneği bulunmayan halkın kalabalık sınıfı. Her yerde birçok insan sırf doğumdan kaynaklanan ayrıcalık nedeniyle yönettiğine ve aristokrasi bütün kötülükleriyle yer ettiğine göre, size vekâlet verenler, sizin tabakalar ayrımının karşısına bu denli kararlılık ve güçle dikilirken, böyle bir rejim [*Ancien Régime*] altında devlet için bile herhangi bir girişimde bulunmayı reddederken, kısacası bu rezil ayrımla mücadele ederken, aynı zamanda aristokrasiyle, yani yönetimlerin en kötüsüyle de savaştığınızı kolayca anlayacaklardır.

Legrand'ın önerisinin Sieyès tarafından da benimsenmesi üzerine *tiers-état* grubu, kendisini 89'a karşı 491 oyla Ulusal Meclis olarak ilan etti. Bu, ulus egemenliğine doğru atılmış önemli bir adımdı. Çünkü bu karar alınırken, *Ancien Régime*'de egemen olarak kabul edilen Kral'ın onayına başvurmak ihtiyacı bile duyulmamıştı. *Tiers-état* temsilcileri bir bakıma kendilerini ulusun temsilcileri konumuna yükselterek, ulus adına bir egemenlik işlemi gerçekleştirmişlerdi. Dönemin bazı siyasal aktörleri, bundan sonra artık hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağının farkındaydılar. Örneğin Maisonfort Markisi, daha sonra kaleme aldığı *Hatıraları*'nda, "Bu anda her şey söylenmiş, her şey yapılmış oldu; gerisi teferruattı. Ayaklanma durmuş, ihtiyar monarşi son nefesini vermiş, devrim doğmuştu" diye yazarak Fransız Devrimi'ni 17 Haziran'da başlata-

[13] Nesnelerin gücü (*la force des choses*) nedeniyle: Şeylerin doğası/eşyanın tabiatı gereğince ya da olayların seyri/koşulların, zorunlulukların belirlemesiyle.

caktı. Aslında ulus egemenliğine giden kapıyı farkında olmadan açan da Kral'ın kendisiydi. XVI. Louis, 8 Ağustos 1788'de *États Généraux*'yu toplanmaya çağıran bildirisinde, "ulusa ait olan hakların kullanımını ulusa verdiğini" açıklamıştı. Tabii Kral, ulusun hakları derken, kesinlikle egemenlik hakkını kastetmemekteydi. Ama *tiers-état*, olayların da gelişimiyle bu deyişi Kral'dan çok farklı bir biçimde yorumlayacak ve egemenliğin ulusa ait olduğu sonucuna varacaktı.

Bu bağlamda ilk önemli olay, 20 Haziran tarihinde gerçekleşti. O gün toplantı salonlarının kapılarını kapalı bulan *tiers-état* temsilcileri, Kral'ın kararını hiçe sayarak *Jeu de Paume*[14] kapalı kortunda toplanıp anayasa yapılıncaya kadar dağılmayacaklarına dair (bir üye hariç) ant içtiler. Böylece toplanacakları her yerin Ulusal Meclis anlamına geleceğini de ilan etmiş oldular. Üç gün sonra bir başka önemli olay patlak verdi: Krallık seansının düzenlendiği *États Généraux*'nun ortak toplantısında XVI. Louis, *tiers-état*'nın Ulusal Meclis kararını tanımadığını ve bir bakıma *Ancien Régime*'in devam ettiğini açıklayıp *États Généraux*'yu lağvetmekle tehdit etti. Bu konuşmanın ardından salonu terk etmeleri istenen *tiers-état* temsilcileri, oturumu sürdürme kararı aldılar. Mirabeau, Kral adına dağılmalarını buyuran Dreux-Brézé Markisine, *tiers-état*'nın tutumunu özetleyen meşhur sözüyle cevap verdi: "Eğer bizi buradan çıkarmak için size yetki verilmişse, şiddet kullanmak için de emir almak zorundasınız. Gidin efendinize söyleyin: Biz, halkın gücüyle buradayız ve bizi buradan ancak süngülerin gücüyle çıkarabilirsiniz." Bu söz, tek meşru iradenin ulusun iradesi olduğunun, bu iradeyi ulusun gerçek temsilcilerinin dile getirdiğinin, dolayısıyla artık Kral'ın buyruklarının kutsal olmadığının ve buyruklara itaat etme yükümlülüğünün bulunmadığının açık bir ilanıydı. Bir anlamda Kral'ın egemenliğinin yanında yeni bir egemenlik, ulusun (ya da halkın) egemenliği yükselmekteydi.[15] Tabii, iki egemenlik bir arada var olamayacağı için de, ilkinin ortadan kaldırılması zorunlu olacaktı.

---

[14] *Jeu de paume*: O dönemde tenise benzeyen, hatta tenisin atası olarak kabul edilen, ancak topa bir raketle değil de elle vurulduğu için "avuç içi oyunu" olarak adlandırılan bir oyun.

[15] Fransız burjuva devrimciler, "halk" (*peuple*) ile "ulus" (*nation*) kavramları arasında genellikle bir ayrım gözetmezler. Devrim'in ilk yıllarında, özellikle Sieyès'in etkisiyle, ulus sözcüğüne "kendine özgü iradesi olan bir bütün, bir beden" anlamı atfederek, "halk egemenliği" kavramından çok "ulus egemenliği" kavramını kullanmayı yeğlerler. Ancak 1792'den itibaren halk egemenliği kavramı ulus egemenliği kavramının önüne geçmeye başlar. Örne-

Bu yöndeki adımlar hızla atıldı. *Tiers-état*'nın ödün vermeyen kararlı tutumu karşısında ruhban üyelerin çoğunluğu ile liberal görüşlere sahip 47 soylu üye Ulusal Meclis'e gelip yerlerini aldılar. Bunun üzerine teslim bayrağını çeken Kral, 27 Haziran'da ayrıcalıklı tabakaların bütün üyelerinin Ulusal Meclis'e katılmasını buyurdu. Böylece hem 17 Haziran kararını hem kişi başına oylama sistemini onaylamış, dolayısıyla da *États Généraux*'nun sona erdiğini ve onun yerini Ulusal Meclis'in aldığını kabul etmiş oldu. Ancak, liberal ruhban ve soylu vekillerle birleşip muhafazakâr vekillere karşı bir cephe oluşturan burjuva devrimciler, bununla yetinmediler. 9 Temmuz'da Meclis'i "Ulusal Kurucu Meclis" olarak adlandırıp kendilerini anayasa hazırlama yetkisiyle donattılar. Tarihçi Jaume'un deyişiyle, bu yeni siyasal iktidar, ilk önce Ulusal Meclis ardından da Ulusal Kurucu Meclis adını alarak, Kral'a "biz ulusun sözcüleriyiz", seçmenlere de "bizim aracılığımızla ulus oldunuz, yani siyasal iradesi ve hakları olan bir özneye dönüştünüz" demiş oldu.

Konumuz bakımından (tarihçilerin genelde Fransız Devrimi'nin başlangıç günü olarak saptadıkları) 14 Temmuz'da Bastille Kalesi'nin düşüşü ve ardından belediyelerin el değiştirip yerel düzeyde burjuvazinin kendi milisini ya da o günkü adlandırmayla Ulusal Muhafızları kurarak iktidara gelmesi, ulus egemenliğine doğru giden yoldaki etaplardı sadece. 26 Ağustos'ta kabul edilen "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi", 17-23 Haziran günlerinde *de facto* olarak ilan edilen ulus egemenliğini *de jure* olarak teyit etti. Bundan sonra bu egemenliğin ne anlama geldiği, nasıl kullanılacağı da, iki yıl süren anayasa hazırlama sürecinde belirlenecekti.

* * *

États Généraux'ya devrim yapma niyetiyle gelmeyen temsilciler, olayların zorlamasıyla devrimci bir kimliğe bürünüp *Ancien Régime*'i yıkmaya giriştikleri zaman, devletin bütünlüğünü sağlayıp korumayı kendilerine amaç edindiler ve bu bütünlüğün güvencesi olarak gördükleri egemenlik kuramını eski düzenden devraldılar. Bu bağlamda gerçekleştirilen işlem, monarşide monar-

---

ğin 1791 Anayasası ulus egemenliğinden söz ederken, 1793 Anayasası egemenin halk olduğunu dile getirir. Bu dönemde halk egemenliği dendiğinde ise, ilerideki bölümlerde de görüleceği üzere, ya halk kavramına somut bir anlam yüklenip halkın iktidarı doğrudan, hiç olmazsa yarı doğrudan bir şekilde kullanmasına göndermede bulunulur ya da halk kavramının sosyolojik bir gerçeği değil de tıpkı ulus kavramı gibi soyut bir bedeni, soyut bir varlığı ifade ettiği kabul edilip siyasal temsile vurgu yapılır.

kın "kutsal hak"kı olduğu kabul edilen egemenliğin monarktan alınıp türdeş bir bütün olduğu varsayılan ulusa (ya da soyut bir anlam yüklenen halka) verilmesiydi. Böylece ulus, kralın yerini alıp devletle özdeşleşti. Devlet, artık bir ulus-devletti ve egemenliğin bir oluşu da ulus kavramına yüklenen birlik ile sağlanmaktaydı.

Bu bakımdan Fransız Devrimi, Bodin-Hobbes çizgisinden bu yana egemenlikle donatılmış olan devlet modelini yenileştirdi, güncelledi. Bu yenileştirme işlemi, çeşitli koşulların da belirlemesiyle, bu dönemdeki siyasal güçler/sınıflar arasındaki ilişkilerin zorunlu bir sonucuydu. Hakim siyasal gücün değişmesiyle birlikte (ya da değişebilmesi için gereken meşruluğu sağlama amacıyla) kralın-tiranın gasp etmiş olduğu varsayılan egemenlik, bu kez halk-ulus adına yeniden düzenlendi. Halk, Gramsci'nin deyişiyle "modern prens"ti artık. Devlet açısından bu durum, devletin, yaşamını sürdürebilmesi için zamanı geldiğinde gücünün yerini ya da gücün sahibini değiştirip siyasal iktidarı yeni temeller üzerine oturtması demekti. Fransız Devrimi, devlet gücünü kısa bir kesintiye uğrattı. Fakat bu kesinti, ulusu bir siyasal kişilik, bir siyasal özne olarak tarih sahnesine çıkararak bu gücün daha güvenli bir süreklilik kazanmasını sağladı. Ayrıca egemenliğin halktan kaynaklanmaktan da öte halkın (ulusun) ta kendisi olduğu mitosuyla beslenen devlet, yasallığı da ön plana yerleştirerek kendini "demokratik meşruluk" (meşruiyet) ile donattı.

Ulusun egemen olması, ulusal iradenin (ya da genel iradenin) monarkın iradesinin yerini alıp kamusal alanda belirleyici olmasına yol açtı. Bu noktada ulusal iradenin ne olduğu sorusu gündeme gelmektedir. Bu soruyu yanıtlayabilmek, dolayısıyla ulus egemenliği kuramının ne anlama geldiğini açıklayabilmek için ilk önce ulusal irade ile bireysel iradeler arasında nasıl bir ilişki bulunduğunu saptamak gerekir. Burjuva devrimciler, *Ancien Régime*'in, dolayısıyla feodal yapıların insanların önüne diktiği engelleri yıkarak, kulluk sistemine son vererek, Aydınlanma'nın "kendinde aklı barındıran ve kendi kendine yeterli olan insan" idealini gerçekleştirdiklerini, bir başka deyişle diğerleriyle eşit haklara sahip olup özgür iradesi doğrultusunda kendi yazgısını kendi ellerinde bulunduran bireyi yarattıklarını varsayarlar. Burjuva insanın bir izdüşümü olarak ortaya konulan bu birey, bireyselliğini, kendine özgü kişisel çıkarlarıyla ve bu çıkarlarını gözetip gerçekleştirmesiyle açığa çıkarmaktadır. Ancak bu noktada, birlik düşüncesini bir tutku olarak yaşayan 1789 devrimcilerinin karşısına önemli bir sorun çıkar: Bireyin, yani bireysel iradele-

rin ve çıkarların ön plana yerleştirilmesi durumunda siyasal toplum, kamusal bütün nasıl kurulup sürdürülebilir?

Kurucu Meclis üyeleri, bireyci kaygılarına karşın, birey ile devlet arasındaki uyumun sağlanmasında sorun çıkarabilecek tarafın birey olduğu inancındaydılar. Çünkü onlara göre, ulus egemenliğiyle donatılıp insan hakları üzerine temellendirilecek yeni devlet düzeni sayesinde, birey siyasal iktidarın aşırılıklarına karşı korunmuş olacaktı. Ulusla özdeşleşen devletin ulusa, dolayısıyla ulusu oluşturan bireylere herhangi bir kötülük yapması mümkün değildi. Oysa bireylerin -özellikle kamusal alanda- salt kendi çıkarlarını gözetmeleri ve ortak hiçbir noktada birleşmemeleri durumunda, devlet-birey uyumu şöyle dursun, bir siyasal toplumun varlığından bile söz edilemeyeceği açıktı. Dahası 1789 devrimcileri, *Ancien Régime* toplumunun bir yanda kral-uyruklar, öte yanda çeşitli tabakalar, bölgeler, sınıflar, cemaatler arasında bölünmüş olmasından hareketle, farklı çıkarların varlığını her türlü kötülüğün kaynağı olarak görüp farklılıklardan ortak iyiliğin oluşamayacağını kabul ettiler. Bu nedenle, Anglo-Sakson devrimcilerden farklı olarak, ortak iyiliği gözeten ulusal iradenin, (bireysel ya da sınıfsal anlamda) özel iradelerin ya da çıkarların rekabetinden, çatışmasından doğduğu düşüncesini tümüyle yadsıdılar. Onlara göre toplumsal birliği sağlamanın yolu, bireylerin -kamusal düzeyde bireyselliklerinden arındırılarak- yukarıdan onlara dayatılan bir irade ya da çıkar birliği içine sokulmalarıydı. Sorunun bu yönde bir çözüme kavuşturulması, Rousseau'dan ve Sieyès'ten esinlenen bir dizi soyutlama işleminin yapılmasıyla, yani insanın yurttaşa dönüştürülmesi, yurttaşlardan hareketle soyut bir bütünün yani ulusun oluşturulması ve ulusun iradesinin mutlak, objektif bir veri olarak benimsenmesi ile gerçekleştirildi.

Yurttaşlık kavramı, insanları bir araya getirerek onları birbirine bağlayan ve bir bütün oluşturan sihirli bir kavramdır. Yasalarla eşit, hatta aynı kılınan yurttaşa yüklenen özellik, genel iradeye yönelip ortak çıkarı gözetmesidir. Burjuva devrimcilerinin önemle üzerinde durdukları "yurttaşların birleştirici erdemi" düşüncesi, Meclis üyesi Target tarafından şöyle dile getirilmişti: "Bölünmüşlük durumunda doğmuş olan düşmanlıklar, birlik içinde yok olmak zorundadır. [...]İnsanları birbirlerinden ayırarak değil, yaklaştırarak, birbirlerini sevmeye zorlayarak aristokrasi öldürülür ve yurttaşlar yaratılır. Eğer böyle bir amacımız yoksa kamusal yeniden canlanma için boşuna uğraşıyoruz demektir. Artık herkes, bütün askerler, kilise mensupları, hukukçular, tüccar-

lar, çiftçiler önyargılarını bırakıp yalnızca yurttaş olmalıdırlar." Bu hakim anlayış, sonuç olarak, soylulara özgü çeşitli ayrıcalıkların ortadan kaldırılmasına, her türlü bölgesel ya da yerel farklılıkların yadsınmasına ve her türlü gruplaşmanın, dernekleşmenin, partileşmenin ya da sınıflaşmanın kötü gözle görülmesine yol açtı. Örneğin, Bretagne ile Anjou bölgelerinin temsilcileri, Şubat 1790'da yayımladıkları bir bildiride, birlik ile özgürlüğü özdeşleştiriyorlardı: "Breton [Bretagneli] ya da Angevin [Anjoulu] değil, fakat aynı devletin yurttaşları ve Fransızlar olan biz, tüm yerel ve özel ayrıcalıklarımızı terk ettiğimizi ve her türlü ayrıcalığı Anayasa'ya aykırı bularak yadsıdığımızı açıkça ilan ediyoruz; özgür olmaktan gururlu ve mutlu olduğumuzu bildiriyoruz." Temsilci Delfau'nun "Fransa'da yalnızca bir tek dernek vardır; o da bütün Fransızların büyük derneğidir" şeklindeki sözleri ise, ulusal birlik adına "sivil toplum örgütlerini" dışlamaya varan bu anlayışı iyi bir biçimde özetlemekteydi. Mesleki kuruluşları ve sendikaları (dolayısıyla grevi) yasaklayan Haziran 1791'deki Le Chapelier Yasası da, yine bu anlayışın uzantısı olarak kabul gördü.

Burjuva devrimcilerin benimsedikleri ulus egemenliği kuramı, her insanı kul olmaktan kurtarıp yurttaşa dönüştürerek ulusun, dolayısıyla egemenin içine yerleştirdi. Dahası yurttaşın iradesinin ulusal iradeyle aynı anlama geldiğini varsaydı. Öyleyse yukarıda sorduğumuz ve henüz bir çözüme kavuşturamadığımız "ulusal irade nedir?" sorusuna, "yurttaşların iradesinin toplamıdır" diye mi yanıt vermemiz gerekiyor? Tabii ki hayır! Çünkü bu kuram, bir soyutlama işlemi daha yapıp insanı böler ya da daha doğrusu onun iki farklı kimliği olduğunu kabul eder. Rousseau'nun halk egemenliği kuramında nasıl insan hem yurttaş hem de uyruk kimliğine sahipse, ulus egemenliği kuramında da insan yurttaş olmanın yanında birey olmayı da sürdürür. Daha açıkçası yurttaşın belirmesiyle birlikte bireysel-kişisel iradeler ve çıkarlar ortadan kalkmaz. Birey kimliği her an yurttaş kimliğine üstün gelebilir. Bu bakımdan insanın ne zaman ortak çıkarı gözeten bir yurttaş ne zaman da kişisel çıkarına öncelik tanıyan bir birey gibi davrandığından emin olunamayacağından, iradelerin toplamından hareketle ulusal iradeyi elde etmek mümkün değildir. Ayrıca Sieyès'in de vurgulamış olduğu üzere, ulus onu oluşturan insanların bir toplamı olmadığı gibi, ulusal irade de bir iradeler toplamı değildir, salt ulusa özgüdür.

Demek ki toplumda sosyo-ekonomik farklılıkları-eşitsizlikleri göz ardı eden türdeş ve bölünmez bir ulus kurgusunun yaratılması ve bu kurguya yeni bir kurgu ekleyip ulusal iradenin kamusal alanda tek belirleyici olduğunun ileri sürülmesi, beraberinde çeşitli soruları da gündeme getirir: Ulus, iradesini nasıl dile getirip ortaya koyar? Genel iradenin ifadesi olduğu kabul edilen yasa kim(ler) tarafından yapılır? Bu yapım işlemine yurttaşlar katılır mı? Halkın-ulusun kendisi egemenlik eyleminde bulunur mu, yoksa temsilcilere mi gereksinimi vardır? Temsilcilerin yetkileri nelerdir? Aslında tüm bu sorular, tek bir soruya indirgenebilir: Egemenlik (ya da daha somut bir şekilde söylersek, devlet gücü) nasıl ve kimler tarafından kullanılır?

Ulusun-halkın egemen kılınması, hem *auctoritas*'ın (iktidarın ilkesinin) hem de *potestas*'ın (iktidarın kullanımının) ona ait olması demektir. Bu konuda, devrimciler arasında bir görüş ayrılığı yoktu. Sorun, ulusun, *potestas*'ını doğrudan -ya da daha açıkçası halk dernekleri, kulüpler, belediyeler ve *section*'lar (seksiyonlar)[16] vb. yoluyla- kendisinin mi kullanacağı, yoksa bunu kendi adına kullanması için Meclis'teki temsilcilerine mi devredeceği konusunda ortaya çıktı. Bu iki görüş arasındaki sürtüşme, ilerideki bölümlerde görüleceği üzere Devrim'in ilk beş yılına damga vuracaktır. Ancak Ulusal Kurucu Meclis, hiç tereddüt etmeden siyasal temsil sistemini benimsedi. Bir başka deyişle, halk (ya da ulus) egemenliğinin halkın yönetimi olmadığını ilan etti.

Bu yönde ileri sürülen gerekçelerden ilki, *auctoritas* ile *potestas*'ın ayrılığı üzerine temellendirildi. Meclis'te İngilizvari bir anayasal monarşiyi savunan *Monarchien*ler (Monarşistler) grubunun önderlerinden biri olan Mounier, bu anlayışı 4 Eylül 1789'da şöyle dile getiriyordu: "Egemenlik ilkesinin ulusta bu-

---

[16] *États Généraux* seçimleri için seçmen bölgeleri olarak Paris'te yaratılmış olan 60 *district*'in yerini, Ulusal Kurucu Meclis'in 21 Mayıs'ta kararlaştırıp bir ay sonra 27 Haziran 1790'da ilan ettiği yasayla 48 *section* (mahalle ya da semt) aldı. Aynı şekilde diğer kentler de *section*'lara bölündü. Örneğin Lyon ve Marsilya'da 32'şer, Bordeaux'da 28, Toulouse'da 15 *section* bulunuyordu. İlk başta seçim bölgeleri olarak tasarlanmış olan *section*'lar, kısa süre içinde, belli bir otonomiye sahip idari bölgelere dönüştüler. Her *section*'un kendine özgü bir meclisi, "sivil, devrimci, askeri" gibi sıfatlar taşıyan çeşitli komiteleri, bu komitelerde görev yapan "komiserleri" ve hatta bir yargıcı vardı. *Section*'lar, Devrim'in radikal döneminde *sans-culotte*'ların örgütlenip etkinliklerini gerçekleştirdikleri birimler olarak önemli bir rol oynadılar. Jakobenlerin düşüşünün ardından *section*'ların ilk önce yetkileri budandı, daha sonra da 11 Ekim 1795'te kaldırılıp yerlerine 12 *arrondissement* kuruldu. Bugün Paris'te 20 *arrondissement* bulunmaktadır.

lunduğunu biliyorum. Haklar Bildirisi bu gerçeği içerir. Fakat egemenliğin ilkesi olmak ile egemenliği kullanmak birbirinden çok farklı iki şeydir. Egemenliğin kullanımını üstlenecek bir ulusun çok akılsız ve çok mutsuz olduğuna inanıyorum kesinlikle." Demek ki ulus *auctoritas*'ı elinde bulundurmaya devam etmeli, ama üstesinden gelemeyeceği *potestas*'ı temsilcilerine devretmeliydi.

Siyasal temsilin zorunluluğuna ilişkin öne sürülen bir diğer gerekçe, temsilin toplumsal işbölümü ve genel yarar ilkelerine uygun düşmesi üzerine oturtulmuştu. Bir başka deyişle, yasa yapma ve yönetme işi bu işten anlayan kişilerin eline bırakılmalıydı. 7 Eylül'de Meclis kürsüsüne çıkan Sieyès'in sözleriyle, "Yurttaşlar haklarını devretmeksizin haklarının uygulanmasını başka ellere bırakırlar. Genel çıkarı kavramada ve genel çıkar doğrultusunda isteklerini değerlendirmede kendilerinden çok daha yetenekli olan temsilcileri, ortak yararı sağlamak için tayin ederler." Böylece temsil sistemi, genel yararı gözeten profesyonel bir siyasal elitin gerekliliğiyle ilişkilendirilerek savunuldu. Ayrıca Sieyès, bu konuşmasının devamında, yurttaşların yasaların yapımına doğrudan katıldıkları "demokrasi" ile bu işi temsilcilerine bıraktıkları "temsili yönetim" arasında büyük fark olduğunu söyleyip kendilerinin demokrasiyi değil temsili yönetimi kurduklarını belirtmekteydi.

Son ve (kanımca) en temel gerekçe ise, ulusun niteliğinden hareketle şöyle yapılandırıldı: Ulus soyut bir bütündür, kurgusal bir kişiliktir; bu niteliğiyle *auctoritas*'ı kendi içinde barındırır, ama *potestas*'ı değil. Çünkü ağzı olmadığından, sesi çıkmadığından iradesini ortaya koyamaz, yani yasaları yapamaz. Dolayısıyla egemenliğin kullanımı, zorunlu olarak gerçek kişilerin, canlı kanlı insanların elinde olmalıdır. Sieyès, 7 Eylül 1789'daki konuşmasında bu gerekçeyi çok kesin bir dille ortaya koydu: "Halk, ancak temsilcileri aracılığıyla konuşur ve hareket eder. [...]Halkın ya da ulusun bir tek sesi olabilir; bu ses Ulusal Yasama Meclisi'nin sesidir." Üstelik yine Sieyès'e göre, ulusun bir bütün olarak var olması ve ulusal iradenin açığa çıkması, ancak siyasal temsil sayesinde mümkündü. Kendi deyişiyle, "Yalnız temsil içinde birleşmiş halk vardır, çünkü üyelerin hepsi başka şekilde birleşemezler. Ulusal bütünlük, halkın temsilinden başka bir şey olmayan birleşmiş halkın iradesinden önce değildir. Birlik temsil ile başlar. Demek ki hiçbir şey temsilin üstünde değildir, temsil örgütlenmiş tek bedendir. Dağınık halk örgütlenmiş bir beden değildir, ne bir isteği, ne bir düşüncesi vardır, ne de bir olan herhangi bir şeyi."

Gerçekte hem Meclis içinde hem de dışında, temsil sistemini tümüyle yadsıyan bir eğilim yoktu. Yukarıda sözü edilen iki görüş arasında sürüp gidecek olan sürtüşme, aslında temsilin gerekli olup olmaması üzerine değil, temsilcilere tanınacak yetki ya da gücün ölçüsü üzerine temellendi. Daha açıkçası bu çatışma, temsilcilerin emredici vekâletle bağlanıp bağlanmayacağı ve halka temsilcilerinin yanında egemenliği kullanma olanağının tanınıp tanınmayacağı konusundaydı. Burada küçük bir parantez açıp, *États Généraux* döneminde neredeyse tek bir vücut gibi hareket etmiş olan *tiers-état* grubunun, Ulusal Kurucu Meclis'te anayasa tartışmalarına girilmesiyle birlikte kendi içinde bölündüğünü belirtmek gerekir. Daha açıkçası, kendilerine Yurtseverler (*Patriotes*)[17] diyen ve liberal soylularla küçük din adamlarının desteğini alıp Meclis'te hakim konumda bulunan ılımlı burjuva devrimcilerin karşısında, muhalefet olarak muhafazakâr-kralcı soylulardan başka radikal burjuvaların oluşturduğu küçük bir "sol" grup da bulunuyordu artık.[18]

Ulusal Kurucu Meclis'te Yurtseverler grubunun başını çektiği büyük çoğunluk, temsile "mutlak" bir anlam yüklemeye eğilimliydi, yani halka egemenliğin kullanımında herhangi bir pay vermek niyetinde değildi. Emredici vekâlet lehinde yükselen birkaç cılız sese karşı ulusal iradenin birliği ve temsilin bütünselliği savları ileri sürüldü. Buna göre temsilciler, seçildikleri bölgeyi ya da belli bir seçmen grubunu değil, ulusun tümünü temsil ediyorlardı. Dahası emredici vekâlet olursa, hem farklı talimatlar hem de bu farklı talimatlarla bağlanmış temsilciler olacaktı ki bu durumda da bir ve bölünmez olan ulusal iradenin dile gelmesi, genel çıkarın saptanması olanaksızlaşacaktı. Ayrıca emredici vekâletin benimsenmesi, ülkenin halkıyla, toprağıyla bir oluşu anlayışını zedeleyecek ve kapıyı federal devlet düzenine açacaktı.

Sonuçta gerek Sieyès, Barère gibi Yurtsever vekillerin gerek Lally-Tollendal gibi *Monarchien* vekillerin dile getirdikleri bu savlar ağır bastı ve emredici vekâlet talebi gündemden çıkarıldı. Ancak temsilciler dışında kanlı-canlı in-

---

[17] Meclis'teki *Patriotes* grubu "Yurtseverler" olarak Türkçeye çevrilmiştir. Aynı sözcük, ilerleyen bölümlerde görüleceği gibi bu kez radikal devrimcileri, *sans-culotte*'ları nitelendirmek için kullanıldığında, Türkçe karşılık olarak "vatanseverler" tercih edilecektir.

[18] Ayrıca, daha önce sözü edilen *Monarchien*ler de vardı. Burjuvalardan ve soylulardan oluşan ve Fransa'da İngiliz monarşisinin bir örneğini hayata geçirmeyi amaçlayan bu küçük grup, 5-6 Ekim 1789'daki Versailles baskınından sonra dağılacak ve başta Mounier, Lally-Tollendal olmak üzere üyelerinin önemli bir kısmı Meclis'i, hatta Fransa'yı terk edecektir.

sanlardan oluşan somut halkın da egemenliği kullanması (bir bakıma, temsili demokrasi ile doğrudan demokrasinin bir sentezinin yapılması) düşüncesi, çok daha ciddi gerekçeler üzerine oturtuldu ve -onu savunanlar zaman içinde değişse de- en azından 9 *Thermidor*'a kadar gündemden düşmesine izin verilmedi. Bu düşüncenin Meclis içindeki en önemli savunucuları olan Robespierre ile Pétion'a göre temsil sistemine mutlak bir anlam verilmesi, yani halkın *potestas*'tan tümüyle yoksun bırakılması, gerçekte ulus egemenliğinin yadsınması demekti. Çünkü bu durum, vekâlet verenleri (müvekkilleri) vekillerin hükmü altına sokmakta, dolayısıyla egemenliğin devredilmezliği ilkesiyle bağdaşmamaktaydı. Örneğin Pétion, 5 Eylül 1789'daki konuşmasında bu düşünceyi şöyle dile getiriyordu: "Karşı çıktığım sistemde, efendi olan vekâleti alandır, bağımlı olan ise vekâleti verendir. Böylece ulus, kendisine itaat etmesi gerekenlerin insafına terk edilir, onların buyruklarına körü körüne boyun eğmek zorunda bırakılır. İşte bütün halklar bu şekilde köleliğin içine düşmüşlerdir." Robespierre ise, anayasa yapım çalışmalarının sonuna yaklaşıldığı bir dönemde, 18 Mart 1791'de, temsil sisteminin özgürlüğü yok etme riski taşıdığını ileri sürdü: "Halkın otoritesini kullanmadığı ve iradesini doğrudan kendisi değil de temsilcileri aracılığıyla dile getirdiği her yerde, eğer yasama organı saf değilse ve halkla neredeyse özdeşleşmemişse orada özgürlük yok olmuş demektir." Yine sol gruba göre, halkı egemenliğin kullanımından dışlayanlar, kendi konumlarını borçlu oldukları Devrim'in 14 Temmuz gibi "büyük günleri"ni (yani halkın ayaklanma şeklindeki doğrudan egemenlik eylemlerini) tanımamaya vararak çelişkiye düşmekteydiler. Üstelik tüm yurttaşların kişisel olarak yasanın yapımına katılabileceklerini belirten İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 6. maddesini[19] çiğnemekteydiler.

Bu eleştirileri getiren sol grup, Meclis dışında yer alan ve daha sonraları *sans-culotte*'lar[20] diye adlandırılacak olan radikal militanlarla birlikte, halkın

---

[19] Bakınız: Bu bölümün "Haklar Bildirisi" başlıklı alt bölümünde yer alan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi metni.

[20] Fransız Devrimi'nin "büyük günlerinde" önemli rol oynayan ve özellikle soyluların kullandıkları -ama yüksek ve orta burjuvaların da tercih ettikleri- dizlere kadar bacakları saran "*culotte*" yerine bol pantolon giydikleri için *sans-culottes* (*culotte*'suzlar) şeklinde adlandırılan devrimci halk kesimleri, saflarında işçileri barındırıyorsa da, büyük ölçüde küçük burjuvalardan, daha açıkçası esnaftan, zanaatkârlardan ve küçük dükkan sahiplerinden oluşuyordu. Marco Marin'e göre (Türkçeye her nedense "baldırı çıplaklar" diye çevrilen) *sans-*

belediye ve *section* meclisleri yoluyla egemenliği kullanması, bu kurullara yerel düzeyde "yasa" yapma ve yönetme yetkisinin tanınması, halkın seçilmişleri sürekli denetleyebileceği mekanizmalar oluşturması gibi öneriler getirdi. Örneğin, *sans-culotte*'ların ağırlıklı bir biçimde yer aldıkları Cordelierler Kulübü[21] 1790 yılındaki bir bildirisinde, "Ulusal Meclis krallığın bütün belediyeleri için özel yönetmelikler yapamayacağından, her belediyede yurttaşların yerel yasalar niteliğine sahip özel yönetmelikler yapması" gerektiğini savundu. Pétion da bu konudaki görüşünü, "ulusun her *section*'u kendi özel görüşünü ortaya koyabilir; bu anlamda, tabii ki egemenliğe [egemenliğin kullanımına] katılıyor demektir" şeklinde ifade etti.

Ancak Ulusal Kurucu Meclis'teki büyük çoğunluk, bu eleştiriler ile önerilere, ulus egemenliğinin "bir ve bölünmez" olduğunu ileri sürerek karşı çıktı ve egemenliğin kullanımını yalnızca temsilcilere tanıdı. Örneğin Le Chapelier'ye göre, "devredilmez ve bölünmez olan egemenliğe tek başına sahip olan ulus, bunu yalnızca temsilcileri aracılığıyla kullanır; hiçbir vilayet, hiçbir belde, hiçbir belediye ve halkın hiçbir *section*'u bu egemenliğe katılamaz." Barnave, bu amaç doğrultusunda, halkı reşit olmayan bir güruh gibi resmetti: "Halk egemendir; ama temsili yönetimde, temsilciler halkın vasileridir. Sadece temsilciler halk adına hareket edebilirler." Mutlak temsil sisteminin egemenliğin devredilemezliği ilkesiyle çeliştiği eleştirisine ise, bir bakıma temsilciler ulus ya da halkla özdeşleştirilerek ve ulus iradesi (ya da genel irade) temsilcilerin iradesinin içine yerleştirilerek bir yanıt getirildi. Mounier'nin 12 Ağustos'ta Meclis'teki deyişiyle, "İktidarı kullanmayan ve kullanmaması gereken ulusun, vekil tayin ettiği kişilerin iradesinden başka bir iradesi yoktur. Dolayısıyla Fransız ulusunun iradesi, kralının ve temsilcilerinin iradelerinden oluşur."

Sonuçta, modern temsili demokrasilerin de benimseyeceği somut halkı devre dışı bırakan bu temsil anlayışı, 1791 Anayasası'na yerleştirildi: "Bir, bölünmez, devredilmez ve zaman aşımına uğramaz olan Egemenlik Ulus'a aittir; halkın hiçbir bölümü, hiçbir birey egemenliğin kullanımını üstlenemez. Ulus, yalnızca kendisinden kaynaklanan tüm erkleri ancak vekâlet yoluyla

---

culotte kavramı, ilk kez bir yazılı metinde gazeteci Hébert tarafından Kasım 1790'da kullanılmıştır.

[21] Cordelierler Kulübü'nün (*Club des Cordeliers*) gerçek adı, *La Société des Amis des Droits de l'Homme et du Citoyen*'dir (İnsan ve Yurttaş Hakları Dostları Derneği).

kullanabilir. Fransız Anayasası temsile dayanır. Temsilciler, Yasama Kurulu ile kraldır."[22] Demek ki Ulusal Kurucu Meclis'in ilk önce *de facto* sonra *de jure* olarak ilan ettiği ulus egemenliği, içerdiği mutlak temsil sistemi nedeniyle, temsilcilerin -yetkilerini ve girişimlerini belirleyip sınırlandırmak yerine- kararlarında ve eylemlerinde istedikleri gibi at koşturmalarının önünü açmaktaydı. 1789 devrimcileri, temsil edilene kendiliğinden bir irade tanımayarak ya da en azından temsil edilenin kendisini ifade edemediğini, iradesini ortaya koyamadığını ileri sürerek, (Meclis'te çoğunluğu elinde bulunduran) temsilcilerin iradesini ulusun iradesiyle özdeşleştirdiler. Temsilciler meclisinde beliren irade, ulusal iradeydi artık. Bu bakımdan siyasal temsil, daha önceden ifade edilen genel iradeyi siyasal düzeyde yansıtmıyor, fakat genel iradeyi dile getirerek doğuruyor, yaratıyordu. Hatta Hobbes'un dediği gibi, temsil edileni yaratan da temsilciydi; halkın-ulusun bir olarak var olması, onu temsil edenin (yani bir kralın ya da bir meclisin) birliği sayesindeydi. Zaten Sieyès de, Devrim öncesinde piyasaya çıkardığı kitabında[23], bir ulusu ulus yapan şeyin, ortak yasanın dışında "ortak temsil" ya da "aynı yasama tarafından temsil edilme" olduğunu açıkça dile getirmişti. Ardından bu anlayışın kaçırılmaz sonucu da belirdi: Temsilcilerin seçiminin bir egemenlik eylemi olmadığı, bir başka deyişle bir genel irade bildirimi anlamına gelmediği Meclis tarafından kabul gördü.[24] Bu bakımdan seçim işlemi, yurttaşların ulusal iradeyi ortaya koyacak olan temsilcileri belirlemesinden başka bir şey değildi.[25]

Ulusal Kurucu Meclis üyelerinin ulus egemenliği adı altında temsilcilerin egemenliğini kurdukları bu sistemin, kendi içinde daha başka ciddi sorunlar barındırdığı görülüyordu. Bu bağlamda değinilmesi gereken ilk husus, ulus egemenliği üzerinde yapılanan siyasal sistemde kaç tane meclis olacağı konusunun Meclis'te epey ateşli tartışmalara yol açmış olmasıydı. *Monarchien*ler, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) örneklerini öne sürerek, iki

---

[22] III. başlık, 1. ve 2. maddeler.

[23] *"Üçüncü Sınıf" Nedir?* başlığıyla Türkçeye çevrilmiş olan *Qu'est-ce que le Tiers-état?* adlı kitabı.

[24] Seçimlere kimlerin katılabileceği, yani kimlere seçme ve seçilme hakkının tanınacağı sorunu, ikinci bölümde ele alınacaktır.

[25] Dolayısıyla mutlak temsil sistemiyle yoğrulmuş ulus egemenliğinin geçerli olduğu ülkelerde, özellikle de Türkiye'de, politikacıların her seçimden sonra ağızlarından düşürmedikleri "milli irade tecelli etti" sözü, tam anlamıyla bir yanılsamadır, hatta bir aldatmacadır.

meclis olmasında ısrarcıydılar. Montesquieu'ye de göndermede bulunarak, siyasal özgürlüğün sağlanabilmesi için halk meclisinin yanında senato olarak adlandırdıkları kalıtımsal bir üst meclisin olmasını ve bu meclis üyelerinin kral tarafından seçilmesini savundular. Soylulara sistemde önemli bir yer veren bu öneriye karşı çıkan Yurtseverler grubu, temel gerekçelerini egemenliğin (dolayısıyla egemenliğin temsilinin) bir ve bölünmez olduğu tezi üzerine kurdular. 10 Eylül'de yapılan oylamada, iki meclis önerisi ezici bir çoğunlukla, 89'a karşı 849 oyla reddedildi.

Fakat temsilin birliğinden, bütünlüğünden söz edilmesine karşın, Anayasa'da tek meclisin yanında kral da temsilci olarak belirlenmişti. Dolayısıyla krallığın devam ettirilmiş olması kendi başına bir sorundu. Üstelik krala tanınacak olan yetkiler konusu da, yine Kurucu Meclis'i epey meşgul ediyordu. Krallık için seçim değil veraset sisteminin benimsenmesinden sonra,[26] yürütmenin başı olan kralın veto hakkıyla donatılıp donatılmaması konusu gündeme geldi. Sadece kralcılar değil ama Meclis'teki diğer gruplar içinde yer alan çok sayıda vekil de vetodan yana bir tavır takınmıştı. Örneğin *Monarchien* Lally-Tollendal, krala veto hakkının verilmemesi durumunda "yasama erkinin yürütme erkine hükmedeceğini, erklerin birbirine karışacağını, dolayısıyla Anayasa'nın yıkımı ve halkın baskısı karşısında hiçbir engelin bulunmayacağını" ileri sürmekteydi. Yurtsever Mirabeau ise, bu konudaki görüşünü "kralın veto hakkının gerekliliğine öylesine inanıyorum ki, eğer Fransa'da bu hak olmayacaksa İstanbul'da yaşamayı yeğlerim" diyerek dile getirmekteydi.

Veto hakkındaki tartışmaların ardından 11 Eylül'de, krala engelleyici değil ama erteleyici bir veto hakkının tanınması 325'e karşı 673 oyla kabul edildi.[27] Yurtseverler grubu ile anayasal monarşi yandaşlarının uzlaşmasıyla çıkarılan

---

[26] Örneğin Yurtseverler grubunun liderlerinden Barnave, kralın seçimle belirlenmesine düzen adına karşı çıkmıştı: "Devletin büyük bir saygınlıkla ve iktidarla bezenmiş bulunan birinci makamına gelecek olan yurttaşın seçimle belirlenmesi, kaçınılmaz olarak ulusun kriz içine düşmesine ve seçici yasama organının derin bir yozlaşmışlık içine girmesine neden olacaktır."

[27] 1791 Anayasası'na (III. başlık, III. bölüm, III. altbölüm maddelerine) göre kral, Anayasa değişikliklerine, vergilere, bakanlara, Meclis'in iç yönetmeliklerine ilişkin çıkarılan yasaları veto etme yetkisine sahip değildi. Yine 1791 Anayasası'nda, kralın veto ederek yürürlüğe girmesini engellediği herhangi bir yasanın, bu yasayı çıkarmış olan meclisten sonra gelen her iki meclis döneminde de aynı şekliyle kabul edilmesi durumunda kral tarafından "onaylanmış addedileceği", yani yürürlüğe gireceği belirtilmekteydi.

bu yasaya karşı gerek kralcılardan gerek sol gruptan yükselen itirazlar etkili olamadı.[28] Sonuçta krala erteleyici veto yetkisinin verilmesiyle birlikte, bölünmez olduğu savlanan egemenlik ya da egemenliğin kullanımı bölünmüş ve erkler ayrımı[29] zedelenerek yürütme erkinin başı olan krala yasamaya müdahale etme imkanı tanınmış oluyordu. Meşruluğunu ulus egemenliği kurgusuna dayandıran Meclis ile ulusun temsilcisi olmakla birlikte tahtında veraset yoluyla oturduğu için meşruluğu (büyük ölçüde yıkılmış olduğu kabul edilen) *Ancien Régime* düzeninden kaynaklanan ve veto yetkisine sahip olan XVI. Louis'nin uyumlu bir işbirliği içinde bulunmaları olanaksızdı. Dolayısıyla aynı ipin üzerinde oynamaya kalkışan iki cambaz gibi çatışma içine girmeleri de kaçınılmaz olacaktı.

Bir diğer sorun, somut halkı hukuksal metinlerle "pasifleştirmeyi" amaçlayan bu sistemin pratikte geçerlilik kazanmasının hiç de kolay olmamasıydı. Çünkü gerek *section* meclislerinde etkinliklerini sürdüren *sans-culotte*'lar, gerek halkın davasını savunduğunu iddia eden Meclis içindeki radikal grup, halkın egemenliğini doğrudan ya da en azından yarı doğrudan bir şekilde kullanması savını ileri sürmeye devam ettiler. "14 Temmuz'dan beri çok şey değişti. Eskiden halk gerçekten egemendi, şimdi ise sözde egemen" diyerek halkın egemenliğinin gasp edildiğini vurgulayan Robespierre, 10 Ağustos 1791'deki konuşmasını, (ulus sözcüğünü somut halk anlamında kullanarak) temsilcileri tehdit eder bir biçimde noktalıyordu: "Ulusun, iktidarını yalnızca vekâlet yoluyla kullanacağı ileri sürülemez; ulusun sahip olmadığı bir hakkın bulunduğu da iddia edilemez. Bu hakkı kullanmaması için düzenlemeler yapılabilir, fakat istese de kullanamayacağı bir hakkın var olduğu ileri sürülemez." Gerçekten de bu konuşmadan tam tamına bir yıl sonra halk, (ikinci ciltin ilk bölümünde görüleceği üzere) temsilcilerine aldırış etmeksizin silahlanıp ayaklanarak egemenlik hakkını doğrudan doğruya kullanacaktı.

---

[28] Örneğin sol grubun önemli ismi Robespierre, "tek bir adama yasaya karşı koyma hakkı tanıyan" ve "tek bir adamın iradesini ulusun iradesinden üstün kılan" her türlü (yani engelleyici ya da erteleyici) veto yetkisini bir "garabet" olarak nitelendirmişti.

[29] 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 16. maddesinde, erkler ayrımının olmasının anayasanın varlığı için *sine qua non* (olmazsa olmaz) koşul olduğu açıkça dile getirilmekteydi.

B-FEODALİZME SON

Revizyonist tarihçi François Furet'nin değerlendirmesiyle, ilk önce *tiers-état* temsilcilerinin Ulusal Kurucu Meclis'i kurup anayasa yapma işine girişmeleriyle burjuva devrimi, ardından da kitlelerinin *Ancien Régime*'in imgelerinden biri olan Bastille Kalesi'ni ele geçirip kral-aristokrasi muhalefetine boyun eğdirmesiyle halk devrimi gerçekleşti; şimdi sıra köylü devrimine gelmişti. Aslında çeşitli tarihçilerin 20 Temmuz-6 Ağustos 1789 tarihleri arasına endeksledikleri köylü hareketi, özünde bir burjuva devrimi olan Fransız Devrimi'nin belirli bir aşamasıdır ve doğurduğu sonuçlar itibarıyla da Devrim'in altyapısal bir boyut kazanmasını, daha açıkçası eski üretim tarzına son verilip yeni üretim tarzının yerleşmesi için gerekli temellerin atılmasını sağlamıştır.

Paris'te yaşanan 14 Temmuz günü ve bunun taşra kentlerinde yarattığı etki, kırsal alanda büyük bir yankı uyandırdı. Fakat kentlerde yaşanan büyük değişim, her nedense köylere uğramıyordu. Büyük ekonomik sorunlarla boğuşan, kıtlık tehlikesiyle karşı karşıya bulunan ve dilek defterlerinde dile getirdikleri isteklerinin hiçbirinin karşılanmadığını gören köylüler, kıpırdanmaya başladılar. Üstüne üstlük bir aristokrat komplosunun tezgâhlandığı, soyluların parayla tuttukları eşkıya sürüleriyle köylülerin üzerine yürüdükleri, hatta köyleri, tarlaları yakıp yıktıkları söylentisi, Fransa'nın büyük bir bölümüne yayıldı. Georges Lefebvre'den hareketle tüm tarihçilerin "Büyük Korku" (*Grande Peur*) olarak adlandırdıkları bu ortamda, paniğe kapılan köylüler, korunma amacıyla silaha sarıldılar. Ama aynı zamanda, bastırılmış nefretlerini açığa çıkararak, feodal belgeleri, arşivleri yok etmek, feodal beyleri haklarından vazgeçmeye zorlamak amacıyla şatoları hedef aldılar. Karşı koyan soylulardan birkaçı öldürüldü; şatoları, malikâneleri talan edilip yakıldı; topraklara el konuldu. Bu olayların Fransa'nın dört bir yanında duyulmasıyla birlikte, Büyük Korku kırsal alandan kentlere yayıldı. Ama artık korku salanlar, sözde eşkıya sürüleri değil, şiddet eylemlerine başvuran ve feodal vergileri ödemeyen köylülerdi.

Burjuvazinin ve Meclis'teki burjuva temsilcilerin gerek olaylar gerek köylülerin talepleri karşısındaki tutumu en hafif tabirle ikircikliydi. Feodal mülk satın almış olup feodal haklardan yararlanan, bu nedenle de çıkarlarının tehlike altında olduğunu düşünen azımsanmayacak sayıda burjuva vardı. Ayrıca burjuvazi, feodal mülkiyet sisteminin bir kalemde yok edilmesi durumunda,

sıranın kendi mülklerine geleceği endişesini de taşımaktaydı. Dahası bu kargaşa ve huzursuzluk ortamının sürüp gitmesinin henüz ele geçirdikleri otoriteyi tehdit ettiğini gören burjuva temsilciler arasında, köylü eylemlerini gerekirse şiddet yoluyla bastırma taraftarları bile bulunmaktaydı. Bununla birlikte burjuvazi, başlattığı Devrim'in meyvelerini toplayabilmek, iktidarını sağlam temeller üzerine oturtacak reformları ve anayasayı yapabilmek için geniş halk kitlelerinin, dolayısıyla nüfusun kabaca %80'ini oluşturan köylülerin desteğine ihtiyacı olduğunun da bilincindeydi. Köylülere sempatiyle yaklaşan *sans-culotte*'ları da karşısına almaması gerektiğinin farkındaydı.

Böylece burjuvazi, daha açıkçası Meclis'teki Yurtseverler grubu, köylü hareketinin aslında kendisi için bir fırsat doğurduğunu anladı. Ne de olsa soylular, köylüleri yatıştırmak ve mülkiyetlerini korumak için ödün vermeye hazırdılar. Dolayısıyla aristokratlar ile din adamlarının siyasal üstünlüğünden sonra toplumsal ve ekonomik ayrıcalıklarının da ortadan kaldırılmasının tam zamanıydı. Varılan nokta, Meclis'in 4 Ağustos 1789 gecesi "feodal düzen tümüyle yıkılmıştır" şeklinde aldığı karardır.

4 Ağustos oturumu çok özenli bir şekilde hazırlandı. Bir gün öncesinde, Bröton Kulübü'ne[30] üye olan Yurtseverler grubunun önde gelenleri, kulübün toplantı yeri olan Versailles'daki Amaury kafesinde bir araya geldiler ve ayrıcalıkların kaldırılması konusunu ertesi gün Meclis'te gündeme almayı kararlaştırdılar. Meclis'i bu konuda ikna etmek ve böylece hedefledikleri amaca ulaşmak için soylu vekiller arasından işbirlikçilere ihtiyaçları vardı. Aiguillon Dükü ile Noailles Vikontu, bu yönde söz alıp öneri getirmeyi kabul ettiler. 4 Ağustos gecesi ilk konuşmayı yapan *tiers-état* temsilcisi Target, burjuvazinin düzen yanlısı olduğunu kanıtlamak istercesine, Büyük Korku olaylarını olumsuz bir biçimde değerlendirdi ve yürürlükte olan feodal sistemin değiştirilinceye kadar devam ettiğine ilişkin bir Meclis kararı önerisi sundu. Ondan sonra söz alan Noailles Vikontu, hazırlanmış olan bombayı patlattı. Ardından

---

[30] Bröton Kulübü (*Club Breton*), 1789'un Ekim ayında, Kral ve Meclis'in ardından Paris'e taşındığında (Jakobenler olarak da adlandırılan) Dominikenler tarikatının bir manastırına yerleşecek ve Anayasa Dostları Derneği (*Société des Amis de la Constitution*) adını alacak, yani bilinen ismiyle Jakobenler Kulübü'ne (*Club des Jacobins*) dönüşecektir. Gerek *Jacobin(s)* gerek *Girondin(s)* sözcükleri, Türkçeleştirilip telafuz edildikleri şekilde yani Jakoben(ler) ve Jirondeh(ler) olarak kullanılacaktır. Diğer siyasal grupların isimleri için ise, bazen Türkçeleştirilmiş karşılıkları, bazen de orijinal yazılışları tercih edilecektir.

kürsüye çıkan tüccar Le Guen de Kerangal ile büyük toprak sahibi Aiguillon Dükü, tıpkı Noailles Vikontu gibi, şiddete varan köylü eylemlerinin haklı nedenlere dayandığını vurguladılar ve feodal hakların bir tazminat karşılığında kaldırılmasını önerdiler.

TARGET (4 Ağustos 1789)[31]

Şu anda sadece özgür bir Anayasa'nın temelleri üzerinde halkın mutluluğunu sağlamakla ilgilenen Ulusal Meclis, çeşitli eyaletleri kasıp kavuran, zihinlerde tehlike çanlarının çalmasına yol açan ve kişi mülkiyeti ile güvenliğinin kutsal haklarına ölümcül darbeler indiren karışıklıkları ve şiddet eylemlerini göz önüne alarak ve bu kargaşanın sadece Meclis'in çalışmalarını yavaşlatıp kamusal yarar düşmanlarının canice projelerine hizmet ettiği tespitinde bulunarak;

Eski yasaların yürürlükte olduğunu ve ulusun otoritesi onları değiştirinceye ya da kaldırıncaya kadar uygulanmaları gerektiğini;

Var olan vergilerin, ulusun otoritesi halka daha az ağır gelecek vergi biçimleri saptayıncaya kadar, 17 Haziran kararı gereğince tahsil edilmeleri gerektiğini;

Tüm geleneksel malî yükümlülükler ile ödentilerin, Meclis bir başka düzenleme yapana kadar, eskiden olduğu gibi ödenmesi gerektiğini;

Son olarak, kişilerin ve mülklerin güvenliğine ilişkin kabul edilmiş yasalara herkes tarafından uyulması gerektiğini ilan eder.

Bu bildiri bütün eyaletlere gönderilecektir; papazlar, kilise çevresi sakinlerine bu bildiriyi duyurmaya ve ona uyulmasını önermeye davet edileceklerdir.

NOAİLLES VİKONTU (4 Ağustos 1789)[32]

Meclis'in dinlediği karar projesinin amacı, eyaletlerdeki kargaşaya son vermek, kamusal özgürlüğü güven altına almak ve mülk sahiplerinin gerçek haklarını teyit etmektir. Fakat krallıkta patlak veren ayaklanmanın nedenini bil-

---

[31] Chaussinand-Nogaret, 2006, s. 34.

[32] Chaussinand-Nogaret, 2006, s. 34-35.

meden bu amaçlara ulaşmak mümkün mü? Üstelik krallığı sarsan hastalığa gerekli ilacı uygulamadan bunun üstesinden nasıl gelinebilir ki?

Köylüler isteklerini bildirmişlerdi; talep ettikleri bir Anayasa değildi. İstedikleri neydi? Angarya hakkının kaldırılması, bölge yönetim yardımcısı görevine son verilmesi ve senyörlük haklarının hafifletilmesi ya da değiştirilmesiydi. Köylüler, temsilcilerinin üç aydan fazla bir süredir, bizim "kamusal şey"[33] diye adlandırdığımız ve gerçekten de öyle olan devletle ilgilendiklerini görüyorlardı. Ama kamusal şey, özellikle onlara arzu ettikleri ve elde etmeyi yürekten istedikleri bir şey gibi görünüyordu. Ulusun temsilcilerinin kendi aralarındaki çeşitli anlaşmazlıklar ortamında, onların gözünde gerçek temsilciler mutluluklarını isteyenlerdi, güçlü kişiler ise buna karşı çıkıyorlardı.

Bu durumda ne oldu? Köylüler, güce karşı silahlanmak gereğini hissettiler ve bugün de hiçbir engel tanımıyorlar. Bunun sonucunda da krallık, toplumun dağılması ile bütün Avrupa'nın hayranlık duyup taklit edeceği bir yönetime kavuşulması arasında gidip gelmektedir. Bu yönetim nasıl oluşturulur? Kamusal huzur sayesinde. Bu huzura nasıl ulaşılır? Halkı sakinleştirerek, halka sadece korunması gerekli şeyler konusunda karşı çıkıldığını ona göstererek. Bu zorunlu huzura kavuşmak için şunları öneriyorum:

1/Vergiler, krallıktaki bütün bireyler tarafından gelirleri oranında ödenecektir.

2/Bütün kamusal vergiler gelecekte herkes tarafından üstlenilecektir.

3/Bütün feodal haklar, makul olarak belirlenmiş bir fiyat karşılığında geri satın alınabilecektir.

4/Feodal angaryalar, *main-morte*'lar[34] ve diğer kişisel külfetler, satın alma olmaksızın ortadan kaldırılacaktır.

---

[33] Latince *res publica*'nın Fransızca çevirisi olan *chose publique* deyimi kullanılmış.

[34] *Main-morte*: Serfin toprağının, mallarının ölümünden sonra senyöre geçmesi.

LE GUEN DE KERANGAL (4 Ağustos 1789)[35]

Baylar; şatolarda bulunan ve yüzyıllardır halka acı çektiren korkunç silahların [feodal belgelerin] mecburi bir tazminat ödenerek yok edilmesi kararını bir an önce almış olsaydınız, bu şatoların ateşe verilmesini önlemiş olurdunuz.

Baskıdan bitap düşen ve adaletin bir an önce yerine gelmesini arzulayan halk, barbarlığın ve atalarımızın yapıtları olan bu belgeleri ortadan kaldırmakta elini çabuk tutmuştur.

Adil olalım, baylar. Sadece edebe değil, insanlığa da hakaret eden bu belgeler buraya, bizim önümüze getirilsin! İnsanların büyükbaş hayvanlar gibi arabaya koşulmasını buyuran bu belgeler buraya, bizim önümüze getirilsin! Zevk düşkünü senyörlerinin uykusu kurbağa sesleriyle bölünmesin diye insanları geceler boyunca su birikintilerinde nöbet tutmaya zorlayan bu belgeler buraya, bizim önümüze getirilsin!

Baylar, söyleyin bana: Bu aydınlanma çağında, içinizden hanginiz, bu utanç verici parşömenleri günahlarınızdan arınmak için yakılacak bir yığın haline getirmez ve kamusal yarar sunağında bu yığını Tanrı'ya kurban edercesine ateşe vermez acaba?

Baylar; her türlü feodal hakkı bir tazminat karşılığında istenildiğinde satın alınacak bir şeye dönüştüreceğinize ve çıkaracağınız yasalarla halkın haklı olarak yakındığı kölelik haklarını hiçbir iz kalmayacak şekilde tümüyle yok edeceğinize dair halka söz verdiğiniz zaman, işte ancak o zaman çalkantılar içindeki Fransa'yı huzura kavuşturabilirsiniz. Cahillik ve karanlıklar dönemlerinde elde edilmiş bu hakları adalete aykırı olarak ilan ettiğinizi halka bildirin.

Barışı sağlamak adına, hiç vakit geçirmeden Fransa'ya bu sözleri verin. Genel bir çığlık yükseliyor. Kaybedecek bir saniyeniz bile yok artık. Bir günlük bir gecikme yeni yangınlara yol açacaktır. İmparatorlukların düşüşünün öncesinde bile bundan daha az gürültü patırtı olmuştur. Yakıp yıkılmış bir Fransa'ya mı yasalar vermek istiyorsunuz?

---

[35] Paraire, s. 45-46.

AİGUİLLON DÜKÜ (4 Ağustos 1789)[36]

Baylar; Fransa'da sergilenen korkunç sahneler karşısında yakınmayan bir tek insan bile yok. Suçlu bakanların bizim elimizden çalmaya kalkıştıkları özgürlüğü güçlendirmiş olan halk hareketi, hükümetin görüşlerinin bizim kamusal mutluluğa yönelik isteklerimizle örtüşür gibi göründüğü şu anda, aynı özgürlüğün karşısına dikilen bir engel oluşturmaktadır.

Felaketlerin bağrında zenginleşmek isteyenler, yalnızca eli silahlı eşkıyalar değildir. Birçok eyalette halkın tümü, şatoları yıkmak, tarlaları talan etmek ve özellikle feodal mülk belgelerini ele geçirmek için birleşmiş bulunuyor ve yüzyıllardır kafasında taşıdığı boyunduruktan kurtulmaya çalışıyor. Baylar, şunu itiraf etmeliyiz ki, bu ayaklanma, bir suç olmasına karşın -ki her şiddet içeren saldırı bir suçtur-, halkın ezilmiş olması nedeniyle mazur görülebilir. Fieflerin, senyörlük topraklarının mülk sahipleri, vasalların yakındıkları aşırı haksızlıklardan nadiren suçludurlar. Fakat onların işlerini yürütenler, genelde acımasız kişilerdir. Fransa'da yürürlükte olan feodal yasaların barbar kalıntılarının hükmü altındaki zavallı çiftçi ise, kurbanı olduğu zulmün altında inlemektedir.

Bu [feodal] haklar tabii ki bir mülkiyettir ve her mülkiyet kutsaldır. Fakat bu haklar, halkın sırtındaki bir yüktür ve halka dayattığı sürekli rahatsızlık da herkes tarafından bilinmektedir.

Baylar; hakiki felsefenin hükmünü sağladığı bu aydınlanma çağında, bizim her türlü kişisel çıkarı terk edip kamusal mutluluk için bir araya geldiğimiz ve devletin yeniden canlanışı için çalıştığımız bu dönemde, bana öyle geliyor ki, ulusun merakla beklediği Anayasa'yı yapmadan önce, amacımızın ve dileğimizin, herkesin arzusunun ötesine gitmek olduğunu, yani tüm insanlar arasında var olması gereken ve tek başına özgürlüğü sağlayacak olan eşitliği bir an önce gerçekleştirmek olduğunu bütün yurttaşlara kanıtlamamız gerekmektedir. Fief sahiplerinin, toprak senyörlerinin, bu gerçeği reddetmek yerine haklarını adalet uğruna feda etmeye hazır olduklarından hiçbir kuşkum yok. Daha önce ayrıcalıklarından ve malî muafiyetlerinden vazgeçmişlerdi; şimdi feodal haklarından tümüyle vazgeçmelerini bekleyemeyiz. Bu

[36] Chaussinand-Nogaret, 2006, s. 35-36.

haklar onların mülküdür. Bu haklar birçok kişinin tek gelir kaynağıdır. Hakkaniyet, mülk sahibine haklı bir tazminat ödenmeksizin herhangi bir mülkü terk etme zorunluluğunu yasaklar.

Bu güçlü tespitler sonucunda ve halka en çok önem verdiği çıkarlarıyla doğru bir şekilde ilgilendiğinizi göstermek amacıyla, Meclis'in şunları ilan etmesini diliyorum: Vergiler bütün yurttaşlar tarafından imkanları ölçüsünde üstlenilecektir; fieflerin ve senyörlük topraklarının feodal hakları, buralardaki vasallar tarafından istenildiği takdirde geri satın alınabilecektir; ödemelerin miktarı ayrıca Meclis tarafından belirlenecektir.

Bu konuşmalar, Ulusal Kurucu Meclis'te beklenenin ötesinde bir coşkunun yaşanmasına yol açtı. Aristokrasi ve ruhban sıralarında yer alan muhalifler, bir tür "yurtsever sarhoşluk" gibi yaşanan bu coşku karşısında bir bakıma kaderlerine razı olup suskunluğa gömüldüler. Bu ortamda, özellikle liberal soyluların ve burjuvaların art arda getirdikleri öneriler kabul edildi. Böylece serflik kalıntıları, angarya, vergi muafiyetleri, Kilise'nin halktan topladığı ondalık vergisi (*dîme*) bir kalemde silinip atıldı. Feodal haklar, dolayısıyla feodal vergiler ve köylülerin kullandıkları topraklar için senyörlerine vermek zorunda oldukları ödentiler bir tazminat ödenmesi koşuluyla kaldırıldı. Tüm yurttaşlara toplumsal kökenleri ne olursa olsun kamu görevlerine gelebilme hakkı tanındı ve bu görevlerin parayla satılması yasaklandı. Son olarak da bazı kentlere ve bölgelere tanınmış olan ayrıcalıklara son verildi.

4 Ağustos gecesi alınan bu kararların daha sonraki günlerde kağıda dökülüp yasa haline dönüştürülmesi aşamasında, "yurtsever sarhoşluğu" üstlerinden atan *Ancien Régime*'in ayrıcalıklıları, bazı kararları ılımlaştırma, bazılarını da geri aldırma çabası içine girdiler. Özellikle yüksek ruhban, ondalık vergisinin kaldırılmasına karşı şiddetle mücadele etti, ama başarılı olamadı. Bu tutum, birçok soylu vekilin, feodalizmin yıkılmasına ilişkin çeşitli kararları önerirken ya da bunlara katılırken yüce gönüllü bir davranış sergilemekten çok, köylü eylemlerinden duydukları korku nedeniyle hareket ettiklerinin bir kanıtıydı. Verilen ödünler köylüleri yatıştırmanın ve böylece mülklerini, topraklarını korumanın bir bedeliydi. Örneğin, soylulara hep kuşkuyla yaklaşılmasını ölümüne dek savunmuş olan Marat, gazetesi *L'Ami du Peuple*'ün (Halkın Dostu) 21 ve 22 Eylül tarihli sayılarında, feodalizmi kaldırma kararının asıl sebebinin, ayrıcalıklıların kendiliğinden iradesinde değil, köylü kitlelerinin şiddetli öfkesinde aranması gerektiğini açıkça dile getirmekteydi. İlk önce 4 Ağustos

gecesinde Meclis'te olup biteni özetlemekte, ardından da kendi yorumuna yer vermekteydi.

MARAT (21-22 Eylül 1789)[37]

[...]Kendini göstermek için sabırsızlanan insanlık ve vatan sevgisinin zorunlu kıldığı pek çok adalet ve hayırseverlik eylemi, hiç kuşkusuz [Meclis'teki] izleyicilerin beğenisini doruk noktasına taşımalıydı. Kendi kendini aşmaya çalışan bu cömertlik rekabeti ortamında da, yaşanılan coşkunluk hayranlık aşamasına varmalıydı. Durum hakikaten böyle miydi? Erdemden sapmayalım, ama kimsenin oyununa da gelmeyelim. Eğer bu fedakârlıkları [4 Ağustos kararlarını] dayatan hayırseverlik idiyse, o zaman bu hayırseverliğin sesini yükseltmek için biraz fazla beklemiş olduğunu kabul etmek gerekir.

Ne yani! Ateşe verilen şatolarının alev ışıkları vurdu da, silah elde özgürlüklerine kavuşmuş insanları prangalarda tutma ayrıcalığından vazgeçme yüce gönüllülüğüne öyle mi eriştiler? Çapulcuları, zimmetine para geçirenleri, despotizmin yardakçılarını görünce mi, senyörlük vergilerinden feragat etme ve yiyecek ekmeği zor bulan zavallılardan artık daha fazla bir şey istememe cömertliğine eriştiler?

Darağacı kaçkınları, isimlerini işitince ve kendilerini bekleyen sonun ne olacağını görünce, avlanma ayrıcalığını kaldırma ve hayvanlar tarafından parçalanmamamıza müsaade etme hayırseverliğini gösterdiler.

[...]*Tiers-état* mebuslarının güven verici dürüstlüğünün, vatanseverlik maskesi ardında gizlenen siyasal girişimlere maruz kalmasından çekinmeye devam edeceğiz. Zaten *tiers-état* mebusları, nasıl oldu da, çok şatafatlı bir şekilde ilan edilen bu fedakârlıkların Anayasa'da yer alacak olan temel yasaların zorunlu sonuçları olduğunu hissedemediler?

Meclis'in "feodal düzeni tümüyle kaldırdığını" ilan edişi, gerçeği tam anlamıyla yansıtmıyordu. Belirtildiği üzeri, angarya gibi kişiler üzerindeki haklar kaldırılmış, ama toprağa ilişkin hakların tazminat adı altında satın alınabileceği kararlaştırılmıştı. Daha açıkçası, özgürlüğüne kavuşmuş köylünün senyöre yaptığı ödeme, köylüye bırakılmış toprağın karşılığı, dolayısıyla mülki-

[37] Marat, 2015.

yet hakkının bir parçası olarak kabul ediliyordu. Ayrıca bu feodal ödenti, bir zamanlar toprak sahibi senyör ile toprağı işleyen serf arasında yapılmış olan bir sözleşmenin uzantısı olarak görülüyordu. Üstelik senyörden toprak üzerindeki hakkını ya da feodal sözleşmeyi belgelemesi de istenmiyordu. Böylece soylular, tazminatın da çok yüksek tutulması sayesinde[38], topraklarını ellerinde tutup kiralarını toplama ya da uygun fiyata satma imkanına kavuşmuş oluyorlardı. Zaten *tiers-état*'nın temsilcisi olarak *États Généraux*'ya seçilmiş olan Merlin de Douai, Feodal Haklar Komitesi[39] adına Kurucu Meclis'e sunduğu 8 Şubat 1790 tarihli raporunda, amacın eski ödentileri yeni bir ad altında sağlam bir şekilde devam ettirmek olduğunu açıklamaktaydı: "Feodal rejimi yıkarak fieflerin meşru sahiplerini mülklerinden yoksun bırakmak istemediniz, fakat mülklerin doğasını değiştirdiniz; feodal yasaların dışına çıkarılan bu mülkler, şimdi toprak mülkiyeti yasasına tabi olmuştur." Feodalizmin son kalıntılarının temizlenmesi, daha sonraki tarihlerde, bir başka deyişle Devrim'in daha radikal dönemlerinde gerçekleşecektir. İlk önce 25 Ağustos 1792'de, tazminatın ancak feodal hakları gösteren bir belgenin olması durumunda ödeneceği kararlaştırılacak, sonra da 17 Temmuz 1793'te, geri kalan bütün feodal hakların tazminat ödenmeden kaldırılması kabul edilecektir.

4 Ağustos, feodalizmi tam anlamıyla yıkmamış olsa da, köylüyü feodal bağımlılıklardan kurtarıp kişisel anlamda özgürleştirdi. Aristokrasinin kırsal alandaki hükmüne son verdi ve ayrıcalıklar üzerine kurulu yapıyı baştan aşağı değiştirdi. Siyasal düzeyde yıkılmış olan *Ancien Régime*, sosyo-ekonomik düzeyde de ortadan kalkmış oluyordu. Bu yıkım işleminden sonra, eşitsiz tabakalara ayrılmış ve ağır yükümlülükler altında ezilmiş olan uyrukların yerini, artık eşit ve özgür yurttaşların alması için zemin hazırlanmıştı. Şimdi, ülkede yaşayan herkesi ayrıcalıksız bir birey, diğerleriyle eşit olan bir yurttaş konumuna getirecek resmî bir belgenin, haklar bildirisinin kotarılıp ilan edilmesine gelmişti sıra.

---

[38] Kurucu Meclis'in 3 Mayıs 1790'da aldığı karara göre, köylülerin senyörlük ödentilerinden kurtulabilmeleri için feodal hakları, yıllık değerinin yirmi misli bir tazminat bedeli ödeyerek satın almaları gerekiyordu. Yoksul köylülerin böyle bir bedeli ödemelerine imkan yoktu. Dahası topluca satın alma da mümkün değildi.

[39] Günümüzde Türkiye'de olduğu gibi Fransa'da da "komisyon" olarak bilinen Meclis araştırma, inceleme ve denetleme grupları o dönemde genellikle "komite" olarak adlandırılıyordu.

C-HAKLAR BİLDİRİSİ

Bir haklar bildirisinin gerekli olduğu düşüncesi, *États Généraux* toplanmadan önce aydın çevrelerde yayılmaktaydı. Bazı dilek defterleri de bu konuya değiniyordu. Örneğin Rennes'deki *tiers-état* dilek defterinde şu satırlara rastlanmaktaydı: "*États Généraux*'daki vekiller, yasama çalışmalarına yurttaşların ve ulusun temel haklarının ayrıntılı bir bildirisiyle başlayacaklardır." Ulusal Kurucu Meclis'in çalışmalarına başlamasıyla birlikte bu konu gündeme geldi ve 14 Temmuz'da oluşturulan Anayasa Komitesi'ne hem Sieyès hem Mounier hazırladıkları bildiri tasarılarını sundular. Bunun üzerine 1 Ağustos'taki Meclis oturumunda, haklar bildirisi konusunda çok ateşli tartışmalar yaşandı. Bu tartışmalar sırasında Meclis, "muhafazakârlar" yani "sağ" ve "yenilikçiler" yani "sol" olarak adlandırılabilecek iki gruba bölünmüştü. Karşı-devrimci ya da gelenekçi vekiller ile *Monarchien*lerin yer aldığı sağ grup, haklar bildirisine gerek olmadığını, ancak böyle bir bildiri muhakkak hazırlanacaksa da ilk önce anayasanın tamamlanmasını ve sonra kaleme alınacak bildirinin de anayasaya eklenmesini savundu. Büyük ölçüde *Patriote*lardan oluşan yenilikçi grup ise, zaman geçirmeden insan haklarının bir bildiriyle ilan edilmesinde ısrar etti ve bildirinin anayasa çalışmalarına ışık tutup rehberlik edeceğini ileri sürdü. Ayrıca bu iki grup arasında, hazırlanacak bildiride insanın doğal haklarına mı yer verileceği, yoksa toplumsal hak ve ödevlere mi vurgu yapılacağı konusunda da ciddi fikir ayrılıkları bulunmaktaydı. Muhafazakâr grup, "doğal hakları soyut bir şekilde dillendirip Fransa'ya özgü somut gerçekleri göz ardı eden" bir bildirinin özellikle halkı kışkırtıp aşırılıklara yol açmasından ve toplumu kaosa sürüklemesinden endişe duyuyordu.

Bu oturumda söz alan çok sayıdaki konuşmacı arasında Castellane Kontu ile Barnave, yenilikçi grubun sözcülüğüne soyundular, Malouet ise muhafazakâr grubun görüşlerini dillendirdi.

CASTELLANE KONTU (1 Ağustos 1789)[40]

Baylar; bana göre bugün kararlaştırılması gereken konu, büroların[41] incelemesine sunulmuş olan değişik haklar bildirilerinden birisini seçmek değildir.

---

[40] Chaussinand-Nogaret, 2006, s. 28-29.

Hiç kuşkusuz Meclis'in bugünkü gündemini meşgul etmeye yetecek önemli bir ön soru bulunmaktadır: Anayasamızın başına yerleştirilecek bir haklar bildirisi olacak mıdır? Bu soruya olumlu yanıt verme kararı aldığımdan, çeşitli eleştirileri cevaplamaya çalışacağım.

Birilerine göre bu birincil ilkeler yüreklere kazınmış olduğundan bunları açıkça dile getirmekten vazgeçmemizin hiçbir olumsuz sonucu olamaz. Ancak baylar, eğer yeryüzüne şöyle bir göz atmak lütfunda bulunursanız, çok az sayıda ulusun, haklarının tümünü değil de birkaç fikri, birkaç özgürlük kalıntısını koruyabilmiş olduğunu görürsünüz ve benim gibi sizin de tüyleriniz diken diken olur hiç kuşkusuz. Bütün Asya'yı ya da vatanlarında yaşadıkları kölelikten daha acımasız bir köleliği adalarda gören zavallı Afrikalıları anmaya sıra gelmeden, hatta Avrupa dışına çıkmaya gerek kalmadan, kendilerini birkaç senyörün mülkü olarak kabul eden halklarla karşılaşmıyor muyuz her yerde? Hemen hepsinin despotların yaptıkları yasalara itaat etmek zorunda olduklarını düşünüp boyun eğdiklerini görmüyor muyuz? Hatta İngiltere'de, özgürlüğün kutsal ateşini korumuş gibi görünen bu ünlü adada bile, insan haklarının daha iyi bilinmesiyle ortadan kalkacak birçok kötülük bulunmuyor mu?

Fakat bizim ilgilenmemiz gereken Fransa'dır ve de baylar, size soruyorum: Her iyi anayasanın üzerinde temellenmesi gereken ilkelerden bu kadar bihaber kalmış olan bir başka ulus var mıdır? Eğer Charlemagne dönemini dışarıda tutarsak, arka arkaya gelen en aşağılayıcı tiranlıkların hükmü altında olduk hep. Fransızlar, barbarlıktan çıkar çıkmaz feodal rejimle, yani aristokrasinin, despotizmin ve anarşinin hep birlikte yarattığı kötülüklerle tanıştılar. Sonunda felaketlerinin farkına vardılar ve kişisel tiranları yıkmak için var güçleriyle kralları desteklediler. Fakat cehaletin körleştirdiği insanlar, sadece zincirlerini değiştirmiş oldular; senyörlerin despotizminin ardından bakanların despotizmi geldi. İnsanlar, tam anlamıyla toprak mülkiyeti özgürlüğüne kavuşamadan bireysel özgürlüklerine varıncaya kadar tüm özgürlüklerini yi-

---

[41] Ulusal Kurucu Meclis'in içtüzüğüne göre kurulmuş olan ve her biri 40'a yakın vekilden oluşan 30 büro vardı. Bu bürolar, önergelerin tartışıldığı, (15 günde bir değişen) Meclis Başkanı ile komite üyelerinin seçimlerinin yapıldığı, haklar bildirisi metinlerinin incelendiği çalışma gruplarıydı. Ayrıca bürolardan bazıları, kendi bildiri tasarılarını hazırlamıştı.

tirdiler. Kaşeli mektuplar[42] sistemi yerleşti. Baylar; hiç şüphe duymayalım ki, bu iğrenç icat ancak halkın kendi haklarına dair cehaletine atfedilebilir. Hiç kuşkusuz halk hiçbir zaman bu sistemi kabul etmedi; Fransızların hepsi delirmediğinden hiçbir zaman krallarına şunları da söylemediler: "Sana kendimiz üzerinde keyfi bir iktidar veriyoruz; bizi köleleştirmeye karar verdiğin ana kadar özgür kalacağız ve çocuklarımız da senin çocuklarının kölesi olacaklar. Keyfince bizi ailelerimizden çekip alabilir ve senin seçtiğin bir gardiyanın gözetimi altında bulunacağımız bir hapishaneye gönderebilirsin; gücünü alçaklığından alan bu gardiyan da yasaların yetkisinin dışında kalacaktır. Eğer metresinin ya da gözdelerinden birinin çıkarı bu korkunç ikameti bizim için bir mezara dönüştürürse, can çekişen sesimizi hiç kimse duyamayacaktır. Senin gerçek ya da düzmece iraden bu durumu adil kılacaktır. Sen bizim tek savcımız, tek yargıcımız ve tek celladımız olacaksın." Bu iğrenç sözler dile getirilmedi hiçbir zaman. Bütün yasalarımız kaşeli mektuplara itaat edilmesini yasaklamaktaydı, hiçbirisi bu sistemi onaylamıyordu. Fakat yasalara saygı gösterilmesini sağlayabilecek olan yalnızca halktır. Anayasamızın sözde koruyucuları olan parlamentoların[43] elinden ne geldi? Uğursuz sonuçlarına kendilerinin de katlandığı otorite darbeleri karşısında aciz kalmadılar mı? Eğer halkın tümü ilan edilecek yasalara saygı gösterilmesini istemezse, Ulus'un temsilcileri bile yürütme gücünün uygulanışında belirecek olan olası kötülüklere karşı ne yapabilir?

Bir insan hakları bildirisinin gereksiz olduğunu düşünenlere karşı cevap verdiğimi zannediyorum. Bazıları daha da ileri gidip yönetimin bütün çarklarının dağılması sonucunda kalabalıkların büyük aşırılıklara kayacağından korktukları bu dönemde, böyle bir bildirinin tehlikeli olacağını düşünüyorlar. Fakat baylar, beni dinleyen çoğunluğun benimle aynı fikirde olduğuna eminim: Düzensizliği engellemenin en doğru yolu, özgürlük ilkelerini açıkça ortaya koymaktır. İnsanlar haklarını tanıdıkça, kendilerini koruyan yasaları daha çok sevecekler, vatanlarına daha çok bağlanacaklar ve kargaşadan daha

---

[42] Kaşeli mektup [*lettre de cachet*], kralın kolluk güçlerine yolladığı bir yazıyla, ülkesindeki herhangi bir kişiyi sorgusuz sualsiz, hiçbir gerekçe göstermeden ve tutukluluk süresini dahi belirtmeden hapse attırma yetkisidir.

[43] *Ancien Régime*'de yüksek yargı organları olan *parlement*'lar kastediliyor.

çok korkacaklardır. Eğer yine de serseriler kamu güvenliğini tehlikeye atarlarsa, kaybedecek bir şeyleri olan bütün yurttaşlar onlara karşı birleşeceklerdir.

Dolayısıyla baylar, Anayasamızın başına bir insan hakları bildirisini yerleştirmemiz gerektiğini düşünüyorum.

BARNAVE (1 Ağustos 1789)[44]

Haklar bildirisinin gerekliliği açıkça ortaya kondu. Daha önce görüşlerini sunanlardan bazıları, bildirinin tehlikeli olabileceğini ileri sürdü; diğerleri ise, ormanlardan çıkmış insanların ilkel özgürlüğünün tesis edilmesi durumunda bu özgürlüğü kötüye kullanacaklarına ilişkin çekincelerini dile getirdi. Fakat insan haklarını tesis etmek için ilk önce bu hakların ne olduklarını bilmek gerekir. Dolayısıyla bir haklar bildirisi gereklidir. Böyle bir bildirinin iki pratik yararı vardır: Birincisi, bir yasama zihniyeti kesinleştirilmelidir ki, ileride değiştirilmesin. İkincisi, her şeyi öngörmesi mümkün olmayan yasama icraatları bu zihniyete göre yönlendirilsin. [...]Bu bildirinin gereksiz olduğu, çünkü ilkelerinin bütün yüreklerde kazınmış olarak bulunduğu, dahası tehlikeli olduğu, çünkü halkın haklarını bildiği anda bunları kötüye kullanacağı ileri sürüldü. Fakat tecrübe ve tarih, bu karşıt görüşleri yanıtlayıp yadsımaktadır.

Anayasa'nın başına insanın kullanması gereken haklarının bir bildirisini yerleştirmenin elzem olduğuna inanıyorum. Bu bildiri bütün zihinler tarafından basitçe kavranmalı ve ulusal amentü olmalıdır.

MALOUET (1 Ağustos 1789)[45]

İnsan ve yurttaş hakları, sürekli olarak herkesin gözü önünde bulunmalıdır. Bu haklar, yasamacının[46] hem ışığı hem de amacıdır. Çünkü yasalar, doğal, toplumsal ve siyasal haklar ile ödevlerin ifadesidir ve de sonucudur. Dolayısıyla komite tarafından sunulan çalışmayı gereksiz olarak nitelemekten çok

---

[44] Chaussinand-Nogaret, 2006, s. 29.

[45] Chaussinand-Nogaret, 2006, s. 29-32.

[46] Çeviri metinlerde yer alan "*législateur*" sözcüğü, "yasa yapıcı" ya da "yasa koyucu" olarak değil, tek sözcük şeklinde "yasamacı" olarak çevrilmiştir.

uzağım. Bu denli derin usavurmaların, bu kadar aydınlık düşüncelerin ve böylesine önemli gerçeklerin birkaç cümlede bir araya getirilmesi başka türlü mümkün olamazdı. Fakat bu metafizik düşünceleri yasalar haline mi dönüştüreceğiz, yoksa bu ilkeleri değiştirip dönüştürerek yapacağımız anayasanın içinde mi sergileyeceğiz?

Amerikalıların bu sakınımı göstermediklerini biliyorum; doğanın bağrındaki insanı ele almışlar ve onu ilkel egemenliği içinde tüm dünyaya sergilemişlerdir. Fakat hepsi eşitliğe alışmış, yoksulluk kadar lükse de yabancı kalmış, dahası bize hükmeden vergiler ile önyargıların boyunduruğunu pek tanımamış mülk sahiplerinden oluşan yeni kurulmuş Amerikan toplumu, ekip biçtiği toprağın üzerinde feodalizmin hiçbir izine rastlamamıştı. Kuşkusuz, bu tür insanlar, özgürlüğü bütün kapsamıyla kabullenmeye hazırdı; çünkü zevkleri, töreleri, konumları, onları demokrasiye çağırıyordu.

Fakat baylar, bizim yurttaşlarımız arasında, mülkiyeti olmayan, her şeyden önce geçimlerini sağlamak için güvenli bir işe, adil bir düzene ve sürekli bir korunmaya gereksinim duyan, bazen de haklı nedenlerden ötürü lüks ve bolluk gösterileri karşısında kızgınlık duyan çok sayıda insan var. Bu sınıftaki yurttaşların özgürlüğe eşit hakları olmadıklarını savunduğum sanılmasın tabii ki. Böyle bir düşünceden çok uzağım. Özgürlük, herkes için parlayan güneş gibi olmalıdır. Fakat büyük bir imparatorlukta[47] talihin bağımlı bir konuma yerleştirdiği insanların, doğal özgürlüğün yaygınlığından çok, zorunlu sınırlarını görmeleri gerektiğini düşünüyorum.

Uzun zamandır ezilen ve gerçekten mutsuz olan ulusun büyük bölümü, bizi mükemmel anayasanın düzeyine yükseltecek ahlaki ve siyasal düzenlemelere bağlanabilecek durumda değildir. Bir an önce haklarını ona geri verelim ve bir bildiri metni sunmaktansa bu hakları güvenle kullanmasını sağlayalım. Bilgece oluşturulmuş kurumlar, ilk önce toplumun talihli ve talihsiz sınıflarını birbirine yaklaştırsın. Bütün doğal hakları acımasızca zedeleyen doymak bilmez, açgözlü, aşırı lüks tutkusunu kaynağında kurutalım. Toplumumuzda, doğal hakları anımsatıp uygulanmalarını sağlayan aile dayanış-

[47] Devrim'in farklı siyasal eğilimleri olan aktörleri, konuşmalarında ya da yazılarında zaman zaman Fransa'yı, Fransız devletini imparatorluk olarak adlandırmaktadırlar.

ması ve vatan sevgisi; sınıf dayanışmasının, ayrıcalık sevgisinin ve hem kalıcı bir özgürlükle hem de gerçek vatanseverliğin yükselişiyle bağdaşmayan her türlü kendini beğenmişliğin yerini alsın. Acı çeken, bilgilerden ve imkanlardan yoksun olan insanlara en güçlü, en zengin kişilerle haklar bakımından eşit olduklarını kesin bir dille bildirmeden önce, bu iyilikleri gerçekleştirelim ya da en azından gerçekleştirmeye başlayalım. İşte böylece, bir haklar bildirisi, bağlanacağımız anayasaya göre ya yararlı, ya anlamsız ya da tehlikeli olacaktır.

[...]Toplumdaki insanın hakları anayasanın içinde belirtilip güvence altına alınacağına göre, bu hakların bildirisi de anayasanın başlangıcında yer almalıdır. Ama bu bildiri, kabul edilmek istenen metafiziksel metinden ve soyut tanımlardan kesinlikle uzak olmak zorundadır.

Baylar, şunu kabul edersiniz ki, pozitif hukukla yeniden düzenlenmemiş hiçbir doğal hak yoktur. İlkeyi ve istisnayı sunduğunuz zaman yasa vardır. Eğer hiçbir kısıtlamayı belirtmiyorsanız, insanların ancak adil sınırlar içinde kullanabilecekleri hakları mutlak bir biçimde sergilemenin hiçbir anlamı yoktur. [...]İnsanı yüksek bir dağa çıkartıp ona sınırsız hükmünü göstermenin ne alemi var, özellikle de insan buradan inmek ve attığı her adımda karşısında engeller bulmak zorundaysa!

[...]Baylar, son bir tespitte bulunacağım: Metafizik tartışmaların sonu gelmez. Bu tartışmaların içine gömülürsek, anayasamızı yapma sürecinden uzaklaşırız ve kesinlikle tehlike içinde kalırız. Hükümet güçsüzleşir ve her türlü olanaktan yoksun kalır, otoriteler küçük düşer, mahkemeler etkisizleşir ve yalnızca halk hareket halinde olur. Vergilerin toplanması sıfırlanır, harcamalar artar, gelirler düşer ve tüm malî yükümlülükler haksız olarak algılanır.

Bu koşullarda [yani anayasal düzenlemeler yapılmadan ve gerekli uygulamalar hayata geçirilmeden], doğal özgürlük ile eşitliğin genel ve mutlak ilkelerinin bir an önce bir bildiriyle açıklanması, zorunlu bağları yıkabilir. Demek ki sadece anayasa, bizi genel bir parçalanmadan koruyabilir.

Konuşmalar sonunda önerilerin oylanmasına geçildi ve Meclis, yenilikçi grubun isteği doğrultusunda bir haklar bildirisinin bir an önce hazırlanıp ilan edilmesi kararını aldı. Bunun üzerine Meclis'in gerek içinden gerek dışından

birçok kişi bildiri tasarıları kaleme alıp yayımladı. 12 Ağustos'ta, çeşitli tasarıları değerlendirip Meclis'e tartışmak üzere bir bildiri sunmakla görevlendirilen Beşler Komitesi oluşturuldu. Başında Mirabeau'nun bulunduğu bu komitenin hazırladığı tasarının Meclis tarafından beğenilmemesinin ardından, bildirinin yazılması için Meclis'e sunulmuş tasarılar arasından hangisinin temel alınacağının belirlenmesi için 19 Ağustos'ta oylama yapıldı. İçinde önemli isimlerin bulunmadığı Meclis'teki 6. büronun hazırlamış olduğu tasarı, La Fayette, Sieyès ya da Mounier gibi önde gelen vekillerin tasarılarına karşı oyların büyük çoğunluğunu topladı.

Nihayet işin sonuna geliniyordu. Bir hafta boyunca, 6. büronun tasarısındaki yirmi dört madde teker teker ele alınıp tartışıldı ve değişikliklere uğratılarak yeniden kaleme alındı. 26 Ağustos'ta yeni metnin son maddesi olan on yedinci maddenin de kabul edilmesiyle birlikte Fransız Devrimi'nin en büyük eserlerinden biri olarak kabul edilen ve bir bakıma Meclis'teki iki grubun uzlaşmasının bir ürünü olan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ortaya çıkmış oldu. Daha sonra bu bildiri, 1791 Anayasası'nın başına yerleştirilecekti.

1789 İNSAN VE YURTTAŞ HAKLARI BİLDİRİSİ (26 Ağustos 1789)[48]

Fransız halkının Ulusal Meclisi olarak toplanan temsilcileri, insan haklarının bilinmezlikten gelinmesi, ihmal edilmesi ya da hor görülmesini, kamunun başına gelen felaketlerin ve yönetimlerdeki bozulmaların yegâne nedeni olarak değerlendirerek, insanın doğal, devredilmez ve kutsal haklarını resmî bir bildiriyle açıklamaya karar vermişlerdir. Böylece bu bildiri, toplumsal bedenin tüm üyelerinin belleğinde her zaman canlı kalarak, onlara haklarını ve ödevlerini sürekli anımsatacak; böylece yasama ile yürütme erklerinin işlemleri, her siyasal kurumun amacıyla her an karşılaştırılabilir olmaları sayesinde[49] daha fazla saygı uyandıracak; böylece yurttaşların bundan böyle yalın ve tartışmasız ilkelere dayanacak olan istekleri, daima Anayasa'nın korunmasına ve herkesin mutluluğunun sağlanmasına yönelecektir.

---

[48] Godechot, s. 33-35.

[49] Ya da "amacına her an uygun düşmeleri sayesinde".

Dolayısıyla, Ulusal Meclis, Yüce Varlık'ın[50] huzurunda ve himayesinde, aşağıdaki İnsan ve Yurttaş haklarını kabul ve ilan eder.

1. madde: İnsanlar, hakları açısından özgür ve eşit olarak doğarlar ve öyle yaşarlar. Toplumsal farklılıklar ancak ortak yarara dayandırılabilir.

2. madde: Her siyasal topluluğun amacı, insanın doğal ve zaman aşımına uğramaz haklarını korumaktır. Bu haklar özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmedir.

3. madde: Her egemenliğin ilkesi, öz olarak Ulus'un içindedir. Hiçbir kurum, hiçbir kişi açıkça Ulus'tan kaynaklanmayan bir otoriteyi kullanamaz.

4. madde: Özgürlük, başkalarına zarar vermeyen her şeyi yapabilmektir: Böylece, her insanın doğal haklarının kullanımının, toplumun diğer üyelerinin de aynı hakları kullanmasını sağlayan sınırlardan başka sınırı yoktur. Bu sınırlar ancak yasayla saptanabilir.

5. madde: Yasa, yalnızca topluma zararlı olan eylemleri yasaklama hakkına sahiptir. Yasanın yasaklamadığı hiçbir şey engellenemez; hiç kimse yasanın buyurmadığı bir şeyi yapmaya zorlanamaz.

6. madde: Yasa genel iradenin ifadesidir. Tüm yurttaşlar, kişisel olarak ya da temsilcileri aracılığıyla yasanın oluşumuna katkıda bulunma hakkına sahiptirler. Yasa korurken de, cezalandırırken de herkes için aynı olmalıdır. Tüm yurttaşlar, onun gözünde eşit olduklarından, kamusal saygınlıklara, mevkilere ve görevlere, aralarında erdem ve yeteneklerinden başka hiçbir ayrım gözetilmeksizin, yeterliliklerine göre eşit olarak kabul edilirler.

7. madde: Hiç kimse, yasanın belirlediği haller ve öngördüğü biçimler dışında suçlanamaz, gözetim altında tutulamaz ya da tutuklanamaz. Keyfi buyruklar düzenleyen, veren, uygulayan ya da uygulatan kişiler cezalandırılmalıdır. Ancak yasa uyarınca çağırılan ya da yakalanan her yurttaş, buna hemen uymak zorundadır; direnirse suçlu durumuna düşer.

8. madde: Yasa ancak kesinlikle ve açıkça zorunlu olan cezalar koymalıdır; bir kimse, yalnızca suçun işlenmesinden önce kabul ve ilan edilmiş olan ve usulüne göre uygulanan bir yasa uyarınca cezalandırılabilir.

---

[50] Yüce Varlık (*Être suprême*) kavramı, burada, farklı Tanrı inançlarının ötesinde genel olarak Tanrı anlamına gelmektedir. Devrim'in ilerleyen yıllarında, üçüncü cildin üçüncü bölümünde görüleceği üzere, bir Yüce Varlık kültü ortaya atılacaktır.

9. madde: Her kişi suçlu olduğu açıklanıncaya kadar masum sayıldığından, tutuklanmasının zorunlu olduğu durumlarda, yakalanması için gerekli olmayan her türlü sert davranış yasa tarafından ağır bir biçimde cezalandırılmalıdır.

10. madde: Hiç kimse, düşüncelerinin açıklanması yasayla kurulmuş kamusal düzene zarar vermediği sürece, dinsel olanlar da dahil olmak üzere düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemelidir.

11. madde: Düşüncelerin ve görüşlerin özgür iletişimi insanın en değerli haklarından biri olduğundan, her yurttaş özgürce konuşabilir, yazabilir ve bunları yayımlayabilir; ancak, bu özgürlüğü yasada belirtildiği biçimde kötüye kullanırsa, bundan sorumlu tutulur.

12. madde: İnsan ve yurttaş haklarının korunması, bir kamu gücünü zorunlu kılar; dolayısıyla bu güç, ellerine emanet edilen kişilerin özel çıkarları için değil, herkesin yararı için oluşturulmuştur.

13. madde: Kamu gücünün donanımını ve yönetimin harcamalarını karşılamak için ortak bir katkının olması zorunludur; bu ortak katkı, tüm yurttaşlar arasında, güçleri oranında eşit olarak paylaştırılmalıdır.

14. madde: Yurttaşlar, kişisel olarak ya da temsilcileri aracılığıyla, kamusal katkının[51] gerekliliğini saptama, bu katkıyı özgürce kabullenme ve bunun tahsis yöntemini, miktarını, matrahını ve süresini belirleme haklarına sahiptirler.

15. madde: Toplum, her kamu görevlisinden yaptığı işlerin hesabını sorma hakkına sahiptir.

16. madde: Erkler ayrımı ile hakların güvence altına alınmadığı hiçbir toplum, bir anayasaya sahip değildir.

17. madde: Mülkiyet dokunulmaz ve kutsal bir hak olduğundan, hiç kimse, yasada açıkça belirtilmiş kamu gereksiniminin olması ve bu durumda da adil bir tazminatın önceden ödenmesi koşulu dışında, mülkiyetinden mahrum bırakılamaz.

Ulusal Kurucu Meclis'in 26 Ağustos'ta ilan ettiği ve Kral'ın bir süre direndikten sonra 3 Kasım'da kabul ettiği İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, kendi

[51] Yani vergi.

türünün ilk örneği değildir. Daha önce Amerikan Devrimi sırasında bireylerin hak ve özgürlüklerini ilan eden bu tür bildiriler hazırlanmış ve yürürlüğe konmuştu. Çağın liberal zihniyetinin izlerini taşıyan Amerikan bildirileri, felsefi bir yaklaşım sergilemekle birlikte, somut ve pratik içerikleriyle belli hakları siyasal otoritelere karşı güvence altına almayı amaçlamışlardı. Thomas Jefferson'ın kaleme aldığı Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nde olduğu gibi, ilk önce zaman aşımına uğramaz doğal haklardan söz edilmekte, ama ardından bu haklar İngiliz hukuku ve özgürlükleri anlayışı içine yerleştirilmekteydi. Oysa 1789 Bildirisi, ilk bakışta, bütün insanlığa seslenen evrensel bir yapıt olarak beliriyordu. Bu metni benimseyen Meclis üyeleri, insan doğasından hareketle ortaya konulan doğal hakların, insanlığın bütün zaman ve mekânlarında geçerli olduğu, dolayısıyla rasyonel siyasal toplumun ancak bu ilkeler üzerine temellendirileceği kanısındaydılar. Örneğin Meclis'teki tartışmalarda, Montmorency Dükü, "Toplumdaki insanın hakları ebedidir, adalet gibi değişmezdir ve akıl gibi ebedidir" diyordu. Démeunier'ye göre ise, "Bu haklar bütün zamanlara ve bütün uluslara aitti." Bildiri, bu saptamaların ışığı altında bir tür felsefi ve siyasal dogmalar bütünü gibi görünmekteydi. Ama evrensellik iddiasının yanında, tarihsel bir boyuta da sahipti ve salt Fransa'ya, Fransız yurttaşlarına yönelik bir nitelik de taşımaktaydı.

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin Amerikan bildirilerinden etkilendiği açıktır. Aslında Meclis'teki konuşmalarda, birileri ABD'nin, Amerikan bildirilerinin örnek alınmasını tavsiye ederken, çoğunlukta olan diğerleri Amerikan modelinin taklit edilmesine karşı çıktılar. Amerikan bildirileri, çelişkili bir biçimde, hem tarihe fazla önem vermesi, hem de yeteri kadar felsefi olmaması nedeniyle eleştirildi. Sonuçta ortaya çıkarılan metin, yepyeni, orijinal bir yapıt olarak kabul gördü. Bununla birlikte, en azından, insan ve yurttaş haklarını tek bir metinde toplamak ve bunu Anayasa'nın başına yerleştirmek fikrinin deniz ötesinden gelmiş olduğu da inkar edilemezdi.

Amerikan etkisinin ötesinde 1789 Bildirisi'nin asıl esin kaynağını, XVIII. yüzyıl filozof ve düşünürlerinin mutlak monarşi rejimi altında canla başla savunmuş oldukları (özellikle doğal hukuk kuramına ilişkin) düşüncelerin oluşturduğu söylenebilir. Bunların başında, insanın kendiliğinden bir değer olduğu ve doğal olarak iyiliği içinde barındırdığı anlayışı yer alıyordu. İnsana yönelik bu olumlu yaklaşım, Bildiri'nin hemen ilk satırlarında insana içkin "doğal, devredilmez ve kutsal" hakların bulunduğunun dile getirilmesiyle açığa

çıkıyordu. Bireyin bu haklara öz varlığının nitelikleri olarak sahip olması, onun her türlü toplumsal ya da siyasal yapılanmanın dışında bir değer ifade ettiğinin en belirgin göstergesiydi. Demek ki haklara ilişkin bu açıklama, (yurttaş değil insan olarak ele alınan) bireye özgü bir özerk alanın varlığına işaret ediyordu. Bu alan, 2. maddede belirtilen "özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme" haklarından oluşuyordu. Ayrıca bunlara, 1. maddede yer alan "eşit doğup eşit yaşama" hakkı ile 11. maddede "düşüncelerin ve görüşlerin özgür iletişimi" şeklinde dile getirilen düşünceleri özgürce ifade etme hakkı da eklenmelidir. Yaşam hakkına yer verilmemiş olması, bu hakkın böyle bir belgede dile getirilmesine gerek duyulmayacak denli temel ve öncel olmasıydı.

Her insanın, başkalarına (yani diğer insanlara, topluma ve devlete) bağımlı olmaksızın özü gereği sahip olduğu doğal haklarıyla ve bu hakları içinde kullandığı özel alanıyla kendisini bir birey olarak var kıldığı söylenebilir. İşte 1789 Bildirisi, böyle bir yaklaşım sergileyerek, hem feodal yapıyı yerle bir ediyor hem de devleti bu haklarla sınırlama yoluna gidiyordu. Daha açıkçası, insan hakları, siyasal toplumun ya da devletin karşısına meşruluğun ölçütü olarak dikiliyordu. Zaten devlet de, modern doğal hukukçuların belirttikleri gibi, bireylerin hizmetine koşulmuş bir araç değil miydi?

Bu devlet anlayışı, Bildiri'nin 2. maddesinde "Her siyasal topluluğun amacı, insanın doğal ve zaman aşımına uğramaz haklarını korumaktır" ve 12. maddesinde "İnsan ve yurttaş haklarının korunması, bir kamu gücünü zorunlu kılar" şeklinde ortaya konuluyordu. Bu deyişlerdeki "korumak" sözcüğü, bir yanda bireysel hakların siyasal toplumdan önce var olduğunu, öte yanda bu hakların "ihmal edilme ya da hor görülme" olasılığının bulunduğunu ifade etmekteydi. Bireysel hakların öz ve köken itibarıyla toplumla hiçbir bağlantısının olmaması, devlete bu haklar üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunma yetkisinin tanınmaması demekti. Meşru devletin yapacağı tek şey, bireylerin doğal haklarını tanıyıp korumaktı.

Üstelik Bildiri, giriş bölümünde, hem Anayasa'nın korunmasını hem de herkesin mutluluğunun sağlanmasını yurttaşlık ölçütü olarak belirleyerek ve bu tür bir davranışı her bireyin insan haklarına saygılı olmasına bağlayarak, yurttaşın insan tarafından yaratıldığı anlayışına ulaşıyordu. Başka bir deyişle, birey, insan doğasına içkin haklara uygun bir tutum ve davranış içine girerek

yurttaş olma özelliğini kazanıyordu.[52] Bu bakımdan, doğal haklarıyla var olan insan, yurttaştan önceydi; hatta Lucien Jaume'un deyişiyle "yurttaş, insan tarafından ve insan için oluşturulmuştu". Demek ki birey, insanın doğal haklarını üstlenip savunarak kendini bir hak süjesi yapıyor, yani yurttaşlık haklarını kazanıp yurttaşa dönüşüyordu. Dolayısıyla 3. maddede ulusa ait olduğu belirtilen egemenlik, yurttaşlık statüsü aracılığıyla insanın doğal haklarından kaynaklanıyor demekti. Bu da, hukuk süjesi olan bireylerin aralarında anlaşarak ve hatta bireysel iradelerini bir araya toplayarak egemenliğin birliğini (devleti) gerçekleştirmiş oldukları anlamına geliyordu.

1789 Bildirisi'nin 4. maddeye kadar olan kısmında, bireysel haklara öncelik ve mutlak bir değer tanıyan ve siyasal toplumu bu haklardan türeten bireyci bir zihniyetin hakim olduğu görülmektedir. Ama bu noktada senaryo değişiyordu. Sonraki maddelerde bu zihniyetten uzaklaşılıyor ve (kendi başına bir varlık kazanan) devletin üstünlüğü düşüncesi ağır basmaya başlıyordu. Çünkü Kurucu Meclis'teki temsilciler, bireyi, yalnızca doğal özü bağlamında ele almakla yetinmeyip toplumsal ilişkiler içine yerleştirmekte ve böylece karşılarına çıkan doğal insan-toplumsal insan ikilemi sorununa yeni bir perspektiften yaklaşarak çözüm aramaktaydılar.

Meclis'teki tartışmalarda, insan haklarını yadsımaya varan sesler yükselmiyor; ama bu haklara "bireysel ve mutlak" bir anlam yerine, "toplumsal ve göreli" bir anlam yüklenmesi yönündeki görüş ağırlık kazanıyordu. Bu bağlamda şöyle bir mantık yürütülüyordu: "Doğuştan olduğu varsayılan haklar, örneğin özgürlük, insanın doğal özüne ilişkindir, insan olmasını sağlayan temel özelliğidir. Demek ki her insanın kendi içinde bulduğu özgürlük, koşulsuz ve metafiziksel olmasından dolayı yaratılmayı değil, ama -toplumsal durumda- tanınıp korunmayı gerektirir. Öyleyse bu düzeyde temel sorun, diğer doğal haklar gibi özgürlüğün de uygun yapılar, koşullar içine oturtularak geçerli ve işlevsel kılınmasıdır. Devrim'in de güttüğü amaç bundan başka bir şey değildir; yani zincirleri kırıp "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" (*liberté, égalité, fraternité*) ilkeleri üzerinde yükselecek yeni bir toplumsal ve siyasal yapıyı gerçekleştirmektir". Böylece *Ancien Régime*'in yıkılışını ilan eden 1789 Bildirisi, ilk olarak doğal hakların varlığını ortaya koyuyor, ardından bu hakların (meka-

[52] Bu nedenle Sieyès'e göre, soylu olmayan insanların kendisiyle eşit, kendisi gibi özgür olduklarını kabul etmeyen bir aristokratın yurttaş olması mümkün değildi.

nizmaları belirtmeden) kamu gücünün koruması altında bulunduğunu açıklıyordu.

Ancak Meclis üyelerine göre, salt bu düzeyle yetinilmesi mümkün değildi. Çünkü doğal hakları kullanacak olan birey, diğerleriyle ilişki içinde bulunan toplumsal insandı. Her birey, insanın özüne içkin olan hakları diğer bireylerle birlikte kullanmak durumundaydı. Kısacası insan hakları, her ne kadar özleri gereği bireysel bir nitelik taşıyorsa da, kullanımları bakımından bireyselliğin ötesinde birlikteliği zorunlu kılıyorlardı, yani toplumsal bir boyuta sahiptiler.

İşte bu yüzden Bildiri'nin 4. maddesi, doğal hakların kullanımı durumunda sınırlarının bulunduğunu belirtiyor ve toplumun diğer üyelerini insanın karşısına bir sınır olarak dikiyordu. Artık insana olumlu bir biçimde yaklaşılmamaktaydı. Çünkü bu maddenin ardında, her insanın kendi doğal haklarını kullanırken diğerlerinin haklarını ezdiği, bunların kullanılmasını engellediği anlayışı yatıyordu. Bir bakıma Hobbes'un hayaleti Kurucu Meclis'te kol geziyordu: İnsanın doğal özü ile doğal insan arasında bir özdeşlik kurulmakta ve her insan hemcinsleri için potansiyel bir tehlike, zararlı bir varlık olarak algılanmaktaydı. Bu nedenle *tiers-état* temsilcilerinden Hardy, Meclis'teki tartışmalar sırasında "doğa durumundaki insan için bir haklar bildirisi yapılamaz" derken, Delandrine, "toplumsal insanın geleceğiyle ilgilenebilmemiz için doğal insanı terk edelim" diye haykırmıştı.

Aslında sınırlamalar getirilmesiyle birlikte hakların doğallığı da ortadan kalkıyordu. Bu durum, özellikle 4. maddede tanımı verilen özgürlük için çok belirgindi. Bu maddede "özgürlük, başkalarına zarar vermeyen her şeyi yapabilmektir" ibaresi kullanılarak özgürlüğün sınırlı olduğu belirtiliyor ve böylece artık doğal değil, toplumsal özgürlükten söz edildiği vurgulanıyordu. Zaten Meclis'teki tartışmalar sırasında Langres piskoposu, doğal özgürlüğün başkalarına zarar veren her şeyi yapabilmek olduğunu belirtmiş ve bu yüzden 4. maddedeki özgürlük sözcüğünün başına "toplumsal" sıfatının eklenmesi gerektiğini savunmuştu. Aynı şekilde Rabaut Saint-Étienne de, "doğa durumunda insan sınır tanımaz" diyerek, tanımlanan özgürlüğün "toplum durumuna" ilişkin olduğunu ileri sürmüştü.

Ayrıca Bildiri'nin 3. maddeden itibaren getirdiği ilkeler ve düzenlemeler, ulustan, egemenlikten, otoriteden söz edilmesinin de gösterdiği gibi, artık siyasal toplum düzeyiyle ilgiliydi. Dolayısıyla tanımlanan özgürlüğün mantıksal olarak bu düzeye ilişkin olması gerekiyordu. Demek ki 4. madde, doğal

özgürlükten farklı bir özgürlüğü ortaya koyuyordu. Daha açıkçası, özgürlüğün ve onun ardından diğer hakların sınırlarının vurgulanması sonucunda, toplumsal nitelik taşıyan haklar, yani yurttaş hakları beliriyordu. Sonra da bu haklar, yurttaşın üyesi olduğu siyasal toplumun yasaları içine yerleştiriliyordu. Çünkü yasalarla düzenlenmemiş bir toplumda, hakların işlerlik kazanamayacakları, dolayısıyla olgusal anlamda var olamayacakları kabul edilmekte, bu anlayış ise devleti çağrıştırmaktaydı. Bu nedenle siyaset bilimci Mairet, Fransız Devrimi'nin, gerçekte devletin gerekliliğini açığa çıkarmak için insanın özgürlüğünden, haklarından söz ettiğini ileri sürmektedir.

4. maddenin son cümlesinde, hakların kullanımına ilişkin sınırları saptama işlevinin yasaya tanınması, doğal özgürlükten, doğal haklardan geriye ne kalacağının, bireyin bunlardan ne ölçüde yararlanacağının siyasal otorite tarafından belirlenmesi anlamına geliyordu. Daha önce doğal hakların korunması üzerinde durulurken, şimdi genel iradenin ifadesi olan yasaların (dolayısıyla devletin, devletle özdeşleşen ulusun, ulusal iradeyi dile getiren temsilcilerin) bu hakları yeniden düzenleyip içeriklerini belirlemesi söz konusu olmaktaydı. Üstelik bu belirleme işleminde göz önünde bulundurulan değer, birey değil toplumdu ya da toplumla özdeşleştirilen kamuydu, devletti. Sınırlamayı belirleyen değer ya da kriter, 5. maddede "toplum", 10. maddede "kamusal düzen" ve 17. maddede "kamu gereksinimi" olarak ifade ediliyordu. Artık bireyden söz edilmediği gibi, siyasal toplumun iyiliği ya da düzeni, doğal hakların sınırlandırılmasının, hatta içeriklerinin saptanmasının ölçütü olarak ele alınmaktaydı.

Bu noktada, bireysel hakların içeriğinin belirlenip tanımlanmasının bu hakların toplumdan önce var olmaları gerçeğini ortadan kaldırmadığı ileri sürülebilir. Bu itiraz kabul edilse bile, doğal hakların öncelliği savının bu düzeyde bir anlam ifade etmediği açıktır. Çünkü 1789 Bildirisi, bireysel özgürlüğü siyasal-hukuksal bir içerikle donattığı gibi, mülkiyet hakkını sınırlarıyla yeniden tanımlıyor (17. madde) ve güvenlik hakkının gerektirdiği önlemlerin yasa tarafından alınacağını vurguluyordu (7, 8 ve 9. maddeler). Düşünce hakkının önünde kamusal düzene zarar vermeme, kötüye kullanmama gibi yasalarca saptanan sınırlar bulunuyordu (10 ve 11. maddeler). Eşitlik ise, tam anlamıyla hukuksal bir çerçeve içine oturtulmuştu (6. madde). İlk bakışta devlet tarafından düzenlenmesinin olanaksız olduğu izlenimini veren tek doğal hak, direnme hakkıydı. Ancak siyaset bilimci Claude Lefort'un da belirttiği gibi, bi-

reyin üzerinde bir başkasının baskısı söz konusu olduğunda, bunun ulusun egemenliğine yöneltilmiş bir tehdit olduğu, dolayısıyla devletin bu hakkın kullanılabilmesi için uygun ortamı hazırlaması gerektiği şeklinde bir yorum getirilerek devletin bu hak alanına dahil olması sağlanabilirdi. Üstelik direnme hakkının birey tarafından haksız, baskıcı, gayri meşru olarak nitelendirilen bir siyasal otoriteye karşı kullanılabilmesi, 7. maddede yer alan "yasa uyarınca çağırılan ya da yakalanan her yurttaş, buna hemen uymak zorundadır; direnirse suçlu durumuna düşer" ibaresiyle olanaksız kılınmış gibiydi. Demek ki doğal haklar, Bildiri'nin 3. maddesinden itibaren, toplum içinde bireylerce kullanılabilmeleri için devlet tarafından yeniden düzenlenerek, bir bakıma yeniden "yaratılarak" yurttaş haklarına dönüştürülmüştü.

Sonuç olarak, bu devrimci metnin, başlangıçta bireyci bir yaklaşım sergilemekle birlikte bunu sürdürmediği, tersine birey karşısında devlete ağırlık tanıyan bir anlayışı gündeme getirdiği söylenebilir. Devletin bireysel hakları koruma işleviyle donatılması, Lefort'un deyişiyle, onun "tarafsız koruyucu yargıç" izlenimi vermesini sağlayıp güçlenmesine yol açıyordu. Ardından devlet, genel iradeyle bezenerek, doğal hakların kullanım koşullarını ve içeriklerini saptayıp onları pozitif yasalarca belirlenmiş yurttaş haklarına dönüştürüyordu. Bu durumda, hukukileşmiş doğal haklar yoluyla feodal eşitsizlikler ve bağımlılıklar dışlanırken, aynı anda burjuva toplumuna özgü eşitsizlikler ve bağımlılıklar gizlenip göz ardı ediliyordu.[53] Ayrıca birey, insan değil, yurttaş kimliğiyle bir değere sahip oluyordu. Bir bakıma insanın yurttaş içinde erime olasılığı beliriyordu. Jaume'a göre, artık "insan düşüncesine içeriğini veren, [doğal haklar değil] yasalarca sınırları belirlenmiş olan yurttaş statüsüydü." Böylece Bildiri'nin başındaki sav ters yüz olmaktaydı: Artık insan yurttaşı değil, yurttaş insanı yaratıyordu. Bireyin özgürlüğünü, eşitliğini yurttaş olarak devlete borçlu olması ve bu anlamda insan olma özelliğine devletin yasaları sayesinde kavuşması, onu, oluşturduğu varsayılan siyasal otoriteye bağımlı hale getiriyordu.

---

[53] Örneğin Ayhan Yalçınkaya'ya göre (*Türk Edebiyatında Ütopik Temalar Olarak Eşitlik ve Özgürlük: Bir Karşılaştırma: 1970-1980 ve 1980-1990*, Doktora tezi, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, 2000, s. 101), "Toplumsal olarak eşit özgürlük derecesinde ve eşit olanaklarla var olmayan insanların, eşit düzeyde ve eşit özgürlük düzeyinde olduğunu savunmak, bir gizleme çabasından başka bir şey değildir."

Ulusal Kurucu Meclis üyelerinin Bildiri'yi kaleme alırken, insan haklarının ancak yurttaş hakları şeklinde var olabileceği ve özgürlüğün ancak devletin yasaları içinde bulunabileceği savlarından hareket etmiş olmaları, XVIII. yüzyıl düşünürlerinden büyük ölçüde esinlenmiş olduklarının açık bir kanıtıdır. Montesquieu *Kanunların Ruhu Üzerine* adlı kitabında "özgürlük yasaların izin verdiği her şeyi yapma hakkıdır" diye yazmış, Rousseau ise *Toplum Sözleşmesi*'nde "toplum durumunda bütün haklar yasa tarafından saptanmıştır" demişti. Böylece her ikisi de, toplumda doğal hakların değil, sadece pozitif yasalarca belirlenmiş yurttaş haklarının bulunduğunu açıkça belirtmişti. Bu görüşü benimseyen Meclis, yasa fetişizmine ulaşıyordu. Daha açıkçası, akla mutlak bir güven duyan Meclis, akıl sayesinde hukukun rasyonelleştirileceği ve böylece yetkin yasaların yapılmasıyla hakların kesinlikle güvence altına alınacağı inancını taşıyordu.

Bu bağlamda 1789 Bildirisi, Amerikan bildirilerinde görülen liberal zihniyetten ayrılmaktaydı. Amerikan bildirileri, siyasal iktidarın hakları garanti etmek için gerekli olduğunu kabul etmekle birlikte, ona karşı kuşkucu bir tavır sergilemişlerdi. Hiçbir siyasal sistemin yetkin olamayacağı düşüncesinden hareketle de, iktidarı sınırlama yoluna gitmişlerdi. Oysa Fransız devrimcileri, doğal yasaların buyruklarının somutlaştırılması işleminde yasa yapıcıların, bir bakıma devletin iyi niyetine, hatta aklına güveniyorlardı. Böylece 1789 Bildirisi, doğal hakların liberalizme özgü "doğal uyum" yerine, ancak siyasal iktidar sayesinde somutluk kazanacağı anlayışı üzerinde yapılandırılıyordu. Ferry ve Renaut'nun deyişiyle, bireysel haklar, "bireysel çıkarlar arasındaki ilişkilerden hareketle aşağıdan yukarıya doğru değil de, devletin aydınlatıcı etkinliğinden hareketle bir bakıma yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşen bir süreç olarak algılanıyordu."

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, bireysel hakları temelde yurttaş hakları şeklinde düzenleyip devlete ağırlık vermesine ve ibadet etme, toplanma, dernek kurma, çalışma, eğitim alma gibi pozitif haklara hiç değinmemesine karşın, çağı için çok ilerici ve önemli bir belgeydi. Daha sonraları baskıya, zorbalığa, esarete karşı mücadele verecek olan hem Avrupa halklarına hem de Avrupalı devletlerin boyunduruğu altına girmiş sömürge halklarına, hedef almaları gereken ilkeleri sunmuştu. Ancak Devrim süreci içinde görüleceği gibi, insan-yurttaş haklarının ilan edilmesi, bunların siyasal iktidarlar tarafından tırpanlanıp budanmasına, hatta askıya alınmasına engel teşkil etmeyecekti.

Olympe de Gouges

Kadınların Versailles'a yürüyüşü

II
ÖZGÜRLÜKLER VE HAKLAR SORUNSALI

Ulusal Kurucu Meclis, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'ni ilan ettikten sonra, bir yandan anayasa çalışmalarını sürdürdü, öte yandan özgürlük ve eşitlik ilkelerini toplumun çeşitli alanlarında hayata geçirmek amacıyla düzenlemeler yapmaya girişti. Ülkenin ekonomik yapısı, Albert Soboul'un da belirttiği gibi, "*laissez faire, laissez passer*" (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) anlayışı doğrultusunda yeniden biçimlendirildi. Tarım, sanayi, ticaret ve finans alanlarında serbest girişimi engelleyen çeşitli kısıtlamalar ve uygulamalar büyük ölçüde kaldırıldı. İç gümrüklere son verilmesiyle birlikte ulusal pazarın birliği sağlandı. Dış ticaret de serbestleştirme politikasından nasibini aldı. Ama bazı malların ulusal üretiminin, uluslararası rekabete karşı korunmasına devam edildi. Sömürgelerin de sadece anavatanla ticaret yapma zorunluluğu sürdürüldü. Loncalara, korporasyonlara ve tekellere, gecikmeyle de olsa Mart 1791'de son nokta konuldu. Adalet ve yargı alanında gerçekleştirilen reformlarla bireylerin hukuki eşitliği güvence altına alındı. Yargıçların halkın oyuyla seçilmesi ve ceza mahkemelerinin jüri sistemine göre işlemesi kabul edildi. Fransa idari düzeyde toprak kapsamı bakımından olabildiğince eşit 83 vilayete bölündü. Halkın oyuyla belirlenen yerel yönetimler önemli yetkilerle donatıldı. Siyasal özgürlüğün bir gereği olarak yerel ve ulusal düzeyde seçme ve seçilme hakkına kavuşan yurttaşların, 1789 Bildirisi'nin 6. maddesindeki ibareyle, "kişisel olarak ya da temsilcileri aracılığıyla yasanın oluşumuna katkıda bulunma hakkına sahip" oldukları dile getirildi.

Bununla birlikte, özgürlük ve eşitlik haklarının Meclis tarafından (somut kullanımlarına ilişkin olarak) yasalarca düzenlenmesi, devlet tarafından gerçekleştirilen her düzenleme gibi sınırları ve kısıtlamaları da beraberinde getirdi. Özgürlüğü ve eşitliği kısıtlayan düzenlemelerden dört tanesi, gerek içeriği ve kapsamı, gerek Meclis içinde ve dışında yol açtığı hararetli tartışmalar nedeniyle ön plana çıkıyordu. Bu dört düzenleme, el attığı alanlarda, bu hakları bir bakıma kuşa çevirmekle kalmadı, dahası hakları birilerinin ayrıcalığı haline getirip diğerlerini bunlardan yoksun bıraktı. Bu düzenlemelerin ilki, ifade, dolayısıyla basın özgürlüğünü budayıp sınırladı. İkinci ve üçüncü düzenlemeyle hem yoksul erkekler hem de kadınların tümü siyasal hakların dışında bırakıldı. Son düzenleme ise, "bütün insanların özgür doğup özgür yaşadıkları" ilkesini çiğneyip sömürgelerde kölelik rejimini devam ettirdi.

A-DÜŞÜNCE, İFADE VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Aydınlanma'nın çocukları olan 1789 devrimcileri, düşünce ve ifade özgürlüğünün, özgürlükçü bir düzenin kurulup sürdürülmesinde, dolayısıyla bu yöndeki mücadelelerinin başarıya ulaşmasında ne büyük bir öneme sahip olduğunun bilincindeydiler. Bu konuya en fazla önem veren Aydınlanma filozoflarından Voltaire, "düşünceyi açığa vurma özgürlüğü yoksa insanların özgürlüğünden söz edilemez" diyerek, ifade, dolayısıyla basın özgürlüğünün sağlanmadığı bir ortamda, diğer özgürlüklerin yeşermesinin de mümkün olmadığını açıkça dile getirmişti. Bu görüşün benimsendiği aydın çevrelerde, *Etats Généraux*'nun toplanmasıyla birlikte, ifade özgürlüğünü hayata geçirebilmek için adımlar atılmaya başlandı. Aslında *Etats Généraux*'nun toplanması kararının ardından girilen seçim dönemi boyunca, temsilcilerin dikkatine sunulacak görüş ve dileklerin özgürce yayımlanacağına ilişkin bir krallık kararı alınmış ve Fransa o güne kadar görmediği bir özgürlük ortamıyla tanışmıştı. Varılan bu noktadan geriye gidilmesini artık kimsenin kabul etmeyeceği de açıktı.

Bu yönde ilk adımı atan Mirabeau oldu ve *Journal des Etats Généraux*'yu (*Etats Généraux* Gazetesi) 2 Mayıs 1789'da çıkardı. İktidar, *Etats Généraux* seçimlerinin sona ermesiyle birlikte basın özgürlüğünün de kalktığını, bundan böyle her türlü yayının yine izne ve sansüre tabi olduğunu bildirip gazeteyi yasakladı. Bunun üzerine Mirabeau, yasağı delmek amacıyla gazetesinin adı-

nı *Lettres du comte de Mirabeau à ses commettans pendant la tenue des États Généraux de 1789* (Mirabeau Kontunun 1789 *États Généraux* Oturumları Süresince Müvekkillerine Mektupları) olarak değiştirdi. Çünkü bir vekilin müvekkillerini, yani bir seçilmişin seçmenlerini aldığı talimat doğrultusunda Meclis'teki tartışmalar ve kararlar hakkında bilgilendirmesi engellenemezdi. Krallığın bu oldubitti karşısında suskun kalmasından ve Bastille'in düşüşüyle halk hareketinin tam bir zafere ulaşmasından cesaret alan birçok kişi, farklı siyasal eğilimler taşıyan gazeteler çıkarmaya koyuldu. Medyada bir patlama yaşandı ve basın özgürlüğü fiili olarak gerçekleşti. Sadece Paris'te Temmuz-Ağustos ayları arasında, izin almaya gerek duymaksızın 69 gazete yayımlandı. Bu sayı, yıl sonunda en az ikiye katlandı.[1] Basındaki bu artış, Paris'te olduğu gibi taşrada da, Ağustos 1792'de krallığın düşüşüne kadar sürüp gitti.

Fiilen yerleşmiş olan basın özgürlüğü, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 11. maddesiyle resmiyet kazandı. "Düşüncelerin ve görüşlerin özgür iletişimi" hakkından söz eden bu maddede, her yurttaşın özgürce konuşup yazabileceği ve yazdıklarını yine özgürce yayımlayabileceği vurgulandı. Ancak Kurucu Meclis'in çoğunluğu, özgürlüklere Montesquieu'den esinlenmiş bir anlam yüklemek amacındaydı. Montesquieu, bundan kırk yıl önce, "özgürlükten yararlanmak için olduğu gibi özgürlüğünü korumak için de her insanın düşündüğünü söyleyebilmesi gerektiğinden, özgür bir devlette her yurttaş, yasaların, söylemesini ya da yazmasını bilhassa yasaklamadığı her şeyi söyleyip yazabilir" diyerek özgürlüğü yasaların içine yerleştirmişti. Bu nedenle 11. maddenin son cümlesinde, bu özgürlüğün yasayla düzenleneceği ve kötüye kullanılmasının suç teşkil edeceği açıkça dile getirildi. Bu aşamadan sonra tartışılan temel sorun, artık ifade ve basın özgürlüğünün tanınıp tanınmaması değil, ama bu özgürlüğün sınırlanıp sınırlanmayacağı, sınırlanacaksa da bu sınırların dar mı yoksa geniş mi tutulacağı sorunu oldu.

Bu tartışmada kamuoyu kavramı ön plana çıkartıldı. Daha doğrusu, ifade ve basın özgürlüğüne olabildiğince mutlak bir anlam yüklemek isteyenler, görüşlerini savunmak amacıyla kamuoyu kavramına başvurdular. 1789'un yaz aylarında, bir *Monarchien* olan Bergasse, kamuoyunu "ulusun vicdanı" olarak tanımlarken, *Révolutions de Paris* (Paris Devrimleri) gazetesi ise, kamu-

[1] Jonathan Israel'e göre, Mayıs 1789 ile Ekim 1791 arasında Paris'te çıkarılan ama yarısından çoğunun bir ay sonra yayın hayatına son verilen gazete sayısı 515'ten fazlaydı.

oyundan "genel iradenin değişmez beyanı" olarak söz etmekteydi. Hatta gazeteci Bonneville, kamuoyu iktidarının tüm yurttaşlar tarafından doğrudan doğruya kullanıldığını, bu nedenle de "ulus egemenliğini oluşturduğunu" yazdı. Kamuoyunun egemen olan ulusun-halkın sesi, iradesi olarak algılanması, doğrudan doğruya basın özgürlüğünü çağrıştırmaktaydı. Çünkü basın, kamuoyunu hem aydınlatan hem de açığa çıkmasını sağlayan araç, hatta zaman zaman kamuoyunun ta kendisi olarak kabul edilmekteydi. Dolayısıyla basının önüne engeller getirilerek susturulması ya da sesinin kısılması, kamuoyunun (yani halkın) kendisini ifade etmesine mani olunması, böylece ulus egemenliğinin yok edilmesi demekti.

Bununla birlikte halk egemenliğiyle ilişkilendirilen kamuoyuna, karşı konulamaz bir güç atfedildi. Pétion'un deyişiyle, "kamuoyunu zincire vurmak insanın gücünü aşar. Bir süre için engellenebilir, ama seyri durdurulamaz." Bu bağlamda özellikle basın yoluyla ortaya çıkan kamuoyu, halk egemenliği ile siyasal temsili uzlaştıran bir aracı güç, hatta temsilcilerin dikkate alıp uyması gereken (yasama, yürütme ve yargı erklerinin dışındaki) "dördüncü erk" olarak resmedildi. Bu erki yayınlar aracılığıyla doğrudan kullanan halk, temsilcilerini denetleyip iradesini onlara dayatma yetkisine sahipti. Daha açıkçası basın özgürlüğü dendiği zaman asıl anlaşılması gereken işlev, yasama, yürütme ve yargı erklerinde yer alan otoritelerin, devlet görevlilerinin, kamusal yaşamlarının da ötesinde özel yaşamlarını kapsayacak bir şekilde "sansürlenmesi", yani denetlenmesi, gerekiyorsa eleştirilmesi, itham ve ihbar edilmesi, yargılanmasıydı. Brissot, 7 Ağustos 1789 tarihli *Le Patriote Français* (Fransız Vatansever) adlı gazetesindeki makalesinde, "basın özgürlüğü, halk için temsilcilerini denetlemenin, aydınlatmanın ve sansürlemenin tek yoludur" diye yazmıştı. *Mercure de France* (Fransa'nın Mercurius'u[2]) gazetesi, 20 Ocak 1790 tarihli sayısında şu satırlara yer vermişti: "Basın özgürlüğü, halka, sansürleme gücü vermiştir. Eylemler ve kanılar, suistimaller ve tasarılar halkın önüne getirilir ve halk bunları mahkemesinde inceleyip yargılar." Pétion ise, Mayıs 1791'de Meclis kürsüsünde, basın özgürlüğü hakkında konuşurken temsilcilere şöyle seslenmekteydi: "Bugünden itibaren kamuoyu tarafından yargılanmayı kabul edin, nasıl olsa yarın kabul etmek zorunda kalacaksınız." Demek ki Sieyès'in kuramına göre ulusal iradeyi tek başına dile getirdiği varsayılan

[2] Mercurius, Roma mitologyasında (Yunan mitologyasındaki Hermes gibi) ticaret ve seyahatin yanı sıra haberleşme tanrısıdır.

Meclis'in, yani temsilcilerin üzerinde, aslında bir başka güç vardı; bu güç kamuoyunun gücüydü ve kamuoyu bu gücünü özellikle basın yoluyla kullanmaktaydı. Dolayısıyla her şeyi ortaya dökerek siyaseti şeffaflaştıran, böylece özgür bir toplumun kurulup yaşatılmasını sağlayan basın, hiçbir gerekçeyle sınırlandırılmamalıydı.

Sonuçta basın özgürlüğünü mutlak anlamı içinde ele alan 1789'un radikal devrimcilerine göre, düşüncelerin özgürce ifade edilip yayınlanması, tüm özgürlüklerin temel güvencesini oluşturmaktaydı. Basın özgürlüğü ise, basının, iktidarın işine geleni değil de, hoşuna gitmeyen eleştirileri, yerici, suçlayıcı görüşleri yayımlayabilmesiyle ölçülebilirdi. Daha açıkçası basın, iktidarın ve otorite sahiplerinin hatalarını, kusurlarını, haksızlıklarını, suistimallerini vb. açığa çıkartabildiği ve muhalif, eleştirel bir tutum içinde bulunabildiği ölçüde özgürdü. Bu bakımdan basın ya özgürdü ya da değildi, bunun ortası olamazdı. Getirilecek her türlü kısıtlama, basın özgürlüğünü yok etmek demekti.

Bu düşünceyi Meclis içindeki ve dışındaki kralcıların, muhafazakârların ve ılımlı devrimcilerin kabul edip benimsemesi mümkün değildi. Zaten 1789 Haklar Bildirisi, basın özgürlüğünün yasayla düzenleneceğini belirtmişti. Dahası, sayıları her gün artan çeşitli gazeteler, Kral'ı, bakanları, aristokratları ve ılımlı *Patriote*ları yönelttikleri eleştirilerle rahatsız ediyorlardı. Özellikle Marat'nın *L'Ami du Peuple* gazetesi, şiddeti çağrıştıran bir dil kullanıyor ve tam bir itham ve ihbar aygıtı gibi çalışıyordu. Bu nedenle çeşitli çevrelerde, 1789 Bildirisi'nin öngördüğü yasanın çıkarılıp basın özgürlüğünün bir çerçeve içine oturtulmasına ilişkin talepler yoğunlaştı. Kurucu Meclis'te bu yönde bir hazırlık olduğunun duyulması üzerine Marat hemen kaleme sarıldı. *L'Ami du Peuple*'ün 5 Nisan 1790 tarihli sayısında yayımlanan makalesinde, bir basın yasasının kaçınılmaz olarak özgürlüğü sınırlayacağı tespitinden hareketle, olası bir yasaya karşı çıkıp mutlak basın özgürlüğünü ateşli bir şekilde savundu. Ayrıca doğrudan temsilcilere seslenip bu girişimde bulunanlara karşı suçlayıcı ve tehditkâr bir dil kullanmaktan da kaçınmadı.

MARAT (5 Nisan 1790)[3]

İnsanın düşünme ve düşüncelerini ifade etme yeteneği hakkında sekiz gün içinde bir yasa çıkartılacağı doğruymuş demek ki! Ey sizler, ulusun kötülükle-

[3] Vermorel, 1869, s. 139-140.

ri yok etmekle görevlendirdiği yasamacılar, yeni kötülükler icat etmekten kaçının ve şu bilgelikle yoğrulmuş sağduyulu sözlere kulak verin.

İnsanlar, sadece belli bir yetkinleşme yetisine sahip olmalarıyla hayvanlardan farklılaşırlar; bu olmasaydı, toplum da olamazdı. Bu yetkinleşmeyi de, düşüncelerini doğal olarak birbirlerine iletebildikleri için elde etmişlerdir. Bu iletişim, doğanın bir armağanı olan söz ve sanatın bir ürünü olan yazı vasıtasıyla gerçekleşir. Düşüncelerin iletişimini köstekleyerek engellemek, insanların insan olmalarını önlemek ve onları ilkel yaratıklar sınıfı içine hapsetmektir. Böyle bir davranışı uygulayanlar sadece tiranlardır; çünkü onlar, keyiflerince parçalayıp yiyebilmek için güvercinlerin kanatlarını kopartan akbabalardır.

İnsanların düşüncelere sahip olma ve bunları birbirlerine iletme özgürlüğüne dokunmazsanız, hakikat zafere ulaşır, önyargılar yok olur ve despotizm yeniden belirmez. Bu toplumsal özgürlük olmazsa, iyi bir anayasa da olamaz. Eğer gerçekten ülkesini seven aklı başında bir insan, yurttaşlarına, şu hainin yalanlarıyla kendilerini aldattığını ya da şu politikacının hırsızlıklarıyla kendilerini mağdur ettiğini söyleyemeyecekse, önyargılar hiçbir zaman yok olmayacak ve kötülükler de sürekli bir biçimde yeniden doğacaktır. Bu durumda birkaç iyi yasaya sahip olmanın da hiçbir anlamı kalmayacaktır, nasıl olsa onları uygulayan insanlar bu yasaların meyvelerini çürüteceklerdir.

[...]Halkın ölümcül uykusundan uyanmasını ve haklarının bilincine ulaşıp onları koruyacak cesarete sahip olmasını sağlayacak her şey meşrudur. Salt ulusun çıkarları için bağırıp çağıran bir kimse, hizipçi[4] olarak nitelendirilemez. Dahası, bir insan ne kadar ateşli olursa olsun, basın yoluyla halka seslendiği zaman yangına körükle giden bir yazar olarak kabul edilemez. Bu durumdaki bir yazar, kamuoyunun üzerinde aklın otoritesini kullanıyordur. Eğer saçmalarsa bir budala, zırvalarsa da bir deli olarak görülür. Eğer haklıysa alkışlanır, ikna ediciyse de halkı peşinden sürükler ve böylece doğruluğu tescil edilir.

Öyleyse, ey basını zincire vurmak isteyenler, kapatın çenenizi. Çünkü birkaç açıkgöz yazarın sizin hilebaz ve hırsız olduğunuzu keşfetmesinden korkuyorsunuz. Siz, büyük bir küstahlıkla halkın ancak aldatılarak yönetilebileceği-

---

[4] Dönemin aktörlerinin genellikle suçlama amacıyla sıkça kullandıkları *faction* sözcüğü hizip, *factieux* sözcüğü de hizipçi olarak çevrilmiştir.

ni savunan despotizmin iğrenç yardakçılarısınız ve yok olup gideceksiniz. Özgür ve yürekli insanlarla birlikte neşeli bir şekilde yaşamak için değil, fakat tiranlarla ve alçaklarla birlikte sürünüp kokuşmuş bir yaşam sürmek için yaratılmışsınız.

Marat'nın korktuğu yasa bu tarihte gerçekleşmedi. Ulusal Kurucu Meclis, gerek anayasa çalışmaları gerek daha önemli sorunların ortaya çıkması nedeniyle, basın yasasıyla ilgilenme fırsatı bulamadı. Ancak bu konu sürekli kafalardaydı ve bir yıl sonra yeniden gündeme getirildi. Bu kez devreye Robespierre de girdi ve uzun bir metin kaleme aldı. Meclis'te okuma imkanı bulamadığı bu metni, 11 Mayıs 1791'de Jakobenler Kulübü kürsüsünde okudu ve daha sonra "Basın Özgürlüğü Üzerine Söylev" başlığını taşıyan bir broşür olarak yayımlattı. Robespierre, burada, basının hiçbir şekilde sınırlandırılamaz mutlak bir özgürlüğe sahip olması gerektiğini doğaya, akla, adalete ve gerçeğe göndermede bulunarak savundu. Dahası toplumda çokseslilığin kaçınılmaz olduğunu vurguladı ve haberleri, düşünceleri, kanıları değerlendirebilecek tek yargıcın (genel iradeyle bir tuttuğu) kamuoyu olduğunu ileri sürdü.

ROBESPİERRE (11 Mayıs 1791)[5]

Düşüncelerini hemcinslerine iletme yetisi, düşünme yetisinden sonra insanı vahşiden ayıran en çarpıcı niteliktir. Bu yeti, aynı zamanda hem insanın toplum yaşamına yönelik ebedi eğilimidir, hem toplumu var kılan bağdır, ruhtur, araçtır, hem de toplumun yetkinleşerek yatkın olduğu güç, aydınlık ve mutluluk düzeyine ulaşmasını sağlayan tek çaredir.

İnsan düşüncelerini ister sözle ister yazıyla, yani aklının sınırlarını aşan ve her insana insanlığın tümüyle iletişime geçme imkanı veren bu eşsiz yazı sanatı aracılığıyla başkalarına iletsin, her iki durumda da kullandığı hak aynıdır. Basın özgürlüğü, konuşma özgürlüğünden ayrılamaz; her ikisi de doğa kadar kutsaldır. Basın özgürlüğü, toplum kadar gereklidir.

Bu nasıl bir yazgıdır ki basın özgürlüğü hemen her yerde yasalar tarafından ihlal edilmektedir? Bunun nedeni, yasaları despotların yapması ve basın özgürlüğünün de despotizmin başındaki en korkunç belâ olmasıdır. Zaten

[5] Vermorel, 1866, s. 161-181.

milyonlarca insanın tek bir kişi tarafından baskı altında tutulması mucizesini, bu insanların derin bir cehalet ve aptalca bir uyuşukluk içine gömülmüş olmalarının dışında bir başka nedenle açıklamak mümkün müdür? Fakat onurunu korumuş olan her insan, her zaman, tiranlığın aldatıcı görüşlerini ve dolambaçlı adımlarını ifşa edebilir; insanlık haklarını onlara yönelik ihlallerin, halkın egemenliğini de halkın sefaletinin ve aşağılanmasının karşısına dikebilir; zulmedilen masumiyetin korkutucu ve etkili sesinin herhangi bir zarara uğramadan işitilmesini ve gerçeğin tüm ruhları, tüm yürekleri özgürlük ile vatanın kutsal adları altında birleştirmesini sağlayabilir. İşte o zaman ihtirasların önünde engeller yükselir ve despotizm, her adımında gerilemek ya da kamuoyunun ve genel iradenin görünmez gücüne toslayıp parçalanmak zorunda kalır. Dolayısıyla bakın da görün, düzenbaz politikalar güden despotlar konuşma ve yazma özgürlüğüne karşı nasıl da ittifak içinde bulunuyorlar; bu özgürlüğü engizisyon mahkemeleri Tanrı adına, prensler ise işledikleri cinayetlere kılıf uydurmak için yaptıkları yasalar adına nasıl da yasaklayıp mahkûm ediyorlar. O halde bizi köleleştirmiş olan önyargıların boyunduruğunu sarsalım ve bu önyargılardan ders alıp basın özgürlüğünün değerini anlayalım artık.

Basın özgürlüğünün ölçüsü ne olmalıdır? Yeni kazandığı özgürlükle ün salmış olan büyük bir halk, bu soruya kendi örneğiyle yanıt getirmektedir.

Düşünceleri sözle, yazıyla ya da basın yoluyla iletme hakkı, hiçbir şekilde ne taciz edilebilir ne de sınırlanabilir. İşte Amerika Birleşik Devletleri'nin basın özgürlüğüne ilişkin yaptığı yasada yer alan ibare budur. Bu konudaki görüşlerimi olağandışı ya da aşırı olarak görmeye yatkın kişilere karşı açıklamaya girişirken, bu yasanın bana sağladığı destekten ötürü epey rahat olduğumu da itiraf etmeliyim.

Basın özgürlüğü ya bütüncül ve tanımlanmaz olmalıdır ya da yoktur. Bana göre bu özgürlüğü düzenlemeye kalkışmanın önünde sadece iki yol vardır. Birincisi, bazı kısıtlamalara ya da formalitelere bağlı kılmak; ikincisi de, kötüye kullanımını ceza yasalarıyla cezalandırmaktır. Her iki yol da ciddi bir biçimde ele alınıp incelenmelidir.

İlk olarak birinci yolun kabul edilemez olduğu apaçık ortadadır. Çünkü herkes bilir ki yasalar, insan yetilerinin zincire vurulmasını değil özgürce ge-

lişmesini sağlamak için yapılır ve yasaların gücü de her kişinin kendi haklarını kullanmasını yasaklamaksızın başkalarının haklarına zarar vermesini engellemekle sınırlıdır. Bugün basının yol açabileceği suistimalleri önlemek bahanesi altında basın özgürlüğüne köstek olmak isteyecek kişilere bir cevap vermek bile gereksizdir. Bir insanı doğanın ve sanatın kendisine bahşettiği duygularını ve düşüncelerini başkalarına iletme gücünden sırf bu gücü kötüye kullanmasını önlemek amacıyla yoksun bırakmak ya da iftira atacağı korkusuyla diline düğüm atmak veya ellerini başkalarına vuracak diye korkup bağlamak şeklindeki davranışlar, herkesin farkında olduğu saçmalıklardır, dahası insanları uslu ve sakin kılmak için başvurulacak en iyi yolun onları pasif araç gereçlere ve değersiz kuklalara dönüştürmek olduğuna inanan despotizmin kullandığı yöntemlerdir. Pekâlâ! Düşünceleri açıklama hakkını ne gibi formalitelerin içine sıkıştıracaksınız? Yurttaşlara basın yasağı getirip tüm insanlığa ortak olan bu iyiliği birkaç kalemşörün tekeline mi bırakacaksınız? Belli günlerde birilerine edebiyat konularında ahkâm kesme, diğerlerine de siyasetten ve siyasal olaylardan konuşup yazma mutlak ayrıcalığını mı bağışlayacak ya da satacaksınız? İnsanların bir polis memurunun verdiği belge olmadan düşüncelerini açıklayamayacakları ya da bir sansürcünün onayını ve hükümetin iznini almadan düşünemeyecekleri hakkında yasalar mı yapacaksınız? Bu tür uygulamalar, basına yasalar vermeye yönelik saçma saplantının doğurduğu başyapıtlardır işte. Oysa gerek kamuoyu gerek ulusun genel iradesi, bu rezil uygulamaları uzun zamandan beri mahkûm etmiş bulunuyor.

[...]İkinci olarak, basının kötüye kullanılması diye adlandırılan şeye karşı cezalar oluşturulabilir mi? Hangi koşullarda bu cezalar uygulanabilir? Çözüme kavuşturulması gereken büyük sorulardır bunlar ve belki de anayasamızın en önemli bölümünü oluşturmaktadır.

Yazma özgürlüğü, biri şeyleri, diğeri kişileri kapsayan iki alanla ilgilidir.

Birinci alan, ahlak, yasama, politika, din gibi insanın ve toplumun büyük çıkarlarını çok yakından ilgilendiren her şeyi kapsar. Yasalar ise, hiç kimseyi bu konular hakkında düşüncelerini açıkladı diye cezalandıramaz. İnsan, düşüncelerini karşılıklı olarak özgürce iletebilmesi sayesinde yetilerini geliştirir, hakları hakkında bilgi sahibi olur ve doğanın ulaşmasına izin verdiği erdem,

yücelik, mutluluk düzeyine yükselir. Fakat bu iletişim, doğanın izin verdiği biçimden başka bir biçim altında gerçekleşebilir mi? Doğa, her insanın düşüncelerinin, onun karakterinin ve zihniyetinin ürünü olmasını istemiştir ve yine doğadır zihniyetler ve karakterler arasındaki bu mucizevi çeşitliliği yaratmış olan. Dolayısıyla düşünceyi yayınlama özgürlüğü, her türlü karşıt düşünceyi yayınlama özgürlüğünden başka bir şey değildir. Yoksa özgürlüğün her insanın kafasında tüm saflığı ve çıplaklığıyla doğmasını sağlayacak bir çare bulmanız gerekir. Gerçekte özgürlük, doğru ya da yanlış, saçma ya da akılcıl bütün düşüncelerin çatışmasından doğar. Ortak akıl yani insana bahşedilmiş olan iyiyi ve kötüyü ayırt etme yetisi, bu düşünceler harmanı içinden bazılarını seçer diğerlerini atar. Hemcinslerinizi bu yetiyi kullanmaktan yoksun bırakıp onun yerine kendi otoritenizi mi yerleştirmek istiyorsunuz? Dahası, gerçeği yanlıştan ayıran sınır çizgisini kim çekecektir? Yasaları yapanlar ya da uygulayanlar, eğer insan aklından üstün bir akla sahip yaratıklar olsalardı, düşünceler üzerinde böyle bir egemenliği kullanabilirlerdi. Fakat sadece insan olduklarına göre ve de bir insanın aklının diğer tüm insanların akıllarına egemen olmasının saçmalığı nedeniyle, düşüncelerin açığa vurulmasına karşı yapılacak her ceza yasası tam anlamıyla bir budalalık olacaktır.

Böyle bir yasa, yurttaş özgürlüğünün birincil ilkelerini ve toplumsal düzenin en basit kavramlarını yıkıma uğratır. Gerçekten de, kesin olarak tanımlanmış bir suçun bulunmadığı bir durumda yasanın herhangi bir cezai yaptırım öngörememesi, tartışılmaz bir prensiptir. Yoksa yurttaşların yazgısı keyfi yargılamaların eline bırakılır ve özgürlük de yok olur. Yasalar suç teşkil eden eylemleri cezalandırabilir; çünkü bu tür eylemler, açıkça tanımlanabilen ve kesin, sürekli kurallar uyarınca saptanabilen somut olaylardır. Peki ya düşünceler?

Düşüncelerin iyi ya da kötü nitelikte olması, akıl, adalet ilkeleriyle olan az ya da çok karmaşık ilişkilerine bakılarak, çoğu kez de bir dizi özel koşulla olan bağlantılarından hareketle belirlenebilir ancak. Bana bir hırsızlık ya da cinayet ihbarı geldiğinde, aklımda bu eylemin basit ve belirli bir tanımı vardır ve ben de tanıkları sorgularım. Fakat bana bozguncu, tehlikeli, kışkırtıcı bir yazıdan söz edildiğinde, ben de bozguncu, tehlikeli, kışkırtıcı bir yazı nedir diye sorarım. Bu nitelendirmeler önüme getirilen bu yazıya atfedilebilir mi? Bu-

nun ardından kesin yanıtları olmadığı için terk edilmesi gereken bir sürü soru belirir. Bu durumda ne bir olay, ne tanıklar ne de yasa ve yargıç vardır. Sadece muğlak bir suçlamayla, keyfi gerekçeler ve kararlarla karşı karşıyayımdır. Birisi yazının yazılmasında, bir diğeri niyetinde, bir başkası da tarzında suç unsuru bulacaktır. Birinci kişi yazının gerçeklere aykırı olduğunu söyleyecek, diğeri yazılma nedenlerini bildiğini ileri sürüp yazıyı mahkûm edecek, üçüncü kişi de yazarın sesini duyurmak için kullandığı dilin saldırgan olduğu gerekçesiyle yazıyı cezalandırmak isteyecektir. Ateşli ve yürekli bir insanın yararlı ve sağduyulu olarak göreceği aynı yazı, soğuk ve ödlek bir insan tarafından bozguncu diye yasaklanıp cezalandırılacaktır. Bir kölenin veya bir despotun sadece bir zırzop ya da bölücü olarak nitelendireceği yazar da, özgür bir insan tarafından erdemli bir yurttaş olarak görülecektir. Aynı yazar, mekâna ve zamana göre ya övgülerle ya da saldırılarla karşılaşacak, ya heykellerinin dikildiğini ya da darağacına yollandığını görecektir. Dehalarıyla bu görkemli devrimi hazırlamış olan ünlü insanlar, en nihayetinde bizim için insanlığa büyük yararları dokunmuş kişiler düzeyine yükseldiler. Ama yaşamları boyunca hükümetler tarafından nasıl görülmüşlerdi? Tehlikeli yenilikçiler, hatta asiler olarak. Kabul ettiğimiz ilkelerin, yıkmış olduğumuz aynı mahkemeler tarafından canice görüşler olarak mahkûm edilmesinin üzerinden çok mu zaman geçti sanki? Hatta bugün bile içimizden her biri, devleti bölen partilerin gözünde farklı bir şekilde değerlendirilmiyor mu? Ya da ben şu anda konuşurken önerdiğim görüşler, birilerince paradoks diğerlerince gerçek olarak kabul görmüyor mu? Şu sıralarda oturanlar sözlerimi alkışlarken bu sıradakiler homurtuyla karşılamıyor mu? Eğer her kişi basın özgürlüğünü ancak huzurunun ve en kutsal haklarının başkalarının kaprislerine, önyargılarına, tutkularına, çıkarlarına teslim edildiği kaygısıyla kullanabilecekse, o zaman bu özgürlüğün hali nice olur?

Fakat özellikle dikkat edilmesi gereken husus şudur: Basının kötüye kullanılması bahanesiyle yazılara kesilecek her türlü ceza, gerçeğin ve erdemin aleyhine, kötülüğün, yanılgının ve despotizmin lehine işler.

Hemcinslerine büyük gerçekleri açıklayan dâhi, çağının düşüncesinin önüne geçmiş olan kişidir. Tasarımlarının gözü pek yeniliği, her zaman zayıf ve cahil insanları korkutur. Her zaman önyargılar, dâhiyi iğrenç ya da gülünç

çizgilerle resmetmek için kıskançlıkla bir araya getirilir. Zaten bu yüzden büyük insanların payına, çağdaşlarının nankörlüğü ve gelecek kuşakların gecikmiş saygısı düşer daima. Bu yüzden boş inanç, Galileo'yu zindana atmış, Descartes'ı da vatanından sürmüştü. Özgürlük dehasıyla esinlenip insan onuru ve haklarından bihaber olan halklara bunlardan söz etmeye kalkışan insanların başına ne gelir dersiniz? Bu insanlar, neredeyse aynı anda, hem maskelerini indirdikleri tiranları hem de aydınlatmak istedikleri köleleri korkutup telaşa düşürürler. Tiranlar da bu ortamı kendi çıkarlarına kullanıp bu insanlara kolaylıkla zulmederler. Bizim ülkemizde despotizmin zindan kapılarının kimlerin üzerine ve neden kapandığını anımsayın. Zalimlik, belâgatli ve erdemli Cenevreli filozofu[6] esirgedi mi hiç?

[...]Özgür basın özgürlüğün koruyucusu, bastırılmış basın da özgürlüğün felaketidir. Basının kötüye kullanılmasına karşı aldığınız önlemlerdir hemen hemen bütün bu felaketleri doğuran ve yine bu önlemlerdir sizi basın özgürlüğünün güzel meyvelerinden yoksun bırakıp ellerinizin arasında sadece zehirlerin kalmasına yol açan. Yine bu engellerdir kölece bir pısırıklığı ya da aşırı bir küstahlığı yaratan. Aklın kendine özgü olan cesaretle ve sakinlikle dile gelebilmesi, ancak özgürlüğün himayesi altında mümkün olur. Açık saçık yazıların başarılı olmasının nedeni de bu engellerdir.[7] Çünkü kamuoyu, düşünceyi bile zapturapt altına almaya çalışan despotizme duyduğu nefretle hareket edip bu yazılara, önlerine konan engelleri aşmış olmaları nedeniyle bir değer biçmektedir. Bu dürtüyü ortadan kaldırın, o zaman kamuoyu yazıları ciddi bir tarafsızlıkla değerlendirecek ve yazarlar da sadece yararlı çalışmalarıyla kendilerinin egemeni olan kamuoyunun lütfuna mazhar olmaya çalışacaklardır. Ya da daha iyisi özgür olun; özgürlükle birlikte bütün erdemler sökün edecek ve basının yayımlayacağı yazılar da tıpkı töreleriniz gibi temiz, ciddi ve sağlıklı olacaktır.

Doğanın oluşturduğu düzeni bozmak için neden bu denli çaba harcanıyor? Olayların zorunlu akışı nedeniyle zamanın yanılgıları silip attığını ve ger-

---

[6] Jean-Jacques Rousseau.

[7] Bu alanla ilgilenmiş tarihçilere göre (özellikle Marie-Antoinette'i hedef alan) pornografik içerikli broşürler, bu dönemde yayımlanan tüm broşürlerin %10'unu oluşturmakta ve yasaklanmış olup el altından satılmalarına karşın piyasada büyük bir rağbet görmekteydi.

çeği zafere taşıdığını görmüyor musunuz? Bırakın iyi ya da kötü tüm düşünceler özgürce ifade edilsin, nasıl olsa kalıcı olanlar sadece iyi düşüncelerdir. İnsan aklının ilerleyişini durdurmayı amaçlayan bazı kişilerin erdemine, otoritesine doğanın kendisinden daha mı fazla güven duyuyorsunuz? Korktuğunuz olumsuzlukları yok eden sadece doğadır, doğmalarına sebep olanlar ise insanlardır.

Kamuoyu; işte kişisel düşüncelerin tek yetkili yargıcı, yazıların tek meşru sansürcüsü. Bunları onayladığı takdirde, siz iktidardaki insanlar, hangi hakla düşünceleri, yazıları mahkûm edebilirsiniz? Kamuoyu ilk başta onaylamadığı düşünceleri, yazıları zamanla aydınlanıp benimsediğine göre, neden aydınlanmanın ilerleyişine karşı çıkıyorsunuz? Her insanın hemcinsleriyle, insanlığın tümüyle kurma hakkına sahip bulunduğu bu düşünce iletişimini engellemeye nasıl cüret ediyorsunuz? Kamuoyunun kişisel düşünceler üzerindeki egemenliği yumuşak, yararlı, doğal ve karşı konulmazdır; oysa otoritenin ve gücün egemenliği despotik, iğrenç, saçma ve korkunçtur.

Bu ebedi ilkelere karşı özgürlük düşmanları hangi sofistike gerekçeyi ileri sürüyorlar? Yasalara itaati, yani yasalara karşı hiçbir şeyin yazılmasına kesinlikle izin verilmemesini...

Yasalara itaat etmek her yurttaşın görevidir. Ama yasaların iyiliği ve kötülüğü hakkında düşüncelerini özgürce yayımlamak da, her insanın hakkıdır ve tüm toplumun çıkarınadır; insanın aklını en saygın ve en yararlı bir şekilde kullanmasıdır; insanları aydınlatmak için gerekli yeteneklerle bezenmiş bir kişinin başkalarına yönelik olarak yerine getirebileceği en kutsal görevidir. Peki, yasalar nedir? Aklın, adaletin ve doğanın ebedi yasalarıyla ne derecede uyumlu olduklarına bağlı olarak, ulusların haklarına ve çıkarlarına az ya da çok uygun düşen genel iradenin özgür ifadeleridir. Her yurttaşın genel iradede payı ve çıkarı vardır; dolayısıyla onu aydınlatmak, düzeltmek, yetkinleştirmek için sahip olduğu tüm bilgisini ve enerjisini sergileyebilir, hatta sergilemelidir. Nasıl özel bir toplulukta her ortağın diğer ortakları şirketin zenginliği için yaptıkları sözleşmeleri ve benimsedikleri finansal girişimleri değiştirmeye davet etme hakkı varsa, büyük siyasal toplumda da her üye ortak yarar bakımından en uygun bulduğu düzenlemelerin diğer üyelerce kabul edilmesi için elinden gelen her şeyi yapabilir.

[...]Size halkları ayaklanmaya kışkırtan, yasaların çiğnenmesini öğütleyen yazılardan söz edecekler; sizden bu yazılara karşı bir ceza yasası talep edecekler. Bu oyuna gelmeyelim ve sözcüklerin cazibesine kapılmayıp sadece konunun özüyle ilgilenelim. Her şeyden önce, bir yasanın özgürlüğe ve kamu esenliğine zararlı olduğunu kanıtlayan akıl ve enerjiyle dopdolu bir yazının, bu yasaya karşı tumturaklı sözlerle saldıran ya da ona kesinlikle uyulmamasını öğütleyen güçten ve akıldan yoksun bir başka yazıdan daha fazla etkili olacağına inanıyor musunuz? Hiç kuşkusuz hayır. Bu ikinci tür yazılara cezalar biçmeye izin varsa, daha zorunlu bir nedenden ötürü ilk tür yazılara da cezalar verilecek ve bu anlayışın sonucu son kertede basın özgürlüğünün yok edilmesi olacaktır. Fakat olguları oldukları gibi kabul edelim, yani onlara despotizmin yol açtığı önyargıların değil de aklın gözünden bakalım. Özgür bir devlette, hatta herhangi bir devlette, yazıların kolayca yurttaşları hareket geçirdiğini ve onları alışkanlıklarla, toplumsal ilişkilerle pekişmiş olup kamu gücüyle korunan düzeni yıkmaya yönlendirdiğini zannetmeyin. Yazılar, genelde insanların davranışı üzerinde ağır ve aşamalı bir biçimde etkili olur. Bu etkiyi belirleyen de zamandır, akıldır. Ya yazılar kamuoyuna ve çoğunluğun yararına aykırıdır, o zaman da etkisizdir, hatta kamusal kınamayla, nefretle karşılanır ve her şey sakin kalır; ya da yazılar genel arzuları dile getirip kamuoyunu uyandırır, o zaman da kim bu yazıları bir suç olarak görmeye cüret edebilir? Birilerinin bozguncu olarak nitelendirdiği yazılara karşı dillerinden düşürmediği bütün bu tumturaklı sözleri, bu bahaneleri iyi analiz edin. O zaman göreceksiniz ki bunların hepsi, halka iftira edip zulmetme ve halkın tek dayanağı olan özgürlüğü yok etme amacını gizlemektedir. Dahası, bir yanda insanlar hakkındaki derin cehaleti, öte yanda ulusun en kalabalık ve en az yozlaşmış bölümüne duyulan nefreti içermektedir.

Bununla birlikte, basını otoritenin hükmü altına sokmak için muhakkak bir bahanenin olması gerektiğinden, bize şöyle deniyor: "Fakat bir yazı suçlara, örneğin bir isyana yol açmışsa, bu yazıyı da mı cezalandırmayacağız? Hiç olmazsa böyle bir durum için bize bir yasa verin." İnsanların kafalarında korkular yaratmaya yatkın böyle bir varsayımı öne sürmek hiç de zor değildir kuşkusuz. Ama konuyu farklı açılardan ele almak gerekir. Bir ayaklanmanın ya da herhangi bir suçun sorumluluğunu aslında bu olayın gerçek nedeni olmayan bir yazıya yüklemenin ne kadar kolay olduğunu düşünün. Bir yazı-

nın yayımlanmasından sonraki bir tarihte meydana gelen olayların bu yazının sonuçları olup olmadığını saptamak ne kadar zordur. Oysa bu bahanenin altına sığınan iktidardaki insanların, kamusal sorunlara ya da yöneticilere ilişkin görüşlerini yayımlama hakkını cesurca kullananlar hakkında soruşturmalar açmaları ne kadar da kolaydır. Özellikle şunu da gözden kaçırmayın ki, toplumsal düzen hiçbir durumda suça teşvik eden bir yazı tarafından tehlike içine atılamaz.

Böyle bir yazının herhangi bir kötülükte bulunabilmesi için, bu suçun bir insan tarafından işlenmesi gerekir. Ancak bu suça karşı yasanın öngörmüş olduğu cezalar, herhangi bir kişinin kendisini suçlu durumuna düşürmesine engel teşkil ederler. Bu durumda, tıpkı diğer durumlarda da olduğu gibi kamu güvenliği, bir başka kurban aramaya gerek kalmaksızın garanti altına alınmış olur. Cezaların amacının ve ölçüsünün belirlenmesi, toplumun yararınadır. Dolayısıyla kınanacak bir yazarın suçlu muamelesi görüp cezalandırılmasındansa herhangi bir bahaneyle basın özgürlüğüne keyfi bir biçimde saldırılmasının engellenmesi toplum için çok daha büyük bir önem arz ettiğine göre, toplumsal mutluluğun ilk temel taşı olan bu ilkeyi tümüyle korumak amacıyla bu tür katı düzenlemelerden vazgeçmek ve keyifle tasarlanan bütün bu acayip varsayımların üzerine bir şal atmak gerekir.

Bununla birlikte, eğer böyle bir yazıyı yazmış olan kişinin suça iştirak ettiği kanıtlanmış ise, bu kişiyi -basın üzerinde hiçbir yasa olmaması gerektiği için- yazının yazarı olarak değil, ama suç ortağı olarak, söz konusu olan bu suça biçilen cezayla cezalandırmak gerekir.

Buraya kadar herhangi bir şey hakkında yazma özgürlüğünün sınırsız olması gerektiğini kanıtladım; şimdi onu kişilerle olan ilişkisi içinde ele alalım.

Bu bağlamda kamusal ile özel kişileri birbirinden ayırıyorum ve şu soruyu soruyorum: Kamusal kişileri suçlayan yazılar yasalarca cezalandırılabilir mi? Yoksa bunlara karşı cezai bir yaptırımın olup olmamasına karar vermesi gereken genel çıkar mıdır? Şimdi bu iki karşıt görüşün olumlu ve olumsuz yönlerini terazinin kefelerine koyup tartalım.

İlk olarak önemli bir saptama, hatta belirleyici bir gerekçe çıkar karşımıza. Basın özgürlüğünün esas yararı, temel amacı nedir? Bu amaç, halkın vekâleten otorite verdiği kişilerin tutkularını ve despotizmini frenlemek ve bu işlevi gerçekleştirmek için de bu kişilerin halkın haklarına olası saldırıları hakkında

halkı sürekli uyanık tutmaktır. Ama siz bu kişilere, davranışlarını eleştirmeye cesaret edenleri iftira bahanesi altında kovuşturup cezalandırma yetkisi tanırsanız, bu fren de kesinlikle anlamsız ve geçersiz bir hale gelmez mi? Tek başına kalmış güçsüz bir yurttaş ile devasa imkanların kendisine büyük bir saygınlık ve otorite sağladığı hasmı arasındaki mücadelenin ne kadar eşitsiz olduğunu görmeyen tek bir insan var mıdır? Güçlü insanların lütuflarına mazhar olmaktan vazgeçince saldırılarına açık hale geleceğinin, dahası hemen hemen kaçınılmaz olan yıkıcı ve aşağılayıcı bir mahkûmiyete uğrayacağının farkında olan hangi insan, halka hizmet etmek için güçlü insanları kızdırmak isteyebilir?

Zaten yargıçları yargılayacak olan kimdir? Çünkü diğer yöneticiler gibi onların da hatalarının ya da suistimallerinin kamusal sansür mahkemesinde[8] açığa çıkartılması gerekir. Bu anlaşmazlıklar hakkında karar veren son yargıyı yargılayacak olan kimdir? Çünkü son bir yargının olması ve onun da düşünce özgürlüğüne tâbi olması gerekir. Öyleyse bu konudaki sözlerimi, bu temel ilkeden hiçbir zaman ayrılmamak gerekir, yani yurttaşların hiçbir yasal mahkûmiyet tehdidi altında olmaksızın her zaman kamusal insanların davranışları hakkındaki görüşlerini açıklayıp yazma özgürlüğüne sahip olmaları gerekir diyerek bağlayayım.

[...]Ey yasamacılar; sizden başka kim, eserinizi lekeleyip mahvedecek bu korkunç önyargının üstesinden gelebilir? Halk düşmanı hizipler tarafından çevrenizde yayılan tüm bu yergi yazıları, ulusların özgürlüğünün üzerinde temellenmesi gereken ebedi ilkeleri zamanın koşullarına kurban etmenize yol açacak bir gerekçe oluşturmasın sakın. Basın hakkındaki bir yasanın kesinlikle kötülüğü gideremeyeceğini, tersine sizi çaresiz bırakacağını anlayın artık. Bırakın bu çirkef dolu sel akıp gitsin; siyasal ve ahlaki dünyaya sıcaklık, güç, mutluluk, yaşam aşılayacak olan aydınlanmanın bu yüce ve ebedi kaynağını korumayı bilirseniz eğer, pek yakında bu selin hiçbir izi kalmayacaktır. Size iletilen suçlamaların büyük bölümünün, despotlar adına insan haklarına saldırıp halkın egemenliğine hakaretler yağdıran alçakça cüretkâr köleler tarafından kaleme alınmış bu yergi yazılarına değil de, despotlara karşı aşırı ve saygısız bir gayretkeşlikle halkın davasını savunmakla suçlanan kişilere yöne-

[8] Yani, basın organlarında.

lik olduğunu fark etmediniz mi hâlâ? Bu suçlamalarda bulunanların, kamuoyunun gerçek olarak kabul ettiği şeyleri iftiralar diye karalayan ve yandaşlarının ulusa ve temsilcilerine karşı kusmaktan bir an bile vazgeçmedikleri bozguncu küfürleri karşısında suskun kalan kişiler olduklarının farkına varmadınız mı hâlâ?

Günün birinde, devrim düşmanlarının bana en rezil iftiralarda bulunduğu ve beni öldürülmesi gereken kurbanlardan biri olarak fesatçıların hiddetine hedef gösterdiği yazılar da dahil olmak üzere bütün bu yergi yazılarını size ihbar etmezsem eğer, yurttaşlarımın beni suçlayıp vatan haini olarak cezalandırmalarını da hak etmiş olurum. Aslında bu iğrenç yazılardan bize ne! Fransız ulusu özgürlüğü pekiştirmek için yaptıklarımızı ya onaylayacaktır ya da mahkûm edecektir. İlk durumda, düşmanlarımızın saldırıları gülünç saçmalıklardan başka bir anlama gelmeyecektir. İkinci durumda ise, Fransızların özgürlüğe lâyık olduklarına inanma suçunun kefaretini ödeyeceğiz demektir ki ben bu kadere boyun eğmeye çoktan hazırım.

Sonuç olarak, belli bir dönem için değil gelecek yüzyıllar için, kendimiz için değil evren için yasalar yapalım. Halkın otoritesiyle donattığı kişilerin davranışları üzerinde sınırsızca uygulanabildiği takdirde var olabilecek bu büyük ilkeye her zaman bağlı kalarak, özgürlüğü kurup yaşatmaya lâyık olduğumuzu gösterelim. Bu ilkenin karşısında, hem mükemmel kurumların içerdiği sakıncalar, hem de tiranların kibriyle, düzenbazlıklarıyla yaratılan safsatalar yok olup gitmelidir. Tiranlar size, yönetenleri iftiralardan korumanızı ve halkın esenliğinin bu kişilere gösterilmesi gereken saygıya bağlı olduğunu söylüyorlar. Saint-Barthélemy katliamının hazırlıklarını ihbar edebilecek kişilere karşı Guiseler de ancak böyle akıl yürütebilirlerdi işte.[9]

---

[9] 24 Ağustos 1572'de Saint-Barthélemy yortusu gününün ilk saatlerinde, Kral IX. Charles ile annesi Catherine de Médicis'nin onayıyla radikal Katolikler, Paris'te Protestanları kılıçtan geçirmeye koyulmuşlardı. Ardından taşraya da sıçrayan bu kıyım boyunca (çeşitli tarihçilerin değerlendirmelerine göre) 30 ile 70 bin arasında Protestan katledilmişti. Radikal Katoliklerin lideri olan Guise sülalesinden Guise Dükü (1549-1588) ile kardeşi Lorraine (sonra Guise) Kardinali (1555-1588), bu kıyımın baş sorumlularıydı. Gözleri tahtta olan her iki kardeş de, kıyımdan 16 yıl sonra, 1588'de, Kral III. Henri'nin hazırladığı bir suikast sonucu öldürülmüşlerdir.

[...]Kısacası, ya sınırsız basın özgürlüğünü kabul etmek ya da tüm özgürlüklerden vazgeçmek gerekir. Kamusal kişilere ilişkin sorunu böylece çözmüş oldum.

Geriye sadece, basın özgürlüğü konusunu özel kişiler bağlamında ele almak kalıyor. Aslında bu sorun, gerek sözlü gerek yazılı iftiralara yönelik olarak yapılabilecek en iyi yasal düzenleme sorunuyla iç içe geçmiştir ve bu nedenle de salt basınla ilişkili değildir.

Hiç kuşkusuz özel kişilerin, kendilerine atılan iftiradan dolayı uğradıkları mağduriyeti gidermek için yargı organlarına başvurma hakları bulunmaktadır. Fakat yine de bu konu hakkındaki birkaç görüşe değinmekte yarar var.

Her şeyden önce bu konuya ilişkin eski yasalarımızın çok abartılı olduğunu ve katılıklarının hem geliştirmiş olduğumuz tiranlık sisteminden hem de kamuoyunun bu yasaların yapıcısı olan despotik iktidarda uyandırdığı aşırı korkudan kaynaklandığını belirtmek gerekir. Şimdi biz yasaları daha soğukkanlılıkla değerlendirdiğimize göre, despotizmin bize miras bıraktığı ceza hukukunun da daha ılımlı bir hale getirilmesini memnuniyetle kabul edebiliriz. En azından ben, iftira atmaktan suçlu bulunacak faillere verilecek cezanın, mahkûmiyet kararının yayınlanmasıyla ve iftira atılan kişiye uğradığı zararın bir karşılığı olarak maddi bir tazminat ödenmesiyle sınırlı tutulması gerektiğini düşünüyorum. Tabii bir sanık için yapılan yalancı şahitliği bu durumun içine dahil etmiyorum. Çünkü bu davranış, özel bir kişiye yönelik basit bir iftira, basit bir hakaret değil, fakat masumiyeti yok etmek amacıyla yasaya karşı söylenmiş bir yalandır, gerçek bir kamusal suçtur.

Genel olarak, sıradan iftiraları yargılayacak olan iki tür mahkeme vardır; birisi yargıçların, diğeri kamuoyunun mahkemesidir. En doğal, en hakkaniyetli, en yetkili, en güçlü olanı, kesinlikle kamuoyunun mahkemesidir. Nefret ve kötülük saldırılarına göğüs gerebilecek kadar erdemli ve saygın olan insanların tercih edecekleri mahkeme de budur. Çünkü şuna dikkat etmek gerekir ki, genelde bir iftiranın etkisizliği saldırdığı kişinin namusu ve erdemiyle doğru orantıdadır. Dolayısıyla böyle bir insan, kamuoyunun yargısına başvurma hakkına sahip olduğu sürece, bir yargıcın korumasına daha az ihtiyaç duyacaktır. Mahkemeleri kendisine yöneltilmiş küfürlerle çınlatmaya meyilli olmayacaktır. Bununla birlikte bu insan, hakkındaki iftiranın kendisine büyük

bir zarar verebilecek, yani edinmiş olduğu büyük saygınlığına halel getirebilecek bir entrikanın parçası olduğu önemli durumlarda, mahkemeleri şikayetiyle meşgul etmeyi kabul edecektir. Bu ilke benimsendiği takdirde, daha az sayıda gülünç dava, onur hakkında daha az sayıda tumturaklı söylev, ama daha fazla onur, özellikle de daha fazla dürüstlük ve erdem var olacaktır.

Bu tartışmanın temel konusu olmayan bu sorun hakkındaki görüşlerimi burada noktalıyor ve özgürlüğün temel taşını yerleştirmeniz için şu yasa önerisini sunuyorum:

Ulusal Meclis,

1-Her insanın hangi imkanlarla olursa olsun düşüncelerini yayımlama hakkı olduğunu ve basın özgürlüğünün hiçbir şekilde ne engelleneceğini ne de sınırlanacağını,

2-Bu hakka saldıracak her kişinin özgürlük düşmanı olarak kabul edileceğini ve Ulusal Meclis tarafından saptanacak cezaların en ağırıyla cezalandırılacağını,

3-Bununla birlikte, iftiraya uğramış kişilerin, iftiranın yol açtığı zararlarının giderilmesi için bir yargı organına başvurabileceklerini ilan eder.

Robespierre'in basın suçları diye bir şeyin olamayacağına, dolayısıyla hangi gerekçeyle olursa olsun basının önüne sınır çekilemeyeceğine ilişkin bu görüşü, Kurucu Meclis'in büyük çoğunluğu tarafından tabii ki benimsenmedi. Sonunda Meclis, anayasa çalışmalarının son aşamasına gelindiği dönemde,[10] 22 Ağustos 1791'de, Thouret'nin önerdiği basın suçlarını tanımlayan yasa taslağını, Robespierre, Pétion, Buzot gibi temsilcilerin itirazlarına rağmen kabul etti. Bu düzenlemeyle yasalara ve kamu otoritelerine karşı direnmeyi teşvik etmek, devlet görevlilerine ya da özel kişilere iftira atmak ya da hakaret etmek basın suçları olarak saptanmakta ve böylece basın özgürlüğünün önüne sınırlamalar getirilmekteydi. Ancak bu yasa, içerdiği tanımlamaların çok muğlak olması nedeniyle bir yıl boyunca etkili olamayacak ve paradoksal bir şekilde Cumhuriyet'in kurulması sonrasında tam anlamıyla uygulamaya konulacaktı.

[10] Meclis, anayasanın tamamlanmış olduğu kararını 3 Eylül 1791'de alacaktır.

B-BAZILARI DAHA FAZLA EŞİT

Ilımlı burjuva devrimcileri, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'yle tüm yurttaşların yasa önünde eşit olduklarını, yasanın yapımına kişisel olarak ya da temsilcileri aracılığıyla katıldıklarını ve kamusal mevkilere-görevlere erdem ve yeteneklerden başka herhangi bir ayrım gözetilmeksizin kabul edildiklerini ilan etmiş olmalarına rağmen, konumlarını borçlu oldukları halk kitlelerini siyasal yaşamın dışında tutmayı amaçladılar. Bu amaçlarına ulaşmak için de ulus egemenliği kuramına bel bağladılar. Bu kurama (ya da en azından onların bu kuramı yorumlama biçimine) göre, ulusun kendiliğinden bir irade ortaya koyamamasından ve ulusal iradenin ancak temsilciler tarafından dile getirilmesinden başka, temsilcilerin seçimi de bir egemenlik eylemi değildi; bir başka deyişle seçim işlemi bir genel irade bildirimi anlamına gelmemekteydi. Bu kuramın "babası" olan Sieyès, *Qu'est-ce que le Tiers-état?* adlı yapıtında, yurttaş olmanın temel ölçütünü, kişinin temsilcisini seçmesi veya temsilci olabilmesi değil, "temsil edilebilir nitelikle donanmış" olması, temsil edilme hakkına sahip bulunması olarak saptamaktaydı. Demek ki ulus egemenliğinin içerdiği temsili sistemde, temsil ile seçim arasında zorunlu bir ilişki bulunmamaktaydı. Zaten Meclis, soydan geçme kralın da ulusun temsilcisi olduğunu kabul ediyordu. Böylece seçme ve seçilme hakkının egemenlikle ilişkisinin bulunmadığı, yani bu hakkın yurttaşlık kimliğinin ayrılmaz haklarından biri olmadığı sonucuna ulaşıldı. Ardından da siyasal hakların, belli bir servete sahip olma ya da daha doğrusu belli bir oranda vergi verme koşuluna bağlanarak kısıtlanması gündeme geldi.

Asıl amaç açığa çıkmıştı işte: Ekonomik bir ölçüte başvurulmasıyla, yoksul sınıfların siyasal haklardan yoksun bırakılması ve burjuva sınıfının (ulus egemenliği adı altındaki) egemenliğinin güvence altına alınması. Tabii "hepimiz eşit yurttaşlarız" dendikten sonra bazılarının yurttaş olmadıklarının topluma kabul ettirilmesi mümkün olmadığından, bu sınıfsal ayrımın hukuki bir kisve altında gizlenmesi yoluna gidildi: Yurttaşlar "aktif" ve "pasif" olmak üzere ikiye ayrıldı. Böylece George Orwell'ın *Hayvanlar Çiftliği* kitabındaki meşhur deyişine göndermede bulunarak söylersek, gerçekleştirilen bu ayrımla yurttaşların bir kısmı "daha fazla eşit", "daha fazla yurttaş" haline geldi.

Yurttaşları siyasal haklara sahip olup olmama bakımından iki sınıfa bölen bu düzenlemeyi Meclis'te savunan temsilcilerden bazıları, bazen sınıfsal

amaçlarını gizleme gereği duymadan bu hakları belirleyen ölçütün servet, mülkiyet olması gerektiğini açıkça ifade ettiler. Örneğin *tiers-état* temsilcisi Dupont de Nemours, bu görüşü şöyle savundu: "Seçmen olabilmek için bir mülke, bir malikaneye sahip olmak gerekir. Yönetim işleri mülkiyetlerle, yoksullara yapılan yardımlarla ilgilidir. Mülk sahibi olanların dışında kimse bu işlere ilgi duymaz. Yalnızca mülk sahipleri seçmen olabilirler." Bununla birlikte konuşmacıların çoğu, siyasal hakları bilgiyle, boş zamanla, kamusal yaşama duyulan ilgiyle ve yapılan katkıyla ilişkilendirmeye özen gösterdiler. Ancak öne sürdükleri tüm bu ölçütlerin doğrudan doğruya servete göndermede bulunduğunu da ağızlarından kaçırdılar. Aslında burjuva temsilcilerin bu şekildeki akıl yürütmesi, kendilerinden iki bin üç yüz yıl önce Yaşlı Oligark'ın demokrasiyi karalamak amacıyla kaleme aldığı *Atinalıların Anayasası* kitapçığından ödünç alınmıştı. 12 Ağustos 1789'da Meclis kürsüsüne çıkan Mounier, temsilcilere, "Yasama erki, parası bulunmayan, dolayısıyla genel iyiliği başarıyla gözetebilecek boş zamanı ve bilgisi olmayan insanların ellerine bırakılamaz" diye seslendi. Üç hafta sonraki konuşmasında ise, yoksulların siyasal haklarla donatılması durumunda devletin geleceğinin risk altına gireceğini ileri sürdü: "Bütün yurttaşların hiçbir ayrım gözetilmeksizin seçmen ve seçilebilir olarak kabul edilemeyeceği açıktır. Yoksa devletin geleceğinin tecrübesiz ellere teslim edilmesi ve bunların da kısa sürede devletin yıkımına yol açmaları tehlikesiyle karşı karşıya kalırız."

Yurttaşların siyasal haklar bakımından iki sınıfa bölünmesini ve bunların da aktif ve pasif olarak adlandırılmasını ilk öneren kişi Sieyès'ti. Henüz Temmuz 1789'da Sieyès, "Bir ülkenin bütün sakinleri pasif yurttaş haklarından yararlanmalıdır. Herkes kişisel korunma, mülkiyet, özgürlük gibi haklara sahiptir; fakat kamusal erklerin oluşturulmasına aktif bir biçimde katılma hakkına sahip değildir. Demek ki herkes aktif yurttaş değildir" dedikten sonra, önerdiği bu düzenlemenin gerekçesini şöyle açıklamıştı: "Şu andaki durumları nedeniyle kadınlar, çocuklar, yabancılar ve kamusal yapıyı ayakta tutmaya katkıda bulunmayanlar, kamusal alan üzerinde aktif bir etkiye sahip olmamalıdırlar. Herkes toplumun imkanlarından yararlanabilir; fakat yalnızca kamusal yapıya katkıda bulunanlar, bu büyük toplumsal şirketin hissedarları gibidirler. Yalnızca onlar, toplumun gerçek üyeleridir, gerçek aktif yurttaşlardır." *Tiers-état* temsilcisi Thouret de, 29 Eylül 1789'daki konuşmasında, tıpkı Sieyès gibi siyasal hakları ekonomik katkıyla ilişkilendiriyordu: "Kamusal yapının

ihtiyaçları için destekte bulunup en fazla katkı yapan toplumsal kesimin bu yapının rejiminde de o oranda payının bulunması adil bir uygulamadır." Barnave, sadece "parayla baştan çıkarılamayacak kadar gelir sahibi" olan yurttaşların siyasal haklara sahip olmaları gerektiğini savunarak, tüm bu gerekçelere bir yenisini daha ekledi. Buna göre, yoksul, dolayısıyla bilgisiz kişiler hem hâlâ *Ancien Régime*'in değerlerinin etkisi altındaydılar hem de aristokratlar tarafından parayla kandırılmaya, satın alınmaya meyilliydiler. Bu bağlamda Sieyès'in 27 Ağustos 1789'daki "Meşru mülkiyet bağımsızlığın güvencesidir. Başka birinin mülkiyetine bağımlı olarak yaşayan biri köledir" deyişinden hareketle, yoksulluk özgür iradeye sahip olmamakla, ihtiyaçlar sisteminin içinde debelenip tutkuların esiri olmakla ve aklını kullanamayıp erdemsiz bir yaşam sürmekle bir tutulmaktaydı.

Böylece yoksul kişilerin seçmen bile yapılmaması, Devrim'in kazanımlarının korunmasının ve Devrim'in başarıyla sonlandırılmasının bir gereği olarak takdim edildi. Ayrıca aktif yurttaş-pasif yurttaş ayrımının doğal haklarla bir ilgisinin olmadığı, doğal haklara ters düşmediği de ileri sürüldü. Örneğin soylu bir temsilci olan La Rochefoucauld, 24 Eylül 1789'da, "siyasal yeterlik doğal bir hak değil, fakat toplum tarafından kendi yararı doğrultusunda verilmiş olan bir haktır" diyordu. Buna göre *zoon politikon*'un ya da *homo politicus*'un, doğuştan değil, sonradan (tabii mülkiyet, servet sayesinde) edinilmiş, kazanılmış bir özellik olduğu kabul edilmekteydi.

Ulusal Kurucu Meclis'teki "ağır topların" desteklediği öneri, (içlerinde Robespierre'in de bulunduğu) beş muhalif vekile karşı 22 Aralık 1789'da yasalaştı. Çok karmaşık olan bu yasa, her şeyden önce yurttaşları aktif ve pasif olmak üzere iki sınıfa ayırmaktaydı. Pasif yurttaşların hiçbir siyasal hakkı yoktu. Aktif yurttaşlar, yurttaş olmak için gereken diğer koşulların ötesinde, en az üç günlük çalışma ücreti değerinde vergi ödeyen 25 yaş üstü Fransız erkeklerden oluşmaktaydı. Vergi koşulu, toplam nüfusu 26 milyon civarında olan Fransa'da, kabaca 4.300.000 kişiyi aktif yurttaş statüsüne sokarken 3.000.000 kişiyi de pasif yurttaş konumuna indirgemişti. Yasanın getirdiği düzenleme bununla kalmadı. Seçim iki dereceliydi. Tüm aktif yurttaşlar, birincil meclislerde yer alıp büyük seçmenleri seçmekteydi. Büyük seçmen olabilmek, yani ikincil meclislere ya da vekilleri seçen meclislere seçilebilmek için ise, en az on günlük çalışma günü ücreti değerinde vergi ödemek gerekmekteydi. Dahası Ulusal Meclis'te vekil olabilmenin de bir üst koşulu vardı: En az bir *marc*

d'argent[11] değerinde vergi vermek ve taşınmaz bir mülke sahip olmak. Böylece aktif yurttaşlar da gelirleri temel alınarak üç kategoriye ayrılmakta ve sadece en üst kategoride olanlar (ki tüm aktif yurttaşların %20'sini oluşturmaktaydı), ulusun temsilcisi olarak seçilme hakkına sahip bulunmaktaydı.

Marc d'argent Yasası olarak bilinen bu yasaya, kabul edilmesinin öncesinde ve sonrasında, radikal devrimciler tarafından çok sert eleştiriler yöneltildi. 1789 sonbaharında, gazeteci Loustalot, *Révolutions de Paris* gazetesinde, bu yasanın, eğer yaşamış olsaydı Jean-Jacques Rousseau gibi bir insanı bile siyasal haklardan yoksun bırakacak denli saçma sapan bir düzenleme getirdiğini yazdı. Marat kendine özgü şiddetli diliyle, zenginlerin halkı ezme amaçlarını böylece açığa vurduklarını belirtip aristokrasinin boyunduruğunu söküp atmış olan halkın, zenginliğin boyunduruğunu da aynı şekilde paramparça edeceği tehdidinde bulundu. Camille Desmoulins de *Révolutions de France et de Brabant* (Fransa ve Brabant[12] Devrimleri) adlı gazetesinde, (tıpkı Loustalot gibi) Rousseau'nun, Corneille'in ya da Mably'nin eğer hâlâ hayatta olsalardı bu yasa nedeniyle seçilemeyecek olduklarının altını çizdi ve gerçek aktif yurttaşların Bastille Kalesi'ni ele geçirenler olduğunu ileri sürdü.

Meclis dışından yükselen bu eleştirilerin dışında, Meclis'te *Marc d'argent* Yasası'na karşı ciddi bir tepki gösterip muhalefet yürüten tek temsilcinin Robespierre olduğu söylenebilir. Robespierre, bu konuda bir metin kaleme aldı, ama ılımlı burjuva temsilcilerinin engellemesi nedeniyle Meclis kürsüsünden okuma imkanı bulamadı. Düşüncelerini kamuoyuna iletebilmek için metnini, öneri yasalaştıktan sonra çeşitli halk derneklerinde okudu ve Nisan 1791'de bir broşür şeklinde yayımladı.

ROBESPİERRE (Nisan 1791)[13]

Baylar; benimsemiş gibi göründüğünüz düzenlemeler hakkında kendi görüşlerimi size açıklayıp açıklamamakta bir an için kuşkuya düştüm. Fakat soru-

---

[11] *Marc d'argent*: 244,753 gram ağırlığında gümüş, dolayısıyla bunun değerine tekabül eden para miktarı.

[12] Günümüzdeki Belçika ile Hollanda'nın belli toprak parçalarını kapsayan ve kökeni Orta Çağ'daki Brabant Dükalığı'na uzanan bölge.

[13] Robespierre, 1973-1974, Cilt 1, s. 66-75 ve http://www.assemblee-nationale.fr/ histoire/Robespierre1790.asp

nun ya ulus ile özgürlük davasını savunmak ya da suskunluğumla bu davaya ihanet etmek olduğunu görüp tereddüt etmeyi bıraktım.

[...]Bu yasalar tapınağında neden toplanmış bulunuyoruz? Hiç kuşkusuz, bütün insanlara ait olan devredilemez hakların kullanımını Fransız ulusuna vermek için. Bütün anayasaların amacı budur işte. Eğer bir anayasa, bu amacı gerçekleştiriyorsa adildir, özgürdür; ama bu amaca ters düşüyorsa insanlığa karşı işlenmiş bir cürümden başka bir şey değildir. Siz de çarpıcı bir şekilde bu gerçeği kabul ettiniz; büyük eserinize başlamadan önce, eserinizin üzerinde yükseleceği ebedi temeller olan bu kutsal hakların ihtişamla ilan edilmesine karar verdiniz.

"Bütün insanlar, hakları açısından özgür ve eşit doğarlar ve öyle yaşarlar.

Egemenliğin ilkesi, öz olarak Ulus'un içindedir.

Yasa, genel iradenin ifadesidir. Tüm yurttaşlar, kişisel olarak ya da özgürce seçilmiş temsilcileri aracılığıyla yasanın oluşumuna katkıda bulunma hakkına sahiptirler.

Tüm yurttaşlar, aralarında erdem ile yeteneklerinden başka hiçbir ayrım gözetilmeksizin her türlü kamusal göreve ulaşabilirler."

İşte sizin kabul etmiş olduğunuz ilkeler. Şimdi, mücadele etmekte kararlı olduğum düzenlemeleri değerlendirebilmek için onları insan toplumunun bu değişmez ilkeleriyle karşılaştırmak yeterli olacaktır.

1*Yasanın kendileri için yapıldığı insanların büyük çoğunluğu yasaların oluşumuna katkıda bulunamıyorsa, yasa hâlâ genel iradenin ifadesi midir? Hayır. Öyleyse, bir işçinin üç günlük ücreti değerinde bir vergi ödemeyen herkesi Yasama Meclisi'nin üyelerini belirleyecek seçmenleri seçme hakkından bile yoksun bırakmak, Fransızların büyük bölümünü yasanın yapımına yabancı kılmaktan başka nedir ki? Dolayısıyla bu düzenleme, özünde toplum karşıtıdır, Anayasa'ya aykırıdır.

2*Birileri yasama organının ya da diğer kamusal kurumların üyeliğine seçilme hakkını tekellerinde bulunduruyorsa, başkaları sadece bu kişileri seçme hakkından yararlanıyorsa ve geri kalanlar bu her iki haktan yoksun bırakılmışsa, insanlar hâlâ hukuken eşit midirler? Hayır. Oysa yasalar, insanları üç günlük ücret, on günlük ücret ya da bir *marc d'argent* değerinde bir vergi ödeyebilmelerini sağlayan zenginlik derecelerine göre aktif ya da pasif, yarı

aktif ya da yarı pasif yurttaş kılarak, aralarında korkunç ayrımlar yaratmaktadır. Dolayısıyla tüm bu düzenlemeler, özünde toplum karşıtıdır, Anayasa'ya aykırıdır.

3* Zorunlu tutulan vergi miktarını ödeme imkansızlığı nedeniyle insanlar erdemleri ve yetenekleri ne olursa olsun bütün kamusal görevlerden dışlanıyorlarsa, insanlar hâlâ aralarında erdem ile yeteneklerinden başka hiçbir ayrım gözetilmeksizin her türlü kamusal göreve ulaşabilirler mi? Hayır. Dolayısıyla tüm bu düzenlemeler, özünde anti-sosyaldir, anti-anayasaldır.

4*Ulusu meydana getiren kişilerin çoğu egemenliği oluşturan siyasal haklardan yoksun bırakılmışsa, ulus hâlâ egemen midir? Hayır. Yasaların bu hakları Fransızların büyük bölümünün elinden çekip aldığını gördünüz. Eğer bu yasalar sürdürülecekse sizin Haklar Bildiriniz ne olacaktır? Anlamsız bir belge. Ulus ne olacaktır? Köle. Çünkü özgürlük kendi kendine verdiğin yasalara itaat etmek, kölelik ise yabancı bir iradeye boyun eğmeye zorlanmaktır. Anayasanız ne olacaktır? Gerçek bir aristokrasi. Çünkü aristokrasi yurttaşların bir bölümünün egemen, diğerlerinin ise uyruk olduğu bir durumdur. Hangi aristokrasi olacaktır? Aristokrasilerin en katlanmaz olanı, yani zenginlerin aristokrasisi.

Fransa'da doğmuş olan ve ikamet eden bütün insanlar, siyasal toplumun üyeleridir, yani Fransız yurttaşlarıdır. Nesnelerin [şeylerin] doğası gereği ve doğal hukukun ilk ilkeleri nedeniyle yurttaştırlar. Bu niteliğe bağlı bulunan haklar, ne her birinin sahip olduğu servete ne de ödemekle yükümlü olduğu vergi miktarına bağlıdır; çünkü bizi yurttaş yapan vergi değildir. Yurttaş niteliği, her kişiyi sadece imkanları dahilinde devletin ortak harcamalarına katkıda bulunmaya zorunlu tutar. Bu nedenle yurttaşlara yasalar verebilirsiniz, ama yurttaşlıklarını ortadan kaldıramazsınız. Eleştirdiğim sistemin yandaşları da bu gerçeği kavramışlardır; çünkü siyasal haklardan yoksun kalmaya mahkûm ettikleri kişilerin yurttaş niteliğini yadsımaya cesaret edemeyip yurttaşlığın gerektirdiği eşitlik ilkesini aktif yurttaş-pasif yurttaş ayrımı altında geçiştirmekle yetindiler. İnsanları sözcüklerle yönetmenin kolaylığına güvenip insan haklarının açık ihlalini bu yeni sözcüklerin ardına gizleyerek bizi aldatmaya çalıştılar.

[...]Davasını savunduğum halkın, bu çok sayıdaki insanın sizinkilerle aynı yerden kaynaklanan hakları vardır. Onları bu haklardan yoksun bırakma yetkisini size kim verdi?

Genel yarar, diyorsunuz! Fakat adil ve namuslu olandan başka yararlı olan bir şey var mı? Ve bu ebedi ilke özellikle de toplumsal yapıya ilişkin değil mi? Eğer toplumun amacı herkesin mutluluğu ve insan haklarının korunması ise, bu amacı bir yanda birkaç kişinin gücü, öte yanda insanlığın geri kalanının aşağılanması ve sıfırlanması üzerine kurmak isteyenler hakkında ne düşünülmesi gerekir?

[...]Ya bu halk, diyorsunuz, kaybedecek hiçbir şeyi olmayan insanlar da bizim gibi tüm yurttaş haklarından yararlanabilirler mi? Kaybedecek hiçbir şeyi olmayan insanlar! Çılgın kibirliliğin bu lisanı, gerçeğin nezdinde gayri adildir ve yanlıştır! Sözünü ettiğiniz bu insanlar, yaşamak ve yaşamlarını sürdürmek için hiçbir imkanları olmaksızın yine de toplumun bağrında yaşayan ve yaşamlarını sürdüren insanlardır. Çünkü bu imkanlardan yoksunlarsa da, bana göre kaybedecekleri ya da koruyacakları bir şeylere sahiptirler. Evet, bedenimi saran kaba saba giysilerim, bir köşeye çekilip huzur içinde yaşama hakkını satın aldığım mütevazi odam, karımı ve çocuklarımı doyurduğum değersiz ücretim; bunların hiçbiri tabii ki geniş araziler, şatolar, şatafatlı arabalar değildir; lüks ile bolluk tarafından *hiçbir şey* diye adlandırılır belki de; fakat insanlık için bir şeydir, hiç kuşkusuz zenginliğin parlak malikâneleri kadar kutsal olan bir mülkiyettir. Dahası, özgürlüğüm, yaşamım, kendim ve sevdiklerim için güvende olma ya da öç alma hakkım, baskıya karşı direnme hakkım, zihnimin ve yüreğimin tüm yetilerini özgürce kullanma hakkım; doğanın insana verdiği bu hoş ilkelerin hepsi de, sizin mülkleriniz gibi yasaların korumasına emanet edilmiş değil midir?

Bu yasalardan hiçbir çıkarım olmadığımı söylüyorsunuz ve devletin yönetiminde sizin gibi sahip olmam gereken payımı benden çalmaya kalkışıyorsunuz! Hem de bunu benden daha zengin olmanız gerekçesine bağlıyorsunuz! Eğer terazi kefeleri dengede olmayacaksa, yoksul yurttaşlar kefesinin daha ağır basması gerekmez mi? Yasalar ve kamusal otorite, zayıfları adaletsizliğe ve baskıya karşı korumak için oluşturulmamış mıdır? Demek ki tüm

toplumsal ilkeleri bütünüyle zenginlerin ellerine bırakmak, bu ilkeleri zedelemektir.

Fakat zenginler, güçlü adamlar, farklı bir biçimde akıl yürüttüler. Sözcüklerle acayip bir şekilde oynayarak, genel mülkiyet fikrini bazı nesnelere indirgediler. Sadece kendilerinin mülk sahibi olduğunu söylediler, sadece mülk sahiplerinin yurttaş adına lâyık olduğunu ileri sürdüler, özel çıkarlarını genel çıkar olarak adlandırdılar ve bu iddialarının başarısını sağlamak için tüm toplumsal gücü ellerinde topladılar. Peki ya biz! Ey zavallı insanlar! Biz ki bu adamları eşitlik ve adalet ilkelerine yönlendirebileceğimizi düşünürken, Anayasamızı farkında olmaksızın hâlâ bu zalim ve saçma sapan önyargılar üzerinde yükseltmeye çalışıyoruz.

[...]Kitaplarında geliştirdiği kamusal ahlak ilkeleriyle bizi vatanımızı yeniden canlandırma amacını tasarlamaya lâyık kişiler yapan bu duyarlı ve anlamlı filozof[14], hâlâ yaşıyor olsaydı neye şahit olurdu acaba? Savunmuş olduğu kutsal insan haklarının doğmakta olan Anayasa tarafından ihlal edildiğine ve adının yurttaşlar listesinden silinmiş olduğuna tabii ki. Yeryüzünün en özgür ve en erdemli halklarını yönetmiş, ama cenaze masrafları için hiç para bırakmamış ve aileleri devlet tarafından beslenmiş olan bütün bu büyük adamlar, yeniden hayata dönüp beşikteki Anayasa'nın serpilip geliştiğini görselerdi ne derlerdi acaba? Ah Aristides![15] Yunanistan sana adil lâkabını verip seni kaderinin yargıcı yapmıştı. Oysa güya *yeniden canlanan* Fransa, seni *hiçbir şeyi* olmayan, bir *marc d'argent* bile ödemeyen bir adam olarak görecekti. Halk duyduğu güvenle haklarını koruman için seni boşuna çağıracaktı; çünkü sana bağrında yer verecek tek bir belediye bile bulunamazdı. Vatanı yirmi kere kurtarmış olsan bile kesinlikle aktif ve seçilebilir bir yurttaş olamazdın yine de; tabii yüce ruhun özgürlük ya da erdemlerin pahasına servet koşulunu yerine getirmeyi kabul etmedikçe.

Bizatihi despotizm bile seçime çağırdığı yurttaşlara böyle koşullar dayatmaya cesaret edememişti.[16] Öyleyse insanların bir bölümünü, daha doğrusu

---

[14] Jean-Jacques Rousseau.

[15] İ.Ö. 530-467 yılları arasında yaşamış ve "adil" lâkabıyla anılmış Atinalı devlet adamı.

[16] *États Généraux* seçimleri için seçmen ve seçilebilir olmaya parasal bir koşul getirilmemişti.

> çoğunluğunu, sizi bu Meclis'e yollarken kullandıkları ve sonra da sizin korumanız altına bıraktıkları aynı siyasal haklardan nasıl oluyor da yoksun bırakmaya kalkışıyorsunuz? Bunu kendi iktidarınızı yıkmadan yapamazsınız, çünkü sizin iktidarınız aslında müvekkillerinizin iktidarından başka bir şey değildir. Böyle yasalar yaparak ulusun temsilcileri gibi davranmış olmayacaksınız; tam tersine, doğrudan bu unvana aykırı davranmış, kesinlikle yasalar yapmamış ve yasama otoritesinin özüne darbe indirmiş olacaksınız. Zaten halk da bu davranışlarınızı hiçbir zaman ne onaylar, ne de benimser; çünkü ne eşitlikten, ne özgürlükten, ne halk olarak var olmaktan, ne de devredilemez insan haklarından vazgeçer.

Robespierre, doğrudan doğruya Meclis'e seslendiği bu metninde, temsilcilerin *Marc d'argent* Yasası'nı kabul ederek çelişki içine düştüklerini, daha açıkçası kendi yapıtları olan İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'ni çiğnediklerini belirtmişti. Ona göre insanların bir kısmını yurttaş olmaktan çıkarıp köleye dönüştüren bu girişim, çok tehlikeliydi ve vahim sonuçlar doğuracaktı. Çünkü Bildiri'nin çiğnenmesi, Bildiri'nin içerdiği ilkeler temeli üzerine kurulmuş olan siyasal toplumun yıkılması anlamına gelmekteydi. Bu durumda da ulus-halk egemenliği ortadan kalkacak ve onun yerine servetin egemenliği, yani zenginlerin aristokrasisi kurulacaktı, hatta kurulmaktaydı. Ama soyluların aristokrasisini yıkıp özgürlüğünü kazanmış olan halkın bu oldubitti karşısında suskun kalacağını sanmak da büyük bir yanılgıydı.

Robespierre'in tehditle karışık eleştirileri Ulusal Kurucu Meclis tarafından dikkate alınmadı. Hatta Meclis, aktif yurttaş-pasif yurttaş ayrımını seçim alanından başka alanlarda da uygulamaya yöneldi. 18 Aralık 1790 yasasıyla Ulusal Muhafızların sadece aktif yurttaşlardan teşkil edileceği kabul edildi. Bu yasaya karşı da Robespierre, "Ulusu iki sınıfa bölmek istiyorlar. Bu sınıflardan biri, sanki diğeri her an ayaklanmaya teşne köle güruhu imiş de bastırılması gerekiyormuş gibi ona karşı silahlandırılıyor" diyerek tepkisini dile getirdi, ama yine bir sonuç alamadı. Mayıs 1791'de, bu kez dilekçe hakkının siyasal hak olduğu gerekçesiyle yalnızca aktif yurttaşlara tanınması yönünde bir öneri getirildi. Ne var ki bu sefer birçok temsilci bu öneriye karşı çıktı. Robespierre, dilekçe hakkının siyasal bir hak değil, "toplumdaki her insanın zaman aşımına uğramaz doğal hakkı" olduğunu ileri sürdü. Ona göre otoritelere dilekçe sunma hakkı, özellikle seçme ve seçilme hakkından yoksun bırakılmış

pasif yurttaşlar için elzemdi. Bu görüşünü, "bir insan ne kadar zayıf ve yoksulsa, o kadar dilekçe hakkına gereksinim duyar" diyerek dile getirdi. Papaz Grégoire ise, Mayıs 1791'de Meclis'te yaptığı konuşmasında, dilekçe hakkını ifade özgürlüğünün uzantısı olarak ele alıp bu haktan da yararlandırılmayacak olan pasif yurttaşların elinde kala kala sadece şiddete başvurma imkanının kalacağı uyarısında bulundu.

GRÉGOİRE (Mayıs 1791)[17]

Paris'te aktif yurttaş olmayan ama yararlı öğütler verebilen bilge insanlar tanıyorum. Bu yurttaşları dışlayacak mısınız? [...]Zarara ziyana uğratıldıklarında haklarını aramak için size başvuracaklardır; ne de olsa Haklar Bildirisi bütün insanlar içindir. Şikayetlerini dinlemeyi ret mi edeceksiniz? İç çekişlerini bir isyan hareketi, yakınmalarını yasalara karşı bir saldırı olarak mı algılayacaksınız? Aktif olmayan yurttaşların kimlere başvurmasını yasaklıyorsunuz? Yöneticilere, belediye görevlilerine, halkın koruyucusu ve garibanların hamisi, babası olması gereken kişilere. Şikayet etmek doğal bir hak değil midir? Demek ki bir yurttaş, sadece yoksul olduğu içindir ki kamusal otoritenin kendisini korumasını isteme hakkına sahip değildir. [...]Eğer yoksul yurttaşı dilekçe verme hakkından yoksun bırakırsanız, onu devletten uzaklaştırır, hatta devletin düşmanı haline getirirsiniz. Yasal yollardan şikayet edemeyecek bir durum içine sokulacak olan bir yurttaş, gürültülü patırtılı eylemlere kalkışacak ve aklının yerine umutsuzluğu koyacaktır. [...]Düşünce özgürlüğü ve herhangi bir şekilde düşüncelerini ifade etme özgürlüğü, siyasal özgürlüğün kaldıracıdır.

Yoğun tepki karşısında geri adım atan Kurucu Meclis'teki çoğunluk, dilekçe hakkını sadece aktif yurttaşlara tanımaktan vazgeçip tüm yurttaşlar için geçerli kıldı. Bununla birlikte bu hakkın bireysel bir hak olduğunu kabul edip toplu dilekçe verilmesini bir yasayla yasakladı. Bu düzenlemenin ardındaki hesap, halk derneklerinin, kulüplerin, yurttaş topluluklarının topluca karar alıp dilekçe vermelerini engelleyerek siyasal etkinliklerini olabildiğince sınırlamaktı. 12 Haziran 1791 tarihli gazetesinde yazan Marat'ya göre ise bu yasay-

[17] Wahnich, 2012, s. 46.

la güdülen asıl amaç, "yurttaşları birbirlerinden soyutlamak ve kamusal sorunlarla ortak bir biçimde ilgilenmelerini engellemekti."

Bunun ardından bir başka geri adım *marc d'argent* konusunda atıldı. Ağustos 1791'de, anayasaya son rötuşların yapıldığı, bazı maddelerin yeniden gözden geçirildiği dönemde, Meclis'e hakim olan ılımlı burjuva devrimciler, birkaç hafta önce gerçekleştirdikleri Champ-de-Mars katliamından[18] sonra seçim sisteminde değişiklik yapmanın uygun olacağını düşündüler. Böylece vekil seçilebilmek için aranan bir *marc d'argent* değerinde vergi ödeme koşulu kaldırıldı; bundan böyle tüm aktif yurttaşlar aday olabilecekti. Fakat bu düzenlemeye karşılık büyük seçmen olma koşulu daha da ağırlaştırıldı. Artık büyük seçmen olmak için, belli değerdeki bir mülkün sahibi olmak, yani eski yasaya göre çok daha büyük bir servetin üzerinde oturmak gerekmekteydi. Getirilen bu yeni koşulla, tüm Fransa'da büyük seçmen olabilecek kişilerin sayısı da 50.000'e düşürülmüş oldu. Fakat Ulusal Kurucu Meclis'in dağılmadan hemen önce aldığı bu karar, yeni meclis (yani Yasama Meclisi) için yapılan seçimlere yetiştirilip uygulanamadı. Dolayısıyla Eylül ayındaki genel seçim, *marc d'argent* koşulunu da içeren eski yasaya göre gerçekleştirildi.

Bu yasa değişikliği Meclis'te tartışılırken bu kez Robespierre de konuşma fırsatı buldu. Daha önce hazırlamış olduğu metnin bir benzerini, 11 Ağustos 1791'de Meclis kürsüsünde okudu. Getirilen değişikliğin yeterli olmadığını, hatta daha adaletsiz bir yasa hazırlandığını belirtip yine genel oy hakkını savundu.

ROBESPİERRE (11 Ağustos 1791)[19]

Komiteler, *marc d'argent*'ı, bana göre çok daha adaletsiz ve külfetli olan bir koşul[20] karşılığında kaldırmayı öneriyor. [...]Baylar; bana öyle geliyor ki, komiteler bu sistem konusunda kendileriyle sürekli çelişiyor. Onların önerisi üzerine, her Fransız yurttaşının erdem ile yeteneklerden başka hiçbir ayrım gözetilmeksizin her türlü kamusal göreve ulaşabilmesinin Anayasa tarafından güvence altına alındığını benimsediniz. Şimdi karşı çıktığım bu sistemin

---

[18] Bu olay için bakınız: IV. Bölüm, "Burjuvazinin Tepkisi" başlıklı altbölüm.

[19] Chaussinand-Nogaret, 2006, s. 115-119.

[20] Bu koşul, aktif yurttaş-pasif yurttaş ayrımının sürdürülmesi ve büyük seçmen olacaklar için daha büyük bir servete sahip olma zorunluluğunun getirilmesidir.

yazarlarından rica ediyorum, söylesinler bana, yurttaşlara verilmiş olan yasama organına temsilciler seçme işi de kamusal bir görev değil midir? Buradan çıkan sonuç şudur ki, söz verilmiş olan anayasal güvence, bu girişimde bulunan komiteler tarafından ihlal edilmektedir.

[...]Eğer en önemli çıkarlarımı tartışsınlar diye oyumu vermek zorunda kalacağım yeni bir sınıf eski ayrıcalıklıların yerini alacaksa, bir yurttaş olarak, artık soyluların olmamasından, birkaç kişinin kibrini besleyen bu saçma unvanların olmamasından bana ne! Eğer bir yurttaş her yerde altın ve gümüşün ayrımcılığını görüyorsa, artık soyluluk armalarının olmamasından ona ne?

[...]Komite, ilkelere ve kendi çelişkilerine karşı neyi ileri sürüyor? Söylediği şu: "Ulusun temsilcilerini seçecek kişilerin özgür ve niyetlerinin saf olduğuna dair bir garantiye gerek vardır." İlk önce baylar, bir garantinin gerekliliğini kabul edelim, ama bu garantiyi sağlayan vergi midir, servet midir? Dürüstlük ve yetenek gerçekten servete göre mi ölçülmelidir?

[...]Özgür halklar, böyle bir garantiyi aşağılayıp hor görmüşlerdi; Antik Dönemler'in en büyük yasamacıları, onu adaletsiz bir saçmalık addetmişlerdi. Çünkü en büyük yasamacılar yasaları ahlak üzerine inşa edenlerdir. Aristides, sadece vatanının değil fakat tüm Yunanistan'ın oylarını sadece erdemiyle alt etmişti. Komitenin sistemi orada nasıl bir sonuç doğururdu? Bu büyük adamın oğlu, babası devlet hazinesini idare ettiği halde cenazesi için bile arkasında hiçbir şey bırakmadan öldüğü için seçmen olamazdı.

Rousseau'nun garantisi ne olurdu? Birincil meclislerden birine girme olanağı bulamazdı! Oysa insanlığı aydınlatmıştı; güçlü ve erdemli dehası ise sizin çalışmalarınızı hazırlamıştı. Komitelerin ilkelerine göre, bir *marc d'argent* ödememiş olan bu adamın heykelini diktiğimiz için utançtan kıpkırmızı kesilmemiz gerek!

Diyorum ki her insanın, her Fransız yurttaşının, insan ve yurttaş olma niteliği bakımından yurttaşlarının güvenine mazhar olma yeterliliğine sahip olduğunu gösteren bir garantisi vardır. Diyorum ki kesinlikle suç işlememiş ve kesinlikle alçak olmayan her insan, yurttaşlarının seçimiyle değil fakat sadece insan ve yurttaş olma niteliğiyle yurttaşlarının güvenine lâyıktır. Diyorum ki vatanını çok sevmek için zengin olmak gerektiği doğru değildir. Diyorum ki

insanların, kendilerini hemcinslerine ve topluma bağlayan kutsal ve duygusal çıkarları, yani mutlak bir biçimde servetten ve şu ya da bu zenginlik derecesinden veya vergi miktarından bağımsız çıkarları vardır. Bu çıkarlar, insanın ilksel [*primitifs*] çıkarlarıdır; yani kişisel özgürlüktür, ruhsal hazlardır, küçücük bir mülkiyetin çıkarıdır. Çünkü sahip olunan bir şeye yönelik çıkar, gelirin küçüklüğüyle bağlantılıdır. Dolayısıyla sadece on işgünü değerinde bir vergi ödeyebilen bir zanaatkâr, zengin bir kişi devasa malikânelerinin üzerine ne kadar titriyorsa, en az onun kadar ücretinin, küçük birikimlerinin, ailesini yaşatmayı sağlayan imkanlarının üzerine titrer. Bu mülkiyetler, insanın ihtiyaçlarını ve yiyecek gereksinimini yakından ilgilendirdiği için de o denli kutsaldır; hatta yasanın gözünde daha da kutsaldır. Dolayısıyla bu gelir düzeyine sahip kişileri, doğanın onlara verdiği haklardan uzaklaştırmak yerine, tam tersine, devletin sürdürülmesi ve tüm yurttaşları korumakla yükümlü yasaların yapılması konusunda olabildiğince etkili olabilmeleri için bu haklarla donatmak gerekir.

Yasalar en zayıfları korumak için yapıldığına, en zayıflar yasaların korumasına en fazla gereksinim duyan kişiler olduklarına, güçlü ve zengin insanlar kolayca yasaların etrafından dolaşabildikleri ve imkanları sayesinde yasalara boş verebildiklerine göre; güçlü insanların yasalar üzerinde onlara daha fazla gereksinim duyan zayıf insanlardan çok daha etkili olmaları, toplumsal düzenin bir çelişkisi değil midir, bir adaletsizlik değil midir?

[...]Sizi bu Meclis'e yollayanlar kimlerdir? Bir *marc d'argent* ya da bir *demi-marc*[21] üzerinden hesaplanmış seçmenler mi? Baylar, bu konuda halk tarafından atanmış olan kişileri tanık gösteriyorum; onlara, seçim için toplanmaya çağıran belgede şunların yazılı olduğunu hatırlatırım: "Herhangi bir vergi ödeyen her Fransıza ya da yurttaşlığa kabul edilen her kişiye, mebusların belirlenmesine katkıda bulunma izni verilmiştir."[22] Yine onlara hatırlatırım ki şimdiye dek hiçbir yasa, servet ve vergi gerekçesiyle tek bir insanı bile birincil meclislerin dışında bırakmamıştı. Şimdi soruyorum size, buraya hiçbir unvanı olmadan gelmiş ve iktidarını, büyük bölümü şimdi dayatılan koşulu yerine getiremeyen insanlardan almış olan size soruyorum, size emanet et-

---

[21] Bir *marc d'argent*'ın yarısı.

[22] *États Généraux* toplantısı için Kral tarafından 24 Ocak 1789'da yayınlanmış genelge.

tikleri iktidara hizmet edebilecek misiniz yoksa kalkıp onlara şunu mu söyleyeceksiniz: "Bizi haklarınızı koruyup savunmak iktidarıyla donattığınız gün bu haklarınızı da kaybettiniz. Bize güvenerek oy verdiğiniz bu seçim meclislerine bir daha adımınızı atamayacaksınız. Bağımsız ve dürüst olduğunuza dair elimizde hiçbir delil yok. Dolayısıyla biz de tertemiz değiliz; ne de olsa vergi ödemeyen kişiler tarafından seçilip atandık."

Sonuç olarak, ahlak ilkeleri, dolayısıyla Fransa'nın yasamacılarının siyasal ilkeleri göz önünde bulundurulduğunda, halkın çıkarı, sadece *Marc d'argent* Yasası'nı değil seçmenler için belirlenmiş seçilebilme koşullarını da yürürlükten kaldırmanızı zorunlu kılmaktadır.

Yoksul halk kitlelerini seçme ve seçilme hakkından yoksun bırakıp siyasal yaşamdan dışlayan ve böylece burjuvazinin iktidarını bir oligarşik sistem olarak pekiştirmeyi amaçlayan bu yasal düzenlemeler uzun ömürlü olmadı. Robespierre'in öngördüğü gibi bu sistemi meşru olarak kabul etmeyen halkın tepkisini çeşitli şekillerde ortaya koyması sonucunda, Devrim'in radikalleşme süreci işlemeye devam etti. Bu koşullarda toplu dilekçe yasağına kimse aldırış etmedi ve bazı tarihçilerin "yeni bir devrim" dedikleri 10 Ağustos 1792'de krallığın düşüşüyle birlikte aktif yurttaş-pasif yurttaş ayrımına son verilip (kadınları kapsamayan) genel oy hakkı tesis edildi.

C-KADININ ADI YOK![23]

Ulusal Kurucu Meclis, özgürlük gibi eşitliği gerçekleştirmeyi de hedeflemiş ya da hedeflemiş gibi bir görüntü vermiş olmasına karşın, erkekleri siyasal haklar bakımından eşitsiz kategorilere bölmekle kalmadı, dahası kadın-erkek eşitsizliğini doğal bir veri olarak benimsedi. Kadını erkeğin eşiti olarak görmeyen, dolayısıyla kadını erkeğe göre düşük düzeyde bir insan olarak kabullenen zihniyet, yüzyılların mirası olarak XVIII. yüzyıl Fransası'nda kemikleşmişti; sıradan erkekler arasında olduğu kadar entelektüel çevrelerde, hatta kadınlar arasında da yaygındı.

[23] Duygu Asena'nın anısına...

Aydınlanma düşünürlerinin, bu zihniyetin sürdürülüp pekiştirilmesinde epey etkili olduklarını söylemek gerekir. Çünkü filozofların siyasal görüşlerini benimseyen kişiler, kadınlar hakkındaki görüşlerini de mutlak doğrularmış gibi kabul ediyorlardı. Ilımlı devrimcilerin piri olan Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*'de "doğanın erkekleri akıl ve kuvvet bakımından kadınlardan üstün yarattığını" ve "kadınların zayıf yaratıklar olduklarını" ileri sürmüştü. Radikal devrimcilerin övgüler düzdükleri Rousseau, *Émile* adlı kitabında, "kadın, erkeğe itaat etmek, hatta adaletsizliğine tahammül etmek için yaratılmıştır" ya da "kadının erkeğe itaat etmesi doğal düzen gereğidir" şeklindeki cümlelere yer vererek cinsiyetler arasında ciddi bir eşitsizliğin bulunduğunu savunmuştu. Ayrıca konuya ahlaki açıdan yaklaşıp kadının erkek üzerindeki yozlaştırıcı, bozucu etkisine dikkat çekmiş ve bu nedenle *Lettre à d'Alembert sur les spectacles* (D'Alembert'e Tiyatro Temsilleri Hakkında Mektup) adlı kitabında "kadınlar bizi kadınlaştırıyor" diye yakınmıştı. Voltaire ise, metresi olan Châtelet Markizine duyduğu hayranlığı, "kadın olmaktan başka bir eksiği bulunmayan büyük insan" sözleriyle dile getirmişti!

Aydınlanma Çağı boyunca Fransız toplumunun çok farklı kesimlerinde, kadına yakıştırılan doğal zayıflığa sadece fiziki bir anlam yüklenmiyor, ayrıca kadının gerek zihinsel gerek ahlaki bakımdan da zayıf olduğu vurgulanıyordu. Buradan hareketle de başta ikiyüzlülük, sadakatsizlik, bencillik, entrikacılık olmak üzere çeşitli erdemsizlikler kadına atfediliyordu. Bu şekilde tanımlanan kadın doğası, şeffaflığı, dürüstlüğü, sadakati, özgeciliği içermesi gereken kamusal alanla tam bir tezat teşkil ediyordu. Kısacası kadın kamusal alanda yer almamalıydı, yoksa bunun sonuçları tüm toplum için çok vahim olurdu. Devrim öncesinde ve sonrasındaki birkaç yıl boyunca Kraliçe Marie-Antoinette'i hedef alan pornografik yayınların ima ettiği de buydu. Çok rağbet gören ve raf altından satılan bu kitaplarda Marie-Antoinette, kocası XVI. Louis'yi kandıran, aldatan, her bakımdan iktidarsız kılıp siyasal iktidarını gasp eden, yüksek çevrelerdeki erkekleri cinselliğiyle baştan çıkaran, entrikalar çeviren ve saraydan başlayarak tüm topluma ahlaksızlığı yayan, bu nedenle de krallığın, devletin yozlaşmasına, mahvolmasına yol açan bir kadın olarak resmedilmekteydi. Ülkeye verdiği bu zarar, bir kadının, kraliçe de olsa, erkeklere özgü kamusal alanda ve tabii ki siyasetin en üst basamaklarında yer almasının kaçınılmaz sonucuydu. Bu bakımdan Marie-Antoinette, bu kitaplarda, kadınlar için tam anlamıyla kaçınılması gereken bir "karşı-rol modeli" olarak sunulmaktaydı.

Toplumda birçok şeyi hatta bazılarına göre baştanbaşa her şeyi değiştirmek gerektiğini savunan Meclis içindeki ve dışındaki devrimci erkekler de, kadına yönelik geleneksel zihniyeti, dolayısıyla cinsiyetler arasındaki eşitsiz rol dağılımı anlayışını olduğu gibi benimseyip sürdürdüler. Erkek kamusal alanda siyasetle, kadın ise özel alanda eviyle, ailesiyle ilgilenmeliydi. Kadın, kendisine biçilen kız evlat, kız kardeş, eş ve anne rollerinin dışına çıkmamalıydı. Onun toplumdaki işlevi, babasına, kocasına, erkek kardeşine hizmet etmek ve çocuklarını doyurup eğitmekti. Hatta Meclis'in sol grubu içinde yer alan ve Yahudiler ile siyahların *régénération*'unun (yani siyasal topluma dahil edilip yurttaş olabilmelerinin) uygun bir eğitim sayesinde mümkün olduğunu savunan Grégoire gibi bir temsilci bile, sıra kadınlara geldiğinde olumsuz bir tutum takınıyordu. Cinsiyet ayrımının doğallığına vurgu yapıp kadınların *régénération*'unun olanaksız olduğunu savunuyor, bir başka deyişle, kadınların ne tür bir eğitim alırlarsa alsınlar yurttaş niteliğine hiçbir zaman sahip olamayacaklarını ileri sürüyordu.

Kadınlara yönelik bu olumsuz önyargıların etkisinde bulunan Kurucu Meclis, yurttaşlık ve siyasal haklar konularında karar alıp yasalar çıkartırken kadının esamesi bile okunmadı; daha açıkçası, kadın seçme ve seçilme hakkından yoksun bırakıldı. Erkekler aktif ve pasif yurttaşlar olarak sınıflandırılmıştı. Bu durumda kadınlar yurttaş sayılmıyorlar mıydı yoksa pasif yurttaşlar sınıfına mı dahil edilmişlerdi? 1791 Anayasası bu konuda hiçbir şey söylemez. 10 Ağustos 1792'nin ardından bütün erkekler siyasal haklarla donatıldıktan sonra da kadınların hukuki statüsü belirsizliğini korudu. Radikalleşen Devrim'in bir sonucu olarak kişilere bay (*monsieur*) ve bayan (*madame*) şeklinde hitap edilmesi yerine herkese yurttaş (*citoyen-citoyenne*) denmeye başlanmasıyla birlikte, kadınlar en azından sözde yurttaş haline geldiler. Fakat yurttaşlığın belirtisi olan siyasal hakların dışında bırakıldıklarından hukuki olarak yurttaş değillerdi. Olsa olsa (açıkça ifade edilmemiş olmakla birlikte) ya ikinci sınıf yurttaştılar ya da yeni pasif yurttaş.[24] Meclis'in kadınlar için saptadığı rol

[24] Kurucu Meclis üyeleri, gerek genel olarak kadınlar gerek özel olarak Marie-Antoinette hakkında besledikleri bu olumsuz düşünceleri nedeniyle, tüm kadınları siyasal hakların dışında bırakmanın yanında, *Ancien Régime*'de uygulanan kadınların da (genellikle reşit olmayan kralın annesinin) kral naibi olabilme kuralını 1 Ekim 1789'da kaldırdılar ve "Kadınlar naiplikten dışlanmışlardır" şeklinde düzenledikleri maddeyi 1791 Anayasası'na (III. başlık, II. bölüm, II. altbölüm, 2. madde) yerleştirdiler.

dağılımı toplumsal gerçeklerle bağdaşıyor muydu? Dahası kadınların ikinci sınıf insan ya da pasif yurttaş statüsü içine sokulması karşısında, birçok kadının, hatta bazı erkeklerin seslerini yükseltmemeleri mümkün müydü? Her iki sorunun da cevabı tabii ki hayır.

Devrim'de her şey allak bullak olurken, kadınların kendi köşelerine çekilip toplumsal-siyasal sorunlarla hiç ilgilenmemelerini ve kendilerine dayatılan eşitsizliği olduğu gibi kabullenmelerini beklemek, en hafif tabirle safdillikti. Mirabeau'nun "kadınlar karışmadığı sürece, gerçek bir devrim olamaz" dediği söylenir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Fransız Devrimi gerçek bir devrimdi, çünkü kadınlar evlerinden, dükkanlarından çıkıp yoğun bir biçimde Devrim'e katılmışlardı. Devrim'in ilk günlerinden itibaren, Devrim'in "büyük günleri" denilen gösterilerde, direnişlerde, ayaklanmalarda kadınlar da vardı. Bastille Kalesi'ne saldıranlar, Champ-de-Mars'ta katledilenler ya da Tuileries Sarayı'nı ele geçirenler arasındaydılar. Geçim sıkıntısı, yiyecek kıtlığı ya da fiyat artışı nedeniyle çıkan ayaklanmalar her zaman kadınların öncülüğünde gerçekleşti. Özellikle 5-6 Ekim olayları, binlerce kadının ekmek kıtlığı sorununu dile getirmek amacıyla Paris'ten Versailles Sarayı'na doğru yürümesiyle başladı.[25] Ancak daha sonra erkeklerin (yani militan devrimcilerin ve La Fayette önderliğindeki Ulusal Muhafızların) katılımıyla olayların seyri değişip talepler siyasal bir boyut kazandı. Dahası, saraya sızan birkaç kişi tarafından yedi kraliyet muhafızının öldürülüp ikisinin başının kesildiği ve Marie-Antoinette'in canını zor kurtardığı bir saldırı düzenlendi. Bu durum karşısında hayatlarının tehlike altında olduğunu ve baskılara daha fazla direnemeyeceğini anlayan Kral, Meclis'in Ağustos ayı kararlarını onaylamayı ve Versailles'ı terk edip Paris'te ikamet etmeyi kabullenmek zorunda kaldı. Böylece XVI. Louis, bir konvoy içinde ve ekmek talep eden kadınların "fırıncıyı, karısını ve çırağını (yani veliahtı) Paris'e götürüyoruz" şeklindeki bağrışları ara-

[25] Aslında bu olayların patlak vermesine, Gorsas'ın *Courrier de Versailles* (Versailles Habercisi) adlı gazetesinin 4 Ekim tarihli sayısında verdiği bir haber yol açtı. Bu haberde, subayların Flandre alayı onuruna sarayda verdikleri ve kraliyet ailesinin de katıldığı bir şölende, üç renkli kokartın ayaklar altına alınıp onun yerine (Fransız Krallığının amblemi olan) beyaz ve (Avusturya İmparatorluğunun amblemi olan) siyah kokartların takıldığı yazıyordu. Bu haberin duyulması üzerine Paris'te büyük bir öfke yaşandı. Marat da bir gün sonraki gazetesinde, Kral'ın bir komplo hazırlığı içinde olduğunu ileri sürdü ve halkı silahlanıp Versailles'a yürümeye çağırdı. Bu öfke kıtlık sorunuyla pekişince, ilk harekete geçenler kadınlar oldu.

sında yolculuk yapıp düşüşüne kadar kalacağı Paris'teki Tuileries Sarayı'na yerleşti.

Devrim'in ilk yıllarında kadınların farklı biçimlerde devrimci siyasal eylemlere katılmaları genelde olumlu bir şekilde karşılandı. Hatta devrimci liderlerden bazıları, kadınların bu şekilde aktif bir rol oynayarak aristokrasinin ve Kilise'nin etkisinden kurtulmalarının daha kolay olacağını düşündüler ve bu tür katılımları yüreklendirdiler. Dahası, özellikle militan ve entelektüel kadınlar, sadece belli günlerde erkeklerin yanında sokaklarda boy göstermekle yetinmeyip kamusal alanda daha etkili ve kalıcı bir şekilde yer almaya başladılar. Yayınlarıyla, dilekçeleriyle taleplerini dile getirmeye, dernekler kurup örgütlenmeye, Jakobenler ya da Cordelierler gibi erkek kulüplerinin oturumlarına katılmaya ve Meclis'in izleyici bölümlerini doldurup bağırış çağırışlarıyla vekilleri etkilemeye koyuldular. Tabii karşı-devrimci kadınlar da boş durmadılar, daha sınırlı bir şekilde de olsa çeşitli eylemlerde bulundular. Özellikle Vendée isyanı sırasında, Vendéeli kadınlar, silah kuşanıp çatışmalara katılmaya varacak denli önemli bir rol oynadılar.

Kadınların üye olarak yer aldıkları ilk dernek, Claude Dansart'ın Şubat 1790'da kurduğu İki Cinsiyetten Vatanseverlerin Kardeşlik Derneği'dir (*Société Fraternelle des Patriotes des Deux Sexes*). İlk başta üyelerine yurttaşlık eğitimi vermek amacıyla kurulan bu dernek zamanla radikalleşti ve "devlet görevlilerini denetlemeyi, siyasal konular üzerinde tartışıp karar almayı" amaçları arasına yerleştirdi. Paris section'larında ve taşrada birçok şubesi açılan ve kısaca Kardeşlik Derneği olarak adlandırılan bu dernekte kadınların da oy hakkı vardı, ama ayda bir seçimle değişen başkanı hep bir erkek oldu. Aynı yıl kurulan ve kadınlarla erkeklerin birlikte yer aldıkları diğer önemli kulüpler, Yasa Dostları Derneği (*Société des Amis de la Loi*) ile Toplumsal Çember (*Cercle Social*) adıyla da bilinen Hakikat Dostlarının Vatansever Derneği'ydi (*Société Patriotique des Amis de la Vérité*). Yasa Dostlarının kurucularından olan Théroigne de Méricourt, daha sonra sadece kadınlara açık olan İnsan Hakları Derneği'ni (*Société des Droits de l'Homme*) örgütledi; Hakikat Dostlarının kadınlar birimi ise Etta Palm d'Aelders'in inisiyatifi sonucunda ortaya çıktı.

Bu derneklerde, hayırsever işlerle ilgilenmenin ötesinde, ülke gündeminde olan meseleler, siyasal sorunlar tartışılıyor ve kadınların statüsüne, haklarına ilişkin konular masaya yatırılıp bu yöndeki talepler basın yoluyla kamuoyunun önüne getiriliyordu. Açıkçası gitgide sesini yükselten feminist bir akımın

doğup serpilmesine şahit olunuyordu. Çeşitli alanlarda kitaplar kaleme almış (ya da daha doğrusu yazma bilmediği için sekreterine dikte etmiş) olan Olympe de Gouges, henüz 1788'de, yani Devrim'den bir yıl önce yayımladığı bir broşürde, "Çok güçsüz olan ve uzun zamandır baskı altında tutulan bu cinsiyet, artık rezil bir köleliğin boyunduruğunu silkip atmaya hazırdır. Ben de bu hareketin başına geçiyorum" diye seslenmekteydi. 4 Ağustos 1789'da, yazarı (ya da yazarları) bilinmeyen ve tam anlamıyla feminist bir manifesto olan *La Requête des Dames à l'Assemblée Nationale* (Hanımların Ulusal Meclis'ten Talebi) başlıklı bir broşür yayımlanıyor ve Meclis'e sunuluyordu. Bu broşürde, kadınların erkeklerle "aynı özgürlüğe, aynı avantajlara, aynı haklara ve aynı saygınlığa" sahip olmaları talep ediliyor, hatta kadınların da askeri ve dinsel görevlere gelebilmelerinin önünün açılması isteniyordu. Etta Palm d'Aelders, 1790 Aralık'ında piyasaya çıkardığı *Appel aux Françoises sur la régénération des mœurs et nécessité de l'influence des femmes dans un gouvernement libre* (Törelerin Yeniden Oluşturulması ve Kadınların Özgür Bir Yönetimdeki Etkilerinin Gerekliliği Hakkında Fransız Kadınlarına Çağrı) adlı broşürde, doğanın kadınlara bahşettiği hakların Meclis tarafından tanınmasının ikinci bir devrim anlamına geleceğini ileri sürüyordu. Çeşitli yayınlarda ya da dilekçelerde dile getirilen diğer istekler ise, kadınlar için eğitim, çalışma, adil ücret, eşit miras hakkının tanınması, boşanmanın kabul edilmesi, başlık parasının kaldırılması, fahişeliğin önlenmesi ve manastırlarda zorla tutulan kadınların serbest bırakılmasıydı.

Feminist hareket, Fransa'nın 1792 başında savaş ortamı içine girmesiyle birlikte, kadınlara da silah taşıma hakkının tanınmasını vurgulamaya koyuldu, hatta bu isteğini çeşitli gösteriler düzenleyerek sokağa taşıdı. Pantolon giyip silah kuşanan Théroigne de Méricourt, Faubourg Saint-Antoine kadınlarından bir milis oluşturmaya kalkıştı. Bu amaçla 25 Mart'ta Faubourg Saint-Antoine'da bir toplantı düzenledi ve seslendiği kadınlardan silahlanmalarını, böylece erkeklere örnek olmalarını istedi: "Silahlanalım, hem doğal olarak hem de yasalar gereğince buna hakkımız var. Erkeklere, onlardan ne erdem ne de cesaret bakımından aşağı olmadığımızı gösterelim. [...]Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, vereceğimiz fedakârlık örneğinin, erkeklerin ruhunda kamusal erdemleri, vatan ve zafer aşkının ateşli tutkularını uyandıracağından kuşku duyulamaz. Böylece, bu yararlı katkımızdan kaynaklanacak olumlu rekabet ve toplumsal yetkinleşme sayesinde özgürlüğü korumuş olacağız.

[...]Erkekler övgüye sadece kendilerinin hakkı olduğunu ileri sürebilirler mi? Hayır, tabii ki hayır. Biz de bir yurttaşlık tacını hak etmek ve belki onlardan daha fazla sevdiğimiz özgürlük uğruna canımızı feda etmek istiyoruz. Çünkü despotizmin etkisi, onlardan daha çok bizi eziyor." Bu konuda Théroigne de Méricourt gibi düşünen Olympe de Gouges, küçük bir silahlı kadın grubu başında Paris sokaklarını arşınlayıp gösteri yaptı. Pauline Léon ise, 6 Mart'ta, bir kadın delegasyonuna önderlik edip Yasama Meclisi'ne geldi ve Ulusal Muhafızlar büyesi içinde bir kadın birliği kurulması isteğini ima eden bir dilekçeyi Meclis kürsüsünden okudu.[26]

Silah taşımak, özellikle Ulusal Muhafızlar içinde yer almak yurttaşlık hakkıyla ilişkilendirildiğinden, bu talep aslında kadınlara *de jure* olarak yoksun bırakıldıkları (siyasal hakları kapsayan) yurttaşlık hakkını *de facto* olarak tanımak anlamına gelmekteydi. Meclis'teki erkekler de bunun farkındaydılar. Örneğin dönemin Meclis Başkanı, Pauline Léon'un sunduğu dilekçede dile getirilen talebi, "Doğanın düzenini bozmaktan kaçınalım. Doğa, kesinlikle kadınları öldürmek için yaratmamıştır; kadınların nazik elleri kılıç kullanmak ve öldürücü mızrakları sallamak için yapılmamıştır" diyerek "kibarca" reddedip gündeme alınmasını engelledi. Böylece devrimci erkeklerin, hangi siyasal eğilimden olurlarsa olsunlar, kadın-erkek eşitliği yönünde bir adım atmaya hiç niyetleri olmadığı bir kez daha tescil edilmiş oldu.

Ancak bu dönemde devrimci entelektüel kadınların tümünün feminist bir tutum takındıkları ve siyasal haklar bakımından cinsiyetler arasında eşitlik talebinde bulundukları sanılmamalıdır. Örneğin Fransa'da (belki de dünyada) gazete çıkaran ilk kadın olan Louise de Keralio-Robert, kadınların 5-6 Ekim olaylarındaki rolünü desteklemiş olmasına karşın, kadınlara siyasal hakların tanınmasını savunmuyor, hatta bu yöndeki taleplere karşı çıkıyordu. Gazetesi *Mercure National*'in (Ulusal Mercurius) 18 Nisan 1790 tarihli sayısında, şu satırlara yer vermekteydi: "Kadınların hükümete hiçbir zaman aktif bir şekilde katılacaklarını sanmıyorum. Anayasanın kamusal töreler için yapabileceği en büyük iyiliğin, kadınları hükümet işlerinden sonsuza dek uzaklaştırması olacağına inanıyorum. [...]Kadınlar, doğa onları nasıl yarattıysa öyle oldukları sürece, fiziki ve ahlaki güçlerini aşan herhangi bir girişimde bulunmak iste-

[26] Daha sonra Devrimci Kadınlar grubunun önemli liderlerinden biri olan Pauline Léon'un Meclis'e sunduğu bu dilekçenin metni için bakınız: İkinci cilt, III. bölüm, "Devrimci Kadınlar" başlıklı altbölüm.

meyeceklerdir. Çocuklarına Meclis'in yasalarını öğretmekten memnun olup ne yasalar buyurmayı ne de yasalar yapmayı arzulayacaklardır." Dahası Aralık 1790'da, kadın haklarının dile getirildiği *Cercle Social*'e karşı polemiğe girmekten kaçınmıyor ve kadınlara biçilen toplumsal rolün olduğu gibi sürdürülmesinden yana bir tavır takınıyordu: "*Cercle Social*'in bayları, törelerle ilgilenin. Bu aylak ve meraklı kadın güruhunu sizin izinizden yürütmeye kalkışacağınız yerde, bu kadınlara, evlerine kapanmayı, evlerinde yararlı işlerle uğraşmayı, kocalarını, babalarını, erkek kardeşlerini doyurup hoş tutmayı ve çocuklarını eğitip geleceğe hazırlamayı öğretin." Lamartine'in "Jirondenlerin ruhu olduğunu" yazdığı Madam Roland ise, bu siyasal grubun akıl hocalığına soyunup Bakan kocasının yazışmalarını ya da Buzot gibi vekillerin konuşmalarını kaleme almış olmasına rağmen, hiçbir zaman kadın-erkek eşitliğinden söz etmiyordu. Tersine, hapishanede yazdığı anılarında, "kendi cinsiyetime uygun düşen rolü biliyordum ve bunu hiçbir zaman bırakmadım" diyerek kendisine yöneltilmiş eleştirilere yanıt veriyordu.

Öte yandan devrimci erkekler arasında, az sayıda da olsa, kadın-erkek eşitliğini savunan ve kadınların da yurttaş haklarından, özellikle de seçme ve seçilme hakkından yararlanmaları gerektiğini yüksek sesle talep edenler vardı. Örneğin *Révolutions de Paris* gazetesinin Şubat 1791 tarihinde yayımlanan 83'üncü sayısında şu satırlar göze çarpıyordu: "Erkekler gibi yurttaşlık haklarından yararlanan kadınlar, kentin her türlü meclisine ve aynı zamanda kurucu ve yasamacı halkın tüm meclislerine katılma hakkına sahip olmalıdır. Kadınlar, erkekler kadar konuşma hakkına sahiptir." Bu yönde görüş ortaya koyan erkekler daha çok İki Cinsiyetten Vatanseverlerin Kardeşlik Derneği'nde ve *Cercle Social*'de yer almaktaydı. Bunlar arasında en önemli isim, Aydınlanma filozoflarının sonuncusu olarak kabul edilen ve *Cercle Social*'in üyelerinden biri olan Condorcet'ydi. Condorcet, *Journal de la Société de 1789*'un (1789 Derneği Gazetesi) 3 Temmuz 1790 sayısında yayımlanan yazısında, yasamacıların insanların yarısını yurttaş haklarından yoksun bırakmakla büyük bir adaletsizlik örneği verdiklerini ve kadınlara erkeklerle eşit haklar tanınmamasının hiçbir gerekçeyle haklı ve meşru gösterilemeyeceğini ileri sürmekteydi.

CONDORCET (3 Temmuz 1790)[27]

Alışkanlık, insanları doğal haklarına tecavüz edilmesi durumuna alıştırabilir; öyle ki, bu haklarını yitirmiş olan kişiler içinde bile herhangi biri, ne onları talep etmeyi düşünür, ne de bir adaletsizlikle karşı karşıya kaldığına inanır. Hatta bu tecavüzlerden bazıları, insan türünün ortak haklarını oluşturmak ve bu hakları siyasal yapıların biricik temeli kılmak için canla başla uğraşmış olan filozofların ve yasamacıların bile gözünden kaçmıştır. Bu durumda, bu kişilerin hepsi, gönül rahatlığıyla, insan türünün yarısını yasaların yapımına katılmaktan yoksun bırakarak, yani kadınları yurttaşlık haklarından dışlayarak, hak eşitliği ilkesini çiğnememişler midir? Hak eşitliği ilkesinin saçma bir önyargı nedeniyle haklarından yoksun bırakılmış üç yüz ya da dört yüz adam[28] için dile getirilmesi, ama aynı zamanda bu ilkenin on iki milyon kadın için unutulması, alışkanlığın aydın insanlar üzerinde bile ne denli güçlü olduğunun en açık kanıtı değil midir?

Bu dışlamanın bir tiranlık uygulaması olarak kabul görmemesi için, ya kadınların doğal haklarının erkeklerinkiyle kesinlikle aynı olmadığının ya da kadınların doğal hakları kullanabilecek yeterliliğe sahip bulunmadığının kanıtlanması gerekmektedir.

Oysa insan hakları, insanların ahlaki düşünceler edinmeye ve bu düşünceler üzerinde akıl yürütmeye yatkın duyarlı varlıklar olmalarından kaynaklanmaktadır sadece. Dolayısıyla kadınlar, bu niteliklere sahip olduklarından zorunlu olarak eşit haklara da sahiptirler. Ya insan türündeki hiçbir bireyin gerçek hakları yoktur ya da hepsinin aynı hakları vardır. Dini, rengi ya da cinsiyeti ne olursa olsun bir başkasının haklarına karşı oy kullanan bir kişi, böyle davranarak kendi haklarını inkâr etmiş olur.

Kadınların yurttaş haklarını kullanabilecek yeterliliğe sahip bulunmadığını kanıtlamak çok zor olacaktır. Her kış gut hastalığı nükseden ve kolayca nezle olan erkeklerin yoksun bırakılmasının hiç düşünülmediği hakların kullanımından, hamileliğe ve geçici keyifsizliğe maruz kalan kadınlar ne diye dışlan-

---

[27] Condorcet O'Connor & Arago, Cilt X, s. 121-130. Condorcet'nin bu çalışmasını kaleme alırken kendisine hayatı boyunca önemli bir entelektüel destek vermiş olan eşi Sophie Condorcet'den yardım aldığı düşünülebilir.

[28] Özellikle tiyatro oyuncularından söz ediliyor.

sınlar ki? Erkeklerde eğitim farklılığının zorunlu sonucu olmayan [yani doğuştan] bir zihinsel üstünlüğün bulunduğu kabul edilse bile (ki bu sav kesinlikle kanıtlanmış değildir ve kadınları bir doğal haktan adalete aykırı bir biçimde yoksun bırakmamak için kanıtlanması gerekmektedir), bu üstünlükten ancak iki alanda söz edilebilir. Hiçbir kadının bilimlerde önemli bir icatta bulunmadığı ve sanat, edebiyat vb. alanlarda da bir dâhilik örneği sergilemediği söylenebilir. Fakat yurttaş haklarının sadece dâhi erkeklere tanınacağı ileri sürülmeyecektir hiç kuşkusuz. Ardından hiçbir kadının bazı erkeklerle aynı bilgi düzeyine, aynı akıl yürütme gücüne sahip olmadığı ilave edilir. Fakat çok bilgili az sayıdaki erkek kesimi dışarıda bırakılırsa, bu savın yol açtığı sonuç, kadınlar ile geri kalan erkekler arasında tam bir eşitliğin olduğu ve aşağıda olmakla üstün olmanın iki cinsiyet arasında eşit olarak paylaşıldığıdır. Yurttaşlık hakkını ve kamusal görevlere gelme yeterliliğini yalnızca bu üstün kesime indirgemek tam bir saçmalık olacağına göre, birçok kadından daha aşağı olan erkeklerdense neden kadınlar bu hak ve yeterlilikten yoksun bırakılsın ki?

Dahası, kadınların kafalarında ya da kalplerinde, doğal hakların kullanımından dışlanmalarını gerektiren bazı özelliklerin bulunduğu dile getirilecektir. Olgulara bakalım ilk önce. İngiltere'nin Elizabeth'i,[29] Maria Theresa[30] ve Rusya'nın iki Katerina'sı,[31] kadınlarda hem irade gücünün hem de düşünsel cesaretin eksik olmadığını kanıtlamışlardı. Elizabeth kadınların bütün zayıflıklarına sahipti; fakat bu zayıflıkları erkeklerinkinden, özellikle de babasınınkinden ya da halefinden daha mı fazla zarar verdi krallığa? Bazı kraliçelerin sevgilileri XIV. Louis'nin, XV. Louis'nin, hatta IV. Henri'nin metreslerinden daha mı tehlikeli bir etkiye sahiptiler? Mistress Macaulay'nin[32] Avam Kamarası'nda İngiliz ulusunun birçok temsilcisinden daha mı az akıllıca konuşacağı düşünülüyor? Gerçekten de, vicdan özgürlüğü söz konusu olduğunda,

---

[29] İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth (1533-1603).

[30] Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresa (1717-1780).

[31] Rusya Çariçeleri I. Katerina (Yekaterina) (1684-1727) ve II. Katerina (Yekaterina) (1729-1796).

[32] Catharine Macaulay (1731-1791): İngiliz tarihçi, cumhuriyetçi ve Fransız Devrimi sempatizanı.

Pitt'ten[33] daha güçlü bir şekilde akıl yürütüp daha yüce ilkeler ortaya koymamış mıydı? Burke ne kadar tiranlığa hayransa Mistress Macaulay de o kadar özgürlüğe hayran olarak Fransız Anayasası'nı savunurken, bu ünlü retorik ustasının özgürlüğe karşı mücadelesinde kullandığı saçma sapan iğrenç sözlerine hiç rağbet etmiş miydi? Yurttaşlık hakları, Fransa'da 1614 *États Généraux*'sunda, Montaigne'in evlâtlık kızı tarafından, büyüye ve gizli bilgilere inanan hukukçu Courtin'den daha iyi savunulmamış mıydı? Ursins Prensesi,[34] Chamillard'dan[35] biraz daha işe yarar değil miydi? Châtelet Markizi[36] Rouillé[37] kadar düzgün bir resmî yazı yazamaz mıydı? Madame de Lambert,[38] Protestanlara, hırsızlara, kaçakçılara ve zencilere karşı İçişleri Bakanı D'Armenonville'in[39] yapmış olduğu yasalar kadar saçma ve barbar yasalar yapar mıydı? Erkekler, kendilerini yönetmiş kişiler listesine bir göz attıklarında, bu denli gururlanmaya hiç de haklarının olmadığını göreceklerdir.

Kadınlar, ailevi ve ağır başlı erdemler bakımından erkeklerden üstündürler; tıpkı erkekler gibi özgürlüğü sevmeyi bilirler, her ne kadar özgürlüğün getirilerinden pay alamıyorlarsa da. Üstelik cumhuriyetlerde özgürlük uğruna kendilerini feda etmekten çoğu kez çekinmemişlerdir. Dahası tüm halklarda kadınlar, erkek kibri ile tiranlığının onları uzak tuttuğu sahneye iç karışıklıklar ya da kader tarafından çıkartıldıkları her seferde, yurttaşlık erdemlerine sahip olduklarını kanıtlamışlardır.

Kadınların, hayal gücüne, kavrayışa ve becerikli filozoflarla aynı akıl yürütme becerisine sahip olmalarına rağmen kesinlikle akıl denen şeyle davranmadıkları ileri sürülür. Bu gözlem yanlıştır. Tabii ki kadınlar erkeklerin ak-

---

[33] William Pitt (1759-1806): 1783-1801 ve 1804-1806 yılları arasında İngiltere Başbakanı.

[34] Marie-Anne de la Trémoille, Princesse des Ursins (1642-1722): İspanya sarayında önemli bir siyasal rol oynamış olan Fransız soylusu.

[35] Michel Chamillard (1652-1721): Fransa Kralı XIV. Louis'nin bakanlığını yapmış cüppe soylusu.

[36] Gabrielle Émilie Le Tonnelier de Breteuil, Marquise du Châtelet (1706-1749): Voltaire'in metresi olan matematikçi ve fizikçi bir soylu.

[37] Antoine Louis Rouillé (1689-1761): Bakanlık yapmış soylu bir devlet adamı.

[38] Anne-Thérèse de Marguenat de Courcelles, Madame de Lambert (1647-1733): Dönemin önemli şahsiyetlerini ağırladığı bir edebiyat salonu sahibesi soylu.

[39] Joseph Fleuriau d'Armenonville (1661-1728): XIV. ve XV. Louis dönemlerinde bakanlık yapmış bir cüppe soylusu.

lıyla değil, kendi akıllarıyla davranırlar. Çıkarları yasaların yanlışlığı nedeniyle erkeklerinkiyle aynı olmadığından, aynı konular onların gözünde bizim için olduğu kadar önemli değildir; dolayısıyla kadınlar, akla başvurmaktan geri kalmaksızın başka ilkelerle hareket edip farklı amaçlara yönelebilirler. Demosthenes[40] için sesini ve el kol hareketlerini düzeltmek ne kadar akla yatkındıysa, bir kadın için de makyaj yapmak o kadar akla yatkındır.

Kadınların, erkeklerden daha iyi, daha yumuşak başlı, daha duyarlı olmalarına ve egoizm ile katı yüreklilikten kaynaklanan kötülüklere daha az eğilim göstermelerine karşın, adalet duygusuna tam anlamıyla sahip olmadıkları ve bilinçli davranmaktansa duygularına itaat ettikleri ileri sürülür. Bu gözlem daha doğrudur ama hiçbir şeyi kanıtlamaz. Bu farkı yaratan, doğa değil, eğitimdir, toplumsal varoluş biçimidir. Her ikisi de, kadınlara adalet değil ama namus fikrini aşılar. Kamusal işlerden, katı adalet ile pozitif yasalarla kararlaştırılan tüm işlerden uzak tutulmuş olan kadınların ilgilenip etkide bulundukları şeyler, tam da doğal duygulara ve namusa göre düzenlemiş şeylerdir. Demek ki kadınların doğal haklardan yararlanmasını reddetmeyi sürdürmek için, zaten onların bu haklardan yararlanamamaları durumundan kaynaklanan sebepler öne sürmek büyük bir haksızlıktır.

Eğer kadınlara karşı bu tür gerekçeler kabul edilirse, halkın ara vermeden işi gücüyle uğraşıp bilgi edinme ve aklı kullanma imkanı bulamayan bölümünü yurttaş haklarından yoksun bırakmak ve bu kafada devam edilmesiyle de en sonunda yurttaş olmayı sadece kamu hukuku öğrenimi görmüş olan erkeklere tanımak gerekecektir. Eğer bu tür ilkeler kabul edilirse, kaçınılmaz olarak özgür bir anayasadan da vazgeçilmesi gerekecektir. Çeşitli aristokrasiler, kendilerini temellendirmek ya da gerekçelendirmek için benzer bahanelerin arkasına sığınırlar; aristokrasi sözcüğünün etimolojisi de bunun kanıtıdır zaten.

Kadınların kocalarına bağımlı olmaları da bir gerekçe olarak ileri sürülemez; çünkü bu medeni yasa tiranlığını ortadan kaldırmak mümkündür ve hiçbir zaman bir haksızlık bir başka haksızlık yapmanın gerekçesi olamaz.

---

[40] Demosthenes: İ.Ö. 384-322 yılları arasında yaşamış olan Atinalı hatip ve devlet adamı.

Sonuçta kala kala tartışılabilecek iki itiraz bulunmaktadır. Gerçekte bu itirazlar, kadınların yurttaş haklarına kabul edilmesine karşı yarar gerekçesini ileri sürmektedir; aslında bu gerekçenin gerçek bir hak karşısında herhangi bir ağırlığı da olamaz. Yarar ilkesi, genelde tiranların bahanesi ve mazereti olmuştur. Yarar adına ticaret ile sanayi zincirlerin altında inlemekte ve Afrikalılar köleliğe adanmaktadır. Yine yarar adına Bastille Hapishanesi tıka basa dolduruluyor, kitap sansür kurulları oluşturuluyor, davalar gizlice yürütülüyor ve işkence uygulanıyordu. Ancak hiçbir şeyi yanıtsız bırakmamak için bu itirazları incelemeye alacağım.

Kadınların erkekler üzerindeki etkisinden kaygılanılması gerektiği ileri sürülmektedir.

Bu itiraza ilk önce şu yanıt verilebilir: Bu etki, tıpkı diğer etkiler gibi, kamusal tartışma ortamı içinde açığa çıkmayıp gizli kaldığı sürece daha korkutucudur. Dolayısıyla kadınlara özgü olan etki, kamusal tartışmada daha fazla güç yitirir ve tek bir kişinin dışına taştığında da bilinir hale gelmesiyle birlikte artık kalıcı olmaktan çıkar. Üstelik bugüne dek hiçbir ülkede kadınlara mutlak bir eşitlik tanınmadığına ama buna rağmen her yerde kadınların nüfuzu var olduğuna göre, kadınlar yasalarca ne denli aşağılanırlarsa nüfuzları da o denli tehlikeli hale gelir; öyle görünüyor ki, bu itirazın içerdiği çareye pek de güvenilmemelidir. Tam tersine, eğer kadınların nüfuz kullanmada daha az çıkarları olursa, eğer onlar için nüfuz kullanma kendilerini korumanın ve baskıdan kaçınmanın tek çaresi olmaktan çıkarsa, bu nüfuzun azalacağı da doğru değil midir?

Eğer kibarlık erkeklerin çoğuna topluluk içinde bir kadına karşı fikirlerini savunmalarına izin vermiyorsa da,[41] aslında bu kibarlık büyük ölçüde kibirden kaynaklanır. Bu durumda kadına hiçbir sonucu olmayan bir zafer bahşedilir, erkeğin yenilgisi ise küçük düşürmez, çünkü bu yenilgi gönüllü olarak kabul edilir. Önemli bir konu hakkındaki kamusal bir tartışmada aynı durumun yaşanacağı mı düşünülüyor cidden? Kibarlık, bir kadına karşı siyasal bir davanın savunulmasını engeller mi sahiden?

---

[41] Bir soylu olan Condorcet'nin sözünü ettiği bu tür bir kibarlık, o dönemde özellikle soylular ve bir ölçüde burjuvalar arasında geçerliydi.

Fakat haklar konusundaki bu değişim genel yarara aykırı olacaktır, çünkü kadınları doğanın onlara özgü kıldığı görevlerden uzaklaştıracaktır, denecektir.

Bu itiraz bana hiç de sağlam görünmüyor. Ne tür bir anayasa yapılırsa yapılsın, Avrupa ulusları uygarlığının şu andaki durumu içinde, ancak çok küçük sayıdaki yurttaşın kamusal işlerle ilgilenebileceği çok açıktır. Nasıl çiftçiler sabanlarından, zanaatkârlar atölyelerinden kopartılmayacaksa, kadınlar da ev işlerinden kopartılmayacaktır. Daha zengin sınıflardaki kadınların ev işleriyle sürekli bir biçimde ilgilenmedikleri görülüyor; öyleyse bu işleri ihmal edecekler diye kaygı duyulmamalıdır. Dahası, kadınların tembellik ile kötü eğitim yüzünden saplanıp kaldıkları anlamsız ve boş zevkler yerine ciddi bir uğraşla ilgilenmeleri ev işlerinden daha az uzaklaşmalarına neden olur.

Bu kaygının temel nedenini, yurttaş haklarından yararlanması kabul edilmiş her insanın yönetmekten başka bir şey düşünmediği fikri oluşturur. Bir anayasanın hazırlandığı bu dönemde, bu fikrin bir yere kadar doğruluk payı olabilir; fakat yurttaşa yakıştırılan bu tutum kalıcı olamaz. Dolayısıyla, kadınlar ulusal meclislerin üyeleri olacaklar diye, onların anında çocuklarını, ev işlerini, dikiş iğnelerini terk edecekleri düşüncesine kapılmamak gerekir. Tersine kadınlar, çocuklarını eğitip yetiştirmek için daha elverişli bir hale geleceklerdir. Kadının çocuklarını emzirip ilk yaşlarında onlara ihtimam göstermesi doğaldır; bu bakım işleri nedeniyle evine bağlı olup erkekten daha zayıf olan kadının kamusal yaşamdan daha uzak ve daha evcil bir yaşam sürmesi de doğaldır. Bu bakımdan kadınlar, konumları gereği saatler boyunca belli bir işle uğraşmak zorunda olan erkeklerle aynı düzeyde yer alırlar. Bu durum, onların seçimlerde tercih edilmemelerinin bir nedeni olabilir, ama yasal bir dışlanmanın temelini oluşturamaz. Kadınlara yönelik kibarlık [kadın-erkek ilişkilerindeki] bu değişimde kaybeden olacaktır, ama bu eşitlikten her şey gibi ailevi görenekler de kazançlı çıkacaktır.

Bugüne dek, bilinen halklar ya vahşi ya da yozlaşmış törelere sahip olmuşlardır. Bildiğim tek istisna, büyük bir toprak parçası üzerinde dağılmış bir şekilde yaşayan Birleşik Devletler'deki küçük sayıdaki Amerikan halkıdır. Bugüne dek, bütün halklarda, erkekler ile kadınlar arasında hukuki eşitsizlik var olmuştur. Her ikisi de genel olan bu iki fenomen arasında, ikinci fenomenin

birincinin temel nedenlerinden biri olduğunu kanıtlamak hiç de zor değildir. Çünkü eşitsizlik, zorunlu olarak yozlaşmaya kapıyı açar ve yozlaşmanın en yaygın, hatta belki tek kaynağını oluşturur.

Şimdi istiyorum ki, bu haklı görüşlerimi alaycı ve tumturaklı sözlere kaçmadan çürütme lütfunda bulunsunlar bakalım; özellikle de bana, erkek ile kadın arasında haklardan dışlanmayı meşru olarak temellendirebilecek doğal bir farklılığın bulunduğunu göstersinler bakalım!

Yeni anayasamızda erkekler arasında kurulan eşitlik,[42] bitmez tükenmez alaycı ve tumturaklı sözlerle karşılandı; fakat bugüne kadar hiç kimse bu eşitliğe karşı akıllıca bir gerekçe ileri süremedi ve bunun nedeni de kesinlikle ne beceri ne de gayret eksikliğiydi. İki cinsiyet arasında haklar eşitliği konusunda da aynı şey olacakmış gibi geliyor bana. Ne acayiptir ki, birçok ülkede, kadınların her türlü kamusal görev için yetersiz, ama tahta lâyık olduklarına inanılmıştır. Fransa'da bir kadın, 1776'ya kadar kral naibi olabiliyor, ama kadın giysisi tüccarı olamıyordu.[43] Ayrıca kraliyet bölgelerinin birincil meclislerinde, kadınlar için doğadan kaynaklanan haklar tanınmıyor, ama fief hakkı kabul ediliyordu.[44] Demek ki birçok soylu mebusumuz, ulusun temsilcileri arasında yer alma onurunu kadınlara borçludurlar. Fief sahibi kadınları bu haktan yoksun bırakmaktansa, bu hakkı neden herhangi bir mülkü olan, evin reisi olan tüm kadınlara tanımayalım ki? Yurttaş hakkının vekâlet yoluyla kullanılmasının saçma olduğu düşünülüyorsa, o zaman neden bu hakkı kadınların elinden almak yerine bizatihi kendilerinin bu hakkı kullanmakta özgür olduklarını kabul etmeyelim ki?

Condorcet'nin bu metninin ardından sahneye feminist bir kadın çıktı: Olympe de Gouges. Anayasa'nın kabul edilmesinden birkaç gün sonra, Eylül

---

[42] Condorcet, erkekler arasında gerçekleştirilen aktif yurttaş-pasif yurttaş ayrımını eşitliğe aykırı bir düzenleme olarak görmüyor!

[43] "1776'da meslek örgütlerinin kaldırılmasının öncesinde, kadınlar, eğer evli değillerse ya da bir adamın adını ödünç veya satın almadılarsa, kadın giysisi ticaretinde ya da yaptıkları bazı diğer mesleklerde işyeri sahibi olamıyorlardı. Bakınız: 1776 fermanının giriş kısmı." (Condorcet'nin kendi dipnotu.)

[44] Bu hak gereğince, *Ancien Régime*'de, dolayısıyla *États Généraux* seçimlerinde, kocası ya da babası öldüğü için bir fief yani feodal bir mülk sahibi olan bir kadın seçmen olabiliyordu.

1791'de, Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirisi'ni (*Déclaration des Droits de la Femme et de la Citoyenne*) bir broşür olarak yayımladı. Olympe de Gouges, "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" sloganıyla yürütülen Devrim'in, erkeklerin kadınlar üzerindeki despotluğunu ortadan kaldırmak şöyle dursun daha da pekiştirdiğini düşünüyordu. Ona göre 1789 Haklar Bildirisi bir aldatmacadan ibaretti ve bu bildiride "insan" değil "erkek" kastedilmekteydi.[45] Bu nedenle kaleme aldığı bildirisi bir eksikliği gideriyor, daha açıkçası erkek devrimcilerin "saymadıkları" kadınların (ve kadın yurttaşların) haklarını maddeler şeklinde sıralıyordu. Evrensel insan haklarından söz edilebilmesi için, cinsiyet eşitliğinin de benimsenip tesis edilmesi zorunluydu. Üstelik kadınların haklarına sahip çıkmaları ve bu hakların tanınmasını erkeklere dayatmaları sayesinde, erkekler daha erdemli insanlar haline geleceklerdi. Örneğin Olympe de Gouges, 20 Mayıs 1792'de bir grup kadınla Yasama Meclisi'ne gelip bu yönde bir dilekçe okuyacak ve Meclis sıralarında oturan erkeklere, "onurumuzun önüne dikilen bariyerleri kaldırın, biz de size tüm erdemlerin yolunu gösterelim" diye haykıracaktır.[46]

Olympe de Gouges'un bu broşürü üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Kadın Hakları", üçüncü bölüm "Sonsöz" başlığını taşımaktadır. İkinci bölümde yer alan "Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirisi", özgün bir niteliğe sahip değildir. Olympe de Gouges, bildirisini 1789 Bildirisi'nin üzerine yerleştirmiş, daha açıkçası bu bildirinin 17 maddesini büyük ölçüde aynen alıp "insan" sözcüğü yerine "kadın" sözcüğünü kullanmış ve uygun bulduğu yerlerde de kadın-erkek eşitliğinin altını çizmiştir. Bu nedenle aşağıdaki metinde, bildirinin tüm maddelerine yer verilmemiş, "çarpıcı" olan birkaç maddeyle yetinilmiştir.

---

[45] Fransızcada "*homme*" sözcüğü, tıpkı İngilizcedeki "*man*" sözcüğü gibi, hem "insan" hem de "erkek" anlamına gelmektedir.

[46] Daha önceleri kadınların siyasal haklardan yararlanmasını savunmuş olan *Révolutions de Paris* gazetesi, bu tutumundan vazgeçip erkeklerin cinsiyetçi düşüncelerine tercüman olacak ve Olympe de Gouges'a şu cevabı verecektir: "Kadınların onuru, cinsiyetlerinin erdemlerini tevazu örtüsü ve köşesine çekilme gölgesi altında sessizce uygulamaları demektir. Erkeklere yol göstermek kadınların işi değildir."

OLYMPE DE GOUGES (Eylül 1791)[47]

Kadın Hakları

Ey erkek, adil olmayı becerebilir misin? Sana bunu soran bir kadındır, bu hakkı da ondan almayacaksın herhalde. Söyle bana, cinsiyetime kadiri mutlak bir iktidar gibi zulmetme hakkını sana kim verdi? Gücün mü? Yeteneklerin mi? Bilgeliği içindeki yaratıcının[48] amacını kavra, kendini yakınlaştırmak ister gibi göründüğün doğaya bir göz gezdir ve eğer cüret edebiliyorsan, bu tiranca iktidarın doğadaki bir tek örneğini göster bakayım bana.[49]

Hayvanlara kadar uzan, elementlere bak, bitkileri incele, sonuç olarak da organik maddenin tüm değişik biçimlerine şöyle bir göz at ve sana sunduğum imkanlar sayesinde gerçeği kabul et. İstediğin kadar doğal düzendeki cinsiyetleri araştır, arayıp tara ve aralarındaki ayrımı bulmaya çalış. Bu cinsiyetlerin her yerde birbiriyle iç içe geçtiğini ve bu ölümsüz başyapıtta uyumlu bir bütün olarak işbirliği içinde bulunduğunu göreceksin.

Bu istisnayı[50] kendisi için bir ilke haline getiren sadece erkektir. Bu aydınlanma ve bilgelik çağında, tuhaf, kör, yoz olup da bilimin boş ve tantanalı laflarıyla böbürlenen ve en kara cehalet içinde debelenen erkek, tüm entelektüel yetilere sahip olan bir cinsiyete despotça hükmetmek istiyor. Devrim'den yararlanmaya ve kendisinin eşitlik haklarını ilan etmeye yelteniyor. Daha fazlasını söylemeye de gerek yok!

Bildiri

1. madde: Kadın özgür doğar ve erkekle eşit haklara sahip olarak yaşar. Toplumsal farklılıklar ancak ortak yarara dayandırılabilir.

2. madde: Her siyasal topluluğun amacı, kadının ve erkeğin doğal ve zaman aşımına uğramaz haklarını korumaktır. Bu haklar özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve özellikle baskıya karşı direnmedir.

---

[47] Olympe de Gouges.

[48] Tanrı kastediliyor.

[49] "Paris'ten Peru'ya, Japonya'dan Roma'ya kadar, bana göre en aptal hayvan erkektir." (Olympe de Gouges'un kendi dipnotu.)

[50] Cinsiyetler arasındaki eşitsizlik.

3. madde: Her egemenliğin ilkesi, öz olarak, kadın ile erkeğin birliğinden başka bir şey olmayan Ulus'un içindedir. Hiçbir kurum, hiçbir kişi açıkça Ulus'tan kaynaklanmayan bir otoriteyi kullanamaz.

4. madde: Özgürlük ve adalet, başkalarına ait olan her şeyi onlara vermektir; dolayısıyla kadının doğal haklarının kullanımı karşısında, erkeğin sürekli tiranlığının dayattığı engellerden başka bir engel yoktur. Bu engeller doğa ve akıl yasalarıyla ortadan kaldırılmalıdır.

6. madde: Yasa genel iradenin ifadesi olmalıdır. Tüm kadın ve erkek yurttaşlar, kişisel olarak ya da temsilcileri aracılığıyla yasanın oluşumuna katkıda bulunmalıdırlar. Yasa, herkes için aynı olmalıdır. Tüm kadın ve erkek yurttaşlar yasanın gözünde eşit olduklarından, kamusal saygınlıklara, mevkilere ve görevlere, aralarında erdem ile yeteneklerinden başka hiçbir ayrım gözetilmeksizin, yeterliliklerine göre eşit olarak kabul edilmelidirler.

10. madde: Hiç kimse, en radikal düşünceleri için bile rahatsız edilmemelidir. Kadının darağacına çıkma hakkı vardır; aynı şekilde, yasayla kurulmuş kamusal düzene eylemleriyle zarar vermediği sürece Meclis kürsüsüne de çıkma hakkı olmalıdır.

11. madde: Düşüncelerin ve görüşlerin özgür iletişimi, kadının en değerli haklarından biridir; çünkü bu özgürlük, çocukların babaları tarafından meşru olarak tanınmasının güvencesidir. Dolayısıyla her kadın yurttaş, barbarca bir önyargı yüzünden gerçeği gizlemek zorunda kalmaksızın ve bu özgürlüğü yasayla belirlenmiş durumların dışında kötüye kullanmaya kalkışmaksızın, özgürce, "ben size ait olan bu çocuğun annesiyim" diyebilmelidir.

12. madde: Kadın ve kadın yurttaş haklarının güvence altına alınması, temel bir yararın gereğidir. Kendilerine sağlanacak bu güvence, kadınların özel yararı için değil, fakat herkesin yararına olacak şekilde oluşturulmalıdır.

Sonsöz

Ey kadın, uyan! Akıl çanı evrenin her yerinden işitiliyor, sen de haklarının ne olduğunu anla! Doğanın güçlü egemenliği, önyargılarla, fanatizmle, hurafelerle ve yalanlarla çevrili değildir. Hakikat meşalesi, bütün budalalık ve zorbalık bulutlarını darmadağın etti. Güçlerini çoğaltan erkek, zincirlerini kırmak için senin güçlerine ihtiyaç duydu. Özgür olunca da eşine karşı haksızlık yaptı. Ey kadınlar! Ne zaman üzerinizdeki körlüğü silkip atacak ve gözlerinizi

açacaksınız? Devrim'den elde ettiğiniz avantajlar nelerdir? Daha pervasız bir aşağılanma, daha aleni bir küçümsenme... Kokuşmuşluk çağları boyunca, erkeklerin zayıflıkları üzerinde hüküm sürebildiniz. Hükmünüz sona erdi; elinizde kala kala ne kaldı? Erkeğin adaletsizliği hakkındaki inancınız. Doğanın bilge yasaları üzerinde temellenmiş haklarınızı talep etmeniz. Böylesine güzel bir işe girişmekten neden korkuyorsunuz? Kana Düğünü Yasamacısı'nın sarf ettiği sözden dolayı mı?[51] Yoksa uzun süre politikanın dallarına yapışıp kaldıktan sonra artık devri sona ermiş olan bu ahlak anlayışını düzenleyenlerin, yani bizim Fransız yasamacıların size, "kadınlar, sizinle bizim aramızda ortak olan ne var ki?" demelerinden mi çekiniyorsunuz? "Her şey" diye cevap vermelisiniz onlara. Eğer, ilkeleriyle çelişen bu saçmalıkta zayıflıkları nedeniyle ısrar ederlerse, aklın gücünü anlamsız üstünlük savının karşısına cesaretle dikin, felsefenin bayrakları altında birleşin ve karakterinizin tüm enerjisini ortaya koyun. Böylece bu kibirli adamların, ayaklarınızın altında sürünen köleleşmiş hayranlar değil de, Yüce Varlık'ın hazinelerini sizinle paylaşmaktan gurur duyan kişiler haline geldiğini göreceksiniz. Sizin önünüze ne gibi engeller dikerlerse diksinler, bunları aşmak sizin gücünüz dahilindedir; yeter ki aşmayı isteyin.

Kadınların "eksik yurttaş" konumundan kurtarılıp siyasal haklar bakımından erkeklerin eşiti haline getirilmesi talebi, Devrim boyunca iktidarı elinde bulunduran çeşitli gruplar tarafından olumlu karşılanmadı. Bununla birlikte gerek Kurucu Meclis gerek Yasama Meclisi gerekse Konvansiyon dönemlerinde, kadınların verdikleri mücadeleler sayesinde birçok hak elde ettikleri de görüldü. Örneğin, kız ve erkek çocuklar arasında miras eşitliği sağlandı, hatta evlilik dışı çocuklara da mirastan eşit pay verildi. Her iki cinsiyet için aynı erginlik yaşı saptanıp kadınların da kamusal belgelerde tanıklık yapmaya yetecek akla ve bağımsızlığa sahip oldukları kabul edildi. Manastır yeminlerine son verilip kendi rızaları dışında manastırlara kapatılmış kadınlar kurtarıldı. Köylerdeki ortak malların paylaştırılmasında kadınların da pay sahibi

[51] "Kana Düğünü", Celile bölgesinin Kana kentinde yapılan bir düğünde, İsa'nın suyu şaraba dönüştürme hikayesidir. (Yuhanna'ya göre *İncil*, Bap 2.) Olympe de Gouges, 'Kana Düğünü Yasamacısı'yla İsa'yı kastetmektedir. İsa'nın ettiği söz ise, annesine "seninle benim aramda çok fark var" demesidir.

olmalarına izin verildi. Erkekler gibi kadınlara da boşanma hakkı tanındı. Yasama Meclisi'nin son gününde çıkarılan bu yasa öncesindeki tartışmalarda, temsilci Lequinio, Meclis'te yaptığı 17 Şubat 1792 tarihli konuşmasında, boşanma hakkını kadının özgürleşmesinin bir gereği olarak sunmaktaydı.

LEQUİNİO (17 Şubat 1792)[52]

Tüm uluslarda kadınlar, bugüne dek kocalarına bağımlı olarak, ya da daha doğrusu siyasal sistem düzleminde daima despotizmle bağlantılı olan gerçek bir kölelik düzeni içinde yaşamışlardır. Bu köleliğin katılığı, aynı zamanda hem halkların daha uygar olmasıyla, hem de öğretimin yaygınlaşmasıyla birlikte azalır. Ancak köleliğin zayıflama derecesi, kamusal özgürlüğün ilerlemesine koşut değildir. Bunun böyle olduğunun kanıtı biziz; biz ki siyasal zincirlerimizin neredeyse tamamını koparıp attık, ama kadınların özgürlüğü için henüz hiçbir şey yapmadık. Bu özgürlüğü bugün gerçekleştirelim: Boşanmayı yasalaştıralım.

Kadınlara siyasal hakların tanınıp tanınmaması sorunu, Konvansiyon döneminde yeni bir anayasa hazırlanması tartışmaları sırasında yeniden gündeme geldi. Fakat Meclis'te iktidar mücadelesinin çok yoğun bir biçimde yaşandığı o günlerde, bu sorun pek ilgi çekmediği gibi bir iki temsilci dışında bu konuda söz alıp konuşma yapan olmadı. Hatta üç yıl önce kadın haklarının savunuculuğuna soyunmuş olan Condorcet bile, hazırlamış olduğu anayasa taslağında kadınlara değinmek gereği duymadı. 18 Nisan 1793'te anayasa hakkındaki görüşlerini açıklayan Rouzet,[53] kadınlara seçme hakkının verilmesinden söz etti, ama bu hakkı sadece anneler ve evli kadınlar için talep etmekle yetindi. Vekiller arasında bu konuyu ateşli bir konuşmayla irdeleyen kişi Guyomar oldu. 29 Mayıs 1793 günü Konvansiyon kürsüsünden yaptığı konuşmasında, her yere eşitliği ve özgürlüğü taşıyan Fransız Cumhuriyeti'nin kendi içinde kadınları köle konumunda tutmaya devam etmesinin büyük bir çelişki olduğunu açıkça dile getirdi. Ona göre kadın-erkek eşitliğini siyasal

---

[52] Lequinio.

[53] Jacques-Marie Rouzet (1743-1820), Konvansiyon'a seçilmiş olan bir hukukçudur. Ilımlılar arasında yer alıp XVI. Louis'nin yargılanmasına karşı çıkmış, Jirondenlerin tutuklanmasını protesto ettiği için hapse atılmış ve *Thermidor* sonrasında serbest bırakılmıştır.

hakları kapsayacak şekilde tesis etmek, Devrim'in sadece Fransız kadınlarına değil, tüm insanlığa karşı yerine getirmesi gereken bir boyun borcuydu. Ancak Guyomar'ın bu konuşması, Jirondenler ile Jakobenler arasındaki çatışmanın doruk noktasına ulaştığı ortamda, hiç dikkate alınmayıp geçiştirildi.

GUYOMAR (29 Mayıs 1793)[54]

Erkek ile kadın arasında müthiş bir fark var mıdır? Ben kendi hesabıma, belirgin özellikler bakımından, yani birilerine göre ruh, diğerlerine göre akıl ya da tutkular bakımından hiçbir fark görmüyorum. Ama hiç kuşkusuz aralarında bir fark vardır; bu da cinsiyet farkıdır. Ancak bu farka vurgu yapmak, kesinlikle bizim kibrimizi okşayacak bir şey değildir; çünkü bizi, zaten birçok bakımdan ilişkili bulunduğumuz hayvanlara daha da yakınlaştırır. Bu duyarlı varlıklar [kadınlar] da, bizim gibi yeryüzünün sakinleridir. Fakat cinsiyet farkının, nasıl olup da hakların eşitliğinde bir fark doğuracağını anlayamıyorum. Ne? İnsan soyu içindeki egemen bölüm ile tâbi bölüm arasındaki ayrım, doğa tarafından tam da bu cinsiyet farkıyla mı çiziliyormuş! Eğer öyleyse, kadınlar köle olarak doğup yaşarlar ve haklar bakımından eşit değillerdir! Oysa toplumsal farklılıklar, ancak insanların ortak yararına dayandırılabilir.

Haklar Bildirisi'nin birinci maddesi, bu sistem içinde, doğal olarak böyle yorumlanmalıdır işte. İkinci madde ise, kadının güvenlikten, mülkiyetten yararlanmasını garanti eder; çünkü bu maddede hakların ortak ve karşılıklı olduğu kabul edilmiş gibi görünmektedir. Böylece buradan hareketle görüşlerime dayanak teşkil edecek bir argüman oluşturacağım. "*Her egemenliğin ilkesi, öz olarak Ulus'un içindedir. Hiçbir kurum, hiçbir kişi açıkça ulustan kaynaklanmayan bir otoriteyi kullanamaz*" şeklinde kaleme alınmış olan üçüncü madde de bu argümanımı açıkça sergilememe imkan verecektir.

İki şeyden sadece biri doğrudur: Ulus ya erkeklerden ve kadınlardan ya da yalnızca erkeklerden oluşmuştur. Birinci durumda, üçüncü maddenin ruhuna aykırı olarak erkekler bir kurum teşkil etmekte; ikinci durumda ise, kadınlar Cumhuriyet'in *helot*'ları[55] haline gelmektedir. İyi niyetle bir seçim ya-

---

[54] Guyomar.

[55] *Helot*, Sparta'da toprağa bağlı bir tür köledir.

pın bakayım: Cinsiyet farkı, insanları köle kılmada, zencilerin [*nègres*] renginden daha mı geçerli bir kriterdir?

Felsefe kısa süre önce bu insanları büyük aileye[56] kazandırdı.[57] Siyahlar [*Noirs*] ile Beyazların birleşmesi insanlık tarihinin bir dönüm noktası olacaktır. Değişik renklerdeki erkeklerin aynı birincil meclislerdeki bu geç kalmış birleşmesi, aynı zamanda hem insani budalalığı ve ahlaksızlığı, hem de filozofun önyargılı kişiler üzerindeki parlak zaferini gözler önüne serecektir.

Bunları söylerken ben bir yanılgı içinde değilim, çünkü bir insanın ten renginin beyaz veya siyah olması kadar erkek veya dişi bir cinsiyetinin olması da, o kişinin egemenliğin dışında bırakılmasına yol açmaz. Dolayısıyla şu sonuca varıyorum ki, erkeklerin kadınlar üzerinde fiili olarak üstünlük taslamaları, egemenlik kadar adalete de yöneltilmiş olan bir saldırıdır. Her şey ya da hiçbir şey; işte eşitlik ve özgürlük yandaşlarının önerebilecekleri ve önermeleri gereken seçenekler bunlardır. Bu büyük davada ileri sürülecek yarım-önlemler gülünç olduğu kadar aldatıcıdır. Gerçekten de, buluşmaların rastlantısal olduğu doğa durumunda, erkek ile kadın birbirinden bağımsızdır.[58] Ormanda yaşadıklarını ve aralarında uzun bir mesafe bulunduğunu varsayalım. Bu iki kişinin her biri, yaşadıkları bölge bakımından bir bütündür. Doğa durumuna en yakın yönetim biçimi olan demokraside de, hem erkek hem de kadın bir bütündür, yani egemenin üyesidir. Toplum içinde bir araya gelen insanlar, kuşkusuz doğal bağımsızlıklarını yitirirler. Topluluğun her bireyine eşitlik ve özgürlük sağlayan yasalara itaat ederler. Her birey, ortak yasaların yapımına kişisel olarak katkıda bulunma ya da geniş topraklar üzerinde yayılmış olan bir toplumda, bu amaçla temsilciler seçme hakkına sahiptir. [...]Dahası her birey, temsilcilerinin kendisine sunduğu yasaları onaylama ya

---

[56] Ulusal aile, ulus.

[57] Bazen "zenciler" bazen de "siyahlar" sözcüklerini kullanan Guyomar, burada, Yasama Meclisi'nin özgür olan bütün "renkli insanlara" yurttaşlık hakkı tanıyan 4 Nisan 1792 tarihli yasasına göndermede bulunmaktadır. Ancak köleliğin sömürgeler de dahil olmak üzere Fransa'nın her yerinde ve hiçbir renk ayrımı gözetilmeksizin tümüyle kaldırılması, Konvansiyon'un 4 Şubat 1794 tarihli yasasıyla gerçekleşir. Bir sonraki alt bölümde kölelik konusu ele alınacak ve "renkli insanlar" kavramına açıklık getirilecektir.

[58] Guyomar, burada, Jean-Jacques Rousseau'nun Türkçeye *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* adı altında çevrilmiş olan kitabında resmettiği doğa durumu anlayışını izlemektedir.

da reddetme hakkına sahiptir. Öyleyse kadının, yapımına ne doğrudan ne dolaylı bir biçimde katkıda bulunmadığı yasalara itaat etme yükümlülüğü nereden çıkıyor? Yine kadın bakımından, her bireyin Tanrı'dan ya da istersenız doğadan almış olduğu doğal bağımsızlığı karşılığında elde ettiği siyasal hakların[59] ne anlamı var ki? Dolayısıyla ben, bir toplumdaki bireylerin yarısının, diğer yarıyı, arzusunu dile getirmek anlamındaki zaman aşımına uğramaz bir haktan yoksun bırakma hakkının olmadığını savunuyorum. Daha doğrusu, nasıl zencilerin rengi önyargısından kurtulmayı başardıysak, cinsiyet önyargısından da kendimizi azat etmeyi başarabilelim. Cinsiyet ayrımı kriteri ten rengi ayrımı kriterinden daha geçerli olmadığına göre, karşı çıktığım barbar uygulamalara ve antik baskılara göndermede bulunan kolay çözümlere başvurmaktan kaçınalım.

Her gün, "Fransa'da yaşayanların sayısı 25 milyondur" dendiğini duyuyorum; bu durumda bu sayıya kadınlar da dahil ediliyor. Ama sıra egemenin üye sayısını hesaplamaya geldiğinde, nüfusun yarısı fütursuzca dışarıda bırakılıyor. Lütfen söyleyin bana, hangi hakla, hangi yetkiyle? Eğer karşıma "güçlünün hakkı" çıkartılırsa, ben de derim ki, bu hak bir hukuk çalışmasının ürünü olmayan uydurulup dayatılmış bir haktır ve bunu savunan yasamacılar da bu "güzelim ilke" doğrultusunda, bir yanda zayıfları ezip öte yanda güçlülerin kendi aralarında didişmelerini engelleyerek çelişki içine düşmektedirler. Bana göre haklar ve ödevler, iyi düzenlenmiş bir toplumda, ortaktır ve karşılıklıdır. Ben kendi hesabıma, eşitlik ve özgürlük toprağını kirleten bu insanlığa karşı ihanet suçunu [*crime de lèse-humanité*] kendi kanımla yıkayıp ortadan kaldırmayı tercih ederim.

Ey samimi vatan sevgisi, ey derin adalet duygusu, ey insanlığın kutsal sesi! Büyüleyici tılsımı parçalayın, barbar ve feodal önyargının büyüsünü yerle bir edin. Evet, feodal diyorum. Şu meşhur *Salique* Yasası'nın kadınları eski

---

[59] Guyomar bu kez Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'nde ortaya koyduğu kuramını izleyerek, bir sözleşmeyle doğa durumundan toplum durumuna geçen insanların yitirdikleri doğal bağımsızlıklarının karşılığında yurttaş haklarına, siyasal haklara sahip oldukları savına göndermede bulunmaktadır.

Fransız tahtından dışladığını anımsayın[60]. Kuzeyli adamların eski Normandiya'ya yerleştirmiş oldukları katı töreleri anımsayın. Orada çocuklara bırakılan miras erkek kardeşler arasında paylaşılır ve kızlar bundan yoksun kalırdı. [...]Şimdi bana, Anayasa'nın feodalizmi yıkmış olduğu söylenecektir hiç kuşkusuz. Oysa feodalizm, Fransa'nın eski anayasal tahtına sadece erkek mirasçıların çıkabilmesi sayesinde en güçlü köklerini koruyabilmiştir. Başka halkların tahtlarında kadınların oturduğunu görmedik mi? Örneğin komşumuz olan İngilizlerde. Pekâlâ, bu kraliçeler krallara denk değiller miydi, yani tıpkı onlar gibi halkları ezip suyunu çıkarmadılar mı? İşte buradan vardığım sonuç şudur: Erkek ve kadın, eşit bir şekilde hükmetme ve nefret edilesi olma yeteneğine sahiptir. Ama aynı zamanda her biri, kötülük kadar erdeme de yatkındır. İyi bir eğitim sayesinde, tüm bireylerde aynı yetenekler gelişir.

Barbarca feodal olan eski yasalarımızı düzeltmek için neyi bekliyoruz? Daha ne kadar köle olarak kalacağız? Şimdiden halkın baltası, çeşitli feodal ağaçlara[61] darbe üzerine darbe indiriyor. Bu ağaçlar bazı yörelerde devrilmiştir bile. Özgürlük ağaçları ormanına dönüşen bu toprakları uzun zamandır karanlığa boğmuş olan bu çınar, felsefe tarafından pek yakında kökünden sökülüp atılacaktır. Ya bu özgürlük ve eşitlik, eşit bir biçimde erkek ile kadına aittir ya da ölümsüz Haklar Bildirisi ölümcül bir dışlamayı içeriyor demektir. Bu durumda ben de, erkeklerden oluşmuş ayrıcalıklı bir kastla, bir aristokrasiyle karşı karşıyayım demektir. Ama hayır; adaletin, aklın, insanlığın saf kaynağı olan eşitlik hakkındaki düşüncem nedeniyle böyle bir şeye ihtimal vermek istemiyorum.

Dolayısıyla, Haklar Bildirisi'nin erkek ve kadın için ortak olduğunu düşünüyorum. Birinin egemenlikte hak iddia edebildiği bir durumda, ötekinin neden edemeyeceğini anlamıyorum. Eski yasalar ve baskı, olsa olsa iktidarın

---

[60] *Salique* Yasası'nın, IV. ve VI. yüzyıllar arasında Salien Frankları için krallar tarafından oluşturulmuş yasalar bütünü olduğu kabul edilir. Ancak XIV. yüzyılda, kraliyet hukukçuları, kadınların Fransız tahtına çıkmalarını engelleyip meşrulaştırmak amacıyla bu bütünden tek bir yasayı çekip çıkartırlar ve bundan sonra *Salique* Yasası bu tek yasanın adı olarak kullanılır.

[61] Guyomar, "feodal ağaçlar" sözcüğünü, Fransa'nın dört bir yanında, kentlerin, kasabaların, köylerin meydanına dikilen ve Devrim'in simgelerinden biri haline gelen "özgürlük ağaçları"nın karşıtı olarak kullanmaktadır.

kötüye kullanıldığını kanıtlar. Güçlünün hakkı yasası tiranlığı ayakta tutar. Adaletin, aklın, insanlığın yasası ise, bizi, hiç zorlanmadan demokratik Cumhuriyet'in temelleri olan eşitliğe, özgürlüğe götürür.

[...]Önyargılı adamlar; eğer anayasamız doğanın değişmez temelleri üzerine oturtulmazsa, hedefimizi ıskalamış olacağımızı kabul edin. İnsan soyunun yarısını en utanç verici köleliğin içinden çekip çıkarmak ya da tam tersine sonsuza dek bu köleliğe mahkûm etmek zamanının gelip çattığını anlayın. Evet, insan soyu dedim. Çünkü Fransız halkının Cumhuriyet'le birlikte yeniden doğmuş olması, tüm dünyayı şaşkınlığa boğuyor. Herkes, despotların yardakçılarını yenilgiye uğratan bu çok sayıdaki cumhuriyetçinin başarılı çabaları karşısında hayranlık duyuyor. Despotlar, üç renkli bayrağın görüntüsü karşısında dehşete düşerek, her yerde geri çekiliyor. Komşu halklar, yani Savoielılar ve Belçikalılar, ordularımızın çabuk olduğu kadar şaşkınlık da uyandıran başarıları sayesinde özgür oldular bile. Bize duydukları minnet, bu halkları ya bizimle birleşmeye ya da anayasamızı benimseye itecektir.[62] Ardından, diğer halklar da tiranlarını kovacaklar ve krallık buyruklarını doğal yasalarla değiştireceklerdir. Ya biz, kadınları toplum sözleşmesine dahil mi edeceğiz, yoksa dışında mı bırakacağız? Bu konudaki kararlılığımız, herhangi bir zorlamada bulunmaksızın, diğer halkları, kardeşlerimizi ve müttefiklerimizi güçlü bir biçimde etkileyecektir. Fransızların kadınların kaderini belirlemeleri ve böylece her bakımdan bize eşlik edenlere haklarını teslim ederek tüm dünyaya bir adalet örneği sunmaları, çok iyi olacaktır. Hatta bunu sunmak zorundadırlar.

[...]Cumhuriyetçiler; nasıl komşularımızın zincirlerini kırıyorsak, kadınları da insanlığı yozlaştıran bir kölelikten kurtaralım.

Erkekler; kadınların feodal geleneklerimizin ve barbar yasalarımızın boyunduruğu altında ezilmeleri karşısında utanç duyalım.

Despotların, tiranların yeminli düşmanları; en güçlünün en güçsüz üzerindeki bu iğrenç hakimiyetini terk edelim.

---

[62] V. Bölümde görüleceği üzere, bu konuşmanın yapıldığı tarihte, Piemonte-Sardinya Krallığı'nın sınırları içinde bulunan Savoie bölgesi Fransa'ya bağlanmış, Belçika ise Fransa'ya bağlanması yönündeki kararlara rağmen askeri başarısızlıklar ve General Dumouriez'nin ihaneti sonucunda Fransa'nın elinden uçup gitmişti.

Eşitlik havarileri; kadınlara eşitimiz olarak davranalım ve siyasal kariyerde yan yana yürüyelim.

Özgürlük savunucuları; kadınların özgürlüğünü ilan edip onlara insan saygınlığını kazandıralım ve şaşkın Avrupa'nın gözü önünde birincil meclislerin kapılarını kadınlara açalım.

Cumhuriyet kurucuları; evrenin halklarına, *helot*'ların bulunmadığı saf demokrasi modelini sunalım.

Guyomar'ın bu önerilerine Konvansiyon'da kimse kulak asmamıştı. Bu tarihte Jironden-Jakoben çatışmasının son aşamasına gelindiği için hiç kimsenin kadın sorunuyla ilgilenmediği düşünülebilir. Fakat gerçek hiç de göründüğü gibi değildi. Aslında Konvansiyon'da yer alan farklı siyasal gruplardan hiçbiri kadınlara eşit haklar tanımak niyetinde değildi. Üstelik devrimci iktidar, Jirondenlerin düşüşü sonrasında bir yandan ağzından eşitlik ve özgürlük sözcüklerini hiç düşürmeden daha radikal bir yola saptı, ama öte yandan kamusal alanda yer alan kadınlara karşı çok daha katı bir tutum takındı. Açıkçası bu dönemde kadınlara yönelik olumsuz önyargılar iyice su yüzüne çıktı.

Örgülerini ellerinden eksik etmedikleri için "örgücüler" (*tricoteuses*) olarak adlandırılan kadınların Konvansiyon oturumlarını ya da giyotin infazlarını izlemelerine, bağıra çağıra tepkilerini dile getirmelerine ses çıkarılmıyordu. Ne de olsa bu kadınlar kamusal alanda ciddi bir yer işgal etmeye kalkışmıyorlar ve devrimci sloganların dışına pek çıkmıyorlardı. Fakat kamusal alanda boy gösteren, doğrudan doğruya siyasetle ilgilenen kadınlar hiç de hoş karşılanmıyordu, hele muhalif bir çizgide yer alıyorlarsa. Devrimci aktörlerin gözünde siyaset yapan bir kadın, doğasını inkar etmekte, erkeklere özenip erkeksileşmekte, dolayısıyla doğaya karşı suç işlemekteydi. Jakobenler Kulübü üyesi Fabre d'Églantine, Marat'yı bir suikast sonucunda öldüren Charlotte Corday'in idamından sonra, onun hakkında halk arasında yayılan "güzel genç kız-yok edici melek" imajını yok etmek ve kadınları siyasete karışmaktan vazgeçirmek için, Paris Komünü[63] adına kaleme aldığı yazısında şu satırlara yer veriyordu: "Çok güzel olduğu söylenen bu kadın hiç de güzel değildi. Tıpkı filozof olan ve ağzı laf yapan bütün kadınlar gibi o da, hoş olmaktan çok tombul, pis ve zariflikten uzak erkeksi bir kadındı. [...]Güzel olan ve güzel

[63] Paris Belediyesi.

olmak isteyen her kadın, yaşama önem verir ve ölümden korkar." Demek ki Fabre d'Églantine'e göre, Charlotte Corday'in ölümü hiçe sayarak Marat'ya bir suikast düzenlemesi ve giyotine korkusuzca gitmesi, kadınlığını yadsımasının açık bir kanıtıydı.

Feminist görüşleriyle sivrilen Olympe de Gouges, Fabre d'Églantine gibi devrimci erkeklerin görmek istemediği türden bir kadındı. Siyasal görüşlerini sözünü esirgemeden ortaya koyuyordu. Konvansiyon döneminde Jirondenlere yaklaşmış olan Olympe de Gouges, çeşitli yazılarında Robespierre'i tam anlamıyla topa tutuyordu. Kendisinden nefret ettiğini ve tiksindiğini yazdığı Robespierre'e, "senin ölümün kafaları sakinleştirecek, saf bir yaşamın kurban edilmesi ise Tanrı'yı yatıştıracak" diyerek birlikte Seine Nehri'ne atlayıp intihar etmeyi öneriyordu. Jirondenlerin düşüşünden sonra da "kana susamış kaplanlara kurbanlar gerekiyorsa gelip beni alsınlar, ben kendimi ilk kurban olarak sunuyorum" diyecek kadar yürekli yazılarına devam etti. Son yazısında, halkın cumhuriyet, monarşi ve federal yönetim arasında tercih yapacağı bir plebisit önerisinde bulundu. Bunun üzerine karşı-devrimcilikle suçlanıp tutuklandı ve 3 Kasım 1793'te idam edildi. Paris Komünü temsilci-vekili[64] Chaumette, Olympe de Gouges'un, karşı-devrimci olmaktan çok doğasıyla bağdaşmayan işlere girişip kadınlığını yadsıdığı için idam cezasını hak ettiğini ileri sürmekteydi: "Coşkun bir imgelem [*imagination*] gücüyle doğmuş olan Olympe de Gouges, çılgınlığını doğal bir dürtü olarak algılamıştır. Saçmalamakla işe başlamış ve sonunda Fransa'yı bölmek isteyen hainlerin tasarılarını benimsemeye kadar vardırmıştır işi. Bir devlet adamı olmak istemiştir; öyle görünüyor ki yasa, bu entrikacı kadını, cinsiyetine uygun düşen erdemleri unuttuğu için cezalandırmıştır."

Chaumette, aynı mantığı ya da daha doğrusu aynı önyargıyı Madam Roland'ın idama mahkûm olmasını meşrulaştırmak için de kullandı. Chaumette'e göre Jirondenlerle birlikte tutuklanmış olan Madam Roland'ın giyotine gitmesinin asıl nedeni, Olympe de Gouges gibi kadınlığını inkar edip doğaya

[64] Devrim'le birlikte belediyeler yani komünler (ayrıca vilayet ve ilçe idareleri) için tesis edilen temsilci-vekil (*procureur-syndic*), belediye meclisinin sıradan güvenlik olaylarını yargıladığı oturumlarda savcı işlevini gören, ama asıl sorumlulukları her konuda komünün yararını gözetmek, yasaların uygulanmasını sağlamak, böylece hükümet ile komün yönetimi arasında bağlantı kurmak olan ve halkın oylarıyla seçilen bir yerel görevliydi.

karşı çıkması ya da amiyane bir tabirle elinin hamuruyla erkek işine karışmasıydı. Kendi deyişiyle, "Büyük projelere kafa yoran, küçük anların filozofu ve bir dönemin kraliçesi olan, çevresi yemekler verdiği 'kalemşörlerle' çevrili olup onlara itibar, mevki ve para dağıtan Kadın Roland, her bakımdan bir canavardı. Halkı ve halkın seçtiği yargıçları aşağılayan tutumu, suçlamalara verdiği yanıtlarındaki kibirli inadı, alaycı neşesi ve Devrim için değil de Adalet Sarayı'nda gösterdiği bu kararlılığı, hiçbir acı anının kendisini etkilemediğini kanıtlamaktaydı. Oysa o bir anneydi; fakat doğanın üstüne çıkmak uğruna doğasını feda etti. Bilgili olmak arzusu, onu cinsiyetinin erdemlerini unutmaya yöneltti ve her zaman tehlikeli olan bu unutkanlık, sonuçta darağacında ölmesine neden oldu."

Sözü edilen bu kadınlar, muhalif kanatta yer alıyorlardı. Ama devrimci kadınlar da aynı olumsuz önyargılardan nasiplerini aldılar. İkinci cildin III. bölümünde ele alınacak olan Cumhuriyetçi Devrimci Yurttaş Kadınlar Derneği, 30 Ekim 1793'te siyasal gerekçelerin dışında yine doğaya göndermede bulunularak kapatıldı ve kadınların dernek ya da kulüp kuramayacaklarına hükmedildi. Ardından kadınların tümüyle kamusal alanın dışına itilmesi amacıyla çeşitli kararlar alınmaya devam edildi. Örneğin Nisan 1794'te, kadınların her türlü dernek ve *section* meclisi oturumlarına katılmalarını engelleyen bir yasa çıkarıldı. *Thermidor* döneminde ise daha da ileriye gidildi ve Nisan-Mayıs 1795'teki başarısız halk ayaklanmalarının ardından kadınların Konvansiyon oturumlarını izlemeleri, her türlü siyasal toplantıda yer almaları, hatta sokakta beş kişiden fazla olarak bir araya gelmeleri yasaklandı.

Sonuçta Fransız Devrimi'nin büyük eseri olarak takdim edilen "insan ve yurttaş hakları", Devrim boyunca kadınlar için geçerli olmadı. Hatta kadınların herhangi bir şekilde kamusal alanda boy gösterip siyasete bulaşmaları bile, genellikle devrimci erkeklerin sert tepkisiyle karşılaştı. Örneğin ikinci cildin III. bölümünde belirtildiği üzere, devrimci kadınların Devrim'e ivme kazandırma amacı güden derneği bile iktidardaki devrimci erkeklerin hışmından kurtulamadı. Devrim sonrasındaki on yıllar boyunca da bu durum aynen sürüp gitti ve Fransız kadınları "eksik yurttaşlıktan" "tam yurttaşlığa" geçmek için 150 yıl daha beklemek zorunda kaldılar.

D-İNSAN SAYILMAYAN SİYAHLAR

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 1. maddesi "İnsanlar, hakları açısından özgür ve eşit olarak doğarlar ve öyle yaşarlar" şeklinde düzenlenmiş olmasına karşın, Ulusal Kurucu Meclis, siyasal haklar bakımından eşitlik ilkesinin yoksul erkekler ve tüm kadınlar için geçerli olmadığına karar vermiş olmasının ötesinde, sömürgeler nüfusunun büyük çoğunluğunu, yani siyahları özgürlüğün, dolayısıyla insanlığın dışında bırakmıştır. Daha açıkçası Devrim, ilk yıllarında, sömürgelerde uygulanmakta olan kölelik sistemini olduğu gibi sürdürmüştür. *Ancien Régime*, Fransa toprakları üzerinde kölelik sisteminin bulunmadığını ilke olarak benimsemişti. Bu anlayış, Devrim döneminde ilk önce Haklar Bildirisi'yle ve ardından Kurucu Meclis'in dağılmasından hemen önce, 28 Eylül 1791'de bir yasayla teyit edilmişti: "Her kişi, Fransa'ya ayak bastığı anda özgürdür. Her insan, Fransa'da, hangi renkten olursa olsun, eğer Anayasa tarafından belirtilen niteliklere sahipse, tüm yurttaşlık haklarından yararlanır." Ancak bu yasa, Fransa'ya ilişkindi, yani Fransa'nın sahip olduğu sömürge topraklarını kapsamıyordu.

Demek ki "Aydınlanma'nın çocukları" olarak nitelendirilen 1789 devrimcilerinin büyük çoğunluğu, kölelik konusunda Aydınlanma filozoflarını izlememişlerdi. Çünkü filozoflara göre özgürlüğün ilk anlamı, insanın bir başkasının mülkiyetinde bulunmaması, yani köle olmamasıydı. Örneğin *Ansiklopedi* yazarlarından biri olan De Jacourt, köleliğin doğal hukuka ve hatta Hıristiyanlık ilkelerine aykırı olduğunu belirtip "insanların özgürlükleri, ticari bir meta değildir, satın alınamaz ve satılamaz" diyerek kölelik kurumunu mahkûm etmişti. Diderot *Supplément au voyage de Bougainville* (Bougainville'in Seyahatine Ek) ve Voltaire *Candide* adlı kitaplarında, doğanın yadsınması anlamına gelen köleciliğin temelinde paraya tapan "uygar devletlerin" sömürgeci politikalarının bulunduğunu vurgulamışlardı. Aynı düşünceyi paylaşan Condorcet ise, "eğer şekeri korkunç barbarlık pahasına yiyebiliyorsak, kardeşlerimizin kanıyla kirlenmiş bu yiyecekten vazgeçmeyi öğrenmeliyiz" diye yazarak, köleciliği besleyen şeker ticaretinin ve tüketiminin boykot edilmesi çağrısında bulunmuştu. Filozoflar, kölelik karşıtı düşünceleriyle Kurucu Meclis'i etkileyememişlerdi, ama onun kölecilik yandaşı tutumunun ardında yatan ekonomik sebepleri öngörmüşlerdi.

Devrim patlak verdiğinde, Fransa'nın Antiller'de çoğu ada olan Saint-Domingue,[65] Guadeloupe, Martinique, Tobago, Guyana gibi sömürgeleri bulunmaktaydı. Tüm sömürgelerdeki köle sayısı 700.000'den fazlaydı. En büyük sömürge olan Saint-Domingue'de 500.000 civarında köle vardı; ayrıca aşağı yukarı 30.000 beyaz ile (bir kısmı toprak ve köle sahibi olan) 27.000 melez (*mulâtre*) ve azat edilmiş eski köle ya da o günkü adlandırmayla "özgür renkli insan"[66] bulunuyordu. Sömürgeler, köle emeğini kullanarak şeker, pamuk, kakao, kahve, çivit ve rom üretiyor ve üretilen bu ürünlerin ticaretini "tekel" olarak adlandırılan bir düzenleme nedeniyle sadece Fransa'yla gerçekleştiriyorlardı. 1789'a gelindiğinde, Fransa, hem ithalat hem ihracat olmak üzere dış ticaretinin %40'ını sömürgeleriyle yapmaktaydı. Ayrıca sömürgelerden ithal edilen ürünlerin önemli bir kısmı Avrupa ülkelerine ihraç edilmekteydi; öyle ki bunların tüm ihracattaki payı %33'u buluyordu. Kısacası sömürgelerdeki üretim, dolayısıyla bu topraklarda üretimi sağlayan köle işgücü, Fransa'nın ekonomisi için büyük bir öneme sahipti. Dahası Fransız burjuvazisinin %20'lik kısmından fazlası, kölelikle bağlantılı çeşitli ticari faaliyetlerin içinde yer alıyordu.

Devrim'le birlikte, sömürgelerin ve tabii buralarda yaşayan insanların (yani *kolon*'ların,[67] *kreol*'ların,[68] özgür renkli insanların ve kölelerin) durumu ve geleceği tartışılmaya başlandı. Kölelik sistemini sürdürmeyi amaçlayan *kolon*'lar, genelde Fransa'da yaşayan büyük plantasyon sahiplerinin girişimiyle

---

[65] O dönemde Fransa'nın Antiller'deki en büyük sömürgesi olan Saint-Domingue, Kristof Kolomb'un (Cristobal Colombus) Hispaniola adını verdiği adada bulunuyordu. Ada, Fransızlar ile İspanyollar arasında bölünmüştü. Günümüzde, Fransız bölgesi olan Saint-Domingue'de Haiti Cumhuriyeti, İspanyol bölgesinde ise Dominik Cumhuriyeti yer almaktadır.

[66] O dönemde gerek sömürgelerde gerek Fransa'da herkes, beyaz renkte olmayan insanları "renkli insan" (*homme de couleur*) ve bunlar arasında köle konumunda bulunmayanları da "özgür renkli insan" (*homme libre de couleur* ya da sadece *libre de couleur*) olarak adlandırıyordu. Ulusal Meclisler'deki tartışmalarda, alınan kararlarda ve çıkarılan yasalarda da bu kavramlara yer verilmekteydi. Ben de, dönemin zihniyetini daha iyi yansıtabilmek için bu kavramları -her ne kadar ırkçı bir tınıya sahip olsalar da- kullanmayı yeğledim. Ayrıca dönemin aktörlerinin konuşmalarında ya da yazılarında kullandıkları zenci (*nègre*) sözcüğünü de olduğu gibi bıraktım.

[67] *Kolon*'lar: Sömürgelere yerleşmiş olan çoğu plantasyon sahibi köleci beyazlar.

[68] *Kreol*'lar: Sömürgelerde doğmuş olup oralarda yaşayan beyazlar.

temsilcilerini *États Généraux*'ya sokmayı başardılar. Ardından Ağustos ayında Massiac Kulübü'nü[69] kurup güçlü bir baskı grubu oluşturdular ve bu sayede sömürgelerin durumuyla ilgili rapor hazırlaması için 2 Mart 1790'da kurulan Meclis'in Sömürgeler Komitesi'nde gerek sömürge temsilcilerinin gerek kendilerine yakın Barnave, Lameth kardeşler gibi devrimci liderlerin yer almasını sağladılar. Massiac Kulübü'nün temel hedefi, Haklar Bildirisi'nin sömürgelerde uygulanmasını engellemekti. Hatta kulüp üyeleri, bu amaçla, yani kölelik sistemini devam ettirmek için paradoksal bir biçimde Bildiri'de dile getirilen mülkiyet hakkına göndermede bulunuyorlar, köleliğin kaldırılmasının doğal bir hak olan mülkiyet hakkının çiğnenmesi anlamına geleceğini ileri sürüyorlardı. Dahası köle ticaretinin yasaklanmasına ticaret özgürlüğü adına karşı çıkıyorlar ve köleci üretim tarzının sömürgelerde kaldırılması durumunda ülke ekonomisinin ciddi bir biçimde sekteye uğrayacağını ve Fransızların şeker, kahve gibi maddelerden yoksun kalacağını belirtip kamuoyunun desteğini kazanmaya çalışıyorlardı. İşte bu nedenle, Barnave ve Alexandre Lameth'in etkili olduğu Jakobenler Kulübü'nde, bir armatör olan Kurucu Meclis üyesi Mosneron de L'Aunay, 26 Şubat 1790'da yaptığı konuşmasında, *kolon*'ların yüreğini ferahlatmak ve ülkeyi kıtlığa mahkûm etmemek için "Meclis'in, köle ticaretinin tıpkı geçmişteki gibi sürdürülmesi yönünde bir karar almasının ne denli gerekli olduğunu" iddia etmekteydi.

Bu kulübün karşısındaki baskı grubu ise, 19 Şubat 1788'de kurulmuş olan ve üyeleri arasında Clavière, Brissot, Condorcet, Mirabeau, Pétion gibi isimlerin bulunduğu Siyahların Dostları Derneği'ydi. Bu dernek, her ne kadar ilke olarak kölelik sistemine karşı bir duruş sergiliyorsa da, köleliğe hemen son verilmesini değil, ama bunu hazırlamak için ilk önce köle ticaretinin yok edilmesini talep ediyordu. Ayrıca Paris'te kurulmuş olan Renkli Yurttaşlar Derneği'yle işbirliği içine girerek, sömürgelerin özgürleştirilmesinin ilk aşaması olarak özgür renkli insanların beyazlarla eşit haklara sahip olmalarını savunuyordu. Örneğin Brissot, *Le Patriote Français* (Fransız Vatansever) adlı gazetesinin 12 Ekim 1789 sayısında, "Ulusal Meclis'e özgür siyahların katılmasını kabul etmek, sömürgelerimizdeki köleliğin kaldırılmasına giden yolu açacaktır" diye yazmaktaydı. Bu bakımdan dernek, özgür renkli insanları köle sahipleri

[69] Mordant de Massiac Markisi'nin inisiyatifiyle kurulmuş olduğu için Massiac Kulübü olarak bilinen bu kulübün asıl ismi, Fransız *Kolon*'larının Haberleşme Derneği'ydi.

olarak değil, beyazlar tarafından ezilmiş kişiler olarak tanımlıyordu. Oysa Saint-Domingue'deki özgür renkli insanlar, buradaki kölelerin kabaca %20'sine sahiptiler.

Üyelerinin onda birinin Saint-Domingue'de yatırımları ya da hisseleri bulunan Kurucu Meclis, 1790 yılında *kolon*'ları büyük ölçüde memnun eden çeşitli kararlara imza attı. İlk önce 8 Mart'ta, Barnave'ın Sömürgeler Komitesi adına sunduğu raporu benimsedi. Barnave, raporunda, sömürgelerdeki sistemin değiştirilmesi durumunda sömürge ticaretinin yıkıma uğrayıp ülke ekonomisinin krize gireceğini, bunun sonucunda da ülkenin yeniden despotizmin kucağına düşeceğini ileri sürmekteydi. Önlerine getirilen bu kapkara tablo karşısında temsilcilerin büyük çoğunluğu, her sömürgede, iç işlerinde (yani toplumsal ilişkilerin ve mülkiyet-kölelik konusunun düzenlenmesinde) yetkili bir meclisin kurulmasını ve Ulusal Kurucu Meclis'in sömürgelere ilişkin yapacağı yasalarda bu meclislerin önerisini dikkate almasını öngören bir yasayı kabul etti. Ayrıca yine bu yasayla "*kolon*'lar ve onların sahip olduğu mülkiyetler ulusun özel gözetimi altına" yerleştirildi. Ardından Kurucu Meclis, 12 Ekim'de, sömürge meclislerinin açık ve resmî bir talebi olmadığı takdirde, sömürgelerdeki kişilerin durumu (yani kölelik kurumu) hakkında hiçbir anayasa maddesi yapmayacağını kesin karara bağladı.[70] Bunun anlamı, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin sömürgelerde geçerli olmadığıydı. Demek ki *Ancien Régime*'i ortadan kaldırmayı amaçlayan Kurucu Meclis, *Ancien Régime*'in sömürgeler için saptamış olduğu kuralları aynen devam ettirmekteydi.

Kurucu Meclis'in aldığı bu kararlarda, özgür renkli insanların hukuki statüsünün ne olacağı açıkça belirtilmemişti. Beyazların elinde bulunan sömürge meclisleri, özgür renkli insanlara yurttaşlık haklarını tanımamayı sürdürdü. *Kolon*'lara göre, kölelik sistemini korumanın temel koşulu, "renk önyargısı", yani renk-ırk ayrımcılığı temeli üzerine yapılandırılmış hiyerarşik toplumsal yapıyı devam ettirmekti. Çünkü bu düzeni salt kaba güçle sürdüremeyeceklerinin farkındaydılar. Siyahların, hatta melezlerin doğaları gereği aşağılık bir ırk olduklarını onların zihinlerine bir önyargı olarak kazımak ve bağımlı, kulköle konumlarını La Boétie'nin deyişiyle "gönüllü" bir şekilde benimsemele-

[70] Bunun sonucunda da 1791 Anayasası'nın VII. başlık, 8. maddesi şöyle düzenlenecekti: "Asya'da, Afrika'da ve Amerika'da bulunan Fransız sömürgeleri ve toprakları, her ne kadar Fransız İmparatorluğu'na dahilseler de, işbu Anayasa'nın içinde yer almazlar."

rini sağlamak gerekiyordu. Ama özgür renkli insanlar, Devrim'in getirdiği ilkelere dört elle sarıldılar ve sırf renkleri nedeniyle kendileri için biçilen "ikinci sınıf insan" statüsünü kabul etmeyeceklerini açıkça dile getirdiler. Gerek başta Saint-Domingue olmak üzere sömürgelerde gerek Paris'te örgütlenerek taleplerini kabul ettirebilmek için çeşitli girişimlerde bulundular.

Paris'teki Renkli Yurttaşlar Derneği'nin aktif bir üyesi olan ve beyaz bir babadan ve melez bir anneden doğan köle sahibi Vincent Ogé, 1790 Haziranında, özgür ve zengin renkli insanlara siyasal hakların tanınması olarak yorumladığı 8 Mart Yasası'nın bu şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla Saint-Domingue'e doğru yola çıktı. Massiac Kulübü'nün engellemeleri nedeniyle Londra'dan gemiye binmek zorunda kalan Ogé, 21 Ekim'de adaya ayak bastı. Ancak sömürgedeki *kolon*'ların özgür renkli insanlara yurttaşlık hakkı tanımama konusunda çok kararlı olduklarını gördü ve her girişimi tam bir fiyaskoyla sonuçlandı. Bu nedenle Kasım 1790'da, Vincent Ogé'nin önderliğinde toplanmış olan 300 özgür renkli insanın silahlı isyanı patlak verdi. Bu isyan, her ne kadar kanlı bir şekilde bastırıldıysa da, hem artık hiçbir şeyin eskisi gibi sürüp gidemeyeceğini gösterdi, hem de özgürlük mücadelesine girişecek köleler için bir örnek teşkil etti. Adanın İspanyol bölgesine kaçan ama İspanyollar tarafından Fransız yetkililere teslim edilen Vincent Ogé ile onun yanında yer alan 23 isyancının Şubat-Mart 1791'de işkenceyle idam edilmeleri, Paris'te iki ay sonra duyulunca büyük gürültü koparttı ve Ogé, insan hakları savunucuları tarafından "özgürlük şehidi" ilan edildi.

Saint-Domingue'deki gerek bu isyanın yaşanması gerekse otonomi hatta bağımsızlık yanlısı *kolon*'ların elindeki sömürge meclisinin Fransa'ya başkaldırmasının ardından lağvedilmesi nedeniyle, sömürgeler konusunun yeniden masaya yatırılması ihtiyacı doğdu. Kurucu Meclis, 11-15 Mayıs 1791 günlerinde, ateşli tartışmaların ardından hem özgür siyahların hem de kölelerin durumuna ilişkin çeşitli kararlar aldı. Meclis'teki sömürgeci ve köleci *loby*'nin ağır bastığı bu tartışmalar sırasında, sağ grubun sözcülerinden Malouet, "Haklar Bildirisi'ni hiçbir istisna öngörmeden sömürgelere uygulamak mümkün değildir" deyip sömürgelerin varlıklarının kölelik sisteminin sürdürülmesine bağlı olduğunu savundu. Barnave, açıkça olmasa da bir tür "gizli savaş" içine girilmiş bulunan köleci İngiltere'yle rekabette geri düşme, hatta sömürgeleri kaybetme riskini göze almamak için sistemin olduğu gibi sürdürülmesi gerektiğinde ısrar etti. Ardından "ya servetinizden, ticaretinizden

vazgeçersiniz ya da İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin sömürgelerde uygulanamaz olduğunu açıkça belirtirsiniz" diyen plantasyon sahibi Moreau de Saint-Méry, Sömürgeler Komitesi adına köleliği benimseyen bir yasa önerisi getirdi. Robespierre, "herhangi bir yasada köle sözcüğüne yer verdiğiniz anda, hem şerefsizliğinizi hem de anayasanızın yıkımını dile getirmiş olursunuz" diyerek bu öneriye itirazda bulundu. Grégoire, tepkisini "bu öneri, İnsan Hakları Bildirisi'ni yok etmeyi amaçlıyor" diyerek dile getirdi. Meclis'teki büyük çoğunluk, sol grup temsilcilerinin bu itirazlarına aldırış etmeksizin, "köle" sözcüğünü "özgür olmayan insanlar" ifadesiyle değiştirip öneriyi kabul etti. Bu yasaya göre, Kurucu Meclis'in özgür olmayan insanların statüsü hakkında yapacağı her yasa, sömürge meclislerinin resmî talebi doğrultusunda gerçekleştirilecekti. Bir başka deyişle, kuzu kurda emanet ediliyordu.

Meclis, kölelik sistemine ilişkin bu yasadan sonra özgür renkli insanların statüsünü belirlerken, Barnave ya da Moreau de Saint-Méry gibilerin savunduğu "renk önyargısı" savını benimsemeyip daha ılımlı bir tavır takındı ve 15 Mayıs'ta özgür anne ve babadan doğmuş renkli insanlara yurttaşlık hakkı verdi. Ancak azat edilmiş siyahlar bu haktan yararlanamayacaktı. Meclis'in bu yönde bir yasa yapmasında, yurttaşlığa kabul edilen renkli insanların beyazlarla işbirliğine girerek efendilerin köleler üzerindeki gücünü arttıracağı, böylece kölelerin daha kolaylıkla zapturapt altında tutulacağı şeklindeki gerekçe epey etkili oldu. Bu görüşü savunanlardan biri de Robespierre'di.

ROBESPİERRE (12 Mayıs 1791)[71]

Renkli insanlar[72] yurttaştır. Üç günlük ücret tutarında vergi veren herkesin aktif yurttaş olduğunu kabul ettiniz. Ten renginin bir önemi olmadığı için de, üç günlük ücret tutarında vergi ödeyen bütün renkli insanlar, yasaya göre aktif yurttaşlardır. Bir partinin tehditleri karşısında etkilenip karar vermenin ve böylece insan haklarını ve adalet ilkelerini çiğnemenin siyaseten doğru bir davranış olup olmadığını soruyorum size.

Mülk sahibi renkli insanlara siyasal haklar vererek, efendilerin gücüne güç katmış olmayacak mısınız? Bu insanlar kölelere boyun eğdirmede aynı

---

[71] Thibau, s.253-254.

[72] Robespierre, aslında özgür renkli insanları kastetmektedir.

çıkara sahip olduklarında ve bu çıkar başka bir çıkar tarafından engellenmediğinde, kölelerin bağımlılığı çok daha sağlam bir temele oturtulmuş olmayacak mı? Oysa bu insanları haklarından yoksun bırakırsanız, onları köleler sınıfına yaklaştırırsınız. Kölelerin korkulan bir ayaklanması patlak verdiğinde de, renkli insanların bu ayaklanmayı bastırmak için hiçbir çıkarı olmayacağı çok açıktır; çünkü davaları kölelerin davasıyla hemen hemen ortak olacaktır.

Çıkarılan bu yasalar kısa süre içinde hükümsüz kaldı. Temmuz ayında Saint-Domingue'de yeni bir meclis için yapılan seçimlerde, *kolon*'lar özgür renkli insanların seçime katılmalarını engellediler. Ardından da 22-23 Ağustos gecesi köle isyanı patlak verdi. İsyanın henüz Paris'te duyulmadığı bir tarihte, 24 Eylül'de, Barnave, "renk önyargısı" savını yeniden ısıtıp gündeme getirdi. Ona göre özgür renkli insanlara hakların tanınmasıyla sistemin altı oyulacak, bu durum da köle ayaklanmasına ve sömürgelerin yitirilmesine yol açacaktı.[73] Barnave'ın görüşünü destekleyen La Rochefoucauld da, köleci sistemin gerekliliğini bir kez daha ekonomik gerekçelerle doğrulayıp bu sistemin terk edilmesi durumunda Fransa'yı kapkara bir tablonun beklediğini ileri sürdü: "Bu durum, ticaretimizin iflasına, sanayimizin bütüncül bir yıkımına, iş dünyamızın duraklamasına ve sömürgelerde üretilen besin maddeleriyle yaşamlarını sürdürebilen halkımızın sefaletine yol açacaktır." Böylece Barnave'ın ve La Rochefoucauld'nun Kurucu Meclis'in yüreğine korku salıp bu korkuyu *kolon*'ların amaçları doğrultusunda yönlendirmeleriyle, kölelerden başka özgür renkli insanların statüsünün de sömürge meclisleri tarafından belirleneceğine ilişkin yeni bir yasa yapıldı. Fakat bu yasanın hiçbir anlamı yoktu. Çünkü korkulan köle isyanı bir ay önce patlak vermişti zaten; isyan adanın dört bir

[73] Örneğin Barnave konuşmasında şu cümleye yer veriyordu: "Eğer köleliği yıkmak istemiyorsanız, köle ırkını özgür insanlara karşı zorunlu bir bağımlılık içinde tutan önyargıları yıkmamayı da kabul etmeniz gerekir." *Kolon*'ların Ağustos sonunda Meclis'te okunan bir mektubunda da, "renk önyargısının" önemine vurgu yapılıp "kölelerin beyazların eşiti olabilecekleri umuduna hiçbir zaman sahip olmamaları gerekir" deniyordu. Bu ırkçı tonlarla bezenmiş köleci söylemlerin bir başka örneğini Saint-Domingue Meclisi üyesi Beauvois Baronu dile getirmişti. Ona göre insanlar beyaz ve kırmızı olmak üzere iki ırktan oluşuyordu; dolayısıyla siyahlar ve siyahi melezler insan değillerdi, tıpkı "orangutanlar gibi" doğal hakları yoktu.

yanına yayılıyor, şiddetli çatışmalar yaşanıyor, plantasyonlar yakılıyor, malikaneler yağmalanıyor, efendiler öldürülüyordu.

Kurucu Meclis'in dağılmasından sonra toplanan Yasama Meclisi, olayları yatıştırmak ve sömürgeyi elinde tutabilmek için Mayıs 1791'de benimsenmiş olan stratejiye bel bağlayıp özgür olan bütün renkli insanlara yurttaşlık hakkı tanıyan yasayı 4 Nisan 1792'de ilan etti. Haziran ayında Brissot'nun önerisiyle, bu yasanın adada uygulanması ve düzenin sağlanması amacıyla oluşturulan komisyonun üç üyesi (yani sivil komiserler), Sonthonax, Polverel ve Ailhaud[74] büyük yetkilerle donatılıp 6.000 kişilik bir askeri güçle birlikte Saint-Domingue'e yollandı.

Eylül 1792'de adaya ulaşan sivil komiserler, hem *kolon*'ların silahlı muhalefetine hem de kölelerin isyanına karşı adada barışı sağlamak gibi üstesinden gelinmesi çok zor bir görevi üstlenmişlerdi. Üstelik Fransa'nın Şubat-Mart 1793'te İngiltere ile İspanya'ya savaş ilan etmesinden sonra İngiliz ve İspanyol saldırılarına da göğüs germek durumunda kaldılar. Cumhuriyet'e açıkça başkaldırmış, hatta gerek İspanyol hakimiyeti altındaki topraklara sığınmış, gerek adaya çıkarma yapan İngilizlerle işbirliği içine girmiş olan *kolon*'lardan umutlarını kesen Sonthonax ile Polverel, sömürgeyi ellerinde tutabilmek için sadece özgür renkli insanların değil kölelerin de desteğini kazanmak zorunda olunduğunu kavradılar.

Bu nedenle, oluşturdukları "özgürlük tugaylarına" kölelerin de katılımını sağlamak amacıyla onlara özgürlük vadeden 20 Haziran 1793 tarihli bildiriye imza attılar: "Fransız Cumhuriyeti'nin ve delegelerinin arzusu, Cumhuriyet için hem İspanyollara hem de diğer iç ve dış düşmanlara karşı sivil komiserlerin buyruğu altında savaşacak olan asker zencilerin hepsine özgürlüklerini vermektir. Cumhuriyet'in komiserleri tarafından özgür oldukları ilan edilecek tüm köleler, özgür olan bütün beyaz ya da başka renklerdeki insanların eşiti olacaklardır. Fransız yurttaşlarına ait olan tüm haklardan yararlanacaklardır." Üstelik Sonthonax ile Polverel, orduya katılan kölelerin sadakatini sağlamak için, 11 Temmuz 1793'te, Fransız yasalarına göre evlendikleri takdirde karılarının ve çocuklarının da yurttaşlığa kabul edileceklerine dair söz verdiler. Bu sayede de köleci *kolon*'ların davasını üstlenmiş olan Saint-Domingue yöneticisi Galbaud'nun askeri güçlerini bozguna uğrattılar. Galbaud ile birlikte on bin

[74] Jean-Antoine Ailhaud, Saint-Domingue'de iki ay bile kalmadan Fransa'ya geri dönmüştür.

civarında *kolon* adayı terk etti. Saint-Domingue'de köleliğin kaldırılması için ortam hazırdı artık.

Bu arada, Saint-Domingue'deki olaylardan ancak iki ay sonra haberdar olan Konvansiyon'un sömürgelere ilişkin ikircikli tutumu sürüp gitmekteydi. Brissot, 26 Ocak 1793 tarihli gazetesinde, "köleliğin hemen kaldırılması bir felaket olur; ama aşamalı bir şekilde kaldırılması, hem yararlı hem de zorunludur" diye yazmaktaydı. Sivil komiserlerin çabasını desteklemeyen Konvansiyon'un adaya yönetici olarak atadığı Galbaud, köle isyanını şiddet kullanarak bastırma görevini üstlenmişti ve *kolon*'ların amaçları doğrultusunda davranıyordu. 4 Haziran 1793'te, *sans-culotte*'lardan ve Renkli Yurttaşlar Derneği üyelerinden oluşan bir delegasyon, Konvansiyon'a gelip köleliğin kaldırılmasını talep edince, ciddi bir muhalefetle karşılaştı. Muhaliflere göre bu talep, Fransız sömürgelerini ve ticaretini yok etmeyi amaçlayan İngiltere'nin oyununa gelmekten başka bir şey değildi. Bu yönde alınacak bir karar, sömürgelerde iç savaşın patlak vermesine neden olurdu. Ayrıca köle isyanı, ikinci bir Vendée olarak değerlendirilmekteydi, yani köleler kralcılıkla, karşı-devrimcilikle bir tutuluyordu. Dahası, köleliğin kaldırılmasının isyan etmiş kölelere bir ödül verilmesi anlamına geleceği iddia edilmekteydi. Sonuçta sorunun, sürüncemede bırakılması amacıyla Sömürgeler Komitesi'ne havale edilmesine karar verildi.

Paris'te kölelik konusundaki tartışmalar sürerken, Saint-Domingue'de köleler, silah gücüyle kölecileri alt edip adadan kaçırmışlar ve fiilen özgürlüklerine kavuşmuşlardı. Sıra, bu fiili durumun hukukileştirilmesine gelmişti. Fransa'dayken Siyahların Dostları Derneği üyesi olan Sonthonax, kendi yönetimi altındaki Kuzey eyaletinde[75] köleliği kaldırdığını 29 Ağustos 1793'te ilan etti.[76] Bu kararı alırken, kendisini atayan Jirondenlerin tutuklanmasıyla Kon-

---

[75] Saint-Domingue, Kuzey, Güney ve Batı olmak üzere üç eyalete ayrılmıştı. Sonthonax Kuzey'den, Polverel ise Ailhaud'nun adadan ayrılmasından sonra hem Güney'den hem Batı'dan sorumluydu.

[76] Tarihçi Fick'in deyişiyle, "Sonthonax'ın bu adımı atmasına koşullar izin vermiş, hatta onlar vesile olmuştu; ancak köleler kendi devrimci faaliyetleriyle bu koşulların yaratılmasına çok büyük katkı sunmuşlardı. Eğer onların önemli bir bölümü çoktandır Kuzey'de etkin şekilde kendilerini özgürleştirmiş ve tam iki yıldır diğer arkadaşlarıyla birlikte tüm kolonide (çoğunlukla da birbirlerine düşman kamplarda) kitlesel ve askeri bir silahlı isyana dâhil olmuş olmasaydı, Sonthonax'ın ilanı boşa çıkabilir ve sırf Fransa'nın düşmanlarıyla savaşma-

vansiyon'a hakim olan Jakobenlerin onayını almaya gerek duymamıştı. Sonthonax, özgürlüklerine kavuşan eski kölelerin yeni yaşam ve çalışma koşullarını düzenleyip belirleyen 38 maddelik bildirisinin giriş bölümünde, sivil komiserlerin tutumunu, olayların gelişimini değerlendirmekte ve seslendiği yeni siyah yurttaşlara Fransız Cumhuriyeti'ne lâyık yurttaşlar olmaları yönünde öğütler vermekteydi.

SONTHONAX (29 Ağustos 1793. Bildiri'nin Giriş Bölümü)[77]

İNSANLAR HAKLARI BAKIMINDAN EŞİT VE ÖZGÜR DOĞARLAR VE YAŞARLAR.

İşte yurttaşlar, Fransa'nın İncil'i budur ve bu İncil'in Cumhuriyet'in bütün vilayetlerinde ilan edilmesinin vakti çoktan gelmiştir.

Ulus tarafından Sivil Komiserler unvanıyla Saint-Domingue'e yollanmış olan bizlerin görevi, burada 4 Nisan Yasası'nın[78] tam anlamıyla uygulanmasını ve tüm kölelerin özgür kılınmasının karışıklıklara ve çatışmalara imkan vermeden aşamalı bir biçimde hazırlanmasını sağlamaktı.

Adaya geldiğimizde beyazlar arasında korkunç bir bölünmenin yaşandığını gördük. Görüş ve çıkarları nedeniyle bölünmüş olan beyazların hepsi, sadece bir tek konuda, yani siyahların köleliğini sonsuza dek sürdürmek, aynı zamanda da hem her türlü özgürlük sisteminin yerleşmesini hem de kölelerin durumunun iyileştirilmesini engellemek konusunda hemfikirdiler. Kötü niyetli kişilerin amaçlarını boşa çıkarmak ve maruz kaldıkları olaylardan dolayı endişe içindeki insanları yatıştırmak amacıyla köleliğin tarım için gerekli olduğunu düşündüğümüzü açıkladık.

O dönemde doğru söylüyorduk, yurttaşlar. Çünkü kölelik sistemi, işlerin sürdürülmesi kadar *kolon*'ların varlıklarını korumaları için de elzemdi. Saint-Domingue, insanların ten renginin gücün ya da aşağılanmanın göstergesi olması gerektiğini bağıra çağıra savunan vahşi tiranlar güruhunun hükmü al-

---

larının karşılığında onları *genel olarak* özgürleştirmesi gerektiği gibi zayıf bir fikir olarak kalabilirdi."

[77] Sonthonax.

[78] Özgür olan renkli insanlara yurttaşlık hakkı tanıyan 4 Nisan 1792 tarihli yasa.

tındaydı hâlâ. Zavallı Ogé'nin yargıçları, yani bu rezil kraliyet mahkemelerinin yaratıkları ve üyeleri, korkunç hırsları uğruna Afrikalılar ile renkli insanları kurban etmek için kentleri çark işkenceleri ve darağaçlarıyla doldurmuşlardı. Bütün bu kan içici insanlar sömürgeyi ellerinde tutuyorlardı. O dönemde çok ihtiyatsızca davranıp köleleri efendilerine bağlayan zincirleri kırmış olsaydık eğer, hiç kuşkusuz kölelerin ilk hareketi cellatlarının üzerine saldırmak olurdu ve çok da haklı olan büyük öfkeleri nedeniyle suçlu ile masumu birbirinden ayırt edemezlerdi. Üstelik bizim yetkilerimiz, Afrikalıların yazgısı hakkında karar vermeyi kapsamıyordu, dolayısıyla aksi yöndeki davranışımızla yasayı çiğnemiş ve suçlu durumuna düşmüş olurduk.

Bugün koşullar tümüyle değişmiş bulunuyor; ne yamyamlar ne de köleciler var artık. Birileri güçsüz öfkelerinin kurbanı oldu, diğerleri ise selameti kaçıp göç etmekte buldu. Geride kalan beyazlar, Fransız yasalarının ve ilkelerinin dostudurlar. Büyük çoğunluğu, 4 Nisan'ı benimsemiş insanlardan oluşmaktadır; zaten özgürlüğünüzü de, herkesten önce doğanın ve insanlığın haklarını savunma cesareti göstererek size örnek olmuş olan bu insanlara borçlusunuz. Bu insanlar ki, bağımsızlıklarından gurur duyarak, eski zincirlerin utancını taşımaktansa mülklerini kaybetmeyi yeğlemişlerdir. Yurttaşlar; size özgürlüğü kazandıran silahları bu insanlardan aldığınızı, Fransız Cumhuriyeti için savaştığınızı ve dünyadaki bütün beyazlar içinde yalnızca Avrupalı Fransızların sizin dostunuz olduğunu hiçbir zaman aklınızdan çıkarmayın.

Fransız Cumhuriyeti, tüm insanların renk ayrımı olmaksızın özgür ve eşit olmasını istiyor. Krallar kölelerin ortasında keyif çatarlar; Afrika kıyılarında sizi beyazlara satanlar onlardır, bu iğrenç ticaretin sürmesini isteyenler de Avrupalı tiranlardır. CUMHURİYET sizi çocukları olarak benimsiyor, krallar ise sizi zincire vurmaya ya da yok etmeye can atıyor.

Bu Cumhuriyet'in temsilcileri, yardımınıza koşmak için Sivil Komiserlere daha rahat hareket etme imkanı tanıyıp *Atölyeler Polisi ve Disiplini* yönetmeliğini[79] geçici olarak değiştirme yetkisi verdi. Dolayısıyla polis ile disiplin yönetmeliği değişecektir; yeni bir düzen doğacak ve eski kölelik ortadan kaldırılacaktır.

[79] Plantasyonlarda çalışma koşullarını düzenleyen yönetmelik.

Fransız Ulusunun iradesiyle yurttaş olan siz, onun yasalarına da candan saygı gösterip uyan kişiler olmalısınız. Krallara karşı Cumhuriyet'in çıkarlarını, bağımsızlık aşkınızdan çok, sizi iyiliklere boğan Cumhuriyet'e duyduğunuz minnetten dolayı savunacaksınız hiç kuşkusuz. Özgürlük sizi hiçlikten varoluşa doğru yükseltti, ona lâyık olun. Haydutluk gibi uyuşukluğu da sonsuza dek terk edin. Bir halk olmayı isteme cesaretine sahip olun. İşte o zaman, kısa sürede Avrupalı ulusların düzeyine gelirsiniz.

Size iftira atan ve tiranca davranan kişiler, özgürlüğüne kavuşan Afrikalının artık çalışmayacağını ileri sürüyorlar. Haksız olduklarını gösterin; sizi bekleyen kazanç karşısında rekabeti kamçılayın; Fransa'ya, çıkarlarına ortak olmanız sayesinde, gelirlerini ve imkanlarını gerçekten arttırdığını kanıtlayın.

Ve siz, rezil kralcılar tarafından kandırılmış yurttaşlar;[80] siz ki, alçak İspanya'nın bayrakları ve armaları altında kendi çıkarlarınıza, karılarınızın ve çocuklarınızın özgürlüğüne karşı bilinçsizce savaşıyorsunuz, açın artık gözlerinizi, Cumhuriyet'in size sunduğu büyük avantajları görün. Krallar size özgürlük vaat ediyorlar, ama bakın bakalım uyruklarına özgürlük veriyorlar mı? İspanya Kralı kölelerini özgürlüğe kavuşturuyor mu? Tabii ki hayır. Hizmetlerinize ihtiyaç duymadığı an sizi zincirlere vurmayı tasarlıyor. Ogé'yi cellatlarına teslim eden de o değil miydi? Ne kadar da zavallısınız! Eğer Fransa günün birinde yeniden bir krala sahip olursa, siz de anında yeniden göçmenlerin[81] kurbanı haline gelirsiniz. Bugün sizi pohpohlayan göçmenler, yarın cellatlarınıza dönüşürler.

Sonthonax'ın bildirisinden birkaç gün sonra diğer sivil komiser Polverel, 10 Eylül'de Batı eyaleti, 21 Eylül'de de Güney eyaleti için kölelik sistemine son verildiğini ilan eden iki bildiri yayımladı. 21 Eylül bildirisinin ikinci maddesi

---

[80] Sonthonax burada İspanya ordusunda Fransa'ya karşı savaşan beyazlara değil, siyahlara sesleniyor. Bu siyahlardan biri olan Toussaint Louverture, 1794 baharında İspanyolları terk edip dört bin askeriyle birlikte sivil komiserlerin tarafına geçecek, ardından Saint-Domingue'de kişisel iktidarını kurup 1801'de hayat boyu başkomutan olarak atanacak, ancak 1802'de Napolyon'un yolladığı Fransız ordusuna esir düşecek ve bir yıl sonra da Fransa'da yattığı hapishanede ölecektir.

[81] İspanya'nın ve İngiltere'nin elinde bulunan bölgedeki sömürgelere kaçmış olan *kolon*'lar.

şöyle düzenlenmişti: "Afrika kökenli olup Saint-Domingue ile Martinique Adaları'nda yaşayan, buralarda doğacak, buralara getirilecek ya da gelecek olan bütün Afrikalı erkeklerin ve kadınların, özgür ve diğer insanların eşiti oldukları ilan edilir. Fransız yurttaşı haklarından ve İnsan Hakları Bildirisi'nde belirtilen diğer tüm haklardan yararlanacaklardır." Ardından gözü kara bu iki komiser, Saint-Domingue'de köleliğin kaldırıldığını Konvansiyon'a bildirmekle görevlendirilecek delegelerin belirlenmesi amacıyla bir seçim düzenlediler. Adanın Kuzey eyaletinden seçilen delegelerden Konvansiyon üyesi Dufay[82] beyaz, Mills melez ve Belley siyahtı. Zorlu bir seyahatten sonra Fransa'ya ulaşan bu üç delegenin işi hiç de kolay değildi. Çünkü kölecilik yandaşları, koşullar aleyhlerine olacak şekilde değişmiş olmasına karşın henüz teslim bayrağını çekmeye hazır değillerdi.

Konvansiyon, 16 Temmuz 1793'te, *kolon*'lar tarafından Jironden olmakla suçlanan Sonthonax ve Polverel'in yetkilerini aşıp kötüye kullandıkları ve federalist bir politika güttükleri gerekçesiyle tutuklanmaları kararı almıştı. Bu karar, her ne kadar kendilerine ancak bir yıl sonra tebliğ edilecekse de, Fransa'ya yolladıkları delegelere karşı kullanılabilirdi ve kullanıldı da. Kölecilik yandaşları, 24 Ocak 1794'te, Genel Güvenlik Komitesi'nden üç delege hakkında -Sonthonax ve Polverel'in suçlarına iştirak ettikleri gerekçesiyle- tutuklama kararı çıkarmasını talep ettiler. Oysa aynı gün Dufay, Mills ve Belley, Kamu Esenlik Komitesi'ne raporlarını sunmuşlar ve epey olumlu karşılanmışlardı. Ancak iki gün sonra, *kolon*'ların davalarına kazandıkları Amar'ın etkisi altında kalan Genel Güvenlik Komitesi, Saint-Domingueli üç delegeyi tutuklattırıp hapse attırdı. Haberin Paris'te duyulmasıyla birlikte, birçok etkili ismin devreye girdiği görüldü; özellikle Danton'un çabaları ve Kamu Esenlik Komitesi üyesi Barère'in girişimi sonucunda, üç delege hapiste altı gün yattıktan sonra serbest bırakıldı. Bu gelişmeler, kölelik konusunda siyasal iktidarın üst kademeleri arasında ciddi görüş ayrılıklarının yaşandığının da bir kanıtıydı. *Kolon*'ların Amar vasıtasıyla Devrim Mahkemesi'ne göndermeyi arzulamış oldukları Dufay, Mills ve Belley, 3 Şubat günü Konvansiyon'a geldiler ve burada büyük bir sevgi gösterisiyle karşılandılar. Rüzgar artık tersine dönmüştü; şimdi sıra, hakkında tutuklama kararı olan Sonthonax'ın 29 Ağustos 1793'te

[82] Dufay, Yasama Meclisi'nin toplanacak olan Konvansiyon'da sömürgelerin de temsil edilmesine ilişkin aldığı 28 Ağustos 1792 tarihli kararı gereği Saint-Domingue temsilcisi seçilmişti ve Konvansiyon sıralarında yer almaktaydı.

bir "oldubitti" şeklinde açıkladığı kararının resmileştirilmesine, yani Konvansiyon tarafından bir yasa olarak tescil edilmesine gelmişti.

Saint-Domingue'den gelen üç delegenin katılımıyla açılan Konvansiyon'un 4 Şubat oturumu, özellikle kölelik sorununun çözümüne ayrılmıştı.[83] Dufay, Mills ve Belley, vekillerin kölelik karşıtı bir tutum takınmalarında sırf Konvansiyon salonunda bulunmaları nedeniyle etkili oldular. Ayrıca Dufay, kürsüye çıkıp sunduğu raporunda adada yaşanmış olaylar hakkında uzun uzadıya bilgi verip siyahları savundu ve Konvansiyon'un köleliği kaldırarak insanlığı onurlandıracak bir karara imza atmasını talep etti. Dahası konuşmasını ulusal savunma ve Cumhuriyet'in esenliği üzerine inşa ederek, sömürgelerdeki durumun geriye işletilemeyeceğini, yani kölelik sisteminin yeniden tesis edilemeyeceğini açıkça ortaya koyup köleliğin kaldırılmasının gerekli olduğunu ileri sürdü. Çünkü Konvansiyon üyesi de olan Dufay, azımsanmayacak sayıdaki vekilin hâlâ Saint-Domingue'i Vendée'yle bir tuttuğunu ve "eski köleler" hareketini federalist bir ayaklanma olarak algıladığını iyi biliyordu. Bu nedenle de *kolon*'ların büyük çoğunluğunun eski soylular, dolayısıyla karşı-devrimciler ve Cumhuriyet düşmanları olduklarını söylemeyi ihmal etmedi. Ayrıca Saint-Domingue'deki yeni düzenin Konvansiyon tarafından onaylanmaması, hatta bu düzenin diğer sömürgelerde uygulanmaması durumunda Fransa'nın sömürge topraklarını kaybedeceğini ima ederek köleliğe son verilmesi konusunda vekilleri büyük ölçüde ikna etmeyi başardı.

DUFAY (4 Şubat 1794)[84]

Renkli yurttaşlara ve siyahlara düşman olan kişilerin, onlara Fransız halkının önünde iftira atacaklarını çok iyi biliyorduk. Onları disiplin altına alınamayan

---

[83] Konvansiyon'un 4 Şubat 1794 oturumunda bulunmayan önemli bir isim vardı. Bu vekil, 1791'de özgür renkli insanların haklarını savunmuş olan Robespierre'di. Robespierre'in neden bu tarihi oturuma katılmayıp köleliğin kaldırılmasını savunma ayrıcalığını Danton'a ve Delacroix gibi vekillere terk ettiği konusunda, çeşitli tarihçiler -benim gördüğüm kadarıyla- tatmin edici bir yanıt getirememişlerdir. Bu neden, belki de Robespierre'in, Konvansiyon'da resmen kölelik karşıtı bir tutum takınarak, Jironden olmakla suçladığı Sonthonax ve Polverel ile aynı çizgi üzerinde buluşmak, hatta bu iki komiseri Saint-Domingue'e yollayan Jirondenlerin hiç olmazsa bu konudaki haklılığını kabul etmek durumunda kalmak istememiş olmasıydı.

[84] Chaussinand-Nogaret, 2006, s. 217-218.

kötü insanlar, hatta acımasız ve gaddar yaratıklar olarak nitelendiriyorlar. Fransız yurttaşlar; bu kişilere inanmayın. Bu sözleri sarf edenler sadık *kolon*'lar değil, fakat size ve özgürlüğe savaş açmış olan karşı-devrimci *kolon*'lardır. İnanmayın bu kişilere, defalarca aldattılar sizi! Sizin karşınızda çok kötü insanlar olarak resmettikleri bu siyahlar, bir zamanlar üç yüz, dört yüz, beş yüz kişilik gruplar halinde atölyelerde toplanıyorlar ve buralarda bir tek beyaz tarafından yönetilmeyi kabul edip onun her türlü kaprisine boyun eğiyorlardı. Siyahlar bu kadar gaddar olsalardı, bu denli kolayca yönlendirilebilirler miydi? Siyahlara atfedilen kötülük, sadece onlara zulüm edenlerin yüreğinde vardır. Köleliği meşrulaştırmak isteyenlerin kullandığı bir bahanedir bu. Üstelik siyahlar kötü olsalardı bile, yine de bunun için onları suçlayamazdık; çünkü kölelik insanı yozlaştırıp bozar. Fakat şükürler olsun ki, kötülük doğuştan değildir.

[...]Siyahların düşmanları, siyahlara köle oldukları ve boyun eğdikleri sürece zulmediyorlardı. Bugün bu kişiler siyahlara iftira ediyorlar, çünkü siyahlar başlarını biraz da olsa kaldırma cesaretinde bulunmaya başladılar. Bahtsız siyahların kabahati, sadece ve sadece onlara zulmettikten sonra şimdi onları aldatan kişilerin işledikleri cinayetlerin bir sonucudur ve böyle olmaya da devam etmektedir. Beyaz *kolon*'ların iddia ettiklerinin aksine siyahlar acımasız değillerdir; düşmanlarının varlığı bile, siyahların sabırlı, hoşgörülü ve yüce gönüllü olduklarının bir kanıtıdır. Erdemler yeşermiştir onlarda ve bu erdemler onlara aittir, kusurları ise sadece bizden kaynaklanmaktadır. Doğal olarak yumuşak başlı, yardımsever, misafirperver ve çocuklarına düşkün insanlardır siyahlar. Adaleti severler ve yaşlılara büyük bir saygıyla yaklaşırlar. Ey Fransız halkı! Bu erdemler, siyahları sana daha da lâyık kılmaktadır.

[...]Siyahların sadakatine güvenebileceğimi gördükten ve 22 Ağustos 1792 yasası uyarınca seçmenler meclisi tarafından tercih edildikten sonra, bana verme nezaketinde bulundukları görevi bir ödev olarak kabul ettim ve bütün tehlikelere karşı göğüs germekte bir an bile tereddüt etmeden görevdaşlarımla birlikte, [Saint-Domingue'in] Kuzey eyaletinde yaşayan tüm insanlar adına, siyahların Fransız halkına olan bağlılıklarını ve bir ve bölünmez Cumhuriyet'e olan sadakatlerini size iletmeye geldim. Avrupalılar, *Kreol*'ler ve Afrikalılar, artık bugün Fransızlarınkinden farklı bir renk, farklı bir isim kabul etmiyorlar.

Temsilci yurttaşlar; siyahların Fransız halkına ebediyen sadık olacakları yönünde ettikleri bu yemini kabul etme lütfunda bulunun. Onların rehberi ve koruyucusu olmak istediğiniz sürece, ben de hayatım pahasına onlara kefil olacağım. Yasamacı yurttaşlar; insanlığın sizden beklediği yüce bir adalet işleminde bulunup insanlığı onurlandırarak kendinize teselli edici anılar oluşturabilirsiniz. İkinci kez yeni bir dünya yaratın ya da en azından bu yeni dünya sizin tarafınızdan yenilensin. Bu yeni dünyanın velinimetleri olun; öyle ki koruyucu tanrıların adları gibi sizin de adlarınız şükranla anılsın. Bu ülke için bir başka Tanrı olun.

Fakat köleciliğin Meclis'teki yandaşları, Dufay'in bu etkileyici konuşması karşısında hemen yelkenleri suya indirmediler ve köleciliği yok eden bir yasanın çıkarılmasını engellemek için son kozlarını oynamaktan geri durmadılar. Müdahalede bulunanlar, benimsenecek yasada kölelik sözcüğüne yer verilmemesini istediler. Onlara göre, zaten 1789 Haklar Bildirisi özgürlüğün bir doğal hak olduğunu ilan etmiş ve 1793 Haklar Bildirisi de köleliği yasaklamıştı;[85] dolayısıyla yasada kölelik sözcüğünün kullanılmasına gerek yoktu. Bu görüşe karşı, tüm bu metinlerin sömürgeleri kapsadığı şeklinde yanıt verildi. Bunun ardından kölecilik yandaşları, işi yokuşa sürmek amacıyla konunun bir yasayla sonuçlandırılmadan önce incelenmek üzere komitelere havale edilmesini önerdiler. Bu istekleri de olumlu bir şekilde karşılanmadı.

Bu sonuçsuz itirazların ardından kürsüye çıkan Levasseur, Danton, Delacroix gibi temsilcilerin hepsi, Dufay'in dile getirdiği temaları benimseyip kölelik sistemine son verilmesini savundular. Ayrıca köleliğin kaldırılması yönünde savaşın gidişatıyla ilişkilendirdikleri yeni bir argümana daha yer verdiler. Bu argümana göre köleliğin kaldırılması, savaş içinde bulunulan İngiltere ile İspanya'ya özellikle sömürgelerinde bir darbe indirilmesini sağlayacaktı. Daha açıkçası, bu yönde çıkarılacak bir yasa, propaganda işlevi görecek ve böylece İngiliz ve İspanyol efendilerine karşı isyan edecek olan köleler bu düşman devletlerin zayıflamasına, hatta savaşı kaybetmelerine yol açacaktı. Delacroix böyle bir yasanın İngiliz ve İspanyol sömürgelerindeki köleler için bir örnek oluşturacağını ya da Danton köleliğin kaldırılmasının İngilizlerin

[85] 1793 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 18. maddesinde şu satırlar yer almaktadır: Hiçbir insan, "ne kendisini satabilir ne de satılabilir; kişiliği temlik edilebilir bir mülk değildir."

ölümü anlamına geleceğini söylerlerken bu argümanı dile getirmekteydiler. Sonuçta Delacroix'nın bu konunun daha fazla tartışılmasını şerefsizlikle ilişkilendirmesinin ardından Konvansiyon'daki tüm temsilciler (kölecilik yandaşları da dahil olmak üzere) ayağa kalktılar ve böylece Delacroix'nın önerdiği köleliği kaldıran yasa tasarısı oybirliğiyle kabul edildi. Bir bakıma Konvansiyon, iki yıldır *kolon*'ların aleyhine dönmüş bulunan güç ilişkisini, dolayısıyla kölelerin özgürlüğü elde etmelerini hukukileştirmekten başka bir şey yapmamış oluyordu[86].

LEVASSEUR (4 Şubat 1794)[87]

Konvansiyon'un, bir coşku seline kapılmadan adalet ilkelerini izleyerek ve *İnsan Hakları Bildirisi*'ne olan sadakatini sergileyerek, Cumhuriyet'in toprakları üzerinde köleliği kaldırma kararını şu anda almasını talep ediyorum. Saint-Domingue bu topraklara dahildir, ama orada hâlâ kölelerimiz bulunuyor. Dolayısıyla herhangi bir renk ayrımı gözetilmeksizin bütün insanların özgür olmasını talep ediyorum.

DANTON (4 Şubat 1794)[88]

Fransız halkının temsilcileri; özgürlüğü bugüne dek egoist bir biçimde yalnızca kendimiz için kabul ettik. Fakat şu an bütün dünyanın yüzüne karşı evrensel özgürlüğü ilan ediyoruz. Bu yasa, gelecek kuşaklar için bir onur vesilesi olacaktır.

Dün Meclis Başkanı'nın renkli delegeleri[89] kardeşçe kucakladığını gördüğüm anda, kardeşlerimizin özgürlüğünün Konvansiyon tarafından yasalaştırılması zamanının artık gelmiş olduğunu anladım. Konvansiyon görevini yerine getirmiştir. Fakat özgürlüğün nimetlerini sunduktan sonra, bizim tabiri caizse düzenleyici olmamız gerekiyor. Bu yasayı insanlık için hiçbir tehlike arz

---

[86] Dufay, yaptığı konuşmasında, ellerinde silahlarıyla dolaşan kölelerin Sonthonax'ın bildirisinden sonra adada bulunan beyazlara, "Size şunu hatırlatırız ki, bize bahşettiğiniz özgürlüğe biz zaten sahibiz" dediklerini belirtiyordu.

[87] Paraire, s. 199.

[88] Danton, s. 159-160; Paraire, s. 201.

[89] Mills ve Belley.

etmeksizin yararlı kılacak araçları ayarlayıp düzenlemek için Kamu Esenlik Komitesi ile sömürge yönetimlerini yetkilendirmeliyiz.

Çalışmalarımızı kuşa çevirerek adımızı lekeledik. Erdemli Las Casas'ın[90] geliştirdiği yüce ilkeler bilinmezden gelindi. Oysa biz, gelecek kuşaklar için çalışıp çabalıyoruz; öyleyse sömürgelere de özgürlüğü getirelim. İngilizlerin öldükleri gün bugündür.

Özgürlük Yeni Dünya'ya gelince, burada derin kökler salacak ve bol bol meyve verecektir. Pitt ile suç ortakları, bu nimetin kullanılmasını siyasal gerekçelerle engellemek için boşu boşuna uğraşacaklar ve sonuçta hiçliğe doğru sürüklenip yok olacaklardır. Fransa ise, enerjisinin, toprağının ve halkının kendisine sağlayacağı saygınlığa ve nüfuza yeniden kavuşacaktır.

DELACROİX (4 Şubat 1794)[91]

Fransız halkının anayasası üzerinde çalışırken gözlerimizi bahtsız renkli insanlara doğru çevirmedik. Gelecek kuşaklar bu nedenle bizi ağır bir dille kınayacaklardır; ama yaptığımız bu haksızlığı tamir etmek de bizim elimizde. Fransız Cumhuriyeti'nde hiçbir feodal hakkın bulunmadığını ilan ettik boş yere. Biraz önce arkadaşlarımızdan birinin sömürgelerimizde hâlâ köleler bulunduğundan söz edişini dinledik hepimiz. Özgürlük ve eşitlik ilkelerine lâyık olmamızın zamanı gelmiş bulunuyor. Fransa'da köleliği kabul etmediğimiz hakkında ne kadar dil dökülürse dökülsün, yine de sömürgelerimizdeki renkli insanların köle oldukları yalan değil. Renkli insanların özgürlüğünü ilan edelim. Böylece adaleti yerine getirerek, İngiliz ve İspanyol sömürgelerinde köle olan renkli insanlar için bir örnek oluşturacağız. Renkli insanlar, tıpkı bizim gibi zincirlerini kırmak istediler. Biz zincirlerimizi kırmayı başardık, artık hiçbir efendinin boyunduruğu altına girmeyi kabul etmiyoruz. Renkli insanlara da aynı nimeti sunalım. Bu konunun daha fazla tartışılması Konvansiyon'un şerefine leke düşürecektir. Yasanın şu anda kabul edilmesini talep ediyorum.

---

[90] Tarihçi olan Dominiken papazı Bartoloméo de las Casas (1474-1566), hayatının sonuna kadar köleliğe karşı çıkıp Amerikan yerli halklarının haklarını savunmuştur. Yazdığı önemli kitaplardan biri olan *Yerlilerin Gözyaşları. Yerlilerin Yok Edilişinin Kısa Tarihi* (İmge Kitabevi, Ankara, 2009), Oktay Etiman tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

[91] Paraire, s. 199-200.

DELACROİX (4 Şubat 1794. Kabul edilen yasa önerisi)[92]

Ulusal Konvansiyon, siyahların köleliğinin bütün sömürgelerde kaldırıldığını, dolayısıyla sömürgelerde ikamet eden bütün insanların renk ayrımı gözetilmeksizin Fransız yurttaşı olduklarını ve Anayasa tarafından teminat altına alınmış bütün haklardan yararlanacaklarını ilan eder.

İşbu yasanın uygulanmaya konması amacıyla alınacak önlemler hakkında kendisine hemen bir rapor sunması için Kamu Esenlik Komitesi'ni görevlendirir.

Konvansiyon'un 4 Şubat 1794 Yasası, bir bakıma Devrim'in günah çıkarması, Delacroix'nın deyişiyle beş yıl boyunca siyahlara karşı yaptığı haksızlığı tamir etmesiydi.[93] Ancak yine de insan, eğer köleler silahlı bir isyana kalkışmamış, dahası bu isyan başarıya ulaşamamış olsaydı, acaba Konvansiyon sırf kendi iradesiyle köleliğin kaldırılmasını kabul eder miydi diye sormadan da edemiyor. Zaten bir Devrim subayı olan Napolyon'un da siyasal iktidarı ele geçirdikten sonra imza attığı ilk kararlardan birisi sömürgelerde köleliğin yeniden tesis edilmesiydi. Napolyon, 1802'de köleliği yeniden kurmanın yanında Toussaint Louverture'ün yönetimi altındaki Saint-Domingue'i Fransa'ya bağlamak amacıyla adaya otuz bin kişilik bir askeri güç yolladı. Louverture, çarpışmalarda esir düştü ve 1803'te Fransa'da bir hapishanede öldü. Ancak Jean-Jacques Dessalines önderliğindeki eski köleler, Fransız güçlerini yendiler ve bağımsızlıklarını ilan ettiler. Saint-Domingue, 1804'te Haiti Cumhuriyeti adını aldı. Böylece tarihte ilk kez bir köle toplumu, kendi yönetici sınıfını devirmiş ve kendi devletini kurmuş oldu.

---

[92] Paraire, s. 202.

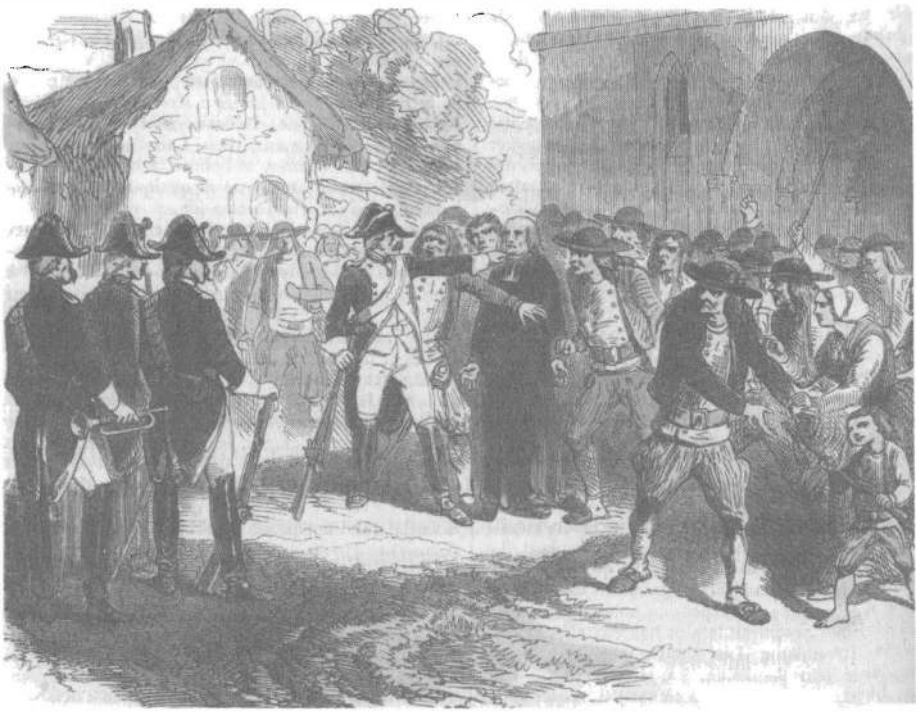
[93] Bu görüş daha sonraları çeşitli medya organlarında da dile getirildi. Örneğin (üçüncü cildin II. bölümünde ele alıncak olan Hébertistler grubunun lideri olarak kabul edilen) Hébert, gazetesinin 19 Şubat tarihli sayısında şu satırlara yer vermekteydi: "Özgür bir ülkede köleliğin olup olmayacağını saptamak için kırk dereden su getirmek mi lazım? Daha neler! Anayasasında tüm ezilmiş halklara yardım edileceğini ilan etmiş olan Fransız ulusu, deniz aşırı topraklarında kendisi adına en rezil tiranlığın uygulanmasını kabul edebilir miydi? [...]Cumhuriyetçi beyaz adam, eğer birgün atalarının siyah adama çektirdiği acıları iyi niyeti ve adaletiyle unutturmayı başarabilirse, ne mutlu ona! Ah, namuslu bir Afrikalı ile bir melezin Konvansiyon toplantısında yer aldığı o gün, ne güzel bir gün olur!"

Mirabeau

Barnave

Ruhbanın yemin etme zorunluluğu

III
DİNE YENİ BİR GİYSİ BİÇME

Devrim sosyo-ekonomik ve siyasal alanı yeniden düzenleyip yapılandırma amacı güttüğünden, devrimcilerin dinsel alana el atmamaları ve Kilise'yi yeniden biçimlendirmeye kalkışmamaları beklenemezdi. Dolayısıyla 1789'dan itibaren art arda gelen meclislerde, farklı, hatta karşıt yaklaşımlardan beslenen ateşli tartışmalar eşliğinde çeşitli "dinsel politikalar" saptanıp değişik düzenlemeler gerçekleştirildi. Bu süreçte, paradoksal olarak nitelendirilebilecek uygulamalarla, din özgürlüğü ilan edilirken tek bir dinin (Katoliklik) görevlileri devlet memuru konumu içine sokuldu, resmî din anlayışı reddedilirken de Cumhuriyet yeni kutsallıklarla donatıldı; dahası, yürürlükteki din özgürlüğü yasasına karşın Hıristiyanlık karşıtı bir akım gündeme getirildi; ardından da bir anlamda "devlet dinleri" olarak algılanabilecek Akıl kültü ile Yüce Varlık kültü yaratıldı. Bu uygulamaların yanında, siyasal alanın her türlü dinsel referanstan soyutlanması ve egemenliğin yeryüzüne indirilip ulusa verilmesiyle birlikte laikliğe kapı açıldı; ayrıca başta eğitim ve medeni durum olmak üzere çeşitli toplumsal alanların dünyevileştirilmesine (sekülerleştirilmesine)[1] tanık

[1] Laiklik-laikleşme ve dünyevilik-dünyevileşme (sekülerlik-sekülerleşme) kavramları, Marcel Gauchet'nin *Demokrasi İçinde Din* adlı kitabında vurguladığı gibi, yeterince açıklayıcı ve anlaşılır değildir. Çünkü günümüzde bu kavramlara, değişik ülkelerdeki farklı uygulamalara göndermede bulunularak, dahası siyasal, kültürel ve sosyal değişkenler işin içine sokularak, çok farklı anlamlar yüklenebilmektedir. Bununla birlikte, din-siyaset ilişkisini konu edinen herhangi bir yazıda bu kavramları hiç kullanmamak da mümkün değildir. Bu neden-

olundu; ama aynı zamanda, dinsizlik ya da ateizm karşı-devrimcilikle damgalanıp mahkûm edildi.

Demek ki Devrim boyunca, dinsel alana ilişkin uygulamalarda büyük bir çeşitlilik sergilenmiştir. Fakat bu çeşitliliğin ardında, bir "süreklilik", bir "değişmezlik" olarak nitelendirilebilecek olan *Gallicanisme* anlayışı bulunmaktadır. *Ancien Régime*'den miras kalan ve dinsel alanın devletin denetimi, hatta hükmü altında bulunması olarak tanımlanabilecek olan bu anlayış, bu süreçte farklı biçimlerde tezahür etmesine karşın özünde varlığını sürdürmüştür. Bir başka deyişle, farklı, hatta karşıt devrimci güçler, bilinçli ya da bilinçsizce bu anlayışı benimseyip bu doğrultuda taleplerde bulunmuşlar ve politikalar oluşturmuşlardır. Bu politikaların yol açtığı bir sonuç ise, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nden başlayarak çeşitli yasalarda dile getirilen inanç ve ibadet özgürlüğünün tam anlamıyla hayata geçirilememesi olmuştur. Bu bölümde, hem çeşitlilik hem de süreklilik içinde biçimlenen din-siyaset ilişkisinin, Devrim'in ilk üç yılındaki "serüvenine" yer verilmektedir.[2]

A-DİNSEL YAPI VE İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ

1789 öncesinde Fransa'da tanınmış olan tek bir din (ya da mezhep) vardır: Katoliklik. Dolayısıyla tek Kilise de Fransız Katolik Kilisesi'dir. Ancak bu durum, farklı inançların da bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Daha açıkçası, çok küçük azınlık grupları olan Protestanlar ile Yahudiler, ülke toprakları içinde

---

le, en azından bu kitap bağlamında, laiklik ve dünyevilik sözcüklerinden ne anlaşılması gerektiği belirtilmelidir: Geniş bir anlam içine oturtulan dünyevilik, dinsel düşüncenin, pratiklerin, kurumların toplumsal önemini yitirmesi; dolayısıyla toplumsal ve kültürel alanların dinsel değerlerden, sembollerden, anlamlandırmalardan olabildiğince arındırılması ve inanç (ya da inançsızlık) özgürlüğünün benimsenmesi olarak okunmalıdır. Buna karşılık laiklik, daha dar bir anlamla, yani siyasal bir anlamla donatılarak ele alınmaktadır. Buna göre laikliğin içerdiği özellikler şöyle sıralanabilir: Siyasal iktidarın ve hukukun bir dine, Tanrı'ya referansla meşrulaştırılmaması; kamusal alanın her türlü dinsel belirlemeden ve etkiden soyutlanması; dinsel inanç (ya da inançsızlık) ile ibadet özgürlüğünün devlet tarafından güvence altına alınması; devletin tüm dinler karşısında tarafsız olup herhangi bir inancın diğerlerini ezmesini engellemesi; siyasal alan ile dinsel alanın birbirinden kesin çizgilerle ayrılması; dolayısıyla devletin hiçbir inancı finanse etmemesi.

[2] 1793-94 yıllarında yaşanan dinsel alandaki gelişmeler üçüncü cildin II. ve III. bölümlerinde ele alınacaktır.

yer almakla birlikte, kamusal ibadet özgürlüğüne sahip değillerdi ve her türlü uyrukluk hakkından yoksun bırakılmışlardı. Dinsel sapkınlık olarak nitelenen Protestanlık, 1685'te XIV. Louis'nin Fontainebleau Fermanı'yla yasaklanmıştı. Böylece Protestanlar, ya din değiştirme ya da Fransa'yı terk etme seçeneğiyle karşı karşıya bırakılmışlardı. Buna rağmen Fransa'da kalmakta ısrarcı olup "yeraltına" inmek zorunda kalan Protestanlar, devletten gelebilecek her türlü baskıya karşı korunmasız bir durumdaydılar. Sayıları 40 bin civarında olan Yahudiler ise, belli bir müsamahadan yararlanıyorlarsa da, birçok mesleğin dışında tutulmuşlar ve özel bir vergiye tabi kılınmışlardı.

"Kilise'nin büyük kızı" olarak adlandırılan Fransa Krallığı, bir bakıma siyasal birliğini dinsel birlikle pekiştirmiş ya da en azından pekiştirme hesabı yapıp ona göre davranmış ve Katolikliği devletin temeline yerleştirmişti. Ancak bu "büyük kız", "babası" Kilise (yani Roma Kilisesi, Papalık) ile olan ilişkilerini kendi çıkarları doğrultusunda düzenlemişti. Bu ilişkilerin biçimlendirilmesi yüzyıllar almış ve *Gallicanisme* öğretisi adı altında XIV. Louis döneminde nihaî haline kavuşmuştu. Fransa Krallığı, bu öğretiyle topraklarındaki Kilise'yi kendi otoritesine bağımlı kılmıştı. Öyle ki, papalığın ruhani üstünlüğü tanınmış olmakla birlikte, kralın izni olmaksızın ruhbanın toplanması ve piskoposların papayla iletişim kurmaları yasaktı. Kilise'nin aldığı kararlar kralın kontrolüne tabiydi; dolayısıyla kral, kamusal huzura aykırı olarak değerlendirdiği kararları yasaklama yetkisine sahipti. Tabii *Gallicanisme* çizgisine ters düştüğü kabul edilen her türlü dinsel oluşumun ya da uygulamanın yasaklanması da yine krallık otoritesinin yetkisi dahilindeydi. Örneğin 1764'te, bir krallık fermanıyla Cizvitler Fransa'dan kovulmuş ve okulları kapatılmıştı.

Ama Fransa Krallığı aynı zamanda Hıristiyanlığın, daha doğrusu Katolikliğin koruyucusu olarak görülüyor, iktidarını doğrudan Tanrı'dan aldığı kabul edilen kral dinsel bir meşrulukla donatılmış bulunuyor ve tacını Reims Katedrali'nde giyip kutsal yağla kutsanarak tahta oturuyordu. Dolayısıyla siyasal iktidar dinle yoğrulmuş ve bir bakıma devletin temeline Katoliklik yerleştirilmiş olduğundan, Fransız Katolik (ya da *Gallicane*) Kilisesi'nin toplumda önemli bir yeri ve rolü vardı. Krallığın birinci toplumsal tabakasını oluşturan ruhban, monarşiye en etkili görevlilerini sağlıyordu. Papazlar, pazar günleri cemaatlerine krallık yasalarını anlatıyorlar ve vaazlarıyla *Ancien Régime*'in siyasal, toplumsal, ahlaki ve kültürel düzenini meşrulaştırıyorlardı. Kısacası, Fransızların vicdanı, kafa yapısı ve davranışları üzerinde büyük bir etkide bu-

lunuyorlardı. Çocukların eğitiminin tümüyle Kilise'nin eline bırakılmış olması ve üniversitelerin de Kilise denetiminde bulunması, bu işlevin çok kolay bir şekilde yerine getirilmesini mümkün kılıyordu.

Status quo'nun en büyük savunucusu olan Kilise, monarşiye verdiği bu hizmetin karşılığında önemli ayrıcalıklarla donatılmıştı. Her şeyden önce, Protestanlık yasaklandığından hiçbir rakibi yoktu. Kendi mahkemelerine sahipti ve piskoposlar vasıtasıyla belli ölçüde yargı erkini kullanıyordu. Doğumları, evlilikleri, ölümleri belgeleme yetkisi sayesinde uyrukluk kimliklerinin düzenlenmesinde tekel konumundaydı. En büyük ayrıcalığı ise maliye alanındaydı. Tüm toprakların % 10'una sahip olarak devasa bir zenginliğin üzerinde oturan Kilise, devlete süreklilik taşıyan herhangi bir vergi ödemiyor, ama kendisi halktan (özellikle köylülerin üzerinde ağır bir yük oluşturan) ondalık vergisi topluyordu. Ancak kraldan devlet hazinesine katkıda bulunması talebi geldiğinde, miktarını Ruhban Meclisi'nin saptadığı "karşılıksız bir bağış" yapmak özverisinde bulunuyordu! Örneğin, Devrim'den bir yıl önce XVI. Louis tarafından toplantıya çağırılan Ruhban Meclisi, Kilise'den de vergi alınmasını öngören malî reformlara krallığın temel yasalarını ileriye sürerek karşı çıkacak ve kendisinden istenen 8 milyon yerine bağış olarak 1,5 milyon lira[3] vermeyi teklif edecekti.

Krallığa sıkı sıkıya bağlı olup Fransız toplumu üzerinde "belirleyici" bir güce ve etkiye sahip olan Kilise, Devrim öncesi yıllarda dört bir yandan gelen eleştirilerle karşılaştı. Çünkü Aydınlanma Çağı olarak da adlandırılan XVIII. yüzyılda, ortaya atılan yepyeni düşünceler ışığı altında *Ancien Régime*'e ve onun temsil ettiği her şeye karşı entelektüel bir saldırı başlatıldı. Bu düzenin temel dayanağı olan dinin, monarşiyle iç içe geçmiş bulunan Kilise'nin bu saldırılardan nasibini almaması, hatta en ağır saldırılara maruz kalmaması mümkün değildi.

XVIII. yüzyıl Fransız düşünürlerinin din sorununa büyük önem vermelerinin ve bu konuda çok sayıda yapıt kaleme almalarının temel nedeni, dinleri, özellikle de papazların elindeki Katolikliği Aydınlanma'nın (yani Kant'ın deyişiyle ergin olmayıştan kurtulmanın, özgürleşmenin) önündeki en büyük engel olarak görmeleriydi. Düşünürler bu konuya felsefi olarak yaklaştıklarında, farklı görüşler sergiliyorlar, daha doğrusu deizmden ateizme uzanan

---

[3] Kitap boyunca o dönemde para birimleri olan *livre* yerine "lira", *sou* yerine "kuruş" sözcükleri kullanılacaktır.

bir yelpaze oluşturuyorlardı. Örneğin Meslier, Helvétius ya da D'Holbach Tanrı'nın varlığını özgürlüğün gereği olarak yadsıyorlardı. "Tanrı olmasaydı bile, onu yaratmak gerekecekti" diye yazan Voltaire ise, deizmin öncülüğünü yapıyordu.

Aydınlanma düşünürlerinin büyük çoğunluğu, dine ilişkin değişik felsefi yaklaşımlar sergilemiş olmalarına karşın, kurumsal dine, Kilise'ye karşı ağır eleştiriler getirmekte birleşiyorlar ve böylece Voltaire'in *"Ecrasez l'infâme!"* (Alçağı ezin!) sloganıyla başlattığı *anticlérical* (papazlara, Kilise'ye karşı) mücadelede aynı cephede yer alıyorlardı.[4] Kalemleriyle verdikleri bu mücadeleyi, Kilise dininin yol açtığını ileri sürdükleri kötülükleri sıralayarak ve bu kötülüklere karşı bir panzehir şeklinde sundukları hoşgörü düşüncesini savunarak yürütüyorlardı. Örneğin Diderot, *Ansiklopedi*'deki "Hoşgörüsüzlük" maddesinde, "bizden farklı düşünenin başından bir tek saç teli koparılabiliyorsa, kafası da koparılabilir; çünkü haksızlık sınır diye bir şey tanımaz" diye yazmaktaydı. Savunulan din özgürlüğü ve hoşgörü, Protestanlar için de dile getiriliyordu, ama Yahudiler de unutulmamıştı. Örneğin Rousseau, *Émile*'de Fransa'da Yahudilerin ezilmesinden, lanetlenmesinden yakınmakta ve onlar için inanç ve ifade özgürlüğü talep etmekteydi. Mirabeau da, Devrim'den iki yıl önce yayımladığı bir kitabında, "toplumda Yahudileri aşağılayan her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırın. Bu ulus da, diğer uluslar gibi en özgür şekilde ibadet edebilsin" diye seslenmekteydi.

Filozoflar, bu düşünceleriyle din ile devlet işlerinin kesin çizgilerle birbirinden ayrılması anlamında laikliğe değil, fakat dinsel alanın mutlak bir biçimde siyasal iktidara tabi kılınması anlayışına varıyorlar, bir bakıma *Gallicanisme* çizgisi içinde bulunuyorlardı. Voltaire'e göre, "din adamları her durumda yönetime bağımlı olmalıdırlar, çünkü devletin uyruğudurlar." Ayrıca düşünürler, bir yandan egemenliğin kökenini yeryüzüne indirerek ve anayasacılığı, erkler ayrımını, yurttaşların eşitliğini vb. savunarak *Ancien Régime*'in siyasal düzenine darbeler indiriyorlar, öte yandan Kilise'ye karşı açtıkları savaşta Krallığı yanlarına çekmeye çalışıyorlardı. Bu amaçla ruhbanın iktidar hırsının doğrudan doğruya siyasal otoriteyi tehdit ettiğini kanıtlama çabasındaydılar. Aydınlanma Çağı'nın "aykırı" düşünürü Rousseau ise, kralın sağ-

[4] Voltaire, "alçak" ile inancı değil boş inancı, dini değil Kilise'yi, Tanrı'yı değil onun adına her çeşit kötülüğü yapan din adamlarını kastettiğini açıklamıştı.

duyusuna hitap etmek yerine, *Toplum Sözleşmesi*'nde, halk egemenliği üzerine kurulu devlet modelinin içine yerleştirdiği yepyeni bir din önerisinde bulunuyordu.

Dine, özellikle de Katolik Kilisesi'ne yönelik Aydınlanma düşüncelerinin toplumda ne derece etkili olduğunu saptamak güçtür. Ancak bu düşüncelere karşı gerek krallığın gerek Kilise'nin gösterdiği tepkilere bakıldığında, inanç konusunda belli bir değişim-dönüşüm yaşandığı da kesindir. Henüz 1722'de, Palatine Prensesi, Paris'te salonlarda ve Kilise çevresinde "gerçekten iman sahibi olanların, hatta Tanrı'ya inananların sayısının 100'ü geçmediğini" ileri sürmüştü. Prensesin abartılı bir saptamada bulunmuş olduğu söylenebilir; fakat süreç işlemekteydi ve 1767'de din konusunda aykırı yayın yapılmasının yasaklanmasına, kitapların yakılmasına ve yazarların Bastille Hapishanesi'nde "ağırlanmasına" rağmen, yeraltı yayınevlerinin ve dağıtım şebekelerinin harıl harıl çalışmasına, dolayısıyla *anticlérical* düşüncelerin yayılmasına engel olunamıyordu. Din adamları ise, kendilerine yönelik en küçük eleştiriyi bile dinsizlikle damgalıyorlardı. 1776'ya gelindiğinde, Lyon piskoposu De Montazet, dinsizliğin yaygınlaşmasından acı acı yakınmaktaydı: "Günümüzde dinsizlik, her statüden, her cinsiyetten ve her yaştan insanın yarasıdır. [...]Kırk yıldır edebiyat çevrelerini istila etmiş olan saçma sapan yazılar arasında, dini mahkûm etmeyenlerin ya da aşağılamayanların sayısı çok azdır." Ayrıca ruhban, toplumun diğer alanları gibi dinsel alanı da ilgilendiren her türlü yeniliğin karşısına dikiliyordu. Örneğin Ruhban Meclisi, 1787'de Protestanlara sınırlı bir hoşgörü tanıyan krallık fermanına sert tepki gösteriyor ve XVI. Louis'den bu fermanın geri alınmasını talep ediyordu.

Devrim'in hemen öncesinde, toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan köylü kitleleri, genelde eski inançlarına, papazlarına sadıktı. Fakat kentlerde, ilk önceleri soylular arasında rağbet görmüş olan yeni düşüncelerin gitgide (içlerinden Devrim'in önemli aktörlerinin çıkacağı) orta ve hatta aşağı sınıflar arasında da etkili olduğu görülüyordu. *États Généraux*'da yer alan temsilcilerin önemli bir bölümü (yani *tiers-état* içinde seçilmiş burjuvalardan başka küçük din adamı ve liberal soylu kimliği taşıyan temsilciler de) Aydınlanma Çağı'na damgasını vurmuş bu özgürlükçü, deist, *anticlérical* düşüncelerle beslenmişlerdi. Ama aynı zamanda, *Gallicanisme* anlayışının, yani dinsel alanın (ve Kilise'nin) siyasal iktidarın hükmü altında olması anlayışının da çocuklarıydılar.

* * *

Kurucu Meclis'te Kilise'ye ilişkin ilk ciddi tartışma, feodal düzeni ortadan kaldıran 4 Ağustos kararlarının yasalaştırılması döneminde yaşandı. Ondalık vergisinin ilga edilip edilmeyeceği sorunu, Kilise'nin malları ile iyelik konusunun da ilk kez gündeme getirilmesine neden oldu. Önemli gelirlerinden mahrum kalmak istemeyen ruhban temsilcileri, ondalık vergisinin feodal vergilerle bir tutulmaması, hatta bunun bir vergiden de öte bir mülkiyet olarak değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürdüler. Sieyès, feodal haklar ile vergilerin kaldırılmasının bir tazminata bağlanmasına rağmen ondalık vergisinin hiçbir tazminat öngörülmeden ilga edilmesini adaletsizlik olarak yorumladı. Bu görüşünü, Meclis'in ondalık vergisini sağladığı fayda bakımından değil, adalete uygunluk bakımından değerlendirmesi gerektiğini vurguladıktan sonra "özgür olmak istiyorlar, ama adil olmayı bilmiyorlar" diye dile getirdi. Sieyès, bu çıkışıyla sol grup içinde edinmiş olduğu prestiji ve popülerliği yitirdi; ama devrimci temsilcilerin kararları üzerinde bir etkide bulunamadı, hatta bir tepki olarak daha da radikal görüşlerin ortaya atılmasına yol açtı.

Mirabeau, Sieyès'e karşı ondalık vergisinin bir mülkiyet olmadığını savundu. Ona göre bu vergi, ahlak ve eğitim alanında kamusal bir hizmet veren din adamlarına bu hizmetlerinin karşılığında ödenen bir katkıydı. Artık halkın sırtında ağır bir yük olan bu verginin kaldırılması ve onun yerine ulusun, din adamlarını saygınlıklarına uygun bir biçimde maaşa bağlaması zamanı gelmişti. Dahası, Kilise'nin gerçek anlamda bir mülkiyeti yoktu. Çünkü mülkiyet devredilebilme, temlik edilebilme niteliğiyle donanmıştı; oysa Kilise'nin kendi malları üzerinde böyle bir yetkisi bulunmamaktaydı. Bu durumda da, Kilise mallarının iyeliğinin kime ait olduğu sorunu belirmekteydi. Dolayısıyla Mirabeau'nun açtığı bu yoldan ilerlendiğinde, Buzot'nun ya da Lacoste Markisi'nin Meclis kürsüsünden haykırdıkları sonuca ulaşmak hiç de zor değildi: "Kilise malları ulusa aittir." Bunun devamında Buzot, "ruhbanın yapabileceği en iyi şey en azından görünümü kurtarmak, yani kaçınılmaz koşulların ona dayatacağı ödünleri kendi isteğiyle yapıyormuş gibi görünmektir" diyerek, bu aşamada Kilise'nin ondalık vergisinden vazgeçmesinin kendi çıkarına olacağını vurguladı. Mesajı alan ve malların tartışılmasındansa bu verginin kendisine sağladığı geliri ulusa "hibe etmenin" daha uygun olacağını kavrayan ruhban, yelkenleri suya indirdi. Fakat Pandora'nın kutusu açılmıştı bir kere. Dolayısıyla Kilise'nin malları sorunu iki ay sonra yeniden gündeme geti-

rilecektir. Ancak bundan önce, farklı bir bağlamda din özgürlüğü sorunu ortaya atılacak ve Meclis epey ateşli tartışmalara sahne olacaktır.

Bu konu, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde dine nasıl bir yer verileceği konusuydu. Meclis, uzlaşmacı bir tutumla Bildiri'nin Giriş kısmında "Yüce Varlık" kavramına yer verdi. Fakat 22 Ağustos'ta sıra dine ilişkin maddenin düzenlenmesine geldiğinde, iki gün sürecek bir tartışma patlak verdi. Çünkü büyük din adamlarının yer aldığı sağ grup, dinin (ki dinle kastettikleri Katoliklikti) devletin temelinde bulunduğunun, devletin dinle yoğrulduğunun açıkça Bildiri'de yer almasını arzulamaktaydılar. Bunun anlamı ise, Katolikliğin devletin resmî dini ya da en azından toplumdaki hükmedici ya da baskın (*dominante*) din olarak tanınmasıydı.

Bu görüşü, Clermont piskoposu François de Bonal, "Fransız Anayasası'nın ilkelerinin sonsuz bir temel olan dinin üzerinde yükselmesini talep ediyorum" diyerek dile getirdi. Ardından sağ kanadın çeşitli temsilcileri, dinin toplumsal işlevine dikkati çektiler. Onlara göre din, yasaların yetersiz kaldığı durumlarda, vicdanlara hükmederek insanları ahlaka yöneltmekte ve toplumsal görev bilincini aşılayarak toplumun ayakta kalmasını sağlamaktaydı. Soylu Clermont-Lodève'in deyişiyle, "araçların eşitsizliğinde hakların eşitliğini korumak için toplum halinde birleşmiş olan insanlar dinin çözülmez bağıyla birbirlerine bağlanmışlardır. Yasaların gerçek güvencesi dindir. Din olmazsa kötülüğe karşı hiçbir zaman yeterince güvencede olamam. Din olmazsa, toplumun bütün bağları çözülür." Ruhbanın adına söz alan D'Eymar'a göre ise, "yasa gizli suçlara ulaşamayacağı için, yasayı tamamlayacak olan dindir. Toplumun iyi düzeni için dinin sürdürülmesi, korunması ve saygın kılınması önemli ve zorunludur." Din bu denli önemli olduğuna göre, "yerleşik kamusal külte" (yani Katolikliğe) bildiride yer verilmeli ve yurttaşlardan bu "hükmedici külte" saygı göstermeleri, bir bakıma ibadet etmeleri istenmeliydi.[5]

---

[5] Dönemin aktörleri, din (*religion*) sözcüğünün yanında kült (*culte*) sözcüğünü çok sık kullanmışlardır. Kült, en geniş anlamıyla, uygulamalarıyla, ibadetiyle bir dindir ya da Tanrı'ya veya tanrısal, kutsal sayılan şeylere, kişilere, değerlere saygı gösterip tapmak, onlara bağlılığı ifade eden söz ve hareketlerde bulunmak demektir. Devrim yıllarında kült sözcüğü, bazen yukarıda da görüldüğü gibi bir dini, örneğin Katolikliği ya da Protestanlığı, Yahudiliği vb. işaret eder, bazen de üçüncü cildin II. ve III. bölümlerinde görüleceği üzere tapınma-tapınç (örneğin, vatan kültü ya da Marat gibi şehitlere yönelik kültler), hatta bir tapınma sistemi, Hıristiyanlık dışında yeni bir inanç düzeni (örneğin, Akıl kültü ya da Yüce Varlık kültü) anlamını taşır.

Sol kanat temsilcileri, bu taleplerin din ve vicdan özgürlüğünü yadsımak anlamına geldiğini ileri sürerek hoşgörüyü salık verdiler. *Tiers-état* temsilcisi Laborde, bu konudaki görüşlerini şöyle dillendirdi: "Hoşgörü, şu anda hepimizin paylaşacağı duygu olmalıdır. Dinsel düşüncelere buyurmanın mümkün olması, bütün yurttaşların yüreklerine en acımasız despotizmin yerleştirilmesi demektir. [...]Barışı rahatsız etmemenin tek çaresi, dinsel inançlara saygı göstermektir. Hıristiyanların, sadece doktrininin saflığı sayesinde ayakta kalması gereken bir din için siyasal otoriteyi yardıma çağırmaları karşısında büyük üzüntü duyuyorum." Ardından kürsüye çıkan Mirabeau, hoşgörünün her an "horgörüye" dönüşeceği kabulünden hareketle çok daha radikal bir tutum sergiledi. Kendisinden sonra Castellane Kontu'nun Bildiri maddesi olarak getirdiği "Hiç kimse ne dinsel düşüncelerinden ötürü tedirgin kılınmalı, ne de dinsel ibadetinden ötürü rahatsız edilmelidir" şeklindeki önerisi üzerine yeniden söz alan Mirabeau, bu öneriyi destekleyip devletin dinsel inançlar, düşünceler üzerinde hüküm süremeyeceğini ve ibadet biçimlerini belirleyemeyeceğini açıkça ortaya koydu ve hükmedici din düşüncesini bir çırpıda yerle bir etti.

MİRABEAU (22-23 Ağustos 1789)[6]

Birinci konuşma: Hoşgörüyü salık vermeye gelmiyorum. En sınırsız din özgürlüğü benim gözümde öylesine kutsal bir haktır ki, hoşgörü sözcüğü, kim tarafından dile getirilirse getirilsin, bana bir bakıma despotik olarak görünür; çünkü hoşgörü yetkisi olan bir otorite düşünce özgürlüğünü ihlal edebilir; hoşgörü gösterebileceği gibi göstermeyebilir de.

[...]İnsanlar topluma herhangi bir kült getirmezler, kült ancak ortak bir inanç olarak doğar. Demek ki, tümüyle toplumsaldır ve sözleşmeden kaynaklanır. Öyleyse bu bir ödevdir. Fakat bu ödev bir hakkı da doğurur, yani kimsenin dini nedeniyle rahatsız edilmemesi hakkı. Gerçekte, her zaman farklı dinler olmuştur. Neden? Çünkü her zaman farklı dinsel kanılar olmuştur da ondan. Ancak farklı kanılar da, farklı zihinlerin olmasının zorunlu bir sonucudur. Bu farklılık engellenemez, dolayısıyla bir saldırı konusu da ola-

[6] Rials, s. 238 ve 242.

maz. Bir külte özgürce ibadet etme her bireyin hakkıdır. Öyleyse onun hakkına, onun kültüne saygı gösterilmelidir.

İkinci konuşma: Bir kült dualardan, ilahilerden, vaazlardan ve bir araya gelen insanların Tanrı'ya yönelttikleri çeşitli tapınım gösterilerinden oluşur. Polis müdürünün duaları ve ilahileri belirleme hakkının olduğunu söylemek tümüyle saçmalıktır.

[...]Hepimizin topluluklar, örgütler, kulüpler, mason locaları ve her türden dernekler kurma hakkımız var. Polisin görevi bu toplulukların kamusal düzeni bozmasına engel olmaktır. Fakat bu topluluklar kamusal düzeni bozmasınlar diye baştan onları yasaklamak akla zarardır.

[...]Size sürekli hükmedici bir kültten söz ediliyor. Bununla baskıcı bir kült mü kastediliyor? Fakat siz bu sözcüğü yasaklamıştınız; özgürlük hakkını pekiştiren insanlar, baskı hakkını üstlenmeye kalkışmazlar. Bununla prensin kültü mü kastediliyor? Fakat prensin ne vicdanlar üzerinde hükmetme ne de düşünceleri belirleme hakkı vardır. Bu, çoğunluğun kültü mü? Fakat kült bir düşüncedir; herhangi bir kült şu ya da bu düşüncenin sonucudur. Oysa düşünceler bir oylamanın sonucunda oluşmaz; düşünceniz size aittir; bağımsızdır, ortaya koyabilirsiniz. Ayrıca, çoğunluğun düşüncesinin hükmetme hakkı yoktur. Bu, yasalarımızda yasaklanması gereken tiranca bir deyiştir. Çünkü hükmetme sözcüğünü bir şey için kullanıyorsanız, başka şeyler için de kullanabilirsiniz. Bu durumda da karşınıza, hükmedici bir kült, hükmedici bir felsefe, hükmedici bir sistem çıkar. Adalet dışında hiçbir şey hükmedemez; hükmedici olan sadece her kişinin bireysel hakkıdır, geri kalan her şey bu hakkın hükmü altındadır. Zaten, başkasına zarar vermeyen her şeyi yapma hakkı, sizin tarafınızdan kabul edilmiş apaçık bir haktır.

Mirabeau'nun dinsel inanç sorununu düşünce özgürlüğüne, düşüncelerin özgürce ifade edilmesi hakkına indirgeyen bu yaklaşımı, bir Protestan papaz olan vekil Rabaut Saint-Étienne tarafından da benimsendi. Tıpkı Mirabeau gibi "talep ettiğim hoşgörü değil, özgürlüktür" diyen Rabaut'ya göre, "hiç kimse, hiçbir toplum bir düşüncenin ifade edilmesini yasaklama hakkına sahip değildir. Her kült bir dogmadır; bir dogma düşünceyi, bir düşünce de özgürlüğü çağrıştırır. Uzun ve kanlı geçmişten ders alarak, insanı insandan, Fransızı Fransızdan ayıran engelleri yıkmanın zamanı gelmiştir artık." Böylece Rabaut,

din özgürlüğünün özellikle, uzun yıllardır Katolikler tarafından aşağılanmış, baskı altında tutulmuş dinsel azınlıklar, yani Protestanlar ve Yahudiler için önem arz ettiğini vurgulamaktaydı. Zaten sözlerini, "özgürlük ile haklarda eşitliği, krallığın bütün Katolik olmayanları için de istiyorum" diyerek tamamladı.

Ulusal Kurucu Meclis, iki gün süren bu ateşli tartışmaların ardından dine salt düşünce özgürlüğü çerçevesinde yer vermeyi tercih etti ve İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 10. maddesini şöyle kaleme aldı: "Hiç kimse, düşüncelerinin açıklanması yasayla kurulmuş kamusal düzene zarar vermediği sürece, dinsel olanlar da dahil olmak üzere düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemelidir." Varılan bu sonuca ilişkin üç tespitte bulunulabilir. İlk olarak, *anticlérical* cephenin dayatmasıyla, ruhbanın Katolikliği kamusal kült ya da hükmedici-baskın din olarak Bildiri'nin içine yerleştirme girişimi boşa çıkarılmış oldu. Hatta bir bakıma, inanç karşısında düşünceye öncelik verildi. Katolikliğin devlet içindeki statüsünün saptanmasının bir haklar bildirisinde yeri olmadığı anlayışından hareketle de, bu sorunun çözümü ileri bir tarihe ertelendi. Dolayısıyla bu konu ileri tarihlerde yeniden alevlenecektir.

İkinci olarak, "dinsel düşüncelerini açıkladığı için kimsenin rahatsız edilmeyeceği" ibaresiyle dinsel çoğulculuk reddedilemez bir gerçek olarak ortaya konulmuş oldu. Ancak bunun uzantısı olan inanç ve ibadet özgürlüğünün dinsel azınlıklara somut olarak nasıl yansıyacağı ve dahası yurttaş hak ve özgürlükleri bakımından dinsel ayrımcılığa nasıl son verileceği konusunda bildiri suskundu. Aslında bu sorunun çözümü de yine yasamanın inisiyatifine terk edilmişti. Meclis, bir yanda evrensel bir ilke olarak insan ve yurttaş eşitliğinden söz edip öte yanda kamusal haklar bakımından dinsel ayrımcılık yaparak çelişkili (açıkçası ikiyüzlü) bir tutum içine girmemek amacıyla, 24 Eylül 1789 yasasından beri kendi tapınaklarında istedikleri gibi ibadet etmekte özgür olan Protestanlara yurttaşlık haklarını tanıdı. Daha sonraki yasalarla da Protestanlar, hem sivil ve askeri memurluklara kabul edildiler, hem de XIV. Louis döneminde ellerinden alınmış olan mülklerine kavuştular.

Fakat yüzyıllardır süren önyargıların etkisinde olan Kurucu Meclis, bu "yüce gönüllüğünü" Yahudilere göstermedi. 23 Aralık 1789 tarihli oturumunda, ibadet özgürlüğü tanıdığı Yahudilerin yurttaşlık haklarından yararlanmalarını büyük bir çoğunlukla reddetti. Bir ay içinde bu kararın anlamsızlığının fark edilmesi sonucunda, 28 Ocak 1790'da, Fransız toplumuna daha iyi

"entegre" oldukları kabul edilen İspanya ve Portekiz kökenli Yahudilere (Sefaradlar) yurttaşlık hakkı verildi. Fakat diğer Yahudiler, özellikle de Alsace-Lorraine bölgesinde daha "ortodoks" bir görünüm sergileyen Almanya kökenli Yahudiler (Eşkenaziler), Fransız yurttaşı olabilmek için 27 Eylül 1791 tarihini beklemek zorunda kalacaklardı. Demek ki tüm Fransızların hangi inançtan olurlarsa olsunlar yurttaş olarak kabul edilebilmeleri için iki yıldan fazla bir zamanın geçmesi gerekecekti.

Üçüncü ve son tespit, dinsel düşüncelerin, dolayısıyla inanç ve ibadet özgürlüğünün önüne "kamusal düzene zarar vermeme" şeklinde ifade edilen bir sınır getirilmiş olmasıdır. Kurucu Meclis'teki *anticlérical* cephe, Katolik bir iktidarın eline azınlık dinlerine baskıda bulunma, hatta engizisyonu hortlatma imkanı vereceğini ileri sürerek "kamusal düzen" gerekçesine karşı çıktı. Bununla birlikte, Meclis'teki çoğunluğun dinsel düşüncelere sınırlama getirirken böyle bir hesap içinde olmadığını, devlete belirleyici bir rol biçen yaklaşım doğrultusunda hareket ettiğini, ayrıca *Gallicanisme*'e uygun bir anlayışı yansıttığını söylemek de mümkündür. Daha açıkçası devletin, böylece dinsel alana müdahale edebilme hakkına, örneğin dinsel çoğulculuk üzerine kurulu düzeni korumak amacıyla bir kültün bir başka külte baskı uygulamasını engelleme hakkına, sahip bulunduğu ortaya konmuş olmaktaydı. Bildiri'nin kabul edilmesinin üzerinden henüz iki ay geçmişken Meclis'in Kilise mallarının "ulusun hizmetine sunulması" kararını almasıyla, devletin dinsel alan, dolayısıyla Kilise üzerindeki üstünlüğü bir kez daha tescil edilecekti.

B-KİLİSE MÜLKLERİ

Ağustos ayında ondalık vergisine ilişkin tartışmalar sırasında gündeme getirilmiş olan Kilise malları konusu, bir çözüme kavuşturulmak amacıyla Ekim'de yeniden Kurucu Meclis tarafından ele alındı. Bir piskopos olan Talleyrand, ayın 10'unda Kilise mallarının millileştirilmesini (kamulaştırılmasını) ve din giderleri ile din adamlarının geçimini ulusun (yani devletin) karşılamasını önerdi. Ona göre, böyle bir düzenleme sayesinde, ruhban sınıfı yardımseverlik, eğitim, yoksullara destek gibi işlevlerini daha iyi yerine getirebilecekti. Bu amaçla, bağış yapanların isteklerinin gözetilmesi ve din adamlarına maaş bağlanması yeterli olacaktı. Ayrıca Talleyrand, önerdiği bu yasanın asıl amacının, tamtakır kalmış olan devlet hazinesine bir kaynak bularak Fransa'yı

uzun zamandır içinde debelendiği malî krizden çıkarmak olduğunu açıkça dile getirdi: "Devlet, borçlu olduğu kişilere karşı görevlerini yerine getirmek için ruhbanın mallarının oluşturduğu devasa zenginliğe el koyacaktır." Tabii millileştirilen bu mallar, gelir getirmesi için de satışa sunulacaktı.

Talleyrand'ın bu önerisi üzerine Meclis yeniden hareketlendi ve önerinin yasalaştığı 2 Kasım tarihine kadar tartışmalar Kilise'nin tüzel kişiliğinin sorgulanıp yadsınmasına varacak denli dallanıp budaklandı. Sieyès, henüz Ağustos ayında, ondalık vergisinin hiçbir tazminata bağlı olmadan kaldırılmasını ve Kilise malları üzerinde kara bulutlar estirilmesini eleştirmek amacıyla, gerçekten mülk sahibi olan ruhbanın elinden mülklerinin alınmasının ancak Kilise'nin bir beden, bir kurumsal yapı olarak varlığına son verilmesiyle mümkün olabileceğini ileri sürmüştü. Tabii ki Devrim'in bu ikircikli siması, ruhbanın haklarını savunmak için Kilise'nin bir beden olduğunu söylerken, *anticlérical* burjuva devrimcilerinin eline önemli bir silah verdiğinin farkında değildi. Çünkü bu tartışmalar sırasında önerinin lehinde söz alan sol grup temsilcileri, ruhbana karşı saldırılarını Kilise'nin bir beden olmadığı, sadece tüzel bir kişiliğe sahip bulunduğu gerekçesi üzerine oturtacaklardı.

Meclis'te yer alan yüksek din adamları, yasanın çıkmasını engellemek için çeşitli savlar ileri sürdüler ve maddi bir ödün vermekten kaçınmadılar. Piskopos Boisgelin, (1788'de devletin kendisinden 8 milyon lira istemesinden gocunmuş olan) Kilise'nin devlet hazinesine 400 milyonluk bir katkıda bulunmaya hazır olduğu belirtti. Başka piskoposlar, savunmalarını, din ile Kilise malları arasında organik bir bağ bulunduğu varsayımına dayandırdılar. Clermont piskoposunun deyişiyle, "mallarımızın satışı hiçbir şeye çare olamayacaktır. Pek yakında ortada ne papaz kalacaktır, ne de din." Rahip Montesquiou'ya göre ise, Kilise'ye ait olan mallar ulus tarafından, ulus için verilmemişti; dolayısıyla devletin bunlar üzerinde hiçbir hakkı yoktu. Dahası "dinsel beden" yasa tarafından yaratılmadığından yasa yoluyla da yok edilemezdi. Ruhban içinde en ilginç görüşü ortaya koyan rahip Maury oldu. Muhafazakâr-kralcı kanadın önemli liderlerinden biri olan bu din adamı, 13 Ekim'de yaptığı konuşmasında, Kilise malları ile (İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde doğal ve zaman aşımına uğramaz bir hak olduğu belirtilen) mülkiyet hakkı arasında doğrudan bir ilişki kurdu ve burjuva devrimcilerin önüne toprak reformu ya da ortak mülkiyet hayaletini dikerek onları korkutmaya ve böylece bu yasa girişiminden vazgeçmelerini sağlamaya çalıştı.

MAURY (13 Ekim 1789)[7]

Hayır, devlet bizi yaratmadı. Devlet olmadan da vardık. Mülkiyet, bizim için olduğu gibi sizin için de kutsaldır. Bizim mülklerimiz sizinkilerin güvencesidir. Bugün bize saldırılıyor, ama kendinizi kandırmayın, malımız mülkümüz elimizden alınacaksa, sizin de sıranız gelecektir. Kendi töre tanımazlığınızı size karşı kullanacaklardır ve finansal düzeydeki ilk felaket, sizin mülklerinizi etkileyip yok edecektir.

[...]Eğer ulus, on dört yüzyıldan fazla bir süredir yasaların tanıyıp koruduğu mülklerimizi elimizden almak için toplumun kökenine kadar geri gitme hakkına sahipse, bu yeni metafiziksel ilke, sizi doğrudan doğruya toprak yasasına ilişkin her türlü ayaklanmaya götürecektir. [...]Halk, bu kaostan yararlanarak, bu mülkleri paylaşmak isteyecektir; öyle ki sahiplenmenin çok eski olması bile istilayı engelleyemeyecektir. Halk sizin üzerinizde, sizin şu anda bizim üzerimizde uyguladığınız bütün haklara sahip olacaktır. Ayrıca kendisinin ulus olduğunu ve kendisine hiçbir şey buyrulamayacağını da söyleyecektir.

[...]İlkeleriniz nedeniyle bizi toprak yasasına doğru götürdüğünüzü kanıtlayacağım. Gerçekten de, mülklerin kökenine geri gittiğinizde halk da sizinle birlikte bu adımı atacaktır. Kendisini Cermen ormanlarından çıktığı o dönem içine yerleştirecek ve mülklerin yeni bir paylaşımını talep edecektir.

Ruhbanın bu karşı argümanlarının Kilise mallarına el koymakta kararlı olan *anticlérical* temsilciler üzerinde pek de etkili olduğu söylenemez. Sol kanadın konuşmacıları, Talleyrand'ın önerisini desteklemek için özellikle devletin dinsel alan üzerindeki üstünlüğünden, ulusal çıkarın belirleyiciliğinden, ulusal birliğin gereklerinden, kısacası ulus egemenliğinden dem vurdular. Ruhbanın mülk sahibi olmayıp yalnızca ulusun mutemetliğini yaptığını söyleyen Barnave'a göre, ulus için ve ulus tarafından bir kurum olarak yaratılmış ruhbanın kurumsal varlığına ulusun istediği zaman son verme ve mallarını da geri alma hakkı vardı. Le Chapelier, "eğer ruhban mülk sahibi olmaya devam ederse, ulus içinde bir toplumsal tabaka olmayı da sürdürecektir" yargısında bulunup böyle bir durumun da ulusal birlik ilkesine tümüyle aykırı ol-

[7] Pressensé, s. 64.

duğunu belirtti. Thouret ise, görüşlerinin temeline, kurumların malları ile bireylerin mülklerinin birbirinden farklı olduğu savını yerleştirdi. Ona göre, bireyler yasalardan önce var olduklarından doğadan gelen dokunulmaz haklara sahiptirler; mülkiyet hakkı da bunlardan biridir. Oysa kurumlar yasalar sayesinde vardır. Dolayısıyla bunların "doğaları gereği hiçbir gerçek hakkı yoktur." Kurumlar aslında kurgudur, yasanın yarattığı soyut birer kavramdır. Konuşmasının devamında Thouret, ruhbana seslendi: "Nasıl malik olabilirsiniz ki? Siz var değilsiniz. Bir beden olarak var değilsiniz. Devletin yarattığı tüzel kişiler sözcük anlamıyla bir beden, yani canlı bir varlık değildir. Yaratıcıları olan devletin onlara emaneten verdiği tüzel, soyut bir varlıkları vardır. Devlet onları yapar, onları yaşatır. Yararlı oldukları sürece onları destekler; zararlı oldukları zaman da, yaşamlarını ve yaşamlarının varlık nedeni olan iradelerini onlardan geri alır."

Bazı burjuva temsilciler, Kilise malları tartışmasını papaz düşmanlıklarını dile getirmek için bir fırsat olarak gördüler. Örneğin Pétion, "din adamlarının göreneklerinin yok olmasına devasa zenginlikleri neden olmuştur" diyerek Kilise'nin yozlaşmışlığının mallarının miktarıyla doğru orantılı olduğunu ileri sürdü. Aslında bu sav, din adamlarının maddiyattan uzaklaşmasıyla ilk çağların saf Kilisesinin yeniden kurulabileceği düşünün canlanmasına yol açtı. Özellikle köy papazları tarafından paylaşılan bu düş, onların bu yasayı benimsemelerini kolaylaştıracaktı. Ayrıca devlet tarafından maaşa bağlanmaları sayesinde ekonomik durumlarının düzelmesi de bu tutumlarında etkili olacaktı.

Yasa tasarısını yokuşa sürmek amacıyla işin aceleye getirilmemesini ve bir komisyon kurulup üzerinde çalışılmasını isteyen sağ kanat temsilcisi Maloue t'nin bu önerisi yeterli taraftar toplayamadı ve Meclis'teki tartışmalara 2 Kasım 1789'da son noktayı koyan yine Mirabeau oldu. Bu yasanın çıkartılmasıyla din adamlarının gördüğü kamusal hizmetlerin daha ucuz bir şekilde yerine getirileceğini ileri süren Mirabeau, fayda ile adalet kavramları arasında doğrudan bir bağ kurdu ve her şeye muktedir olan egemen ulusun (daha somut olarak kurucu iktidarı kullanan Meclis'in) aldığı bir kararın tartışılmasının bile gereksiz olduğunu açıkça dile getirdi.

MİRABEAU (2 Kasım 1789)[8]

Ben, yaşamımın geri kalanında her zaman bir ilkenin adil mi ya da gayri adil mi olduğunu gözeteceğim. Sadece yararlı olan adildir. Dolayısıyla Kilise mallarının ulusa ait olduğunu ilan etmekten daha adil başka bir şey olabilir mi? Kilise'nin mülklerinin ulusa ait olduğunu ilan ediniz. Bu ilke, tek başına binlerce yararlı reforma yol açacak ve sadece bu sayede bütün engeller aşılacaktır.

Ancak ruhbanın bazı üyelerine inanmak gerekiyorsa, ilan etmenizi önerdiğim bu ilke bir hatadan başka bir şey değildir. Bu kişilere göre, bugüne kadar mülklerin basit bir kullanıcısı, bir mütemeti olduğuna inandığım ruhban, Kilise mülklerinden yalnızca yararlanmamalı, dahası onların mülkiyetine de sahip olmalıdır; zaten bu zenginliklere dokunulduğu anda hem din, hem ahlak, hem de devlet sarsılıp çökecektir.

Baylar müsaade edin, bazı ilkeleri size anımsatayım ve bazı eleştirilere yanıt vereyim.

Ulus hiç kuşkusuz toplumsal kurumları tesis etme ya da etmeme hakkına sahiptir. Her şeyden önce bu ilkenin kabul edilmesini ya da reddedilmesini talep ediyorum.

Eğer reddediliyorsa, ben de diyorum ki, kurumlar toplumsal düzenin öğeleri değildir. Çünkü toplum oluştuğu anda kurumlar yoktur. Çünkü kurumların yasalar tarafından onlara verilen tüzel kişiliklerinden başka bir varlıkları yoktur. Çünkü kurumlar yasaların eseridir ve genel toplum içinde özel topluluklara yer verilip verilemeyeceğine karar verecek olan kesinlikle kurulmuş bulunan toplumun bütünüdür. Bunun dışında başka ilkeleri kabullenmek, nedenler olmadan sonuçlar ileri sürmek anlamına gelir.

[...]Baylar, toplumun kurumlar tesis etme ya da etmeme hakkına sahip olduğunu kanıtladıktan sonra, şimdi de toplumun tesis ettiği kurumların mülk sahibi olup olamayacaklarına ayrıca karar verme hakkının bulunduğunu söylüyorum.

Ulus bu hakka sahiptir. Çünkü kurumlar yasa sayesinde var olduklarına göre, onların varoluşlarını düzenlemek yasaya aittir. Çünkü mülk sahibi olma yetkisi aslında toplumsal düzenin sağladığı bir uygulamadır ve tüm toplum-

[8] Mérilhou, s.365-390.

sal uygulamaların, toplumun yaratılarından başka bir şey olmayan topluluklar için geçerli olup olmadığına karar verme hakkı da yine toplumun kendisine aittir. Çünkü kurumlar tesis etmenin uygun olup olmadığı sorunu ile bu kurumların mülk sahibi olmasının uygun olup olmadığı sorunu, birbirinden tümüyle farklı iki konudur.

Rahip Maury, mülkiyete sahip olmayan hiçbir kurumun var olamayacağını ileri sürüyor. Ona yargıçlık kurumunun ve ordu kurumunun gayrimenkullerinin neler olduğunu sormakla yetineceğim ve ardından şunları ekleyeceğim: İlksel Kilise döneminde ruhbanın mülkleri neydi? İlk Kilise Genel Meclisleri üyelerinin gayrimenkulleri nelerdi? Tıpkı Lykurgos[9] yasaları dönemindeki Lakedemonia'da olduğu gibi, bireysel mülkiyet de dahil olmak üzere hiçbir mülkiyetin bulunmadığı bir toplumsal düzen tasarlanabilir. Dolayısıyla mülksüz olan herhangi bir kurum, özellikle de bir ruhban kurumu neden tasarlanamasın ki?

Baylar, toplumun kurumlar tesis etme ya da etmeme hakkına sahip olduğunu ve bu kurumların mülk sahibi olup olamayacaklarına karar verme hakkının yine topluma ait olduğunu kanıtladıktan sonra, şimdi de bu tür kurumların bulunduğu her yerde ulusun kurumları tesis etme hakkının olduğu gibi yok etme hakkının da olduğunu söylüyorum ve bir kez daha bu ilkenin kabul edilmesini ya da reddedilmesini talep ediyorum.

Ardından da bu ilkeye karşı çıkacak olanlara sesleniyorum: Bir ulusun yürürlükten kaldıramayacağı tek bir yasama kararı bile yoktur; işine geldiği zaman hem yasalarını, hem anayasasını, hem de düzenini ve işleyiş biçimini değiştirebilir. Yaratan güç yok da edebilir. Genel iradenin sonucundan başka bir şey olmayan her şey, bu irade değiştiği anda ortadan kalkar.

Dahası, şu andaki Meclis, sadece Yasama Meclisi olmayıp Kurucu Meclis de olduğundan, salt bu niteliğinden ötürü, Fransız ulusunu kurmuş olan insanların kullandıkları tüm haklara sahiptir. Dolayısıyla bir anlığına, kendi aramızda toplumsal düzenin ilk ilkesini belirlediğimizi varsayalım. Bu durumda, kurumlar yaratmak ya da doğmalarını engellemek, bu kurumlara mülkler bahşetmek ya da mülk edinmede yetersiz olduklarını ilan etmek

---

[9] Lykurgos, İ.Ö. IX.-VIII. yüzyıllar arasında yaşamış olduğu tahmin edilen ve Sparta'ya (Lakedemonia'ya) anayasasını vermiş olduğu kabul edilen "mitolojik" yasa koyucudur.

hakkına sahip olduğumuza kim itiraz edebilir? Demek ki bugün de aynı hakka sahibiz, tabii kurucu iktidarımızın sınırlı olduğu varsayılmıyorsa. Ama eski düzenin içinde öyle önemli değişiklikler gerçekleştirdik ki, size sunmak onuruna eriştiğim önerimin gücünüz dahilinde değilmiş gibi görünmesi de mümkün değildir.

Dolayısıyla baylar, kurumlar tesis etmek ve onların mülk sahibi olup olamayacaklarına karar vermek ulusa aittir ve de ulus kurumları yok etme hakkından hiçbir zaman yoksun bırakılamaz.

[...]Mülk edinerek malik olma yetisi, yasanın bir toplumsal kuruma tanıyabileceği ya da tanımayı reddedebileceği bir haktır. Dahası, yasa bu hakkı tanısa bile sonradan geri alabilir. Çünkü toplumun yürürlükten kaldıramayacağı tek bir yasama kararı bile yoktur. Bu nedenle baylar, ulusun mülk sahibi olması[10] gerektiğini ilan ettiğiniz zaman, ruhbanın mülk sahibi olamayacağına karar vermekten başka bir şey yapmamış olacaksınız.

Bu tartışmaların ardından Ulusal Kurucu Meclis, "Kilise mülklerini ulusun hizmetine sunan" yasayı çıkartarak, bir taşla üç kuş vurmuştu: Devlete ciddi bir parasal kaynak sağlamış, böylece bu mülklerin garanti olarak gösterildiği (daha sonra kâğıt paraya dönüşecek) *assignat* adında devlet bonoları çıkarmış, din adamlarının toplumsal gücüne önemli bir darbe indirmiş ve toplumun *Ancien Régime*'den miras kalan çeşitli tabakalar, kurumlar, cemaatler şeklindeki bölünmüşlüğünü yadsıyıp yeni düzenin ulusal birlik temeli üzerinde yükseleceğini bir kez daha ilan etmişti. Yasanın bu üç boyutundan başka siyasal bir boyutunun da bulunduğu söylenebilir. Bunun anlamı, Kilise'nin ondalık vergisi gibi bir gelirden ve tüm mallarından yoksun bırakılarak herhangi bir siyasal etkide bulunmasının, Devrim'e karşı olası bir siyasal güç haline gelmesinin engellenmesiydi. Örneğin bu konu hakkında daha sonraları kaleme sarılmış olan Madame de Staël'in deyişiyle, "devletin anayasasının değiştiği dönemde, ruhbanın eline, yok edilmek istenen siyasal etkisini yeniden kazanmasına imkan verecek zenginlikleri bırakmak hiç de akıllıca olmazdı."

Yasanın bu derin anlamının ya da tüm bu boyutlarının ardında *Gallicanisme*'in izlerini bulmak hiç de zor değildir. Daha açıkçası, Meclis'in burjuva devrimcileri, bu kararlarıyla bir yandan *Ancien Régime*'i yıkma işlemini ger-

[10] Yani Kilise mallarının ulusa ait olması.

çekleştirirken öte yandan paradoksal olarak Fransız monarşisinin ilkelerinden, yani "krallar mutlak senyörlerdir; hem dünyevi hem dini mülkler üzerinde doğal olarak bütüncül ve her şeyden bağımsız bir hakka sahiptirler" şeklindeki XIV. Louis dönemi geleneğinden esinlenmişlerdir. Tartışmalar sırasında, *tiers-état* temsilcisi Garat, devletin Kilise üzerindeki üstünlüğünü kanıtlamak amacıyla krallığın eski geleneklerine, yani (doğrudan doğruya kavramı kullanmasa da) *Gallicanisme*'e göndermede bulunmuştu. Ona göre, kral dinsel alan üzerinde öylesine bir hükme sahipti ki, bırakın Kilise mallarına el koymasını, isterse dini bile değiştirebilirdi. Garat'nın dile getirdiği bu yaklaşım, Meclis'te, egemenlik kuramıyla yoğrularak kullanıldı. Daha doğrusu, kralın egemenliği ile ulusun egemenliği arasında bir paralellik kuruldu: Eski düzende, din konusunda krala tanınmış bu mutlak yetki egemen olmasından kaynaklanmaktaydı. Oysa Devrim'le birlikte devletin siyasal-hukuksal zırhını oluşturan egemenlik kraldan alınıp ulusa verilmişti; egemen olan ulustu artık. Dolayısıyla devrimci Meclis'in gözünde bu yasa, ulusun (dolayısıyla ulus ile özdeşleştirilen devletin) –tıpkı XIV. Louis gibi- egemenliği kullanmasından başka bir şey değildi; açıkçası, kurucu iktidara sahip olan yasama organı eliyle yürütülen bir egemenlik işlemiydi bu.

Bu kabulün dinsel yapıya ilişkin ciddi sonuçları olacaktır. 1791 Anayasası'nda egemen ulusun (kralla birlikte) temsilcisi olarak nitelendirilen Meclis, Kasım 1789'da gerçekleştirdiği bu dinsel düzenlemelerle yetinmeyecek, daha da ileriye gidip *Gallicanisme* zihniyetine uygun bir biçimde devletin üstünlüğünü pekiştirmek amacıyla Fransız Katolik Kilisesi'ni yeniden yapılandırmaya girişecektir.

C-RUHBANIN SİVİL YAPILANMASI

Ağustos 1789 tartışmalarında, bir haklar bildirisinde yeri olmadığı gerekçesiyle gündeme alınmayıp askıda bırakılan "Katolik dininin devlet içindeki statüsünün belirlenmesi" konusu, 1790'ın Şubat ve Nisan aylarında yeniden ortaya atıldı. Şubat ayındaki ortam, Ağustos 1789'dan çok farklıydı. Bu süreç içinde Kilise mallarının millileştirilmesi (kamulaştırılması) gerçekleştirilmiş, sıra tarikatların, manastırların durumunu saptamaya gelmişti. Sol kanadın sözcüleri, bireysel özgürlük adına bir barbarlık olarak nitelendirdikleri manastır ye-

minlerinin yasaklanması önerisini getirdiler. Bunun üzerine ruhban bir karşı saldırıya geçti. Nancy piskoposu La Fare, Kurucu Meclis'in (Roma'ya ve Papalığa bağlı) Katolik dinini devlet dini olarak ilan etmesini teklif etti. Ayrıca Meclis'in sağ kanadında, "atalarımızın dini" şeklinde dillendirilen Katolikliğe "ulusal din" etiketi de yapıştırıldı.

Sol kanat, bu teklif karşısında katı bir tutum takınmaktansa sorunu yine geçiştirme taktiği uyguladı. Kurucu Meclis'te kürsüye çıkan Lameth, dünyevi ve maddi çıkarları söz konusu olduğunda ruhbanın hep Tanrı'ya sığındığını vurguladı ve bu isteğin karşılanması durumunda, fanatizmin ve din savaşlarının hortlayacağını belirtti. Ona göre, biçimsel bir tatmin adına eski çatışmaları yeniden alevlendirmenin bir anlamı yoktu. Zaten Meclis, tehdit altında olduğu ileri sürülen dine (yani Katolikliğe) sevgi ve saygıyla yaklaşmaktaydı. Lameth'in bu saptamasını kanıtlamak amacıyla, sol kanat temsilcileri de dahil olmak üzere tüm Meclis ertesi gün Notre-Dame Katedrali'nde ayine katıldı ve böylece bu tartışmaya nokta kondu. Bunun ardından da 13 Şubat yasasıyla manastır yeminleri kaldırıldı ve isteyenlerin manastırları terk edebilecekleri kabul edildi.

İki ay sonra, bu kez Kilise mallarının satış prosedürü hakkında Meclis'te görüşmeler sürerken, Katolikliğin yasal statüsü konusu bir kez daha gündeme getirildi. Bu yeni dinsel saldırı, bir öncekinden iki açıdan farklıydı. İlk olarak, inisiyatifi alan, bu kez muhafazakâr yüksek din adamlarından biri değil, fakat devrimci görüşleriyle tanınan ve sol grupta yer alan Jakoben Kulübü üyesi keşiş Dom Gerle'di. İkinci farklılık, getirdiği önerinin hiçbir ikircikli yönünün bulunmaması ve doğrudan doğruya din özgürlüğünü tehdit etmesiydi. Dom Gerle, önerisini şöyle formüle etti: "Meclis'i suçlayanların ağzını kapatmak ve Meclis'in Fransa'da bütün dinleri kabul etmesinden kaygılananları rahatlatmak için, Katolik dininin şimdi ve ebediyen ulusun dini olduğunu ve sadece Katolik külte izin verildiğini ilan etmek gerekir." Dom Gerle'in bu çıkışı, gerçekte Yurtsever gruptaki din adamları arasında yaygın olan bir görüşün dile getirilmesiydi. Örneğin, 14 Temmuz'da Bastille'e saldıranların başında bulunan rahip Fauchet, 1789'da yayımladığı bir kitabında şu satırlara yer vermişti: "Kültleri değil de kişileri kapsayan hoşgörüye ilişkin bilge yasa ile Vatan'ın bağrında her türlü kültün varlığını kabule kayıtsız kalan günahkar yasayı birbirinden ayırt edelim." Bu "devrimci" papazlar için İncil'in kökenlerine geri götürülmüş bir Katoliklik, "yeniden canlandırılan (*régénéré*) ulusun" temeline

yerleştirilmeliydi. Bir başka deyişle, Katolikliğin ulusallaştırılmasının koşulu, onun ulusal din olarak tanınmasıydı. Ayrıca, millileştirilen mülkleriyle bir bakıma Devrim'i finanse eden Katoliklik, bu katkısının karşılığını almalı, yani Devrim'in dini, Devrim'le beliren ulus-devletin dini olmalıydı; dolayısıyla başka dinlere de gereksinim yoktu. Karşı-devrimci eğilimlerini gizlemeye gerek duymayan sağ kanadın temsilcileri, bu öneriyi hemen benimseyip kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya koyuldular.

Bunun üzerine, Katolikliğe karşı olmayan ama Fransız Katolik Kilisesi'ni devletin hükmü altında tutmayı amaçlayan sol grup, bu önerinin yasalaşması sonucunda ortaya çıkacak olumsuzlukları sıralayarak karşı saldırıya geçti. Öne sürülen argümanlardan ilki, böyle bir yasanın inanç ve ibadet özgürlüğünü yok ederek İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'ne, Anayasa'ya ters düşmesiydi. İkinci argüman, böyle bir yasanın karşı-devrimci hareket tarafından Devrim'in kazanımlarını yok etmek amacıyla kullanılması tehlikesiydi. Son olarak da, Fransa'nın yeniden fanatizmin, dolayısıyla din çatışmalarının pençesine düşme olasılığına vurgu yapıldı. Örneğin bir soylu olan Menou, Katolikliğin ulusun dini ya da hükmedici-baskın bir din olarak kabul edilemeyeceğini savunup Meclis'in sağ kanadına seslendi: "Hükmedici bir din olmaz. Tarih kitaplarınızı açın, din savaşlarının ne gibi felaketlerin kaynağı olduğunu göreceksiniz. Ulusal Meclis'in halkın felaketlerinin aracı mı olmasını istiyorsunuz?" Aynı şekilde Mirabeau, bir konuşmacının Katolik dinini koruyacağına ve başka kültlere izin vermeyeceğine ant içen XIV. Louis'yi örnek göstermesi üzerine, Fransa Krallığında siyasal iktidarların, koruyuculuğuna soyundukları Katoliklik adına ne büyük baskılara ve kıyımlara imza attıklarını hatırlattı: "Bu konuda tarihe göndermede bulunulduğu için sizden şunu unutmamanızı rica ediyorum: Size hitap ettiğim bu kürsüden görünen pencereden, dünyevi çıkarlar ile dinin kutsal çıkarlarını birbirine karıştıran iğrenç fesatçıların uyruklarına karşı silahlandırmış olduğu bir Fransız Kralı, tüfeğini ateşleyerek Saint-Barthélemy katliamının işaretini vermişti.[11] Daha başka bir şey söylemeyeceğim; bu öneriyi gündeme almaya gerek yoktur."

Dom Gerle'in önerisinin Mirabeau'nun istediği gibi gündemden düşürülmesi, La Rochefoucauld Dükü'nün hazırladığı uzlaşmacı bir metnin Meclis'in

[11] Aslında Meclis kürsüsünden Louvres Sarayı'nın bu sözü edilen penceresi gözükmemektedir. Fakat önemli değildir; çünkü Mirabeau'nun bu sözlerinin Meclis üzerinde büyük bir etkisi olmuştur.

çoğunluğu tarafından 13 Nisan 1790'da kabul edilmesiyle gerçekleşti. Bu metinde, ilk önce sadece Katolik kültün giderlerinin devlet tarafından karşılandığı, bu bakımdan da bu külte bir öncelik verildiği belirtiliyordu. Ama hemen ardından, Katoliklik hakkında Meclis'in bir karar verme yetkisinin bulunmadığının altı çiziliyordu: "Ulusal Meclis'in vicdanlar ile dinsel görüşler üzerinde uygulayabileceği hiçbir iktidarının olmamasından ve olamayacağından, dahası dinin yüceliği ve ona gösterilmesi gereken derin saygıdan ötürü, dinin bir tartışma konusu yapılması mümkün değildir." Bu metin, Kilise otoritesinin salt ruhani alanla, Meclis (ya da devlet) otoritesinin ise salt dünyevi alanla sınırlı olduğu anlayışını içermekteydi. Buna göre, bu iki otoriteyi birbirinden ayırmak gerekiyordu. Dolayısıyla meclisin herhangi bir dini devletin resmî dini olarak kabul etmesi diye bir şey söz konusu olamazdı. Devlet, Kilise'yi düzenlemeye kalktığında, onun dünyevi olan yönüne el atmakta, ruhani boyutuna kesinlikle karışmamaktaydı.

Bu anlayış, soylu temsilci (ve *Monarchien*) Clermont-Tonnerre'in Ekim 1789'da, "din ile devlet birbirinden kesinlikle farklı ve ayrı iki şeydir; bunların birleşmesi her ikisini de yozlaştırır. Çünkü din, doğası gereği devlete yabancıdır" şeklinde dile getirdiği görüşünün yeniden ısıtılıp sunulmasıydı. Bu görüşün laikliğe kapı açıcı bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Fakat burada tartışmaya açık olan, dolayısıyla Kurucu Meclis'teki tartışmaları körükleyecek olan bir soru belirmekteydi: Ruhani ve dünyevi alanların sınırları nelerdir? Ya da bir uygulamanın ruhani alanı mı yoksa dünyevi alanı mı ilgilendirdiği nasıl saptanabilecektir? Üstelik Ulusal Kurucu Meclis (ve ondan sonraki diğer iki meclis), laikliği benimsemeye, yani bu ayrımı yapmadan dinsel alanı devletin hükmü altına yerleştiren *Gallicanisme* zihniyetinden vazgeçmeye hiç de gönüllü değildi.

13 Nisan kararı, hem Meclis'te hem ülkede siyasal sonuçlar doğurdu. Çoğunluğun aldığı bu karara muhalefet eden 300 civarındaki temsilci, birkaç gün sonra ilk kez ayrı bir toplantı gerçekleştirip bir protesto metni hazırladı. Dom Gerle'in önerisini destekleyen bu metin, özellikle Kilise kanallarıyla tüm ülkeye yayıldı. Böylece, en görünür biçimiyle Meclis'te yaşanan ama ülke çapında da uzantıları olan siyasal bölünmüşlük, açıkça dinsel bir boyuta kavuştu. Ayrıca Fransa'nın dört bir yanında bu protestonun yankıları hissedilmeye başlandı. Belli bir Protestan nüfusun yaşadığı güney batı bölgesinin Nîmes ya da Montauban gibi kentlerinde, Katolikler ile Protestanlar arasında kanlı ça-

tışmalar yaşandı. Diğer bölgelerde ise, bu ana kadar değişimi desteklemiş olan din adamlarının gitgide Devrim'e daha mesafeli yaklaştıkları ve cemaatlerini de bu yönde etkilemeye koyuldukları gözlenmekteydi. Fakat Kilise'yi kapsayacak ve önemli siyasal sonuçları olacak asıl bölünme, üç ay sonra patlak verecekti.

12 Temmuz 1790 gününde, daha önceki idari, malî ve dinsel düzenlemelerin zorunlu bir sonucu olarak sunulan ve yalnızca Fransız Katolik Kilisesi'ni ilgilendiren "Ruhbanın Sivil Yapılanması" (RSY) (*Constitution Civile du Clergé*) Yasası Meclis'te kabul edildi. Bu yasayla, ilk olarak Kilise bölgeleri Fransa'yı 83 vilayete bölen idari yapılanmaya uygun şekilde yeniden düzenleniyordu. Artık *Ancien Régime*'deki 130'dan fazla olan piskoposluk sayısı 83'e düşürülüyordu. İkinci olarak, tüm din adamlarının (Katolik olmayanlar da dahil olmak üzere) seçme hakkına sahip yurttaşlar tarafından seçileceği ilkesi getiriliyordu. Üçüncü olarak, devletin din adamlarına ödeyeceği maaşların miktarı ve hizmet koşulları saptanıyordu. Son olarak, Papalık üstün ruhani otorite olmayı sürdürüyorsa da, Fransa Kilisesi üzerindeki otoritesi büyük ölçüde sınırlanıyor, yüksek din adamlarının seçilip atanmasında kendisine hiçbir yetki tanınmıyor ve yayınlayacağı her türlü ferman Fransız hükümetinin denetimine tabi kılınıyordu. RSY Yasası önerisi Meclis Din Komitesi tarafından hazırlandı ve Martineau tarafından yasanın kabul edilmesinden üç ay önce, 21 Nisan 1790'da Meclis'te okundu.

Martineau'nun Komite adına sunduğu bu raporda, Meclis'teki sağ grubu ikna etme amacıyla ilk önce dinin (yani Katolikliğin) önemine, ahlaki, toplumsal, hatta siyasal rolüne dikkat çekilmekteydi. Ardından önerilen reformun sadece Kilise'nin dışsal yapısını, düzenini kapsayacağı ve bu sayede de yüzyıllar boyunca belli bir yozlaşma yaşamış olan *Gallicane* Kilisesi'nin Hıristiyanlığın ilk çağlarındaki yapıya, yani ilksel Kilise'ye uygun bir hale getirileceği savunulmaktaydı.

MARTİNEAU (21 Nisan 1790)[12]

Baylar,

Din Komitenizden hazırlamasını istediğiniz çalışma, Fransız İmparatorluğu'na borçlu olduğunuz Anayasa'nın en önemsiz bölümünü kapsamamakta-

[12] Jaume, 2015, s. 56-58 ve 65.

dır. Hiç kuşkusuz, toplum durumundaki insanın haklarının üzerinde temellendiği, ama uzun zamandır unutulmuş ve yasaklanmış olan ilkeleri anımsatmak ve böylece yeniden saygın kılmak çok yararlıydı. Hepsi halktan kaynaklanan ve sadece halkın mutluluğu için var olan değişik erkleri birbirinden ayırt etmek ve sınırlarını belirleyip düzenlemek gerekliydi. Tüm toplumsal kurumları doğal ve ilksel amaçlarına, yani genel olarak herkesin ve özel olarak her bireyin güvenliğini ve özgürlüğünü sağlamaya yöneltmek şarttı. Bunları başardınız, fakat aynı zamanda dine tüm enerjisini ve saygınlığını kazandıracak önlemler konusuyla da ilgilenmezseniz eseriniz eksik kalmış olacaktır.

Törelerin toplumların ilk bağları, kamusal huzurun en sağlam desteği ve imparatorlukların refahının en büyük güvencesi olduğu, yüzyıllar boyunca tüm toplumların sunduğu tecrübeyle sabittir. Ama dinin bulunmadığı bir yerde herhangi bir töre olabilir mi?

Böyle bir ülkede yasamacı, konuşup boşu boşuna görevler belirler, cezalar saptar, sansürcüler ve yöneticiler atar. Yaptığı yasalar, tutkuların karşısında yeterli bir engel teşkil etmeyip sadece bazı eylemler üzerinde etkide bulunabilir. Bu yasalar, yasaklar içerebilir ve kuralları çiğneyenleri tehdit edebilir. Ancak yasakların durduramadığı kişiler çok ender olarak cezaya çarptırılır. Burada her zaman yöneticilerin dikkatinden kaçan bir sürü düzensizlik, namussuzluk, adaletsizlik ve hainlik vardır ve var olacaktır.

Hayır, baylar, bütün eylemlerimiz hatta en gizli düşüncelerimiz üzerinde nüfuz sahibi olan tek güç dindir. Çünkü din, mahkemesini yüreklerimizin içinde kurar; düzenin, iyi niyetin, adaletin ve insanlığın evrensel kurallarını ruhlarımızın derinliklerine kazır. Ne zaman suçlu kişi aldığı önlemler sayesinde cezasız kalacağına emin olup keyiflense, din ona kendi içinde hep bir tanığın bulunduğunu ve onun gözünden hiçbir şeyin kaçmadığını gösterir. Sadece suçu değil suç tasarısını da cezalandıran katı bir yargıcın korkutucu sesini duymasını sağlar.

Din, yalnızca kötü insanı yüreğine korku salarak engelleyen ya da pişmanlık duymasına yol açarak tövbe etmesine neden olan bir fren değildir, aynı zamanda iyi insanı uyandırıp yüreklendiren ve destekleyen güçlü bir dürtüdür. Bu insana kendisini gözetleyen, düşüncelerini okuyan ve bütün iyi ey-

lemlerinin tamı tamına hesabını tutan bir Tanrı'nın olduğunu göstererek, sevinç ve teselli veren yepyeni bir kaynak sunar. En zorlu erdemleri uygulamaya koymasını kolaylaştırır. Böylece ruhunda hoşnutlukla hissettiği görevlerini gayretkeşlikle yerine getiren bu insan, kendisini bekleyen ödülü düşünerek gelecek yaşamın mutluluğunu bu yaşamında tadar.

Baylar, en bilge ve en aydın devlet adamlarının iyice anlayıp kavradıkları şeyler bunlardır işte. Hem eski hem modern zamanlarda, ulusları uygarlaştırmak gibi zorlu bir işi ya da belki bundan daha da zorlu olan uygar ulusları yeniden canlandırmak işini üstlenmiş olan kişiler arasında, kurumlarını dinin kutsal temeli üzerine, yani iyilikleri ve kötülükleri bahşeden, suçları cezalandıran ve erdemleri ödüllendiren bir yüce varlık imanı üzerine inşa etmemiş olan tek bir kişi bile yoktur.

Bu ulu gerçeklerin bilincinde olan siz baylar, tüm çalışmalarınızın başarısını esas olarak dine bağladınız. Herkesin, yani kralın, uyrukların, sivil ve askeri yöneticilerin, "ulusa, yasaya ve krala sadık olacağı ve tesis ettiğiniz Anayasa'yı tüm gücüyle koruyacağı" şeklinde yemin etmesini zorunlu kıldınız. Aldığınız bu kararla ne yapmış oldunuz? Yapmış olduğunuz şey, İmparatorluğun esenliğinin sıkı sıkıya dine bağlı olduğunu herkese yüksek sesle ilan etmektir. Çünkü din olmazsa, yeminin de kıymeti harbiyesi yoktur.

Demek ki din devlet için ne denli önemliyse, sizin de ona o kadar önem göstermeniz gerekiyor. Dolayısıyla dinin töreler üzerindeki yararlı etkisini sürdürmek ya da yeniden tesis etmek, dahası onu bozacak, biçimsizleştirecek ya da değersizleştirecek her şeyden koruyup temizlemek için uygun olan bütün önlemleri almak, sizin en önemli görevlerinizden biridir.

Monarşinin ilk zamanlarında havarilerin ardılları tarafından atalarımıza getirilmiş olan Katolik, Apostolik ve Roma dini, özünde bozulmaz bir niteliğe sahiptir. İman ve ahlak kuralları bakımından ne bir değişikliği ne de bir tahrifatı kabul edebilir. Bugün vaaz ettiği her şeyi doğduğu günden beri vaaz etmektedir ve dünyanın sonuna kadar da vaaz edecektir. Bunun böyle olduğunun garantisi, tanrısal öğreticisinin vermiş olduğu görkemli vaattir. Katolik dini yasamacının reformcu dokunuşuna ihtiyaç duyuyorsa eğer, bu reform sadece dışsal düzenine ilişkin olacaktır. Bu nedenle Din Komiteniz bunun dışında herhangi bir şeye el atmayacak, yani sistemin ruhuna dokunmayacak-

tır. Size sunmaktan gurur duyacağı yeniden canlandırma planı, sadece ilksel Kilise'nin düzenine geri dönüşü amaçlayacaktır.

Baylar, sizin de bildiğiniz ve birçok kez yakından şahit olduğunuz üzere, hemen hemen bütün kötülükler ilk kurumların ruhundan uzaklaşılması nedeniyle ortaya çıkar. Bu kötülüklerin kaynağını kurutmak için de, çoğu kez şeyleri doğdukları o noktaya geri götürmek yeterli olur.

Bu saptama genel olarak doğru olduğuna göre, şu anda bizi ilgilendiren konu bakımından da doğru olması kaçınılmaz değil midir? Kilise'nin ilksel düzeni, zorunlu olarak havarilerin eseridir, tanrısal efendilerinin ağzından duyup öğrendikleri derslerin bir meyvesidir. Dolayısıyla bu düzenin, İncil'in ruhuna en uygun, dinin sürdürülüp ilerletilmesine en elverişli, en kutsal, tek kelimeyle insanlara en yararlı düzen olmaması mümkün müdür?

İşte baylar, bu nedenle Din Komiteniz, çalışmasını bu eski düzenin ilkeleri üzerinde temellendirmekten daha iyi bir şey yapamayacağını düşündü. Kilise'nin düzeni sekiz ya da dokuz asırdan beri bütün iyi insanları kaygılandırmaktadır. En kutsal kişiler, bilgileri ve dindarlıklarıyla yücelmiş en seçkin yazarlar, bu düzenin yeniden eski haline getirilmesini dileyip durmuşlardı. Birçok Kilise Genel Meclisi, bu yönde girişimlerde bulunmuş, ama çabaları hiçbir sonuç vermemişti. Çünkü insanların kişisel çıkarları ve tutkuları, bu girişimlerin karşısına her zaman aşılmaz engeller dikmiştir. İşte baylar, böylesine büyük bir eseri gerçekleştirme işini ele alıp tamamlamak için, tanığı olduğunuz Devrim'in tüm gücüne, donanmış olduğunuz tüm erke ihtiyaç duyulmuştur.

[...]Baylar, size önerimiz bu eski düzeni yeniden yürürlüğe koymanızdır. Gallicane Kilisesi, başka bir Kilise'nin yapamadığı kadar uzun süre bu düzeni koruyabilmişti. Ulus, kendi adına Tanrı'yla ve Tanrı adına kendisiyle konuşacak, kendisini eğitip teskin edecek kişileri seçme hakkından yoksun bırakılamaz. Halk, gerek kendisinin seçmediği, gerek bazen kuşkulu, bazen de düşman bir el[13] tarafından kendisine yollanan kişilere güven duymak zorunda değildir. [...]Eğer piskoposlar, papazlar ve diğer din görevlileri sadece halklar için varlarsa, onları seçmek de halklardan başka kimlere uygun düşebilir ki?

---

[13] Papa kastediliyor.

Zaten ilksel Kilise'nin düzeni de dini görevlilerin belirlenmesinde bundan farklı bir yöntem kabul etmemişti.

Martineau'nun 21 Nisan'da Kurucu Meclis'e sunduğu rapor hakkındaki tartışmalar ancak Mayıs sonunda başladı ve bir buçuk ay boyunca gündemi meşgul etti. Yüksek din adamları neredeyse tek vücut olarak RSY Yasası projesine karşı çıktılar. Sözcüleri konumunda olan Başpiskopos Boisgelin, itirazlarını Meclis'in yetkisinin sınırları üzerinde temellendirdi. Ona göre Meclis, dünyevi alanla sınırlı yetkilerini aşıp ruhani alana girmekteydi. Oysa "ruhani alanı yönetme hakkı yalnızca Kilise'ye aitti." Dolayısıyla önerilen bu konularda bir karar alınması isteniyorsa, Ulusal Ruhban Meclisi'nin toplanmaya çağrılması ve ona danışılması gerekmekteydi. Aynı minvalde konuşan papaz Goulard da, Meclis'in bu şekilde davranarak kendisini bir Ruhani Meclise dönüştürdüğünü, dahası 13 Nisan'da almış olduğu "dinin bir tartışma konusu yapılamayacağı" kararıyla çeliştiğini belirtti.

Bu itirazlara kulak asmayan burjuva temsilcileri, yasa önerisi lehinde tutarlı olup olmadıklarına bakmaksızın çeşitli argümanlar ileri sürdüler. Robespierre, söylevinde din adamlarının kamusal bir hizmet gören devlet görevlileri olduklarını savunarak RSY'yi doğrulamaya çalıştı. Ondan sonra gelen konuşmacılar, Meclis'in bu konuya el atarak yetkilerinin dışına çıkmadığında ısrar ettiler. Örneğin Treilhard, sadece dogmanın siyasal iktidarın yetkisi dışında bulunduğunu, oysa Meclis'in dogmayı değiştirmeyi değil dünyevi bir sorun olan dinsel toplumu (yani Kilise'yi) yeniden örgütlemeyi hedeflediğini vurguladı. Fakat ardından, bir çelişkiye düşüp düşmediğini sorgulamaksızın RSY Yasası ile güdülen asıl amacın Kilise'de ya da Kilise dininde bir reform gerçekleştirmek olduğunu ortaya koydu. Bunu yaparken Martineau'nun raporunda öne sürülen sava bel bağladı ve özellikle sağ kanadın temsilcilerine seslendi: "Yasanız, kesinlikle bu kutsal dine zarar vermeyecek, onu ilksel saflığına geri döndürecektir; siz de İncil'in gerçek Hıristiyanları olacaksınız." Üstelik saf Hıristiyanlığın benimsenmesiyle herkes, özellikle de din adamları "iyi yurttaşlar" olacaktı. Treilhard'ın Martineau'dan ödünç aldığı bu reform görüşü, 31 Mayıs'ta Meclis kürsüsüne çıkan Camus'nün sözlerinde de yankı buldu.

CAMUS (31 Mayıs 1790)[14]

Hangi aklı başında insan, Ulusal Meclis'in yasalarına karşı çıkıp direnerek, halkı yasaların otoritesine karşı kışkırtarak hem krallıkta barışı hem de dinin gelişimini sağlayabileceğini umut edebilir acaba? Ulusun egemen otoritesine itaat etmek, sadece zorunluluktan kaynaklanan bir yükümlülük değil, ama aynı zamanda Tanrı sevgisinin dayattığı bir ödevdir. Çağımızın rahipleri, Kilise'nin ilk çağlarındaki rahipleri yönlendiren ilkeleri benimsesinler; Afrika piskoposlarının, Cyprianusların,[15] Augustinusların[16] onlara çizmiş olduğu yolu izlesinler; şu anki düzenimizi o dönemlerin saygın Kilisesinin düzeni doğrultusunda biçimlendirsinler; işte o zaman Fransa'da din, bir zamanlar Afrika'da olduğu gibi saf olacaktır.

Bu "ilksel Kilise" argümanı, din adamlarını, yüzyıllardır mutlak monarşik yapı ve Papalık hükmü nedeniyle yozlaştırılmış Kilise'nin orijinal yapısına, altın çağına geri döndürüleceğine ikna etmeye yönelikti. Sözünü esirgemeyen Camus'nün deyişiyle "Papa nedir ki? Diğerleri gibi bir piskopostur. [...]Fransa Kilisesi'nin kölelikten kurtulma zamanı gelmiştir artık." Üstelik bu kurtuluş, İsa'nın Hıristiyanlığına yeniden kavuşmak şeklinde gerçekleşecekti. Buna rağmen, eğer ruhban muhalefetinde ısrarcı olmaya devam edecekse, o zaman ona karşı kullanılacak bir başka argüman, bir başka silah daha vardı: Her şeye muktedir olan ulus egemenliği. Treilhard, bu kuramı bir tehdide dönüştürerek kullandı: "Bir devlet, bir dini kabul edebileceği gibi etmeyebilir de. Dolayısıyla, bir kurumun şu ya da bu yerde, şu ya da bu şekilde var olmasını isteme hakkına sahiptir. Egemen, bir reformun gerekli olduğuna inandığı zaman, hiç kimse ona karşı koyamaz." Ulus egemenliği kuramını 31 Mayıs konuşmasında öne sürmüş olan Camus, bu tehdide daha ileri bir boyut kazandırdı: "Kilise devletin içindedir, yoksa devlet Kilise'nin içinde değil. Biz bir ulusal Konvansiyonuz;[17] kesinlikle dini değiştirme erkimiz var; ama bunu yapmayacağız." Bazı konuşmacılar ise, çok daha radikal bir söyleme imza attılar. Örneğin Rabaut Saint-Étienne'e göre, artık "papazlar, devletin belirlediği

---

[14] Chaussinand-Nogaret, 2006, s. 94.

[15] Cyprianus: 200-258 yılları arasında yaşamış Kartaca piskoposu ve Kilise babası.

[16] Augustinus: 354-430 yılları arasında yaşamış Hippo piskoposu ve Kilise babası.

[17] Kurucu Meclis.

hızda [yani yeni düzen içinde] yürüyeceklerdir. Şimdi geriye kala kala onları evlendirmek kaldı."

Bu tartışmaların ardından kabul edilen RSY Yasası'nı nasıl yorumlamak gerekir? Her şeyden önce 1789 devrimcilerinin Katolikliği reddetmek, Fransız Katolik Kilisesi'ni ortadan kaldırmak gibi bir amaçlarının olmadığı vurgulanmalıdır. Tersine Kilise'ye büyük bir önem veriyorlardı. Ama Meclis'in din konusundaki tutumu, ciddi bir çelişkiyi de içinde barındırmaktaydı. Çünkü bir yandan Haklar Bildirisi'nin dile getirdiği özgürlük adına devlet ile Kilise arasındaki bağlar gevşetiliyor, öte yandan RSY sayesinde papazların (maaşlarını devletten aldığı) memurlar haline getirildiği "devletleştirilmiş" bir Kilise'nin ya da "Anayasal Kilise"nin kurulmasına çalışılıyordu. İnanç ve ibadet özgürlüğü ilan edilmiş, kültler arasında hiçbir ayrım olmadığı karara bağlanmış ve Katolikliğin "resmî din" olamayacağı birkaç kez açıklanmış olmasına karşın, şimdi baskın bir din anlayışına, devlet tarafından himaye ve finanse edilen bir tür devlet Kilisesi anlayışına doğru kapılar ardına kadar açılıyordu.

Bu bağlamda, kimsenin laikliği, yani bir Kilise-devlet ayrımını düşünmediğini de belirtmek gerekir. Çünkü böyle bir ayrım, din düşmanlığı olarak görülüyordu ya da kitlelerin böyle bir algıya kapılmasından korkuluyordu. Üstelik tarihçi Furet'nin de dediği gibi, bu ayrım, dini kişisel bir inanç düzeyine indirgeme ve böylece toplumsal bağı aşırı ölçüde zayıflatma riski taşıyordu. Dolayısıyla devrimci Meclis, dinden, Kilise'den yararlanmak, ama bunun için de ilk önce Kilise'yi *Ancien Régime*'le olan tüm bağlarından koparmak, eski zihniyetinden soyutlamak amacındaydı. Bunun en kestirme yolu da, Papalığın, dinsel hiyerarşinin hiçe sayılması ve Kilise'nin yeniden örgütlenip ulus egemenliği üzerine temellenmiş yeni devlete daha bağımlı hale getirilmesiydi. Bu bakımdan *Gallicanisme* geleneğine sahip çıkmış olan Kurucu Meclis'in gözünde RSY Yasası, Kilise'ye ulusal bir nitelik kazandırarak onu da diğer kurumlar gibi yeniden canlandırma işlemine tabi kılmaktı. Kilise, artık Devrim'in, yeniden canlandırılan ulusun, yeni devletin Anayasal Kilise'si olacaktı.

Fakat RSY Yasası ile güdülen amaçların hiçbirine ulaşılamayacaktır. Katolikliği bir ulusal din, Katolik Kilisesi'ni de bir devlet Kilisesi yapma projesi tam bir fiyaskoyla sonuçlanacaktır. Çünkü bu yasaya karşı oluşan muhalefet nedeniyle kısa süre içinde Kilise ikiye bölünecektir. Böylece Fransa'da, bir anlamda iki farklı Katoliklik ortaya çıkacaktır. Bu bölünmüşlüğün sonucunda da karşı-devrimci cephe dinsel bir renk alarak saflarını dinsel geleneklerine bağlı Katoliklerle doldurma imkanına kavuşacaktır.

D-TEPKİLER VE BÖLÜNME

XVI. Louis, Papalığın karşı çıkmayacağını düşündüğü RSY Yasası'nı, Meclis'in kabul etmesinden on iki gün sonra, yani 24 Temmuz 1790'da onayladı. Bunun üzerine yasaya karşı Kilise'nin örgütlediği bir direniş hareketi başlatıldı. Katolik basın, bu yasanın ardında filozofların, Protestanların, masonların komplosunun bulunduğunu vurgulamaya ve Meclis'i dinsel alana el atarak yetkilerini suistimal etmekle suçlamaya koyuldu. Yüksek din adamları, 30 Ekim'de yayımladıkları bir protesto metniyle RSY Yasası'na boyun eğmeyeceklerini açıkça ifade ettiler. Ayrıca ülkenin çeşitli yörelerinde dinsel motifler taşıyan kargaşalar ve çatışmalar patlak verdi. Kurucu Meclis, bu durum karşısında Kilise'nin direncini kıracağını düşündüğü bir yasa çıkarttı. 27 Kasım tarihli bu yasayla tüm din adamlarına "Ulus'a, Yasa'ya ve Kral'a sadık olacağı ve Ulusal Meclis'in ilan edip Kral'ın onayladığı Anayasa'yı [dolayısıyla RSY Yasası'nı] ellerindeki bütün güçle destekleyeceği" şeklinde yemin etme zorunluluğu getirildi. Yemin etmeyenler istifa etmiş sayılacaklar ve görevlerini devam ettirdikleri takdirde hem yurttaşlık haklarını yitirecekler hem de "kamusal düzenin bozguncuları" olarak kovuşturmaya uğrayacaklardı. Bu yasal düzenleme, beklenenin aksine dinsel muhalefeti sindirmediği gibi din adamları arasında daha büyük bir huzursuzluğun doğmasına neden oldu.

Yeni yasanın raportörü Voidel, vicdan özgürlüğü gerekçesini ileri sürmenin artık bir anlamı olmadığını belirtip yasaya itaat etmenin papazların kendi çıkarlarına olacağını tehditkâr bir üslupla dile getirdi: "Din görevlileri, bahanelerin arkasına sığınmaktan vazgeçin; zayıflığınızı itiraf edin; eski zenginliğinizi, ayrıcalıklarınızı ve sözüm ona üstünlüğünüzü yitirdiğinize üzülüyorsunuz. Devrim'in bizi insan yaptığını anlayın artık. [...]Hâlâ vaktiniz var; hemen boyun eğerek yasaya karşı koymanızdan dolayı öfkelenmiş olan halkı yatıştırın." Mirabeau ise, papazların yasaya karşı çıkarak ateşle oynadıklarını alaycı bir dille ortaya koydu: "Papazların tek eksiği, din şehitleri tablosuna adlarını yazdırmak onuruna ulaşmak için fanatizmlerinin ve taşkınlıklarının kurbanı olarak ölmek sanki." Bunun üzerine Maury, lafı gevelemeden "dikkatli olun, şehitler yaratmak iyi değildir" diyerek cevabı yapıştırdı hemen. Artık köprüler atılmakta, birilerinin Devrim, diğerlerinin din adına "şehit" olacakları ortam hazırlanmaktaydı.

Bu ortamda 14 Ocak 1791'de, söz alıp Meclis kürsüsüne çıkan Mirabeau, hiçbir dinin, dolayısıyla Hıristiyanlığın (ve Katolikliğin) ulusal din olamayacağını, çünkü dinin kişisel vicdanı ilgilendirdiğini, daha açıkçası kişi ile Tanrı arasındaki özel bir ilişki olduğunu ileri sürdü. Ona göre bu özelliği nedeniyle din, toplumsal bir anlam taşımadığından yasalarla da düzenlenmemeliydi. İnsanlar arasında toplumsal ilişkilerin kurulmasını sağlayan şey din değil, ortak yasalara duyulan sevgiydi. Kısacası Mirabeau, bu söyleviyle tarafları ılımlı olmaya davet etmekteydi.

MİRABEAU (14 Ocak 1791)[18]

Hıristiyanlığı ulusal din ilan etmek, Hıristiyanlığın en belirgin ve en temel özelliğini bozmak demektir. Din, en genel haliyle, bir toplumsal ilişki değildir, olamaz da; insanın Ebedi Varlık'la kurduğu özel bir ilişkidir. Eğer size ulusal vicdandan söz edilse, ne denmek istendiğini anlayabilir misiniz? Öyleyse, din de vicdan gibi ulusal değildir. Çünkü bir insanın dindarlığı, bir ulusun dininden olması hasebiyle değildir. Eğer evrende tek bir din olsa ve bütün insanlar bu tek dine bağlı bulunsalar bile, yine de her insanın içtenlikle bir din duygusuna sahip olması, kendi kişisel dini inancından kaynaklanır; yani insanlığın geri kalanı bu evrensel dini inkâr etse de, onun hâlâ kişisel inancı doğrultusunda bu dini izlemesi mümkündür.

Dolayısıyla, hangi açıdan ele alınırsa alınsın, bir dinin ulusal olduğunun ileri sürülmesi, ona anlamsız ya da saçma sapan bir sıfat yüklenmesi demektir.

Yasamacı, hakikatin sahibi olduğunu ya da iyi yurttaşlar oluşturma yeteneğinin bulunduğunu ileri sürerek mi bir dini anayasal hale getirecektir? Ama her şeyden önce şu soru sorulmalıdır: Ulusal hakikatler var mı? Sorulması gereken ikinci soru da şudur: İnsanların vicdanını devletin yasalarına tabi kılmanın kamusal mutluluğa bir yararı olabilir mi? Yasalar, insanları ancak birbirlerine dokundukları noktalarda birleştirir. İnsanlar ise birbirlerine sadece varlıklarının yüzeysel yönüyle dokunurlar; düşünceleri ve vicdanları bakımından her biri kendi başınadır. İşte toplum, doğanın onlara bahşettiği

[18] Wahnich, 2012, s. 169-170.

bu mutlak varoluşa karışamaz. Demek ki, siyasal sonuçlar oluşturmak amacıyla meydana getirilmiş kurumların bulunduğu bir devlette, ulusal bir din olamaz. Din, insan düşüncesinin ve maneviyatının tanrısal düşünceyle, evrensel ruhla iletişiminden başka bir şey olmadığından, toplumsal ya da yasal bir biçim alamaz. Üstelik Hıristiyanlık, özü gereği, hiçbir yerel ve yasal düzenlemeyle kesinlikle bağdaşmaz.

Tanrı, bu meşaleyi,[19] Fransızların toplumsal örgütlenişine belli biçimler ve renkler vermek için yaratmamıştır; fakat onu, insanlığın toplanma noktası ve birleşme merkezi olması için evrenin ortasına yerleştirmiştir.

Kral'ın Kurucu Meclis'ten gelen baskılar sonucunda 27 Kasım tarihli yasayı Aralık ayında onaylamasının ardından, sıra yemin işlemine geldi. Ocak 1791'de, Meclis'teki 263 ruhban temsilcisinden 81'i yemin etti. Yasaya sadakat gösteren piskoposların sayısı sadece 4'tü. Ülkedeki tüm din adamları içinde yemin edenlerin sayısı ise etmeyenlerden çok da fazla değildi; hatta yemin etmişlerin bazıları sonradan yeminlerini geri aldıklarından, iki tarafın sayısı neredeyse birbirine eşitti. Böylece ruhban "yeminliler" ve "yeminsizler" şeklinde ikiye bölünmüş oldu. Tabii buna paralel olarak Fransa'da iki Katolik Kilise belirdi: Yeminsiz papazlardan oluşan ve papaya bağlı olan "Yasadışı Kilise" ile yeminli papazları içeren ve devlete bağlı olan Anayasal Kilise. Yeminli papazlar, konumları nedeniyle ve yeminsizlerin rekabeti karşısında, örgütlenebilmeleri için siyasal otoriteye ihtiyaç duymaktaydılar ve her gün biraz daha devlete bağımlı hale gelmekteydiler. Buna karşılık gitgide yeraltında faaliyet göstermek zorunda kalan yeminsiz papazlar, bir yanda dinsel tercihlerine siyasal bir anlam yükleyerek devlete karşı bir tutum içine girdiler, öte yanda başta Meclis'teki *anticlérical* grup olmak üzere çeşitli devrimci güçler tarafından karşı-devrimle ilişkilendirilip "halk düşmanları listesine" dahil edildiler.

Aslında Ulusal Kurucu Meclis, yemin zorunluluğu yasasının umut edilenin tam tersi bir sonuç vermesi karşısında, ilk başlarda yeminsiz papazlara karşı izleyeceği politika konusunda kararsız kaldı. Bir müddet hoşgörü gösterme ile baskı uygulama seçenekleri arasında gidip geldi. Fakat Papa VI. Pius'un 10 Mart ve 13 Nisan 1791'de yayınladığı fermanlarla hem RSY Yasası'nı mahkûm etmesi ve yeminli papazları lanetleyip sapkınlıkla suçlaması,

[19] Hıristiyanlık.

hem de başta İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi olmak üzere Devrim'in tüm kararları ile icraatlarını geçersiz sayması sonucunda, her türlü uzlaşma olasılığı ortadan kalktı. Bununla birlikte Meclis, her ne kadar 30 Mayıs'ta Papalık ile diplomatik ilişkileri kesse de ılımlı bir yol izlemeyi seçti ve yeminsiz papazların ayin yönetmelerini kabul edip iki Kilise'nin varlığını tanımış oldu. Hatta bu papazlara belli bir maaş bile bağladı.

Buna karşılık Anayasa'nın kabulünün ardından Ulusal Kurucu Meclis'in yerine 1 Ekim 1791'de göreve başlayan (ve bütünüyle yeni isimlerden oluşan) Yasama Meclisi, yeminsiz papazlara karşı dozu her gün biraz daha artan bir sertlik politikası uygulamaya koyuldu. Bu politikanın benimsenmesinde, Papalık ile ilişkilerin giderek bozulmasından başka siyasal ortamın gerginleşmesi; RSY'nin uygulanmasında çeşitli dinsel huzursuzlukların yaşanması (örneğin Paris'te papanın kuklası yakılırken şu ya da bu köyde göreve başlayan yemin etmiş bir papazın taşlar ve sopalarla kovulması); Devrim'in önce soylu göçmenlerin ordusu, sonra da Avusturya ve Prusya orduları tarafından dışarıdan tehdit edilmesi; başarısız bir kaçma girişiminde bulunmuş olan Kral'ın hem yeminsiz papazların hamiliğine soyunması hem de devrimci yasaları veto ederek karşı-devrimci cephenin lideri gibi bir görüntü sergilemesi ya da en azından böyle algılanması gibi değişik olaylar-gelişmeler de etkili oldu. Bir bakıma Devrim kendini korumak için radikalleşme gereği duymaktaydı. Tabii bu radikalleşme, kaçınılmaz olarak dinsel alanı da kapsayıp "iç düşmanlar" olarak görülen yeminsiz papazlara olumsuz bir biçimde yansıdı. Ayrıca yeminsizlerin üzerine siyasal iktidarın şimşeklerinin yağmasında, aralarından birçoğunun Devrim'e karşı karalayıcı ve kışkırtıcı bir söylem tutturmalarının da rolü vardı.

Yasama Meclis'inde sol kanadı oluşturan ve daha sonra Jirondenler diye adlandırılacak grup içinde, Aydınlanma'nın deist hatta ateist düşüncelerini benimseyip *anticlérical* bir tutum içinde olan çok sayıda temsilci bulunuyordu. Yeminsiz papazlara karşı saldırı inisiyatifini alan ve bu yönde katı yasaların çıkmasını sağlayanlar da özellikle onlar oldu. Yeni Meclis'in çoğunluğuna göre, yeminsiz papazların tutumu inanç ve ibadet özgürlüğü bağlamında değerlendirilemezdi; böyle bir tutum siyasaldı, daha açıkçası Devrim'e, devlete karşı bir isyandı. Vekil Lejeune, bu görüşü "sorun, din özgürlüğü değil, devletin esenliğidir" şeklinde dile getirmekteydi. Vekil François de Neufchâteau ise, "Kilise devletin içindedir, yoksa devlet Kilise'nin içinde değil" dedikten sonra

"Kilise'nin devletin yasalarına boyun eğmesi ve rahiplerin de devlete itaat ve sadakat yemini etmesi gerektiğini" vurgulamaktaydı. Dolayısıyla "Anayasa'nın en büyük düşmanları" olarak damgalanan yeminsiz papazlara karşı lâyık oldukları şekilde davranılmalıydı. Bu bağlamda Jirondenlerin önemli isimlerinden biri olan İsnard, Kasım ayında, "hoşgörünün ancak huzurlu dönemlerde geçerli olabileceğini" ve "yasaları hoşgörmeyenlere hoşgörü gösterilemeyeceğini" belirtip Meclis'e şöyle sesleniyordu: "Herkesin ulusun otoritesine boyun eğmesinin ve Papalık tacı ile buhurdanlığın yasaların asasının hükmü altına girmesinin vakti geldi artık. [...]Papazı kandırdığı halktan ayırmak ve vebadan beter olan bu adamları Roma'ya ve İtalya'ya yollamak gerektiğini anlamadınız mı hâlâ?" Jakobenler Kulübü'nün kürsüsünden konuşan kasap Legendre'ın talep ettiği önlemler ise çok daha sertti: "Yeminsiz papazların katı bir şekilde cezalandırılmaları gerekir; ya idam sehpasına çıksınlar ya da kürek cezasına çarptırılsınlar. Bir bahçıvan bahçesinde gördüğü bir tırtılı ayaklarının altında çiğneyip ezer."

Bu tepkilerin sonucunda Yasama Meclisi, 29 Kasım 1791 tarihli yasayı kabul etti. Buna göre, sekiz gün içinde yemin etmeyen papazlar hiçbir kiliseyi kullanamayacaklar ve gelirlerinden mahrum bırakılıp "yasaya ve vatana isyan etmekten" şüpheli sayılacaklardı. Bir olay çıktığında, başka bir yere sürülecekler, eğer karşı koyarlarsa da iki yıl hapisle cezalandırılacaklardı. Ancak Meclis bununla yetinemezdi, yetinmedi de. Çünkü gerek Paris'in gerek taşranın devrimci çevrelerinden yeminsiz papazlara karşı daha sert önlemler alınmasını talep eden dilekçeler yağıyordu.[20] Bunun üzerine Meclis, 27 Mayıs 1792'de çıkardığı yasayla vilayet yönetimlerine, en az 20 yurttaşın talebi üzerine yeminsiz papazları sürgüne yollama yetkisi tanıdı.

Yasanın kabulü öncesindeki tartışmalarda, Meclis'in sağındaki sıralardan idari otoritelerin yurttaşları yargılayıp cezalandırmasının Anayasa'ya aykırı olduğu yönünde itirazlar yükseldi. Yasayı savunanlar, bu itirazlara karşı, ye-

---

[20] Örneğin Ambert kenti devrimci yurttaşlarının 1792'nin bahar aylarında Meclis'e yolladıkları dilekçede yeminsiz papazlar hakkında şu görüşlere yer verilmişti: "Yeminsiz papazlar, bir barış tanrısının görevlileri olmaları gerekirken, hiç durmaksızın insanlar arasına nifak sokup yasalara itaatsizliği vazediyorlar; cahil insanların kendilerine duydukları güveni suistimal edip aralarına kuşku, nefret ve bölünme tohumları saçıyorlar. [...]Kendilerini topluma bağlayan bütün bağları koparmışlardır; rezil ve suçlu girişimleriyle kendilerini Fransızların büyük ailesinin üyeleri olarak görmediklerini bütün dünyaya ilan etmektedirler."

minsiz papazların vilayet yönetimlerince sürgüne gönderilmesinin tam anlamıyla cezai bir yaptırım değil, polisiye bir önlem olduğu şeklinde yanıt verdiler. Örneğin Jironden vekil Guadet yasayı şöyle savundu: "Kötülük, gözlerden ırak olarak ve koyu bir gizlilik içinde gerçekleştiriliyor. Eğer önerilen uygulama Anayasa'yı ihlal ediyorsa, size, bu ihlal ile devletin yıkımı arasında bulunduğumuzu söyleyeceğim. Fakat bu uygulama Anayasa'ya aykırı da değildir; toplum, toplumsal anlaşmanın korumasını elde eden bir yurttaştan sadakat bekleme ve de bunu reddeden yurttaşı ülkeden sürme hakkına sahiptir. Söz konusu olan, idari ve polisiye bir önlemdir. [...]Bugün imparatorluğun her köşesinde fanatizmin meşalesini yakan 40 ya da 50 bin kişi genel ayaklanma halindedir. Bugün halkın sesi, Anayasanızın temellerini yıkmak isteyen bu papaz takımını size ihbar etmektedir. Bu papazlar itaat etme sözü vermezlerse, tabii ki onları bağrınızdan söküp atma hakkına sahipsiniz."

Yeminsiz papazların hamiliğine soyunan XVI. Louis, 29 Kasım 1791 Yasası gibi 27 Mayıs 1792 Yasası'na da vetosunu yapıştırdı. Bu vetolara karşı gerek devrimci basın ve derneklerden, gerek Ulusal Meclis'ten tepkiler yağmaya başladı. Jirondenlerin önemli isimlerinden biri olan o dönemin İçişleri Bakanı Roland, Kral'a yazdığı açık mektubu 10 Haziran'da kabine toplantısında okuyup gazetelerde yayımlattı. Bu mektupta Kral, 27 Mayıs yasasına ilişkin vetosunu geri çekmediği takdirde bir halk ayaklanmasıyla tehdit ediliyordu: "Eğer bu yasa uygulamaya konmazsa, vilayetler her yerde olduğu gibi bu yasanın yerine sert önlemler almak zorunda kalacaklar ve öfkelenmiş halk da hukuki boşluğu aşırı davranışlarla dolduracaktır."[21] Jirondenlerin Meclis'teki önemli sözcülerinden biri olan Vergniaud ise, 30 Haziran'da yaptığı konuşmasında, hukukçu kimliğiyle daha "kibar" bir dil kullanmakla birlikte XVI. Louis'yi, Fransa'yı bir din savaşına sürükleyecek bir tutum içinde olmakla suçluyordu: "Tuileries Sarayı'nın çatısı altında Médicis ile Lorraine Kardinali'nin[22] karanlık dehalarının dolaşıp dolaşmadığını ve etrafı bu deha ile çevrelenmiş Kral'ın yüreğinin dinsel korkularla şaşkınlık içine düşüp düşmediğini bilmiyorum. Fakat Kral'ın Papalık tutkunlarının suçlu girişimlerini cezalandırmayarak yüreklendirdiğini ve fanatizme karşı sert önlemlerin uygulanmasını reddederek

---

[21] Bu mektuptan yapılan daha geniş bir alıntı için bakınız: İkinci cilt, I. bölüm, "Siyaset Arenasında Çatışmalar" başlıklı altbölüm.

[22] Saint-Barthélemy katliamını tezgâhlamış olanlardan Ana Kraliçe Catherine de Médicis ile Guise Dükü'nün kardeşi Lorraine Kardinali.

halkı hem umutsuzluğa düşürdüğünü hem de yasaların yasakladığı aşırılıklara doğru ittiğini de düşünmek ona hakaret etmek olacaktır."

XVI. Louis, bu tepkiler karşısında vetolarını geri çekmedi, hatta bu vetolarına yeni vetolar ekledi ve Roland'ın açık mektubuna Jironden bakanları görevden alarak cevap verdi. Artık Kral ile Yasama Meclisi (özellikle de Meclis dışındaki devrimci güçler) arasındaki çatışmanın nihai bir sonuca ulaşmasına az kalmıştı. Nitekim 10 Ağustos 1792'deki halk ayaklanması sonucunda Tuileries Sarayı ele geçirilip Kral ve ailesi esir alındı ve monarşiye fiilen son verildi.[23]

10 Ağustos'tan sonra Yasama Meclisi, yeminsiz papazlara karşı öncekilere nazaran daha sert bir yasa yaptı. Bu yasada, "vatanı tehlike içine soktukları" belirtilen tüm yeminsiz papazların Guyana'ya sürgün edilmeleri öngörülüyordu. Dahası, sürgün cezasından kaçıp yakalananlar idam edileceklerdi. Bu arada toplumun dünyevileşmesi (sekülerleşmesi) yönünde hem *de facto* hem de *de jure* adımlar atılmıştı, atılmaya da devam edilmekteydi. Yeminlerden her türlü dinsel, tanrısal referans sökülüp atıldı. Papazların katılımı ve dualarıyla yürütülen bayramlar, resmî kutlamalar, Devrim'in ilk iki yılı içinde tümüyle dinsellikten arındırıldı. Örneğin, 11 Temmuz 1791'de, Voltaire'in kemiklerinin Meclis üyelerinin hazır bulunduğu bir törenle Panthéon'a[24] taşınması, tam bir *anticlérical* gösteriye dönüştü. Çocukların vaftiz edilmemesi, doğdukları anda onlara herhangi bir dinin dayatılmaması şeklindeki uygulamalar yaygınlaştı. Ayrıca Ağustos 1792'de, bütün dinsel topluluklar ile tarikatlar kapatıldı, bunun fiili sonucu olarak ruhban okullarına son verildi ve kamuya açık alanlarda (kiliselerin, tapınakların dışında) ayin düzenlenmesi ve dinsel giysiler taşınması yasaklandı. Son olarak Yasama Meclisi, dağılmadan hemen önce, medeni yasalarda laik bir reform gerçekleştirdi: Hem din adamlarının doğum ve ölümleri kaydetme, evlilikleri kutsayıp resmîleştirme yetkisi ellerinden alınıp belediyelere verildi, hem de dinin yasakladığı boşanma bir yurttaşlık hakkı olarak tanındı. Böylece yeminli papazlar arasında, ellerindeki son kamusal yetkilerin de uçup gittiğinden ve dinin bir bakıma birey-

---

[23] Bakınız: İkinci cilt I. bölüm.

[24] Panthéon, Paris'te Sainte Geneviève Kilisesi olarak inşa edilmiş binanın 1791'de, Fransa'ya büyük hizmetlerde bulunduğu kabul edilen kişilerin tabutlarının yerleştirildiği bir "vatan tapınağı"na ya da bir anıt mezara dönüştürülmesiyle ortaya çıkmıştır. Panthéon'a 4 Nisan 1791'de ilk gömülen (ama 21 Eylül 1794'te de ilk çıkarılan) kişi Mirabeau'ydu.

sel bir inanç haline gelip özel alan içine hapsolduğundan rahatsızlık duyulmasıyla birlikte, Devrim'den giderek uzaklaşma baş gösterecekti. Buna karşılık, Devrim'in yeni aktörü *sans-culotte*'lar arasında ise giderek yaygınlaşan *anticlérical* öğreti (*anticléricalisme*), yalnız yeminsizleri değil yeminli papazları da hedef alacaktı. Kısacası Devrim, din konusunda yeni bir evreye doğru ilerlemekteydi.[25]

[25] Dinsel alanla ilgili bundan sonraki gelişme ve düzenlemelere üçüncü cilltteki II. bölümün "Hıristiyansızlaştırma Hareketi" başlıklı altbölümünde yer verilecektir.

Marie-Antoinette

XVI. Louis

Kral ailesinin Varennes'de yakalanması

IV
BİR KRALIN KAÇIŞI VE İLK CUMHURİYETÇİLER

États Généraux'nun Ulusal Kurucu Meclis'e dönüşüp aldığı kararlarla *Ancien Régime*'in sosyo-ekonomik ve siyasal yapısını yerle bir etmesi, ulus egemenliğini ilan edip ulusun temsilcilerinden sadece biri konumuna indirgediği Kral'ın yetkilerini budaması ve tüm ayrıcalıkları ortadan kaldırması karşısında, ne XVI. Louis'nin ne de başta soylular olmak üzere eski düzenin özlemini çeken diğer kesimlerin olan biteni sessizce sineye çekmeleri beklenebilirdi. Örneğin Marat, Bastille'in düşüşünden bir yıl sonra, 30 Temmuz 1790 tarihli *L'Ami du Peuple*'te şu satırlara yer vermekteydi: "On asırdan beri hiçbir ceza görmeksizin bizi azarlayıp sömüren ve üzerimizde baskı uygulayan insanların kendi rızalarıyla eşitlerimiz olmayı kabul edeceklerini ileri sürmek, deliliğin varabileceği en son noktadır." Marat'nın bu görüşü, devrimci halk kitleleri tarafından da paylaşılmaktaydı. Hatta Saray'la uzlaşmaya çabalayan Meclis'teki ılımlı burjuva temsilcileri arasında da, zaman zaman bu görüşü benimseyenler vardı. Kısacası Fransa, Devrim'le birlikte genel bir kuşku ortamı içine girmişti.

Bir karşı-devrim hareketinin gelişip palazlandığına ve bu yönde komplolar tezgâhlandığına ilişkin düşünceler, Devrim'in ilk günlerinden itibaren dile getirilmeye başlandı. Komplo düşüncesi korkuya, korku da şiddet eylemlerine

yol açtı. Aynı zamanda halk kitleleri, bu tür eylemlerle yoğun bir biçimde kamusal alana girmeye, siyasal kararlar üzerinde etkili olmaya ve Devrim'i radikalleştiren girişimlerde bulunmaya koyuldular. Ağırlıklı olarak burjuva kökenli olan ılımlı devrimci aktörler, halk kitlelerinin Devrim'i sınıfsal çıkarları doğrultusunda ilerletme talepleri karşısında rahatsızlık duyuyorlardı. Daha açıkçası burjuvazi, büyük ölçüde eline geçirdiği devlet otoritesini sağlamlaştırmak ve kurduğu liberal mülkiyet düzenini koruyup sürdürmek amacıyla, sürekli olarak frene basmak ve böylece devrim sürecinin yol açacağı aşırılıklara engel olmak çabası içindeydi. Bunun anlamı Devrim'i bir an önce sona erdirmekti. Halkın "belirleyici gücünden" rahatsızlık duyup yakınan ilk kişi, Devrim'in ilk günlerinde en büyük devrimci gibi görülmesine karşın aslında geniş çaplı bir reformdan başka bir şey amaçlamamış olan Mirabeau'ydu. 10 Ekim 1789'da "bir devrimi yönetmeye kalkıştığınızda, zor olan şey, devrimi yapmak değil ama onu dizginlemektir" diyen Mirabeau, başlattıkları devrim hareketinin halkın işin içine girmesiyle birlikte tasarlamadıkları bir yöne doğru ilerlemesinden kaygı duyuyordu. Bu kaygısını Nisan 1790'da Kral'a yazdığı mektubunda dile getirdi ve bir bakıma günah çıkarttı: "Anarşi içinde olduğumuzu ve her geçen gün anarşinin içine daha fazla battığımızı açıkça görüyorum. Büyük bir yıkıma katkıda bulunmaktan başka bir şey yapmamış olduğumu düşünerek öfkeleniyorum."

Mirabeau'nun bu karamsarlığını paylaşan XVI. Louis, bu mektuptan bir yıl sonra, iplerin tümüyle elinden kayıp gittiğini ve Devrim'i (sonlandırma değil) geri döndürme umutlarının solduğunu görüp çareyi Fransa'dan kaçmakta bulacaktır. Ancak ülkeyi terk edemeden yakalanacak ve bunun üzerine Meclis'te, kulüplerde, basında çok ateşli tartışmalar yaşanacaktır. Bu arada o güne kadar neredeyse hiç telaffuz edilmeyen bir sözcük ortaya atılacaktır: Cumhuriyet. Farklı grupların cumhuriyet rejimini savunup Fransa'da monarşi yerine cumhuriyetin kurulmasını talep etmelerine, ılımlı burjuva devrimcileri çok sert tepki göstereceklerdir. Daha açıkçası burjuvazi, evrensel ilkeler adına deyip kendi çıkarları doğrultusunda yonttuğu *status quo*'nun korunup sürdürülmesinde monarşiden medet umarak, cumhuriyetçi muhalefeti bastıracak ve 1791 Anayasası'nı yürürlüğe koyacaktır.

A-KARŞI-DEVRİM TEHLİKESİ VE HALK ŞİDDETİ

Dünya tarihinin çeşitli evrelerinde yaşanmış olan hemen hemen tüm devrimlerde, bir tür "komplo-korku-şiddet" denkleminin işlediği ve olaylarla beslenip yeni olaylara yol açtığı gözlemlenebilir. Devrim her şeyden önce çatışmacı bir ortamdır. Daha açıkçası, eski düzenin hakim sınıfı ya da sınıfları ve bu düzenden beslenen kitleler ile ayrıcalıkları yıkarak yeni düzeni kurmaya girişen ezilmiş sınıflar ya da halk arasındaki bir çatışmadır söz konusu olan. Tabii böyle bir çatışmacı ortam, kaçınılmaz olarak (her iki tarafın da kullanabileceği) şiddete gebedir. Devrimci sınıfların ya da halkın hem yıkıcı hem kurucu nitelikler taşıyan şiddete başvurmasında, yukarıda sözü edilen bu denklemin işlemeye başlaması büyük ölçüde belirleyici olur.

İktidarlarını, ayrıcalıklarını yitiren sınıfların karşı-devrimci bir tutum ve davranış içine girmeleri ya da gerçekte böyle bir girişim olmasa bile devrimci sınıflar içinde kendilerine karşı şiddet kullanma hazırlıklarının yapıldığı yönünde bir kanının oluşması durumunda, komplo imgesi kafalarda yer edinir. Karşı-devrimci entrikalar çevrildiğinin, tezgâhlar kurulduğunun düşünülmesi ve çeşitli olgusal gelişmelerin komplonun bir belirtisi olarak yorumlanması, korkuyu doğurur. İçine düşülen korku, savunma tepkisini ve cezalandırma iradesini tetikleyerek devrimci ya da halkçı şiddetin patlak vermesine neden olur. Yani kendini koruma tepkisinin, ardından da komplonun faillerini cezalandırma arzusunun bir sonucu olarak şiddete başvurulur. Demek ki komplo imgesi, devrimci şiddetle ilişkisi bakımından iki işleve sahiptir: Bir yandan devrimci kitleleri harekete geçirme ve şiddet eyleminde bulunma motoru işlevi görür, öte yandan yaşanan öfke patlamasını meşrulaştırma işlevinde bulunur. Devrimci şiddet meşrudur; çünkü bu şiddet, eski düzenin uygulamış olduğu şiddete karşı girişilmiş bir öç alma eylemi olarak değil, komplolar tarafından hazırlanan (ya da hazırlandığı düşünülen) karşı-devrimci şiddete verilen bir cevap olarak takdim edilir.

Tabii "komplo-korku-şiddet" denkleminin bir sarmal haline gelme ve böylece devrimci şiddetin de içinden çıkılamaz bir kısır döngüye dönüşme riski de vardır her zaman. Devrimci şiddetin karşı-devrimci güçleri yeni ve daha tehlikeli komplolar tezgâhlamaya yöneltmesi (ya da yönelttiğinin düşünülmesi), devrimci kitlelerin gerçek ya da kurgusal tehditler karşısında yeniden

şiddet eylemlerine bel bağlamasına neden olur. Böylece bu durum sürüp gider, ta ki devlet buna bir son verip şiddeti kendi tekeline alıncaya kadar. İşte Fransız Devrimi, bu denklemin işleyişinin açıkça gözlemlenebileceği bir laboratuvar gibidir.

États Généraux'nun toplanıp Fransa'nın devrim süreci içine girmesiyle birlikte, Kurucu Meclis'te olmasa da halk arasında komplo, entrika sözcükleri duyulmaya başlanmıştı. Büyük soyluların Kral'a, Meclis'i kaba güçle dağıtma ya da daha güvenli bir yere taşıma ve vatansever temsilcileri tutuklama önerileri getirdiklerine ilişkin çeşitli söylentiler dolaşmaktaydı. XVI. Louis'nin 11 Temmuz 1789'da reform yanlısı ve halkın sevgilisi bakan Necker'i görevden alması, katı tutumlarıyla bilinen aristokratları bakanlıklara ataması ve Paris çevresine askeri birlikler yığmayı sürdürmesi, halkı korku içine atan ve bardağı taşıran son damla oldu. Artık herkes, söylentilerde bir gerçeklik payı bulunduğunu düşünüyor ve Saray'ın bir karşı saldırı hazırlığı içinde olduğuna inanıyordu. Sayıları her gün artan gazetelerin, broşürlerin, el ilanlarının da etkisiyle Paris halkı ayaklandı. Kendini koruma refleksiyle hareket eden halk, silah ve barut bulabileceğine inandığı dükkanlara, askeri binalara ve son olarak da Bastille Kalesi'ne saldırdı.

Hapishanesinde dördü adi suçlu, ikisi deli ve biri de ailesinin isteği üzerine Kral'ın buyruğuyla hapsedilmiş genç bir soylu olmak üzere toplam yedi tutuklunun bulunduğu Bastille, topların da kullanıldığı silahlı bir çatışma sonucunda ele geçirildi. Saldırı sırasında halktan yüz civarında kişi hayatını kaybetmişti. Öldürülen yoldaşlarının öcünü almaya yönelen halk, kendini koruma refleksinden cezalandırma refleksine doğru hızlı bir geçiş yaptı. Teslim olan garnizonun üç subayı ile birkaç asker öldürüldü. Kale Komutanı Launay, götürüldüğü Belediye binasının önündeki Grève Meydanı'nda kalabalık tarafından linç edildi. Hemen ardından Belediye Başkanı Flesselles de aynı akıbete uğradı. Her ikisinin kesilen başları mızraklara geçirilip Paris sokaklarında dolaştırıldı. Bastille'in düşüşünden bir hafta sonra 22 Temmuz'da, bu kez Paris'te yaşanan yiyecek sıkıntısının baş sorumluları, dolayısıyla halka karşı tezgâhlanan komplonun önemli isimleri olarak kabul edilen Necker'in yerine atanmış Maliye Bakanı Foulon de Doué ile damadı Paris Valisi (*intendant*) Berthier de Sauvigny, halk tarafından cezalandırılıp Grève Meydanı'ndaki fener direklerine asıldılar.

Gerek Bastille'deki garnizonun halkın üzerine ateş açmış olması gerekse 14 Temmuz'un hemen ertesinde başta Kral'ın küçük kardeşi Artois Kontu olmak

üzere Condé Prensi, Conti Prensi, Bourbon Prensi gibi büyük soyluların Fransa'yı terk edip göç furyasını başlatmaları, halkın gözünde komplonun varlığını kanıtlamış oluyordu. Ayrıca halkın ayaklanıp Bastille'i ele geçirmesi, hazırlanmış olan komplonun engellenmesi olarak değerlendiriliyordu. Ne de olsa XVI. Louis, hemen 15 Temmuz'da geri adım atıp Necker'i görevine iade etmiş ve Paris civarında topladığı askeri güçleri geri çekmişti. Dolayısıyla komplonun gerçekliğine yapılan vurguyla, halkın hem kullandığı şiddet hem de gerçekleştirdiği yargısız infazlar meşrulaştırılmaktaydı. Kurucu Meclis'teki ılımlı burjuva devrimciler de, önlerini açan, hedeflerine ulaşmalarını sağlayan bu halkçı şiddet eylemlerini onaylıyorlardı. Örneğin bu grubun önde gelen isimlerinden biri olan Barnave, yargısız infazlar için "Bu kan sanki çok mu temiz ki, akıtıldığı için üzülmemiz gerekiyor?" demekteydi.

Bu tarihlerde henüz ilan edilmemiş, ama kafalarda yer edinmiş olan ulus (halk) egemenliği düşüncesinin de, halk ayaklanmasını ve bunun uzantıları olan şiddet eylemlerini, yargısız infazları meşrulaştırıcı bir işlev gördüğünü söylemek mümkündür. Çünkü yasallık taşımayan bu eylemler, egemen olan halkın egemenliğini ele geçirip doğrudan kullanması ve adaleti kendisinin yerine getirmesi olarak yorumlanmaya açıktır. Dahası halk egemen olduğuna göre, Carl Schmitt'in deyişiyle istisnaya da karar verendir. Dolayısıyla bu görüşe göre, tüm bu halkçı şiddet, egemenliğin kullanımı olması nedeniyle haklıdır, meşrudur. Bu halk eylemlerini gerekçelendiren, bir bakıma doğrulayan bir başka açıklama, halkçı şiddetin belli bir siyasal kültürün, şiddet üzerine kurulu *Ancien Régime* geleneğinin mirasçısı ya da uzantısı olarak değerlendirilmesidir. Bu anlamda devrimci halk şiddeti, aristokratların yüzyıllardır halka karşı uyguladıkları şiddetin bu kez halkın eliyle onlara karşı döndürülmesidir. Örneğin, Jakobenler sonrasının ünlü "sosyalist" devrimcisi Gracchus Babeuf, karısına yazdığı 25 Temmuz 1789 tarihli mektubunda, şahit olduğu Foulon de Doué ile Berthier de Sauvigny'nin katledilişlerini anlattıktan sonra şu satırlara yer vermişti: "Halkın adaleti kendisinin uygulamasını anlıyorum, suçluların yok edilmesiyle adaletin yerine gelmesini onaylıyorum, fakat adalet günümüzde acımasız olamaz mı acaba? Her türlü işkence, yani kol-bacak koparma, çark işkencesi yapma, yakarak öldürme, kırbaçlama, çarmıha germe ve her yerde çoğalan cellatlar bize öyle kötü töreler verdiler ki! Efendiler bizi uygarlaştıracaklarına barbarlaştırdılar, çünkü kendileri de barbardı. Ektiklerini biçiyorlar ve biçmeye de devam edecekler; çünkü bunların hepsinin korkunç devamı olacak gibi geliyor bana; henüz başlangıç aşamasındayız."

"Komplo-korku-şiddet" denklemi, en tipik biçimiyle Büyük Korku döneminde yeniden yaşandı. Daha önce görmüş olduğumuz üzere, aristokratların eşkıya sürülerini köylülerin üzerine saldırtmak üzere bir komplo hazırladıklarına dair söylentilerin yayılmasıyla birlikte, korku içine düşen köylüler ilk önce kendilerini korumak amacıyla silaha sarıldılar, ardından cezalandırma refleksinin devreye girmesiyle şatolara saldırdılar. Temmuz-Ağustos aylarında yaşanan bu şiddet eylemleri sayesinde arzulanan kimi sonuçlara ulaşılması, kitlelerde taleplerini bu yolla dile getirme alışkanlığı yaratmaya başladı. Yiyecek, özellikle de ekmek sıkıntısının büyük boyutlara ulaşmasıyla birlikte, ilk önce Versailles'da 5-6 Ekim olayları patlak verdi, ardından da Paris yeniden halk gösterilerine sahne oldu. Bu durumun karşı-devrimci bir komplonun parçası olduğunu düşünen halk yığınları, fırınları hedef aldılar ve 21 Ekim'de fırıncı François'yı linç ettiler. O güne kadar halkçı şiddet eylemlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullandıkları için ses çıkarmamış, hatta belli ölçüde onaylamış olan Meclis'teki çoğunluk, bu kez sert bir tepki gösterdi. Ilımlı burjuva temsilciler belli hedeflere ulaşmışlardı ve artık iktidarlarını sağlam bir biçimde tesis edebilmek için devlet otoritesinin, toplumsal düzenin kurulup sürdürülmesine ihtiyaç duyuyorlardı. Olayların hemen ertesi günü sorumlular yakalandı ve ikisi idam edilmek üzere çeşitli cezalara çarptırıldı. Ayrıca Meclis, Mirabeau'nun önerisiyle, gelecekte bu tür olayları önlemek ya da bastırmak amacıyla Sıkıyönetim Yasası'nı[1] çıkardı.

Sıkıyönetim Yasası, belediye otoritelerine, sokak gösterilerini dağıtmak amacıyla sıkıyönetim ilan edip askeri birlikleri bir kızıl bayrak altında göstericilerin üzerine sevk etme hakkı tanımaktaydı. Askeri birliklere de, üç kez dağılma uyarısında bulunduktan sonra gösteriye devam eden halkın üzerine ateş açma yükümlülüğü getiriyordu. Meclis'te başta Robespierre olmak üzere çok küçük bir azınlığın karşı çıktığı bu yasayı, birkaç hafta sonra Marat, *L'Ami du Peuple*'ün 10 Kasım 1789 tarihli sayısındaki yazısıyla topa tuttu. Siyasal otoritelerin kullandığı "baskıcı şiddete" karşı halkın ayaklanmasının (Haklar Bildirisi'nde dile getirilmiş olan) direnme hakkından kaynaklandığını vurgulayan Marat, "özgürleştirici şiddetin" meşruluğunu da, Meclis'teki büyük çoğunluğu tehdit eden bir dille savunmaktaydı.

---

[1] Sıkıyönetim Yasası, 1793 Anayasası'nın kabulünden sonra kaldırılacaktır.

MARAT (10 Kasım 1789)[2]

Bu ölümcül yasadan beklenecek tek şey felaketlerdir, yol açacağı saldırılardır. Bu yasa, askeri birliklerin bir araya gelmiş yurttaşların üzerine yürümesini emrederek, ancak bireylerin toplanmasıyla var olabilen ulusu ortadan kaldırır. Kardeşlerine zulmetmeyi reddeden subaylarla askerleri cezalandırarak, yurttaşları böler, birilerini diğerlerinin karşısına diker ve hepsini birbirlerini boğazlayacakları bir savaşın içine sokar.

Komün'ün[3] temsilcilerinin üzerine zehirli nefesini salan hangi cehennem kaçkınıdır acaba? Akılsız adamlar! Kırmızı bir kumaş parçasının sizi kamusal kızgınlığın sonuçlarından kurtarabileceğini mi zannediyorsunuz? Birkaç silahlı yardakçının sizi yurttaşlarınızın haklı öfkesinden koruyabileceğine mi inanıyorsunuz? Halk kendisini hiçbir zaman satmaz; ordu da artık kendisini satmayacaktır. Ücretini prensin ödemesine rağmen kendisini halka hasretmiştir; ödemeyi Komün yaparken de kendisini halka hasredecektir. Bu, aklın gereğidir, Aydınlanma'nın sonucudur. Dalavereleriniz karşısında henüz sadece filozofların bilinçli gözleri açıktır, ama pek yakında kalabalığınki de açılacaktır. Halk, şimdiden ona taktığınız boyunduruğun ağırlığını hissediyor ve başına gelen felaketlerden dolayı sizi sorumlu tutuyor; sizi suçüstü yakaladığı anda da sizden umudu kesecek ve işinizi hepten bitirecektir. *Decemvir*'leri[4] anımsayın, iktidarları çok kısa sürmüştü. Sizinki daha da kısa sürecek; onların canice davranışlarını taklit ediyorsunuz, sonunuz da onlarınki gibi olacak.

[...]Pısırık yurttaşlar, rahatlarına düşkün adamlar, dönemin kaygısızları, devletin sülükleri ve yaşamlarını kamusal suistimallerle kazanan bütün alçaklar, halk ayaklanmalarından korktukları kadar hiçbir şeyden korkmazlar. Çünkü halk ayaklanmaları, yepyeni bir düzene yol açarak mutluluklarını yı-

---

[2] Wahnich, 2012, s. 119-127; Vermorel, 1869, s. 75-79.

[3] Komün sözcüğü, daha önce belirtilmiş olduğu üzere belediye anlamına gelmektedir. Sözcük tek başına kullanıldığında ise Paris Belediyesi'ni işaret etmektedir.

[4] *Decemvir*, İ.Ö. 451'de Roma Cumhuriyeti'nin temel yasalarını hazırlamakla görevlendirilen kurulda yer alan on kişiden her biridir. *Decemvir*'ler yetkilerini aşıp kendi iktidarlarını kurmaya yönelmişler ve büyük bir tepkiyle karşılaşmışlardır. Bunun üzerine iki yıl sonra kurulu lağvetmek zorunda kalmışlardır, ama kısa süre sonra içlerinden birçoğu tutuklanıp hapse atılmış ve burada ölmüştür.

kar. Bu yüzden bu insanlar, sürekli olarak, enerji saçan yazılara, ateşli söylevlere, yani halkın sefaletini görmesini ve haklarının bilincine varmasını sağlayan her şeye karşı çıkarlar.

[...]Ruhlarını dolduran ve kendilerinin de başkalarına aşılamaya çalıştığı bu terör [korku][5] her neyse, yine de aklı başında insanları rahatlatmaya yarayacak birkaç düşünceden söz etmeliyim şimdi.

Halk, sadece tiranlık tarafından umutsuzluk içine itildiği zaman ayaklanır. İntikamını almadan önce de ne büyük kötülüklere katlanır! İntikamı, sonuçları bakımından her zaman akıllıca değilse de, ilkesi bakımından her zaman haklıdır. Oysa maruz kaldığı zulüm, tiranların canice tutkularından kaynaklanır sadece.

Üstelik halkın bir ayaklanma sırasında adalet için yok ettiği az sayıdaki kurban ile bir despotun sefalete mahkûm edip öfkesi, açgözlülüğü, şan şeref hırsı ve kaprisleri uğruna feda ettiği yığınlarca uyruğu arasında herhangi bir karşılaştırma yapılabilir mi? Bir Tiberius'un, bir Neron'un, bir Caligula'nın, bir Caracalla'nın, bir Commodius'un[6] döktüğü kan sellerinin, bir IX. Charles'ın mistik taşkınlığının yarattığı kan banyolarının, bir XIV. Louis'nin utanç verici tutkusunun yarattığı kan göllerinin yanında, günümüz devriminde halkın akıttığı birkaç damla kanın ne önemi var ki? Üç hanedanlık boyunca krallarımızın hükmü altındaki ulusun on beş yüzyıldır haraç nedeniyle ezilmesinin yanında, tek bir günde birkaç evin yağmalanmasının ne önemi var ki? Tüccarların, vampirlerin, devlet hazinesini har vurup harman savuranların bir milyar insanı soyup soğana çevirmesinin yanında, birkaç kişinin iflas etmesinin ne önemi var ki?

Önyargıları bir kenara bırakalım ve gözlerimizi açıp bakalım.

---

[5] Terör (*terreur*) sözcüğü, Fransızcada kişinin (ya da kişilerin) paralize olacak denli yoğun bir biçimde hissettiği korku anlamına gelmekteydi. Sözcük, Devrim'in ilk günlerinden yeni bir anlam kazandığı 1793'ün yaz aylarına kadar çok farklı siyasal aktörler tarafından dile getirildiği zaman bu ilk anlamı içinde kullanılmaktaydı. Dolayısıyla bu döneme kadarki alıntılarda yer alan terör sözcüğü korku olarak okunmalıdır. Sözcüğün ikinci anlamını kazandığı terör dönemi konusuna üçüncü cildin I. bölümünde yer verilecektir.

[6] Tümü tarihte zalimlikleriyle öne çıkan Roma İmparatorlarıdır.

Felsefe, günümüz devrimini hazırlamış, başlatmış ve desteklemiştir; bu konu kuşku götürmez. Fakat sadece yazılar yeterli olamaz, eylem de gerekir. Öyleyse özgürlüğümüzü neye borçluyuz? Tabii ki halk ayaklanmalarına.

[...]Demek ki her şeyi ayaklanmalara borçluyuz, yani tiranlar ile gözdelerinin, yardakçılarının, hempalarının yıkılışını; soyluların düşüşünü; küçük insanların yükselişini; özgürlüğün geri gelişini ve de özgürlüğü koruyarak huzurumuzla mutluluğumuzu sağlayacak olan iyi yasaları. Demek ki, sokak gösterilerini yasaklayan Sıkıyönetim Yasası, bir halk düşmanı tarafından önerilmiş, vatan hainleri tarafından savunulmuş ve tiranlığın ortakları tarafından onaylanmıştır. Bu adamlar kendileri için uygun bulduğum bu yakıştırmaları lütfedip kabul etsinler, tabii eğer budalalar yakıştırmasını tercih etmiyorlarsa.

[...]Kabul edilen bir anayasa adil, doğru, yani mükemmel olduğu ve tesis edilen otoriteler görevleriyle sınırlı kaldığı zaman, sokak toplantılarına karşı getirilen bir sıkıyönetim yasası da iyidir, harikadır, hayranlık uyandırıcıdır. Fakat bir ulusun, tüm vilayetleri doldurup halka keyfince zulmetmek için ülkeyi anarşi ya da kölelik içine yuvarlamaya çalışan halk düşmanlarına karşı mücadele ettiği ve böylece zincirlerinden kurtulmaya çabaladığı bir dönemde, bir sıkıyönetim yasası, ulusun içine itildiği cehennemden çıkmasını engelleyen bir demir perdeye dönüşür. Ey Mirabeau, Fransa'ya bu kötülüğü yaptığın için ismin tüm iyi yurttaşlar tarafından lanetlenecektir! Ve sen Robespierre, sen ki bu kötülüğe karşı çıkarak halkın minnetini kazandın, ismin iyi yurttaşlar tarafından sevgiyle anılacaktır hep!

Marat'dan başka çeşitli radikal devrimci gruplar da Sıkıyönetim Yasası'nı karşı-devrimci hareketin varlığının bir kanıtı olarak görüyorlardı. Gerçekten de hem Saray hem de aristokratlar, *Ancien Régime*'e geri dönüş çabası içindeydi. Örneğin İspanya'nın Paris'teki elçisi Nuñez, 18 Eylül 1789'da kralı için kaleme aldığı raporunda, karşı-devrimin örgütlendiğini ve hazırlık içinde olduğunu yazmıştı. XVI. Louis ise, 12 Ekim 1789'da bütün Avrupa krallarına hitaben İspanya Kralı IV. Carlos'a yolladığı mektubunda, krallara kendisini desteklemeye çağrısında bulunuyor ve 15 Temmuz'dan beri kendisine zorla kabul ettirilen kararları aslında tanımadığını bildiriyordu. Bu arada Fransa'yı terk etmiş olan Artois Kontunun Torino'da beş bin kişilik bir askeri güç oluşturup Lyon civarında bir isyan başlatma hazırlığı içinde olduğu haberi kulaktan ku-

lağa dolaşıyordu. Bu durum, karşı-devrimin ülke dışında da bir cephe oluşturması olarak yorumlanıyordu. Temmuz 1790'da RSY Yasası'nın kabul edilmesi, karşı-devrimci safların bu yasaya karşı çıkan din adamları tarafından doldurulmasına yol açmaktaydı. Din adamlarına RSY'ye yemin etme zorunluluğu getiren 27 Kasım Yasası'nın XVI. Louis tarafından bir ay boyunca onaylanmamış olması da, Kral hakkındaki şüpheleri yoğunlaştırıyordu. Ayrıca Kral ile Kraliçe'yi kaçırmaya yönelik çeşitli planların yapıldığına ilişkin söylentiler günbegün yayılıyordu. Kısacası kamuoyu, gizli yazışmalardan haberdar olmamakla birlikte, içerideki ve dışarıdaki çeşitli aktörler tarafından çok başlı bir komplonun tezgâhlandığına gitgide daha fazla ikna olmaktaydı.

Bu yöndeki söylentilerin oluşmasına katkıda bulunan Marat, komplo teorisini olduğu gibi benimseyip yazılarında işlemekteydi. *L'Ami du Peuple*'ün 18 Aralık 1790 tarihli sayısında, Saray'dan Meclis'e, ordudan Kilise'ye kadar birçok kurumun karşı-devrimci komplonun bir parçası olduğunu ileri sürmekteydi. Ona göre bu komployu boşa çıkarmanın tek yolu, halkın üzerindeki ölü toprağı silkip atması ve gerçekleri görüp kendini korumak için ayaklanmasıydı. Şiddet şiddeti çağırmalıydı; daha açıkçası halk, karşı-devrimcilerin şiddetine maruz kalmamak için onlara karşı şiddete başvurmalıydı. Komplonun faillerini cezalandırmalı, yani bir daha böyle bir tehlikeli durum içine düşmemek için hepsinin kellelerini uçurup yok etmeliydi.

MARAT (18 Aralık 1790)[7]

Gözü kör, korkak yurttaşlar; yıkımınız artık an meselesi. Başınıza gelmek üzere olan korkunç felaketler, zalim düşmanlarınızın kalleşliği ile sizin kapıldığınız aptalca güvenlik ve ölümcül itimat duygularının kaçınılmaz sonucudur. Oysa bütün vekillerinizin ihanetine uğradınız; çevrenizde bulunanlar sadece hizipçiler, entrikacılar ve komploculardır.

[...]Monark ile hempaları, tüm yönetim mevkilerini, tüm mahkemeleri Saray mahlûklarıyla dolduruyorlar. Zaten Parisli karşı-devrimci general[8], daha önceden krallığın dört bir yanındaki Ulusal Muhafızların tüm kurmay heyetlerini ve üst subay kademelerini eski soylular, hukukçular, gözdeler, üç-

[7] Vermorel, 1869, s. 152-155.

[8] General La Fayette.

kâğıtçılar, sahtekârlar, haydutlar ve casuslar ile doldurmuştu; asker-yurttaşları köleleştirmek amacıyla vatanın askeri birliklerini *Ancien Régime*'in yardakçılarından oluşturmak için elinden geleni yapmıştı. Dahası, rahipler ile Kilise'den geliri olan papazlar, Anayasa'ya karşı açıkça bir isyan durumundadırlar ve Kral da, Ruhbanın Sivil Yapılanması Yasası'nı onaylamayı reddederek[9] onların önderliğine soyunmuş bulunuyor. Fransız özgürlüğüne karşı ayaklanan tüm Alman prensleri, komplonun içinde yer alıyorlar. Avusturyalı kadının[10] kardeşi[11] ise, sınırlarımızın karşısına ordular yığıyor. İspanyollar, Napoliler ve Savoielılar, bu örneği izliyorlar. Torino'ya sığınmış olan iki Capet'nin[12] emri altındaki kaçaklar, reform karşıtları ve parayla tutulmuş yardakçılar, sınırlarımızdaki bir bölgeye askeri bir girişimde bulunduktan sonra şimdi de geniş kapsamlı bir harekâta başlamak için uygun zamanı bekliyorlar.

Hepsi bu kadar da değil. Kral ailesinin kaçışı yeniden tezgâhlanıyor. Bu plana göre monark, devrim karşıtı Bouillé'nin[13] koruması altında Metz'e gidip karşı-devrime girişmek için özgürlük düşmanlarının başına geçecektir. Bütün vergi tahsildarları da topladıkları paraları Kral'ın kasalarına boşaltmak için oraya gideceklerdir; hatta içlerinden birçoğu şimdiden yola çıkmıştır bile. Lorraine, Flandre ve Alsace bölgelerindeki askeri mevkilerin savunmalarının güçlendirilmesi için dur durak bilmeksizin çalışılıyor; ama Avusturyalılara değil de vatanın askerlerine karşı. Böylece despotla yardakçıları, ulusa karşı

---

[9] Marat'nın bu tarihte Kral'ın onaylamayı reddettiğini söylediği yasa, RSY Yasası değil, ruhbanın RSY'ye yemin etmesini öngören 27 Kasım tarihli yasadır. Kral, Meclis'ten gelen tepkiler üzerine bu yasayı 26 Aralık'ta onaylayacaktır.

[10] Kraliçe Marie-Antoinette.

[11] Avusturya İmparatoru II. Leopold.

[12] Bu "iki Capet" ile kastedilen, her ikisi de 14 Temmuz 1789'un hemen ardından Fransa'dan kaçmış olan XVI. Louis'nin küçük kardeşi Artois Kontu ile kuzeni Condé Prensi'dir. Capet sözcüğü, X. yüzyılda Fransa Krallığı'nı kurduğu kabul edilen ve 987-996 yılları arasında tahtta bulunmuş olan Hugues Capet'den gelmektedir. Devrim boyunca zaman zaman XVI. Louis'ye ve diğer hanedan üyelerine Capet soyadı yakıştırılmış ve onlardan bu şekilde söz edilmiştir.

[13] François Claude de Bouillé (1739-1800), marki unvanına sahip monarşist bir subaydır. Marat'nın öngördüğü gibi XVI. Louis'nin 20 Haziran 1791'deki kaçışında rol oynayacak ve kaçışın başarısız olması üzerine Fransa'yı terk edecektir.

siperlerin arkasına geçmek ve ulusun sonunu hazırlamak için bin tane kaleye sahip olabileceklerdir.

[...]Yurttaşlar! Vatana karşı kurulan bütün komploları bir anda bastırabileceğinize ve yeniden doğmalarını sonsuza dek önleyebileceğinize göre, sınırlarımıza bir sürü ordu yerleştirmemizin ve bakımları için çeşitli vergiler toplamamızın ne anlamı var? Hayır, darbeleri indirmemiz gereken yer sınırlar değil başkenttir. Savunma imkanları tasarlamakla vakit kaybetmeyin. Elimizde kalan tek bir imkan var; size daha önceleri birçok kez önerdiğim bu imkan, *genel bir ayaklanma ve halk infazlarıdır*. İlk önce Kral'ı, veliahtı ve ailesini gözetim altına alıp başlarına nöbetçiler dikin; öyle ki her türlü olaydan kelleleri pahasına sorumlu olsunlar. Sonra, hiç duraksamadan, generalin,[14] yeni bakanların, belediye başkanının ve karşı-devrimci olan eski bakanlar ile belediye çalışanlarının kellelerini uçurun. Ardından, Paris'teki tüm Genel Kurmay heyetini, Ulusal Meclis içindeki tüm papazlar ile hükümet yandaşlarını ve despotizmin bilinen tüm yardakçılarını kılıçtan geçirin. Tekrarlıyorum, vatanı kurtarmak için elinizde kalan tek imkan bu.

Sizi uçurumdan kurtarmak için altı ay önce beş ya da altı yüz kellenin uçurulması yeterliydi. Ama o zamandan beri acımasız düşmanlarınızın güçlenmelerine ve komplolar tezgâhlamalarına aptalcasına izin verdiğinizden, bugün belki de beş ya da altı bin kelleyi devirmek gerekiyor; hatta yirmi bin kişiyi bile öldürmek gerekirse, bir an bile tereddüt etmeyin. Eğer onlara önceden haber verirseniz, iktidarlarını sürdürmek için onlar sizi gaddarca boğazlayacaklardır. Alçak uyutucuların[15] barbarlık diye bağrışmalarına aldırış etmeyin. Barbar olan, canice tutkularını tatmin etmek için sizi katletmeye hazırlanan acımasız düşmanları öldürmenizi tavsiye eden kişi değildir. Gerçek barbarlar, tiran yardakçılarının kılıçları karşısında korumasız kalmanız için ölümcül güvenlik duygusuna saplanıp kalmanızı isteyen hainlerdir.

Halk, bu dönemde Marat'ya kulak verip herhangi bir ayaklanmaya kalkışmadı. Ancak Kral, Marat'nın dile getirdiği ve radikal devrimci çevreler tarafından benimsenen bu tür düşüncelerden ve tasvip etmediği yasaları eninde

[14] General La Fayette.

[15] Ilımlı devrimciler.

sonunda imzalamak zorunda kalmaktan rahatsızdı. Gizli danışmanlığına atadığı Mirabeau'nun kendisine yolladığı mektuplarla verdiği "Devrim'le ve ılımlı devrimcilerle bağdaşıp ulusun kralı" olması yönündeki öğütleri dinlemek gibi bir niyeti de yoktu. *Ancien Régime*'e geri dönüş hayalleri kurmaya devam ediyordu. Ama Tuileries Sarayı'nda kalarak emellerine ulaşamayacağının da ayırdına varıyordu. Böylece XVI. Louis, 1791 yılına girilmesiyle birlikte, daha önceki kaçma planlarını reddetmiş olmasına karşın, Fransa'dan kaçma ve dışarıda Avrupa krallıklarının, özellikle de Avusturya'nın yardımıyla kuracağı bir ordunun başında Fransa'ya geri dönüp Devrim'e son verme düşüncesine daha sıcak bakmaya başladı. Fikrini değiştirmesinde Kraliçe'nin de büyük ölçüde etkisi olmuştu. Örneğin Marie-Antoinette, Ocak 1791'de Viyana'ya yazdığı bir mektubunda, artık bir an önce Fransa'yı terk etmeleri gerektiğini şöyle dile getirmekteydi: "Durumumuz günden güne daha kritik hale geliyor. Ne kadar beklersek, konumları da bir o kadar sağlamlaşacak. Zaman kaybetmemek gerekiyor, çünkü Devrim her gün daha da güçleniyor." Sonuçta yeni kaçış planı çeşitli yazışmalarla ayrıntılı bir biçimde hazırlandı ve kraliyet ailesi 20-21 Haziran gecesi Tuileries Sarayı'nı gizlice terk etti.

B-KRAL'IN KAÇIŞI VE DOKUNULMAZLIĞI

1791'in ilk aylarında ülke çapında gürültü koparan üç olay, Kral'ın kaçma planını kabul edip uygulamaya koymasında etkili olmuş, dahası bu planın ne denli özenli bir şekilde hazırlanması gerektiğini de göstermiştir. İlk olay, XVI. Louis'nin halalarının Şubat ayında Roma'ya gitmek üzere şatafatlı bir şekilde yola koyulmalarıydı. Bu yolculuktan herkesin haberi olmasına rağmen, radikal devrimci çevrelerde halaların kaçtıkları, hatta veliahtı da yanlarına aldıkları ve bu kaçışın ardından Kral'ın da kaçacağı şeklinde çeşitli görüşler ortaya atılmaya başlandı. *Révolutions de Paris* gazetesi, "Eğer halalar gidiyorlarsa, yeğenler de neden gitmesinler?" diye sormakta, *L'Orateur du peuple* (Halkın Sözcüsü) gazetesi de "bu olay, Kral'ın kaçırılmasını hazırlayan küçük bir denemedir" şeklinde bir yorum yapmaktaydı. Marat ise, 23 Şubat tarihli gazetesinde, bu olaydan felaket senaryoları üretip seslendiği halkı uyanık olmaya davet etmekteydi.

MARAT (23 Şubat 1791)[16]

On sekiz aydır, özgürlüğün ancak elde silahla kazanıldığını ve pısırık bir şekilde davranmaya devam ettiğiniz sürece iç savaştan kaçınmanızın mümkün olmadığını haykırıp duruyorum size. Sesime kulaklarınızı kapatmış vaziyette düşmanlarınızın kollarında uykuya dalmıştınız. Şimdi, düşmanlarınızın sizi boğazlamaya hazır olduğu şu anda, sizi tehdit eden tehlikeler karşısında telaşa düşüyorsunuz, ama bunlara göğüs germek için de hiçbir şey yapmıyorsunuz. Kral'ın halalarının, belki onlarla birlikte veliahtın kaçmasına göz yumdunuz. Kral'ın kardeşi de kaçmaya hazırlanıyor, onun kaçmasına da mı izin vereceksiniz? Sonuçta Kral ile karısı da kaçıp gidecekler.

[...]Ah! Sizi bekleyen felaketleri düşündükçe kahroluyorum. Monark sınıra adımını atar atmaz düşman sürüleri oluk oluk kan dökmek için evlerimize doğru saldırmaya başlayacak, tabii daha önceden generalin[17] surlarımız içinde beslediği eşkıya tarafından boğazlanmamışsanız. Bu katliamdan kimse kurtulamayacak, ne erkekler, ne kadınlar, ne de çocuklar; vekilleriniz ise ilk kurbanlar olacak. İşte o zaman, Halkın Dostunun[18] kurtarıcı öğütlerini anımsayacak ve bu öğütleri tutmadığınız için saçınızı başınızı yolacaksınız.

Kral'ın halaları, Bourgogne bölgesindeki Arnay-le-Duc kasabasının belediyesi tarafından durduruldu. Paris'le gerçekleştirilen yazışmalar sonucunda, on bir gün papazın evinde kalmak zorunda bırakılan halalara Kurucu Meclis'in aldığı karar gereğince yolculuklarına devam etme izni verildi. Meclis'in bu kararı almasında "seyahat ya da göç etme hakkını" ileri sürerek etkili olmuş olan Mirabeau, aynı gece Jakobenler Kulübü'nde topa tutuldu. Mirabeau'nun hangi yasanın seyahat etmeyi yasakladığını sorması üzerine, kulüp sıralarından "halkın esenliği" (*salut du peuple*) yanıtı yükseldi. Böylece yasaların üzerine çıkarılan "halkın esenliği" ya da "kamu yararı" düşüncesine belirleyici bir ilke anlamı yüklenmekteydi ve bu ilkeye Devrim'in ilerleyen günlerinde çok daha önemli bir rol biçilecekti. Halaların yolculuğunu engelleyen

---

[16] Winock, 1990, s. 36-37.

[17] General La Fayette.

[18] Marat, gazetesindeki yazılarında zaman zaman kendisinden "Halkın Dostu" olarak söz etmektedir.

belediye, "kamusal çıkar için hareket ettiğini düşünmüştür" gerekçesiyle Meclis tarafından suçlanmadı. Taşradaki yerel otoritelerin teyakkuz halinde bulunduğunu gösteren bu olay, kraliyet ailesine, Paris'te sıkışıp kaldığını ve ülke içinde elini kolunu sallayarak yolculuk yapamayacağını öğretti.

İkinci olay, tarihçiler tarafından "Hançerler Günü" olarak adlandırılan olaydı. 28 Şubat günü *sans-culotte*'ların Tuileries Sarayı'na karşı bir saldırıda bulunacakları söylentileri üzerine bazı soylular, silahlanıp Kral'ı korumak için saraya geldiler. Ancak Ulusal Muhafızlar, olayı çaresiz bakışlarla izleyen Kral'ın gözü önünde soyluları silahsızlandırıp sarayın dışına attılar. Ardından devrimci basın, bu olayı soyluların XVI. Louis'yi kaçırma girişimi olarak yorumladı. Kral, bu olayda bir kez daha ne denli çaresiz bir durum içinde olduğunu, kaderinin Ulusal Muhafızların, hatta Paris halkının elinde bulunduğunu ve çeşitli otoritelerin olası bir kaçışa karşı tetikte beklediklerini gördü.

Son olay, Kral'ın değil Paris'ten Tuileries Sarayı'ndan bile çıkmasının zorluğunu, hatta bu sarayda bir bakıma "tutsak" olduğunu gösteren olaydı. Ne de olsa henüz 17 Temmuz 1789'da, Paris'in yeni Belediye Başkanı Bailly, XVI. Louis'ye kentin anahtarlarını sunarken "bunlar, IV. Henri'ye sunulmuş olan aynı anahtarlardır; o halkını fethetmişti, şimdi kralını fetheden de onun halkıdır" dememiş miydi? Olayın başlangıcında, kraliyet ailesinin 18 Nisan'da Paskalya ayinine katılmak için Paris'e birkaç kilometre uzaklıktaki Saint-Cloud'daki kiliseye gitmeye niyetlenmesi vardı. Bir konvoyla yola çıkmak üzere sarayın avlusunda arabaya binen Kral ve ailesinin Tuileries Sarayı'nı terk etmesine, özellikle Cordelierler Kulübü'nün bir gün önceki bildirisinin[19] etkisiyle toplanan kalabalık ve Ulusal Muhafızlar izin vermediler. Otoritesinin ayaklar altına alındığını gören ve Bailly ile La Fayette'in girişimlerinden olumlu bir sonuç alınacağı umuduyla arabanın içinde 2,5 saat bekledikten sonra saraya kös kös geri dönen Kral, artık kaçma konusunda iyice ikna oldu. Üstelik bu olaydan sekiz gün sonra, Kurucu Meclis'in zorlamasıyla Devrim'i öven, kendisinin ne kadar özgür ve mutlu olduğunu belirten bir mektubu, Avrupa

[19] XVI. Louis'nin Tuileries Sarayı'nda yeminsiz bir papazın yönettiği ayine katıldığı haberini almış olan Cordelierler Kulübü, 17 Nisan'da yayımladığı bildirisinde, Kral'ı bu davranışı nedeniyle Anayasa'yı çiğnemek ve taraftarlarını isyana teşvik ederek ülkeyi iç savaş tehlikesi içine atmakla suçluyor ve halkın uyanık olup Kral'ın bu tür ihanet kokan girişimlerini engellemesini istiyordu.

saraylarına göndermesi için Meclis'e vermek zorunda bırakılacak olması da Fransa'dan kaçma kararı almasında etkili olacaktı.

Kraliyet ailesi, 20-21 Haziran gecesi gizlice Tuileries Sarayı'ndan çıkıp Avusturya'nın hakimiyeti altındaki Belçika'ya doğru iki arabalık bir konvoyla yola koyuldu. Plan özenle hazırlanmıştı, ancak çeşitli aksaklıklar meydana geldi. Konvoy, Marat'nın 18 Aralık 1790 tarihli yazısında öngörmüş olduğu gibi kaçış planında önemli bir rol üstlenmiş olan Bouillé'nin Kral'ı korumak için yolladığı askeri birlikle buluşamadı. Sonuçta 21 Haziran gecesi, uşak kılığına girmiş XVI. Louis'nin tanınması nedeniyle konvoy, Varennes kasabasındaki yerel otoriteler tarafından durduruldu ve Ulusal Muhafızların koruması altında Paris'e geri dönmek zorunda bırakıldı. Kral ve ailesi, 25 Haziran'da, Meclis tarafından yollanan temsilciler Barnave, Pétion ve La Tour-Maubourg'un eşliğinde Paris'e getirilip yeniden Tuileries Sarayı'na yerleştirildi.[20]

Bu başarısız kaçma girişimi, Kral'ın elinde kalan saygınlığını da büyük ölçüde yitirmesine ve geleceği hakkında Meclis içinde ve dışında ateşli tartışmaların yaşanmasına yol açtı. Marat, Kral'ın Paris'i terk ettiğini bilmeden yayına hazırladığı 21 Haziran tarihli gazetesinde, bir kez daha kraliyet ailesinin kaçışının eli kulağında olduğunu yazmaktaydı: "Kraliyet ailesi, kaçmak için halkın uyumasını bekliyor. Görevi halkı belâlı uyuşukluğundan kurtarmak ve yok olmasını engellemek için onu sürekli rahatsız etmek olan Halkın Dostu, şu anda tehlikenin hiç olmadığı kadar büyük olduğunu ve korkunç bir patlamanın eşiğinde bulunduğumuzu bağıra bağıra söylemekten hiç vazgeçmeyecektir." Kaçış haberinin duyulmasıyla birlikte, Kral'ın yabancı ordularla birlikte Fransa'nın üzerine yürüyeceğini düşünen Paris halkı tam anlamıyla infiale kapıldı. Özellikle *sans-culotte*'lar, Paris sokaklarına dağılıp önlerine çıkan kral heykellerini tahrip ettiler ve tabelalarda, bina duvarlarında ya da sokak isimlerinde rastladıkları "kral" ile "krallık" sözcüklerinin ve kraliyet simgelerinin üstünü siyah boyayla kapladılar. Robespierre ise, 21 Haziran gecesinde kulüpte yaptığı konuşmasında, biraz alaycı bir dille, XVI. Louis'nin kaçışını hiç de bir felaket olarak algılamadığını belirtiyor, hatta Fransa'nın böylece hem bu kraldan hem de ona milyonlarca lira "maaş" ödemekten kurtulacağı için "bugünün Devrim'in en güzel günü olarak görülebileceğini" söylüyordu.

---

[20] Kral'ın büyük kardeşi Provence Kontu da 20-21 Haziran gecesi yola çıktı, fakat başka bir güzergâh izleyip hiçbir sorunla karşılaşmadan Belçika'ya ulaştı.

Ulusal Kurucu Meclis ise, şaşkınlık içindeydi ve bu olayın nasıl değerlendirilip adlandırılması gerektiğini tartışıyordu. Oysa Kral ardında bir "manifesto" bırakmıştı ve bu metin Meclis'te okunmuştu. Kral manifestosunda, Tuileries'yi bir hapishane, kendisini de özgürlüğü olmayan ve tüm girişimleri sonuçsuz kalan bir tutuklu olarak nitelendiriyordu. Bütün yetkileri elinde toplayan Meclis'in ona bıraktığı "krallık" bir yanılsamadan ibaretti. İki yıldan beri kendisine yapılmış olan saygısızlıkları, hakaretleri sıraladıktan sonra, Devrim öncesinin kralı gibi bir kral olması gerektiğini vurguluyor, kısacası Devrim'i mahkûm ediyordu. Buna rağmen Meclis, yürütme erkini üstlenmiş olduğunu ilan etmekle birlikte Kral'ı doğrudan doğruya suçlamak niyetinde değildi; temsilcilerin çoğunluğu XVI. Louis'nin "aldatılmasından", "kandırılmasından", hatta "kaçırılmasından" söz ediyordu. Jakobenler Kulübü ise, Barnave'ın ağırlığını koymasıyla, "canice telkinlerle baştan çıkarılan Kral, Ulusal Meclis'ten uzaklaşmıştır" şeklinde bir görüş bildiriyordu. Kral'ın Varennes'de yakalandığı haberinin duyulmasının ardından "Kral'ın kaçırıldığı" tezi, Meclis'in büyük çoğunluğu tarafından kabul edilip resmiyet kazandı. Bouillé'nin 30 Haziran'da Meclis'e yolladığı mektupla bu tez daha da güçlendi. Çünkü Bouillé mektubunda, kaçma girişiminin sorumluluğunu üstlenmekte, ayrıca Kral'a dokunulması durumunda yabancı ordulara öncülük edeceğini söyleyerek tehditler savurmaktaydı.

Meclis'in monarşiyi sürdürme kararlılığının bir göstergesi olan "Kral'ın kaçırıldığı" kararına karşın, yine de Kral'ın konumu hakkında çeşitli tartışmalar sürüp gitti. Bir sonraki alt bölümde daha ayrıntılı bir biçimde ele alınacak olan cumhuriyet düşüncesi ortaya atıldı ve monarşiye son verilip yerine cumhuriyetin kurulmasını savunanlar seslerini yükseltmeye başladı. Cumhuriyeti benimsemeyen radikal devrimciler ise, monarşi altında devam edilmesini kabul etmekle birlikte, Devrim'e karşı dışarıdan savaş açmak amacıyla ülkesinden kaçmaya teşebbüs eden XVI. Louis'nin vatana ihanet ettiğini, dolayısıyla tahttan indirilmesi, hatta cezalandırılması gerektiğini ileri sürmekteydiler. Onlara göre halkın gözünde saygınlığını yitirmiş olan XVI. Louis'yi yerinde tutmak, işlediği suçu sineye çekip onun vazgeçilmez olduğunu kabul etmek ve ona umnadığı bir güç bahşetmek anlamına gelecekti. Örneğin Marat, "özgürlüğün amansız düşmanı" olarak nitelendirdiği Kral'ın halkına karşı isyan bayrağı açarak taht hakkını yitirdiğini yazdıktan sonra, kendine özgü sert üslubuyla şu satırlara yer vermekteydi: "Ulus, çevresindeki canavarların cina-

yetlerinin korkunç maşası olmaya hazır ve nazır olan bu budalaya, en kutsal taahhütlerini çiğnemekten zevk alıp cinayetler işleyen bu rezil haine nasıl güven duyabilir hâlâ? XVI. Louis, tahta çıkmaya lâyık değildir; azledilmesi gereken tehlikeli bir budaladır; hatta kamusal özgürlüğün ve halkın esenliğinin pekiştirilmesi isteniyorsa boğulması gereken korkunç bir canavardır."

Ancak Kurucu Meclis'te Kral'ın tahttan indirilmesi görüşünü benimseyebilecekler arasında bile, böyle bir girişimin sonrasında ne yapılacağına ilişkin bir görüş birliği bulunmamaktaydı. Sorunu çözelim derken yeni sorunlarla boğuşmak durumunda kalmaktan korkuluyordu. Çünkü veliaht küçük yaşta olduğundan, naiplik sorunu belirecek, ardından da bu soruna uygun bir çözüm bulmak gerekecekti. Kraliçe ile Fransa'dan kaçmış olan Kral'ın kardeşlerinin naipliği söz konusu değildi. Aynı şekilde, naiplik yönünde girişimlerde bulunan ve taraftar kazanmak amacıyla 23 Haziran'da Jakobenler Kulübü'ne üye olan Orléans Dükü'nün naiplik adaylığına sıcak bakan hemen hemen hiç kimse yoktu. Tek çözüm, Meclis tarafından bir naiplik konseyinin kurulması gibi görünüyordu. Ama bu olasılık da, birçok sorunu beraberinde getirmeye gebeydi. Özellikle farklı siyasal eğilimlerin ve kişisel çıkar hesaplarının yarattığı toz-duman ortamında, ortak isimler üzerinde bir anlaşmaya varılması olanaksız gözükmekteydi. Ayrıca Kral'ın bir "rehine" olarak tahtta tutulmasının, Avrupa monarşilerinin devrimci Fransa'ya karşı olası bir askeri harekâta girişmelerine engel olacağı hesabı yapılmaktaydı. Örneğin, Meclis'teki çeşitli üyelerce benimsenen bu görüş, 25 Haziran 1791 tarihli *La Correspondance Nationale* (Ulusal Yazışma) gazetesinde şöyle dile getirilmekteydi: "Anayasamızın düşmanı olan yabancı devletlerin eline, bize saldırmaları için bahane vermememiz gerekir. Eğer XVI. Louis'yi tahttan indirirsek, bu devletler, hakarete uğramış bir kralın intikamını almak bahanesiyle tüm Avrupa'yı bize karşı silahlandıracaklardır. Fransız ulusuna karşı rezil bir ihanet suçu işlemiş olmasına karşın yine de XVI. Louis'yi sayalım, ailesini sayalım, onun çıkarı için değil de kendi çıkarımız için sayalım."

Bu tür çekinceleri olan Meclis'teki ılımlı çoğunluk, XVI. Louis'nin azledilmesinin cumhuriyete varan çeşitli taleplere yol açacağını ve kurulu düzeni tehlike içine atacağını düşünerek, Kral'ı yerinde tutmaya karar verdi. Bu amaçla da Anayasa'da yer alan kralın dokunulmazlığı ilkesine bel bağladı. Kral'ın kaçma girişiminde bulunmuş olmasına karşın dokunulmaz, dolayısıyla suçlanıp yargılanamaz ve tacından edilemez olduğu savında ısrar edilece-

ğini gören radikal devrimciler, tepkilerini göstermekte gecikmediler. 14 Temmuz günü Meclis kürsüsüne çıkan Robespierre, vatana ihanet eden XVI. Louis'nin bu eyleminin dokunulmazlık kapsamı içinde değerlendirilemeyeceğini ileri sürdü. Ona göre asıl dokunulmaz olan halktı, dolayısıyla bu sorun halkın yararına olacak bir şekilde çözüme kavuşturulmalıydı. Ancak Robespierre, Kral'ı mahkûm edip artık tahtta kalamayacağını ima etmekle birlikte, ondan sonra ne gibi düzenlemeler yapılması gerektiğine ilişkin herhangi bir somut öneri getirmemekteydi.

ROBESPİERRE (14 Temmuz 1791)[21]

Adaletin ve gerçeğin davasıyla ilişkilendirilmek istenen bazı cumhuriyetçilik suçlamalarına cevap vermek istemiyorum. Ayrıca bir kişiye[22] karşı sert bir kararın alınması yönünde kışkırtıcılık yapmak da istemiyorum. Fakat buraya, katı ve acımasız görüşlerle mücadele edip onların yerine halkın davasına yararlı olan ağırbaşlı önlemlerin benimsenmesi için geldim. Özellikle de özgürlüğün kutsal ilkelerini, insana daha da saygınlık kazandıran saçma sapan iftiralara karşı değil, ama yaygınlaşarak özgürlüğü her gün biraz daha yıkmakla tehdit eden Makyavelist bir öğretiye karşı korumak için geldim. Dolayısıyla XVI. Louis'nin kaçışının Bouillé'nin, onun bazı emir subaylarının, Kral'ın bazı muhafızlarının ya da veliahtın mürebbiyesinin suçu olup olmadığını sorgulamayacağım. Kral'ın iradi bir kararla kendisinin mi kaçtığını yoksa sınır boylarında bulunan bir yurttaşın[23] öğütlerinin gücü sayesinde mi Kral'ın kaçırıldığını sorgulamayacağım. Halkların hâlâ günümüzde kralların kadınlar gibi kaçırıldığına inanacak kadar budala olup olmadıklarını, raportörün deyişiyle Kral'ın saraydan ayrılışının amaçsız bir gezi ve önemsiz bir boşluk anlamı taşıyıp taşımadığını, önceki olaylarla ilişkilendirilebilecek bu ayrılışın kamusal özgürlüğe karşı girişilmiş ama cezalandırılmayan, bu nedenle de sürekli olarak yeniden tezgâhlanan komploların bir devamı ya da tamamlayıcısı olup olmadığını sorgulamayacağım. Hatta bizzat XVI. Louis'nin eliyle imzalanmış olan bildirinin kaçışının gerekçesini mi açıkladığını yoksa birçok kez ateşli bir

[21] Robespierre, 1973-1974, Cilt 1, s. 83-86.

[22] XVI. Louis

[23] Bouillé kastediliyor.

şekilde dile getirdiği Devrim'e olan samimi bağlılığının bir kanıtı mı olduğunu da sorgulamayacağım. Kral'ın davranışını sorgulamak ve ondan bir Çin Kralı'ndan söz eder gibi söz etmek istiyorum. Her şeyden önce dokunulmazlık ilkesinin sınırlarının ne olduğunu sorgulamak istiyorum.

Yasalarca cezasız bırakılan bir suç, insanı toplumsal düzene karşı isyan ettirecek bir canavarlıktır; hatta eğer bu suç birinci kamu görevlisi, en önde gelen yönetici tarafından işlenmişse, toplumsal düzenin mutlak yıkımı demektir. Bu durumda daha da sert davranılmasını gerektiren iki neden görüyorum. Birinci neden, suçlunun vatana kutsal bir ödevle bağlanmış olmasıdır. İkincisi, suçlu büyük bir güçle donanmış olduğundan, cürümlerini cezalandırmamanın vatan için daha fazla tehlike arz etmesidir. Baylar; dokunulmazlığı bir yasayla karara bağladınız, ama aynı zamanda bu yasanın içerdiği niyet hakkında herhangi bir kuşkunuz olmadı mı hiç? Kralın dokunulmazlığının bakanların sorumluluğuna sıkıca bağlı bulunduğunu, bunları yasalaştırarak da aslında yürütme erkinin gerçek uygulanışını kraldan bakanlara geçirdiğinizi ve bakanlar gerçek sorumlular olduğundan yürütme erkinin yapabileceği suistimallerin bakanlara mal edilmesi gerektiğini hiç düşünmediniz mi? Bu sistemin yol açtığı sonuçlar şunlardır: Kral yönetim bakımından hiçbir kötülük yapamaz, çünkü hükümetin hiçbir eylemi ondan kaynaklanmaz ve onun yapabileceği eylemler de geçersiz ve hükümsüzdür. Diğer taraftan yasa da krala olan üstünlüğünü devam ettirir. Fakat baylar, burada, kral unvanını taşıyan bir insanın kişisel eylemi midir söz konusu olan? Örneğin bu kişinin bir cinayet işlemesi durumunda, bu eylem geçersiz ve hükümsüz müdür, yoksa bir bakan mı bu eylemi imzalayıp sorumluluğunu üzerine alır?

XVI. Louis'nin bir suç işlemesi halinde, yasanın onun kolunu hareket ettiren eli arayıp bulması gerektiği söyleniyor bize. Fakat eğer Kral, doğadan kendi isteğiyle hareket etme yetisini almış bir insan olarak yabancı failler olmaksızın kolunu oynatmışsa, onun bu hareketinden sorumlu olan kişi kimdir?

Bize ayrıca, Kral'ın iyice aşırılığa kaçması durumunda, bir kral naibi atanacağı söyleniyor. Fakat Kral'a bir naip atansa bile, Kral hâlâ kral olmaya, dolayısıyla hâlâ dokunulmazlık ayrıcalığıyla donanmış olmaya devam eder. Komitelerin bu konuyu açıklığa kavuşturmaları ve bize bu durumda Kral'ın doku-

nulmaz olup olmadığını söylemeleri gerekir. Ama ben size, bu sistemi büyük bir coşkuyla destekleyen sizlere soruyorum: Eğer bir kral gözlerinizin önünde oğlunuzu boğazlarsa, karınıza ya da kızınıza tecavüz ederse, yine de ona *"Ey Haşmetmeap, hakkınızı kullanıyorsunuz, biz size her şeyi yapma hakkı tanıdık"* mı diyeceksiniz? Yoksa bu yurttaşın kendi öcünü almasına izin mi vereceksiniz? Eğer böyle davranırsanız, yasaların sakin ve faydalı adaletinin yerine kişisel şiddeti, her bireyin özel adaletini koymuş olursunuz. Bir yanda bu durumu kamu düzenini tesis etmek diye adlandırıyorsunuz, öte yanda mutlak dokunulmazlığın kamu düzeninin dayanağı, hatta değişmez temeli olduğunu söyleme cüretinde bulunuyorsunuz.

Fakat baylar, sözünü ettiğim tüm bu özel varsayımların, tüm bu sıradan cinayetlerin, halkın esenliği ile mutluluğunu tehdit eden suçlar karşısında ne önemi var? Bir kral, eğer vatanını hem iç hem dış savaşın yarattığı felaketlerle yüz yüze bırakıyorsa, eğer asilerden ve yabancılardan kurulu bir ordunun başına geçip ülkesini yakıp yıkıyor ve onun yıkıntılarının altına halkın özgürlüğü ile mutluluğunu gömüyorsa, hâlâ dokunulmaz mıdır? Kral dokunulmazmış! Siz de dokunulmazsınız, ama suç işleme hakkınız var mı? Egemenin temsilcilerinin, kişisel güvenlikleri bakımından Kral'dan, yani üstlendiği iktidarı kendisine ulus adına vekâleten verip sınırladıkları bu kişiden daha sınırlı haklara sahip olduklarını söyleyebilir misiniz?

Kral dokunulmazmış! Fakat halklar da dokunulmaz değil mi? Kral bir kurgu gereği dokunulmazdır, halklar ise doğanın verdiği kutsal haklar nedeniyle. Kral'ı dokunulmazlık kalkanıyla koruyarak, halkların dokunulmazlığını Kral'ın dokunulmazlığına feda etmekten başka bir şey mi yapıyorsunuz sanki?

Robespierre'den bir gün sonra söz alan Barnave, yaptığı konuşmayla Kral'ın kaçışının yol açtığı sorunları çözüme bağladı ve Meclis'teki tartışmalara da son noktayı koydu. Konuşmasının başında cumhuriyeti savunanları eleştirip Fransa'ya uygun olan tek rejimin monarşi olduğunu, zaten Ulusal Kurucu Meclis'in de bu görüşü benimseyip buna göre bir anayasa hazırladığını söyleyen Barnave, ilk önce soruna hukuki açıdan yaklaştı. Kral'ın Paris'ten ayrılmasının Anayasa'ya göre tahttan düşürülmesini gerektiren bir suç olmadığını, dolayısıyla dokunulmazlığının devam ettiğini savundu. Ardından Meclis'i bu hukuki sonuca tam anlamıyla ikna edebilmek için, sorunu si-

yasi açıdan ele aldı. Bu bağlamda XVI. Louis'nin konumunu tartışmanın bile Devrim'in devam ettiği anlamına geleceğini, oysa devam ettiği takdirde nereye kadar gideceği öngörülemeyen Devrim'i artık tamamlama zamanının geldiğini ileri sürdü. Kısacası toplumsal kargaşaya son vermek ve düzeni, huzuru tesis etmek için XVI. Louis'yi tahtta tutmak lazımdı.

BARNAVE (15 Temmuz 1791)[24]

Baylar; Fransız ulusu şiddetli bir sarsıntı geçirdi; fakat son günlerdeki hayra alamet gelişmelere inanmamız gerekiyorsa, bu son olay,[25] daha öncekiler gibi sonuca ulaşmamızdan, yaptığımız Devrim'i sağlamlaştırmamızdan başka bir şeye hizmet etmeyecektir.

[...]Önünüze getirilmiş olan sorun açıkça iki farklı boyuta sahiptir: Olgusal sorun ve hukuki ya da anayasal sorun. [...]Bu kürsüde hemen benden önce görüşlerini açıklamış olan konuşmacı,[26] olguları yeterince inceledi; ben, kısaca yasayı inceleyeceğim. Anayasa'nın komitelerinizin önerdiği sonucu istediğini kanıtlayacağım; hatta daha ileri gideceğim ve Anayasa'nın bunu buyurmasının bu koşullarda iyi olduğunu, Devrim için iyi olduğunu söyleyeceğim.

Monarşik yönetimin doğasından ve avantajından uzun uzun söz etmeyeceğim. Bu yönetimi birçok kez ele alıp incelediniz ve ülkenizde monarşiyi kurarak bu konudaki inancınızı ortaya koydunuz. Yalnızca şunu söyleyeceğim; bir anayasa, iyi olabilmek için şu iki ilkeyi içermek, halka şu iki avantajı sağlamak zorundadır: Özgürlük ve halka özgürlüğü temin eden yönetimin istikrarı. Her yönetim, halkı mutlu kılmak için özgür de kılmalıdır. Her yönetim, iyi olmak için istikrarın ilkelerini de içermelidir; çünkü aksi durumda, mutluluk yerine bir dizi değişim perspektifinden başka bir şey sunamaz. Dolayısıyla, bizim gibi büyük bir ulus için bu iki ilkenin ancak monarşik bir yönetimde var olduğu doğruysa, dahası hem monarşik yönetimin hem de bu yönetimin bize sağladığı bu iki avantajın temellerinin esas olarak yürütme erkinin do-

---

[24] Chaussinand-Nogaret, 2006, s. 103-113.

[25] Kral'ın kaçıp Varennes'de yakalanması olayı.

[26] Bu konuşmacı, Barnave ve Alexandre Lameth ile birlikte Meclis'e hakim olan Duport'dur. Bu üç vekil, o dönemde *triumvirat* (üç kişiden oluşan yönetim) olarak anılmaktadır.

kunulmazlığında bulunduğu doğruysa, [yürütme erkine ilişkin] bu görüşün Fransa'nın mutluluğu ve özgürlüğü için esas olduğunu söylemek de doğrudur.

Niyetlerini sorgulamayacağım, hatta birçoğunun kötü niyetli olduğunu düşünmediğim bazı insanlar, bir bakıma siyasette roman yazmaya soyunuyorlar; çünkü ülkelerinin gerçek ve somut yararına katkıda bulunmaktansa böyle çalışmak kolaylarına geliyor. Bu insanlar, bize sunacakları örneği bir başka yarımkürede arayıp Amerika'da, yani küçük bir nüfusla büyük bir ülkede oturan; hiçbir güçlü komşuyla çevrili olmayan; sınırları ormanlardan oluşan; neredeyse yepyeni olan bir toplumun alışkanlıklarına, duygularına, basitliğine sahip bulunan; insanları hem doğal ve saf kılan hem de yönetim devrimlerine yol açacak yapay tutkulardan uzak tutan tarımla ya da gündelik işlerle uğraşan bir halkta buluyorlar. Bu geniş ülkede oluşturulmuş cumhuriyetçi bir yönetim görüyorlar; buradan hareketle de aynı yönetimin bize uygun düşebileceği sonucuna ulaşıyorlar. Niyetlerini eleştirmediğimi daha önce belirtmiş olduğum bu insanlar, bugün dokunulmazlık ilkesini reddeden insanlarla aynı kişilerdir.

Oysa bizim topraklarımızda çok büyük bir nüfusun yaşadığı, burada hayal gücünü çalıştırıp kişinin tutkulara ve şan şöhret aşkına yönelmesine yol açan zihinsel uğraşlarla yoğrulmuş çok sayıda insanın bulunduğu, çevremizdeki güçlü komşularımızın kendilerine başarıyla karşı koyabilmemiz için tek bir kitle olmamızı zorunlu kıldığı ve tüm bu koşulların somut olup bize bağlı olmadığı doğruysa, çarenin sadece monarşik yönetimde bulunduğu da açık seçik ortadadır. Bir ülke büyük ve kalabalık olduğu zaman, ona sağlam ve sürekli bir varlık kazandırmanın, siyaset sanatına göre yalnızca iki yöntemi vardır: Ya ülkeyi ayrı bölümler şeklinde düzenleyip her bölüme yönetimin bir parçasını yerleştirir ve böylece birliğin, gücün, büyük ve türdeş bir ortaklığın sağladığı avantajların olmaması pahasına istikrarı kurarsınız. Ya da eğer ulusal birliği devam ettirecekseniz, yalnızca yasayla yenilenen, sürekli olarak tutkuların önüne engeller diken ve yaşlı bir toplumun doğurduğu ihtiraslar nedeniyle çalkantılar içindeki büyük bir nüfusun sarsıntılarına, titremelerine, düşmanlıklarına başarıyla direnen değişmez bir gücü merkeze yerleştirmek zorunda kalırsınız.

[...]Bugüne kadar bu Meclis'te hiç kimse federal yönetimi savunmadı. [...]Dahası siz, monarşik yönetimi oluşturdunuz, yani yürütme erkinin dizginlerini iktidarın soydan geçmesi hakkına sahip olan bir ailenin ellerine bıraktınız.

[...]Temsili ve monarşik yönetimin ilk temelini oluşturan iki erkin bağımsızlığının açıkça gözler önüne serilmesi yararlı olacaktır. Buna göre, kendi başına yasaları yapamayan ve iktidarını uygulayamayan halk, bu erklerini temsilcilerinin ellerine vererek geçici olarak egemenliğini kullanmaktan feragat eder ve bunu temsilcileri arasında bölüştürmeyi kabullenir. Çünkü egemenliğini, ancak egemenliğin kullanımını delegeleri arasında bölüştürerek muhafaza eder. Eğer egemenliğini tümüyle tek bir kişiye ya da tek bir kuruma bırakması mümkün olsaydı, o zaman iktidarını devretmiş olurdu. Temsili ve monarşik yönetimin ilkesi budur işte; birleşmiş iki erk, hem birbirine yardımcı olur hem de birbirinin sınırını çizer. Demek ki bu ilke, yalnızca birinin yasa yapması diğerinin yasayı uygulayıp yürütmesinden ibaret değildir. Yasaları yürütenin yasaları yapanı frenleme, yasaları yapanın da yürüteni kendisine karşı sorumlu kılma imkanı olmalıdır; bu yüzden kralın yasayı reddetme ya da erteleme hakkı vardır. [...]Krala tanınmış olan yasama erkini sınırlama yetkisi, zorunlu olarak kralın bağımsız, dolayısıyla da dokunulmaz olmasını gerektirir. Anayasa'nın krala sadece yasayı onama ya da veto etme değil yürütme yetkisini de vermiş olması nedeniyle, bu ikinci bölümü pratik düzeyde ayrı tutmak gerekmiştir; çünkü yasanın yürütülmesi, doğası gereği yani zorunlu olarak sorumluluğu içermektedir.

Böylece siz, dokunulmaz krala yalnızca yasayı onama ya da veto etme ile yürütme görevlilerini atama yetkisini verdiniz; ayrıca yine Anayasa gereğince kral tarafından atanan görevlilerin yürütme işlevlerini kral adına yerine getirmelerini zorunlu kıldınız. Çünkü bu işlevler eleştiriyi ve denetimi gerektirdiğinden, kral ise yasayı onama ya da veto etme yetkisi nedeniyle bağımsız, dolayısıyla kişisel olarak denetlenemez olduğundan, yürütme işlevlerinin kral tarafından yerine getirilmesi olanaksızdır. [...]İstikrarın ve özgürlüğün her iyi yönetimin iki temel niteliği olduğunu söylemiştim; her ikisi de zorunlu olarak dokunulmazlığa gereksinim duyar. Kralın bağımsız olmak için dokunulmaz olması gerektiği ne kadar doğruysa, istikrar için dokunulmaz olması

gerektiği de o kadar doğrudur. Çünkü bu ilke, hizipçilerin tüm çabalarına karşın kralı korur, yerinde tutar ve onunla birlikte başı olduğu yönetimin de sürmesini sağlar.

[...]Şimdi dokunulmazlığın doğasının, sınırlarının ne olduğuna bakalım. Benim gözümde, sınırlar açıkça şunlardır: Sorumluluk iki bölüme ayrılmalıdır. Çünkü kral bakımından iki tür suç vardır. Kral özel suçlar ve siyasal suçlar işleyebilir. [...]Monarkın özel suçu için Anayasa bilgece bir yaklaşımla tek bir çare getirebilir; yani delilik varsayımından söz ediyorum. [...]Siyasal suç ise farklı bir niteliğe sahiptir ve muhaliflerimiz bu konuda şaşırtıcı bir şekilde yanılgı içine düşmüşlerdir; çünkü dokunulmazlığın yürütme erkinin kullanımını kapsadığını ileri sürmektedirler. Tam da sadece bu işlevde dokunulmazlığın bulunmadığı besbellidir. Yürütme erkinin işlevleri hakkında dokunulmazlık olamaz. Bu nedenle Anayasa, kralı dokunulmaz kılarak erkinin bu bölümünün doğrudan kullanımından onu yoksun bırakmıştır. Kral yasaları yürütemez; hiçbir yürütme kararı sadece kraldan kaynaklanamaz, ilgili bakanların da imzaları gereklidir. [...]Sırf bu yüzden, sorumluluk sadece iktidarın görevlileri için vardır. Dolayısıyla, kralın siyasal suçlara ilişkin dokunulmazlığını burada aramamak gerekir; çünkü kral, bu düzeyde etkinlikte bulunamadığından suç da işleyemez.

Siyasal suç konusundaki gerçek dokunulmazlık, yapıcı ve yürütücü işlevlerine yabancı olan eylemlere ilişkindir. Bu dokunulmazlık bir tek şekilde sonuçlanır: Kralın tahttan düşmesi. Kral, ancak kral olmaktan çıkarak dokunulmaz olmaktan çıkar.

[...]Kral'ın tartıştığımız davranışı, Anayasa'nın öngördüğü tahttan düşme durumunu ve de krallıktan feragat etme biçimini kapsamamaktadır.[27] Buradan çıkan sonuç nedir? Kral'ın yaptığı bu davranış kendi başına bir suçsa bile, yasa böyle bir suç öngörmemiş olduğundan yasaya tabi olamaz; dolayısıyla

---

[27] 1791 Anayasası'na (III. başlık, II. bölüm, I. altbölüm, madde 5, 6 ve 7) göre, kralın "Ulus'a ve yasaya sadık olacağına" ilişkin yemin etmemesi, Ulus'a karşı bir ordunun başına geçmesi ya da böyle bir duruma göz yumması, ülke dışına çıkıp geri dönmemesi durumlarında, krallığından feragat ettiği kabul edilmekte ve böylece tahttan düşme gerçekleşmektedir.

tahttan düşme gerçekleşmemiştir, dokunulmazlık tümüyle var olmaya devam etmektedir.

[...]Medeni yasalarımızda olduğu gibi siyasal yasalarımızda da her şeyin olabildiğince öngörülmüş olmasını istedik. İlk önce suçu belirleyerek cezayı saptamak istedik. Herhangi bir şeyin mümkünse keyfiliğe kaçmasını önlemek, geniş toprakları bulunduğundan devrimlere yatkın olan bir ülkeyi sağlam bir temele oturtmak, böylece olayları önlemek ya da denetlemek ve hatta devrimleri bile Anayasa'ya dayandırmak istedik. Öyleyse bu kuralı çiğnemeyelim, çünkü iyidir. Bireyler için bu kuralı izlemekten vazgeçmedik; şimdi monark için de ona uyalım. Hem ilkelerimiz, hem Anayasa ve yasalar, Kral'ın krallıktan düşmediğini ortaya koyuyor. Demek ki altında yaşadığımız yasalara, Anayasa'ya sadakat ile bir insana duyulan öfke arasında bir seçim yapıp karar vermek gerekiyor. İçinizde, yürütme erkinin başına karşı her türlü önyargıyı taşıyıp derin ve ateşli bir hınç duyan her kimse, ona soruyorum, acaba ülkesinin yasalarına bağlı kalmak yerine Kral'dan nefret etmeyi seçtiğini söyleyebilir mi bize?

[...]Kalıtımsal bir monarşiyi benimseyerek en üst mevkide yer alacak kişinin seçimini ve niteliğinin belirlenmesini büyük ölçüde doğumun ya da yazgının ellerine bıraktınız. [...]Ya yaptığınız Anayasa kötüdür ya da doğum yazgısının size verdiği ve yasanın dokunamadığı bu kişi, kişisel eylemleri bakımından yönetimin esenliği konusunda önemli olamaz ve davranışlarının ilkesi ile hatalarının önündeki engeli Anayasa'da bulmak zorundadır. Eğer böyle değilse, Baylar, en büyük tehlikenin Kral'ın yanlışlarında değil, fakat büyük eylemlerinde yattığını düşüneceğim; onun kusurlarından çok erdemlerinden korkacağım. Şu anda, belki ahlaki bakımdan doğru ama siyasi bakımdan çocuksu olan yakınmalarını dile getirenlere, günah işlemiş bir kişiye karşı hiddetlerini açığa vuranlara şunu söyleyebilirim: Eğer Kral'dan memnun olsaydınız, şimdi onun ayaklarına kapanırdınız!

Bir insana kızgınlıklarından ötürü Anayasa'yı feda etmek isteyen kişiler, bana göre, bir başka insana duydukları hayranlık nedeniyle özgürlüğü feda etmeye hazırdırlar. [...]Ulusun ani bir hareketle krallığı yıkacağını zannettiniz ve böyle olduğu takdirde de onun Kral'ın düşürülmesine varan utanç verici durumdan ve karışıklıklardan kurtulmak için bir gün tiranlığı yeniden kuraca-

ğını düşünemediniz! Öyleyse Anayasa'nın Kral'ın dokunulmazlığını istediği ve yasalarca öngörülmemiş bir durumda da Kral'ın tahttan düşmüş sayılamayacağı doğrudur. Ayrıca her özgür insanın sadece Anayasa'nın dile getirdiği şeyi istediği de doğrudur.

[...]Komitelerin size sundukları karar tasarısı[28] lehine görüş bildirmelerinin nedeninin yabancı devletlerden duyulan korku olduğu bu kürsüde söylendi, başka yerlerde de yazıldı; bu, doğru değildir, yalandır. [...]Korktuğum şey, güçsüzlüğümüz değil, gücümüzdür, çalkantılarımızdır, devrimci ateşimizin sonsuza dek sürüp gitmesidir. [...]Bugün her değişim ölümcüldür; bugün Devrim'in ne şekilde olursa olsun devam etmesi bir felakettir. Ulusal çıkarı ilgilendiren şu soruyu sormalıyız kendimize: Devrim'i bitirecek miyiz yoksa yeniden mi başlayacağız? Anayasa'dan bir kere kuşkulanırsanız nerede duracaksınız ve özellikle de halefleriniz nerede duracaklar?

Yabancı ulusların ve göçmen Fransızların saldırısından korkmadığımı söylemiştim. Fakat bugün tüm gerçekliğiyle şunu da söylüyorum: Devrim bütünüyle ve huzur içinde bitirilmediği takdirde, içimizde var olan kuşkuların ve karışıklıkların sürüp gideceğinden korkuyorum. Dışarıdan bize hiçbir kötülük yapılamaz; fakat içeriden uğursuz düşüncelerle karışıklık içine sokulduğumuzda, bize büyük bir kötülük yapılmış olur. Çevremizde yaratılan hayali tehlikeler halkın gözünde bir gerçeklik kazandığında ve bazı insanlar bunları kullanarak halkı sürekli bir karışıklık içinde tuttuklarında, bize büyük bir kötülük yapılmış olur. Yıkılması gereken her şeyi yıkmış, bizi durmamız gereken noktaya ulaştırmış ve hem ortak, barışçıl bir kararlılıkla hem de tabiri caizse gelecekteki Fransız ulusunu oluşturacak her şeyin birbirine yakınlaşmasıyla sona erecek olan bu devrimci hareket sürdürüldüğünde, bize büyük bir kötülük yapılmış olur. Düşünün Baylar, sizden sonra ne olacağını düşünün: Özgürlük için, eşitlik için iyi olanı yaptınız; hiçbir keyfi iktidar esirgenmedi; benlik sevgisinin ya da mülkiyetlerin hiçbir kötü kullanımı sizin elinizden kurtulamadı; tüm insanları medeni ve siyasi yasa karşısında eşit kıldınız; devleti yeniden düzenleyip ondan alınan her şeyi ona geri verdiniz. Buradan şu büyük gerçek ortaya çıkar ki, eğer Devrim bir adım daha atarsa, bu adım tehli-

[28] Bu karar tasarısı, kralın dokunulmazlığını, dolayısıyla tahttan düşmediğini vurgulamaktaydı.

kesiz olamaz. Özgürlük yönünde atılacak adım krallığın yok edilmesi, eşitlik yönünde atılacak adım ise mülkiyete saldırılması olacaktır.

Eğer eylemler yeniden başlarsa; ulus yeniden büyük çalkantılar içine girerse; büyük olaylar patlak verir, hatta büyük olayların patlak vereceğinden korkulursa; halkı heyecana getiren her şey onun hareketlerini de belirlerse; siyasal olaylar halkın etkisi altında kalmayı sürdürürse; kısacası her şey bu söylediklerim gibi olursa, Devrim bitmemiş demektir. Soruyorum size, mülkiyet aristokrasisi dışında yıkılacak bir başka aristokrasi kaldı mı?

[...]Hepiniz biliyorsunuz ki, 4 Ağustos gecesi,[29] bütün Anayasa maddelerinin yapabileceğinden çok daha fazla kişiyi Devrim'e kazandırdı. Fakat daha ileri gitmek isteyenler için, mülkiyet karşıtı yasalar dışında gerçekleştirilecek bir başka 4 Ağustos gecesi kaldı mı? [...]Demek ki Devrim'i sonlandırma zamanının geldiği doğrudur; Devrim'in bugün büyük karakterini kazanması gerektiği doğrudur. Dolayısıyla Avrupa'nın ve gelecek kuşakların gözünde Devrim'in ya Fransız ulusu için ya da bazı kişiler için yapılmış olarak görüleceği de doğrudur. Devrim eğer ulus için yapıldıysa, ulusun özgür ve bütün Fransızların eşit olduğu an durmak zorundadır; ama eğer kargaşa içinde sürüp gidiyorsa, bu durumda birkaç insanın yararına yapılmış demektir; o zaman Devrim saygınlığını yitirir ve tabii biz de.

Baylar; Devrim'in durmasının ortak çıkarın gereği olduğunu bugün herkesin hissetmesi lâzım. Kaybetmiş olanların Devrim'i geriye götürmenin imkansızlığını ve yapılacak tek şeyin Devrim'i dondurmak olduğunu anlamaları gerek. Devrim'i istemiş ve yapmış olanların Devrim'in son noktasına ulaştığını ve hem kendilerinin şanı hem de vatanlarının mutluluğu için sürüp gitmemesi gerektiğini kavramaları gerek.

[...]İmparatorluğa yeniden can verenler [*régénérateurs*], Fransız ulusunun temsilcileri; bugün çizginizi değiştirmeden izleyin. Gücün aşırılıklarını yıkacak cesaretinizin olduğunu gösterdiniz; bilge ve iyi kurumları yerli yerine koymak için gerekli olan her şeye sahip olduğunuzu gösterdiniz. Bugün de bu kurumları koruyacak ve sürdürecek güce ve bilgeliğe sahip olduğunuzu kanıtlayın.

---

[29] Kurucu Meclis'in 4 Ağustos 1789 gecesinde aldığı feodal sistemi kaldırma kararı.

Devrim'in devam etmesi durumunda Fransa'yı (özel mülkiyet sisteminin yok edilmesine varacak) korkunç bir senaryonun beklediğini ileri süren Barnave, Meclis üyelerinin yüreklerine büyük bir korku salmıştı. Böylece Kurucu Meclis, "Kral'ın Paris'ten uzaklaşması" olarak nitelendirdiği kaçış girişiminin dokunulmazlık zırhına halel getirmediği savını benimseyerek, XVI. Louis'nin tahtta kalmasına büyük bir oy çoğunluğuyla karar verdi. Ancak Kral'ın kaçışının duyulduğu 21 Haziran'dan itibaren ortaya çıkıp hızla serpilen cumhuriyetçi hareketin, Meclis'in bu kararı karşısında yelkenleri suya indirmeye niyeti yoktu.

C-CUMHURİYET DÜŞÜNCESİ

États Généraux öncesi hazırlanmış olan "dilek defterleri"nde, krallığın yıkılmasını, onun yerine cumhuriyetin kurulmasını dile getiren hiçbir isteğe rastlanmaz. Bu konuda temsilcilerden beklenen, krallığın "reforme" edilmesi, yeniden canlandırılması ve bir anayasa ile donatılmasıdır. Fakat devrim sürecinin işlemeye başlamasıyla birlikte, bu beklentiyi aşan büyük bir yenilik gerçekleşir: Egemen olan halktır artık. Halkın ya da ulusun, kralın yerini alıp egemen konuma yükselmesi, gerçekte monarkın egemenliği üzerine temellenmiş olan monarşinin de yıkılması demektir. Böylece, siyasal iktidarın cumhuriyetçi, hatta demokratik bir biçimde düzenlenmesi için gereken meşruluk temeli sağlanmış olmaktadır.

Ancak bu dönemde, ne "halk egemen ise, artık krala gerek var mı?" sorusunu soran, ne de bu soruyu "gerek yok" diye yanıtlayan hemen hemen kimse yoktu. Kamuoyunda, 1789'un "büyük günleri" ve devrimci kararlarıyla, XVI. Louis'nin soylular ile bakanların baskısından kurtarıldığına ve krallığın doğru bir yola sokulduğuna ilişkin genel bir kanı hakimdi. Gerek bir kralın gerekse onun kişiliğinde somutlaşan krallığın varlığı, tartışma konusu bile edilmiyordu. Meclis de aynı görüşteydi. Örneğin Rabaut Saint-Étienne gibi, ılımlı bir devrimci olmakla birlikte eski düzene özgü her şeyin yıkılması gerektiğini savunmuş olan bir kişi bile, bir bakıma tüm temsilcilerin sesi olarak, krallığı cumhuriyetle değiştirme düşüncesinin ne denli yersiz olduğunu 1 Eylül 1789 tarihli konuşmasında şöyle açıklıyordu: "Meclis içinde herhangi bir kişinin, krallığı cumhuriyete dönüştürmek olan bu saçma sapan

projeyi aklından bile geçirdiğini düşünmek olanaksızdır. Herkes bilir ki, cumhuriyetçi yönetim, olsa olsa ancak küçük bir devlete uygun düşebilir; tarihsel birikimin bize gösterdiği gibi, her cumhuriyet, eninde sonunda ya aristokrasinin ya da despotizmin hükmü altına girer." Aynı günlerde Sièyes, not defterine yazdığı şu cümleyle, monarşiyi özgürlüğün güvencesi olarak gördüğünü dile getirmekteydi: "Bir efendimizin olması tehlikesiyle karşı karşıya kalmamamız için bir prense [krala] sahip olmalıyız."

Bu cumhuriyet karşıtı düşünceler, büyük ölçüde, Aydınlanma Çağı düşünürlerinin 1789 devrimcilerine miras bıraktıkları cumhuriyet hakkındaki görüşlerden beslenmekteydi. Bu konuda kalem oynatmış olan Montesquieu, Yasaların Ruhu'nda, cumhuriyeti tek kişi yönetimleri olan monarşi ile despotluktan ayıran temel farklılığı, "cumhuriyet yönetimi, halkın tümünün ya da sadece bir bölümünün egemen güce sahip olmasıdır" diyerek ortaya koymuştu. Her ne kadar cumhuriyetler tarihte demokratik ve aristokratik nitelikler göstermişlerse de, onun asıl üzerinde durduğu, tipik örneklerini Antik Dönem'in site türü küçük devletlerinde bulduğu demokratik cumhuriyetti. Böylece Montesquieu, özellikle Roma Cumhuriyeti'ne göndermelerde bulunarak ve Machiavelli'nin cumhuriyete ilişkin yargılarından yararlanarak, cumhuriyet ile (eşitlik sevgisi ve ortak iyiliğin gözetilmesi olarak tanımladığı) siyasal erdemi özdeşleştirmiş ya da daha doğrusu bir cumhuriyetin ancak siyasal erdem ile ayakta kalabileceğini belirtmişti.

Montesquieu'nün cumhuriyeti siyasal erdem ile ilişkilendirmesindeki amacı, cumhuriyeti yüceltmek değil, tam tersine cumhuriyetin olanaksızlığını kanıtlamaktı. Ona göre, genelde büyük ve orta boy devletlerin varolduğu bu dünyada, yani ticari ilişkilerin gelişmesiyle rekabetin, zenginleşmeyle de yükselme tutkusunun ve kişisel çıkarın ön plana çıktığı bu çağda, siyasal erdemin, dolayısıyla da cumhuriyetin yaşaması mümkün değildi. Bu koşullarda var olan (ya da kurulan) bir cumhuriyetin, kısa sürede kitlelerin ya da bir kişinin (ya da kişilerin) despotluğuna dönüşmesi kaçınılmazdı.

Montesquieu'nün cumhuriyeti modern çağlar için geçerli görmeyip tarihin tozlu sayfalarına hapsetmesine karşılık, dönemin bir diğer önemli düşünürü olan Rousseau, cumhuriyete "evrensel" bir anlam vermiş ve onu insanlığın geleceği olarak değerlendirmişti. Ona göre "kamusal şey" ya da "kamu için" anlamına gelen *res publica* kavramından türetilmiş olan cumhuriyet (*république*), halkın egemen olduğu bir devletti, dolayısıyla farklı yönetim

biçimlerine sahip olabilirdi. *Toplum Sözleşmesi*'ndeki deyişiyle, "Cumhuriyet sözcüğüyle yalnız aristokrasiyi ya da demokrasiyi değil, genel olarak, yasadan başka bir şey olmayan genel iradenin güdümündeki her çeşit yönetimi anlıyorum. Bir yönetimin, meşru olması için egemenle aynı olması değil, fakat egemenin görevlisi olması gerekir: Bu durumda, monarşi de cumhuriyet sayılır." Demek ki halk egemenliği temeli üzerine kurulan ve işleyen her devlet, yürütme erkinin düzenlenmesi anlamında hangi yönetim biçimine sahip olursa olsun, bir cumhuriyetti. Bu nedenle de cumhuriyet, yönetimin meşru olduğu tek devlet biçimiydi.

Rousseau'nun bu cumhuriyet anlayışı, dönemin aydınları arasında ciddi bir yankı bulmadı. Cumhuriyet kavramı, Montesquieu'nün çizmiş olduğu çerçeve içinde anlaşılıp değerlendirildi. Démeunier'nin Devrim'den bir yıl önce yayımladığı *L'Encyclopédie méthodique*'te (Yöntemli Ansiklopedi) yer alan cumhuriyet maddesi, doğrudan doğruya Montesquieu'den esinlenmişti: "Bu sözcük ile halkın tümünün ya da sadece bir bölümünün egemen güce sahip olduğu bir yönetim biçimi anlaşılmaktadır. Cumhuriyette halkın tümü egemen güce sahip olduğu zaman, bu bir demokrasidir. Egemen güç halkın bir bölümünün elinde olduğu zaman ise, bu bir aristokrasidir." Bu tanım, Diderot ile D'Alembert'in 1765 tarihli büyük *Encyclopédie*'sindeki (Ansiklopedi) cumhuriyet tanımının da kelimesi kelimesine aynısıydı. Ayrıca Encyclopédie'nin bu maddesini kaleme alan De Jaucourt, "bir *cumhuriyetin*, doğası gereği, çok küçük toprakları olması gerekir; yoksa böyle bir devlet ayakta kalamaz" diyerek, servet farklılıklarının ve eşitsizliklerin bulunduğu büyük bir devlette cumhuriyetin yaşamasının olanaksızlığını yine Montesquieu'nün ortaya koymuş olduğu gerekçelere dayanarak açıklamıştı. Bu yapıtlarla beslenen dönemin Fransızlarının (özellikle de Fransız aydınlarının) gözünde, dünyanın en gelişmiş orta büyüklükteki devletlerinden biri olan Fransa'nın cumhuriyete uygun düşmediği açıktı.

Bununla birlikte, Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük topraklara sahip olmasına karşın cumhuriyet yönetimini benimsemesi, tarihte bilinen cumhuriyetlerden farklı bir cumhuriyet modelinin olabileceği düşüncesinin kafalarda yer etmesine de yol açmaktaydı. Hatta 1770'lerin sonundan başlayarak, Fransız aydınları arasında bir "*américanophilie*"nin, bir Amerika hayranlığının yaygınlaştığı ve Amerikan cumhuriyetçiliğinden övgüyle söz edildiği görülüyordu. Ancak ABD hakkındaki olumlu yargılar, Montesquieucü cumhuriyet

yaklaşımından tümüyle kopuk değildi, dahası belli bir kuşkuyu da içinde taşıyordu: Yeni Dünya'da ortaya çıkan bu yeni ya da modern cumhuriyet, salt o ülkeye özgüydü, çünkü o ülke insanlarının basit ve eşitlikçi törelerinin, yani siyasal erdemlerinin bir sonucuydu. Üstelik, tarihteki benzerlerinden federal bir yapıya sahip olmasıyla ayrılan bu cumhuriyet, henüz çok yeniydi, kalıcı olduğunu kanıtlayabilmiş değildi. Koşulların değişmesi sonucunda, eşitlikçi zihniyet ile yurttaşlık bilinci yerle bir olabilirdi; bu durumda da, cumhuriyet ayakta kalamazdı. Demek ki Amerika övgüsü, yine aynı kapıya çıkmakta, yani bu yeni cumhuriyet yapılanmasının da (Montesquieu'cü siyasal erdemle ilişkilendirilmesi nedeniyle) Eski Dünya devletleri ve özellikle Fransa için bir örnek oluşturamayacağı sonucuna varmaktaydı.

Gerçekten 1789'da, "bir kralın olmadığı ve tüm siyasal otoritelerin halkın seçimiyle belirlendiği bir yönetim biçimi" anlamında cumhuriyeti savunan hiç kimse yok muydu? Tarihçi Aulard, çok aradığını, ama yalnızca Camille Desmoulins'e rastladığını yazar. Desmoulins'nin kendisinin de 1793'te, "14 Temmuz 1789'da Paris'te, biz cumhuriyetçiler belki on kişi bile değildik" dediği bilinmektedir. Üstelik Varennes olayına kadar vitrinde yer alan bu "on kişi" ya da çok az sayıdaki cumhuriyetçi, cumhuriyetin ne olduğu konusunda hemfikir değildi. Cumhuriyet birilerine göre yalnızca res publica anlamına gelirken, diğerlerine göre halk egemenliğini içermekteydi. Bazıları cumhuriyetin zorunlu olarak krallığı dışladığını söylerken, başkaları cumhuriyet ile krallığı bağdaştırıyordu. Bir kısmı cumhuriyet ile demokrasiyi özdeşleştirirken, diğer kısmı cumhuriyetin demokrasiden çok farklı olduğunu savunuyordu. Hatta bu farklı görüşler, değişik dönemlerde aynı kişiler tarafından bile dile getirilebiliyordu.

Desmoulins, 17 Temmuz 1789'da piyasaya çıkan *France libre* (Özgür Fransa) adlı yapıtında, "en çok köleleştirilmiş halklarda bile cumhuriyetçi insanlar vardır" dedikten sonra cumhuriyet ile demokrasinin özdeş olduğunu vurgulayıp "demokrasiden yana olduğumu açıkça ilan ediyorum" diye yazmaktaydı. Dahası cumhuriyet, tıpkı Rousseau'da olduğu gibi özgürlüktü, halkın egemenliğiydi. 23 Mayıs 1791 tarihli *Révolutions de France et de Brabant*'taki deyişiyle, "Cumhuriyet sözcüğünden özgür bir devleti anlıyorum; bir kralın, bir *stathouder*'in,[30] bir genel yöneticinin ya da bir imparatorun olma-

[30] *Stathouder*: O dönemde Hollanda'da her bir eyaletin ya da ülkenin yürütme erki başkanına verilen ad.

sı sözcüğün anlamını değiştirmez." Tabii kralın egemen halka tabi kılınmış ve devletin de cumhuriyetçi ilkeler üzerine temellenmiş olması gerekliydi. Desmoulins, cumhuriyeti "ideal bir devlet" olarak kabul etmekle birlikte, zaman zaman bu sistemin Fransa'da uygulanabilirliği konusunda kuşkuya, hatta karamsarlığa kapılmaktaydı. Örneğin, gazetesinin 30 Mayıs 1791 tarihli sayısında şu satırlara yer vermişti: "Bizi, Fransa'yı cumhuriyet haline getirmeyi istemekle suçluyorlar. Ah! Bizim, 83 vilayeti bir cumhuriyete dönüştürmeyi isteyecek kadar kör olduğumuzu zannetmeyin! Cumhuriyetçi olmaya lâyık değiliz! Bu halkın ve Ulusal Meclis'in üzerinde ne kadar fazla göz gezdirirsek, bırakın cumhuriyeti, ılımlı bir monarşiye bile lâyık olup olmadığınız hakkında o kadar kuşkuya düşüyoruz."

Desmoulins'den sonraki bu "on kişi"den biri, Cordelierler Kulübü üyesi ve Paris halk derneklerinin merkez komitesi başkanı olan François Robert'ti. Robert, Aralık 1790'da yayımladığı Républicanisme adapté à la France (Fransa'ya Uyarlanmış Cumhuriyetçilik) adlı yapıtında, kralın kişiliğinin dokunulmazlığı ile kutsallığı anlayışını yadsımakta ve "cumhuriyetçilik dışındaki her tür siyasal yapılanmanın ulusa karşı işlenmiş ağır bir suç" olduğunu ileri sürmekteydi. Bu bağlamda, parlamenter monarşi savunucularının ön plana çıkardıkları İngiltere modeline çok ağır eleştiriler yöneltiyordu. Demokrasiyle bir tuttuğu cumhuriyetin tam anlamıyla işleyebilmesi için yurttaşların yasaların yapımına kişisel olarak katılmaları, dolayısıyla genel oy hakkının olması ve halkın eğitimine önem verilmesi gerektiğini savunuyordu. Bünyesinde radikal devrimci isimleri toplamış olan *Révolutions de Paris* gazetesi de, Robert'inkine yakın bir cumhuriyetçiliği sergileyen, dahası cumhuriyetin krallıkla bağdaşmadığı görüşünü benimseyen bir yayın organıydı.

Bu dönemin bir diğer cumhuriyetçisinin yazar Marie-Joseph Chénier olduğu söylenebilir. Chénier'nin 1788'de yasaklanmış olan *IX. Charles* adlı tiyatro oyunu, sansürün kaldırılmasının ardından 8 Kasım 1789'da sahneye konmuş ve Paris halkı üzerinde büyük bir etki yaratmıştı. *Ancien Régime*'in sert bir eleştirisi niteliği taşıyan bu oyun hakkında Danton, "eğer *Figaro*[31] soyluluğu öldürmüşse, *IX. Charles* da krallığı öldürecek" şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştu. Desmoulins'in bu piyesle ilgili yorumu ise şöyleydi: "Baylar, iş-

[31] Beaumarchais'nin 1784 tarihli *Le mariage de Figaro* (Figaro'nun Düğünü) adlı tiyatro eseri.

te, krallığın ve kraliyet askerciklerinin yıkılışını, Temmuz ve Kasım'daki devrim günlerinden bile daha fazla hızlandıran bir eser."

Bu bağlamda, 1788'de yayımlanmış anonim bir kitap olan Discours sur le patriotisme'den (Vatanseverlik Üzerine Söylev) de söz etmek gerekir. Bu küçük yapıtın bilinmeyen yazarı, her ne kadar cumhuriyet sözcüğünü kullanmazsa da, res publica'yla ilişkilendirilen "cumhuriyetçi erdemleri" vatanseverlik adı altında yüceltmekte, bir bakıma cumhuriyetin, çağdaşı Fransızlar tarafından, bir yönetim biçiminden önce, bir yaşam biçimi olarak benimsenmesi arzusunu dile getirmekteydi. Bu konuda kalem oynatmış bir yazar olan Lavicomterie32 ise, Eylül 1790'da yayımladığı *Du peuple et des rois* (Halk ve Krallar Hakkında) adlı kitabına, "ben bir cumhuriyetçiyim ve krallara karşı yazıyorum" diye başlayıp yücelttiği cumhuriyeti demokrasiyle özdeşleştirmekteydi. Ayrıca egemen olan halka sadece özgürlüğün güvencesi olan cumhuriyet rejiminin uygun düştüğünü belirtmekte ve gerçek demokrasinin olanaksızlığından söz eden Rousseau'yu eleştirerek, temsilcilerin halkın denetimi altında bulunduğu bir temsil sistemi sayesinde demokrasinin, dolayısıyla cumhuriyetin kurulacağını, hatta kurulması gerektiğini ileri sürmekteydi.

Bu "erken cumhuriyetçiler" listesine eklenmesi gereken bir diğer isim Condorcet'dir. Aydınlanmacı büyük filozofların sonuncusu olarak kabul edilen Condorcet, henüz Ocak 1786'da yayımladığı *Vie de M. Turgot* (Bay Turgot'nun Yaşamı) adlı yapıtında, "anayasaların en iyisi cumhuriyetçi anayasadır. [...]İnsan haklarının korunduğu anayasa, cumhuriyetçi anayasadır" diye yazmıştı. 1789 tarihli Notes sur Voltaire (Voltaire Hakkında Notlar) adlı kitabında, cumhuriyetten yine övgüyle söz etmişti: "İnsanların gerçekten özgür oldukları ve iyi yasalar ile doğadan kaynaklanan haklara sahip bulundukları iyi kurulmuş bir cumhuriyet karşısında krallığı yeğlediğini söyleyebilen kişi, olsa olsa bir köledir." Cumhuriyetin savunulabilmesi için ayrıca ona yöneltilen eleştirilerin de çürütülmesi gerektiğinin bilincinde olan filozof, 1787 tarihli Lettres d'un bourgeois de New Haven (New Havenli Bir Burjuvanın Mektupları) adlı yapıtında, Aydınlanmacı bir yaklaşım sergileyerek, matbaa sayesinde artık büyük ülkelerde cumhuriyetin varolabileceğini ileri sürmüştü. Fakat

---

[32] Konvansiyon üyeliği yapmış olan Louis-Charles de Lavicomterie'nin (1746-1809) yazdığı çeşitli kitaplar arasında 1794'te piyasaya çıkarttığı *Les crimes des empereurs turcs, depuis Osman I jusqu'à Sélim IV* (I. Osman'dan IV. Selim'e kadar Türk İmparatorların Suçları) adlı bir kitabı da bulunmaktadır.

Condorcet, cumhuriyet idealinin Fransa için mümkün olup olmadığını da sorgulamaktaydı. Hem ABD de dahil olmak üzere tarihteki çeşitli cumhuriyet örneklerini gözden geçirmekte, hem Fransa'nın içinde bulunduğu koşulları değerlendirmekte ve şu sonuca ulaşmaktaydı: "Monarşi, aristokrasi ve anarşi arasında bir seçim yapılabilir ancak. Bu durumda, bilge bir kişi, haklı olarak monarşiye öncelik verebilir." Böylece gerçeklik adına idealini ertelemeyi kabul eden Condorcet için de Devrim'in ilk günlerinde asıl sorun, cumhuriyeti kurmak değil, fakat yüzyıllardır süren krallığı yurttaşların hak ve özgürlüklerini güvenceleyen bir anayasal monarşiye dönüştürmekti.

Bu tarihlerde, Condorcet'nin cumhuriyete ilişkin düşüncelerine benzer düşünceler ortaya koymuş, ama zaman zaman bu konuda epey ikircikli görüşler sergilemiş olan bir diğer cumhuriyetçi devrimci, Brissot'ydu. Brissot, Devrim'den iki yıl önce, Cenevre'den Fransa'ya kaçmış olan dostu Clavière ile birlikte yazdığı *De la France et des États-Unis, ou de l'importance de la Révolution de l'Amérique pour le bonheur de la France* (Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri, ya da Fransa'nın Mutluluğu için Amerika Devrimi'nin Önemi Üzerine) adlı yapıtında, ABD'yi örnek göstererek cumhuriyetin siyasal istikrarı ve düzeni konusunda aydın çevreleri ikna etmeye çalışmıştı: "Eğitimlerinin önyargılarıyla yanılgılara sürüklenmiş çok sayıda Fransız, cumhuriyet yönetimini, yaşamların ve mülkiyetlerin hiç durmaksızın büyük tehlikeler içine atıldığı sürekli bir kargaşa durumu olarak algılıyor. Oysa cumhuriyet, yaşamların ve mülkiyetlerin en büyük tehlikelerle karşı karşıya kaldığı sürekli fırtınalı bir durum değildir. [...] Düşüncelerin çeşitliliği, insanların bulunduğu her yerde vardır, belli bir anayasaya özgü değildir. Fakat, her bireye tüm alanlarda düşüncelerini özgürce açıklama hakkının tanınması, yalnız cumhuriyetçi yönetimlere özgüdür." Nisan 1789'da yayımladığı *Plan de conduite pour les députés du peuple aux États Généraux* (*États* Généraux'daki Halk Mebusları İçin Davranış Planı) adlı kitabında ise, Amerikan cumhuriyet sisteminden "insan aklının bugüne dek yarattığı en güzel siyasal yönetim abidesi" diye söz etmişti.

Brissot bu övgülerini 14 Temmuz'dan sonra da sürdürdü. 5 Eylül 1789 tarihli *Le Patriote Français* gazetesinde, cumhuriyetin "mükemmel töreleri, genel bir zenginliği, yaygın bir mülkiyet düzenini ve gücü az bir yürütme erkini gerektirdiğini" yazmaktaydı. Mayıs 1791'e gelindiğinde, yani cumhuriyet konusunda polemiklerin belirdiği bir dönemde, kendisine yöneltilen cumhuriyetçi (dolayısıyla bozguncu) suçlamalarına karşı bu kez Fransız Anayasası'nın bir-

çok cumhuriyetçi öğeyi barındırdığını savundu. 9 Haziran 1791 tarihli gazetesindeki yazısında ise, yücelttiği cumhuriyet sisteminin o günkü Fransa'ya uygun olmadığını vurguladı. Çünkü ona göre, Fransa'nın koşulları böylesine yetkin bir siyasal rejim ile bağdaşmıyordu; hatta tam tersine, cehalet içindeki halkın yarattığı karışıklıkları önleyebilmek için kralın elindeki yürütme erkinin güçlendirilmesi kaçınılmazdı. Bu görüşleriyle Aydınlanma geleneğini sürdürdüğü görülen Brissot, "halkın kölelikten özgürlüğe, karanlıktan aydınlığa geçişini yavaş yavaş gerçekleştirmeli" ya da "ulusun özgür bir anayasayı benimsemesi için her yere Aydınlanma'yı yaymalı" diyerek, bir özgürlük rejimi olduğunu belirttiği cumhuriyeti Fransa için belirsiz ileri bir tarihe ertelemekteydi.

Bu dönemde, Meclis içinde Robespierre, Meclis dışında Marat gibi birçok radikal devrimci, cumhuriyetçi yaklaşımı benimsememişti. Bunun temel nedeni, cumhuriyet rejimini, ya antikitenin küçük kent devletleriyle ya da Amerikan federal devletiyle ilişkilendirerek, devrimci Fransa'nın koşullarına ve ilkelerine uygun bulmamalarıydı. Atina'ya, Sparta'ya ya da Roma'ya sık sık göndermeler yapılarak övgüler düzülüyordu. Fakat bununla güdülen amaç, bu antik cumhuriyetlerin temsil ettiklerine inanılan "yurttaş erdemlerinin, ahlaki değerlerin ya da kamusal alanın üstünlüğünün" Fransa için de yüceltilmesiydi. Yoksa bir siyasal yönetim ya da bir anayasal düzen ideali olarak, bu antik cumhuriyetlere geri dönülmesinden söz edilmiyordu. Radikal devrimcilerin gözünde, bu antik cumhuriyetlerin, -küçük ülkelerde kurulmuş, kölelik kurumuna yer vermiş, insan haklarını içermemiş ve içinde kaosu barındırıp despotizme yol açmış olmaları nedeniyle- eşitlik ve özgürlük ilkeleri üzerine yapılanmaya çalışan Fransa için öykünülecek birer örnek olamayacakları açıktı.[33]

---

[33] Radikal devrimcilerin, birçok konuda olduğu gibi antik cumhuriyetler konusunda da Rousseau'dan esinlenmiş oldukları söylenebilir. Çünkü Rousseau, her ne kadar çeşitli yapıtlarında, başta Sparta ve Roma olmak üzere antik cumhuriyetlere övgüler düzmüşse de, bu devletlerdeki özgürlük ile kölelik arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermekten de geri kalmamıştı. *Toplum Sözleşmesi*'nde şu satırlara yer vermişti: "Ya, demek özgürlük, ancak kölelik sayesinde varlığını sürdürebiliyor, öyle mi? [...]Öyle kötü durumlar vardır ki, insan özgürlüğünü ancak başkalarının özgürlüğü pahasına elinde tutabilir ve yurttaşın tam anlamıyla özgür olması, ancak kölenin alabildiğine köle olmasına bağlıdır. Sparta'da durum buydu."

Amerikan federal cumhuriyet modeli ise, Fransa'nın yüzyıllardan gelen ve Devrim ile daha da pekiştirilen üniter devlet yapısıyla bağdaşmazlığı gerekçesiyle devre dışı bırakılmaktaydı. Ayrıca Rousseau izlenerek, halk egemenliği ile monarşik bir yönetim arasında bir bağdaşmazlık olmadığı kabul edilmekte[34] ve meclis karşısında krala sınırlı bir erk tanınmasının doğru bir siyasal yapı için yeterli olacağı düşünülmekteydi. Örneğin Marat, 17 Şubat 1791'de gazetesinde şöyle yazıyordu: "Devrim muhaliflerinin bizi yönetim şeklini değiştirmeğe mecbur edip etmeyeceklerini bilemem. Fakat şunu pek iyi bilirim ki çok sınırlandırılmış bir krallık bugün bize en iyi uyan yönetim şeklidir."[35] Dolayısıyla temel sorun, yönetimin adı ya da biçimi değil, fakat içeriğiydi. Robespierre'in deyişiyle, "toplumun amacı, herkesin mutluluğunun sağlanması ve insan haklarının korunması olduğuna" göre, yapılması gereken şey, kralın varlığını gereksiz tartışma konusu yapmayıp, yani içi boş bir cumhuriyet ideali peşinde koşmayıp, bir bakıma "gerçekçi bir politika" uygulayarak, bu amacı gerçekleştirmeye çalışmaktı.

Öte yandan, monarşiyi kaldırmayı akıllarının ucundan bile geçirmeyen Yurtseverler grubunun burjuva devrimcileri, bütün hesaplarını, XVI. Louis'yi (sınırlı olmasını arzuladıkları) Devrim'e kazanmak, Kral ile burjuvazi arasında bir işbirliği gerçekleştirmek ve böylece soyluların feodal direncini kolaylıkla kırmak üzerine yapmışlardı. "Biz, yeni bir toplum kurmaya kalkışan vahşiler değiliz. Bizim uzun zamandır varolan bir yönetimimiz, bir kralımız ve yerleşik kabullerimiz var. Bütün bunları, elden geldiğince Devrim ile bağdaştır-

---

[34] Ancak Rousseau'nun, halkın egemen olduğu her devletin, yönetim biçimi ne olursa olsun aslında bir cumhuriyet olduğuna ilişkin açıklaması unutulmuş görünmektedir.

[35] Bununla birlikte Marat'nın Kasım 1790'da, krallığı yerden yere vuran ve cumhuriyete kapıyı açan bir yazıyı kaleme almış olduğunu da belirtmek gerekir. Bu yazıda özellikle şu satırlar göze çarpmaktaydı: "Bugün İmparatorluğun yeniden canlanmasının ve halkın mutluluğunun karşısına dikilen devlet yapısı içindeki prens neye yarar? Önyargısız bir insan için Fransızların Kralı, bir arabadaki beşinci tekerlekten başka bir şey değildir; çünkü sadece siyasal aygıtın hareketini engellemektedir. Bütün vatansever yazarların halka, huzurunu, özgürlüğünü ve mutluluğunu sağlamanın en kolay yolunun tahttan kurtulmak olduğunu hissettirmeleri gerekiyor. Yaşlı çocuklar olmaktan bir türlü kurtulamayacak mıyız? [...]Fransız yönetiminin ancak monarşi olabileceğine ve hatta bugün monarşiye ihtiyaç duyulduğuna inanmak, kaba bir yanılgıdır. Sağduyu adına size soruyorum: Devletin dizginlerini elinde tutmayı becereremeyen bir monark, kendisini ot gibi yaşamaya mahkûm eden bir monark ne işe yarar? [...]Eğer Fransa'nın eyaletleri cumhuriyet şeklinde örgütlenmek isterlerse, bu yeryüzünde hiçbir gücün bu karara karşı çıkma hakkı olamaz."

mak ve ani sıçrayışlardan kaçınmak gerekiyor" diyen Mirabeau, Kral'a yazdığı mektuplarda, geleneksel bağlardan kurtulmuş bir bireyin ortaya çıkışının ve feodal tabakalar sisteminin yıkılışının monarşiyi daha güçlü kılacağını ileri sürmekte ve Kral'ın kendisini ulusal bir lider haline getirmesini öğütlemekteydi. Yine Kral'a yollanan ve büyük olasılıkla Barnave tarafından kaleme alınan bir başka mektupta ise, ondan tüm ayrıcalıklara karşı çıkması ve "krallığının varlıklı yüksek burjuvazisine dayanması" istenmekteydi.

Demek ki, Roma örneğinden hareketle bir "*pleb* (halk) yönetimi" (dolayısıyla bir kargaşa) olarak algıladıkları cumhuriyetin tartışma konusu bile yapılmasını istemeyen ılımlı burjuva devrimciler, Kral'ı davalarına kazanma ve monarşi ile Devrim'in ilkelerini uzlaştırma çabası içindeydiler. Bu amaçla da, monarşinin, egemen halkın bilinçli bir tercihi olduğunu ileri sürüyorlardı. Örneğin, 26-28 Ağustos 1789 tarihli *Gazette Nationale ou le Moniteur Universel*'de (Ulusal Gazete ya da Evrensel Öğretici), krallık rejimi şöyle meşrulaştırılıyordu: "On dört yüzyıldan beri, cumhuriyetçi zihniyet doğrultusunda davranmakta özgür olan Fransızlar, cumhuriyetçi bir yönetimin fırtınalarına karşı monarşik yönetimin dinginliğini yeğlemişlerdir. [...]XVI. Louis, doğum talihiyle değil, Ulus'un seçimiyle tahtta oturmaktadır."

Sonuç olarak ılımlı burjuva devrimciler, cumhuriyet fikrinin şu ya da bu şekilde gündeme getirilmesinden çekiniyorlar, hatta bu sözcüğün ağza alınmasından bile rahatsızlık duyuyorlardı. Bu rahatsızlıklarının sonucu olarak, halkı cumhuriyet sözcüğünden iyice soğutmak için 1791'in bahar aylarında, cumhuriyetçilere karşı saldırıya geçtiler. Daha doğrusu, gerek cumhuriyetten övgüyle söz edenleri gerek haklar bildirisinin ilkelerine ters düşen yasaları ve uygulamaları eleştirenleri cumhuriyetçi olmakla suçlayıp cumhuriyetçiliği de bir "korkuluk", bir "öcü" haline getirmeye yöneldiler. Onların söyleminde cumhuriyetçiler, Anayasayı'yı yıkmayı, kısacası Devrim'in kazanımlarını yok etmeyi isteyen bozgunculardı. Ne var ki ılımlı devrimciler, cumhuriyeti aşağılamaya yönelik bu girişimlerinin meyvelerini toplayamadılar. Çünkü o güne dek yalnızca birkaç kişinin farklı amaçlarla dile getirdiği cumhuriyet düşüncesi, Kral'ın, tahtını korumak için atmış olduğu yanlış adımlardan çok daha büyüğünü atması, yani ülkeden kaçmaya kalkışıp Varennes'de yakalanması sonucunda, geniş halk kitleleri tarafından benimsenecek ve monarşiye karşı ciddi bir alternatif olarak ileriye sürülecekti.

D-VARENNES SONRASINDA CUMHURİYETÇİ DALGA

Varennes'in hemen ardından, bazı tarihçilerin deyişiyle bir "cumhuriyetçi parti", yani dağınık olan, ama ağırlığını her geçen gün biraz daha hissettiren cumhuriyetçi bir siyasal hareket ortaya çıktı. Bu hareketin serpilip gelişmesinde, XVI. Louis'den ve onun kişiliğinde de monarşiden umudunu kesmiş görünen kamuoyunun önemli bir etkisi oldu. Kral'ın kaçışına Parislilerin gösterdiği tepkiyi gözlemleyen *Révolutions de Paris* gazetesi, 22 Haziran'da, "Eğer Ulusal Meclis'in başkanı cumhuriyet yönetimini Grève Meydanı'nda, Tuileries Bahçesi'nde ya da Orléans Sarayı'nda oylatsaydı, Fransa artık bir monarşi olmazdı" diye yazdı. Böylece çeşitli siyasal gruplar, Paris halkında gözlemlenen bu krallık düşmanlığından güç alarak ve bu düşmanlığı daha da körükleme amacı güderek, gerek içten bir tutumla, gerek bazı politik hesaplarla cumhuriyet isteklerini yüksek sesle dile getirmeye koyuldular.

Bu cumhuriyetçi girişimlerden biri, Haziran ayının son günlerinde, Condorcet, Thomas Paine ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda yer almış genç bir subay olan Achille du Chastellet'nin, *La Société Républicaine*'i (Cumhuriyetçi Dernek) kurmalarıydı. Üye sayısı kurucuları ile sınırlı kalan bu dernek,[36] militanları aracılığıyla özellikle "ajitasyona" yönelik bir propaganda faaliyetine girişti. Çünkü 1 Temmuz sabahı uyanan Parisliler, Ulusal Meclis'in duvarları da dahil olmak üzere kentin tüm duvarlarının cumhuriyetçi bir afişle donatıldığını gördüler. Bu afişte şu satırlar göze çarpmaktaydı: "Bir kralın yokluğu, varlığından daha iyidir. Kral, tahtından vazgeçmiş, makamını terk etmiştir. [...]Ulus, görevlerine sadık olmayan, andlarını çiğneyen, gizli bir kaçış tezgâhlayan ve Fransa Kralı'nı bir uşak giysisi altında saklayan bu adama güvenemez.[37] [...]Bir yönetimde, ne deneyim ne de yetenek gerektiren, şanslı doğduğu için birisinin ellerine verilen ve bir bilge kadar bir budala, bir deli ya da bir namussuzun gelebildiği böyle bir makam nasıl bir makamdır? Bir hiç ya da bir hiçlik değil midir?" Bu metnin altında Achille du Chastellet'nin imzası bulunmaktaydı, fakat gerçekte metni Thomas Paine kaleme almıştı.

---

[36] Bazı tarihçilere göre, Brissot ile Nicolas de Bonneville de bu derneğe katılmışlardı.

[37] Yakalandığı sırada, XVI. Louis'nin üzerinde, tanınmamak için giymiş olduğu bir uşak giysisi vardı.

Cumhuriyetçi Dernek, etkinliğini toplantılarla, gazete makaleleriyle ve gazetelerde yayımlanan açık mektuplarla sürdürdü. 3 Temmuz'da *Le Républicain* (Cumhuriyetçi) adını taşıyan kendi gazetesini çıkardı. 23 Temmuz'a kadar dört sayısı çıkacak olan bu gazetenin güdeceği amaç, ilk sayısında yer alan bir yazıyla ortaya kondu: "Ne olduğu bilinmediği için iftira edilen cumhuriyetçilik hakkında insanları aydınlatmak." Ancak gazete, bu amacının ötesine geçip Fransa'nın krallığa son verip cumhuriyete geçmesini savunmaya koyuldu. Özellikle *Le Républicain*'de yazan Paine,[38] Sieyès ile girdiği polemik ortamında, cumhuriyet sözcüğünden ne anlaşılması gerektiğini şöyle açıklıyordu: "Ben, cumhuriyetçilik sözcüğüyle kendilerine cumhuriyet diyen Hollanda'yı ve bazı İtalyan devletlerini anlamıyorum. Cumhuriyetçilikten benim anladığım, sadece temsili olan ve haklar bildirisi ilkeleri üzerine oturtulan bir yönetimdir. Fransız Anayasasının birçok bölümü bu ilkelerle çelişmektedir. Fransa'nın ve Amerika'nın haklar bildirileri, içerdikleri ilkeler bakımından ve ifadeleri açısından neredeyse bir ve aynı şeydir. İşte, benim monarşi ve aristokrasi olarak adlandırılan sistemlere karşı savunmasını üstlendiğim cumhuriyetçilik budur." Monarşi karşıtlığını ise şu sözleriyle açığa vuruyordu: "Monarşi denen şeyin açık ve yılmaz düşmanıyım. [...]Hiçbir şeyin yozlaştırıp bozamayacağı ilkeler adına ve insanların çocuklar tarafından yönlendirilmesi ve hödükler tarafından yönetilmesi manzarası karşısında duyduğum tiksinti nedeniyle monarşi düşmanıyım."

Ayrıca Paine, ilk bölümü Şubat 1791'de piyasaya çıkarmış olduğu *İnsan Hakları* adlı kitabında, "akıl üzerine kurulu uygar yönetim" olarak tanımladığı cumhuriyetin, küçük ülkelerden çok ABD ve Fransa gibi büyük ülkelere daha uygun düştüğünü ileri sürmekteydi.[39] Paine'in görüşlerini büyük ölçüde paylaşan Condorcet ise, 12 Temmuz'da bir aydınlar derneği olan *Cercle Social*'de iki bin kişilik bir kalabalığa, daha sonra bir kitapçık olarak yayımlanan *De la République, ou un roi est-il nécessaire à l'établissement de la Liberté?* (Cumhuriyet Hakkında ya da Özgürlüğün Kurulması İçin Bir Kral Gerekli midir?) başlıklı metnini okudu. Bu metninde doğrudan doğruya cumhuriyet talebinde bulunmamakla birlikte, monarşinin gerekliliği hakkında ortaya atılan gerekçeleri

---

[38] Paine'in yazılarını Fransızcaya çeviren Sophie Condorcet'ydi.

[39] Paine'in ancak Şubat 1792'de yayımlayabildiği *İnsan Hakları* kitabının ikinci bölümü, cumhuriyet konusuna çok daha fazla yer vermekte ve bu yönüyle bir tür "cumhuriyetçi manifesto" niteliği taşımaktaydı.

teker teker ele alıp çürütmekte, ardından Ulusal Kurucu Meclis'e güvendiğini vurgulamakta ve Meclis'in Fransızları özgür bir halka, yani Fransa'yı bir cumhuriyete dönüştüreceğine ilişkin umudunu dile getirmekteydi.

CONDORCET (12 Temmuz 1791)[40]

Fransızların, belâgatli sözlerle özgürlüğe davet edilmeye ihtiyaçları yoktur. Özgürlüğe kavuşmak için ortaya koymuş oldukları güçlü cesaret ve bugünlerde özgürlüğü tehdit eden büyük tehlike karşısında sergiledikleri sakin kararlılık, "özgürlük uğruna yaşayacakları ve ölecekleri" şeklinde ettikleri yemine sadık kalacaklarını yeterince kanıtlamaktadır.

Dolayısıyla, Fransa'ya huzurlu, görkemli bir özgürlük, kısacası aydın bir halka lâyık bir özgürlük sağlayacak imkanlardan söz ederken Fransızların sadece akıllarına seslenilmelidir. Umulmadık bir olay sayesinde kurtuldukları bağları bir tür minnet duygusu nedeniyle yeniden sürdürmüş ve söküp attıkları zincirleri lütufkârlıkları nedeniyle hâlâ taşımayı kabul etmiş olan Fransızlar, özgür olmak için bir krala ihtiyaçları olup olmadığını nihayet inceleyebilirler. Çünkü yozlaştırıcı ve tehlikeli olan bu krallık kurumunu haklı gösterebilecek tek şey sadece zorunluluktur.

Eğer halk, kendisi tarafından seçilen Meclis üyelerinin kendi adına tahtın korunup korunamayacağı kararını verecekleri bir ulusal konvansiyonu[41] toplanmaya çağırma hakkını elinde bulunduruyorsa; eğer veraset sistemi ancak iki konvansiyon arasındaki birkaç yıl boyunca geçerlilik taşıyorsa; bu durumda krallığın varlığı yurttaş haklarına temelden karşıt olarak kabul edilemez. İşte sadece bu koşulda, bir suç işlemeksizin ve alçakça bir tutum içine girmeksizin, monarşik hükümetin tehlikeleri ile yararlarını karşılaştırıp değerlendirmek mümkündür. İnsanları bizatihi özgürlüğün yararı için bir kral yaratmaya teşvik eden nedenler, bugün bizim için geçerli midir yoksa değil midir? Çözüme kavuşturulması gereken soru budur işte.

Krallık dostları bize birçok şey söylüyorlar:

---

[40] Condorcet O'Connor ve Arago, Cilt XII, s. 227-237.

[41] Burada Amerikalılardan ödünç alınmış "konvansiyon" sözcüğüyle kurucu meclis kastedilmektedir.

I- Bir tiranın olmaması için bir kral olmalıdır. Yasa tarafından belirlenmiş ve sınırlandırılmış bir iktidar, becerisinin ve cesaretinin sınırları dışında başka sınırları olmayan bir şefin zorbalıkla elde ettiği güçten daha az korkutucudur, diyorlar.

Fakat bizim bir zorbanın gücünden korkmamız mı gerekir? Hiç kuşkusuz hayır. İmparatorluğun vilayetlere bölünmüş olması, bu tür ihtiraslı planları olanaksız kılmak için yeterlidir. Çok iyi düzenlenmiş olan bu çok yararlı önlemden önce belki de ihtiyatsızlık olarak değerlendirilebilecek bir durum, yani bir zorbanın ortaya çıkma olasılığı bugün için kesinlikle söz konusu değildir.

Ayrıca cumhuriyetçi bir yönetime aykırı olmaktan çok uygun düşen Fransa'nın geniş bir yüzölçümüne sahip olması, başkentin idolü ulusun tiranına dönüşecek diye korku duyulmasını engellemektedir.

Yalnızca yasa düzeyinde değil, fakat üstlenilen kamusal görevlerin birbirlerinden tamamen farklı olmasına da dayanan erkler ayrımı, bir diğer engeldir. Ordu, donanma, maliye ve adalet alanlarının yönetimleri, gerek eğitimleri, gerek bilgileri, gerekse alışkanlıkları bakımından özde birbirlerinden farklı olan insanlar arasında paylaştırılmıştır. Tiranlığa meyledebilmek için, ilk önce tüm bu iktidarları yıkmak, yozlaştırmak ya da dönüştürmek gerekir.

Son olarak, basın özgürlüğü, neredeyse yaygınlaşmış okuma alışkanlığı ve gazetelerin çokluğu, bizi bu tehlikeden korumak için yeter de artar bile. Cromwell'in[42] zorbalığı tarihini dikkatlice okumuş her insan için apaçık ortadadır ki, Cromwell'in başarılı olmasını engellemek için tek bir gazete bile yeterli olurdu; dahası, eğer İngiliz halkı İncil'den başka kitaplar okumayı bilseydi, ilk adımlarında maskesi düşürülecek olan ikiyüzlü koruyucu[43] kısa süre içinde tehlikeli olmaktan çıkardı. Halk nezdinde itibarlı tiranlar, maskelerinin ardına gizlenerek davranabilirler ancak. Başarıya ulaşmalarından önce maskelerini düşürecek ve onları çıplak yürümeye zorlayacak sağlam bir dayanak olduğu takdirde, artık onlardan korkulması söz konusu olamaz. Dolayısıyla

---

[42] Oliver Cromwell (1599-1658), Kral I. Charles'ın 1649'daki idamıyla son bulan İngiliz iç savaşının ardından kurulan Commonwealth'te (Cumhuriyet) iktidarı elinde toplamış olan asker ve devlet adamıdır.

[43] Cromwell, "*Lord Protector*" (Koruyucu Lord) unvanıyla hüküm sürmüştü.

düşsel bir tehlikeyi önlemek adına kendimize gerçek bir kötülük yapma arayışı içine girmeyelim.

II- Bir kral, halkı, güçlü insanların tiranlığından korumak için zorunludur, diyorlar.

Fakat ben, Anayasamızı okuyorum ve bu güçlü insanların nerede bulunabileceklerini kendime sorup duruyorum. Artık kalıtımsal saygınlıklar, ayrıcalıklar yoktur. Mirasın eşit paylaşımı, her türlü finansal işlemin aleniyeti, vergilerin halkçı idaresi ve ticaret serbestliği, servetlerin eşitsizliğine yeterli sınırlar getirmiştir.

Fransız halkı, soyluluğu, ruhbanı ve yaşam boyu yargıçlığı yıkarak, bir monarkın koruma işlevini yararlı kılan her şeyi de yıkmış oldu. Bu kadar çok kötülüğün düzeltilmesinin monarşinin yıkımı anlamına geldiğini ileri sürenler ise, aslında kendilerinin inanmadıkları bir gerçeği dile getirmektedirler.

III- Bir kral, yurttaşları, yasama erkinin suistimallerinden korumak için zorunludur, diyorlar.

Bu gerekçenin belli bir ağırlığa sahip olduğu söylenebilir, tabii eğer daha önceden kurulmuş bir yasama erki söz konusu ise. Çünkü bu yasama erki, faaliyetleri bakımından doğru sınırlar içine sokulmamış olabilir. Böyle bir ülkede var olan kralı ortadan kaldırmak tehlike arz edebilir, özellikle de geri kalan her şey düşüncesiz bir şekilde olduğu gibi bırakılırsa ve krallığın yok edilmesinin zorunlu olarak beraberinde başka değişiklikler getireceği üzerine kafa yorulmazsa. Zaten bu şekilde kralı yok etmeyi kim aklından geçirmiştir şimdiye kadar? Özgürlük düşmanları, özgürlük dostlarının bu tür saçmalıklara kapılmalarını beklerler dört gözle.

Fakat Fransa'da, yasama erki suistimallerde bulunacak diye neden korkulsun ki? Yasama organı belli sürelerde yenilenmiyor mu? Onunla yurttaşlar arasında, halk tarafından seçilmiş kamu görevlileri, yasa uygulayıcıları bulunmuyor mu? Faaliyetlerinin sınırları, kendisinin değiştiremeyeceği yasalar tarafından belirlenmemiş mi? Halkın istediği zaman toplantıya çağıracağı, dahası belli dönemlerde kendiliğinden toplanacak olan ulusal konvansiyonlar, yasama organının olası suiistimallerine engel olmayacak mı? Doğru! Anayasa henüz tamamlanmadı. Anayasa'yı hazırlayan kurucu iktidar hâlâ fa-

aliyette. Ama kurucu iktidardan, hiçbir erke[44] tehlikeli bir güç vermemesini istemek yerine, iki tehlikeli seçenek karşısında korkulmasını sağlayıp her iki erke de aşırı güçler vermesi isteniyor. Böylece, ilaca ihtiyaç duyulması için hastalığı yaratması isteniyor!

IV- Bir kral, bizatihi yürütme erkinin tiranlığa kaymasını önlemek için zorunludur ve birçok efendinin olmasındansa bir tek efendinin olması daha iyidir, diyorlar.

Fakat neden efendiler olmak zorunda? Üstelik bir hükümet nasıl olur da tiranlığa yönelebilir? Yönelmesi mümkün değildir, tabii eğer söz konusu hükümet halk tarafından seçilmiş ve yetkilerinin sınırları iyice belirlenmiş ise. Eğer hükümet üyeleri belli bir süre için göreve getirilmiş olduklarından kişisel bir nüfuz elde edemiyorlar, sıradan yurttaşlar gibi yasalara bağımlı olup dokunulmaz bir gücün desteğine sahip olamıyorlar, görevlerini kötüye kullanma ve yetkilerini yasal bir şekilde de olsa aşma durumlarında yasamacıların uyanıklığından ve denetiminden çekinmek zorunda kalıyorlar ve son olarak kendilerine ait bir bütçeleri olmadığından da insanları parayla satın alamıyorlar ise. Belli bir süre için sınırlı bir iktidarla donatılmış olan birkaç adam, nasıl olur da önlerine çekilmiş olan sınırları hep birlikte aşma planı oluşturmaya kalkışabilir? Bu adamlardan neden korkulsun ki? Olsa olsa kişisel baskı uygulayabilirler; bu durumda da onların karşısına kralı değil, yasaları ve yargıçları dikmek gerekir.

V- Son olarak, bir kral, yürütme erkine güç kazandırmak için zorunludur, diyorlar.

Fakat özgür bir ülkede, bizatihi ulusun gücünden başka gerçek bir güç yoktur. Halk tarafından ve halk için oluşturulmuş olan iktidarlar, halkın yasalara duyduğu güvenden ve saygıdan kaynaklanan güçten başka bir güce sahip değildir. Eşitlik hüküm sürdüğü sürece, kişileri itaat etmeye zorlamak için çok az güce ihtiyaç vardır ve imparatorluğun tüm parçalarının ortak çıkarı da bu parçalardan herhangi birinin diğerlerinin kabul ettiği yasaların uygulanışından bağışık olamamasıdır.

---

[44] Yani yürütme ve yasama erkleri.

Sanki güçlü toplulukların üyelerine yasaları çiğneme gibi iğrenç bir ayrıcalık verildiği ya da Picardie bölgesinin vergilerini ödeyip ödemediğine Bretagne bölgesinin hiç aldırış etmediği o eski dönemde yaşıyormuşuz gibi akıl yürütülüp konuşuluyor hâlâ. Hiç kuşkusuz o zamanlarda, yürütme erkinin liderlerine büyük bir güç gerekiyordu; hatta silahlı despotizmin gücünün bile yeterli olmadığı görülüyordu.

Haksızlıklar, tehlikeli durumlar söz konusuydu; bunlara karşı da bir kralın varlığı yararlıydı. Ama böyle olmasaydı, krallar olur muydu hiç? En kötü insani kurumlar, düşsel ya da gerçek hastalıklara beceriksizce uygulanan ilaçlardan başka bir şey midir sanki? İnsanların acı çekmekten zevk aldıkları için mi kendi kendilerine kötülük yaptıkları zannediliyor? İlk başta hep gönüllü olan itaatlerinin nedeninin doğru ya da yanlış bir şekilde düşünülmüş bir fayda hesabına dayanmadığına mı inanılıyor?

Tam tersine kalıtımsal bir şefin varlığı, hükümetin karşısına hareketlerini zorlaştıracak ve geciktirecek engeller dikerek ve de ona karşı özgürlük dostlarının kuşkularını pekiştirerek, yürütme gücünü kendisine yararlı olan tüm güçten yoksun bırakır. Bir kralın varlığının yürütme erkine verebileceği güç, sadece utanç vericidir ve zararlıdır. Bu güç, olsa olsa yozlaşmanın gücüdür.

Bir insanı bir tür tanrı haline getiren ve yasaların güçlü olmasını onun varlığına bağlayan şu saçma sapan hurafeye körü körüne inanıldığı o eski zamanlarda yaşamıyoruz artık. Hiç kuşkusuz, insanları yönetmek için onları çocuksu şatafat gösterileriyle etkilemek gerektiğine ve yüce yasa uygulayıcısının[45] bir Büyük Gardırop Üstadı'na[46] sahip olmadığı takdirde halkın yasalara aldırış etmeyeceğine inanmıyoruz artık.

Tarihteki olayları anımsayan ama tarih bilmeyen insanlar, bazı eski cumhuriyetlerde yaşanmış olan kargaşalardan, adaletsizliklerden, ahlaksızlıklardan korkuya kapılırlar. Fakat bu cumhuriyetleri iyice incelesinler, o zaman, bu cumhuriyetlerde her zaman egemen bir halkın yanında kul-köle kılınmış

---

[45] Kral.

[46] Büyük Gardırop Üstadı (*Grand Maître de la Garde-robe*): 1669'da XIV. Louis tarafından tesis edilmiş bir mevkiydi. Bu mevkideki kişi, dük unvanını taşıyan soylulardan biriydi ve kralın gardırobunu düzenlemekten sorumlu olmanın yanında devlet hiyerarşisinde de önemli bir yere sahipti.

halkların bulunduğunu, dolayısıyla bu halkı hem yozlaştırmaya yönelik büyük imkanların hem de baştan çıkarmaya yönelik büyük çıkarların olduğunu göreceklerdir. Oysa eşitlik sadece yurttaşlar arasında değil de imparatorlukta yaşayan bütün insanlar arasında tam anlamıyla kurulduğunda, ne bu imkanlar ne de bu çıkarlar var olur. İster bir kentin halkı büyük bir ülkenin üzerinde hüküm sürsün, ister bir eyaletin halkı komşu eyaletlere zorla hükmetsin, ister dağınık bir vaziyette bulunan soylular ülke insanlarının efendileri olsun, her durumda belli sayıdaki insanın diğerleri üzerindeki bu hükmü tiranlıkların en rezilidir. Bu tür bir siyasal sistem, itaat eden halk kadar yöneten halk için de en tehlikeli sistemdir. Fakat özgürlüğün gerçek dostlarının, yani sadece aklın ve hukukun insanların efendisi olmasını isteyen kişilerin talep ettikleri sistem bu mudur? Liderlerimizin açgözlülüğünü kimlerin zararına olacak şekilde tatmin edebiliriz? Bir general oylarımızı satın almak için fethettiği hangi bölgeyi soyup soğana çevirecektir? İhtiraslı bir adam, tıpkı Atinalı politikacılar gibi tapınaklar kurmak ya da şölenler düzenlemek amacıyla bağlaşıklarımızı vergiye bağlama önerisinde mi bulunacaktır bize? Ya da tıpkı Roma yurttaşlarının konsülleri gibi İspanya'yı ya da Suriye'yi yağmalama sözü mü verecektir askerlerine? Tabii ki hayır. Bir kral-halk olamayacağımıza göre özgür bir halk olacağız.

İşte kalıtımsal bir iktidarın lehinde ileri sürülen gerekçeler bunlardır ve bu gerekçelerin bir tanesinin bile günümüz Fransız ulusu için geçerliliği yoktur. Üstelik bu konuda daha birçok şey söyleniyor: Yürütme erkinin etkinliğinden, birliğinden, zorunluluğundan, dahası törelerin yozlaşması nedeniyle - aslında töreleri daha da yozlaştırmaya yatkın olan- kraliyet kurumunu sürdürme gerekliliğinden ve büyük bir cumhuriyet kurmanın olanaksızlığından insanları usandırıp bıktırıncaya kadar söz ediliyor. Kralı ve krala ait bütçeyi devam ettirmenin başkent için çok yararlı olduğu ahlaksızca ima edilip sanki özgürlük ve eşitlik herkesin arzusu ve ihtiyacı değilmişçesine başkent ile eyaletler arasında karşıtlık yaratılmaya çalışılıyor. Monarşik anayasayı koruyacaklarına yemin ettikten sonra cumhuriyet istiyorlar diye insanlar eleştiriliyor, böylece edilen yeminin eylemlerden başka düşünceleri de bağladığı varsayılarak, yasalara sadece uygun davranıp itaat etme değil de iyi olduklarına inanma yönünde yemin edildiğini kabul eden tiranlığa ya da engizisyona

özgü anlayış ortaya atılıyor. Bu görüşleri, hiç değer vermediğimizden çürütmeye bile kalkışmayacağız. Aynı şekilde, krala ait bir bütçeye yer vermeyen bir hükümetin iyi bir hükümet olamayacağını savunan ve bunun için kendi çıkarları bakımından epey iyi nedenleri olan hatiplerin ve kalemşörlerin yaydıkları alçakça iftiralara da yanıt vermeyeceğiz. Hatta onların, tarihteki tüm zamanların ve tüm ulusların bilgeleri gibi düşünme bahtsızlığına uğrayan kişileri deli olarak nitelendirmelerine bile izin vereceğiz.

Bugün, yani halkı monarka verdiği sözlerden bağışık kılan olaydan[47] sonra, yürütme erkine nasıl bir biçim verileceğini belirleme yetkisi, Fransız halkı tarafından anayasa önerme hakkı verilmiş olan kişilere[48] aittir. Bu kişiler, insan soyunun gelişimini birkaç kuşak boyunca ya ilerletecek ya da geriletecek denli önemli bir karar vereceklerinden, yurttaşlarına karşı, bu sorunu özgürce ve büyük bir olgunlukla inceleyip ona göre karar vermekle yükümlüdürler.

Halk temsilcileri, şu ana dek herhangi bir önsaptamada bulunmuş değiller. Veliahta bir eğitmen atama hakkını saklı tutarak, bu çocuğun tahta çıkacağını değil de, anayasa gereğince çıkmasının mümkün olduğunu dile getirdiler. Bunu söyleyerek eğitimin, çocuğu tahtın büyüsüne kapılıp doğuştan kaynaklandığı sayılan sözde haklarına ilişkin önyargılara düşmekten kurtarmasını, onu küçük yaşlarında insanların doğal eşitliği ve halk egemenliği konularında bilgilendirmesini ve de ona kral unvanını halktan aldığını, halkın bu unvanı ondan geri alma yetkisini terk etme hakkının bulunmadığını unutmasına imkan tanımayacak şekilde öğretmesini istediler. Ayrıca bu eğitimin, kazandıracağı bilgiler ve erdemler sayesinde, çocuğu tacın tehlikeli yükünü taşımaya ya da tacı sevinçle kardeşlerinin[49] ellerine terk etmeye lâyık bir kimse haline getirmesini, böylece çocukta özgür bir halkın başındaki kralın asıl görevinin ve şanının bir an önce sıradan bir yurttaşa dönüşmek olduğu bilincini yaratmasını istediler. Hem bir kralın lüzumsuzluğu hem de yanılsamalar üze-

---

[47] Kral'ın başarısız kaçma girişimi.

[48] Meclis'teki vekiller. Burada "anayasa önerme hakkı" deyişinin altını çizmek gerekiyor. Çünkü Condorcet, Kurucu Meclis'in halkın önüne bir anayasa önerisi getirmesini, halkın da bunu bir referandum yoluyla oylamasını savunmaktaydı.

[49] Yani yurttaşların.

rine kurulu bir iktidarı değiştirmek gerektiği yönündeki düşüncelerin, ilk gerçekler olarak çocuğun aklına sokulmasından; böylece çocuğun da, bu düşünceleri kendisinin uygulamaya geçirme zorunluluğunu birinci ahlaki görevi olarak ve aşağılayıcı dokunulmazlık ilkesinin ardına sığınıp yasaların boyunduruğundan bağışık olmama arzusunu da yüreğinin birinci duygusu olarak görmesinden başka bir şey istemediler. Ne de olsa bu dönemde artık söz konusu olanın, bir kral yetiştirmekten çok veliahtın kral olmamayı bilmesini ve istemesini sağlamak olduğunun tabii ki farkındalar.

Feodalizmin ve boş inançların zincirlerini kıran, bizi hukuki ve finansal tiranlıktan kurtaran ve Avrupa'nın gurur duyabileceği ilk haklar bildirisini kaleme alan adamlar, ünlerine lâyık olacaklardır. Pretoryenler[50] korkusu nedeniyle [Roma] İmparatorluk senatosunun kabul etmiş olduğu o utanç verici yasalar gibi, o alçakça kutsamalar gibi kararlar almayacaklardır kesinlikle. Hâlâ suskunluklarını koruyorlarsa da, aslında yargıçlar olarak değil de ulusal iradenin yorumcuları olarak bu büyük sorunun üzerine eğilmiş bulunuyorlar ve ulusal iradeye itaat edebilmek için onun yüksek perdeden dile gelmesini bekliyorlar.

Cumhuriyetçi Dernek'teki aydınların girişimleri dışında, radikal devrimcilerin gazetelerinde de cumhuriyeti savunan yazılar yayımlanıyor ve Kral ile krallığı yerden yere vuran broşürler Paris sokaklarını dolduruyordu. Bu hareketlilik taşraya da sıçramıştı; özellikle Fransa'nın güney bölgesindeki çeşitli halk derneklerinden Ulusal Meclis'e doğru, XVI. Louis'nin krallığının düşürülmesini isteyen, hatta cumhuriyetten söz eden dilekçeler yağıyordu. Örneğin Meclis'te okunan Perpignan halk derneğinin bildirisi, arzulanan hedefi lafı gevelemeden ortaya koymaktaydı: "Romalı olabilmemiz[51] için eksik olan iki şeyden biri krala duyulan nefret, diğeri de kralın kovulmasıydı. Birincisine şimdi biz sahibiz, ikincisinin yerine getirilmesini de sizden bekliyoruz."

Bu çerçevede "cumhuriyetçiliğin şampiyonluğunu" üstlenen ve *sans-culotte*'lar arasında yoğun bir cumhuriyetçi propagandaya koyulan halk

---

[50] Pretoryenler: İmparatorluk Roma'sında, imparatorların hem Roma'daki gündelik yaşamında hem de savaş alanında kişisel güvenliklerini sağlamakla görevli özel askeri birlikler.

[51] Yani "cumhuriyetçi olabilmemiz".

derneği, Paris'teki Cordelierler Kulübü oldu. Cordelierler, henüz 21 Haziran'da Paris sokaklarına bir duvar afişi şeklinde astırdıkları ve ardından taşrada dağıtılmasını sağladıkları bir dilekçeyle Meclis üyelerine seslenip Kral'ın kaçışının tahtından feragat ettiği anlamına geldiğini ileri sürdüler. Bu nedenle tutulması gereken yol, ya hemen cumhuriyetin ilan edilmesi ya da halkın bu konuda karar vermesi için referanduma gidilmesiydi.

CORDELİERLERİN DİLEKÇESİ (21 Haziran 1791)[52]

1789'da köleydik, 1790'da özgür olduğumuzu sandık, 1791 Haziran'ının sonunda da gerçekten özgür olduk. Yasamacılar, temsil ettiğiniz ulusun iktidarını farklı ellere dağıttınız. Böylece XVI. Louis'yi sınırsız bir otoriteyle donattınız; azledilmez, dokunulmaz ve kalıtımsal bir krallık tesis ederek tiranlığı onayladınız; Fransa'nın bir monarşi olduğunu ilan ederek Fransızların köleliğini kabul ettiniz.

İyi yurttaşlar bundan dolayı yakınıp sızlandılar. Fikirlerin şiddetli bir şekilde çatıştığına tanık olundu. Fakat yasa yürürlükteydi, biz de ona itaat ettik. Kurtuluşumuz için aydınlanmanın ve felsefenin gelişmesinden medet umduk.

Her şeyi veren bir ulus ile hiçbir şey vermeyen bir kişi arasındaki bu sözde anlaşma, varlığını devam ettiriyor gibiydi. XVI. Louis'nin nankör ve hain olduğu ayyuka çıkancaya kadar, eserimizin berbat hale gelmesindeki sorumluluğun kendimize ait olduğuna inandık.

Fakat zaman değişti. Bir halkın kralıyla olan bu sözde anlaşma yok artık. Louis krallıktan feragat etti. Bundan böyle Louis bizim için hiçbir şeydir, tabii düşmanımız haline dönüşmediyse eğer.

Bastille'in alınışından sonraki durum içindeyiz işte: *Özgür ve kralsız.* Bundan sonraki sorun yeni bir kral atanmasının yararlı olup olmadığıdır.

---

[52] Cock, 2002, s. 867-868. Ayrıca: http://www.philisto.fr/doc-144-une-petition-pour-l-abolition-de-la-monarchie-1791.html Çeşitli tarihçiler, dilekçenin tarihinin 21 ya da 22 Haziran olduğu konusunda ikiye ayrılmış bulunmaktadırlar. Jacques de Cock bu sorunu ele alıp 21 Haziran tarihini birçok belgeye dayanarak kanıtlamış olduğundan ben de bu tarihi benimsedim.

İnsan Hakları Dostları Derneği,[53] bir ulusun ya doğrudan doğruya kendisinin ya da seçtiği ve azledebileceği görevlileri aracılığıyla her şeyi yapması gerektiğine inanıyor. Devletteki hiç kimsenin siyasal yönetim görevlilerini yozlaştırıp satın alabilecek kadar servete ve ayrıcalığa sahip olmaması gerektiğine inanıyor. Toplumun herhangi bir üyesinin erişimine açık olmayan hiçbir devlet görevinin bulunmaması gerektiğine inanıyor. Son olarak, bir görev ne kadar önemliyse, süresinin de o kadar geçici ve kısa olması gerektiğine inanıyor. Bu ilkelerin gerçekliğine ve yüceliğine yürekten inanan dernek, krallığın, özellikle de kalıtımsal krallığın özgürlükle bağdaşmadığını görmezden gelemez artık. İşte derneğin görüşü budur ve bunu tüm Fransızlara açıklamakla sorumludur.

Dernek, bu önerisi nedeniyle çok sayıda itirazcının ayağa kalkacağını öngörmektedir. Fakat Haklar Bildirisi bile birçok eleştiriye maruz kalmadı mı? Her ne olursa olsun, bu sorun yasamacılar tarafından ciddi bir şekilde tartışılmayı hak edecek kadar önemlidir. Yasamacılar krallık hayaletine hoşgörüyle yaklaşarak Devrim'i bir kez başarısızlığa uğrattılar zaten. Bu hayalet ortadan kalkmış bulunuyor. Öyleyse endişelenmeden ve korkmadan hareket edelim ve bu hayaleti yeniden canlandırmaktan kaçınalım.

Eğer Kral yeminlerine sadık kalarak krallığı kendisinin görevi olarak kabul etseydi, eğer insan soyu için ölümcül olan bu kurum tarafından hep aldatılmış olan halk nihayet gözlerini aydınlığa çevirebilmiş olsaydı, İnsan ve Yurttaş Hakları Dostları Derneği de krallığın kaldırılması talebini belki bu kadar çabuk dile getirmeyecekti. Fakat bugün Kral, tacını kolaylıkla koruyabilecekken kendi isteğiyle krallıktan feragat etmiş bulunuyor. Bugün kamuoyunun sesi çıktığından ve tüm yurttaşların gözü açıldığından, biz de, bu özgürlük belâsının yıkımını ısrarla ve ebediyen talep ederek yurttaşların arzularına tercüman olmayı kendimize görev addediyoruz.

Yasamacılar; gözlerinizin önünde almanız gereken önemli bir ders var. Bütün bu olup bitenden sonra, kral olarak adlandırılan bu devlet görevlisine yönelik olarak halkta bir güven duygusu oluşturmanızın ne denli imkansız olduğunu anlayın. Bunun sonucu olarak da, ya Fransa'nın artık bir monarşi

---

[53] Derneğin adı tam olarak yazılmamış! Bir sonrakinde bu hata telafi ediliyor.

değil bir cumhuriyet olduğunu hemen ilan etmenizi ya da dünyanın en güzel imparatorluğunu ikinci kez monarşinin zincir ve prangaları altına sokmaya kalkışmadan önce bütün vilayetlerin, bütün birincil meclislerin bu önemli konu hakkındaki dileklerini beklemenizi vatan adına sizden rica ediyoruz.

Bu dilekçenin kaleme alınmasında baş rolü oynamış olan François Robert, kendi gazetesi *Mercure National*'deki yazılarıyla ve yayımladığı *Avantages de la fuite de Louis XVI et nécessité d'un nouveau gouvernement* (XVI. Louis'nin Kaçışının Avantajları ve Yeni Bir Yönetimin Zorunluluğu) broşürüyle, olabildiğince çok kişiyi cumhuriyet düşüncesine kazanma çabası içindeydi. Ancak Cordelierler arasında bile, cumhuriyet konusunda tam bir görüş birliği sağlanmış değildi. Başta François Robert olmak üzere üyelerin bir kısmı ateşli bir cumhuriyetçilik sergilerlerken, diğerleri cumhuriyete kuşkuyla yaklaşıyorlardı. Bunlar, aceleyle hareket edilip hemen cumhuriyet talebinde bulunulmamasını, bundan önce La Fayette gibi cumhuriyetçilik söyleminden yararlanıp Kral'ın yerine geçmeyi amaçlayan yeni despotlarla mücadele edilmeye odaklanılmasını savunuyorlardı. Birçok tarihçiye göre en popüler Cordelierlerden biri olan, ama gerçekte kulüp üyesi olmayıp Legendre, Desmoulins gibi bazı Cordelierler ile yakın ilişki içinde bulunan Danton[54] ise, kesinlikle cumhuriyet ta-

[54] Fransız Devrimi historiyografisinde (tarih yazımında), Danton uzun süre boyunca Cordelierler Kulübü'nün bir üyesi olarak resmedilmiştir. Ancak tarihçi Jacques de Cock, 2001 ve 2002 yıllarında yayımladığı bu kulüp hakkındaki çalışmalarında, incelediği ve kitaplarında yer verdiği çok sayıda belgeye dayanarak Danton'un (ve Marat'nın) -tarihçilerin sorgulamadan kabul ettikleri görüşün aksine- Cordelierler Kulübü'ne hiçbir zaman üye olmadığını kanıtlamıştır. De Cock'a göre Danton'un yanlış bir şekilde Cordelier olarak nitelendirilmesi, Cordelier sözcüğünün farklı kullanımlarına ilişkin karışıklıktan kaynaklanmıştır. Gerçek adı İnsan ve Yurttaş Hakları Dostları Derneği olan Cordelierler Kulübü, kuruluşundan sonraki ilk yılı boyunca Cordelier manastırında toplandığı için halk arasında bu isimle anıldı. Cordelier manastırının bulunduğu *district* (mahalle) ise Cordelier adını taşıyordu. 1790 Haziran'ında *district*'lerin lağvedilip *section*'ların kurulması sonucunda Cordelier *district*'inin yerini Théâtre-Français *section*'u aldı. Danton, ilk önce Cordelier *district*'inde, ardından da Théâtre-Français *section*'unda önemli bir rol oynadı, hatta De Cock'un deyişiyle *section*'un lideri konumundaydı. Cordelierler Kulübü'nün Mayıs 1791'den sonra başka bir adrese taşınmasına karşılık, Théâtre-Français *section*'u toplantı salonu ve lokal olarak Cordelier manastırını kullanmayı sürdürdü ve *section* görevlileri ile militanlarından da zaman zaman Cordelierler diye söz edildi. İşte birçok tarihçi, Cordelierler Kulübü ile Cordelier manastırın-

raftarı değildi. Onun önerisi, XVI. Louis'nin krallığının düşürülmesi, ama krallığın seçimle belirlenecek bir naipler konseyi tarafından devam ettirilmesiydi.

Erken cumhuriyetçilerden Brissot, cumhuriyete ilişkin ikircikli tutumunu Varennes sonrasında da sürdürdü. İlk önce, Kral'ın başarısız kaçma girişiminin cumhuriyetin önünü açtığını vurgulayıp krallığın kaldırılmasından söz etmeye koyuldu. Gazetesinde halka, "monarşiyi yıkmak için elinize bir fırsat geçti. Bu fırsatı kullanın, yoksa kölelikten hiçbir zaman kurtulamazsınız" diye seslenmekteydi. Ancak daha sonra, cumhuriyet düşüncesinin Cordelierler Kulübü'nün katkısıyla özellikle *sans-culotte*'lar arasında yayılması, Brissot'nun giderek daha temkinli bir dil kullanmasına neden oldu. Çünkü Brissot, kendisinin ya da Condorcet gibi kişilerin cumhuriyet anlayışı ile Desmoulins gibi radikal devrimcilerin ve *sans-culotte*'ların cumhuriyet anlayışının birbirine benzemediğinin; daha açıkçası cumhuriyetçiliğin, halk kitlelerinin gözünde, genel oy hakkı, ulusal ve yerel düzeylerde yaygın siyasal katılım özgürlüğü, halkın temsilcilerini denetlemesi, hukuki eşitliğin ötesinde toplumsal eşitlik gibi demokratik ilkeleri çağrıştırdığının farkına varmıştı. Bu yüzden, 5 Temmuz tarihli yazısında, cumhuriyet sözcüğünden Antik Dönemler'e özgü doğrudan demokrasinin değil, fakat bir kralın bulunmadığı temsili sistemin, özellikle de ABD'deki sistemin anlaşılması gerektiğini belirtti. Bir gün sonra ise, işlerin aceleye getirilmemesi gerektiğini, Fransa için cumhuriyetin dışında bir başka alternatifin bulunduğunu, bunun da yürütme düzeyinde kralın yanında sorumlu bir kabinenin yer aldığı sınırlı bir monarşi olduğunu ileri sürdü.

Demek ki Varennes sonrasında ortaya çıktığı kabul edilen "cumhuriyetçi parti", aslında birçok gruba ayrılmış durumdaydı ve bu grupların cumhuriyet algısı da birbirinden epey farklıydı. Buna göre cumhuriyet, bazen siyasal otoritelerin seçimle belirlendiği temsili bir sistem olarak tanımlanıyor, bazen haklar bildirisindeki ilkelerinin tam anlamıyla uygulanması olarak görülüyor, bazen de demokrasiyle bir tutulup halkın, egemenliğini temsilcilerinin kararlarını veto edebilecek denli geniş bir şekilde kullanması olarak kabul ediliyordu. Bu dağınık cumhuriyetçi grupların karşısında yer alan Kurucu Meclis ise, bu konuda neredeyse tek bir vücut gibi davranıyordu; yani Meclis içinde cumhu-

---

da toplanan Théâtre-Français *section*'unu birbirine karıştırdığı için Danton'un Cordelierler Kulübü üyesi olduğunu zannetmiştir.

riyet sözcüğünü (hangi anlamda olursa olsun) benimseyip savunan tek bir kişi bile yoktu.

Kral'ın başarısız kaçışı ile hukuki durumunun Meclis tarafından belirlenmesi arasında geçen süre boyunca, Devrim'in ilk günlerinde ileri sürülmüş "cumhuriyetin olanaksızlığını ve monarşinin gerekliliğini" kanıtlamaya yarayan gerekçeler, farklı siyasal eğilimlere sahip temsilciler tarafından yeniden ısıtılıp gündeme getirildi. Bu gerekçelerden ilk göze çarpanı, kalabalık bir nüfusa ve geniş topraklara sahip olan bir ülkenin birliğinin ancak monarşi ile sağlanabileceği varsayımıydı. Alexandre de Lameth, 25 Haziran 1791'de, Meclis kürsüsünden şöyle sesleniyordu: "Ülkemize bir anayasa vermek için buraya yollanmış olan bizler, krallığın genişliği ile 25 milyonluk nüfusunun bir güç ve eylem birliği gerektirdiğine, bu birliğin ise ancak monarşik bir anayasada bulunabileceğine inandık." Malouet ise, "ülkenin her noktası üzerinde aynı anda etkinlikte bulunabilecek bir eylem merkezi olmalıdır" derken bu merkezin kraldan başkasının olamayacağını savunuyordu. Bu "birlik" ya da "birliği sağlayan merkez" gerekçesinin mantıksal zemini, üniter bir devlet yapısının cumhuriyet ile bağdaşmazlığıydı. Malouet'den bir gün önce, 13 Temmuz'da söz alan Charles de Ferrières, hem bu anlayışı dile getirmekte, hem de cumhuriyetçilerin bir silahını onlara karşı çevirip temsili sistemin monarşiyle özdeşleştiğini ileri sürmekteydi: "Temsili yönetimin doğası gereği cumhuriyetçi olamayacağını, çünkü ortak bir irade ve eylem merkezini, yani kralı zorunlu kıldığını söylüyorum ve bunda ısrar ediyorum[...] Bizim güya modern cumhuriyetlerimiz, ortak ve özel haklara sahip katılımcı parçalarının ilk siyasal krizde bütünden ayrılmaya hazır olduğu, bir araya getirilmiş federe devletlerden başka bir şey değildir."

Cumhuriyet savunucularının antik cumhuriyetleri ya da Avrupa'daki "aristokratik" cumhuriyetleri benimsemeyip ABD'yi modern bir cumhuriyet olarak ortaya koymaları karşısında, cumhuriyet karşıtlarının saldırı hedefi de kendiliğinden ortaya çıkmış oldu. Bu hedef, yeni kıtanın çiçeği burnunda devletiydi. Daha açıkçası, Amerikan Cumhuriyeti'nin bir devlet modeli olarak gerek yaşama şansının olmadığı gerek Fransa için bir örnek teşkil etmediği savları öne sürülmeye başlandı. Özellikle Barnave, (önceki sayfalarda yer verilen) 15 Temmuz tarihli söylevinde, hem Amerikan halkının törelerinin farklılığına hem de Amerikan devletinin federal yapısına işaret ederek, Amerikan Cumhuriyeti'ne öykünmeye kalkışanları "siyasette roman yazmaya soyunmakla" suçladı. Demek ki, Amerikan Cumhuriyeti'ni Fransa'ya uygulama çabası, ba-

şansız olmaya, bir ütopya olarak kalmaya mahkûmdu. Bu bağlamda, Amerikan modeline karşı savlar ileri sürenlerin kullandıkları daha ılımlı bir başka gerekçe ise, ABD'de kurulan cumhuriyetin çok yeni olduğundan ve kurumlarının henüz oluşturulmaya çalışıldığından dolayı,[55] kendisini kanıtlamamış böyle bir rejimin bin yıllık bir geçmişe sahip olan Fransa için bir örnek teşkil edemeyeceğiydi.

Kurucu Meclis içinde dile gelen cumhuriyet düşmanlığı, cumhuriyet savunucularını delilikle, cumhuriyeti de anarşi ile özdeşleştirmeye dek vardı. 1 Temmuz'da Paris sokaklarına yapıştırılan cumhuriyetçi afişin ardından, Meclis'te bu afişin sorumluları hakkında kovuşturma açılması istekleri yükseldi. Ama genel eğilim, bu kişilerin dikkate alınmaması gereken deliler olduğu yönündeydi. Chabroud "bu afişi asanın ana ve babasının ihtimamına bırakılması lazım gelen bir deli olduğunda şüphe yoktur" derken, Le Chapelier bu konudaki görüşünü şöyle dile getiriyordu: "Cumhuriyetçi bir yönetimi benimsemekten çok uzağım, çünkü onun çok kötü olduğuna inanıyorum. [...]Birinin aklına esmiş bir çılgınlık eylemiyle ya da birkaç fanatiğin aşırılığıyla uğraşmak bizim işimiz değil. [...]Benim gibi monarşik yönetimin en iyisi olduğuna inanan herkes, yani yurttaşların neredeyse tümü, bu yazının hakkını verecekler ve onu her gün patlak veren deliliklerden biri olarak reddedeceklerdir."[56] Cumhuriyetçilik delilik ile özdeşleştirildiğinde, monarşinin cumhuriyete üstünlüğünün belli koşullara bağlı olmadığı, dolayısıyla monarşinin evrensel anlamda en iyi sistem olduğu düşüncesine ulaşmak hiç de zor değildi. Bu bağlamda temsili sistemin sadece monarşiye özgü olduğunu savunan Sieyès, Paine'in makalelerine yanıt olarak, "monarşinin şu ya da bu durumda tercih edilmesi gerektiğini değil, fakat hangi varsayıma dayanılırsa dayanılsın, insanın monarşide cumhuriyette olduğundan daha fazla özgür olduğunu kanıtlayacağımı umut ediyorum" diye yazmaktaydı.

Meclis'teki küçük sol grubun içinde yer alan üyeler, XVI. Louis'ye karşı genelde uzlaşmaz bir tutum takınmalarına rağmen, kesinlikle cumhuriyeti savunmaya kalkışmadılar. Onlara göre de, halk egemenliğiyle ılımlılaştırılmış

---

[55] Örneğin, Amerikan Cumhuriyeti Anayasası, 1787'de kabul edilmiş ve 1790'da yürürlüğe girmişti. Washington 1789'da Cumhurbaşkanı seçilmişti. Anayasaya eklenecek Haklar Bildirisi ise, ancak 1791 sonunda onaylanacaktı.

[56] Bir başka meclis üyesi Le Bois Desguays'e göre ise, "Cumhuriyet yönetimini savunmak amacıyla bu afişte dile getirilen bu delice ve garip fikirlerden burada şikayete kalkışmak anlamsız bir harekettir."

olan bu monarşik sistem hakkında tartışmak bile gereksizdi. Örneğin Pétion, bir yürütme konseyinin kurulması fikrini ortaya atıyor, ama hemen ardından "bağışlayıcı olan ulus, kendisine baş olarak seçtiği kişinin suçu üzerine kutsal bir şal atmak ister" diyerek konuşmasına devam ediyordu. Grégoire, daha radikal bir tutum takınarak, rejimin geleceğini belirlemek üzere ulusal bir Konvansiyon'un toplanmasını istiyor, ama cumhuriyet sözcüğünü ağzına almıyordu. Vadier, "taçlı haydut" diye tanımladığı Kral'ın yargılanması talebinde bulunuyor, ama iki gün sonra, "Cumhuriyet rejiminden nefret ediyorum; bu rejimin bizim siyasal durumumuzla uyuşmadığına ve bozguncu olduğuna inanıyorum" diye haykırıyordu. Rœderer ise, Kral'a yönelttiği eleştirilerin cumhuriyetçilik olarak algılanılmaması gerektiğinin altını çiziyordu: "Söylediklerimin cumhuriyetçilik şeklinde yorumlanarak karalanması, büyük bir talihsizlik olacaktır."

Sol grubun önemli ismi Robespierre de, Temmuz ayı boyunca gerek Meclis'te gerek Jakobenler Kulübü'nde yaptığı konuşmalarda, XVI. Louis'yi sert bir dille eleştirmesine karşın, cumhuriyeti gündeme getirmiyordu. Kral'ın kaçarken arkasında bırakmış olduğu Devrim'i eleştiren ültimatom niteliğindeki metne işaret ederek, dinleyicilerine "Kral'ın bu protestosunu okuyunuz, bütün komployu kavrayacaksınız" diye seslenmesine karşın, yasal çerçevenin dışına çıkmak amacı taşımadığını, dolayısıyla monarşik anayasanın karşısında olmadığını belirtiyordu. Kulüpte yaptığı 13 Temmuz tarihli konuşmasında, kendisinin ne cumhuriyet ne de monarşi yandaşı olduğunu ilan etmekteydi: "Ulusal Meclis içinde beni cumhuriyetçilikle suçlayarak beni çok onurlandırdılar, ama ben cumhuriyetçi değilim. Eğer beni monarşist olmakla suçlasalardı, onurumu zedelerlerdi. Çünkü ben, monarşist de değilim." Ona göre temel sorun, "monarşi-cumhuriyet" ikileminden birini seçmek değil, ulus egemenliğini doğru bir biçimde yerleştirip uygulamaktı. Bu nedenle Robespierre, Amerikan hayranlarını hedef almaktan da kaçınmamaktaydı: "Büyük toplumsal sorunun çözümü, cumhuriyet ya da monarşi sözcüklerinde mi yatıyor?[...] Fransız halkının yüce geleceğini Amerika Birleşik Devletleri'nin anayasasıyla kim değiştirmek isteyebilir? Üstelik servet aristokrasisi üzerine kurulu bu anayasa, şimdiden monarşik bir despotizme doğru gerilemektedir."

Robespierre'in Washington'u ima ederek Amerikan sistemini bu şekilde eleştirmesinin altında, cumhuriyetin kaçınılmaz olarak karşıt güçleri içinde barındırdığı ve bu durumun da kişisel diktatörlüğe yol açtığı düşüncesi yat-

maktaydı. Cumhuriyet rejiminin Sezarların[57] ya da Cromwellerin iktidarına gebe olduğu düşüncesi, bir bakıma, Meclis'teki sol grubun cumhuriyete karşı ileri sürdüğü en önemli gerekçeydi. Robespierre, ülkedeki monarşi-cumhuriyet tartışmalarının iktidarı ele geçirmeye çalışan hiziplerin işine geldiğini, "arzu eden, beni cumhuriyetçilik ile suçlasın; hiziplerin hüküm sürdüğü her türlü yönetimden nefret ettiğimi ilan ediyorum" diyerek dile getirmekteydi. Onun gözünde en tehlikeli hizip, cumhuriyet kılıfı altında La Fayette'in askeri diktatörlüğünü hazırlamaya çalışan hizipti. Bu nedenle La Fayette, kendisine yöneltilen cumhuriyetçilik suçlamalarına yanıt vermek zorunda kaldı ve 29 Haziran'da meclis kürsüsüne çıkıp cumhuriyeti kurmak (dolayısıyla kişisel iktidar peşinde koşmak) gibi bir amacı olmadığını açıkladı. Ancak bu "cumhuriyet-diktatörlük" ilişkisi sorunu, daha sonraki aylarda, yeniden ısıtılıp gündeme getirilecek ve yine La Fayette'i hedef alacaktır. [58]

Marat ise, diktatör sözcüğünü hiç de olumsuz bir anlamda kullanmamaktaydı. 22 Haziran 1791 tarihli gazetesinde yayımlanan yazısında, Kral'ın kaçış öyküsünü anlatmakta ve bu kaçışa doğrudan ya da dolaylı bir biçimde destek verdiklerini ileri sürdüğü vekilleri, bakanları, ordu mensuplarını isim vererek suçlamaktaydı. Ona göre, Kral'ın kaçışıyla Fransa olağanüstü bir durum içine girmiş bulunmaktaydı. Bu durumda da yapılması gereken tek şey, Antik Roma'ya öykünerek devletin başına bir diktatörün ya da bir askeri *tribunus*'un atanmasıydı.[59] Bu sayede karşı-devrimcilerin bu komplosu boşa çıkartılacak,

---

[57] Sezar ya da Gaius Julius Caesar (İ.Ö. 100-44), Romalı asker ve devlet adamıdır. Pompeius ve Crassus ile birlikte ilk *triumvirat*'yı kurmuş, ardından bir iç savaş sonucunda iktidarı tek başına ele geçirip hayat boyu diktatör seçilmiş ve Senato'da bir suikasta uğrayıp öldürülmüştür.

[58] Örneğin Robespierre, Mayıs 1792'deki bir yazısında, "monarşiyi korumak ya da cumhuriyeti kurmak" şeklindeki biçimsel bir sorunun hiçbir öneminin olmadığını vurgulayıp, La Fayette'i yine diktatörlük peşinde koşmakla suçlayacaktır: "Aristokratik bir senato ile bir diktatörün sopası altında aşağılanıp köleleştirilmiş bir halk görmektense, bir kralla birlikte var olan halkçı bir temsilciler meclisi ile özgür ve saygın yurttaşlar görmeyi tercih ederim. I. Charles'ı sevmediğim kadar Cromwell'i de sevmem."

[59] Marat, zaman zaman çeşitli yazılarında savunduğu diktatör (ya da *tribunus*) önerisi için Roma'ya göndermede bulunuyorsa da Rousseau'dan da esinlenmiştir. Çünkü Rousseau *Toplum Sözleşmesi* kitabının bir bölümünü diktatörlük konusuna ayırmış ve diktatörü şöyle tanımlamıştı: "Eğer tehlike yasaların uygulanması durumunda daha da büyüyecek türdense, o zaman bir yüce başkan [*chef*] atanır ve bu başkan tüm yasaları susturup egemen otoriteyi bir süreliğine askıya alır. Bu durumda genel irade kararsız değildir ve hiç kuşku yok ki

tüm hainler en sert şekilde cezalandırılarak kelleler uçurulacak ve Devrim'in ileriye götürülmesi mümkün olacaktı.

MARAT (22 Haziran 1791)[60]

İğrenç önderlerinizin sizi içine ittikleri felaketten kurtulabilmeniz için elinizde kala kala tek bir imkan kaldı. Bu imkan, bilinen baş hainleri bastırmak için hiç vakit kaybetmeden askeri bir *tribunus*,[61] yüce bir diktatör[62] seçmenizdir. Düşmanların kent duvarlarının önüne gelmesine kadar sizi oyalayacak olan şu anki önderlerinize kulak vermeye devam ederseniz, tam anlamıyla mahvolacaksınız. Hemen bugün *tribunus*'u belirleyin; şimdiye dek büyük bir bilgi, gayretkeşlik ve sadakat sergilemiş olan yurttaşı seçin. Ona kesinlikle bağlı kalacağınıza yemin edin ve ölümcül düşmanlarınızın yıkımı amacıyla size buyuracağı her şeye mutlak bir biçimde itaat edin.

İçinde bulunduğumuz şu an, bakanlarla yardımcılarının, Motier'nin,[63] Genel Kurmay heyetindeki bütün alçaklarla birlikte askeri birliklerin vatan düşmanı komutanlarının, Bailly'nin, bütün karşı-devrimci belediye görevlilerinin ve Ulusal Meclis'teki bütün hainlerin kellesinin uçurulacağı andır.

Bu dönemde Kurucu Meclis'in bir yan örgütü konumunda olup onun küçük ölçekli bir modelini oluşturan Jakobenler Kulübü, ismine uygun olarak

---

halkın birinci amacı devletin yok olmamasıdır. Bu uygulamada, yasama erkinin askıya alınması, bu erki ortadan kaldırmaz. Yasama erkini susturan yönetici [yüce başkan], onu dile getiremez; bu erki baskı altında tutabilirse de temsil edemez; yasa yapma dışında her şeyi yapabilir."

[60] Vermorel, 1869, s. 170-171.

[61] Antik Roma Cumhuriyeti'nde, askeri *tribunus*'lar, seçimle belirlenen ve orduda görev yapan bazı üst rütbeli subaylardı. Ayrıca Cumhuriyet'in ilk yıllarında, konsüllerin erkine sahip olan ve seçimle gelen askeri *tribunus*'lar da (*tribunus militum consulari potestate*) olmuştu. Bunlar, konsüller (*consul*) gibi devletteki en üst erk olan *imperium*'a sahiptiler. Sayıları ilk önce ikiyken sonra ona çıkartılan ve *pleb*'ler (soyluların dışındaki halk) tarafından seçilen *tribunus plebis*'ler ise, yetkileri sürekli olarak artmış olan kamu görevlileriydi. Dolayısıyla Marat'nın bu makalesinde ya da daha sonraki yazılarında önerdiği ya da sözünü ettiği *tribunus*'un, konsül haklarına ve yetkilerine sahip bir askeri *tribunus* olduğu kabul edilebilir.

[62] Diktatör, Antik Roma Cumhuriyeti'nde 6 aylık bir süre için seçilen ve önemli yetkilerle donatılmış olan anayasal bir görevliydi.

[63] La Fayette.

monarşik anayasaya karşı bir tutum içine girmedi. Meclis'teki (Barnave, Alexandre Lameth ve Duport'dan oluşan) *triumvirat* burada da etkiliydi; dolayısıyla, Meclis'te alınan kararların benzerleri Jakobenler tarafından da kabul edildi.[64] Bununla birlikte, çeşitli taşra örgütlerinden Paris'teki merkeze cumhuriyet talebi içeren yazılar yağıyordu. Örneğin Bourbonne-les-Bains'deki Anayasa Dostları Derneği'nin yazısında, şu satırlar yer almaktaydı: "XVI. Louis, vatanına ihanet etmiş ve onu terk etmiştir; vatan, onu cezalandırmaktan çok, bu ihanetten yararlanmayı bilmelidir. [...] Halk tarafından bir halk yönetiminin kurulma zamanı gelmiştir. [...] Halkın seçeceği ve belli dönemlerde değiştireceği üyelerden oluşan ve kesinlikle aşamayacağı sınırlar içine oturtulan bir yürütme erkinin oluşturulmasını istiyoruz." Ayrıca kulüp kürsüsünden de birkaç ayrıksı ses yükselmekteydi. 1 Temmuz'da Billaud-Varenne, cumhuriyetten övgüyle söz etti, ama yuhalandı. İki gün sonra Réal, "cumhuriyet kelimesi şerefli Jakobenleri korkutuyor" dedikten sonra daha temkinli bir dil kullandı. "Cumhuriyet, Rousseau'nun bahsettiği iyi mayalı bir gıdadır, fakat hazmedilmesi için bizimkiler gibi olmayan midelere ihtiyaç vardır" deyip cumhuriyetin ileri bir tarihte gerçekleşebilecek bir ideal olduğunu söylemekle yetindi. Kısacası Jakoben sıralarda yer alan ılımlı burjuva devrimcilerinin, cumhuriyet sözcüğüne neredeyse tek bir beden gibi tepki gösterdikleri görülmekteydi. Fakat XVI. Louis'nin geleceği ve hukuki statüsünün belirlenmesi konusunda, kulüp içinde bir ayrım baş gösterecek ve böylece Jakobenler bölünme aşamasına gelecekti.

E-BURJUVAZİNİN TEPKİSİ

Jakobenler Kulübü'ndeki vekil üyelerden Robespierre ile Pétion ve vekil olmayan üyelerden Danton ile Brissot'nun başını çektiği radikal grup, XVI. Louis'nin suçlanıp yargılanması, hatta krallıktan alınması konusundaki ısrarlı

[64] Örneğin Madam Roland, 1 Temmuz 1791 tarihli mektubunda, Paris'teki belli başlı kulüplerin cumhuriyet konusundaki tutumları hakkında şunları yazıyordu: "Bugünlerde *Cercle Social* [Derneği] krallığı koruyup sürdürmenin uygun olup olmadığını açıkça tartışıyor. Başkentte Cordelierlerden başka, bu yönde açıkça hareket etmeye cüret eden tek kulüp yok. Jakobenler ise tıpkı Meclis gibi cumhuriyet sözcüğünü duyar duymaz sarsıntıya tutulup krize giriyorlar."

tutumlarını sürdürmekteydiler. 15 Temmuz günü Hakikat Dostlarının Vatansever Derneği'nden çıkan büyük bir kalabalık Jakobenlere gelip Kral'a karşı bir dilekçe hazırlanmasını istediler. Bunun üzerine kulüpteki radikal azınlık, aralarında Brissot, Laclos[65] ve Danton'un da yer aldığı beş kişiyi halkın imzasına açılacak olan dilekçeyi kaleme almakla görevlendirdi. Robespierre'in sıcak bakmadığı bu dilekçede, tahtından feragat etmiş olduğu kabul edilen Kral'ın yerinin "tüm anayasal yollar kullanılarak" doldurulması öneriliyor, ama ulusal çoğunluğun istemesi durumunda XVI. Louis'nin tahtta kalabileceği de vurgulanıyordu.

Bu dilekçe, ılımlı bir dile ve içeriğe sahip olmasına karşın, *triumvirat* tarafından yönlendirilen kulüpteki ılımlı çoğunlukta büyük bir rahatsızlık yarattı. Çünkü Barnave, 15 Temmuz akşamı Meclis kürsüsünde Kral'ın dokunulmazlığını savunduğu bir konuşma yapmış ve Meclis de bu görüşü benimsemişti. Dolayısıyla dilekçede XVI. Louis'nin tahttan düşürülmesinin ima edilmiş olması bile, çoğunluk tarafından yasadışı bir öneri olarak değerlendirildi. Bunun sonucunda da kulüpteki çoğunluk grup, dilekçe yandaşlarına tepkilerini göstermek amacıyla 16 Temmuz sabahı kulüp binasını terk etti ve yakındaki Feuillant manastırına yerleşti. Böylece Jakobenler Kulübü ikiye bölünmüş oldu. Ayrılan çoğunluk, Anayasa Dostları Derneği adını sürdürse de, bundan böyle Feuillantlar olarak adlandırılacaktı. Kulüpten ayrılmayan ve Jakobenler adını kullanmaya devam eden azınlıktaki grubun Meclis'teki üye sayısı ise, Robespierre, Pétion, Rœderer, Grégoire, Buzot, Coroller gibi birkaç isimle sınırlı kalmıştı.

Bölünmenin ardından Jakoben dilekçe, Champ-de-Mars Meydanı'nda toplanmış küçük bir kalabalığa Danton tarafından okundu. Ancak aynı gece Meclis'in XVI. Louis'yi dokunulmaz ilan edip akladığına ve Anayasa'yı kabul ettiği an görevine iade edeceğine ilişkin yeni bir yasa çıkarttığı haberi duyuldu. Bunun üzerine Jakobenler, yasallık çerçevesi içinde kalma kaygısıyla hareket edip dilekçeyi geri çekmeye karar verdiler. 17 Temmuz sabahı Champ-de-Mars'ta toplanmış olan kalabalığa bu karar açıklandı. Fakat orada bulunan Cordelierler, Jakobenlerin bıraktığı yerden bu kez kendileri devam etmeye karar verdiler ve hemen François Robert'e (22 Haziran tarihli dilekçelerine ben-

---

[65] *Les liaisons dangereuses* (Tehlikeli İlişkiler) romanının yazarı olan Pierre Choderlos de Laclos (1741-1803), Devrim'in ilk yıllarında Orléans Dükü'nün hizmetinde bulunmuş ve Jakobenler Kulübü'nde boy göstermiştir.

zeyen) yeni bir dilekçe yazdırıp meydanda bulunan Vatan mihrabının dört köşesinde imzaya açtılar. Ulusal Meclis'e yöneltilmiş çeşitli isteklerin yer aldığı bu dilekçede özellikle şu satırlar göze çarpıyordu: "XVI. Louis'nin suçunun kanıtlandığı ve tahtından feragat etmiş olduğu dikkate alınmalı ve kabul edilmelidir; suçlunun yargılanması ve özellikle yeni bir yürütme erkinin kurulup düzenlenmesi için, tam anlamıyla ulusal bir biçimde yapılandırılacak yeni bir kurucu meclis toplanmalıdır." Cordeliierlerin bu metni, cumhuriyet sözcüğüne yer vermiyor, fakat Jakobenlerinkinden farklı olarak "tüm anayasal yolların kullanılmasından" da söz etmiyordu. Ancak, var olan anayasal yapıyı devre dışı bırakarak toplanacak bir kurucu meclis ve bunun saptayacağı yeni bir yürütme erki düşüncesi, cumhuriyete davetiye çıkarmak olarak algılanabilirdi ve gerçekten de ılımlı burjuva devrimciler tarafından bu şekilde algılanacaktı.

Vatan mihrabını oluşturan platform altına saklanmış iki kişinin casusluk suçlamasıyla kalabalık tarafından linç edilmesi, ılımlı burjuva devrimcilere imza toplantısına müdahale etmeleri için fırsat verdi. Belediye Başkanı Bailly'nin sıkıyönetim ilan etmesinin ardından La Fayette'in komutasındaki Ulusal Muhafızlar, Sıkıyönetim Yasası gereği bir kızıl bayrak açarak alana girdiler ve dağılmakta olan 5.000 kişilik kalabalığın üzerine ateş açtılar. Çeşitli tarihçilere göre 50 civarında insan hayatını kaybetti.[66] Kurucu Meclis'in övgüyle karşıladığı ve faillerini tebrik ettiği bu kıyım, cumhuriyetçi olsun ya da olmasın bütün radikal devrimciler üzerinde baskı uygulanması, başta Cordelierler Kulübü olmak üzere cumhuriyetçi derneklerin kapatılması, gazetelerin susturulması, kısacası cumhuriyetçi hareketin bir yıl boyunca başını kaldıramayacak denli ezilmesi sonuçlarını doğurdu. Dönemin Meclis Başkanı Charles de Lameth'in[67] "gösteri yapanların, krallığa karşı dilekçe verenlerin ve La Fayette'i eleştirenlerin tutuklanıp cezalandırılacağına" ilişkin konuşması Paris sokaklarına asıldı. Ayrıca Meclis, dilekçe sorumluları hakkında kovuşturma açılması kararı aldı. Hébert, Vincent, Momoro gibi birçok Cordelier tutuklandı, Marat ve Desmoulins çareyi saklanmakta bulurken Danton İngiltere'ye kaçtı. Marat, *L'Ami du Peuple* adlı gazetesinin kapatılmadan önceki son sayı-

[66] Hayatlarını kaybedenlerin sayısı hakkında resmî bir açıklama yapılmamış olduğundan dönemin aktörleri çok farklı tahminlerde bulunmuşlardır. Ölenlerin sayısı, Bailly'ye göre 10, Marat'ya göre 400, Robespierre'e göre 600 ve yazar Nicolas Ruault'ya göre 1.000 idi.

[67] *Triumvirat*'da yer alan Alexandre de Lameth'in kardeşi.

sında, Champ-de-Mars katliamını gerçekleştirenleri ve bunu onaylayan Meclis'i kendine özgü sert üslubuyla eleştirmişti.

MARAT (20 Temmuz 1791)[68]

Vatan mihrabı çevresinde katledilmiş olan ihtiyarların, kadınların ve çocukların kanı tütmeye devam ediyor ve intikam diye haykırıyor. İğrenç yasamacı ise, onların zalim cellatlarına, alçak katillerine resmen övgülerde bulunup teşekkürlerini sunuyor. Kalleşlerin en önde geleni olan Bailly, bu korkunç katliamı gerçekleştirdikten sonra Senato'ya[69] koşup önceden tasarlamış olduğu bu olaylardan yakınıyor.

[...]Vatansever dernekleri yerle bir etmekle yetinmeyen bu alçaklar, bir de basın özgürlüğüne saldırıyorlar; haklar bildirisini, doğal hakları ortadan kaldırıyorlar. Korkak yurttaşlar; bunları soğukkanlılıkla mı karşılayacaksınız? Bu alçaklar, tiranlıktan kurtulmak için umutsuzluğunu silaha dönüştürüp zalimlerin katledilmesini öğütleyecek her mazlumu, kamusal huzurun bozguncusu olarak ilan ediyorlar. Yine, gösterilerde vahşi yardakçılara silahlarını indirmelerini ya da bırakmalarını söyleyen her yurttaşı, kamusal huzurun bozguncusu olarak damgalıyorlar.

[...]Monarkla birlikte mallarımızı, haklarımızı, özgürlüklerimizi ve yaşamlarımızı ayaklar altında ezen siz iğrenç yasamacılar, alçak vicdansızlar, altına ve kana boğulmuş canavarlar, kalpsiz haydutlar, vatansever yazarları terör içine sokacağınızı ve ölümlerin görüntüsüyle yüreklerine terör saçıp etkisizleştireceğinizi zannettiniz. Övüncüm şudur ki bu yazarlar gevşemeyeceklerdir. Halkın dostuna[70] gelince; haklar bildirisine aykırı yasalarınızın onun gözünde tuvalet kağıdından başka bir şey olmadığını zaten çoktandır biliyorsunuz. Sesine yanıt veren kararlı iki bin adamı bir araya getirebilse hele! O zaman onların başına geçecek ve vatanı kurtarmak için gidip köle taburlarının ortasında Motier'nin[71] şeytani kalbini söküp monarkla yardakçılarını sarayla-

---

[68] Vermorel, 1869, s. 176-177.

[69] Ulusal Meclis.

[70] Daha önceki bir yazısında belirtildiği gibi, Marat burada da kendisinden üçüncü şahıs olarak söz etmektedir.

[71] La Fayette.

rında ateşe atacak ve sizi koltuklarınızda kazığa oturtup ininizin dumanları tüten yıkıntıları altına gömecektir. Ah Tanrım! Ruhunu kemiren ateşi yurttaşlarınınkine de bir bulaştırabilse! Halk intikamının korkunç örneğini dünyadaki bütün tiranların gözünün içine sokabilse keşke! Ey vatanım! Kederimin ve umutsuzluğumun sesine lütfedip kulak ver!

Yurtseverler grubu içinde yer alan ılımlı burjuva devrimciler, Champ-de-Mars kıyımını gerçekleştirerek, çeşitli kesimlerden yükselen cumhuriyet arzularına, hatta cumhuriyete kapıyı açacağına inandıkları XVI. Louis'nin krallıktan alınması ve yeni bir yürütme erkinin kurulması gibi isteklere karşı ne kadar tahammülsüz olduklarını açıkça ortaya koymuş oldular. Bir bakıma, gerçek yüzleri açığa çıktı: Cumhuriyet düşmanlıkları, bu rejimin ulusal birlikle, üniter devlet yapısıyla ya da kalabalık bir nüfusla bağdaşmazlığına ilişkin ileri sürmüş oldukları gerekçelere dayanmamaktaydı. Cumhuriyetten bu denli nefret etmelerinin asıl nedeni, bu rejimin kurulması durumunda ele geçirmiş oldukları iktidarı (ve bu sayede elde ettikleri tüm kazançları) yitireceklerini düşünmeleriydi. Çünkü bu burjuva devrimciler, *sans-culotte* çevrelerde cumhuriyet sözcüğüne, mutlak temsil sistemini dışlayan demokratik cumhuriyet, daha açıkçası doğrudan ya da yarı doğrudan demokrasi anlamı yüklendiğinin, dolayısıyla cumhuriyet adı altında "tüm halkın hiçbir ayrım gözetilmeksizin siyasal yaşama katıldığı ve temsilcilerini sürekli olarak denetlediği" bir rejim talebinin dile getirildiğinin farkındaydılar. Oysa burjuvazi, ulusal egemenlik adı altında kurmaya çalıştığı sınıfsal egemenliğini, ancak halkı devre dışı bırakan ve temsilcilerin hegemonyasına yol açan bir temsil anlayışıyla sürdürebileceğinin bilincindeydi.

Le Chapelier, burjuvazinin bu hesabını, 28 Şubat 1791'de Meclis kürsüsünden yaptığı konuşmasında şöyle ifade etmişti: "Devredilmez ve bölünmez olan egemenliğe tek başına sahip olan ulus, bunu yalnızca temsilcileri aracılığıyla kullanır; hiçbir vilayet, hiçbir belde, hiçbir belediye ve halkın hiçbir bölümü, bu egemenliğe katılamaz." Demek ki *sans-culotte*'ların ve Cordeliierlerin cumhuriyet anlayışının gerçekleşmesi, ulus egemenliği adı altında kurulan sınıf iktidarının yıkılması anlamına gelecek; artık ne aktif-pasif yurttaş ayrımıyla büyük çoğunluğu siyasal haklardan yoksun bırakmak, ne sendikaları ve

grevleri yasaklamak,[72] ne de sömürge topraklarında kölelik sistemini sürdürmek gibi uygulamaları ülkeye dayatmak mümkün olabilecekti. Hatta cumhuriyetin eşitliğe toplumsal ve ekonomik bir boyut kazandırmasıyla birlikte özel mülkiyet sisteminin de sonu gelecekti.

Bu şekilde algılanan cumhuriyetin, ılımlı burjuva devrimciler için bir karabasan haline gelmesi kaçınılmazdı. Bu karabasanın gerçekleşmemesi için yapılması gereken, bu yöndeki bir gelişmeye kapıyı açabilecek her türlü değişime ya da değişim isteğine şiddetle karşı konulmasıydı. Bu nedenle, XVI. Louis'nin krallıktan alınması talepleri, kurulu düzen için büyük bir tehdit olarak kabul edildi. Çünkü kapı bir kez açıldı mı, buradan girecek değişimlerin nerede duracağını kestirmek, hele hele bunları denetlemek çok güçleşecekti. Dolayısıyla artık temel sorun, Devrim ile iki yılda elde edilen kazançların güvence altına alınıp kurulan düzenin korunması, kısacası Devrim'in dondurulup sona erdirilmesiydi. Duport, burjuvazinin bu kaygısını, Varennes'den bir ay önce 17 Mayıs 1791'de, Meclis kürsüsünde şöyle dile getirmişti: "Devrim bitmiştir. Aşırılıklarla mücadele ederek Devrim'i noktalayıp korumak gerekir. Eşitliği sınırlamak, özgürlüğü kısmak ve kamuoyunu yönlendirmek gerekir. Yönetim, güçlü, sağlam ve durağan olmak zorundadır." Ona göre, Devrim sona erdirilmezse eskiye dönülmesi kaçınılmaz olacaktı, çünkü kendi deyişiyle "her hareket, fiziki dünyada olduğu gibi moral dünyada da daireseldir", dolayısıyla başladığı noktaya geri döner. Böylece Duport, *Ancien Régime* hayaletini meclis üyelerinin önüne getirerek, her türlü değişim çağrısının karşısına Ulusal Kurucu Meclis tarafından set çekilmesini sağlamaya çalışmıştı.

Varennes'den sonra hayalet değişti, *Ancien Régime*'in yerini cumhuriyet aldı. Artık kurulu düzen için tehlike, eşitlik ile özgürlüğü yıkmak isteyen karşı-devrimcilerden, aristokratlardan değil, fakat cumhuriyet adı altında eşitlik ile özgürlüğü daha ileri götürmek isteyen devrimci halk derneklerinden, demokratik güçlerden gelmekteydi. Bu yeni hayalete karşı verilen savaşta sözcülüğü bu kez Barnave üstlendi ve (önceki sayfalarda yer verilen) 15 Temmuz konuşmasında, monarşi-cumhuriyet tartışmalarına son noktayı koymak amacıyla "bugün her değişim ölümcüldür" deyip cumhuriyet yönündeki değişim isteklerini bir kalemde mahkûm etti. Ardından Meclis üyelerinin yüreklerine

[72] Le Chapelier'nin korporasyonları, meslek kuruluşları ve sendikaları (ve tabii grev hakkını) yasaklayan yasa önerisi, 14 Temmuz 1791'de, Meclis'te hemen hemen hiç tartışılmaksızın kabul edilmişti.

korku salmaya girişti ve bu amaçla cumhuriyet talebiyle özgürlüğü ve eşitliği geliştirmeye yönelenlerin aslında krallığı (yani devlet düzenini) ve özel mülkiyeti yıkmayı, dolayısıyla "mülkiyet aristokrasisini", daha açıkçası kendilerinin kurduğu mülk sahiplerinin iktidarını ortadan kaldırmayı hedeflediklerini söyledi. Dahası "kaybetmiş olanlara", yani aristokratlara, *Ancien Régime* tutkunlarına seslendi: Geriye dönüşün mümkün olmadığını kavramaları ve mülklerini korumak için yeni düzeni benimseyip halk yığınlarına karşı iktidardaki burjuvaziyle uzlaşmaları çağrısında bulundu.

Bu sözleriyle cumhuriyetin ardında bir başka hayaletin, yani "komünizm" hayaletinin bulunduğunu vurgulayıp Kurucu Meclisi avucunun içine alan ve Jakoben milletvekillerinin büyük çoğunluğunu kendi yanına çekip Feuillantlar Kulübü'nü kuran Barnave, 31 Ağustos'ta Anayasa'nın değiştirilmesi konusundaki Anayasa maddesinin Meclis'te tartışılması sırasında, bu değiştirme işleminin güçleştirilmesi sayesinde "Fransa'da kışkırtılabilecek yeni devrimlere kesinlikle engel olunacağını" ileri sürdü. Ona göre, halka siyasal rejimi değiştirmek hakkının tanınması, bir bakıma monarşiden cumhuriyete geçilebileceğinin kabul edilmesi, "en yetkin yönetim olan temsili iktidarın yerine, doğal olarak en iğrenç, en bozguncu ve halkın kendisi için en zararlı olan ve en büyük felaket olduğu tecrübelerle kanıtlanmış bulunan egemenliğin doğrudan kullanımı düzeninin, yani demokrasinin kurulması" demekti. Böylece ılımlı burjuvazi, bir kez daha Barnave'ın ağzından, temsili sistemle özdeşleştirdiği monarşik anayasanın yıkılması durumunda demokrasinin kurulmasından duyduğu korkuyu dile getirmiş olmaktaydı.

Demek ki cumhuriyet (ve cumhuriyetle özdeşleştirilen demokrasi) ile monarşi arasındaki tartışma, bir rejim tartışması olmanın ötesinde, iktidarın sınıfsal boyutuyla ilgiliydi. Devleti ele geçirmiş olan burjuvazi, anayasasını hazırlamakta olduğu "parlamenter monarşi" içinde kalarak iktidarını sürdürebileceği inancındaydı. Cumhuriyetin kurulması durumunda, siyasal alanın geniş halk kitlelerine açılacağından ve böylece iktidarını, dolayısıyla da 1789'dan bu yana elde ettiği tüm kazançlarını yitireceğinden korkuyordu. Çünkü siyasal yapıda gerçekleşebilecek herhangi bir değişim, burjuvazinin çıkarı doğrultusunda kurulmuş olan düzenin de yıkılması sonucunu doğurabilecekti. Barnave, 11 Ağustos 1791'de yaptığı konuşmasında, kurulu düzene ilişkin farklı yaklaşımların gerçekte sınıfsal çıkarların karşıtlığını yansıttığını açıkça dile getiriyordu: "Toplumda birbirine karşıt olan yalnızca iki çıkar vardır: Birincisi,

var olan durumu korumak isteyenlerin çıkarıdır; çünkü bu kişiler, esenliği mülkiyetin, varoluşu da emeğin içinde görürler. İkincisi, var olan durumu değiştirmek isteyenlerin çıkarıdır; çünkü bu kişiler, kargaşa ortamında, tıpkı yozlaşmanın içindeki böcekler gibi büyüyen ve çoğalan yaratıklardır." Bu bakımdan cumhuriyetin yadsınması, Barnave'ın bu denli aşağıladığı yoksul halk kitlelerinin değişim isteklerinin önüne set çekilmesi çabasından başka bir şey değildi.

Fakat Kral'ın gerek Varennes'de noktalanan başarısız kaçış girişimi, gerek ardından gösterdiği "beceriksiz" yönetim, giderek daha çok sayıda insanın ilk önce XVI. Louis'ye karşı düşmanca duygular beslemesine, sonra da cumhuriyet fikrine duyarlı hale gelmesine yol açacaktır. Ardından Jirondenler, genelde Kral'ı "korkutup" üzerinde nüfuz sahibi olabilmek amacıyla, zaman zaman cumhuriyetçi bir tutum takınacaklar; en sonunda da, cumhuriyetçiliğin halk kitleleri arasında yayıldığını gören Jakobenler, 1792 yazında, bir bakıma "temkinli" davranmaktan vazgeçip açıkça cumhuriyeti savunmaya koyulacaklardır. Sonuçta, 10 Ağustos 1792'deki halk ayaklanmasının ardından, çeşitli devrimci gruplar arasında artık monarşiye arka çıkabilecek kimse kalmayacaktır. Böylece devrimci burjuvazi, "memlekete cumhuriyet gerekiyorsa, onu da biz getiririz" mantığına sarılıp cumhuriyeti olabildiğince dar bir anlam içine sıkıştırmaya çalışarak kurmaya yönelecektir. Fakat halk kitlelerince benimsenen cumhuriyetçilik, yani "özgürlük, eşitlik ve kardeşlik" ilkelerini içi boş birer slogan olmaktan çıkarıp somut siyasal-toplumsal bir içerikle donatan cumhuriyet anlayışı, ya doğrudan sokak hareketleriyle ya da belli ölçüde Jakobenler gibi radikal burjuva devrimciler dolayımıyla dile getirilmeye devam edecektir. Dolayısıyla, bu tarihten sonraki siyasal iktidar mücadelelerini, bir bakıma, cumhuriyetin farklı anlamdırmalarının çatışması olarak da okumak mümkündür.

* * *

Champ-de-Mars kıyımı sonrasında Ulusal Kurucu Meclis, Anayasa'nın bazı maddelerini gözden geçirip yeniden düzenledi ve böylece işlevini tamamlamış oldu. Meclis'in daha önce almış olduğu karar gereğince, XVI. Louis'nin tahtına kavuşabilmesi için Anayasa'yı onaylaması gerekiyordu. *Triumvirat*'da yer alan Duport, bu durumu tehditkâr bir üslupla Kral'a hatırlatmak lüzumunu hissetti: "Bu Anayasa tamamlandığı zaman, Kral onu

onaylamakta ya da reddetmekte özgür olacaktır. Alacağı bu karar, Anayasa'da, Anayasa'nın uygulanmaya konmasında herhangi bir değişikliğe yol açmayacak, ama kendi durumunu değiştirecektir: Ya gerçekten kral olacaktır, ya da krallığı son bulacaktır." XVI. Louis, kendisine sunulan Anayasa hakkındaki görüşünü 13 Eylül'de Meclis'e yolladığı bir mektupla bildirdi. Bu mektubunda, hem kaçışını o günkü olumsuz koşulları sıralayarak savunuyor, hem de artık düzenin yeniden tesis edildiğini belirterek Anayasa'yı onayladığını açıklıyordu. Ayrıca "bütün Fransızların Kralı" olmayı dileyip ulusal birliğin tam anlamıyla kurulabilmesini geçmişin unutulmasına bağlıyor ve bu bağlamda "kinlerin ateşini söndürmek, büyük bir devrimin her zaman yol açtığı acıları dindirmek ve yasaları bugünden itibaren tam bir uygulama içine sokmak için, geçmişin unutulmasını kabul edelim" diye yazıyordu. Bunun üzerine Meclis, bir gün sonra, Le Chapelier'nin önerisi ve La Fayette'in hazırladığı proje doğrultusunda, genel af kararı aldı. Böylece o güne kadarki Devrim olaylarına ilişkin her türlü suçlama, kovuşturma düştü; ayrıca göçmenlerin bir suçlama olmaksızın Fransa'ya geri dönebilecekleri kabul edildi.

13 Eylül'de halkoylamasına sunulmadan ilan edilen 1791 Anayasası'nda, siyasal yapının ulus egemenliği üzerine temellendiği ve egemenliğin de ulusun temsilcileri olan yasama organı ile kral tarafından kullanıldığı görülüyordu. Fransa krallık, hükümet de monarşik olarak nitelendirilmekteydi. Yürütme erkinin başı kraldı ve yasama organının denetimine açık olan bakanlar kral tarafından atanmaktaydı. Vekillerin bakan olmaları mümkün değildi. Aktif yurttaşların oylarıyla iki dereceli bir seçim sonucunda seçilen ve 745 üyeden oluşan Yasama Meclisi, her iki yılda bir yenilenmekteydi. Erkler ayrımının bir gereği olarak benimsenmiş olan kralın veto yetkisi, erteleyici bir etkiye sahipti. Yani bir yasama döneminde veto edilmiş bir yasa tasarısının yasa haline gelebilmesi için, daha sonra arka arkaya gelen iki Yasama Meclisi tarafından aynı şekilde benimsenmesi gerekiyordu. Herhangi bir Anayasa değişikliğinin gerçekleşmesi de, buna benzer bir biçimde, arka arkaya gelen üç Yasama Meclisi tarafından talep edilmesi ve bundan sonra kurulacak bir Anayasa Değiştirme Meclisi'nin bu görüşü kabul etmesiyle mümkündü. Ayrıca ilk iki Yasama Meclisi, herhangi bir anayasa değişikliği önerisinde bulunamayacaktı. Kısacası Kurucu Meclis, Anayasa'da bir değişiklik yapmayı Barnave'ın isteği üzerine çok zor hale getirmişti.

Ilımlı burjuva devrimciler, Anayasa'yı ilan ederek Devrim'e son noktayı koyduklarını düşünüyorlardı. Kral'ın 30 Eylül'de Paris sokaklarına astırdığı

bildiride, "Devrim'in sonu gelmiştir. Artık ulus eski mutlu durumuna geri dönsün" sözleri yer almaktaydı. Le Chapelier de Kurucu Meclis'in görevini tamamlamasından birkaç gün önce yaptığı konuşmasında, devrim süresince bütün yurttaşların siyasal yaşama herhangi bir sınır tanımaksızın aktif bir şekilde katılmalarının kaçınılmaz olduğunu ve bu sayede Devrim'e ivme kazandırılıp hedeflenen amaçlara ulaşıldığını belirtiyordu. Fakat hemen ardından artık Devrim döneminin kapandığını, Yasama Meclisi'nin toplanmasıyla birlikte anayasal düzenin tam anlamıyla işlemeye başlayacağını, dolayısıyla herkesin Anayasa'nın çizdiği sınırlar ve kurallar içinde yer alıp ona göre davranması gerektiğini vurguluyordu. Kısacası bu yeni dönemde, burjuvaziye yardım ederek Devrim'i yapmış olan halktan beklenen şey, sokaklarda boy göstermesi değil, kurulu anayasal otoritelere yani burjuvazinin iktidarına mutlak bir biçimde itaat etmesiydi.

LE CHAPELİER (29 Eylül 1791)[73]

Bir ulus yönetim biçimini değiştirdiği zaman, her yurttaş bir yöneticidir. Tüm yurttaşlar, devlet işleri konusunda toplanıp tartışarak karar alırlar ve almak zorundadırlar. Devrim'i sağlamlaştırıp hızlandıracak her şeyin uygulanması gerekir. Desteklenmesi, hatta beslenmesi gereken bu kısa çalkantı dönemi sayesinde Devrim, kendisine karşı çıkanların kuşkularını söndürüp daha az engelle karşılaşır ve kısa sürede amacına ulaşır. Fakat Devrim sona erdiğinde ve İmparatorluğun Anayasası kesinleşip hem tüm otoriteleri belirlediğinde hem de tüm kamusal erkleri temsilcilere devrettiğinde, bu Anayasa'nın selameti için, her şey yetkin bir düzen içine girmeli, hiçbir şey kurulu erklerin işleyişine köstek vurmamalı, karar alma ve güç kullanma yetkileri Anayasa'nın onları yerleştirdiği yerlerden başka bir yerde bulunmamalı ve herkes yurttaş haklarının ötesine taşmamak ve devredilmiş yetkileri kesinlikle çiğnememek için bu haklara ve yetkilere yeterince saygı göstermelidir.

Ilımlı burjuva devrimcilerinin normalleşme sürecinin işlemeye başladığını ileri sürdükleri bu dönemde, Fransa'nın dört bir yanında Yasama Meclisi için seçimler yapılmış bulunuyordu. Fakat Kurucu Meclis'in hiçbir üyesi bu se-

[73] Burstin, 2013, s. 378.

çimlere katılamamıştı. Çünkü Paris halkının *"l'incorruptible"*[74] lâkabını taktığı Robespierre, 16 Mayıs 1791'de bir konuşma yapmış ve bu konuşmasında da Meclis'teki ağır topların önünü kesmek amacıyla Kurucu Meclis'teki temsilcilerin bir sonraki meclise seçilememelerini önermişti. Hiç beklenmedik bir şekilde bu önerisi kabul edilip yasalaşmıştı. Böyle bir yasanın çıkmış olmasını, Meclis sıralarında sesi soluğu çıkmayan ve oylamalar sırasında da kol kaldırıp indirmekten başka bir şey yapmayan birçok temsilcinin, gerek "memleketlerine" dönüp işlerinin başına geçme arzusu duymalarıyla, gerek bu davranışları sayesinde bir yüce gönüllülük örneği gösterip bir bakıma isimlerini tarihe yazdırma hesabı yapmalarıyla açıklamak mümkündür.

ROBESPİERRE (16 Mayıs 1791)[75]

Yorgunluğun kaçınılmaz olarak ruhun ve aklın enerjisini zayıflattığı bir an vardır. Bu an geldiğinde, bir ulusun kaderinin yükünü iki yıl daha taşımaya kalkışmak herkes için en azından düşüncesiz bir tutum olur. Akıl ve doğa hem kamusal hem kişisel çıkarımız için bize dinlenmeyi buyurduğu zaman, ne ihtirasın ne de gayretkeşliğin buna karşı çıkma hakkı vardır. Ey siz, muzaffer ama yorgun düşmüş atletler! Görevimizi, ulusun dikkatli gözleri önünde, bizim bıraktığımız izler üzerinde yürümeye can atacak ve sadece bizim bakışlarımız sayesinde mirasımızın şanına da vatana da ihanet etmeyecek olan taze ve güçlü ardıllarımıza bırakalım. Biz ise, Yasama Meclisi'nin içinde olmaktansa dışında kalarak daha iyi hizmet edeceğiz ülkemize. Bu imparatorluğun bütün bölgelerine dağılarak, bilgilendirilmeye muhtaç yurttaşlarımızı aydınlatacağız; her yere kamusal bilinci yayacağız; barış, düzen, yasa ve özgürlük sevgisini aşılayacağız.

Evet, işte tam da bu anda, yurttaşlarımıza en yararlı ve bize en yaraşır olan davranış, yurttaşlarımızın çıkarları için ne büyük bir gayret gösterdiğimizi açıkça ortaya koymaktır. Hiçbir şey yasamacıların erdemi kadar kamusal töreleri biçimlendiremez ve halkların ruhunu yüceltemez. Eşitlik sevgisi ve salt vatanın mutluluğuna bağlılık konusunda, hem yurttaşlarınıza ve ardıllarınıza, hem de ulusların kaderi üzerinde etkide bulunmaya yönelen herkese

---

[74] *L'incorruptible*: Yozlaşmaz, bozulmaz, satın alınmaz, dürüst, namuslu.

[75] Aulard, 1914, s. 209.

örnek olun. Öyle ki, Fransızlar, görevinize başlama ile görevinizi bitirme biçimlerini karşılaştırsınlar ve bu iki dönemden hangisinde daha saf, daha yüce ve güvenlerine daha lâyık göründüğünüz hakkında bir karar veremesinler.

[...]Sunduğum gerekçelerin öylesine belirleyici olduğuna inanıyorum ki, bana göre Meclis, hemen şu anda, şimdiki Ulusal Meclis üyelerinin ilk yasama dönemi için seçilemez oldukları kararını alabilir.

1 Ekim 1791'de toplanan Yasama Meclisi yepyeni isimlerden oluşuyordu. Ancak ne Anayasa'nın yürürlüğe konması ne de Kral'ın "artık mutlu olun" demiş olması, Devrim'in sona erdirilmesi için yeterli olacaktı. Ok yaydan çıkmıştı bir kere. Halkın Devrim'den beklentileri karşılanmadığı sürece oku havada durdurmak mümkün değildi. Robespierre, bu yöndeki düşüncesini, Mirabeau ya da Barnave gibi ılımlı devrimcileri tehdit eder bir tonla, henüz 6 Aralık 1790'da Jakobenler Kulübü'nde dile getirmişti: "Gaddar ve kurnaz sofistler, size yakışmayan bir devrimi küçük dalavereleriniz ve saray entrikalarınızla yönlendirdiğinizi zannediyorsunuz. Devrim'in karşı konulamaz akıntısı içinde zavallı böcekler gibi sürüklenip gideceksiniz; başarınız yalan gibi geçici, alçaklığınız da gerçek gibi ölümsüz olacak." Ulusal Kurucu Meclis'in dağılmasından bir gün önce yaptığı konuşmada ise, Devrim'in bittiğini ilan edenlere karşı, "yeni doğmuş Anayasa'nın hâlâ iç ve dış düşmanlara sahip olduğunu gördüğüm için Devrim'in sona erdiğine inanmıyorum" demişti.

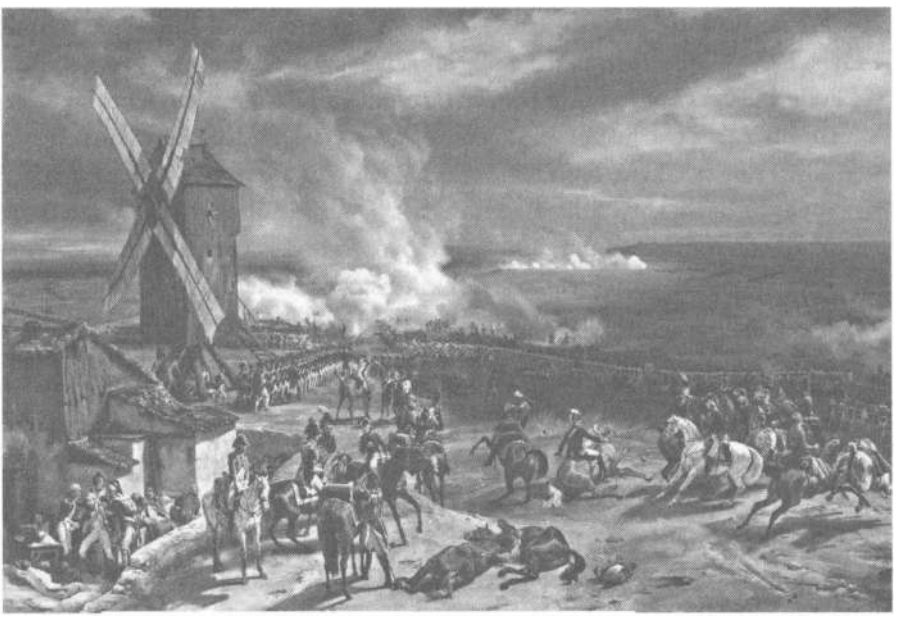
Robespierre'in bu öngörüsü gerçekleşecektir. Çünkü siyaset sahnesine her an çıkmaya hazır olan *sans-culotte*'lar, Devrim'i ileriye götürmekte kararlıydılar. Kral ile ılımlı burjuva devrimciler arasında bir türlü uzlaşma sağlanamaması ve Saray çevresinin karşı-devrimci emellerinden kesinlikle vazgeçmemesi de radikallerin ekmeğine yağ sürecektir. Üstelik Yasama Meclisi'nin alacağı savaş kararı, Devrim'in daha büyük bir ivme kazanmasına yol açacaktır. Fransa'nın ilk önce Avusturya ve Prusya'yla, daha sonra da Avrupa'nın belli başlı devletleriyle savaşa girmesi, hem Devrim'in Jakobenlerle birlikte radikal bir niteliğe bürünmesinde, hem de Devrim'in kaderinin çizilmesinde belirleyici olacaktır.

Robespierre

Brissot

Valmy Savaşı

V
BARIŞ YAPMA SAVAŞ YAP!

Devrim, "evrensel insan haklarını" ilan ederek, bir bakıma Avrupa monarşilerine meydan okumuştu, ama ilk iki yıl boyunca barışçıl bir çizgi izledi ve bu devletlerle sıcak bir çatışma içine girmedi. Örneğin Ulusal Kurucu Meclis, 22 Mayıs 1790'da "Fransız ulusu fetih amacıyla hiçbir savaşa girişmeyecektir" şeklinde bir karar aldı. Buna benzer bir ifadeye 1791 Anayasası'nın "Fransız Ulusunun Yabancı Uluslarla İlişkileri" başlığını taşıyan VI. bölümünde de yer verildi: "Fransız Ulusu, fetih amacıyla hiçbir savaşa girişmeyecek ve gücünü hiçbir özgür ulusa karşı kullanmayacaktır." Devrimci ideoloji, 1789'dan başlayarak ulusun toprağı anlamında vatandan söz ediyor, vatanseverliği iyi yurttaşlıkla özdeşleştiriyor ve vatanseverleri aristokratlardan ayırıyorsa da henüz şoven ya da savaşçı bir nitelik taşımamaktaydı. 14 Temmuz 1789'un ardından Fransa'dan göçün başlaması dış ülkelere olan güvensizliği körüklemişti, ama dışarının henüz vatanseverlerin simge dizgelerinde önemli bir yeri yoktu.

Ancak Varennes ile birlikte durum değişti. Kral'ın başarısız kaçma girişiminin Saray ile dışarıdaki karşı-devrimciler arasındaki ilişkiyi açığa çıkarması (ya da en azından bu konuda ciddi kuşkuların doğması), bunu izleyen günlerde Devrim'i kendileri için bir tehlike olarak gören Avusturya ile Prusya'nın hem kendi aralarında hem de Fransız soylu göçmenleriyle antlaşmalar imzalamaları, liderleri kraliyet ailesinden kişiler olan bu göçmenlerin çeşitli ordular oluşturmaları ve Fransa'yı istila etme tehditleri savurmaya başlamaları sonucunda devrimci bilinç Fransa sınırlarını aştı. Daha açıkçası "aristokrat komp-

losu", Avrupa çapında bir boyut kazandı ve devrimci simgesellik evrensel bir anlamla donatıldı. Tarihçi Furet'ye göre; "artık kralların enternasyonaline karşı, Devrim'e kalıcı bir zafer sağlayabilecek yegâne şey, halkların enternasyonaliydi." Bu anlayışın ulaştığı nokta ise, devrimci Fransa'nın her yerinden savaş çığlıklarının yükselmesiydi.

1791-1792 kış ayları boyunca, savaş sorunu üzerinde çok yoğun ve ateşli tartışmalar yaşandı. Aslında siyaset sahnesinde yer alan aktörlerin ve siyasal güçlerin büyük çoğunluğu savaş yanlısıydı. Savaşa karşı çıkanlar ise, yalnızca Robespierre ile onu izleyen küçük bir gruptu. Herkes, farklı beklentiler içinde olarak, ama hepsi iktidara ilişkin hesaplar yaparak savaş konusundaki tutumunu belirliyordu. Bu bakımdan, savaşın asıl nedenini Fransa'nın iç siyasetinde aramak gerekir. Furet'nin deyişiyle, "1792 Fransası'nı savaşa sürükleyen siyasi akımları, bireylerin ve grupların iktidarı ele geçirmek, elde tutmak veya yeniden ele geçirmek için yaptıkları hesaplardan ayrıştırmak mümkün değildi."

A-SAVAŞI KÖRÜKLEYENLER

Savaşçı cephe, savaş dışında hiçbir konuda anlaşamayan değişik siyasal grupları kapsıyordu. Bunlar, daha sonraları kendilerine Jirondenler denecek olan Brissot ile yandaşları (ya da o günlerdeki adlandırmayla Brissotcular), La Fayette ve takipçileri, Yasama Meclisi'ndeki Feuillantlar, son olarak da Kral ve saray çevresiydi. Savaşı en fazla isteyen ve Fransa'yı bir an önce savaşa sokmak için elinden geleni ardına koymayan grup Jirondenlerdi.

1 Ekim 1791'de çalışmalarına başlayan 745 üyeli Yasama Meclisi'nde etkili iki "parti" bulunuyordu: 264 vekille Feuillantlar ve 136 vekille Jakobenler. Geri kalan vekiller ise dağınık bir kitle oluşturuyordu. Yasama Meclisi döneminin Jirondenleri, başta Brissot olmak üzere Jakobenler Kulübü üyesi sıfatıyla bu 136 vekil arasında yer almışlardı ve gerek Meclis'te gerek kulüpte aktif bir rol oynadılar. Yeni meclisin ilk haftalarında, kamuoyunu meşgul eden göçmenler sorununu kurcalayarak savaş konusunu ısıtıp gündeme getirdiler. Siyasal gelişmelerden memnun olmayanların Fransa'dan göç etmelerinin ilk furyası, bir bakıma Kral'ın küçük kardeşinin önderliğinde 14 Temmuz 1789'un hemen ardından yaşanmıştı. 5-6 Ekim olayları ise, ikinci bir furyaya yol açmıştı. Daha sonraki günlerde XVI. Louis'nin 14 Temmuz 1790 Federas-

yon Bayramı'ndaki gibi Kurucu Meclis'le uzlaştığı yönünde bir görüntü vermesi ya da *triumvirat*'nın Devrim'in bittiğine, en azından bitmesi gerektiğine ilişkin söylemleri, soyluların yüreğine bir nebze su serpmişti. Ancak Varennes olayıyla birlikte yeni bir göç dalgası patlak verdi. Kral'ın bile yeni Fransa'dan hiç umudu kalmadığını gören her sınıftan karşı-devrimciler, özellikle de soylular, kitlesel bir şekilde Fransa'yı terk etmeye koyuldular.

Bu yeni göç furyasının en fazla vurduğu kurum orduydu. Çeşitli tarihçilerin verdiği rakamlara göre, 1791 sonuna kadar Fransız ordusundan ayrılıp göç eden subayların sayısı 4.000 ile 6.000 arasındaydı. Göçmenler, kendi aralarında bir birlik oluşturamayıp Fransız ordusundan firar etmiş subay ve askerlerle üç farklı ordu kurdular. İlk ordu, Kral'ın küçük kardeşi Artois Kontu tarafından önce Torino'da yapılandırılıp daha sonra Koblentz kentinde konuşlandırılan orduydu. 1791'in Haziran ayında Kral gibi Paris'ten kaçan, ama ondan farklı olarak Belçika'ya ulaşmayı başaran büyük kardeş Provence Kontu da burada bulunuyordu. Condé Prensi'nin örgütlediği ikinci ordu Worms kentindeydi. Mirabeau'nun kardeşi olan ve tarihte Mirabeau-Tonneau[1] adıyla bilinen Mirabeau Vikontu'nun komutasındaki üçüncü ordu ise Ettenheim[2] kentine yerleşmişti.

Her üç ordu da, başta Avusturya olmak üzere Avrupa'nın monarşileriyle ilişki içindeydiler ve onlardan yardım alıyorlardı. Ayrıca amaçlarının askeri bir harekâtla Devrim'i yıkmak ve *Ancien Régime*'i geri getirmek olduğunu açıkça ifade ediyorlardı. Üstelik Kral'ın Anayasa'yı onaylamasına rağmen göç dalgası devam ediyor ve göçmenlerin orduları her gün biraz daha kabarıp şişiyordu. Ancak göçmenlerin kendi başlarına devrimci Fransa'ya karşı herhangi bir girişimde bulunmaları imkansızdı. Bu yüzden Avrupa krallarını Fransa'ya karşı kışkırtıp savaş içine sokmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Zaten Avusturya İmparatoru II. Leopold ile Prusya Kralı II. Friedrich Wilhelm, 27 Ağustos 1791'de, bugünkü Almanya'nın Saksonya bölgesinde bulunan Pillnitz şatosunda bir araya gelip bir bildiriye imza atmışlardı. Bu bildiride, XVI. Louis'nin başarısız kaçışı nedeniyle askıya alınan hakları ile yetkilerinin geri verilmesi istenmekte, aksi takdirde Fransa'ya karşı "en etkili araçlara başvurulacağı" tehdidinde bulunulmaktaydı. Her ne kadar Avrupa sarayları,

---

[1] Şişmanlığı nedeniyle kendisine verilmiş olan "Fıçı Mirabeau" anlamındaki lâkap.

[2] Koblentz, Worms ve Ettenheim kentleri, bugünkü Almanya'nın sınırları içinde bulunmaktadır.

Anayasa'nın XVI. Louis tarafından onaylanmasının ardından daha temkinli bir görünüm sergileyeceklerse de, göçmenlerin telkinlerine kulaklarını kapatmış değillerdi. Dolayısıyla Fransız halkının çok duyarlı olduğu ve biraz da tedirginlikle baktığı göçmenler sorununu tartışmaya açmak, Jirondenler bakımından savaş konusunu gündeme taşıyabilmek için çok elverişli görünüyordu.

Bu işi üstlenen Vergniaud oldu. Jirondenlerin hem Yasama Meclisi'nde hem de Konvansiyon'da en önemli hatibi olan Vergniaud, 25 Ekim 1791'de Meclis kürsüsünde, göçmenler sorununu farklı boyutlarıyla ele alıp irdelediği bir konuşma yaptı. Vatan ve ulus sözcüklerini bol bol kullandığı bu konuşmasında, kendilerine "dış Fransa" adını veren göçmenlerin vatana ihanet ettiklerini, dolayısıyla yurttaşlık haklarını yitirdiklerini ileri sürdü. Ona göre göçmenler ve yabancı güçler şu anda Fransa için ciddi bir tehlike arz etmiyorsa da, tedbirli olunmalıydı. Çünkü göçmenler ile onların kışkırttığı krallar, bir yandan ülkede huzursuzluklara, ayaklanmalara yol açıyor, öte yandan saldırmak için Fransız halkını uyutmaya çalışıyorlardı. Böylece Vergniaud, ülkenin güvenliği ve ulusun onuru için, düşmanlara karşı sert bir tutum takınılması ve savaştan kaçınılmaması gerektiği sonucuna varmaktaydı.

VERGNİAUD (25 Ekim 1791)[3]

İnsanın doğal hakları, bir ulusun belli koşullarda göçmenliğe ilişkin herhangi bir önlem almasına izin verir mi? Fransız ulusu, bu koşullar altında mı bulunuyor? Eğer bulunuyorsa, alması gereken önlemler nelerdir? Bu soruları irdelememiz sonucunda bizi meşgul eden büyük sorunun çözümüne ulaşacağımızı düşünüyorum ve de yüreğim ile beynimin size sunmaya çalışacağım cevapları bana sağlayacağına inanıyorum.

Birinci soru: İnsanın doğal hakları, bir ulusun belli koşullarda göçmenliğe ilişkin herhangi bir önlem almasına izin verir mi? İnsan, doğanın elinden çıktığı haliyle, yani gözünü hayata açmasıyla birlikte hiçbir sınır, hiçbir kısıtlama içermeyen eksiksiz ve bütüncül bir özgürlüğe sahip olur. Yapabileceği her şeyi yapmaya hakkı vardır; yalnızca kendi iradesi ve varlığını sürdürme arzusu, onun yüce yasasıdır. Oysa toplum durumundaki insan, diğer insanlarla

[3] Chaussinand-Nogaret, 2006, s. 123-130 ve Aulard, 1914, s. 83-85.

ilişkiler içine girer ve işte bu ilişkiler, onun doğal halinin değişmesine yol açar. Eğer insanlar mutlak bağımsızlığı siyasal toplumda da sürdürmeye kalkarlarsa, bu durum dağılmalarına, hatta yok olup gitmelerine neden olur. Demek ki sivil özgürlük, istenilen her şeyi yapma hakkıdır, yeter ki başkalarına zarar vermesin. Siyasal özgürlük de, aynı şekilde istenilen her şeyi yapma hakkıdır, yeter ki vatana zarar vermesin.

Dolayısıyla, insan hakları kadar saygın olan ve hiçbir sofizmle karartılamayacak olan bir gerçek vardır: Vatan, huzurun sağlanması amacıyla tüm üyelerinin yardımını gerekli gördüğü zaman, bu üyelerin kendilerinden istenilen mal mülk ya da can bedelini vatana ödemeleri kutsal bir ödevdir. Buradan da doğal olarak şu sonuç çıkar: İnsanın toplum düzeni içinde sahip olduğu hakları, onun vatanın çağrısına firarların en alçakçası olan göç etmeyle cevap verme hakkını içermez. [...]Böyle bir kişi, ihanetiyle toplum sözleşmesini bozmuştur ve sadık kalmadığı toplum artık ne kendisini ne de mülkiyetini korumakla yükümlüdür.

[...]Mutlak özgürlük yalnız vahşi insana özgüdür. Eğer bir kişi toplum tarafından korunmak ayrıcalığına sahip olmak istiyorsa, bu ayrıcalığı kullandığı takdirde kendisini koruyacak olanlar için tehlike arz edebilecek olan özgürlüğünün bir kısmından feragat etmelidir. Sonuçta, hizmet, bakım, emek, tehlikeye atılma ve hatta sevgi besleme yükümlülükleri, vatan ile yurttaş arasındaki karşılıklı yükümlülüklerdir.

Toplumsal uyumun üzerinde temellendiği bu gerçeği ya da daha doğrusu bu karşılıklı yükümlülük duygusunu sorgularsanız, özel tutkuların önündeki frenleri kaldırıp bireyin topluma, toplumun da bireye sağladığı destekleri yok etmiş olursunuz. İnsanı daha özgür kılmış, ama aynı zamanda ihanet etmesine, kalleşlik, nankörlük yapmasına izin vermiş olursunuz. İnsanın çevresini saran nesnelerden arayıp bulamadığı mutluluğu çoğu zaman vicdanının derinliklerinde aramasını sağlayan ahlaki duygularını köreltmiş olursunuz. İnsana evreni vatan olarak vermiş, ama içinde doğduğu vatanı da elinden almış olursunuz. Dünyadaki tüm insanları onun yurttaşları yapmış, ama ona herkese karşı sadakatsiz olmayı öğretmiş olursunuz. Açıkça kanıtlanmıştır ki, bir siyasal birlikteliğin ihtiyaç duyduğunda kendisini oluşturan üyelerin yardımını talep etme hakkının elinden alınması, varlığının sona ermesi demek-

tir. Açıkça kanıtlanmıştır ki, bu üyelerin istenilen yardımda bulunmak yerine alçakça kaçmayı yeğlemeleri, en kutsal yükümlülüklerine ihanet etmeleri demektir. Açıkça kanıtlanmıştır ki, insan haklarını ileri sürerek, özellikle de kişinin en çok hoşuna giden yönetim altında yerleşip yaşaması hakkını gündeme getirerek, bu utanmaz göçün doğrulanmaya çalışılması, aslında varlığımızın onurunu ve hoşluklarını yaratan tüm duyguların bastırılması ve toplumsal yapının dağılmasının yüksek sesle talep edilmesi demektir. Demek ki, belli koşullarda vatan, adaleti zedelemeden, huzurunu tehlikeye atan dış göçü engelleyecek araçları bulup uygulayabilir.

[...]İkinci soru: Fransa sözünü ettiğim bu koşullar altında mı bulunuyor? Amacım burada anlamsız korkular yaratmak değil, zaten ben de bunlardan çok uzağım. Hayır, telaş içinde bir araya gelip kendilerine şu acayip "dış Fransa" adını vermiş olan bu hizipler,[4] hiç de korkutucu değiller; kaynakları her gün biraz daha tükeniyor. Sayılarının artması, her türlü yaşam imkanlarının hızla eriyip yok olmasından başka bir sonuç vermiyor. İsyan şeflerinin şatafatlarına bile yetmeyen kibirli Katerina'nın rubleleri[5] ile Hollanda'nın milyonları, gezilerde, toplantılarda ve düzensiz hazırlıklarda har vurulup harman savruluyor. [...]Yardım dilendikleri devletler ise ya çok uzak olduklarından ya da kuzeydeki savaş[6] yüzünden yorgun düştüklerinden, göçmenlerin projelerinden korkmamız için bir neden bulunmuyor.

Zaten Kral'ın Anayasa'yı onaylamış olması, tüm düşmanca hesapları alt üst etmiş gibi görünüyor. Son haberlere göre, Rusya ile İsveç silah bırakmaya gidiyorlar, Hollanda ise göçmenlere misafirperverlik dışında bir başka yardımda bulunmuyor. Şundan emin olunuz ki, krallar hiç de rahat değiller. Hâlâ bu kutsal ateşle[7] yanan bu topraklara askerlerini yollamak fikri onları dehşete sürüklüyor; bir savaş gününün iki düşman orduyu bir kardeş halk haline getireceği düşüncesiyle korkudan titriyorlar.

---

[4] "Hizipler" sözcüğüyle, ülke dışına kaçmış ve Almanya'nın Fransa sınırı bölgesinde toplanıp askeri birlikler oluşturmuş olan çoğu aristokrat kökenli göçmenler kastedilmektedir.

[5] Rusya Çariçesi II. Katerina, başta Condé Prensi olmak üzere göçmenlere büyük miktarda para yollamıştı.

[6] Rusya ile İsveç arasındaki savaş.

[7] Özgürlük ateşi.

Eğer güç ile cesaretin ölçülmesi gerekiyorsa, özgürlük adına savaşan birkaç bin Yunanlının bir milyon Persliyi yenmiş olmasını anımsayalım. Biz de aynı dava uğruna savaştığımızdan, aynı zafere ulaşacağımızı umut etmeliyiz. Geleceğin gözlerden sakladığı olaylar hakkında herhangi bir kaygı taşımıyorsam da, ihtiyatın gerektirdiği önlemlerle kendimize surlar oluşturmamızın önemine inanıyorum yine de. Çünkü gökyüzü hâlâ kapkara bulutlarla kaplı olduğundan, fırtınadan tümüyle uzak olduğumuzu zannedip büyük bir rehavete kapılmamamız gerekiyor. [...]Yabancı güçler, bizi bölmeye çalıştılar. Şimdi de belki bize tehlikeli olan bir güvenlik duygusu aşılamaya çalışıyorlar. Hiçbir şeyden korkum yok, ama bana kötülük yapmaktan vazgeçmeyenlere karşı kendimi korumak isterim; çünkü projelerini başarıya götürme umutlarını yitirmişlerdir. Göçmenlerin ise Almanya'nın bütün saraylarında nefretlerini ve alçaklıklarını kusarak bize iftira atmalarına gözlerimizi mi yumalım? Bu sinsi sözleriyle yabancı devletleri bize karşı kışkırtmalarına gözlerimizi mi yumalım?

[...]Hayır, artık yüce bir bağışlayıcılığın düşmanlarımızın[8] cinayetlerini görmezden gelebileceği dönemi arkamızda bıraktık. Kendilerine sunulan affı reddettiler; eh öyleyse, onları çoktan hak ettikleri cezalara çarptıralım, nefretlerine nefretle karşılık verelim. Bakın; sınırlarımızda her yöne koşuşturuyor, savaş araç gereçleri topluyor, içimizdeki insanları, atları kendi saflarına alıyor, kâğıt paralarımızı hortumluyor ya da en azından yaydıkları terörle paranın piyasadan çekilmesine neden oluyorlar. Bakın; nefretlerini paylaşan ve onlar gibi intikam hırsıyla yanıp tutuşan yaygaracı ve açgözlü papazlarla mektuplaşıyorlar. Taşrada yaşanan nefretler, bölünmeler, ayaklanmalar ve katliamlar, bu ölümcül koalisyonun bağrından kaynaklanıyor.

[...]"İleri sürdüğünüz bu olguların yasal kanıtı nerede? Bu kanıtı ortaya koyduğunuz zaman suçlular cezalandırılır" diyen bir ses duydum şimdi. Ey bu sözleri söyleyen kişi, Cicero'nun Catilina komplosunu ifşa ettiği sırada Roma Senatosu'nda olsaydınız keşke.[9] Ondan da yasal kanıt isterdiniz. Zanneder-

---

[8] Göçmenler.

[9] Bir soylu olan ama halkçı bir politika izleyen Lucius Sergius Catilina (İ.Ö. 108-İ.Ö. 62), konsüllük seçiminde Marcus Tullius Cicero'ya karşı kaybettikten sonra, İ.Ö. 63'te dostlarıyla birlikte Senato'yu devirip iktidarı ele geçirmek amacıyla bir komplo düzenlemişti. Konsül

sem, Cicero şaşırıp kalırdı. Roma talan edilir ve siz de Catilina ile birlikte Roma'nın harabeleri üzerinde hükmederdiniz. Yasal kanıtlarmış! Bu yeni komplocuların komplolarına duydukları güven çılgınlığının buradan kaynaklandığının farkında bile değilsiniz. Kral'ın Anayasa'yı onaylamasına karşı kaleme alınmış olan ve ulusa hakaret eden şu protestoyu okuyunuz, hatta iyisi mi tüm Avrupa'yı yalancılıkla suçlayınız. Oturup bir düşman istilasını bekleyiniz; hiç kuşkusuz sizin cesaretiniz bu istilayı geri püskürtecektir, ama sınır vilayetlerinde yaşayan şanssız insanlar da yağmalamaya ve ölüme terk edilecektir. Yasal kanıtlarmış! Bu kanıtların bize ne kadar çok kana mal olacağını hiç hesaba katmıyorsunuz. Yasal kanıtlarmış! Bunlarla uğraşmak yerine, aslında bize yasal kanıtlar sunacak olan felaketleri önlemeliyiz. Katı önlemler almalıyız artık; alçakların gönül yüceliğimizi zayıflık olarak nitelendirmelerinden gocunmamalı, tersine duruşumuzun mertliğiyle bu özelliğimizi Avrupa'ya dayatmalı, budalaların etrafında birleşmeye kalkıştıkları karşı-devrim hayaletini dağıtıp yok etmeli, ulusu bitap düşürüp kanını içmek isteyen böceklerin sonu gelmez vızıltılarından kurtarmalı ve halka huzurunu geri vermeliyiz.

Bu çatı altında, göçmenlere karşı katı önlemler alınmasını önerenlerin halk dalkavukları olduğunu söylemekte hiçbir sakınca görülmedi, üstelik bunun en kötü dalkavukluk olduğu da ilave edildi. Hiç kimsenin niyetini sorgulamadığımı açıkça belirteyim, ama ben de ilk olarak şunu söyleyeceğim: Bu görüşün göçmenler sorununa ilişkin hiçbir şeyi kanıtlamadığı, ama krallara yönelik bir dalkavukluk olduğu apaçık ortadadır. Söyleyeceğim ikinci şey de şudur: Hem kandırmak için halkı pohpohlayanların, hem de onu baskı altında tutmak amacıyla halkı aşağılayanların vay haline! Fakat aynı zamanda, halkın gerçek dostlarını yılgınlığa sevk etmek ve halka yönelik gizli bir nefreti dolaylı olarak desteklemek niyetiyle halk dalkavuklarını sansürlemek bahanesini beceriyle kullananların da vay haline! Belli bir süredir, devrim oldubitti diye bas bas bağırılıyor, fakat bazı insanların gizlice karşı-devrim yolunda çalıştıklarından söz edilmiyor. Öyle anlaşılıyor ki, şu günlerde her zamankinden

---

olan Cicero, bu komployu açığa çıkartıp Catilina'yı Roma'dan kaçmaya zorladı. İ.Ö. 62 yılının ilk günlerinde Catilina ile yandaşları, Cicero'nun Senato'dan yasallığı tartışmalı bir karar çıkartması sonucunda Roma ordusu tarafından katledildi. (Bakınız: Gaius Sallustius Crispus, *Catilina Tertibi*, çev. Dr. Güngör (Öner) Varınlıoğlu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.)

daha canlı tutulması gereken kamuoyunun rehavet içine sokulup uyutulmasından başka bir amaç güdülmüyor. Öyle anlaşılıyor ki, yasalara sevgi aşılanırken, özgürlük sevgisinden söz etmeye korkuluyor. Eğer hiçbir tehlike yoksa vilayetlerin yüreğini parçalayan bu iç karışıklıklar ile kamu işlerindeki bu kargaşa nereden kaynaklanıyor? Sınırlarımızın bir kısmını kuşatan bu göçmenler kordonu neden var? Kuzey vilayetlerimizde konuşlanmış olan güçlü ordumuz ve bu orduyu takviye etmek için gönderdiğiniz çok sayıdaki Ulusal Muhafız taburu ne anlama geliyor? Ulus için masraflı olan bu önlemlerin yararsız olduğunu düşünmediğinize göre, önemli sonuçları olabilecek ve devlet hazinesine yarar sağlayacak ikinci bir önlem[10] almanız size önerildiğinde, ne diye bağıra çağıra karşı çıkıyorsunuz?

Üçüncü soru: Ulus'un alması gereken önlemler nelerdir? Bu noktada, Brissot ile aynı görüşü paylaşıp göçmenler arasında, yani prensler, firari subaylar ve sıradan yurttaşlar arasında bir ayrım gözetiyorum. Son sıradaki bu göçmen yurttaşların mülklerinden ülkedeki yurttaşların mülklerine göre daha fazla vergi alınmasının adil olduğuna dair bir kuşku var gibi görünüyor. [...]Kuşku duyanlar yanılıyorlar. Bu göçmen yurttaşları hainler olarak görmek gerekir; vatana karşı olan yükümlülüklerini çiğnemiş olmaları, vatanı da onlara yönelik her türlü yükümlülükten azat etmiştir. Bu göçmen yurttaşları, vatanın yardımına değil de öfkesine lâyık olan düşmanlar olarak kabul etmek gerekir. [...]Eğer vatan, göçmen yurttaşların komplolarını boşa çıkarmak ve kendi huzurunu sağlamak için olağanüstü harcamalarda bulunmak zorunda kalırsa; adalet, bu kişilerin mülklerini, devlet harcamalarının doğal tazminatı olarak vatana verir.

[...]Firar etmiş subaylar hakkında söyleyeceğim bir şey yok, onların yazgıları ceza yasası tarafından zaten belirlenmiştir. Prenslere gelince, Anayasa'da özellikle Louis-Stanislas-Xavier'e[11] ilişkin bir düzenleme bulunmaktadır. Doğum sırası, Kral'ın ölümü ve veliahtın reşit olmaması durumunda onu naip yapmaktadır. Oysa Anayasa'nın naipliğe ilişkin maddesi şöyle düzenlenmiştir: "Eğer veliaht reşit değilse, naipliği hak eden en yakın reşit akraba krallıkta ikamet etmek zorundadır. Ülke dışına çıkması ve Yasama Meclisi'nin çağ-

[10] Devletin göçmenlerin mal mülklerine el koyması kastediliyor.

[11] Kral XVI. Louis'nin büyük erkek kardeşi olan Provence Kontu.

rısına rağmen geri dönmemesi durumunda, naiplik hakkından feragat etmiş demektir." Yasa açıktır, siz de onu uygulayacağınıza yemin ettiniz. Bu konuda yemine ihanet etmek olan bir ihmalkârlık içine düşeceğimizi düşünmek bile bize hakaret etmek olacaktır.

Mülkleri müsadere etmeniz yeterli olmaz; Avrupa'ya unutulmayacak bir örnek sunmanız gerekiyor. Avrupa, bütün kaçak prenslerin kendilerini, size karşı komplolar çeviren soylular sürüsünün önderleri olarak açıkça ilan ettiklerini biliyor. Zaten Avrupa, onların ulusa karşı dile getirdikleri bozguncu şikayetlerle, iftiralarla çınlamıştı bir süre. Bir ara da, kendisini komplolarına dahil etme çabaları nedeniyle çalkalanmıştı. Despotların halklara karşı ittifak girişiminin başlangıcı olan şu meşhur Pillnitz bildirisi, prenslerin entrikalarının bir sonucuydu. Suikastlarını herkes biliyor, bizim de kendi adaletimizi açıklamamız gerekiyor. Ya anlamsız sakınımlı bir tutum takınarak ulusu küçük düşürüp prenslerin karşısında korkudan titrer gibi göstereceksiniz ya da kararlı bir tutum sergileyerek prensleri ulus karşısında korkudan titreteceksiniz. Bir tarafta boğazlarına kadar hem bizim lütuflarımızın hem de kendi nankörlüklerinin içine batmış birkaç asinin çıkarı, diğer tarafta da halkın çıkarı var. İkisinden birini seçmeniz gerekiyor. Bir yanda katı, ama adil ve zorunlu bir karar alarak vatan için sevgimizi gösterme onuru, öte yanda adaletin gözünde bile suç sayılacak zayıf bir davranışta bulunarak vatan için tasasızlığınızı sergileme utancı var. İkisinden birini seçmeniz gerekiyor.

[...]Kaçak prenslere krallığa geri dönmeleri konusunda verdiğiniz mühlet içinde, eğer Kral, onları kardeşlik duygularına seslenen ricaları hatta emirleriyle ikna ederse büyük bir başarıya imza atmış olmaz mı? Tam tersine, eğer Kral çabalarında başarısız olursa, eğer prensler onun sevgi sözcüklerine duyarsız kalır ve de emirlerine direnirlerse; bu durum, prenslerin Fransa'nın ve Avrupa'nın gözünde kötü kardeş ve kötü yurttaş olduklarının, Kral'ın Anayasa'yla donatılmış otoritesini bir karşı-devrimle gasp etmek istediklerinin ve Anayasa'nın kendisini yıkmayı amaçladıklarının bir kanıtı olmaz mı? Bu sayede Kral, prenslerin yüreklerini en derin kısmına kadar tanımış olur. Böylece, onlardan beklediği sevgi ve itaat duygularını görememenin getirdiği bir üzüntüye kapılırsa da, Anayasa'nın ve özgürlüğün koruyucusu olarak Fransızların yüreklerine seslenip yitirdiklerinin telafisini burada bulur.

Vergniaud'nun bu konuşmasının amacı savaş fikrinin kafalarda yer etmesini sağlamaktı. Vergniaud'nun bıraktığı yerden devam eden, savaşın bir olasılık ötesinde bir gereklilik, hatta bir zorunluluk olduğunu her söz alışında vurgulayan kişi Brissot oldu.[12] Brissot, hem Yasama Meclisi'nde hem Jakobenler Kulübü'nde, savaşı savunduğu ve savaşın zorunluluğu görüşünü bir *leitmotiv* olarak dile getirdiği çok sayıda konuşma yaptı. Ayrıca gazetesinde de bu konuda birçok makale yayımladı. Konuşmalarının ve yazılarının büyük çoğunluğu, Robespierre ile giriştiği polemik ortamı içinde biçimlenmişti.

Brissot, Ekim ayı sonunda "savaş kampanyasını" başlattığı ilk konuşmasında, yabancı güçlerin savaş hazırlığı içinde olduklarını ileri sürüp Meclis üyelerine, "Kararsız kalamazsınız. Sadece kendinizi savunmayı düşünemezsiniz, size saldırılmadan önce davranmanız, ilk önce sizin saldırmanız gerekir" diye seslenmekteydi. Böylece Brissot, bir strateji olarak algıladığı savaşı, çeşitli konuşmalarında, özde "devrimci" denebilecek gerekçelerle doğruluyordu. Ona göre savaş ulusun yararınaydı, Devrim'in güçlenmesi için gerekliydi. 16 Aralık'ta Meclis'te yaptığı konuşmada, savaşın ne denli gerekli olduğunu şöyle dile getiriyordu: "On iki yüzyıllık köleliğin ardından özgürlüğünü kazanan bir halka, özgürlüğünü pekiştirmek için savaş gerekir. Özgürlüğünü sınaması için savaş gerekir. Özgürlüğe lâyık olduğunu anlaması için savaş gerekir. Despotizmin kötülüklerinden arınması için savaş gerekir. Kendisini hâlâ yozlaştırabilecek olan insanları bağrından söküp atması için savaş gerekir... Özgürlük savaşı kutsal bir savaştır, Tanrı tarafından buyrulan bir savaştır ve tıpkı Tanrı gibi ruhları arındırır." Demek ki savaş sayesinde, içerideki komplolar ile bunları düzenleyen hainler açığa çıkacak ve böylece Devrim düşmanlarını temizlemek olanağı doğacaktı. Ayrıca savaş, hem ulusal birliği pekiştirecek hem de Devrim'in tüm Avrupa tarafından kabul edilmesini sağlayacaktı. Yine savaş sayesinde dışarıdaki entrika merkezleri yok edilecek ve böylece içerideki "yangın" söndürülüp ülke huzura kavuşturulacaktı. Dahası savaştan, kendi deyişiyle, "yeniden canlandırılmış (*régénéré*) yeni ve ahlaki bir ulus doğacaktı".

---

[12] Brissot, savaş konusunun henüz gündeme gelmediği dönemlerde de bu konuyu ele almıştı. Örneğin gazetesinin 9 Eylül 1790 tarihli sayısında yazdığı makalede, Avrupa kralları ile devrimci Fransa arasında patlak verecek olası bir savaştan söz etmiş ve savaşın zaferle sonlanacağını ileri sürmüştü: "Pek yakında Avrupa, çocukları, hemşerileri için savaşan ve vatan sevgisiyle silahlanmış olan bir halkın gücünün kendi gücünden ne denli üstün olduğunu öğrenecektir."

Brissot, tüm varsayımlarını savaşın kazanılması üzerine kuruyordu, bir başka deyişle ona göre savaş hiç kuşkusuz zaferle sonuçlanacaktı. Çünkü karşılarındaki ordu kölelerden oluşuyordu ve tarihte de görüldüğü üzere efendileri adına savaşan bir köleler ordusunun özgürlük için savaşan bir yurttaşlar ordusu tarafından bozguna uğratılmaması mümkün değildi. Dahası savaş, özgürlüğe eğilimli Alman halkının ve kölelikten kurtulmak isteyen Belçikalılar ile Hollandalıların prenslere, imparatora karşı ayaklanmalarına neden olacaktı. Böylece Brissot, bu saptamalarından hareketle, savaş sayesinde Devrim'in ihraç edilmesi, baskı altındaki Avrupa halklarının kurtarılması düşüncesine ulaşıyor ve Fransızlar bakımından savaşı "evrensel özgürlüğün haçlı seferi" olarak nitelendiriyordu. Bu bağlamda Jironden İsnard da, "halkları krallarına karşı savaş içine sokacakları" tehdidinde bulunuyordu.

30 Aralık 1791'de Jakobenler Kulübü'nde kürsüye çıkan Brissot, savaş konusundaki en kapsamlı konuşmasını yaptı. Hem bir önceki konuşmasındaki görüşlerini özetledi, hem yukarıda sıralanan savaş lehindeki çeşitli gerekçelerini ayrıntılı bir biçimde dile getirdi, hem de Robespierre'in savaşa karşı yöneltmiş olduğu eleştirileri yanıtladı. Verdiği yanıtlarda öne sürdüğü temel bir argümanı vardı: Halkın varlığı. Daha açıkçası halk, cesareti, uyanıklığı ve özgürlük sevgisi sayesinde, her türlü ihaneti boşa çıkaracak, askeri diktatörlük tehlikesini bertaraf edecek ve ordunun yetersiz örgütlenmesinin ve silahlanmasının üstesinden gelecekti. Dolayısıyla savaştan korkmamak ve zaferden kuşkulanmamak gerekiyordu.

BRİSSOT (30 Aralık 1791)[13]

Bana yöneltilmiş eleştirileri çürütmeden önce, bu konuda yaptığım ilk konuşmamda[14] açıkça kanıtlamış olduğuma inandığım görüşleri birkaç cümleyle hatırlatacağım. Bu konuşmamda, savaşı savunanlar partisinin tek başına, Fransız halkının onurunu ve güvenliğini, Devrim'in korunmasını ve kamusal refaha yeniden ulaşılmasını bağdaştırıp üstlendiğini kanıtlamıştım.

Fransa'nın, özgürlüğünü kazandıktan sonra 25 milyon insanın, birkaç bin haydutun küstahça hakaret etmesine katlanmayacağını ve hiçbir zaman onuruyla oynanmasına izin vermeyeceğini kanıtlamıştım.

---

[13] Brissot, 1791.

[14] 16 Aralık akşamında Meclis'ten sonra Jakobenler Kulübü'nde tekrarladığı konuşması.

Düşmandan önce davranmak yerine düşmanı sakince evlerimizde oturup beklediğimiz takdirde Fransız İmparatorluğu'nun güvenliğinin çok daha büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalacağını kanıtlamıştım.

Ülke içinde dur durak bilmeksizin kıpırdanan hoşnutsuzları dizginlediğimiz takdirde Anayasa'nın çarçabuk pekiştirileceğini ve hoşnutsuzların imparatorluk dışındaki tek dayanak noktalarını, yani dalaverelerini destekleyen ve şefleri vasıtasıyla sürekli yeni komplolar tezgâhlayan göçmenler ordusunu dağıttığımız takdirde de bu hoşnutsuzların çok kolayca darmadağın edileceğini kanıtlamıştım.

Ulusun, kendi bağrında gizliden gizliye isyanlar körükleyen ya da açıkça isyancıları destekleyen yabancı hükümetlere karşı, nihayet kendisine yaraşır bir tutum takınıp özgürlüğe lâyık bir söylem benimsemesi durumunda, kamusal saygınlığın hızlı bir biçimde yeniden kurulacağını kanıtlamıştım.

Avrupa'nın içinde bulunduğu durumu enine boyuna incelemiş olan herkes için, Fransız ulusunun özgürlüğe doğru yürüyüşünü durdurmayı ciddi bir şekilde isteyen ya da buna gücü yetecek olan hiçbir büyük devletin bulunmadığını, bütün devletlerin nefret ettikleri yeni rejimimize saygı duymak zorunda olduklarını ya da saygı duymak zorunda kalacaklarını, bu devletlerin aralarında yaptıkları uygulanamaz küçük antlaşmaların, kurdukları anlamsız ittifakların aslında çocuksu oyunlardan başka bir şey olmadığını ve bu sayede de içlerini rahat ettirmeye ve birbirlerini kandırmaya çalıştıklarını kanıtlamıştım.

Son olarak da, korkmamız gereken ihanetler varsa da, krallığın dışındakilerden çok içerideki ihanetlerin tehlike arz ettiklerini kanıtlamıştım.

Tüm bu kanıtlamalarım, Fransa'nın hem kendisine meydan okuyan asilere, hem de bu asileri koruyan yabancı devletlere karşı saldırıya geçmesi gerektiğini göstermektedir. Bize karşı çıkan muhalifler, akıl oyunları yaparak kuşku ve korku uyandırmaya çalışıyorlar. Uzun süre savaşı reddettikten sonra şimdi savaş isteyen bakanlardan kuşkulanmak gerekir, diyorlar.

[...]Bir yandan yeni Savaş Bakanı'nın[15] hırs küpü olup şan şeref peşinde koştuğunu söylüyorlar, öte yandan onu bir hain olarak resmediyorlar. Fakat

---

[15] Dönemin Savaş Bakanı, bu makama 7 Aralık'ta Kral tarafından atanmış bir kont olan Narbonne'dur (1755-1813). Savaş yanlısı olmasına rağmen Jirondenlerin hedefinde bulunan

şu anda onu neye dayanarak yargılayabiliriz? Kullandığı dile göre mi? Dili çok vatansever görünüyor. Tabii ki ona inanın, demiyorum. Tetikte olun, ama bu bakanı yargılamak, suçlamak için neler olup biteceğini bekleyin hiç olmazsa.

Diğer bakanlar aristokratların yenilgisinden faydalanmayı umuyor, koltuklarını korumak için kraliyet yetkilerini güçlendirme amacı güdüyor, savaşın ardından yürütme gücünü arttırmak istiyor ve bu yöndeki şanslarının savaşın kazanılması durumunda çok yüksek olacağını düşünüyor olabilirler. Bu tür hesapların yapılmış olmasının olasılık dahilinde bulunduğunu inkar etmiyorum. Ama bu hesapların, Fransız halkını, onurunun ve güvenliğinin kendisine dayattığı yoldan vazgeçirmemesi gerektiğine inanıyorum. Fransız halkı, her şeyden önce, özgürlüğünü sınırlarının dışında sağlama almalıdır. Böylece yabancı uluslar tarafından saygı görecek ve dışarıdan gelecek hiçbir şeyden korkmayacak olan halkın, başına çorap örmeye kalkışacak bakanlardan kendisini koruması çok daha kolay olacaktır.

[...]Elektör prenslerin[16] boyunduruğu altında inleyen Almanlar, ne zaman ki Fransız ordusunun üç renkli bayrağının kendi toprakları üzerinde dalgalandığını; bu ordunun mülklerini yakıp yıkmak yerine koruduğunu, gıda maddelerini talan etmek yerine satın aldığını ve sadece asilere yardım edenlere saldırdığını; Fransız ordugâhının düşman bir ordugâh olmayıp düzenin ve yasaların hüküm sürdüğü geçici bir kent olduğunu; Fransızların onların yalnızca mutluluğu ve özgürlüğüyle ilgilendiklerini göreceklerdir, işte o zaman Fransızlara öfkelenmek şöyle dursun, minnet duyacaklardır. İşte o zaman, Fransızlar ile Almanlar arasında güzel ve güçlü kardeşlik bağları kurulacaktır. Çünkü bu bağlar, o anın uygun koşulları üzerinde değil, ama her iki halka ortak olacak evrensel ilkeler üzerinde temellenecektir.

[...]Baylar şuna inanın ki, Fransız asker-yurttaşların gerçekleştirecekleri mucizelerin farkında olan ve mümkünse sadece silahlı otomatları savaşa sürmek isteyen tiranlar, bu savaşın düşüncesi karşısında bile korkudan titri-

---

Narbonne, 9 Mart 1792'de bakanlıktan alındıktan sonra orduda görev yapmış ve krallığın düşüşünün ardından İngiltere'ye kaçmıştır.

[16] Elektör prensler: Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nda, imparator seçiminde oy kullanma hakkına sahip olan prensler.

yorlar. Medusa[17] gözlerine bakan insanı taşa çevirirdi. Özgürlüğün hoş havası ve özgürlüğün simgesi olan kırmızı bonenin görüntüsü de, bir orduyu sarsıp çökertebilir ve birbirlerini boğazlamaları gereken adamların silahları bırakmalarına neden olabilir. Ve ben, Fransızın açık yüreklilikle gülümseyip elini Almana uzattığını, onu kucakladığını ve her ikisinin de bundan böyle kardeş olacaklarına ve bu iki ulusun tek bir aile haline geleceğine dair özgürlük bayrakları üzerine yemin ettiklerini görür gibiyim.

Bu mucizenin olanaksızlığını savunanlar, iki ordu arasındaki iletişimde gizli bir etkinin bulunduğunu inkar mı edeceksiniz? Eskiden Fransızlar sevilirdi, bugün ise onlara şükranlar sunulacaktır. Fransızların tüm insanların dostlarından, insan soyunun kurtarıcılarından başka bir şey olmadıklarını gören Almanların, tiranlarının onuru uğruna uzun süre savaşmak isteyeceklerini düşünmek bile mümkün değildir.

[...]Ben, her zaman, halkların özgürlüğe yatkın olduklarına inandım, inanmaya da devam ediyorum. Oysa muhaliflerimiz, halkların özgürlüğe bu denli yatkın olduğunu düşünmüyorlar. Halklar despotizm tarafından iyice sersemleştirilmiştir, diye bağırıp çağırıyorlar.

[...]Baylar, halkların özgürlüğe bizim kadar yakın olmadıklarını ileri sürerek, onlara kara çalmaktan vazgeçelim artık. Özgürlüğe yakın olmamışlarsa bile, bizim vermiş olduğumuz örnek onları olağanüstü bir şekilde ilerletmiştir. Pek yakında tüm dünyada herkes tarafından bilinecek olan Anayasamız, halkları her gün biraz daha olgunlaştırıyor. Ciddi, aklı başında ve genellikle refah içindeki Almanlar, neden özgürlüğün dokunacak kadar yakınında olmasınlar ki? Almanların hali vakti yerindedir ve de okurlar; dolayısıyla özgürlüğün dilini duymaları pek yakındır.

[...Savaş sayesinde] bütün hainlerin foyası meydana çıkacak ve hepsi cezalandırılacaktır. Böylece biz de, yüce Fransız ulusuna karşı çıkan herkesi nihayet yok edebileceğiz. Baylar, itiraf etmeliyim ki, tek bir korkum var, o da ihanete uğramamamızdır. Büyük ihanetlere ihtiyacımız var. Esenliğimizin anahtarı budur. Çünkü Fransa'nın bağrında hâlâ yüksek dozda zehir bulunuyor ve bu zehri söküp atmak için büyük sarsıntıların olması gerekiyor. Beden

---

[17] Medusa: Yunan mitologyasında gözlerine bakanı taşa çevirdiğine inanılan yılan saçlı, keskin dişli dişi canavar.

güçlüdür, bu bakımdan korkulacak hiçbir şey yok. Büyük ihanetler sadece hainlere ölüm getirecek, halka ise yararlı olacaktır.

Bu ihanetler konusunda bizi korkutmaya çalışan insanlar, sürekli olarak bizim karşımıza eski yüzyıllarda olup bitenleri dikip saçma sapan benzetmelerden hareket ediyorlar. Görüşlerini geçmişin üzerine temellendiriyorlar. Oysa içinde bulunduğumuz zaman dilimi, geçmişin bize sunduğu örneklerle en ufak bir benzerlik taşımıyor. Biz, yeni yüzyıllar, yeni devrimler yaratıyoruz. Matbaanın icadı, eski yüzyıllar ile gelecek yüzyıllar arasına keskin bir sınır çizgisi çekmiştir. Eski halkların cehaleti ve onları birdenbire aydınlatabilmenin olanaksızlığı, kaçınılmaz olarak bu halkları entrikaların oyuncakları haline getiriyordu. Günümüzde yaygınlaşan basın, tiranlıkların sürüp gitmesini zorlaştırmaktadır ve zorlaştırmaya da devam edecektir. Akıl ise, bütün insanları yavaş yavaş aydınlatarak demagojinin etkisinden kurtaracaktır.

Savaş konusunda bizi korkutmak için Sezar ile Pompeius'tan[18] söz etmek ve onların iktidarı gasp etmelerine ilişkin cafcaflı cümleler kurmak hiç de zor değildir. Fakat olayların yüzeyselliğiyle yetinmeyip yüzyılların derinliğinde gezinmiş olan bir insan için, Sezar ve Pompeius ile generallerimiz arasında, Roma ile Fransa arasında ortak olan ne vardır? Roma fetih sistemi üzerinde temellenmişti, Fransa ise bu sistemden tiksinir. Roma çok sayıda sürekli orduya sahipti, biz ise her zaman sürekli ordular bulundurmayacağız. Çünkü Fransız Devrimi, Avrupa'ya bir hizmet daha sunarak her yerde sürekli ordu sistemini yok edecektir; bu sayede de ordulara gerek kalmayacaktır.

[...]Tarihte olup bitmiş olaylar ile Fransa'nın şu anda içinde bulunduğu durum arasında herhangi bir benzerlik var mıdır? Ulusal muhafızlar, basın özgürlüğü, haklarda eşitlik ve kalabalık bir halk. İşte Fransız özgürlüğünün ebediyen var olmasını sağlayacak olan ve Fransız Devrimi'ni diğer devrimlerden ayıran dört büyük özellik budur.

Halk Devrim'i yapmıştır, şimdi ondan yararlanmaktadır ve akıl yüzyıllar boyunca ilerledikçe daha da fazla yararlanacaktır. Dolayısıyla halk, Devrim'in kazanımlarını korumada hep daha ilgili olacaktır. İşte bu yüzden ben size,

---

[18] Cnaeus Pompeius Magnus (İ.Ö. 106-48), Sezar ve Crassus ile birlikte I. *Triumvirat*'yı oluşturmuş, daha sonra Sezar'la giriştiği iktidar mücadelesinde iç savaşı kaybedip öldürülmüş olan Romalı asker ve devlet adamıdır.

tam bir güvenle, ne hainlerden ne de demagoglardan korkmamanız gerektiğini söyledim. Halk buradadır. Yani başkentteki halktan değil, 25 milyon insandan oluşmuş halktan söz ediyorum. Kendisini her gün kamusal tartışmalar sayesinde eğiten halktır bu. Despotizmin kendisini ezdiği tüm yüklerden kurtulduğunu ve hafiflediğini her gün biraz daha fazla hisseden halktır bu. Akıl yürütmesine, gururuna ve güzel, yüce olan şeylere duyduğu coşkuya bakıldığında, iki yıl içinde neredeyse bir yüzyılı katetmiş olduğu anlaşılan halktır bu. Hayır, bu halk yeniden zincire vurulmayı kabul etmeyecek, savaşacak ve köle olmaktansa ölmeyi yeğleyecektir.

İşte bu halkı, kölelik içinde inleyen halklarla kıyaslayarak aşağılamak istiyorlar. "Her yerde halk vardır, hatta Konstantinopolis'te[19] bile; demek ki halka güvenmemeniz gerekir" diyorlar. Hayır, orada var olan şey, Fransız halkı gibi bir halk değil, işin doğrusu bir hayvanat bahçesidir. Bu hayvanların tepkisizliği ve alçakça sabrı, özgür bir halk için geçerli olamaz. Bu kıyaslama karşısında, şaşırıp öfkeye kapılmamış kim vardır acaba? [...]Eğer düşmanlarımın öfkesinin üstesinden gelebildiysem, halk burada olduğu içindir. Eğer vatanseverlik hırslı kişilerin her türlü dalavereleri karşısında ve Ulusal Meclis'in içinde zafere ulaşıyorsa ve her zaman ulaşacaksa, halk burada olduğu ve hep olacağı içindir.

Böyle bir dil kullanıyorum diye umudumu halkın silahlı isyanına bağlamış olduğum sanılmasın sakın; düşündüğüm şey, kamuoyunun büyük suikastlere karşı sakin isyanıdır. Zaten bizi güçlü kılan da budur, Anayasa'nın kusurlarına karşı çare de budur. Halkın yozlaştırılamaz karakteri, yanılmaz içgüdüsü, hızlı ve doğru yargısı ve özgürlüğe candan bağlılığı sayesinde, tüm erdemler zorunlu olarak gelişme gösterirler ve özgürlüğümüzün korunması için bize hep güvence sunarlar.

Disiplinli otomatlara karşı savaşa götürmeye korkulan halk budur işte! Sanki yeterince cesur değilmiş gibi! Halkın bir muharebeyi kazanamayacak kadar değil (çünkü paralı askerler de kazanabilir), ama bir yenilgi karşısında bozulmayıp bunun üstesinden gelebilecek ve zafer tacını başının üzerine geçirinceye kadar neşeyle, gururla savaş meydanına hep geri dönebilecek kadar cesur olmadığını düşünüyorlar sanki!

---

[19] İstanbul.

Bizi olası yenilgilerle tehdit ediyorlar. Öyle olsa bile, yenilgilerin ardından özgürlüğü korumayı başaracaksak bu yenilgilerin ne anlamı olur ki? Amerikalılar, bir Saratoga'ya ya da bir Yorktown'a[20] varıncaya kadar kaç tane yenilgiyle karşılaşmışlardı? Özgür insanlar ordusu ile köleler ordusu arasında şöyle bir fark vardır: Yengi çoğu kez köleler ordusunun mahvına sebep olur, yenilgiler ise özgür insanlar ordusuna vız gelir.

[...]Özgürlüğün sonuçlarını hesaplaması gereken bir hatip,[21] nasıl oluyor da bu kürsüden Fransızlar için savaştan korkabildiğini söylüyor? Nasıl oluyor da Fransızların başarısından değil de (çünkü başarı kaderin elindedir), özgürlüğü savunma kararlılığından kuşkuya düşüp hem özgürlüğe hem Fransız ulusuna kara çalabiliyor? Evet, Ulusal Muhafızlarımızın üniformaları yoktur, kötü silahlanmışlardır. Ama bu kürsüden size daha önce de söylemiştim, Amerikalıların Trenton'da[22] kazandıkları zaman ayakkabıları bile yoktu.

Amerika'nın bizden çok daha avantajlı bir durumda bulunduğu ve Fransa gibi güçlü bir müttefike sahip olduğu söyleniyor bana. Ama Amerikalıların Fransızlarla ittifak kurmadan önce Saratoga'daki muharebeyi kazandıkları unutuluyor. Sizin daha güçlü bir müttefikinizin olduğu da unutuluyor. Bu müttefik altı milyon özgür adamdan[23] oluşuyor ve Amerikalılar bu adamların sadece sekiz biniyle zafere ulaşmışlardı.

[...]Dahası bana, cesaretimizi kırmak için, çürütülemez olduğu ileri sürülen şu itirazda bulunuluyor: "Ateş kendi evimizi sarmış durumda; tutup düşmanımızın evini de ateşe vermek, evimizdeki yangını söndürmez."[24] Fakat bu düşmanın, evinizdeki alevleri dur durak bilmeden meşalelerle beslediği söylenmiyor. Dolayısıyla doğrudan doğruya yabancı meşalelerin üzerine yürümek, içimizdeki yangını söndürmenin en doğru yoludur.

---

[20] 1777'deki Saratoga Muharebesi ile 1781'deki Yorktown Muharebesi, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda Amerikalıların İngilizlere karşı kazandıkları önemli askeri zaferlerdir.

[21] Robespierre.

[22] Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında, Amerikalıların Aralık 1776'da Trenton'daki İngiliz ordusuna bağlı Alman paralı askerler garnizonuna karşı kazandığı muharebe.

[23] Brissot, "altı milyon özgür adam" ile Fransız ordusunda asker olabilecek yetişkin erkek sayısını kastediyor.

[24] Robespierre'in 18 Aralık'taki konuşmasına gönderme.

[...]Sizi savaşa davet eden sadece onurunuz değildir; tüm uluslar gizliden gizliye sizi savaşa davet ediyorlar. Başlatacağınız saldırı, onları uykudan uyandıran çan sesi olacak ve bütün yabancı hapishaneleri sarsıp çökertecektir. Silahlarınızla gireceğiniz ülkede yaratacağınız şok dalgası kısa sürede her yana yayılacak ve herkes birden coşup harekete geçecektir. Daha önce Koblentz'i tehdit ettiğinizin duyulmasıyla birlikte, Brabantlı vatanseverlerin yürekleri pır pır etmişti. Zamanın geldiğini düşünmüşlerdi. Özgürlüğün kutsal işaretinin yeniden belirmesinin ardından bu vatanseverlerin birçoğu, tiranlarına karşı silahlarını hazırlamak amacıyla duvarlarınız içinde bir sığınak bulmuştu. Şimdi Hollandalılar, Flamanlar, Liègeliler, harekete geçip tiranların boyunduruğunu sarsmak için sadece sizin harekete geçmenizi bekliyorlar. Böyle olunca da bu hareket nasıl da çarçabuk her yere sıçrayacak!

Tanrı dünyayı siyasal alanda periyodik devrimlere yöneltmiş gibi görünüyor. Avrupa'nın bazı boş inançlar adına silahlanıp bir tek adamın çağrısı üzerine Hydra'yı[25] ezip yok etmek için giriştiği haçlı seferlerini anımsayın. Bir başka haçlı seferi için zaman geldi ve bunun amacı çok daha saygın, çok daha kutsaldır. Evrensel özgürlüğün haçlı seferidir bu. Bu seferde her asker, bir Keşiş Pierre'e,[26] bir Bernard'a[27] dönüşecek ve onlardan daha belâgatli olacaktır. Mistik dogmaları değil, herkesin bilip istediği özgürlüğü vaaz edecektir.

[...]Hayır, Devrimimizi durdurmaya hiçbir insanın gücü yetmez. Aklın sonucudur o ve akıl da her dili konuşur, her insana seslenir. Fransız Devrimi herkesin ağzındadır. Şu muhteşem deyiş nedeniyle de herkes bu Devrim hakkında bilgi sahibidir: Bir halkın özgür olması için istemesi yeterlidir.

Koblentz'e yapılacak saldırı, tüm halklara, özgür bir halkın kendisine saygı duyulmasını sağlamayı bildiğini kanıtlayacaktır. Fransız Devrimi'ni meşrulaştırıp onurlandıracaktır. Devrimimiz de bize öykünmekte hâlâ tereddüt eden halklar için büyük bir örnek teşkil edip karar vermelerini sağlayacaktır.

---

[25] Hydra: Yunan mitologyasında, Herakles'in (Herkül) öldürdüğü 9 başlı canavar.

[26] Keşiş Pierre (Pierre l'Ermite) (1053-1115): Vaazlarıyla Birinci Haçlı Seferi'nin başlamasında etkili olduğu kabul edilen din adamı.

[27] Bernard de Clairvaux (1090-1153): Vaazlarıyla hem İkinci Haçlı Seferi'ni tetiklemiş, hem de Fransa'nın güneyinde yaşayan ve sapkın olarak kabul edilen Katarlara karşı bir haçlı seferi düzenlenmesini savunmuş olan din adamı.

Brissot, daha sonraki söylevlerinde ve yazılarında, savaş gerekçelerini tekrarlamayı sürdürdü ve özellikle de savaşın zorunlu olduğunda ve bir an önce ilan edilmesinde ısrar etti. Bu tespiti, 20 Ocak 1792'de kulüpte yaptığı konuşmasının başından sonuna kadar her bölümüne damgasını vuruyordu: "Saldırmamızı değil, ama savunmamız gerektiğini söylüyorum. Kendimizi savunurken ülkemizi değil de düşman ülkesini savaş sahnesi haline getirmek daha iyi olduğundan, savaşı bir an önce Ren'in öteki tarafına taşımak için acele etmeliyiz. [...]Savaşı şimdi hemen başlatmak gerekiyor. Zaferden eminiz, tabii ilk biz saldırırsak. [...]Demek ki savaş her durumda zorunludur. Artık savaşı isteyip istememekte özgür olmadığımız açıkça görülmektedir."

Brissot'dan başka diğer Jirondenler de Aralık-Ocak aylarında yoğun bir biçimde sürdürülen bu savaş kampanyasında aktif bir rol oynadılar. Bu süreçte öne çıkan tema, savaşın özgürlüğün despotizme karşı savaşı olacağı ve bu sayede Avrupa halklarının, hatta tüm insanlığın özgürleşmesinin önünün açılacağıydı. İsnard, 18 Aralık'ta, bir İsviçrelinin Devrim'in açacağı savaşa desteklerinin simgesi olarak Jakobenler Kulübü'ne getirdiği kılıcı havaya kaldırarak, "Bu kılıç zafere ulaşacaktır. Fransa haykıracak ve bütün halklar ona katılacaktır. Yeryüzü savaşçılarla dolacak ve insanlar arasında özgürlüğün düşmanları kalmayacaktır" diye haykırıyordu. Aynı İsnard, Meclis üyelerine seslendiği 5 Ocak'taki konuşmasında, savaşı tarihsel bir kopuş olarak nitelendiriyordu: "Özgür Fransa, köle Avrupa'ya karşı mücadele verme aşamasında. Belki de uluslar ile despotların kaderini belirleyecek an bu an işte. Bu büyük olayları yönlendirmek için Tanrı sizi seçti. Kaderinizin gereğini yerine getirin. Hem Fransa'ya hem de insan özgürlüğünün günümüzdeki ve gelecekteki kuşaklarına hesap vereceksiniz. Eğer birleşmiş despotlar şu anda özgürlüğü alt ederlerse, özgürlüğün dünya üzerinde yeniden belirmesi için on yüzyıl geçmesi gerekir. Fakat eğer özgürlük, despotların koalisyonuna karşı zafer kazanırsa, yeryüzünde kanatlanıp yükselir ve nerede duracağı da belli olmaz." Louvet ise, savaş sayesinde dünyanın bir kardeşlik ve barış cenneti haline geleceğini müjdeliyordu: "Asker yurttaşlar köleliğin sona ereceği, sarayların süngülerle sarılacağı zamana kadar dur durak bilmesinler, haklar bildirisi köylere ulaşsın, bütün uluslar tek bir ulus olsun. [...][Savaş sonunda] bütün uluslar, hukuk, din özgürlüğü, ebedi felsefe ve halk egemenliği mihrabı önünde ebedi barış için ant içecek kardeşlerden oluşan tek bir aile haline geleceklerdir."

Jirondenler, savaş söylemlerinde kullandıkları bu enternasyonalist tınının yanında, özellikle Brissot'nun 30 Aralık tarihli konuşmasında açıkça görüldü-

ğü üzere, düalist bir yaklaşım sergileyerek toplumu yurttaşlar ve hainler şeklinde keskin çizgilerle ikiye ayırıyorlardı. Böylece (başta Robespierre olmak üzere) savaş politikalarına karşı çıkan rakiplerini hainlikle damgalamak ya da en azından ulusun çıkarının ne olduğunu anlayamayan beceriksizler olarak suçlamak imkanına kavuşacaklarına inanıyorlardı. Zaten onlara yakın olan gazeteler, savaş karşıtı Robespierre'in vatanseverlerin cesaretini kırmak için Saray'daki Avusturya yandaşları tarafından parayla tutulduğunu yazacak kadar ileri gidiyorlardı.

Jirondenlerin savaş istemelerinde, açıkça dile getirdikleri çeşitli gerekçelerin dışında, ekonomik nedenlerin de etkili olduğu söylenebilir. Onların gözünde savaş, iş çevrelerinin talep ettiği ekonomik canlanmayı sağlayacak ve *assignat*'yı hem içeride hem dışarıda güçlendirecek bir araçtı. Ayrıca umut edilen askeri başarıların ardından sınırları genişletme, yeni toprakları sömürme, Fransa'nın uluslararası ticaret ağlarını güvence altına alma ve böylece ekonomik durumu güçlendirme hesapları da yapılmaktaydı. Örneğin Jirondenlere yakın bir isim olan Condorcet, savaşın ekonomiyi düzelteceğini *Chronique de Paris* (Paris Olayları) gazetesinin 11 Ocak 1792 tarihli sayısında yazdığı makalesinde şöyle savunuyordu: "Barış içindeyiz ve ticaretimiz can çekişiyor, paramız değer yitiriyor, güvensizlik artıyor. [...]Eğer Fransızlar savaşa karar vermezlerse, sıkıntı ve belirsizlik ortamı sürüp gidecek ve paranın değer yitirişi hızlanacaktır."

Ama Jirondenlerin savaş çığırtkanlığıyla güttükleri asıl amaç siyasal iktidarı ele geçirmekti. Bu amaçla Fransız ulusunun çıkarlarının sözcüsü ve onurunun koruyucusu rolüne soyunuyorlardı. Bu düzeyde yaptıkları hesap, savaş söylemiyle XVI. Louis'yi köşeye sıkıştırmak, devrimci heyecanı harekete geçirip vatanseverlik duygularını coşturarak kitlelerin nezdinde prestij elde etmek ve Meclis'i savaş konusunda ikna edip devlet politikasına yön veren bir "parti" olduklarını herkese ispat etmek üzerine kuruluydu. Onlara göre Kral, savaş konusunun gündeme gelmesiyle birlikte (düalist yaklaşımlarının da işaret ettiği gibi) ikircikli tutumunu terk edip ya hain ya da vatansever olduğunu açığa çıkarmak zorunda kalacaktı. Savaşa karşı çıkması durumunda, kendisinin ve tabii çevresinin ihaneti tescil edilmiş olacaktı. Bu nedenle Guadet, Meclis kürsüsünde "şimdiden hainlere bir yer hazırlayalım ve bu yer darağacı olsun!" diye haykırmaktaydı. Kral'ın savaşı kabullenmesi ise, göçmenlerle bağlarını koparması ve Devrim'in kralı olmayı samimi bir şekilde benimsemesi anlamına gelecekti. Her iki durumda da kazanan devrimci Fransa olacaktı.

Fakat Jirondenler, Kral hakkındaki hesaplarında büyük bir yanılgı içindeydiler. Çünkü Saray, yenilgiyle sonuçlanacak bir savaşın kendisi için ne denli olumlu sonuçlar doğuracağının bilincindeydi. Kral, ordunun perişan durumu nedeniyle yenilginin kaçınılmaz olduğunu düşünüyor, bu yüzden savaş politikasına arka çıkıyor, hatta Avusturya İmparatorundan savaş ortamı yaratmasını istiyordu. Bu bakımdan Varennes'de yakalandıktan sonra popülaritesini iyiden iyiye yitiren Kral'ın gözünde savaş, Avrupa monarşilerinin yardımıyla Devrim'i yıkmak ve *Ancien Régime*'i geri getirmek için son fırsattı. XVI. Louis, 14 Aralık 1791'de Meclis'in isteği üzerine, Alman prenslerine topraklarındaki göçmen ordularını dağıtmaları yönünde bir ültimatom yolluyor, ama aynı gün bakanı Breteuil Baronu'na yazdığı mektupta savaştan beklentisini şöyle ifade ediyordu: "Bir iç savaş yerine politik bir savaş olacak ve her şey daha iyiye gidecek. Fransa'nın fiziki ve moral durumu, onun bu savaşta bir yarım askeri sefer bile düzenlemesine olanak vermez. [...]Benim tutumum öyle olmalı ki felaket içindeki ulus benim kollarıma atılmaktan başka bir çare bulamasın." Ayrıca bakanından, Alman prenslerinin ve İmparatorun bu ültimatomu reddetmeleri için girişimde bulunmasını istiyordu. 14 Aralık'ta kaleme sarılan bir başka kişi de Marie-Antoinette'ti. Kraliçe, dostu (bazı tarihçilere göre de sevgilisi) İsveçli Kont Fersen'e yolladığı mektubunda, "Ahmaklar! Savaşın bize hizmet etmek olduğunu görmüyorlar" diye yazmaktaydı.

Ancak Saray, kurtuluşlarının sadece göçmenlerin eliyle değil, yabancı güçlerin askeri müdahalesiyle gerçekleşmesini arzuluyordu; çünkü göçmen prenslerin herhangi bir girişiminin başarılı olması durumunda, bu kez onların hükmü altına girmekten korkuyordu. Örneğin, bir mektubunda göçmenlerden "bize bağlı olduklarını söyleyen ama bize kötülükten başka bir şey yapmayan bu aşağılık insanlar" diye söz eden Kraliçe, dostu Avusturyalı diplomat Mercy-Argenteau'ya yazdığı mektubunda görüşünü şöyle açıklıyordu: "Eğer yabancı devletler şu anda yardımımıza gelmezlerse, elimizde prensler ile göçmenlerin partisinden başka bir imkan kalmaz. [...]Eğer başarırlarsa, onların adamlarının hükmü altında, şu andaki köleliğimizden çok daha berbat olan yeni bir kölelik durumu içine düşeriz." Bir başka mektubunda ise kardeşi olan Avusturya İmparatoru II. Leopold'a, "eğer göçmenler silahlarıyla Fransa'ya geri gelirlerse, her şey mahvolur, bir öncekine göre daha berbat bir kölelik olur" diye sesleniyor ve ondan Fransa'ya karşı savaş açmasını istiyordu.

Saray'dan başka "büyük kötülüklerden kendimize çıkar sağlayabiliriz" diyen La Fayette de iktidar peşindeydi; daha açıkçası, kazanacağı askeri başarılarla hem Kral'ı hem ulusu kendisine muhtaç kılarak ülkenin en güçlü kişisi olma hesapları içindeydi. Meclis'teki Feuillantlar ile birlikte vekillerin büyük çoğunluğu, gerek dile getirilen gerekçeleri benimseyerek, gerek ülkeyi saran vatanseverlik eğiliminin dışında kalmamaya özen göstererek savaş kervanına katılıyordu. Gerçekten de ülkenin dört bir yanındaki kulüpler, halk dernekleri ve *section* meclisleri, savaştan yana tavır alıyorlardı. Örneğin Paris'teki Lombard *section*'u, Meclis'e sunduğu 25 Aralık 1791 tarihli dilekçesinde, savaşı göçmenlerden intikam almak ve insanlığı kurtarmak için savunuyordu: "Kendilerine Fransız diyen bu insanlar Fransa'yı mahvetmek için kafa yoruyorlar. Fransa'yı içeriden hırpalayıp dışarıdan da tehdit ediyorlar. Umuyoruz ki kısa sürede, sizin buyruğunuzla ulusal intikam Ren'in öteki kıyısında savaş bayrağını dalgalandıracaktır. Baylar elinizi çabuk tutun, meşru bir intikamı ertelemenin ne alemi var? Sizden korkunç ama zorunlu bir belâyı talep ediyoruz, sizden savaşı talep ediyoruz. [...]Böylece saraylar süngülerle çevrilsin, haklar bildirisi kulübelere yerleştirilsin ve insanlık ayağa dikilip soluk alsın."

Ayrıca Fransa'daki Cenevreli Clavière ya da Prusyalı Cloots gibi yabancı mülteciler de, ters düştükleri ülkelerindeki iktidarlardan öç almak amacıyla savaş çığırtkanlığı yapıyorlardı. Devrimci Fransa'nın savaşı kazanmasının kaçınılmaz olduğunu ve baskı altındaki Avrupa halklarının savaş sayesinde özgürlüklerine kavuşturulacağını ileri sürüyorlardı. 13 Aralık 1791'de Yasama Meclisi'nin kürsüsünden bir konuşma yapan Anacharsis Cloots, bu görüşleri şöyle dile getiriyordu: "Üç büyük ordunun[28] Brüksel, Liège ve Koblentz üzerine yürümeleri için 20 Ocak tarihini öneriyorum ve 20 Şubat'a gelindiğinde üç renkli kokartın ve *'ça ira*'nın[29] kölelikten kurtarılmış yirmi halka büyük bir keyif vereceğini iddia ediyorum. Bu kesin darbe, hem Fransa'yı hem de insanlığı kurtaracaktır. [...]Anayasa kitabıyla zırhlanmış olan Fransızlar yenilmez olacaklardır; zaten çeviklikleri Prusyalıların disiplinini telafi etmekte, ağır topları üstün bir konumda bulunmakta ve süngüleri de on kez daha fazla ölüm saçmaktadır."

---

[28] Bu dönemde Fransa'nın üç ordusu vardı. Ancak savaşın ilan edilmesinden sonra, savaşın birçok cepheye yayılması ve Fransa'nın neredeyse tüm Avrupa'yla savaş içine girmesi sonucunda bu sayı on dördü buldu.

[29] *Ça ira*: Dönemin en önemli devrimci şarkısı.

Sonuçta her yerden savaş çığlıkları yükselmekteydi. Jirondenler savaş girişimlerinde başarılı olmuşlar ve Fransız kamuoyunu savaş fikrine hazırlamışlardı. Artık sıra harekete geçilmesine gelmişti. Vergniaud'nun Meclis'te yaptığı 18 Ocak 1792'deki konuşması, savaş çığlığının doruk noktasıydı. Vergniaud, yabancı despotların devrimci Fransa'ya karşı, ülke içindeki karşıdevrimci güçleri besleyip destekleyerek gizli bir savaş sürdürdüklerini, bu durumun da Fransa'yı felakete sürüklediğini ileri sürmekteydi. Dolayısıyla bu ölümcül gizli savaşa son vermek için yapılması gereken tek şey, yurttaşların silahlanıp despotların üzerine yürümeleri, yani sıcak savaşı başlatmalarıydı.

VERGNİAUD (18 Ocak 1792)[30]

Devriminiz tahtları alarma geçirdi; çünkü bu tahtları ayakta tutan despotizmin yıkılışına bir örnek teşkil etti. Despotlar bizim Anayasamızdan nefret ediyorlar; çünkü Anayasamız insanları özgür kılıyor, oysa despotlar köleler üzerinde hüküm sürmek istiyorlar. Bu nefret, göçmenleri koruyup yardım etmeleriyle, gizli saklı görüşmelerle ve bunların sonucu olan antlaşmalarla, Pillnitz Konferansı'yla somutluk kazandı.

[...]Özgürlük, doğduğundan beri, yönetenler bakımından utanç verici, uzun süre katlanmak zorunda kalacak ulus bakımından yıkıcı olan gizli bir savaşla karşı karşıya bulunuyor. Öyleyse bu savaş nedir ve size karşı nasıl sürdürülmektedir? Bağrınızda, zehirli böceklerden ya da sürüngenlerden oluşan üç tane ordu kıpırdanıyor ya da sürünüyor.

İlk ordu, parayla tutulmuş iftira atanlardan ve yergi yazarlarından oluşuyor. Hizipçi entrikacılar bunları yönetiyorlar ve halkın temsilcilerinin üzerine atmak istedikleri zehri hazırlıyorlar; yasama ile yürütme kurumlarının çevresinde dört dolanıp temsilcileri yoldan çıkarmak ve birbirlerine karşı kışkırtmak amacıyla vızıldayıp duruyorlar.

Kuşkusuz ilki kadar tehlikeli olan diğer ordu, isyancı papazların ordusudur. Papazlar, barışçıl Tanrı adına diyerek, çatışmayı vaaz ediyorlar. Tanrı'nın cezalandıracağı hiddeti, cinayetleri, yalanları kutsuyorlar. Dinin tüm insanları birbirlerinin dostu ve kardeşi kılmasına karşın, din adına diyerek, insanlara birbirlerinden nefret etmelerini buyuruyorlar. Son olarak da, dinin yasakla-

[30] Chaussinand-Nogaret, 2006, s. 135-137.

dığı intikam duygusuna çağrıda bulunuyor ve dinin ödevler haline getirdiği bütün erdemleri birer suç gibi yasaklıyorlar.

Diğerlerinden daha az korkunç olmayan üçüncü ordu, rezil umutlarını gerçekleştirmenin tek yolu olarak gördükleri her şeyin değersizleşmesini arzu eden ve bu yönde alçakça davranan açgözlü finans çevrelerinin, spekülatörlerin ordusudur. Utanç verici spekülasyonlarını bizim yıkımımız üzerine kuruyorlar. Çünkü bizim felaketimiz sayesinde zenginleşebilirler ancak. Onlar için, ulusal gönenç kendi ölümleri, bizim ölümümüz ise onların yaşamıdır. Bu kişiler, ölümcül bir muharebe sonunda, muharebe meydanında kalan cesetleri yemek için bekleşen yırtıcı hayvanlardan farksızdırlar.

Düşmanlarınız, özgürlük kazanımının size büyük parasal fedakârlıklara mal olduğunu biliyorlar. Savunma hazırlıklarınızın çok pahalıya geldiğini biliyorlar. Ayrıca, vatanın çağrısı üzerine karılarını, çocuklarını terk edip evlerinde tattıkları huzurlu dinginliğin yerine savaş hazırlıklarını ve tehlikelerini yeğleyen yurttaşların, yani bu cesur ve özverili yurttaşların, karşılarında düşman bir ordu görmeyince sıkıntıdan sınırları terk etmesini ve böylece buraları korumasız bırakmasını umut ediyorlar. Dahası, ülke içinde becerikli bir şekilde saçılacak birkaç milyonla paranızın değerinin tepetaklak olmasını, temel ihtiyaç maddelerinin fiyatının yükselmesini ve aldatılmış halkın haklarını koruduğunu zannederken kendi elleriyle yok edeceği ayaklanmalara sürüklenmesini umut ediyorlar. İşte, size karşı yaptıkları ve yapacakları savaş budur.

Halk, Anayasa'yı koruyacağına yemin etti; çünkü onun sayesinde mutlu olacağından emin. Fakat eğer siz, halkı, her gün daha zahmetli fedakârlıklar, daha yürekli çabalar gerektiren bir durum içinde tutarsanız; eğer savaş yerine bu hazırlıklarla ulusal hazineyi eritip tüketirseniz; bu tükeniş günü Anayasa'nın da son anı olmaz mı? İçinde bulunduğumuz durum, bizi utanca ve ölüme götürebilecek olan gerçek bir yıkım durumudur.

Öyleyse, silah başına, silah başına yurttaşlar! Yurttaşlar, özgür insanlar, özgürlüğünüzü koruyun, insanlığın özgürlük umudunu gerçekleştirin, yoksa felaketiniz karşısında insanlığın size merhamet duymasını bile hak etmeyeceksiniz.

B-BARIŞ YANDAŞLARI

Savaş kervanına katılmayanlar ve yazılarıyla, söylevleriyle savaşın karşısında yer alanlar ya da daha doğrusu savaş kapıya dayanmadığı sürece savaşın başlatılmamasını savunanlar küçük bir azınlıktı. Bunların başında artık Meclis sıralarında oturmayan *triumvirat* geliyordu. Savaşmaya hazır olmayan Fransa için savaşın bir felakete dönüşeceğini düşünen Barnave, Alexandre Lameth ve Duport, XVI. Louis'nin danışmanlığına soyunmuş olarak burjuvazinin yanında olduğuna inandıkları ya da inanmak istedikleri Kral'a barışçıl öğütler veriyorlar ve Meclis'teki Feuillant grubunu barış konusunda ikna etmeye çalışıyorlardı.

Bazı devrimci gazeteciler de savaşın yol açabileceği tehlikelere dikkat çekmekteydiler. Örneğin Marat, Aralık 1791'deki makalelerinde, askere alınan yurttaşların ordu disiplini içine gömülüp komutanları tarafından cezbedilerek özgürlüğü unutacaklarını ve devrimci ateşlerini yitireceklerini ileri sürüyordu. "En iyi yurttaşların katledilmesi" de yine Devrim'i olumsuz bir şekilde etkileyecekti. Dahası savaş, "askeri tiranlığa" da neden olabilirdi. Ancak Marat, bu görüşlerine karşın ülkeyi saran iyimserlik dalgasının tümüyle dışında kalabilmiş değildi. Nisan 1792'de savaş ilanından hemen önce, gazetesindeki bir yazısında her şeye rağmen yine de savaşın eninde sonunda kazanılabileceğine olan inancını dile getiriyordu: "Eğer savaş patlak verirse, özgürlük savunucuları ne denli yiğitlerse de, ordularımızın ilk muharebede ezileceğini öngörmek için bir kartal olmaya gerek yoktur. Ancak ikinci muharebenin daha az yıkıcı olacağını, hatta üçüncüsünün başarıyla sonuçlandırılacağını düşünüyorum; çünkü yenilgilerimizden ders çıkarmamamız olanaksızdır."

Jakobenler Kulübü, savaş konusundaki tartışmaların en yoğun biçimde yaşandığı sahneydi ve bu sahnede savaşa karşı cephe alan en önemli aktör de Robespierre'di. Hatta Robespierre, tüm ülkede, savaş politikasına karşı gerçek bir muhalefet yürüten ve savaş karşıtı söylemini sağlam gerekçelerle destekleyip keskin bir görüşle ortaya koyan tek kişiydi. Ancak Yasama Meclisi dışında bulunduğundan mücadelesini Jakobenler Kulübü kürsüsünden yürüten Robespierre'in tam anlamıyla bir pasifist, koşulsuz bir barış yandaşı olduğu sanılmamalıdır. 28 Kasım 1791'de yaptığı konuşmasında, Avusturya İmparatoru II. Leopold'a hitaben "Bizi hiç korkutmayan ama ulus için bir hakaret olan birkaç isyancının topraklarınızda toplanmasına izin vererek uluslara-

rası hukuku çiğniyorsunuz. Size, bu toplanmaları vakit geçirmeden dağıtmanızı ihtar ediyoruz, yoksa Fransız ulusu ile tiranların düşmanı diğer tüm uluslar adına size savaş ilan edeceğiz" demekteydi. Onun karşı çıktığı savaş, iç düşmanların ihanetler tezgâhladığı bir ortamda başlatılacak ve koşulları yürütme erki tarafından yönlendirilip belirlenecek olan bir savaştı. Robespierre'in bu görüşünü bazı Jakobenler Kulübü üyeleri de paylaşıyordu. Örneğin Billaud-Varenne, 5 Aralık 1791'de kulüpteki konuşmasında şu cümlelere yer veriyordu: "Eğer savaşmak kaçınılmazsa, ordularımızın yönetimini yürütme erkinin eline vermek akılsızlık olmaz mı? [...]İçerideki düşmanlara şiddetle vurmak, aynı darbelerle sınırdaki düşmanları da zayıflatmak demektir; çünkü iç düşmanlar, sınırdakilerin ajanları ve en temel umutlarıdır."

Robespierre, XVI. Louis'den Brissot'ya, Brissot'dan La Fayette'e uzanan savaş yandaşı aktörlerin hepsinin iktidar hırsıyla hareket ettiklerinin bilincindeydi. Kişisel çıkar hesaplarının ulusal çıkarla bağdaşmadığını, hatta vatana ihanet anlamına geldiğini düşünen Robespierre için savaş, her şeyden önce karşı-devrimcilerin şeytani bir dalaveresi, vatanseverlere kurdukları bir tuzak, bir ihanet komplosuydu; amacı da "ortadakiler" denilen geniş kitleleri aristokratların yanına çekip halk egemenliği üzerine kurulu siyasal yapıyı ortadan kaldırmaktı. Vatana karşı yürütülen entrikalar, sınırların dışında, Koblentz'de değil, fakat Fransa'da, ülkenin bağrında tezgâhlanmaktaydı. Öyleyse vatanseverlere düşen görev, her zamankinden daha dikkatli olmak, kuşkulanmak, ihbar etmek ve hainleri ortaya çıkarmaktı. Dolayısıyla içeride temizlik yapmadan, anayasal sistemi güvence altına almadan girişilecek bir savaş, ülkeyi felakete sürüklerdi.

Ayrıca Robespierre, savaşa karşı bu ihanet-komplo savından başka gerekçeler de ileri sürüyordu. Ona göre, Fransa ordusu, yapısıyla ve donanımıyla savaşa hazır değildi; dolayısıyla devrimci Fransa'yı askeri bir yenilgi (ve bunun her alandaki kötü sonuçları) beklemekteydi. Zaten bir savaş durumunun yürütme erkinin fiilen güçlenmesine ve böylece ulus egemenliğini gasp etmesine yol açması kuvvetle muhtemeldi. Bir savaş ilanı, Alman halklarında Fransız düşmanlığı uyandıracak ve Avrupa monarklarının eline Devrim'e saldırmaları için meşru bir gerekçe verecekti. Savaş kazanılsa bile, bu kez Fransa Sezarizm tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı, yani muzaffer bir komutanın (açıkçası La Fayette'in) diktatörlüğü gündeme gelebilecekti. Dahası halk da aslında savaş istemiyordu; onun tek istediği, içerideki düşmanlardan, hain-

lerden kurtulup özgürlüğünü güven ve huzur içinde yaşamaktı. Brissot'yla bir polemik içine giren Robespierre, bu gerekçelerini, 18 Aralık 1791'de Jakobenler Kulübü kürsüsünden yaptığı konuşmada kapsamlı bir biçimde dile getirdi.

ROBESPİERRE (18 Aralık 1791)[31]

Ben de savaş istiyorum, ama ulusal çıkarın istediği gibi bir savaş. Önce iç düşmanlarımızı bastıralım, sonra da dış düşmanlarımızın üzerine yürüyelim, tabii hâlâ varlarsa.

Saray ile bakanlık, savaş ilan edip önerdikleri planın uygulanmasını istiyorlar. Ulus, eğer savaş özgürlüğün zorunlu bedeliyse kesinlikle savaşı reddetmiyor. Fakat mümkün olacaksa özgürlük ile barışı birlikte arzuluyor, dahası özgürlüğü ve Anayasa'yı koruma bahanesi adı altında yok etmek için önerilen her türlü savaş projesini de yadsıyor.

Sorunu bu açıdan ele alıp tartışacağım. Bakanlık önerisinin reddedilmesinin gerekliliğini kanıtladıktan sonra devletin güvenliğini ve Anayasa'nın korunmasını sağlayacak gerçek önlemleri ortaya koyacağım.

Öngörebileceğimiz savaş nasıl bir savaştır? Bir ulusun başka uluslara ya da bir kralın başka krallara karşı savaşı mıdır? Hayır. Fransız Devrimi düşmanlarının Fransız Devrimi'ne karşı savaşıdır. Bu düşmanların en kalabalık, en tehlikeli olanları Koblentz'de midir? Hayır, bizim içimizdeler. Bunların bazılarının Saray'da ve Savaş Bakanlığı'nda bulunduklarını düşünüp endişe duymalı mıyız? Bu soruya cevap vermeyeceğim. Fakat devletin üst düzey askeri yönetiminin ve özgürlüğün kaderi savaş nedeniyle Saray'ın ve bakanlığın ellerinde olacağına göre, bu felaketin olası sonuçlarının temsilcilerimizin oturumlarında enine boyuna tartışılması gerektiğini kabul etmeliyiz.

[...]Savaş, her zaman gücüne güç katmak isteyen güçlü bir hükümetin ilk dileğidir. Savaş zamanındadır hükümetin, halkı yorgunluktan bitap düşürmesi ve yolsuzluklarıyla suçlarını kalın bir perdenin arkasında gizleyerek devlet hazinesini har vurup harman savurması. Savaş zamanındadır yürütme erkinin, korkunç bir enerjiyi harekete geçirmesi ve yeni doğmuş özgürlüğü

[31] Robespierre, 1973-1974, Cilt 1, s. 96-118.

dehşete düşüren bir tür diktatörlük uygulaması. Savaş zamanındadır halkın, yalnızca dış olaylarla meşgul olup temelde medeni ve siyasal haklarını ilgilendiren tartışmalara boş vermesi ve dikkatini artık yasamacılarına ve görevlilerine yöneltmeyip tüm umudunu generallerine ve bakanlarına ya da daha doğrusu yürütme erkinin generallerine ve bakanlarına bağlaması. [...]Savaş zamanındadır edilgen bir itaat etme alışkanlığının ve şanslı önderlere duyulan hayranlığın, vatan askerlerini monarkın ya da generallerin askerlerine dönüştürmesi. Kargaşa ve hizipleşme dönemlerinde, ordu şefleri, ülkelerinin kaderini ellerinde tutarlar ve ibreyi benimsedikleri partiye doğru çevirirler. Bu şefler, bir Sezar ya da bir Cromwell iseler, otoriteyi ellerine geçirirler. Karaktersiz, iyilik nedir bilmeyen, ama kötülüğe yöneldiklerinde de çok tehlikeli olan birer dalkavuk iseler, güçlerini efendilerinin ayaklarının dibine bırakırlar ve keyfi bir iktidar kurmaları için, birinci uşakları olmaları koşuluyla onlara yardım ederler.

[...]Hain bir hükümet tarafından beceriyle kışkırtılıp yönetilen bir savaş, bütün özgür halkların her an karşılaşabileceği bir tehlikedir.

Fakat savaşa girmekte sabırsızlanan kişiler, kesinlikle böyle akıl yürütmüyorlar, tersine savaşı bütün iyiliklerin kaynağı gibi görüyorlar. Ne de olsa akla başvurmaktansa coşkuya kapılmak çok daha kolaydır. Dolayısıyla, daha şimdiden imparatorların, sultanların, papaların, kralların sarayları üzerinde üç renkli bayrağın dikilmiş olduğunu görüyorlar. Bu sözler, karşı çıktığım sistemi benimsemiş olan "vatansever" bir yazarın[32] kendi sözleridir. Başka kişiler de, savaş ilan eder etmez bütün tahtların aynı anda yıkılacağına yemin billah ediyorlar. Ben ise itiraf etmeliyim ki, özgürlüğün Fransa'daki yavaş ilerleyişinin farkında olarak, despotizm tarafından zincire vurulup alıklaştırılmış halkların şu anda özgür olabileceklerine ihtimal vermiyorum. Dünya özgürlüğünün zaferi için atılım yapan bir büyük halkın başarabileceği mucizelere herkesten daha fazla inanıyorum. Ama gözlerimi içinde bulunduğumuz gerçek koşullara çevirdiğim, bu halk yerine Saray'ı ve onun uşaklarını gördüğüm, sadece dalkavuklarca hayal edilip hazırlanan ve yönlendirilen bir savaş planıyla karşılaştığım, saray çirkefinin içinde yozlaşmış olan ve kendi ülkelerinde

[32] Brissot.

özgürlüğe kara çalıp zulmeden insanların tumturaklı sözlerle evrensel özgürlük nutukları attıklarını duyduğum zaman, bu denli önemli bir sorun hakkında hiç olmazsa iyice düşünülüp taşınılmasını arzu ediyorum.

[...]Savaş önerisini ortaya atmadan önce, insanın savaşı önlemek için her türlü çabayı göstermesi, dahası iç barışı korumak için var gücüyle uğraşması gerekirdi. Oysa her yerde karışıklıklar patlak veriyor ve bunları da Saray ile hükümet kışkırtıyor.

Ayaklanmış papazlar düşmana sığınmış olan asilerin müttefikleri ve yardımcılarıdır. Bu papazların cezalandırılmayıp tersine yüreklendirilmesi, buna karşılık yeminli papazların kasıtlı bir şekilde kendi hallerine terk edilmesi ya da zulüm görmesi nedeniyle nifak tohumları saçılmaya ve fanatizm ateşi yakılmaya başlanmıştır. Kamu esenliğinin gerektirdiği bir yasa, Tanrı adının arkasına sığınarak kamusal düzeni bozan papazları ezebilirdi. Ama siz, bu kişileri himaye ediyorsunuz. Bir elinizle savaş ilanını sunarken, diğer elinizle bu gerekli yasayı ortadan kaldıran vetoyu önümüze sürüyorsunuz.[33] Böylece hem dış savaşı, hem iç savaşı, hem de din savaşını hazırlıyorsunuz.

Bu tutum, özgürlük düşmanlarının bir tuzak hazırladıklarını ortaya seren en açık işaret değil midir? Bu tuzağın ne anlama geldiğini, gerçek amacını kesin bir şekilde belirleyerek anlayabiliriz.

Ancien Régime'i tüm rezilliğiyle yeniden kurmak için mi Fransa'yı kana bulamak istiyorlar? Hayır. Böyle bir girişimin çok zor olduğunun farkındalar. Üstelik hakim hizbin[34] önderleri, rahatsızlık duymuş oldukları *Ancien Régime*'in kötülüklerinin yeniden canlandırılmasının kendi yararlarına olmadığını iyi biliyorlar. Bu koşullar altında, kişisel çıkarlarıyla tutkularına hizmet edecek düzenlemelerden başka bir değişiklik istemiyorlar. Bu komplonun faillerinin davranışlarını ve söylevlerini belli bir dikkatle incelemiş, barışı sağlamak ve partileri birbirine yakınlaştırmak için ödünler verilmesinin gerekliliğini uzun zamandır telkin eden sözlerini işitmiş bir kişi için bu proje kesinlikle bir sır değildir. Bu ödünler, soyluluğu yeniden tesis etmek ve soylulardan, hatta

---

[33] Robespierre, yemin etmemiş papazlara karşı, sürgüne yollama da dahil olmak üzere çeşitli cezai yaptırımlar öngören 29 Kasım 1791 tarihli yasanın Kral tarafından veto edilmiş olmasını kastediyor.

[34] Feuillantlar.

Kral'ın soylulaştıracağı halktan kişilerden oluşacak yüksek bir meclis kurmak gibi düzenlemeleri içerecektir. Dolayısıyla onların görüşüne göre, bu tür anayasal değişikliklere karşı halktan büyük bir tepki gelmeyecektir. Zaten yüce otoritenin monark ile soyluluk arasında paylaşılmasının halk için ne önemi vardır? Oysa bu durumda, kesinlikle eşitlik ilkesi yok olacaktır. Başka biçimler altında diriltilen despotizm ve aristokrasiyle birlikte, aşağılanmış halkı ezen bütün haksızlıklar ve suistimaller yeniden canlanıp sökün edecektir. Anayasa'nın temellerinin yıkılması ve bu onursuz bozgun nedeniyle vatanseverliğin yerle bir olması sonucunda da, yurttaşlık ruhu ile özgürlük kaçınılmaz olarak yitirilecektir.

[...]Şu anda "vatansever" yasamacıya sesleniyorum.[35] Bu tehlikeleri engellemek ve karşı-devrimci ittifakla mücadele etmek için ne gibi önlemler öneriyorsunuz? Hiç. İçimizi rahatlatmak amacıyla tüm söylediklerinizaslında şu birkaç kelimeyle sınırlıdır: "*Bana ne! Nasıl olsa özgürlük her şeyin üstesinden gelecektir.*" Özgürlük düşmanlarının komplolarını boşa çıkarmak ve böylece özgürlüğün zaferini sağlamak için neden hiçbir şey yapmadığınız sanki size sorulmayacakmış gibi. Bir de tutup "*Kuşku berbat bir duygudur*" diyorsunuz. Kuşku, hiç tartışmasız, bütün güçlüklerimizin ve sorunlarımızın nedeni olan ve bizi uçuruma doğru sürükleyen budalaca güven duygusundan çok daha az berbattır. Vatansever yasamacılar; kuşkuya iftira atmayın. Bu rezil savı dillendirme işini, bugüne dek bu savı ihanetlerine kalkan yapan alçak entrikacılara bırakın. [...]Ne derseniz deyin, kuşku, halkın haklarının koruyucusudur. Kıskançlık aşk için neyse, kuşku da gerçek özgürlük duygusu için aynı şeydir. Yeni yasamacılar; entrikalar ve ihanetlerle geçen üç yılın deneyiminden yararlanın hiç olmazsa. Selefleriniz bu erdemin[36] gerekliliğini hissetmiş olduklarına göre, sizin işinizin de çok daha kolay olacağını anlayın. Bu erdem olmazsa, en iğrenç ve en yoz insanların oyuncağı ve kurbanı olmaya hazırsınız demektir. Öyleyse, özgürlüğü kurtarmak için zorunlu olan nitelikler arasında sadece bu erdemden yoksun kalmış olmaktan korkun.

Kendisine karşı çıktığım "vatansever" mebus, daha da ileri gidip "*Eğer bize ihanet edilirse, halk burada*" diyor. Tabii hiç kuşkusuz buradadır; ama siz

---

[35] Robespierre, Brissot'ya hitap etmektedir.

[36] Yani kuşkunun.

"vatansever" mebus, bu sözünüzde işaret ettiğiniz ayaklanmanın istisnai, belirsiz ve aşırı bir çare olduğunun farkındasınızdır herhalde. Bütün özgür ülkelerde, halk elindeki haklarına ve büyük gücüne karşın kurnaz kişilerce bir anlığına uyutulup asırlar boyunca zincire vurulduğunda da, evet halk buradaydı yine. Geçen Temmuz ayında ve bu başkentin bağrında, kanı cezalandırılma korkusu olmaksızın akıtılırken de[37] halk buradaydı; ve de kimlerin emriyle kanı akıtılmıştı? Halk buradaydı, ama siz temsilciler, siz burada değil miydiniz? Zalimlerin projelerini öngörüp engellemek yerine halkı ayaklanmanın korkunç sonuçlarına terk etmekten başka ne yaptınız acaba?

[...]Ulusal Meclis, kendisine yönelik olarak hazırlanan aleni tuzağa karşı nasıl bir yol izlemelidir? Bana göre, savaşı beklemememiz, fakat elimizdeki tüm imkanları kullanarak kendimizi savaştan korkmayacak, hatta savaşı bastıracak hale getirmemiz gerekiyor. Yürütme erkinin bizi savaşa sokmak için elinden geleni ardına koymamasında, ulusun geçmişteki ve şu andaki temsilcilerinin hiç mi sorumluluğu yoktur? Neden şimdi sadece dış savaşla ilgilenmek durumuna düşürüldük? Çünkü savaş içimizde de patlak vermek üzere. Çünkü bizi savunma bakımından hazırlıksız yakalamayı umut ediyorlar. Bu sakıncalı iki durum nereden kaynaklanıyor? Tabii ki yasama organının güven duygusu ve zayıflığıyla harmanlanmış olan hükümetin kötü niyetinden.

[...]Tehlike Koblentz'de midir? Hayır, Koblentz kesinlikle bir Kartaca değildir.[38] Kötülüğün merkezi Koblentz'de değil, içimizdedir, sizin bağrınızdadır. Koblentz'e saldırmadan önce, hiç olmazsa savaşabilecek bir durum içine sokun kendinizi. Hükümet tarafından hazırlanıp yönetilecek bir projeyi mi uygulamaya kalkışıyorsunuz? Ulusal Muhafızlarınızı silahsızlandırmayı, askeri birliklerinizin komutasını şüpheli subaylara emanet etmeyi, alaylarınızı komutansız, bazı sınır boylarınızı savunmasız bırakmayı, aynı zamanda ülke içinde nifak tohumları ekmeyi içeren bu projeye karşı, Fransa'nın dört bir yanından yükselen şikayetlerin her yerde yankılandığı bir dönemde mi, planlarını, gizli emellerini, sonuçlarını bilmediğiniz bir askeri harekâta girişmeye

---

[37] 17 Temmuz 1791'deki Champ-de-Mars katliamı kastediliyor.

[38] Robespierre, Fransa'yı Roma ile özdeşleştirerek Koblentz'in, Roma için ölümcül bir düşman olarak kabul edilen Kartaca ile bir tutulmaması gerektiğini vurguluyor.

kalkışıyorsunuz? [...]Kendi evinde yangın çıktığı zaman koşa koşa düşmanının evini ateşe vermeye giden bir adama benzemiyor musunuz?

[...]Ulusun savaş istediğini söylemeyin bana. Ulus, düşmanlarının çabalarının bozguna uğratılmasını ve çıkarlarının temsilcileri tarafından korunmasını istiyor. Bağışık tutulmak istediği savaş, ona göre en son çaredir. Kamuoyunu aydınlatmak size düşüyor; gerçeği ve genel yararı hakim kılmak için ise bunları kamuoyuna açıklamanız yeterli olur. Bir halk temsilcisi, yönetenlerin entrikalarının kışkırttığı, ama felaketler dizisinin yalanlayıp ciddi aklın karşı çıktığı anlık kanılara kendini kaptırmamasıyla büyük olur. Vicdanının sesini dinleyip önyargıların ve hiziplerin saldırısına karşı çoğu kez tek başına mücadele ederek yücelir. Halkın mutluluğunu bilgeliğin, kendi mutluluğunu erdemin, ününü de namuslu insanların ve gelecek kuşakların ellerine teslim etmelidir.

Kraliyetin 14 Aralık tarihli ültimatomuna Avusturya'nın 25 Aralık'ta olumlu bir yanıt vermesi üzerine savaş olasılığı azaldı. Fakat Jirondenler savaşı körüklemeye devam ettiler. Brissot, 29 Aralık'taki Meclis'teki söylevinde, "savaş Fransa için gereklidir. Bu savaş ulusal bir iyiliktir" demekteydi. Bir önceki alt bölümde yer alan 30 Aralık söylevinde ise, (görmüş olduğumuz üzere) savaş nedeniyle büyük ihanetler yaşanacağından ve bu sayede hainlerin, halk düşmanlarının açığa çıkartılacağından söz etmekteydi.

Bunun üzerine Robespierre, 2 ve 25 Ocak 1792'de Jakobenler Kulübü'nde yaptığı konuşmalarda, daha önce sıraladığı savaş karşıtı gerekçeleri yinelemenin dışında özellikle Brissot'nun ileri sürmüş olduğu iki konuya, yani özgürleştirici evrensel savaş ve ihanet konularına ağırlık verdi. Brissot'nun kendisine yönelttiği bazı suçlamalara da cevap veren Robespierre, Devrim'in silah zoruyla ihraç edilmesi düşüncesine karşı çıkıp bu düşüncenin gerçeklerle bağdaşmadığını savundu. Çünkü monarkların hükmü altında yaşayan Avrupa halkları, Fransız askerlerinin kendilerine dayatmaya kalkışacağı özgürlüğü benimsemeye hazır değillerdi. Ayrıca hiçbir halk, ellerinde silahlarıyla kendisini "kurtarmaya" gelen misyonerlerden hoşlanmazdı. Dolayısıyla savaşın çıkması durumunda Avrupa'da özgürlük davasının başarıya ulaşması imkansız hale gelecekti, çünkü Avrupa halkları düşman olarak görecekleri Fransızlara karşı tüm umutlarını bağlayacakları despotlarının kucağına düşeceklerdi. Savaşla birlikte büyük ihanetler yaşanacağı konusunda ise Robespierre,

Brissot'yla hemfikir olmasına karşın, bu ihanetlerin Jirondenler tarafından öngörülen biçimlerde gerçekleşmeyeceğini vurguladı. Daha açıkçası savaş, Devrim'e ihanet edecek olanlara gerçek emellerini gizleyerek halkı kandırma fırsatı sunacaktı. Bu durumda yine Fransa zarar görecek, hatta Devrim ve kazanımları ortadan kaldırılacaktı.

ROBESPİERRE (2 Ocak 1792)[39]

[*Brissot'ya hitaben*] Kendi kafanızın içinde Almanya'yı fethediyorsunuz. İlk önce muzaffer ordumuzu komşu halkların içinde gezintiye çıkarıyor, her yerde bize bağlı belediyeler, hükümetler, ulusal meclisler kuruyor ve sonra da bu düşüncenin muhteşem olduğunu haykırıyorsunuz; sanki devletlerin yazgısı güzel sözlerle belirleniyormuş gibi. Sizin tasarınıza göre, generallerimiz Anayasa'nın misyonerlerinden, ordugâhlarımız kamu hukuku okullarından başka bir şey değil; yabancı monarkların silahlı yardakçıları ise, bu projenin uygulanmasına hiçbir engel oluşturmuyorlar ve bizi püskürtmek için değil ama dinlemek için koşa koşa karşılamaya geliyorlar.

Gerçek ile sağduyu, bu harika kehanetleri yalanlıyor ne yazık ki. Aklın ilerleyişi, nesnelerin doğası[40] gereğince çok yavaştır. En kötü hükümet bile, halkın önyargıları, alışkanlıkları, eğitimi tarafından beslenip desteklenir. Despotizm, insanların ruhunu, kendisine hayranlık duymalarını ve özgürlükle karşılaştıkları an ondan çekinip korkmalarını sağlayacak denli yozlaştırır. Bir politikacının kafasında doğabilecek en uçuk kaçık düşünce, bir halkın silah zoruyla yabancı bir ülkeye girmesinin, işgal ettiği ülkenin halkına kendi yasalarını ve anayasasını benimsetmesi için yeterli olacağına inanmaktır. Oysa hiç kimse silahlı misyonerleri sevmez. Doğanın ve aklın verdiği ilk öğüt, bu tür misyonerleri düşmanlar olarak geri püskürtmektir.

[...]Devrimimizin dünyanın geri kalanı üzerinde hemen etkide bulunmayacağını düşünmüyorum, her ne kadar şu andaki manzara bunu haber verir gibi görünmüyorsa da. Bu denli hoş bir umudu yitirmiş değilim, Tanrı korusun! Fakat bu umudun bugün gerçekleşemeyeceğini söylüyorum. Şu anda gerçekleşeceğine ilişkin hiçbir kanıt bulunmadığına, tam tersine gerçekleş-

---

[39] Robespierre, 1973-1974, Cilt 1, s. 129-139.

[40] Ya da "eşyanın tabiatı".

mesi çok kuşkulu göründüğüne göre, özgürlüğümüzü tehlikeye atmamamız gerekiyor. Böyle bir girişimi başarıyla gerçekleştirebilmek için her zaman onu istemek gerekir; ama bu işi üstlenmiş olan hükümet ile yüksek devlet görevlileri onu istemiyorlar ve istemediklerini de yüksek sesle ilan ediyorlar.

[...]Kısır politikanın ve Avrupa prens devletlerinin içine dalıp yolunuzu şaşırmadan önce gözlerinizi içerideki duruma çevirin. Özgürlüğü başka yerlere götürmeye kalkışmadan önce, kendi ülkenizde düzeni sağlayın.

[...]Hastalıklarda ölümcül ya da sağaltıcı krizler olduğu gibi, devrimlerde de özgürlüğe yararlı ya da zararlı eylemler olur. Yararlı eylemler, tıpkı Amerikalıların ayaklanması ya da 14 Temmuz başkaldırısı gibi doğrudan doğruya tiranları hedef alan eylemlerdir. Fakat içinde bulunduğumuz koşullarda hükümet tarafından kışkırtılıp yönetilen dış savaş, ters yönde giden bir eylemdir, devletin ölümüne neden olabilecek bir krizdir.

[...]"*Generallerimiz bize ihanet etmeyecekler, ama eğer ederlerse daha da iyi olur!*", diyorsunuz. Bu ihanet saplantınızı acayip bulduğumu söylemeyeceğim, çünkü bu konuda sizinle tam anlamıyla aynı fikirdeyim. Ancak sizin düşündüğünüzün aksine, düşmanlarımız bize açıkça ihanet etmeyecek kadar beceriklidirler. Korkmamız gereken ihanet türü, halkın uyanıp tepkide bulunmasına zaman vermeden işlenen ihanettir. Zincire vurulduğunu fark edene kadar halkı uyutan ihanettir. Halkın tüm imkanlarını elinden alan ihanettir. Şunun da farkına varın ki, bu ihaneti başarıya ulaştırmak için ciddi bir şekilde savaşa girişmeye gerek bile olmaz, savaş durumu içine sokulmamız ve bir dış savaş düşüncesiyle kafalarımızın meşgul edilmesi yeterli olur.

[...]Ulusun cesaretini kırdığımı söylediniz; hayır, ben ulusun cesaretini kırmıyorum, onu aydınlatıyorum. Özgür insanları aydınlatmak, cesaretlerini uyandırmak demektir; fakat bizatihi cesaretlerinin de özgürlük için bir tehlike teşkil etmesini engellemek demektir. Sayısız tuzakları ortaya çıkararak, birçok yanlış düşünceyi ve kötü ilkeleri çürüterek ve tehlikeli bir coşkunun girişimlerine set çekerek, kamuoyunu bilinçlendirmekten ve vatanıma hizmet etmekten başka bir şey mi yaptım sanki?

Ayrıca cesaretlerinden ve özgürlüğe besledikleri sevgiden şüphe ederek Fransızlara hakaret ettiğimi söylediniz. Hayır, ben, Fransızların cesaretinden kuşkulanmıyorum, düşmanlarının kalleşliğinden dolayı kaygılanıyorum. Ti-

ranlar açıkça saldırırlarsa Fransızlar yenilmezdir, ama cesaret entrikaya karşı çaresizdir.

Bir halk koruyucusunun halka iftira atıp aşağıladığını duyduğunuz için şaşkınlığa düştüğünüzü söylediniz. Bana böylesine sitem edeceğinizi beklemiyordum tabii. Her şeyden önce şunu bilin ki, ben kesinlikle halkın koruyucusu değilim, hiçbir zaman bu şatafatlı unvana sahip olmaya kalkışmadım. Ben halktan biriyim, hiçbir zaman bundan başka bir şey olmadım, başka bir şey de olmak istemem. Daha fazla bir şey olma iddiasında bulunan her insandan da iğrenirim.

ROBESPİERRE (25 Ocak 1792)[41]

[*Brissot'ya hitaben*] Hayır! Saray ile uşakları, hiçbir zaman size bilinen bayağı anlamda ihanet etmeyeceklerdir; yani bu ihanet, fark edebileceğiniz kadar beceriksizce olmayacak ve yol açacağı kötülükleri giderebilecek zamanı bulabileceğiniz kadar da erken bir tarihte açığa çıkmayacaktır. Fakat sizi aldatacak, uyutacak ve tüketeceklerdir. Sizi politik can çekişmenizin son aşamasına doğru yavaş yavaş götüreceklerdir. Size ustaca, ılımlıca, vatanseverce ihanet edeceklerdir. Bugüne kadar olduğu gibi yine usul usul, anayasal bir biçimde ihanet edeceklerdir. Hatta size başarıyla ihanet etmeleri için gerekiyorsa savaşı bile kazanacaklardır.

Tiranlığın dehası bu aydınlanma çağında öyle çok ihanet türü yarattı ki! Nasıl olur da tek bir ihanet şekli olduğu düşünülebilir? Savaşta ordunun en vatansever bölümünü kurban etmek, aynı zamanda daha az vatansever bölümüyle bir zafer kazanmak; yenilgilerin ve onlar kadar ölümcül olan başarıların arka arkaya gelmesiyle kafaları karıştırmak; zarar verilmek istenmeyen düşmanı önüne katıp kovalamak, ama ne onun gücünü zayıflatmak ne de isyan ve savaş ateşinin ocağını söndürmek; askeri başarılarını alenen göklere çıkaran birini entrikacıların haykırışlarıyla Fransa'nın kurtarıcısı ve bütün dünyaların kahramanı[42] ilan edip zafer alaylarıyla karşılamak gibi farklı şekiller alabilir ihanet. Bu son örnek, böyle bir savaşta başımıza gelebilecek en iyi

---

[41] Robespierre, 1973-1974, Cilt 1, s. 144-145.

[42] Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda da yer almış olan La Fayette, yandaşları tarafından "İki Dünyanın Kahramanı" olarak adlandırılmıştı.

şans, en iyi durum gibi görünse de, tüm ihanetlerin en tehlikelisidir belki de. Bu bakımdan, bugüne dek başımıza gelen her şey ihanetten başka bir şey midir? Belli bir generalin ordunun başına atanması ihanetten başka bir şey midir? Saray'a karşı yapılmış olup Saray'ın gözüne iğrenç görünen bir devrimde, Saray'ın seçtiği generallerle kazanılan bir zaferden öylesine korkarım ki! Bu generaller, başarılarını paylaşan ve ihtişamını şeflerine borçlu olduğunu düşünen ordu üzerinde ne büyük bir nüfuza sahip olurlar! Aklı fikri savaş başarılarında olan ve kendine idoller yaratma gereksinimi içinde debelenen ulus üzerinde ne büyük bir nüfuz elde ederler! Muzaffer bir general ile ordusunun, ulusu bölen çeşitli partileri etkisi altına almaması mümkün müdür? Generallerin onun adına savaşıp zafere ulaştığı bir kralın büyük bir itibar kazanmaması mümkün müdür?

Robespierre, Brissot gibi düalist bir yaklaşım benimseyerek, hatta bu yaklaşımı ondan daha iyi kullanarak, çözümlemelerini her şeyi ak ve kara diye ayıran komplo, dolayısıyla kuşku teması üzerine kurmuştu. Kuşkuyu "berbat bir duygu" olarak niteleyen Brissot'ya karşı, kuşkunun "budalaca güven duygusundan çok daha az berbat" olduğunu belirtip, halkın haklarının ve özgürlük duygusunun kuşku sayesinde korunduğunu ileri sürmekteydi. Hatta ona göre, Brissot'nun savaş aracılığıyla maskelerin düşeceğine ve büyük ihanetlerin açığa çıkartılacağına ilişkin sözleri bile bizatihi kuşkuyu çağrıştırmaktaydı. Çünkü ihanet, tanım gereği, akıllıca tezgâhlanır, gizlice geliştirilir ve öngörülmedik ve beklenmedik bir biçimde gerçekleştirilirdi. Dolayısıyla karşı-devrimci muhalefet, ihanetini çok tehlikeli bir şekilde, yani savaş çığlıklarıyla dikkatleri başka yöne çekip halkı uyutarak ve vatanseverlik söylemini kullanıp aldattığı halkı güdümleyerek yürütmekteydi.

Böylece Robespierre'in söyleminde, Brissot ile Jirondenler, "tescilli" vatan hainleriyle aynı noktada buluştukları için, bu ihanetin bir parçası haline geliyorlardı. Daha açıkçası Robespierre, 2 Ocak tarihli konuşmasında, savaş önerisini "özgürlüğün bütün iç düşmanları tarafından uzun zamandır hazırlanan bir ihanet projesi" olarak nitelendirerek, Jirondenleri hainlikle, halk düşmanlığıyla damgalamak imkanına kavuşuyordu. Furet'nin deyişiyle, Robespierre, "Narbonne[43] ve XVI. Louis'yle birlikte Brissot'dan da daha en

[43] Dönemin Savaş Bakanı.

başta kuşkulanarak, onu da XVI. Louis ve danışmanlarına karşı kendi kurduğu tuzağın içine itti. Zavallı Jironden, Kral'ın maskesini düşürmek ve Devrim'i ilerletmek için öne sürdüğü 'büyük ihanetlere', bakanlığın suç ortağı sıfatıyla daha başlangıçtan katılmış oldu."

Robespierre, savaşa karşı kararlı bir mücadele yürütmüş olmasına karşın, savaş kaçınılmaz olduktan, özellikle de Yasama Meclisi savaş kararı aldıktan sonra, bu tutumunu terk etti ve bir ihanet projesi olarak nitelendirdiği savaşı bu kez Devrim'in çıkarına dönüştürmeye çalıştı. Gerçekten de savaş, kısa süre içinde, Robespierre'in istediği bir biçim aldı, yani vatanseverlik duygusunun güçlendirdiği devrimci bilinçle hareket eden bir halkın topyekûn katıldığı bir savaş haline geldi.[44] Ulusun hayati bir tehlikeyle karşı karşıya olması, karşı-devrimcilerin komplosu düşüncesine bir gerçeklik, devrimci şiddete de akılcı bir haklılık görünümü kazandırdı. Savaşın Devrim'i radikalleştirmesi, savaş isteyenlerin hesaplarını altüst edecektir; savaşı başlatan, ama onu ne kazanmayı ne de bitirmeyi bilen Jirondenler için de, Kral ile La Fayette için de savaş bir felaket olacaktır.

C-YÜKSELEN HAMASETLE BİRLİKTE FETİH SAVAŞINA DOĞRU

6 Ocak 1792'de Alman prenslerinin Fransa'nın ültimatomunu kabul edip topraklarındaki göçmen ordularını dağıtmaları, savaş bulutlarının dağılmasına, dolayısıyla Jirondenlerin hesaplarının alt üst olmasına yol açtı. Ancak Jirondenler savaşı başlatma konusunda pes etmeye niyetli değillerdi. Meclis'te büyük bir çaba harcadılar ve Jironden vekil Gensonné'nin bu kez Avusturya'ya

[44] Carnot, 1 Ağustos 1792'de Meclis'te yaptığı konuşmasında, bu gelişmeyi "Her yurttaş, J.J. Rousseau'nun da dediği gibi askerliği bir meslek olarak değil, görev olarak görüp asker olmalıdır" diyerek haber vermişti. Clausewitz, bu konuyla ilgili olarak şu saptamada bulunmaktadır: "Tüm umutların geleneksel görüşler doğrultusunda sınırlı bir askeri güce dayandırıldığı dönemde, kimsenin düşünmediği bir güç 1793'te ortaya çıktı. Savaş birdenbire bir halkın, hepsi de kendisini devletin yurttaşı olarak gören 30 milyon nüfuslu bir halkın işi oluverdi. [...]Halkın bir hükümet ya da bir ordu yerine savaşa katılması, tüm bir ulusu doğal ağırlığıyla birlikte [siyasal] oyunun içine sokmuş oluyordu." Bakınız: Clausewitz, *De la guerre*, Paris, Les Éditions de Minuit, 1955, s. 687. (Türkçesi: Clausewitz, *Savaş Üzerine*, çev. Şiar Yalçın, İstanbul, May Yayınları, 1975, s. 299-300.)

bir ültimatom yollanması önerisinin kabul edilmesini sağladılar. Bu ültimatomla Avusturya'dan, Fransa ile yapmış olduğu 1756 tarihli antlaşmaya sadık olup olmadığını ve "Fransız ulusunun egemenliğine, bağımsızlığına ve güvenliğine yöneltilmiş her türlü antlaşma ve bildiriden vazgeçmeyi" kabul edip etmediğini açıklaması isteniyordu. Avusturya için bu ültimatomu kabul etmek, Pillnitz Bildirisini resmen reddetmesi anlamına geliyordu. Tabii Jirondenler, Avusturya İmparatorunun bu dayatma karşısında boyun eğmeyeceğini umut ediyorlardı.

Jirondenlerin umutları boşa çıkmadı. Avusturya bu ültimatoma hiçbir zaman cevap vermedi. Dahası ihtiyatlı bir politika izleyen II. Leopold'un 1 Mart'ta ölüp İmparatorluk tahtına oğlu II. Franz'ın geçmesi, yeniden savaş rüzgarlarının esmesine yol açtı. Çünkü yeni İmparator, her türlü ödüne karşı olmasının yanında devrimci Fransa'ya müdahale edilmesini savunuyordu. Ancak savaşın karşısında yine de bir engel bulunuyordu. Dışişleri Bakanı De Lessart, savaş yanlısı politikanın karşısına dikilmişti; öyle ki savaşı savunan Savaş Bakanı Narbonne'un görevden alınmasını bile sağlamıştı. Dolayısıyla Jirondenlerin hedeflerine ulaşabilmeleri için De Lessart'dan kurtulmaları gerekiyordu. De Lessart, Ulusal Meclis'in 10 Mart'taki oturumunda, Jironden ve La Fayetteçi vekiller tarafından ağır suçlamalara maruz kaldı. Bu konuda söz alan temsilcilerden biri olan Vergniaud, konuşmasında Bakanı, Papalık toprakları olan Avignon ve Venaissin Kontluğunun Fransa'ya bağlanması hakkında Meclis'in aldığı kararı uygulamaya koymayarak Avignon kentinde yaşanan katliamların sorumlusu olmakla suçladı. Dahası izlenen ikircikli politikalar nedeniyle Saray'ı, dolayısıyla hükümeti ve hatta dolaylı bir şekilde Marie-Antoinette'i tehdit ederek Kral'a gözdağı verdi.

VERGNİAUD (10 Mart 1792)[45]

Burada, beni değil, fakat çok ürkütücü Avignon karanlığında yükselip yaklaşan bir sesi duyacaksınız. Bu ses size şöyle haykırıyor: "Kontluğu Fransa'ya bağlayan kararname geçen Kasım ayında çıkarıldı. Eğer bu kararname hemen bize bildirilmiş olsaydı, belki bize barış getirir ve ölümcül bölünmelerimize son verirdi. Belki Fransa'ya yasal olarak katılmış olduğumuzu öğren-

[45] Aulard, 1914, s. 87-88.

memiz, hepimizi aynı duygunun etrafında birleştirirdi. Belki Fransız yurttaşlığını elde etmekle, nefret duygusunu terk eder ve birbirimizin kardeşi olurduk. Belki de iğrenç bir katliamın kurbanları olmazdık ve toprağımız cinayetlerin en iğrenci tarafından kirletilmemiş olurdu. Fakat o sırada İçişleri Bakanı olan De Lessart, bu kararnameyi iki aydan uzun bir süre cebinde taşıdı ve bu süre boyunca da anlaşmazlıklarımız sürüp gitti ve yeni cinayetler zavallı yurdumuzu daha da kirletti. Bakanınızın cezalandırılmasını talep eden dökülen kanlarımızdır, parçalanmış cesetlerimizdir."

Bir görüşümü açıklamama izin verin. Kurucu Meclis'te Hıristiyan dininin despotizmini kurmaya yönelik bir yasa önerisi getirildiğinde, Mirabeau şu sözleri sarf etmişti: "Size hitap ettiğim bu kürsüden görünen pencereden, kişisel çıkarları ile dinin kutsal çıkarlarını birbirine karıştıran iğrenç fesatçıların uyruklarına karşı silahlandırmış olduğu bir Fransız Kralı, tüfeğini ateşleyerek Saint-Barthélemy katliamının işaretini vermişti."[46] Ve ben de şöyle sesleniyorum: Size hitap ettiğim bu kürsüden görünen sarayda, kötü niyetli danışmanlar, Anayasa'nın bize verdiği Kral'ı aldatıp yoldan çıkarıyorlar, bizi zincirlemek istedikleri demirleri dövüyorlar ve bizi Avusturya hanedanının ellerine teslim etmek amacıyla entrikalar çeviriyorlar. Buradan pencerelerini gördüğüm sarayda karşı-devrimin ağları örülüyor ve bizi yeniden kölelik iğrençliğinin içine atacak düzenbazlıklar sergileniyor.

Sizin bu kadar gözü karalığa, bu kadar küstahlığa son vereceğiniz gün bugündür. Dehşet ve terör, eski zamanlarda, despotizm adına genellikle bu meşhur saraydan çıkmıştı. Şimdi yasa adına oraya geri dönsün; oradaki herkesin yüreğine işlesin. Bu sarayda ikamet edenler[47] şunu bilsinler ki, Anayasamız yalnız krala dokunulmazlık hakkı tanır. Şunu bilsinler ki, yasa hiçbir ayrım gözetmeksizin bütün suçluların yakasına yapışacak ve suçlu olduğuna kanaat getirilen hiçbir kelle yasanın kılıcından kaçamayacaktır.

---

[46] Vergniaud, Mirabeau'nun 13 Nisan 1790'da, Katolikliğin ulusal din olmasını talep eden bir öneriye karşı yaptığı kısa konuşmasında (bakınız: III. bölüm, "Ruhbarın Sivil Yapılanması" başlıklı altbölüm) yer alan bu cümleyi hemen hemen olduğu gibi kullanmıştır. Sadece Mirabeau'nun konuşmasındaki "dünyevi çıkarlar" deyimini "kişisel çıkarları" şeklinde değiştirmiştir.

[47] Özellikle Kraliçe Marie-Antoinette kastediliyor.

Meclis'in De Lessart'ı Yüce Divan'a yollama kararı almasının ardından Kral, hem güç dengelerini göz önünde bulundurarak hem de savaşın önünü açma hesapları yaparak 21 Mart'ta kabineyi baştan aşağı değiştirdi. Yeni kabinedeki bakanlar, büyük ölçüde başta İçişleri Bakanı Roland ve Clavière olmak üzere savaşı körükleyen Jirondenlere yakın isimlerden oluşmuştu. Dışişleri Bakanı Dumouriez de savaş yanlısıydı, ama askeri bir zaferle XVI. Louis'nin iktidarını eski haline getirme amacındaydı. Kısacası hem yürütme organı hem de yasama organı savaşa hazırdı artık. Yasama Meclisi, Kral'ın önerisi üzerine[48] 20 Nisan 1792'de, Gensonné'nin "Fransız ulusu, yalnız özgürlüğünü ve bağımsızlığını korumak için silaha sarılmaktadır. Yürütmek zorunda olduğu savaş, bir ulusun başka bir ulusa karşı savaşı değil, fakat özgür bir halkın bir kralın haksız saldırısına karşı meşru müdafasıdır" şeklinde kaleme aldığı bildirisini kabul edip Macaristan ve Bohemya Kralı'na savaş ilan etti.[49] Prusya'ya savaş ilan edilmemişse de, Prusya da kısa süre sonra savaşa dahil oldu.

Savaşla birlikte Fransız Devrimi, hatta Avrupa yeni bir süreç içine girdi. Savaşın gidişatı, yani gerek alınan yenilgiler, gerek elde edilen zaferler, içerideki siyasal mücadelelerde tayin edici etkide bulundu. Daha açıkçası krallığın düşüşü, Jirondenlerin tasfiye edilişi ya da Devrimci Yönetim'in kuruluşu, savaş meydanlarında yaşananlarla doğrudan bağlantılıydı. Savaş, milliyetçiliğin ortaya çıkıp yaygınlaşmasına ve vatanseverliğin yurttaşın en temel erdemi haline gelmesine neden oldu. Devrim'in radikalleşmesinde ve devrimci şiddetin yükselişinde de savaşın etkisi vardı. Çünkü savaşla birlikte muhalif veya suçlu ile "düşman" arasındaki ayrım yok oldu. İçerideki muhalif yurttaş, tıpkı dışarıdaki Avusturya ya da Prusya ordusundaki asker gibi Devrim'in, Fransız halkının düşmanı addedilmeye başlandı. Bu algı da terör döneminę kapıyı açtı.

Fransızlar bakımından savaş, 28 Nisan'da, Robespierre'in öngördüğü ve Saray'ın umut ettiği gibi kötü başladı. Arka arkaya yaşanan askeri yenilgileri

---

[48] Savaş ilan edilebilmesi için, 1791 Anayasası'nın III. başlık, III. bölüm, I. altbölüm, 2. maddesi gereğince, kralın savaş önerisinde bulunması, bu önerinin Meclis tarafından oylanıp kabul edilmesi ve Meclis'in aldığı bu kararın da kral tarafından onaylanması gerekiyordu.

[49] İlanın bu şekilde yapılmasıyla, sadece Avusturya Kralı'na savaş açılmış oluyor, İmparatorluğa bağlı Alman prenslikleri dışarıda bırakılıyordu.

generaller, askerin disiplinsizliğine ve yetersiz donanıma bağladılar; bu yüzden de orduları geri çekip Kral'a bir an önce barış antlaşması imzalamasını öğütlediler. Askerler ise, yenilgilerden *Ancien Régime*'e bağlı olduklarına ve Devrim'i yıkmayı amaçladıklarına inandıkları tümü soylu olan generalleri sorumlu tuttular. İhanetle suçlanan General Théobald Dillon askerleri tarafından öldürüldü. Gerçekten de birçok subay, başta Kuzey Ordusu Komutanı La Fayette olmak üzere ilk başlarda Devrim davasını benimsemiş olsalar bile Devrim'in giderek radikalleşmesi karşısında siyasal tutumlarını değiştirmişler ve kraliyeti eski yapısıyla yeniden kurma amacı peşine düşmüşlerdi.

Robespierre, savaş öncesindeki konuşmalarında, hem generallerin ihanet edecekleri hem de La Fayette'in kişisel iktidar hesapları doğrultusunda hareket edeceği öngörüsünde bulunmuştu. Savaşın peş peşe yaşanan yenilgilerle başlaması, bu konulara daha fazla ağırlık vermesine neden oldu. 1 Mayıs'ta Jakobenler Kulübü'ndeki konuşmasında generalleri hedef aldı: "Hayır! Generallere hiç güvenmiyorum ve birkaç saygın istisna dışında, bunların neredeyse hepsinin *Ancien Régime*'e, Saray'ın sahip olduğu ayrıcalıklara özlem duyduğunu söylüyorum; ancak halka, yalnızca halka güveniyorum." Ayrıca Robespierre, Mayıs ayından itibaren yayımlamaya başladığı *Le Défenseur de la Constitution* (Anayasa'nın Savunucusu) adlı haftalık gazetesinin 19 Mayıs 1792 tarihli ilk sayısında[50], doğrudan doğruya La Fayette'i suçladı ve bu dış savaşın iç politikayla, özgürlük davasıyla bağlantılı olduğunu vurgulayıp dışarıda despotlara karşı savaşılırken içeride de Devrim düşmanlarına karşı bir savaş verilmesinin önemine dikkat çekti. Dahası, dış savaşın başarıyla yürütülebilmesi için bunun bir "propaganda savaşıyla" desteklenip komşu halkların devrim ve özgürlük ateşini yakabilecek bir bilinç düzeyine yükselmelerine yardım edilmesi gerektiğini ileri sürdü.

ROBESPİERRE (19 Mayıs 1792)[51]

Savaş başladı. Şimdi bizim, savaşı Devrim'in yararına çevirebilmek için gereken önlemleri almaktan başka yapabileceğimiz bir şey yok. Halkın tiranlığa

[50] Robespierre'in gazetesinin sonraki sayılarında, yayımlanma tarihi belirtilmemiştir. Dolayısıyla daha sonraları bu gazeteden yapılacak alıntılarda tam tarih verilemeyecektir.

[51] Robespierre, 1792 (1), s. 16-36.

karşı savaşını yapalım, yoksa Saray'ın, *patrici*'nin,[52] entrikacıların ve spekülatörlerin halka karşı savaşını değil. Yenilgiyle başlayan bu savaş özgürlüğün zaferiyle sona ermelidir ya da yeryüzünde tek bir Fransız bile kalmamalıdır.

[...]Belçikalı ve Liègeli vatanseverleri uyandırıp harekete geçirmek için, onların bir devrim başlatmalarını sağlamak için hiçbir şey yapılmadı. Tumturaklı bir şekilde dile getirildiği gibi eğer tiranları yerle bir etmek için toplarımız kadar matbaalarımıza da güveniliyorsa, neden bu silah hiç kullanılmadı? Neden halkların haklarını ve özgürlük ilkelerini geliştirmeye yönelik bildiriler, hükümetin girişimiyle Flamancaya ve Almancaya tercüme edilip savaş öncesinde bu ülkelerde, hatta Avusturya ordusu içinde dağıtılmadı? Neden bu halklara, zaferden sonra ülkelerindeki siyasal konulara ilişkin izlemeyi düşündüğümüz davranış planımız hakkında açıkça bir güvence sunulmadı? [...]Fransızların güçlerini ve avantajlı durumlarını, bu halkı [Belçikalıları] kendisine en uygun gelen anayasayı seçmekte özgür bırakmak için kullanacağını savaşın hemen başında resmen bildirmeliydik; bu bildiri hiç olmazsa şu anda yapılmalıdır.

[...]Kentleri fethetmek ve savaşları kazanmak kesinlikle yeterli değildir. Gerçekten bizim için önemli olan, bu savaşın siyasal özgürlüğümüz üzerindeki sonuçlarıdır. Bu savaş özgür ya da köle olacağımızı belirleyecekse eğer, vatanseverliğe zararlı olan hırsı nedeniyle daha önceleri anayasamıza ölümcül darbeler indirmiş ve barış ortamı içinde Fransızların kanını akıtmış bir generalin[53] ellerine savaşın kaderini bırakmak, halkın davasına açıkça ihanet etmek değil midir? Bir hizip lideri, halkın ordusunun lideri olamaz, tabii eğer halkın bu hizip tarafından kurban edilmesi istenmiyorsa.

[...]Dış düşmanlara karşı yararlı bir savaş yapmanın mutlak zorunlu bir koşulu vardır. Bu koşul, iç düşmanlara karşı, yani haksızlığa, aristokrasiye, kalleşliğe, tiranlığa karşı savaş yapmaktır.

[...]Fransızlar, hem savaşın hem de uyanık olun; yenilgilerinizde de başarılarınızda da uyanık olun. Coşkuya kapılmaktan çekinin ve generallerinizin

---

[52] Robespierre, Antik Roma'da soylu sınıf anlamına gelen *patrici* sözcüğüyle aristokratları kastetmektedir.

[53] Robespierre, La Fayette'in Champ-de-Mars katliamındaki sorumluluğuna göndermede bulunmaktadır.

zaferleri karşısında bile tetikte olun. Hırsın ve entrikanın amaçlarına ulaşmak için tutabilecekleri yolların neler olduğunu keşfetmeyi bilin. Dış düşmanlarla işbirliği içinde olan iç düşmanlarımızın bizi despotların kılıçlarının insafına bırakmayı amaçladıklarının ya da birilerinin en gözü pek yurttaşlarımızın katledilmesi pahasına sonunda aristokrasinin lehine dönüşecek ölümcül bir zaferi bize satmak istediklerinin farkında olun. Bir devrim ortamında devlet güçlerine sahip olan kişilerin gasp yoluyla ne kadar etkili bir nüfuza ulaşabileceklerini düşünün. Ulusların tecrübelerini inceleyin ve askerlerin sadakatini kazanmakta becerikli olan bir parti liderinin, halkın yorgun, aç ve bitkin, en gayretli vatanseverlerin boğazlanmış ve Kral'ın bir kez daha görevinden kaçmış olduğu bir iç savaş felaketi ortamında, imparatorluğun tüm askeri birimlerinin ve eşitliğe karşı birleşmiş tüm partilerin desteğini arkasına alarak Fransa'nın karşısına bir kurtarıcı edasıyla çıktığında, ne kadar büyük bir güce sahip olacağını hesaplayın. Son olarak da, epey tehlike arz eden bir yurttaşın[54] bir gün efendi olmak amacıyla Fransa'da yükselmemesi, böylece ya Saray adına hükmetmek amacıyla sizi Saray'ın ellerine teslim etmemesi ya da hem halkı hem monarkı ezip onların ortak harabeleri üzerinde yükselecek despotizmlerin en berbatı olan yasal bir tiranlık kurmaması için tetikte olun.

Robespierre'in savaşa ilişkin bu yaklaşımı, bu kez ülkede büyük bir yankı yarattı. Daha önceleri savaş yandaşları arasına katılmış bulunan Marat gibi birçok radikal devrimci, savaşın kötü gidişatı karşısında Robespierre'in görüşlerini dillendirmeye koyuldu. Eleştirilerin tonu yükselmeye, suçlamalar generallerden bakanlara, bakanlardan Kral'a doğru ivme kazanarak yükselmeye başladı. Hatta savaşın başlatılmasında büyük sorumluluk sahibi olan Jirondenler bile, özellikle XVI. Louis'nin 12 Haziran'da Jironden bakanları görevden uzaklaştırmasının ardından bu suçlayıcı kampanyaya katıldılar. Robespierre'in savaşı bir "ihanet komplosu" olarak nitelendirmesi nedeniyle töhmet altında kaldıklarından, gerek kendilerini aklamak gerek ülkedeki genel eğilimin arkasında kalmamak için bu yolu seçtiler.

Jirondenlerin Meclis'teki en önemli sözcüsü olan Vergniaud, cephelerden gelen bozgun haberlerinden sonra 3 Temmuz'da çıktığı kürsüde, vatanın teh-

[54] La Fayette.

likede olduğunun ilan edilmesi önerisini getirdi. Ama bu konuşmasının asıl önemli konusu, Kral'a karşı yönelttiği suçlamalardı. Vergniaud, 10 Mart'taki konuşmasında Kral'ın anayasal dokunulmazlığına değinmiş ve doğrudan doğruya Kral'ı tehdit etmemişti. Fakat bu kez XVI. Louis'yi tam anlamıyla topun ağzına yerleştiriyordu: 1791 Anayasası'na göre Silahlı Kuvvetlerin Komutanı olan Kral, artık ihanet cephesinin de başıydı. Çünkü savaş koşullarını kullanarak ve savaşı bile bile kötü yöneterek, halkı aldatıyor, Anayasa'yı ayaklar altına alıyor, ulusa ihanet ediyor ve despotizmi yeniden tesis etmek amacıyla ülkeyi felakete sürüklüyordu. Jirondenler, Vergniaud'nun bu konuşmasıyla köprüleri atmakta ve bir zamanlar Kral'la olan uyumlu ilişkilerine kesin olarak son vermekteydiler.

VERGNİAUD (3 Temmuz 1792)[55]

Ey Kral, hiç kuşkusuz, tiran Lysandros[56] gibi, gerçeğin yalandan daha değerli olmadığına ve çocukların oyuncaklarla oyalanması gibi insanların da yeminlerle kandırılması gerektiğine inandınız. Yasaları, onları çiğneyecek güce ulaşabilmek için sever gibi göründünüz. Anayasa'yı, tahtınızdan olmamak ve tahtta kalarak onu yıkabilmek için sever gibi göründünüz. Ulusu da, ona güven aşılayıp ihanetlerinizi başarıyla gerçekleştirmek için sever gibi göründünüz. Bugün, yabancı ülkelere yönelik ikiyüzlü protestolarınızla bizi kandıracağınızı, yapmacık özürleriniz ve cüretkâr yalanlarınızla felaketlerimizin nedeni konusunda bizi aldatacağınızı mı sanıyorsunuz hâlâ?

Düşman ordularının karşısına yenilmeye mahkûm olan yetersiz sayıda askeri güç dikmek, bizi savunmak mıdır? Krallığın sınırlarını güçlendirecek projelere karşı çıkmak ya da iş işten geçip tiranların kurbanı haline dönüşeceğimiz bir dönem için direnme hazırlıklarında bulunmak, bizi savunmak mıdır? Anayasa'ya saldıran generalleri askerlerin komutasına atamak ya da tam tersine Anayasa'yı savunan generallerin cesaretini kırmak, bizi savunmak mıdır? Sürekli olarak bakanlıkları düzensizliğe sürükleyip hükümeti paralize etmek, bizi savunmak mıdır? Bizim mutluluğumuz yoksa felaketimiz

---

[55] Chaussinand-Nogaret, 2006, s. 148-150.

[56] Atina'da Peloponnesos Savaşları'nın sonunda İ.Ö. 404'te Otuzlar Tiranlığı'nın kurulmasına önayak olan Spartalı general.

için mi Anayasa size bakanları seçme hakkı tanımıştır? Bizim zaferimiz yoksa utancımız için mi Anayasa sizi ordunun başı yapmıştır? Dahası Anayasa, size veto hakkını, kişisel bütçenizi ve birçok önemli yetkiyi Anayasa'nın kendisini ve İmparatorluğu anayasal bir biçimde yıkıma uğratmanız için mi vermiştir?

Hayır ve de hayır! Fransızların gönül yüceliğinin duygulandırmadığı, sadece despotizm sevgisinin duyarlı kıldığı bir adam olan siz, Anayasa'nın dileğini yerine getirmediniz. Belki Anayasa yıkılır bir gün, fakat siz, kesinlikle ihanetinizin meyvelerini toplayamayacaksınız. Özgürlüğe karşı sizin adınıza gerçekleştirilen zaferler nedeniyle herhangi bir resmî tepkide bulunmadınız, fakat kesinlikle bu iğrenç zaferlerin de meyvelerini toplayamayacaksınız. İğrenç bir şekilde çiğnediğiniz Anayasa için, alçakça ihanet ettiğiniz halk için siz bir hiçsiniz.

[...]Yurttaşlar, hemen alınması gerektiğini düşündüğüm geçici bir önlem var. Bu önlem, *vatanın tehlikede olduğunun* ilan edilmesidir. Bu alarm çığlığıyla bütün yurttaşların bir araya gelip askere yazıldığını, Ulusal Muhafız taburlarının dolup taştığını, kamuoyunun canlandığını, vilayetlerde askeri eğitimlere hız verildiğini, ülke topraklarının askerlerle kaplandığını göreceksiniz. Dahası, birçok antik halkın ölümsüz bir şan şöhret edinmesini sağlayan mucizelerin tekrarlandığını göreceksiniz. [...]Bu ilanın acilen yapılması gerekiyor. Fazla uzun süren bir güvenlik duygusu, bizim için en büyük tehlikedir.

[...]Askeri bir yönetim mi kurulmak isteniyor?[57] İşte, belki de kapımıza dayanmış olan en korkunç tehlike budur. Saray'a karşı mırıldanmalar yükseliyor; bunların haksız olduğunu kim söyleyebilir? Saray'ın alçakça projeler peşinde olduğundan kuşkulanılıyor; Saray bu kuşkuları dağıtmak için şimdiye kadar ne yaptı? Halk eylemlerinden, sıkıyönetimden söz ediliyor; insanlar halkın kanının dökülmesine alıştırılıyor.

---

[57] General La Fayette kastedilmektedir. La Fayette, Haziran ayında, ilk önce Meclis'e bir mektup yollamış, daha sonra 20 Haziran'da Tuileries Sarayı'nın halk tarafından basılmasının ardından ordusunu bırakıp Paris'e gelmiş ve ayın 28'inde Meclis kürsüsünden bir konuşma yapmıştı. Hem mektubunda hem de konuşmasında, Jakobenleri suçlayıp Kral'ın savunuculuğuna soyunmuş ve Kral'a karşı saygısızlığın sürmesi durumunda ordusuyla birlikte Paris üzerine yürüme tehdidinde bulunmuştu.

Fransızların Kralı'nın sarayı aniden tahkim edilmiş bir şatoya dönüştürüldü. Oysa Kral'ın düşmanları neredeydi? Bu toplar ve bu süngüler kime karşı çevrilmiştir? Anayasa'nın savunucuları hükümetten uzaklaştırıldılar.[58] İmparatorluğun dizginleri kaderin ellerine terk edilmiş durumda. Her yerde bölünmeler kışkırtılıyor; fanatizm ilerliyor.

[...]Yasamacılar; zamanı geldi, bütün Fransızları vatanı kurtarmaya çağırın; karşılarındaki uçurumun ne denli büyük olduğunu gösterin onlara. Ancak olağanüstü bir çabayla aşabilirler bu uçurumu. Bütün İmparatorluğa bir şok dalgası vererek atılım yaptıracak ve böylece Fransızları bu çabaya hazırlayacak olanlar sizsiniz. Bu noktada, despotizme duyulan nefreti doruklara taşımanızı ve başarılarımızdan kuşku duyulmasına izin vermeyecek şekilde cesareti coşturmanızı sağlayacak son bir çarenizin bulunduğunu söylemeliyim. Bu çare, gerçekleştirdiğiniz ulu göreve ve temsil ettiğiniz yüce gönüllü halka lâyıktır; hatta bu sayede insanların hafızalarında yaşamayı da hak edebilirsiniz. Bu çare, Thermopylae'de kendilerini feda eden cesur Spartalılar[59] gibi ya da Roma Senatosu'ndan çıkıp evlerinin kapısı önünde vahşi düşmanların saçtığı ölümü bekleyen saygın yaşlılar[60] gibi olmanızdır.

Hayır, küllerinizin öcünü alacak insanların doğması için dilekte bulunmanıza gerek yok. Ah! Kanlarınız toprağı kızıla boyadığı zaman, tiranlıkla birlikte onun kibri, koruyucuları, sarayları ve işbirlikçileri de, yüce ulusal gücün karşı-

---

[58] 12 Haziran 1792'de Kral, Jironden olan Clavière, Servan ve Roland'ın bakanlık görevlerine son vermiş, bunun üzerine Jirondenlere yakın olan Dumouriez de bakanlıktan istifa etmişti. Yerlerine, Kral tarafından kendisine yakın olan Feuillantlar Kulübü üyesi kişiler atanmıştı.

[59] İ.Ö. 480'de, Yunanistan'ı istila etmek için ilerleyen devasa Pers ordusuna karşı ağırlıklı olarak Spartalılardan oluşan yedi bin kişilik Yunan kent devletleri askeri kuvvetinin Thermopylae Geçiti'ndeki (romanlara ve filmlere 300 Spartalının destanı olarak konu olmuş) direnişi.

[60] İ.Ö. 390'da, Roma ordusunu yenip Capitolinus Tepesi dışında Roma kentini işgal eden Galyalılara karşı Forum Meydanı'nda ve sokaklarda sessizce oturup pasif bir direniş gösteren Romalı yaşlıların ve onların ardından da kent halkının katledilmesi. Bakınız: Plutark, *Yaşamlar-2*, "Camillus", çev. Meriç Mete, İstanbul, İdea, 2005, s.72 ve Titus Livius, *Roma Tarihi, Kitap: V-VI-VII*, çev. Sabahat Şenbank, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1999, V, bölüm 41, s. 82. Ancak Titus Livius çevirisinin, bazı cümleleri anlaşılmayacak kadar kötü olduğunu da belirtmek gerekir.

sında ebediyen yok olacaktır. Vatanınızı mutlu kılamamış olmanın yol açacağı keder son anlarınızı zehir edecekse de, en azından ölümünüzün halka zulmedenlerin yıkımını hızlandıracağı ve fedakârlığınızın özgürlüğü kurtaracağı tesellisini yanınızda götüreceksiniz.

Vergniaud'nun bu konuşmasının ardından Yasama Meclisi'nin 11 Temmuz'da "vatan tehlikede" kararını alması ve çok sayıda gönüllünün askere yazılması, hemen olumlu sonuçlar doğurmadı. Savaşın kötü gidişatı nedeniyle Jakobenlerden Jirondenlere kadar çeşitli siyasal grupların ve geniş halk kitlelerinin Kral'ı ve Saray'ı sorumlu tutması (ikinci cildin ilk bölümünde görüleceği üzere), 10 Ağustos'ta Tuileries Sarayı'nın silahlı çatışmayla ele geçirilip kraliyete son verilmesinde etkili oldu. Ancak XVI. Louis'nin, Saray çevresinin ve 10 Ağustos sonrasında ordusunu Paris üzerine yürütmeye kalkışan ama başarısız olup Avusturyalılara sığınan La Fayette'in devre dışı kalmış olmasına rağmen, düşman ordularının Fransa topraklarındaki ilerleyişi durdurulamadı.

İlk önce sınırdaki Longwy, ardından da 2 Eylül'de Verdun kentlerinin düşmanın eline geçmesiyle birlikte Paris yolu Avusturya-Prusya ittifak güçlerine açılmış oldu. Devrimci Fransa'yı büyük bir endişe ve korku sarmıştı. Hatta Jironden bakanlar Roland ve Servan, Meclis'in ve hükümetin Paris'i terk etmesini önerdiler, ama bu öneri özellikle Jakobenlerin karşı çıkması nedeniyle kabul görmedi. Verdun'ün düştüğü ama haberinin henüz Paris'e ulaşmadığı 2 Eylül sabahı, yeni hükümetin lideri konumunda olan Adalet Bakanı Danton, Yasama Meclisi'nde Fransızların moralini yükseltecek ve vatanseverlik duygularını coşturacak bir konuşma yaptı.

DANTON (2 Eylül 1792)[61]

Özgür halkın bakanları, vatanın kurtarılacağını halka ilan etmekten kıvanç duyar. Herkes savaşmak için can atıyor, yanıp tutuşuyor. Verdun'ün hâlâ düşmanlarımızın eline geçmediğini biliyorsunuz. Oradaki garnizonun, teslim olmayı önerecek ilk kişiyi idam etmeye yemin ettiğini de biliyorsunuz. Halkın bir bölümü sınırlara koşturacak, bir diğeri siperler kazacak, üçüncü bölüm ise

[61] Chaussinand-Nogaret, 2006, s. 151-152.

mızraklarıyla kentlerimizi koruyacaktır. Paris, bu büyük çabalara destek verecektir. Komün'ün komiserleri, yurttaşları silahlanmaya ve vatanın savunması için yürüyüşe geçmeye resmen davet edeceklerdir. Baylar, şu anda, başkentin tüm Fransa'ya büyük yararlılık gösterdiğini ilan edebilirsiniz. Şu anda, Ulusal Meclis gerçek bir savaş komitesine dönüşecektir. [...]Kendisini vatanın hizmetine sunmayı ve silah kuşanmayı reddedecek her kişinin ölümle cezalandırılmasını talep ediyoruz.

Çalınacak olan çan, kesinlikle bir alarm değil, fakat vatanın, düşmanlarının üzerine atılacağını haber veren hücum borusudur. Baylar, düşmanları yenmek için bize gerekli olan cesarettir, daha fazla cesaret, her zaman cesaret; böylece Fransa kurtulmuş olur.

Devrim'in kaderini belirleyecek savaştan birkaç gün önce, 16 Eylül'de Meclis kürsüsüne bu kez Vergniaud çıktı. Jakoben Danton gibi Jironden Vergniaud da, yurttaşların milliyetçi, vatansever duygularına hitap ederek Paris'in, dolayısıyla Devrim'in dış tehdide karşı korunması için bir tür genel seferberlik çağrısında bulundu. Bu ortamda iç düşmanlıkların terk edilip ulusal birliğin sağlanmasına vurgu yapmakla birlikte, hapishane katliamlarına göndermede bulunarak dolaylı olarak Jakobenlere saldırmaktan da geri kalmadı. Bu da gösteriyor ki, bu denli hayati bir anda bile, siyasal aktörler arasındaki siyasal hesaplaşmalar sürüp gitmekteydi.

VERGNİAUD (16 Eylül 1792)[62]

Yurttaşlar, düşman ilerlerken, adamın biri sizi, düşmanı püskürtmek için kılıca sarılmak yerine, kadınları ve silahsız yurttaşları soğukkanlılıkla boğazlamaya davet ediyorsa, o adam zaferinizin, mutluluğunuzun düşmanıdır, sizi yok etmek için kandırıyordur.[63] Buna karşılık, bir adam size, Prusyalılardan vurmanız gereken kalbin yerini işaret etmek için söz ediyorsa, cesaretinize

---

[62] Aulard, 1914, s. 98-99.

[63] Vergniaud, 2-6 Eylül tarihleri arasında Paris'te yaşanmış olan hapishane katliamlarına göndermede bulunmakta ve bu katliamları kışkırtıp taşraya yaymakla suçladığı başta Marat olmak üzere Jakobenlere yakın olan Komün yöneticilerini hedef göstermektedir. Bu konu için bakınız: İkinci cilt, I. bölüm, "Şiddetin Yükselişi: Hapishane Katliamları" başlıklı altbölüm.

lâyık araçlarla zafer sözü veriyorsa, o adam başarınızın, mutluluğunuzun dostudur, sizi kurtarmak istiyordur. Yurttaşlar, iç çatışmalarınızı terk edin ki böyle suçlar karşısında duyduğunuz derin nefret, iyi insanların ortaya çıkmasını sağlasın. Yasakları kaldırın; o zaman bütün özgürlük savunucularının sizinle birleştiklerini göreceksiniz. Hepiniz ordugâha gidin; esenliğiniz oradadır.

"Bir yenilgiyle karşılaşabiliriz" dendiğini duyuyorum her gün. Bu durumda Prusyalılar ne yapacaklar? Paris'e mi gelecekler? Hayır, tabii eğer Paris iyi bir savunma düzenine sahip olursa, eğer güçlü bir direnme gösterebileceğiniz siperler oluşturabilirseniz. Böylece düşman, yenmiş olduğu orduların kalıntıları tarafından takip edilip sarılmaktan ve Samson[64] gibi yıktığı tapınağın harabeleri altında kalıp ezilmekten korkacaktır.

[...]Öyleyse, ordugâha yurttaşlar, ordugâha! Kardeşleriniz, yurttaşlarınız kahramanca bir fedakârlıkla, doğal olarak en sevdiklerini, yani karılarını, çocuklarını bırakıp giderlerken, siz vurdumduymaz bir tembellik içinde mi kalacaksınız? Şevkinizi kanıtlamanın tek yolu, Atinalılar gibi her gün [ülkeniz için] başka ne yapabileceğinizi kendinize sormanız ve bu alçaltıcı rehavetten nefret etmenizdir. Ordugâha yurttaşlar, ordugâha! Kardeşlerimizin bizim savunmamız için belki de Champagne ovalarını kanlarıyla suladıkları şu anda, biz de onların geri çekilmelerini sağlamak amacıyla Saint-Denis ovalarını birkaç ter damlasıyla ıslatmaktan kaçınmayalım. Her şeyi unutalım, vatan hariç! Ordugâha yurttaşlar, ordugâha!

Savaşın gidişatı ve farklı "partilere" dahil olan siyasal aktörlerin bu konudaki çeşitli konuşmalarının Meclis'in kararıyla "halka bildiri" olarak basılıp dağıtılması, milliyetçilik dalgasının ülkenin dört bir köşesine yayılmasına neden oldu. Milliyetçilikle gayrete gelen ve daha iyi donatılıp yönetilen Fransız ordusu, Avusturya-Prusya askeri güçlerinin ilerleyişini en sonunda durdurmayı başardı. Goethe'nin tanık olduğu ve "bugün bu yerde dünya tarihinin yeni bir çağı başlıyor" diye not düştüğü 20 Eylül 1792'deki Fransızların Valmy zaferi olarak adlandırdıkları muharebe, hem savaşın seyrini tümüyle değiştirdi, hem de "savunma savaşından" "fetih savaşına" doğru bir değişiminin baş-

[64] Samson ya da Şimşon: *Eski Ahit*'te (Hâkimler bölümü, Bap 13-16) hikayesi anlatılan İsrailli hâkim ve kahraman.

langıcı oldu. Geri çekilen ittifak güçlerine arka arkaya darbe indiren Fransızlar, Almanya'ya girip Mainz (Fransızcası Mayence), Frankfurt gibi Alman kentlerini ele geçirdiler ve Belçika'yı işgal ettiler.

Devrimci Fransa, henüz savaş başlamadan önce, 1791 Anayasası'nda da ifade edildiği gibi fetih savaşına girişmeyeceğini ilan etmişti. Daha açıkçası Yasama Meclisi, Condorcet'nin kaleme aldığı "Doğal hakları yeniden kazanmış olmakla övünen Fransız halkı, bu hakları diğer insanlar için kesinlikle yok saymayacaktır. Bağımsızlığına kıskançlıkla bağlı olan ve kendisine yasalar dayatılmasını kabul etmemeye kararlı olan bu ulus, diğer ulusların özgürlüğüne halel getirmeyecektir" sözlerini içeren bir bildiriyi 21 Aralık 1791'de kabul etmişti. Fakat Fransız ordularının Belçika ve Almanya'daki ilerleyişleri, dahası Savoie bölgesinin Fransa'ya bağlanması konusunun gündeme gelmesi, fetih savaşını savunanların önünü açtı. Aynı zamanda da irredantist yani yayılmacı bir politika mı izleneceği ya da tam tersine savaş harekâtını sınırlı tutup avantajlı durumdan yararlanarak bir an önce barış görüşmelerine mi başlanacağı konusunda, siyasal grupların ve bakanların kendi içlerinde bölündüğüne şahit olundu. Örneğin Savoie'nın kaderinin tartışıldığı 1792 yılının Eylül-Ekim aylarında, Jakoben Desmoulins, Jironden vekiller Bancal, Louvet ve Lasource ile Konvansiyon'da aynı cephe içinde yer alıp fetih savaşına karşı seslerini yükselttiler. Bancal "zaten Fransa yeterince geniş" derken, Desmoulins "Savoie'yı Cumhuriyet'e bağladığımız takdirde krallara benzeyeceğimizden korkalım" diyordu. Betabole, kulüp kürsüsünden Jakobenlere "kandırılıp oyuna geleceğimiz bir savaşa devam etmekten kaçınalım" diye sesleniyordu. Bu görüşleri paylaşan Robespierre, hem yazılarında hem söylevlerinde, sürüp giden yayılmacı bir savaşın özgürlük davası ve Devrim için büyük bir tehdit oluşturduğuna dikkat çekmekteydi. Dışişleri Bakanı Lebrun de Fransa'nın hiçbir halka belli bir yönetim biçimini dayatmayacağını söyleyerek fetih savaşını mahkûm etmekteydi.

Karşı cephedekiler arasında ilk göze çarpan isim, Jakobenlerin önemli liderlerinden biri olan Danton'du. Danton, Savoie'nın ilhak edilmesini savunduğu konuşmasında, savaşı "dünya halklarının krallara karşı genel bir ayaklanması" olarak nitelendiriyor ve Fransa'nın ele geçireceği ülkelere cumhuriyeti dayatması gerektiğini ileri sürüyordu. Bu düşüncelerin ardında yatan amaç, Fransa'yı (küçük) kardeş cumhuriyetlerle çevrelemekti. İç politikada rakibi olan Brissot da, tıpkı Danton gibi, savaş öncesinde ortaya atmış olduğu

Devrim'i ihraç etme düşüncesini yeniden gündeme getiriyor ve Robespierre'in aksine özgürlüğün garanti altına alınmasının ancak fetih savaşıyla mümkün olduğunu savunuyordu. Savaş Bakanı Pache'a 26 Kasım'da yazdığı mektubunda, İspanya'ya da savaş açılmasının gerekliliğini içeren şu satırlara yer vermekteydi: "İspanya tahtında bir Bourbon[65] oturduğu sürece özgürlüğümüzün hiçbir zaman huzur içinde olmayacağını iddia ediyorum. Bourbon'larla kesinlikle barış yapılmaz, dolayısıyla İspanya'ya karşı sefere kalkışmak gerek. Bunu bakanlara tavsiye edip duruyorum. [...]Avrupa, tüm Avrupa ateşe verildiği zaman huzur bulabiliriz ancak. [...]Eğer sınırlarımızı Ren'e kadar uzatabilirsek, Pireneler de bundan böyle yalnızca iki özgür halkı ayırabilirse, o zaman özgürlüğümüz pekişmiş demektir." Böylece fetih savaşının bir başka gerekçesi daha dillendirilmiş oluyordu: Doğal sınırlara ulaşmak. Bu cephede en yoğun propagandayı yapanlar ise Maliye Bakanı Jironden Clavière ile Diplomatik Komite üyesi Jakoben Cloots'du.[66] Tabii bunların yanında, başta Cordelierler olmak üzere çeşitli kulüplerde yer alan çok sayıda mülteci de, fetih savaşı yönünde çaba gösteriyordu.

Belçika'nın kapılarını Fransızlara açan 6 Kasım'daki Jemmapes zaferi, fetih savaşı yandaşlarının elini güçlendirdi. Bunun sonucunda da Konvansiyon, Lüksemburg Dükalığı, Darmstadt ve Mainz'ın Fransa'dan koruma talebinde bulunmasını gerekçe göstererek, yeryüzündeki bütün devrimcilerin dayanışması anlamına gelen 19 Kasım tarihli yasayı kabul etti: "Ulusal Konvansiyon, özgürlüğünü kazanmak isteyen bütün halklara dostluk ve yardım eli uzatacağını ve yürütme gücünü bu halklara yardım götürmeleri ve özgürlük davası nedeniyle incinmiş ya da incinebilecek yurttaşları korumaları için generallere gerekli emirleri vermekle görevlendirdiğini, Fransız ulusu adına ilan eder." Böylece devrimci Fransa, bu yasayla hem kendini ezilmiş halkların vasisi olarak görmekte, hem de tüm tahtları tehdit edip evrensel bir savaşa kapıyı açmaktaydı. Bu kararın ardından Konvansiyon, 27 Kasım oturumunda hazır bulunan temsilcilerin (biri hariç) tümünün oyuyla Savoie bölgesinin Fransa'ya katılması kararını aldı. Böylece irredantizm ilk meyvesini vermiş oluyordu.

---

[65] İspanya Kralı, Fransa'da hükümranlığına son verilmiş olan Bourbon Hanedanı'na mensuptu.

[66] Cloots, Devrim öncesinde 1786'da yayımladığı bir kitabında da, Fransa için doğal sınırlar anlayışını dile getirmişti: "Versailles Sarayı'nın gözden kaçırmaması gereken bir husus, Fransa'nın sınırlarını Ren'in ağzına kadar uzatmaktır. Bu nehir, tıpkı Alpler, Pireneler, Akdeniz ve Okyanus gibi Galyalıların doğal sınırıdır."

Bu dönemde iktidarı büyük ölçüde ellerinde bulunduran Jirondenlerin Brissot, Vergniaud, Clavière gibi ağır toplarının fetih politikası, açıklamış oldukları çeşitli gerekçelerden başka toplumsal düzen politikasıyla da doğrudan bağlantılıydı. Daha açıkçası onlara göre savaşın ısrarla sürdürülüp yaygınlaştırılması sayesinde, kamuoyunun dikkati savaşa odaklanacak ve böylece yiyecek kıtlığı, *assignat*'nın sürekli değer yitirmesi, dolayısıyla enflasyon gibi sosyo-ekonomik sorunlarla boğuşan halkın bu sorunları göz ardı etmesi ya da hiç olmazsa bu sorunlar nedeniyle kendilerine karşı ciddi tepkiler göstermemesi sağlanacaktı. Yaptıkları bu hesapla güttükleri bir diğer amaç, tutumları ve talepleriyle kendilerini rahatsız eden *sans-culotte*'ların milliyetçilik dalgasına kapılıp orduya gönüllü olarak yazılmaları ve böylece Paris'ten uzaklaşmalarıydı.[67] Bu bağlamda Gensonné, savaşın içerideki çatışmaları bastıracağını söylerken, Clavière General Custine'e 5 Aralık'ta yazdığı mektubunda şu satırlara yer veriyordu: "Savaş durumu içinde kalmalıyız; askerlerimizin geri dönüşü her yerde kargaşayı artıracak ve bizim sonumuzu hazırlayacaktır." Roland da aynı görüşteydi: "Silah altındaki binlerce insanı bacaklarının onları götürebilecekleri kadar uzağa yürütmek gerekiyor; yoksa gelip bizim boğazımızı kesecekler." Jirondenlerin bu hesabı, kısa vadede, özellikle Fransız orduları başarılı olduğu sürece umulan sonucu verdi.

Konvansiyon, işgal edilen topraklardaki halkların egemenlik haklarına saygı gösterileceğini belirtmiş ve serbest seçimlerin yapılarak yeni yönetimlerin kurulmasını kararlaştırmıştı. Fakat Jirondenler ve onların yayılmacı politikasını benimseyen Danton gibi bazı Montagnardlar, fetih savaşını mantıki sonuçlarına kadar götürme amacındaydılar. Cambon, Maliye, Diplomasi ve Askeri komiteler adına 15 Aralık 1792'de sunduğu raporunda, fethedilen ülkelere devrimin ihraç edilerek buraları Fransa'nın uydularına dönüştüren, hatta bir bakıma yeni vilayetleri haline gelmesine kapıyı açan bir yasa önerisinde bulundu. Konvansiyon, bu öneriyi büyük bir coşkuyla kabul etti ve işgal edilen topraklarda feodalizmin, soyluluğun, her türlü ayrıcalığın kaldırılıp sadece "özgürlük dostlarının" oylarıyla[68] bir meclis seçileceğini ilan etti. Bu karar

---

[67] Lamartine, 1847'de yayımladığı kitabında, arzulanan bu sonuca ulaşıldığını açıkça belirtecektir: "Orduya yazılmalar, başkenti ayaklanmada uzmanlaşmış 10.000 civarındaki proleterden arındırmıştı."

[68] Yasaya göre "eski soylular ile ayrıcalıklı toplulukların üyeleri" seçme ve seçilme hakkından yoksun bırakılıyorlardı.

karşısında Robespierre suskun kalırken birkaç Montagnardın gösterdiği tepki de etkili olamadı. Örneğin Basire'in Meclis kürsüsünden "Ne devrimci olan ne de ilkelere uyan bu karara bütün gücümle karşı çıkıyorum. Bu karar, halkı egemenliğinin bir bölümünden yoksun bırakıyor" şeklindeki haykırışı, genel coşku ortamı içinde kaybolup gitti.

CAMBON (15 Aralık 1792)[69]

Savaşın amacı, bütün ayrıcalıkların yıkılması ve şatolara ateş, kulübelere ise barış getirilmesidir. İşte, savaş ilan ederken koyduğunuz ilkeler bunlardı. Topraklarına girdiğimiz her ülkede tiran olan herkes düşman muamelesi görmelidir. İlkelerimizin doğal sonucu budur.

[...]Fransa 1789'da ayağa kalktığı zaman şunu demişti: "Küçük sayının her türlü ayrıcalığı bir gasptır, irademin bir eylemiyle despotizm döneminde yapılan her şeyi geçersiz kılıp kaldırıyorum." İşte, özgür olmak ve Fransa'nın koruyuculuğunu hak etmek isteyen her halk bunu söyleyip böyle davranmalıdır. Fransa ise, girdiği her ülkede kendisini açıkça devrimci iktidar olarak ilan etmeli, hiçbir şeyi gizlemeden savaş çanını çalmalıdır. [...]Eğer böyle yapmazsa, sözler verip eyleme geçmezse, halklar zincirlerini kırma gücünü bulamazlar.

[...]Şu andaki Belçika'ya bakın. Burada, başarılı ve tehditkâr düşmanlarınız bir ayaklanmadan söz ediyorlar. Oysa dostlarınız karamsarlık içindeler; buraya gelmişler ve ilkelerini dile getiremeyecek kadar çekingen ve korku içindeler; "bizi terk edecek misiniz" diyerek ellerini size uzatıyorlar. Hayır, Fransa böyle davranmaz. Generaller bir ülkeye girdikleri zaman, topladıkları halkın yargıçlar, geçici yöneticiler, yeni bir otorite seçmesini sağlamalı ve eskilerini ortadan kaldırmalıdırlar. [...]Düşmanlarınızın işin başında kalmasını mı istiyorsunuz? *Sans-culotte*'ların her yerde yönetime katılması gerekir.

Generallerimiz, kişilerin mülklerini güvence altına almalıdırlar. Fakat devletin, prenslerin, onların yardakçıları ile yandaşlarının, laik ve dinsel cemaatlerin mülklerine (savaş tazminatı olarak) kendi girişimleriyle değil fakat özgürlüğüne kavuşmuş halkın seçeceği yöneticiler vasıtasıyla el koymalıdırlar.

---

[69] Michelet, VIII, s. 163-165; Thiers, III, s. 285; Wahnick, 2008, s. 451.

Her türlü köleliği, ayrıcalığı, feodal hakları, ondalık vergisini ve bütün vergileri ortadan kaldırmalıdırlar. Eğer vergi almak gerekiyorsa, bunu oluşturacak olanlar generalleriniz değil, geçici yöneticilerdir, sizin görevlendireceğiniz kişilerdir ve vergi sadece zenginlerden alınacaktır; yoksul hiçbir şey ödememelidir. Biz maliyenin adamları değiliz, halkı üzüp darıltmak için gitmiyoruz bu ülkelere. [Tiranların] istila etmiş olduğu halklara güven aşılayın; eski tiranlarıyla anlaşma yapmayacağınızı açıkça bildirin. Eğer içlerinde tiranlıkla anlaşmaya kalkışacak kadar alçak olan insanlar varsa, Fransa onlara "Öyleyse siz benim düşmanımsınız" deyip bu şekilde davranacaktır.

[...]Yarım bir devrim olamaz. Bizim önerilerimizi kabul etmek istemeyen her halk, düşmanımız olacaktır ve kendisine bir düşman olarak davranılmasını hak edecektir. Tüm özgürlük dostlarına barış ve kardeşlik, despotizmin alçak yandaşlarına savaş; şatolara savaş, kulübelere barış!

İşgal edilen ülkelerde Fransa'yı devrimci iktidar olarak ilan eden 15 Aralık Yasası[70], 19 Kasım'da çıkarılan yasayı tamamlıyordu. 19 Kasım'da yabancı halklara koruma ve yardım sözü verilmişti. Şimdi bu koruma sözünün yerine getirilmesi bir önkoşula bağlanıyordu: Halklar Fransa'nın dayatacağı değişimleri, düzenlemeleri, yasaları, hatta *assignat*'yı, kısacası Devrim'i kabul etmek zorundaydı. Dahası bu yasayla birlikte, "tıpkı Savoielılar gibi bu halklar da sosyo-ekonomik ve siyasal yapılarını devrimci Fransa düzeninin bir kopyasına dönüştüreceklerse, neden Fransa'nın dışında kalsınlar ki?" sorusu gündeme geldi. Daha açıkçası fethedilen toprakların Fransa'ya ilhak edilmesi yönünde güçlü bir eğilim baş gösterdi. Bunun sonucunda da Savoie'dan sonra ilk olarak Nice Kontluğu 31 Ocak 1793'te Fransa'nın bir vilayeti oldu. Aynı gün Konvansiyon kürsüsüne çıkan Danton, doğal sınırlar tezini ileri sürerek ve ilhak politikası sayesinde Fransa'nın daha da güçleneceğine vurgu yaparak Belçika'nın Fransa'ya bağlanmasını önerdi. Ayrıca devrimci Fransa'nın, XVI. Louis'yi idam ederek tüm Avrupa monarşilerine karşı saldırgan bir savaş durumu içine gireceğinin ilk işaretini vermiş olduğunu ileri sürdü.

---

[70] Tarihçi Michelet, Devrimci Fransa'ya karşı Belçikalıların düşmanca bir tutum içine girmelerinin ilk olarak bu yasayla başladığını ileri sürmektedir.

DANTON (31 Ocak 1793)[71]

Sadece kendi adıma değil, fakat Belçikalı vatanseverler adına, Belçika halkı adına da Belçika'nın Fransa'yla birleşmesini talep ediyorum. Bu talebim, coşkunuza değil aklınıza yöneliktir, tümüyle Fransız Cumhuriyeti'nin çıkarlarına yöneliktir. Zaten Belçika'nın geçici yapılanmasını kararlaştırdığınızda, bu birleşmeyi öngörmemiş miydiniz? Özgürlük dostlarına sadece "bizim gibi yapılanın" dediğinizde bile, zaten noktayı koymuştunuz. Bunun anlamı, eğer birleşme önerisi getirirseniz bunu kabul edeceğiz demekti. İşte, şimdi bunu öneriyorlar. Fransa'nın sınırları doğa tarafından belirlenmiştir. Dört bir yandan bu sınırlara ulaşacağız: Ren'de, Okyanus'ta, Alpler'de ve Pireneler'de. Cumhuriyetimizin sınırları buralarda bitmelidir ve hiçbir güç bunlara ulaşmamıza engel olamayacaktır. Bir de kalkmış bizi krallarla korkutacaklarını zannediyorlar!

Kralların suratına eldiveni çarptınız;[72] bu eldiven bir kralın kellesidir,[73] hepsinin yakında ölüp gideceklerinin işaretidir. Sizi İngiltere'yle korkutmaya çalışıyorlar! İngiltere'nin tiranları yok olmuştur. Ulusal gücün tümüne sahipsiniz. Konvansiyon, her kentteki insan ve silah sayısını öğrenmek için komiserler[74] atadığı gün, bütün Fransızları emrinde bulacaktır. Belçika'da ise, halktan insanlar, çiftçiler, birleşmeyi arzulamaktadırlar.

[...]Cumhuriyet'in Belçika'daki yazgısı bu birleşmeye bağlıdır. Sırf ödlek vatanseverler bu birleşmeden kuşku duydukları içindir ki, 15 Aralık tarihli kararınız bazı tepkilerle karşılaştı. Fakat bu kararınızın arkasında durun, böylece hem Belçika'da Fransız yasalarını uygulatmış, hem de özgürlük toprağını aristokratlardan, soylulardan ve papazlardan temizlemiş olursunuz.

Bu temizlik işlemi tamamlandığında, daha fazla adama ve silaha sahip olacağız. Birleşme kararının alınmasıyla da, Belçikalıların size lâyık cumhuri-

---

[71] Danton, s. 46-47.

[72] Bir kişinin düelloya davet edilirken suratına eldivenle vurulmasına gönderme.

[73] XVI. Louis'nin 21 Ocak 1793'teki giyotinle idamı.

[74] Komiserler ya da görevli temsilciler (*représentants en mission*): Taşradaki kentlerde ve çeşitli ordularda var olan otoritelerin yanında görev yapan ve büyük yetkilerle donanmış olan Konvansiyon üyesi vekiller. Bundan sonra bu kişilerden görevli temsilciler olarak söz edilecektir.

yetçiler olduklarını ve despotları perişan edeceklerini göreceksiniz. Dolayısıyla sözlerimi, Belçika'yla birleşilmesini talep ederek bitiriyorum.

Danton'un bu ateşli konuşmasından bir gün sonra Fransa, elini çabuk tutup İngiliz hükümetinin kendisine karşı savaş kararı almasını beklemeden İngiltere ile Hollanda'ya savaş ilan etti. Çünkü Fransa'nın fetih savaşı politikası Avrupa "devletler düzenini" tehlikeye attığından ve Hollanda'yı, dolayısıyla İngiliz ekonomik çıkarlarını tehdit ettiğinden İngiltere Krallığı tarafsızlıktan uzaklaşıp silahlanmaktaydı. Dahası devrimci Fransa'yı tedirginlikle izleyen İngiltere için bardağı taşıran son damla, XVI. Louis'nin idamı olmuştu. Kısacası savaş kaçınılmazdı. 1 Şubat'ta, Diplomatik Komite'nin savaş önerisini Konvansiyon'a sunan Brissot, yaptığı konuşmasında savaşın sorumluluğunu İngiltere'ye yüklemekteydi. Ona göre İngiltere'nin savaş istediği konusunda hiçbir kuşkuya yer yoktu artık. İngiltere tiranı, son haftalarda İngiliz kamuoyunu savaşa hazırlıyor, bu amaçla Devrim'i kötüleyip iftira üzerine iftira atıyordu. Ayrıca düşmanca bir tutum içine girmiş olduğunu saklama gereği duymayıp Fransız elçisinin İngiltere'yi terk etmesini istiyor, ittifak güçleriyle yakın ilişkiler kuruyor ve deniz gücü sayesinde Fransa'nın gıda maddeleri ithalatını engellemeye çalışıyordu. İngiltere'nin sergilediği bu düşmanlığa savaş ilanıyla yanıt vermekten başka bir yol yoktu. Hollanda İngiltere'nin bağlaşığından ziyade uyruğu olduğu için Hollanda'ya da savaş ilan edilmeliydi.

Bu sözlerinin ardından "yalnız kendiniz için değil, tüm Avrupa ulusları için savaşacaksınız diyen" Brissot, bu savaşın çeşitli zorluklara gebe olduğunu, bu nedenle de tüm ulusun topyekûn bir şekilde savaşa katılmasının gerekli olduğunu belirtmekteydi: "Şimdi tüm Avrupa'yla, daha doğrusu Avrupa'nın tüm tiranlarıyla denizde ve karada savaşa tutuşacaksınız. [...]Bütün Fransızlar tek bir büyük ordu olmalı, Fransa da tek bir ordugâh. Başarısızlıklara hazırlanmak, yoksunluklara alışmak gerek. Asker kardeşlerimizin çıplak olduğu zaman iki giysiye sahip olmanın her yurttaş için büyük bir suç teşkil edeceği bir dönem içine giriyoruz."

Konvansiyon, Brissot'nun bu konuşmasının ardından savaş kararı alarak iki yeni ülkeyi daha karşısına almakla yetinmedi; 7 Mart 1793'te Brissot, Pache gibi kişilerin birkaç ay önce dile getirdikleri dileğin gerçekleşmesini sağladı, yani İspanya'ya karşı da savaş açtı. Bu kararı Barère, "Fransa için bir düşman daha, özgürlük için bir zafer daha demektir" diyerek doğrulamaktaydı.

Bu arada ilhak politikası doludizgin devam ediyordu. Mart ayı içinde ilk önce Belçika kentleri, Fransız süngülerinin gölgesi altında ve Konvansiyon'un belirlediği koşullar altında yapılan seçimler sonucunda kurulan "sözde" halk meclislerinin kararlarıyla Fransa'ya bağlandı. Ardından bugün Almanya'da bulunan Mainz kenti ile İsviçre'deki Porrentruy kentinde de aynı senaryo hayata geçirildi. İşgal edilen ya da Fransa'ya bağlanması kararlaştırılan topraklar, aynı zamanda generaller ve görevli temsilciler tarafından yürütülen sistematik bir sömürüye sahne oldu. Bu toprakların zenginliği devrimci Fransa'nın iştahını kabartıyor ve bu yağmalama politikası savaşın sürdürülmesinin, dolayısıyla da Avrupa'yı özgürleştirmenin gereği olarak sunuluyordu.

Condorcet, henüz 20 Kasım 1792'de, Fransız ordusu tarafından özgürlüğe kavuşturulacak halkların Fransa'ya bir "tazminat" ödemesi gerektiğini savunmuştu. Ayrıca 15 Aralık Yasası'yla, fethedilen ülkelerdeki "tiranlığın tüm yandaşlarının mallarına ve servetlerine el konulacağı" kararı alınmıştı. Bunun sonucu olarak da Cambon, 1 Şubat 1793'te, daha şimdiden Belçika'dan 64 milyon lira elde etmiş olmakla övünüyordu. Danton'a yakın bir temsilci olan Delacroix ise, "Bildiğiniz gibi Fransız Cumhuriyeti'nin esenliği Belçika'ya bağlıdır. Bu zengin ülkenin topraklarımıza bağlanmasıyla maliyemizi düzeltebilir ve savaşa devam edebiliriz ancak" diye yazıyordu.

Hollanda'ya karşı savaş açılmasında da, bu ülkenin zenginliklerinin yağmalanması hesaplarının önemli bir rolü vardı. Amsterdam Avrupa'nın en önemli finans merkeziydi, dolayısıyla Hollanda'nın işgal edilmesi sayesinde Cumhuriyet'in kasalarının tıka basa dolacağı umut ediliyordu. Zaten General Dumouriez, Jemmapes zaferinden sonra Hollanda'ya saldırılması hususunda ısrar edip duruyordu. Savaşın 1 Şubat'ta resmen ilan edilmesinin ardından Dumouriez'nin komutasındaki Fransız ordusu Hollanda'ya girdi. 10 Mart'ta Konvansiyon kürsüsüne çıkan Danton, yaptığı konuşmasında, Hollanda'nın fethedilmesinin gerekliliğini açıklarken "düşmanlarımızın malî kaynaklarının merkezi Hollanda'dır" diyerek yine yağmalama politikasına göndermede bulundu. Ama asıl gerekçe İngiltere'nin yenilgiye uğratılıp savaşın kazanılmasıydı. Çünkü Danton'a (ve birçok devrimciye) göre, Avrupa ittifak güçlerinin başına geçen İngiltere Fransa'nın en tehlikeli ve en azgın düşmanı olmuştu. Asıl hedef İngiltere'ydi artık. Tıpkı her konuşmasını "*Carthago delenda est*"

(Kartaca yok edilmelidir) diye bitiren Yaşlı Cato[75] gibi Danton da, Fransa'yı Roma, İngiltere'yi de Kartaca ile özdeşleştirerek savaşın kazanılması için bu yeni Kartaca'nın, yani İngiltere Krallığı'nın muhakkak yok edilmesini savundu. Bunu başarabilmenin yolu ise, İngiltere'nin kıta Avrupa'sındaki siyasal, askeri ve ekonomik ayağı olan Hollanda'nın zapt edilmesiydi.

DANTON (10 Mart 1793)[76]

Bina ateş aldığında, mobilyaları yağmalayan düzenbazların yanında yer almam, yangını söndürürüm. Cumhuriyet'i kurtarmak için kaybedecek bir saniyeniz bile olmadığını anlamanız için Dumouriez'nin mesajlarının okunması yeterli olmuştur kesinlikle. [...]Üç ay önce Dumouriez, kışın ortasında Hollanda'yı işgal edecek ve uzun zamandır bizimle savaşan İngiltere'ye[77] hemen savaş ilan edecek kadar cesaretimizin olmaması durumunda, düşman güçlerine toparlanıp konuşlanma zamanı tanıyacağımızı ve böylece savaş harekâtımızın güçlüklerini ikiye katlayacağımızı yürütme organına ve Genel Savunma Komitenize bildirmişti. Bu dahice görüşü dinlememiş olduğumuza göre, şimdi hatamızı telafi etmemiz gerekiyor. Dumouriez cesaretini yitirmedi, Hollanda'nın ortasında bulunuyor; oradan araç gereçleri tedarik edecektir; bütün düşmanlarımızı yıkıma uğratmak için ona gerekli olan sadece erkeklerdir ve Fransa yurttaşlarla dopdoludur.

Özgür olmayı istiyor muyuz? Eğer artık istemiyorsak ölelim daha iyi, çünkü özgür olmaya yemin etmiştik. Eğer hâlâ istiyorsak, bağımsızlığımızı korumak için hep beraber ilerleyelim. Düşmanlarımız son çabalarını harcıyorlar. Pitt her şeyi kaybedeceğini hissederek elinden geleni ardına koymuyor. Hollanda'yı fethedelim ki Kartaca bizim olsun ve İngiltere ancak özgürlük sayesinde yaşayabilsin.

---

[75] Tarih yazımında Yaşlı Cato olarak söz edilen Marcus Porcius Cato (M.Ö. 234-149), Romalı siyasetçi, devlet adamı, yazar ve Kartaca'yla yapılmış olan II. Pun (ya da Pön) Savaşı'na da katılmış olan askerdir.

[76] Chaussinand-Nogaret, 2006, s. 193-195; Danton, s. 52-54.

[77] Danton'un katıldığı Dumouriez'nin görüşüne göre İngiltere, Fransa'ya karşı ilan etmemiş olduğu bir savaşı askerlerini cepheye sürmeyip farklı araçlar kullanarak uzun zamandır sürdürmekteydi.

Hollanda özgürlüğe kazandırılınca, şu an İngiliz halkına hükmeden ticaret aristokrasisi de, kendisini özgür bir halka karşı bu despotizm savaşına sürüklemiş olan hükümetine başkaldıracaktır. Fransa üzerinde dalgalanan özgürlük idealinin *Ancien Régime*'in becerileri tarafından boğulacağını zanneden o aptal kabineyi yıkacaktır. Bu kabine ticaret çıkarları nedeniyle yıkılınca, özgürlük partisi başını kaldıracaktır, çünkü ölmemiştir. Eğer görevlerinizin ne olduğunu kavrarsanız, eğer komiserleriniz hemen görev yerlerine koştururlarsa, eğer her türlü tiranlığın yıkılmasını arzulayan yabancı ülkelere yardım eli uzatırsanız, Fransa kurtulur ve dünya özgür olur.

Öyleyse komiserlerinizi [ülkenin dört bir yanına] yollayın, enerjinizle onları destekleyin; hatta komiserler bu akşam, bu gece yola çıksınlar ve zenginler sınıfına şunları söylesinler: "Borçlarımızı ya azmimiz karşısında çöken Avrupa aristokrasisi ödeyecek ya da siz. Halkın kanından başka bir şeyi yok, onu da saçıyor. Haydi, rezil herifler, siz de zenginliklerinizi saçın!"

Yurttaşlar, sizi bekleyen şu güzel günlere bir bakın. Ama neden böyle oluyor? Kaldıraç tahtası olarak bütün bir ulusa ve kaldıraç noktası olarak da akla sahipsiniz, ama dünyayı şaşkına çeviremediniz hâlâ!

[...]Daha zor koşullar altında, düşman Paris kapılarına dayandığında, o zamanın yönetenlerine şunları söylemiştim: "Şanımdan, ünümden bana ne! Yeter ki Fransa özgür olsun da benim adım kötüye çıksın! Kan emici diye adlandırılmamdan bana ne! Eğer gerekiyorsa, insanlık düşmanlarının kanını içelim; savaşalım, özgürlüğü kazanalım."

[...]Hollanda'yı fethedelim, İngiltere'deki cumhuriyetçi partiyi canlandıralım, Fransa'yı ileri götürelim ve gelecek kuşaklara şan şeref dolu bir isim bırakalım. Yazgımızı ellerinizin arasına alıp belirleyin; bırakın konuşmayı tartışmayı da vatanı kurtarın.

Danton'un bu konuşmasından sekiz gün sonra savaşın seyri değişiverdi. Zaten Belçika halkının büyük çoğunluğu, hem kendisine dayatılan *assignat*, vergiler, zoralımlar hem de kiliselerin talan edilmesi nedeniyle işgal kuvvetlerine açıkça tepki göstermekteydi. Fransızlara sempatiyle yaklaşanlar bile ülkelerinin Fransa'ya bağlanmasını onaylamadıkları için tutumlarını değiştirmeye başlamışlardı. İngiltere'nin desteğiyle toparlanan ittifak güçlerinin saldırısı karşısında General Dumouriez 18 Mart'ta Hollanda'da Neerwinden'de boz-

guna uğradı, General Custine de Ren boyunca geri çekilmek zorunda kaldı. Belçika'yı elinde tutamayacağını gören Dumouriez, düşman ordusunun komutanıyla görüşüp Fransa'ya ihanet etmeyi seçti. Kendisine görevden alındığına ilişkin Konvansiyon kararını tebliğ etmeye gelen Savaş Bakanı'nın da bulunduğu heyetin üyelerini tutuklatıp anlaştığı Avusturyalı generalin ellerine teslim etti. Ardından tıpkı La Fayette gibi ordusunu Paris üzerine yürütme amacını gerçekleştiremeyince,[78] komutasında teğmen olarak görev yapan Orléans Dükü'nün oğluyla[79] ve diğer yandaş subaylarıyla birlikte Avusturyalılara sığındı.

Böylece Fransa, birkaç hafta içinde, başta Belçika olmak üzere işgal etmiş olduğu toprakların neredeyse tümünü kaybetti,[80] hatta sınırlarının yeniden tehdit altına girdiğini gördü. Bu koşullarda fetih savaşında ısrar etmenin artık hiçbir anlamı kalmamıştı. Fransa, bir kez daha savaş politikasını değiştirmek zorundaydı. Fetih savaşının en ateşli yandaşları olan ve savaşı başlatıp bitirmeyi ya da kazanmayı beceremeyen Jironden liderlerin 2 Haziran 1793'te iktidardan düşüp tutuklanmaları, ardından da Robespierre'in önderliğindeki Jakobenlerin iktidara gelmeleriyle birlikte, savaşın bundan böyle Cumhuriyet'in savunulmasına yönelik olarak sınırlı bir şekilde sürdürülmesi anlayışı ağırlık kazandı.

Savaş, XVI. Louis'nin ve Jirondenlerin başını yemişti, ardından bir bakıma Jakobenlerin düşüşünde de etkili olacak ve daha sonraları Napolyon'un iktidara yürümesi için gerekli ortamı sağlayıp Cumhuriyet'in yıkımına yol açacaktı. Tabii ki savaşın insanlığın başındaki en büyük belâlardan biri olduğundan ve tarih boyunca muktedirlerin savaşı kendi arzularını tatmin etmenin, emellerini gerçekleştirmenin, güçlerine güç katmanın bir aracı olarak gördüklerinden burada söz etmenin alemi yok. Ama neredeyse tüm Avrupa'yı kap-

---

[78] Mathiez'nin aktardığına göre Dumouriez, anılarında, başarılı olsaydı Belçika ile Hollanda'yı birleştirip bağımsız bir devlet kuracağını, ardından da ordusuyla Paris'in üzerine yürüyüp Konvansiyon'u lağvedeceğini ve Jakobenizmi ortadan kaldıracağını yazmıştı.

[79] Bu dönemde Philippe-Égalité ismini almış olan Orléans Dükü'nün büyük oğlu Chartres Dükü: 1830'da I. Louis-Philippe adıyla Fransa Kralı ilan edilecek ve 1848 Devrimi'ne kadar tahtta kalacaktır.

[80] Fransa'nın bu topraklarda elinde kalan son parça olan Mainz da, kentteki Fransız garnizonunun 21 Temmuz 1793'te serbestçe ülkeye geri dönmesine izin verilmesi koşuluyla teslim olmasının ardından düşmüş oldu.

sayan bu savaş yüzünden, gerek devrimci Fransa gerek onunla savaşan ya da savaş sahnesine dönüşen ülkeler büyük felaketler, acılar, kayıplar yaşadı. Sadece Fransa, Napolyon'un kişisel iktidarını kurduğu 1799 yılına kadar yarım milyondan fazla insanını kaybetti. Böylece savaşı başlatan Devrim, başlattığı savaşı sonlandıramayıp savaşın içine daha fazla gömülerek ya da gömülmek zorunda kalarak kendi sonunu hazırladı

DİZİN

A

Achille du Chastellet, 242
Aiguillon Dükü, 61, 62, 65
Ailhaud, 153, 154
Amar, 158
Aristides, 112, 116
Artois Kontu, 26, 207, 212, 214, 276
Asena, Duygu, 118
Augustinus, 193

B

Babeuf, 8, 208
Bailly, 26, 218, 260, 263, 264
Bancal, 324
Barère, 54, 158, 330
Barnave, 56, 58, 69, 72, 107, 148, 149, 150, 151, 152, 179, 208, 219, 220, 224, 225, 232, 241, 256, 261, 262, 266, 267, 268, 269, 272, 299
Basire, 327
Beaumarchais, 236
Beauvois Baronu, 152
Belley, 158, 159, 162
Bergasse, 40, 44, 88
Bernard de Clairvaux, 292
Berthier de Sauvigny, 26, 207, 208
Betabole, 324
Billaud-Varenne, 261, 300
Bodin, Jean, 49
Boisgelin, 178, 192
Bonal, 173
Bonneville, 89, 242
Bouillé, 214, 219, 220, 222
Bourbon Prensi, 208
Breteuil Baronu, 295
Brissot, 13, 31, 89, 148, 153, 154, 238, 239, 242, 255, 261, 262, 275, 282, 284, 285, 291, 293, 300, 301, 302, 304, 306, 307, 309, 310, 324, 326, 330
Brunswick Dükü, 30
Burke, Edmund, 128
Buzot, 104, 125, 172, 262

C

Caligula, 211
Cambon, 326, 327, 331
Camus, 192, 193
Caracalla, 211
Carlos IV, 26, 212
Carnot, 311
Castellane Kontu, 69, 174
Catherine de Médicis, 102, 200
Catilina, 280, 281
Chabroud, 257
Chalier, 32, 33
Chamillard, 128
Charlemagne, 70

Charles I, 245, 259
Charles IX, 102, 211, 236
Chartres Dükü, 334
Châtelet Markizi, 119, 128
Chaumette, 35, 144
Chénier, Marie-Joseph, 13, 236
Cicero, 280, 281
Clausewitz, Carl von, 311
Clavière, 148, 238, 296, 314, 320, 325, 326
Clermont-Lodève, 173
Clermont-Tonnerre, 187
Cloots, 296, 325
Collot d'Herbois, 35
Commodius, 211
Condé Prensi, 208, 214, 276, 279
Condorcet, 125, 126, 130, 132, 137, 146, 148, 237, 238, 242, 243, 244, 250, 255, 294, 324, 331
Condorcet, Sophie, 126, 243
Conti Prensi, 208
Corday, Charlotte, 33, 143, 144
Corneille, 108
Coroller, 262
Courtin, 128
Couthon, 33, 36
Crassus, 259, 289
Cromwell, 245, 259, 302
Custine, 326, 334
Cyprianus, 193

D

D'Alembert, 119, 234
D'Armenonville, 128
D'Eymar, 173
D'Holbach, 170
Dansart, 122
Danton, 8, 9, 32, 33, 35, 158, 159, 161, 162, 236, 254, 255, 261, 262, 263, 321, 322, 324, 326, 328, 329, 330, 331, 332, 333
De Jacourt, 146
De Lessart, 312, 313, 314
De Montazet, 171
Delacroix, 159, 161, 162, 163, 164, 331
Delandrine, 81
Delfau, 51
Démeunier, 78, 234
Demosthenes, 129
Descartes, 97
Desmoulins, 35, 108, 235, 236, 254, 255, 263, 324
Dessalines, 164
Diderot, 146, 170, 234
Dillon, Théobald, 29, 315
Dom Gerle, 185, 186, 187
Dreux-Brézé Markisi, 47
Dufay, 158, 159, 161, 162
Dumouriez, 31, 32, 142, 314, 320, 331, 332, 333, 334
Dupont de Nemours, 106
Duport, 225, 261, 266, 268, 299

E

Elizabeth I, 127

F

Fabre d'Églantine, 143, 144
Fauchet, 185
Favras Markisi, 27
Ferrières, 256
Fersen, 295
Flesselles, 207
Fouché, 35, 36
Foulon de Doué, 26, 207, 208
François (fırıncı), 26, 209
Friedrich II, 14
Friedrich Wilhelm II, 276

G

Galbaud, 153, 154
Galileo, 97
Garat, 184
Gensonné, 311, 314, 326
Goethe, 323
Gorsas, 121
Goulard, 192
Gramsci, Antonio, 49

Grégoire, 114, 120, 151, 258, 262
Guadet, 200, 294
Guise Dükü, 102, 200
Guyomar, 137, 138, 139, 140, 141, 143

H

Hardy, 81
Hébert, 8, 35, 56, 164, 263
Helvétius, 170
Henri III, 102
Henri IV, 127, 218
Herakles (Herkül), 292
Hobbes, Thomas, 49, 57, 81
Hugues Capet, 214
Hydra, 292

İ

İsa, 136, 193
İsnard, 199, 285, 293

J

Jefferson, Thomas, 78

K

Kant, İmmanuel, 20, 169
Katerina I, 127
Katerina II, 14, 127, 279
Keralio-Robert, Louise, 124
Keşiş Pierre, 292
Kolomb, Kristof, 147

L

La Boétie, Étienne de, 149
La Fare, 185
La Fayette, 26, 29, 30, 75, 121, 213, 215, 217, 218, 254, 259, 260, 263, 264, 269, 275, 296, 300, 309, 311, 315, 316, 317, 319, 321, 334
La Rochefoucauld, 107, 152
La Tour-Maubourg, 219
Laborde, 174
Laclos, Pierre Choderlos de, 262
Lacombe, Claire, 8
Lacoste Markisi, 172
Lakanal, 16
Lally-Tollendal, 54, 58
Lamartine, 125, 326
Lameth, Alexandre, 148, 185, 225, 256, 261, 263, 299
Lameth, Charles, 148, 263
Lameth, Théodore, 148
Langres piskoposu, 81
Las Casas, 163
Lasource, 324
Launay, 207
Lavicomterie, 237
Le Bois Desguays, 257
Le Chapelier, 28, 51, 56, 179, 257, 265, 266, 269, 270
Le Guen de Kerangal, 62, 64
Lebas, 36
Lebrun, 324
Leclerc, 33
Legendre, 199, 254
Legrand, 40, 46
Lejeune, 198
Léon, Pauline, 124
Leopold II, 214, 276, 295, 299, 312
Lepeletier, 31
Lequinio, 137
Levasseur, 161, 162
Lorraine Kardinali, 102, 200
Louis XIV, 127, 128, 168, 176, 184, 186, 211, 248
Louis XV, 127, 128
Louis XVI, 7, 25, 26, 28, 30, 31, 38, 42, 44, 47, 59, 119, 121, 137, 169, 171, 195, 200, 201, 204, 205, 207, 208, 212, 213, 214, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 232, 240, 241, 242, 251, 252, 254, 255, 257, 258, 261, 262, 263, 265, 266, 268, 269, 275, 276, 277, 282, 294, 295, 299, 300, 310, 311, 314, 317, 318, 321, 328, 329, 330, 334
Loustalot, 108
Louverture, Toussaint, 157, 164
Louvet, 293, 324

Lykurgos, 182
Lysandros, 318

M

Mably, 14, 108
Macaulay, Catharine, 127, 128
Machiavelli, 20, 233
Madam Roland, 34, 125, 144, 261
Madame de Lambert, 128
Madame de Staël, 183
Maisonfort Markisi, 46
Malouet, 69, 72, 150, 180, 256
Marat, 8, 18, 26, 32, 33, 66, 67, 90, 92, 108, 114, 121, 143, 144, 173, 204, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 220, 239, 240, 254, 259, 260, 263, 264, 299, 317, 322
Maria Theresa, 127
Marie-Antoinette, 34, 97, 119, 120, 121, 214, 216, 295, 312, 313
Martineau, 188, 192
Marx, Karl, 12, 16
Maury, 178, 179, 182, 195
Medusa, 288
Menou, 186
Mercurius, 89, 124
Mercy-Argenteau, 295
Merlin de Douai, 68
Meslier, 14, 15, 170
Mills, 158, 159, 162
Mirabeau, 8, 28, 40, 42, 47, 58, 75, 87, 88, 121, 148, 170, 172, 174, 175, 180, 181, 186, 195, 196, 201, 205, 209, 212, 216, 217, 241, 272, 276, 313
Mirabeau-Tonneau, 276
Momoro, 35, 263
Montaigne, Michel de, 128
Montesquieu, 13, 14, 16, 58, 84, 88, 119, 233, 234
Montesquiou, 178
Montmorency Dükü, 78
Mordant de Massiac Markisi, 148
Moreau de Saint-Méry, 151
Morelly, 14
Mosneron de L'Aunay, 148
Mounier, 52, 54, 56, 69, 75, 106

N

Napolyon, 10, 20, 157, 164, 334, 335
Narbonne, 286, 287, 310, 312
Necker, 26, 207, 208
Neron, 211
Neufchâteau, 198
Noailles Vikontu, 61, 62
Nuñez, 212

O

Ogé, Vincent, 150, 156, 157
Olympe de Gouges, 8, 123, 124, 132, 133, 134, 136, 144
Orléans Dükü (Philippe Égalité), 25, 221, 262, 334
Orwell, George, 105

P

Pache, 35, 325, 330
Paine, Thomas, 242, 243, 257
Palatine Prensesi, 171
Palm d'Aelders, Etta, 122, 123
Papa VI. Pius, 197
Pétion, 29, 55, 56, 89, 104, 148, 180, 219, 258, 261, 262
Philippeaux, 35
Pitt, William, 128, 163, 332
Polverel, 153, 154, 157, 158, 159
Pompeius, 259, 289
Provence Kontu, 29, 219, 276, 282

R

Rabaut Saint-Étienne, 81, 175, 193, 232
Réal, 261
Robert, 236, 254
Robespierre, Maximilien, 8, 13, 18, 27, 28, 33, 34, 35, 36, 55, 59, 92, 104, 107, 108, 113, 115, 118, 144, 151, 159, 192, 209, 212, 219, 222, 224, 239, 240, 258, 259, 261, 262, 263, 271, 272, 275, 284, 285,

291, 294, 299, 300, 301, 303, 304, 305, 306, 307, 309, 310, 311, 314, 315, 316, 317, 324, 325, 327, 334
Rœderer, 258, 262
Roland, 31, 200, 201, 314, 320, 321, 326
Ronsin, 35
Rouillé, 128
Rousseau, Jean-Jacques, 13, 14, 15, 16, 35, 50, 51, 84, 97, 108, 112, 116, 119, 139, 140, 170, 233, 234, 235, 237, 239, 240, 259, 261, 311
Roux, Jacques, 33, 34
Rouzet, 137
Ruault, 263

S

Saint-Just, 8, 31, 33, 35, 36
Sallustius, 281
Samson, 323
Schmit, Carl, 208
Servan, 320, 321
Sezar, 259, 289, 302
Sieyès, 39, 40, 43, 44, 46, 47, 50, 51, 53, 54, 57, 69, 75, 80, 89, 105, 106, 107, 172, 178, 243, 257
Simonneau, 29
Sonthonax, 33, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 162

T

Talleyrand, 177, 178, 179
Target, 50, 61, 62
Théroigne de Méricourt, 122, 123, 124
Thouret, 104, 106, 180
Tiberius (imparator), 211
Treilhard, 192, 193
Turreau, 34

U

Ursins Prensesi, 128

V

Vadier, 258
Vergniaud, 8, 200, 277, 284, 297, 312, 313, 317, 318, 321, 322, 326
Vincent, 35, 263
Voidel, 195
Voltaire, 14, 20, 28, 87, 119, 128, 146, 170, 201, 237

W

Washington, George, 257, 258
Weber, Max, 22

Y

Yaşlı Cato, 332
Yaşlı Oligark, 106

"Basın özgürlüğü ya bütüncül ve tanımlanmaz olmalıdır ya da yoktur... Kısacası, ya sınırsız basın özgürlüğünü kabul etmek ya da tüm özgürlüklerden vazgeçmek gerekir."

Maximilien ROBESPIERRE

"Hiç kimse, en radikal düşünceleri için bile rahatsız edilmemelidir. Kadının darağacına çıkma hakkı vardır; aynı şekilde, yasayla kurulmuş kamusal düzene eylemleriyle zarar vermediği sürece Meclis kürsüsüne de çıkma hakkı olmalıdır."

Olympe de GOUGES

"Hoşgörüyü salık vermeye gelmiyorum. En sınırsız din özgürlüğü benim gözümde öylesine kutsal bir haktır ki, hoşgörü sözcüğü, kim tarafından dile getirilirse getirilsin, bana bir bakıma despotik olarak görünür; çünkü hoşgörü yetkisi olan bir otorite düşünce özgürlüğünü ihlal edebilir; hoşgörü gösterebileceği gibi göstermeyebilir de."

MIRABEAU Kontu

"Düşüncelerin iletişimini köstekleyerek engellemek, insanların insan olmalarını önlemek ve onları ilkel yaratıklar sınıfı içine hapsetmektir. Böyle bir davranışı uygulayanlar sadece tiranlardır."

Jean-Paul MARAT

"Bir insanı bir tür tanrı haline getiren ve yasaların güçlü olmasını onun varlığına bağlayan şu saçma sapan hurafeye körü körüne inanıldığı o eski zamanlarda yaşamıyoruz artık."

CONDORCET Markisi

dipnot

ISBN: 978-605-2318-66-9